Den ældre Grev Bernstorffs Ministerium.

Den ældre Grev Bernstorffs Ministerium.

Indledning til

„Correspondance ministérielle du comte J. H. E. Bernstorff“.

Af

P. VEDEL.

Udgivet paa Foranstaltning af Carlsberg-Fonden.

Kjøbenhavn.

Trykt hos J. Jørgensen & Co.

1882.

Forord.

Den ældre Bernstorffs Depecher indeholde saamange Bidrag til Belysningen af den almindelige europæiske Historie i forrige Aarhundrede, at det maatte synes rigtigst ved Udgivelsen af disse Aktstykker at benytte det franske Sprog. Men medens den korte Oversigt og de Noter, der ere vedføiede Depecherne, formeentlig ville være tilstrækkelige for saadanne Læsere, som kun have den almindelige historiske Interesse eller som søge Oplysning om et enkelt Punkt og en enkelt Side af, hvad der i de Aar bevægede Europa, kunne de derimod ikke tilfredsstille dem, der ønske en sammenhængende Kundskab til Bernstorffs Styrelse og Danmarks diplomatiske Historie i denne vigtige Periode. For disse Læsere blev det nødvendigt at sammenstille Aktstykkerne, at udfylde Mellemrummene mellem dem ved Hjælp af andre utrykte Instruktioner og af Gesandtskabsberetningerne, og endelig som Baggrund at tilføie de almindelige europæiske Begivenheder, der betingede og bestemte den danske Regerings Holdning. Interessen for en saadan detailleret Fremstilling kan imidlertid ikke ventes at være tilstede udenfor Danmarks eller i alt Fald Nordens Grændser, ligesom det ogsaa kun er der, at de fornødne almindelige Forudsætninger og Forkundskaber til at forstaae den tør

paaregnes. Under disse Omstændigheder var det naturligt at affatte en saadan Fremstilling paa Dansk og at give den i et særskilt Bind som en hovedsagelig for dansk-norske Læsere bestemt Indledning til Depecherne. Det kaldes med Hensigt en Indledning, thi det er ikke Meningen, at denne Fremstilling skulde være udtømmende og gjøre Læsningen af selve Aktstykkerne overflødig; tvertimod indeholde disse Meget, som ikke er optaget i hiin, og desuden formaaer næppe nogen anden Pen saa klart at udvikle Begivenhederne og deres Bevæggrunde og saa overtydende at vise den danske Regerings Loyalitet og politiske Hæderlighed paa den Tid som Bernstorffs egen.

Den 14 Mai 1751 udnævntes Baron Johan Hartvig Ernst Bernstorff til Oversecretair for det tydske Cancelli og de udenlandske Sager samt til Geheimeraad i Conseillet. Han var dengang 39 Aar gammel. I 19 Aar havde han med Udmærkelse repræsenteret Kongen i Dresden og Warschau, derpaa i Regensburg og hos den tydske Keiser Carl d. 7de, og tilsidst i Paris. Da Udenrigsministeren Grev Schulin blev svagelig og behøvede Medhjælp, kaldtes Bernstorff til Kjøbenhavn, men før han ankom hertil, var Schulin allerede død d. 13 April 1750. Kongen tilbød nu Bernstorff Ministeriet, men denne saae sig ikke istand til at modtage det, da han tidligere havde givet Prindsen af Wales, Georg d. 2dens Søn Frederik Ludvig, med hvem han var opdragen og hvis fødte Undersaat han var, sit Ord paa engang at ville overtage Ministeriet i Hannover. Han forblev imidlertid i Kjøbenhavn, fordi den gamle Grev Berkentin, hvem Udenrigsdepartementet foreløbig overdroges, ligeledes trængte til hans Assistance. Men d. 20 Marts 1751 døde Prindsen af Wales. Bernstorff var nu fri og Intet hindrede ham længere fra at modtage et Tilbud, som for bestandigt knyttede ham til Danmark.[1])

Det Aar, han saaledes kom til at tilbringe i Kjøbenhavn, før han indtraadte i Conseillet, havde givet ham Leilighed til nøie at lære de Personligheder at kjende, af hvem Regeringen dengang bestod.

Kongen, Frederik d. 5te, var en god Mand men meget svag, han ønskede inderligt sit Folks Lykke men gjorde

---

[1]) See nærmere herom „Brevvexling mellem Bernstorff og Choiseul“, Indledning, og „Grev R. F. Lynar“ i Hist. Tidsskr., IV Række, IV Bind, pag. 593—601.

selv kun Lidet derfor. Han havde ikke arvet Faderens Flid og Pligtfølelse og levede udelukkende for sine Fornøielser, satte en urokkelig Tillid til sin Yndling, Grev Adam Gottlob Moltke, og overlod sine Ministre at regere. I Conseillet sad dengang Greverne Johan Ludvig Holstein (Lethraborg) og Christian August Berkentin samt Baron Frederik Ludvig Dehn. Den første var Oversecretair for det danske Cancelli, under hvilket foruden Justitien ogsaa Kirke- og Undervisningsvæsenet henhørte. Selv om disse omfattende Forretninger havde efterladt ham Tid til i nogen væsentlig Grad at kunne beskjæftige sig med den almindelige Politik, vilde han have savnet Kundskaberne og Forudsætningerne dertil. Berkentin manglede ikke en vis diplomatisk Erfaring, da han tidligere havde repræsenteret Kongen i Wien og Stockholm, og han havde nu Sæde i General-Landoeconomie- og Commerce-Collegiet. Men hverken i den ene eller den anden Retning kunde han gjøre sig synderlig gjældende, thi han var affældig og synes altid at have været temmelig ubetydelig, hvad der end mere gjaldt om Dehn, der ligeledes var Medlem af det ovennævnte oeconomiske Collegium og iøvrigt kun omtales, da han i 1752 brugtes til at forhandle Kongens Ægteskabscontract med Juliane Marie af Brunswig.

Fra disse Collegers Side havde Bernstorff ikke nogen synderlig Modsigelse mod sin ydre Politik at befrygte. Han kunde ganske vist heller ikke vente hos dem at finde nogen væsentlig Hjælp, naar det gjaldt om at overveie, hvad der under en vanskelig Stilling skulde gjøres, men det behøvedes heller ikke, thi han var vant til selv at anstille sine Overveielser og ikke bange for at tage en Beslutning paa eget Ansvar. Kun fra een Side havde han kunnet møde en farlig Modstand, nemlig fra Overhofmarskallen, den ovenomtalte Grev A. G. Moltke, der formaaede Alt hos Kongen, men denne hæderlige og forstandige Mand havde oprindelig henledet Kongens Opmærksomhed paa Bernstorff som den meest passende til Udenrigsministeriet og havde desuden selv forlængst anbefalet Kongen de samme Grundsætninger for den ydre Politik, som Bernstorff fulgte.[1])

---

[1]) See Grev A. G. Moltkes „Plan for Frederik d. Vtes Regering" i Hist. Tidsskr. IV R., IV B., pag. 43—65.

Saalænge Frederik d. 5te levede, bevarede Forholdene i det Hele den samme Characteer. Efterhaanden som de ældre Conseilsmedlemmer faldt fra, afløstes de af andre, ligesaa agtværdige men tillige ligesaa blottede for Initiativ som deres Forgængere. Da Berkentin døde 1758, efterfulgtes han af Otto Thott, der vel nærmest skulde siges at repræsentere de financielle Interesser, da han i mange Aar havde siddet i Rentekamret. I 1762 og 1763 døde Dehn og Holstein, og Thott overtog nu det danske Cancelli, medens de to ledige Pladser i Conseillet besattes med A. G. Moltke og Ditlev Reventlow. Den første havde i sin mangeaarige Stilling hos Kongen havt Leilighed til at vinde en ikke ringe Erfaring i Statssager[1], og den sidste havde været Gesandt i Paris, før han var bleven udnævnt til Overhofmester hos Kronprinsen; begge skulde de i Conseillet nærmest repræsentere Finantserne, idet den ene indtraadte i Overskatte-Directionen og den anden i General-Toldkamret og i Rentekamret. Disse Personalforandringer berørte i ingen Henseende Bernstorffs Stilling. Moltke vedblev ligesom før uden Skinsyge at bøie sig for sin Collegas aandelige Overlegenhed, og i de 15 Aar indtil Frederik d. 5tes Død 1766 kunde Bernstorff, uden at hindres ved nogen Modstand, aaben eller skjult, arbeide for Gjennemførelsen af sin Udenrigspolitik.

I.

Bernstorffs „System".

Hans Anskuelser i Almindelighed om Krig. Fred og Neutralitet. Gjenerhvervelse af de adskilte Dele af Hertugdømmerne: Pløn og Glücksborg, Bispedømmet Lübeck, det gottorpske Holsteen. Nødvendigheden af en fast Alliance. Forbund med Frankrig. Forhold til Sverig. Oldenborgsk Familie-Union.

Bernstorff overtog ikke Styrelsen af Danmark-Norges udenrigske Anliggender uden at have lagt en bestemt og udførlig Plan for sin Virksomhed. Grundtrækkene af denne Plan, Formaalene og Principerne, bevarede sig uforandret i

---

[1]) See „Grev A. G. Moltkes Autobiographi" i Hist. Tidsskr. IV R., II B., pag. 252—53.

de tyve Aar, i hvilke han forblev Udenrigsminister. Derimod maatte selvfølgelig Midlerne og Betingelserne undergaae væsentlige Forandringer i Tidens Løb, efterhaanden som de europæiske og de indre danske Forhold stillede sig anderledes.[1])

I et fortroligt Brev til sin Ven A. F. v. Asseburg skriver han d. 15 August 1757[2]): „en Krig, som begyndes uden retfærdig Grund, ja jeg vil sige Mere, uden Nødvendighed, forekommer mig at være den frygteligste af alle Beslutninger, som Mennesker kunne tage“. Denne Betragtning af Krigen viser allerede, hvor høit Bernstorff stod over sin Samtid. Midt i et Aarhundrede, der var begyndt med den spanske Successionskrig og havde fortsat sin blodige Bane gjennem den polske og derpaa gjennem den østrigske Arvefølgekrig og som snart skulde see Syvaarskrigen i dynastiske Interessers Tjeneste ødelægge Nord- og Vest-Tydskland, og medens den franske Minister Choiseul, „Oplysningens“ Ven, kaldte Krigen „Kongernes Spil“[3]), stillede Bernstorff sig derimod paa Folkenes og Menneskelighedens Standpunkt og fordømmer Krigen som ugudelig, barbarisk og, som han paa andre Steder tilføier, upolitisk, fordi hvad der vindes ved Vold og mod Befolkningens egen Villie, ogsaa kun kan bevares ved Vaaben og hævdes ved Tvang.

Hans Politik var saaledes afgjort fredelig. I Tilfælde af en almindelig europæisk Krig var det hans bestemte Agt at bevare Danmarks Neutralitet, at bidrage hvad han formaaede til, at Freden snarest muligt kunde gjenoprettes, og imidlertid at rette sine Bestræbelser paa, at vore Grændselande ikke bleve Krigens Skueplads, og at ikke blot dansk Territorium, men ogsaa dansk Skibsfart og Handel beskyttedes mod Overlast af de Krigsførende. Men truedes Landets Existents, var han fuldt beredt paa at vove det Yderste for at forsvare det, til, om det behøvedes, „at lade sig begrave under Fædrelandets Ruiner“, og i 1762, da Peter d. 3die vilde berøve Danmark Holsten og Slesvig, viste han, at hans Gjerning ikke stod tilbage for hans Ord.

---

[1]) Bernstorff udvikler selv sit Program gjentagne Gange i sine senere Depecher, see saaledes Nr. 236 og 271. [2]) Nr. 88. [3]) „Brevvexling mellem Bernstorff og Choiseul“, pag. 95.

Dette var altsaa den negative Deel af hans Program: ingen Krig, naar den med Ære kunde undgaaes. Den positive var udadtil at forøge Statens Anseelse, indadtil at samle Landet indenfor dets naturlige Grændser. Det første var ikke en Forfængelighedssag, men et veloverveiet politisk Middel. Thi det var ikke hans Mening, at den dansk-norske Stat skulde gjøre sig selv til et stumt og unyttigt Medlem af det europæiske Statssamfund, ene beskjæftiget med Handels- og andre materielle Interesser. Om Staten end hverken vilde eller kunde vinde Fordele ved Vaaben, mistvivlede han dog ikke om, at den skulde kunne naae saadanne ved moralske Midler, og efter hans Opfatning har en lille Stat ikke mindre end en stor sin Opgave at løse til Gavn for sig selv og for Verden. Men dertil behøvedes der Tillid, som alene kunde opnaaes ved Loyalitet og Dygtighed. „Reputationen er“, siger han[1]), „for en stor Herre og for et Rige, hvad Crediten er for en Kjøbmand og hans Contoir; derved udretter han ofte Mere end ved sine Kræfter og med rede Penge og uden den kan han ikke bestaae.“ Det danske Diplomatie skulde derfor udvikle en betydelig Virksomhed og Dygtighed, men fremfor Alt aldrig glemme, at „Ærlighed er den bedste Politik“[2]), og den danske Regering vilde altid vise sig beredt til, naar den kunde gjøre det uden Fare, at yde andre Stater de gode Tjenester, disse anmodede den om. Særlig bød Humanitet og Klogskab, at den lille Stat, der netop derfor lettest kunde være upartisk, ikke vægrede sig ved det byrdefulde og som oftest lidet taknemlige Hverv at være Mægler mellem de større Stater, naar de begjærede det, forudsat at Neutraliteten ikke derved udsattes for Fare og at der var nogen Udsigt til et lykkeligt Udfald. — Det andet gik ud paa at forene hele Landet nord for Elben under Kongens umiddelbare Myndighed og navnlig at udslette de sidste Spor af de fordærvelige Delinger, som tidligere Konger havde foretaget af Hertugdømmerne.

Af de Besiddelser, som 1564 og 1582 vare tilfaldne Johan den Yngre, vare allerede i Frederik d. 3dies Tid det Sønderborgske og det Nordborgske Lehn blevne inddragne og i 1749 havde Hertugen af Glücksborg afstaaet Ærø til

---

[1]) Nr. 36. [2]) Bernstorff til Asseburg af 10 April 1756.

Kronen, saa at nu kun Fyrstendømmet Pløn og det Glücksborgske Distrikt stode tilbage. De Grene af det kongelige Huus, der besad disse Lande, vare imidlertid i Begreb med at uddøe og her viste sig altsaa en gunstig Leilighed til at erhverve Lehnene ved Forhandlinger med de nuværende Besiddere og med de yngre kongelige Linier, der kunde reise Fordringer paa Arven. Bispedømmet Lübeck, en anden Enclave i Holsteen, havde i Henhold til en Overeenskomst, der i 1647 var bleven indgaaet mellem Domcapitlet og det hertugelig gottorpske Huus, hidtil stadig været besat med en Prinds af denne Linie. Men nu var denne Overeenskomst udløben og da Valget af en Coadjutor og eventuel Efterfølger for Bispen netop forestod, gjaldt det om at lede Valget over paa en dansk Prinds. Lykkedes det, var der vundet en Seir over Gottorperne, der sikkrede den danske Regerings Overvægt i denne Deel af Holsteen og maaskee engang i Tiden kunde forberede dens Forening med Kronen. I alt Fald, forudsaae Bernstorff allerede dengang, kunde Bispedømmet faae stor Betydning som Compensationsobject i fremtidige Forhandlinger om den gottorpske Deel af Hertugdømmerne[1]). Men endelig, og det var Hovedsagen, gjaldt det om at komme til en Overeenskomst med den russiske Thronfølger Carl Peter Ulrich om Afstaaelsen af hans Andeel i Holsteen og om Anerkjendelsen af Incorporationen af den tidligere gottorpske Deel af Slesvig. I mere end eet Aarhundrede havde Danmark følt Virkningerne af at have en bitter Fjende i Gottorp, der altid var beredt til at anfalde det i Ryggen, naar Sverig angreb det forfra. Frederiksborgfreden havde brudt Gottorpernes Magt i Hertugdømmerne, men tillige fordoblet deres Had uden at tilintetgjøre deres Pretentioner, og allerede sad der en gottorpsk Prinds paa Sveriges Throne, medens en anden hvert Øieblik ved Keiserinde Elisabeths Død kunde blive istand til at anvende hele Ruslands Magt imod os. Saalænge den frie Forfatning bestod i Sverig, kunde vi vistnok regne paa, at den svenske Krone ikke vilde blande sig i Sagen, thi Stænderne havde nødt Adolf Frederik til ved Traktaten af 25 April 1750 at forpligte sig til et Mageskifte af Holsteen mod Oldenburg og

[1]) Bernstorff til Molzahn 16 October 1756.

Delmenhorst, for det Tilfælde at hans Linie nogensinde arvede det gottorpske Holsteen. Men det var ikke nogen Hemmelighed for den danske Regering, at den første Brug, den svenske Konge vilde gjøre af en Udvidelse af den kongelige Myndighed, vilde være at bryde denne Traktat og ved en Krig med Danmark at søge paa een Gang at gjøre sit Huses Fordringer paa Slesvig gjældende og at gjenoptage Carl d. 12tes Planer paa Norge. Og i Petersborg udtalte Carl Peter Ulrich ved enhver Leilighed, at saasnart han besteeg Ruslands Throne, vilde han bruge hele sin Magt og underkaste sig alle Offre for at hævne sig paa Danmark og fratage det Slesvig og Holsteen. Selv om Omstændighederne maatte gjøre ham det umuligt at udføre disse Hensigter i deres fulde Omfang, vilde han og hans Efterfølgere, saalænge de besad det gottorpske Holsteen, ved den blotte Besiddelse deraf være istand til at holde Danmark i en bestandig Uro og tvinge det til et Krigsberedskab, som snart vilde ødelægge Staten. Det var altsaa et Livsspørgsmaal for Danmark, at Storfyrsten bragtes til at afstaae sine holsteenske Lande, og det var det Hovedpunkt, om hvilket hele Bernstorffs Politik samlede sig. Med en utrættelig Seighed arbeidede han for at naae dette Maal og han benyttede alle Midler, enhver Situation og de forskjelligste Combinationer, uden nogensinde at tabe Modet, hvor haabløse hans Bestræbelser end maatte forekomme alle Andre at være.

Ganske afseet fra den Fare, hvormed det gottorpske Spørgsmaal truede, kunde under de daværende europæiske Forhold Danmark-Norge ikke staae isoleret. Paa en Tid da navnlig den ydre Politik alene afhang af Souverainernes Villie, vare de diplomatiske Combinationer meget dristigere end nutildags og den Stat, der holdt sig udenfor enhver fastere Forbindelse med de andre, udsatte sig for ved Leilighed at blive Offer for en eller anden hensynsløs Combination. De mindre Stater sluttede sig derfor til en af de større ved en gjensidig Garantitraktat og en defensiv eller tillige offensiv Alliance, som Datidens folkeretlige Forestillinger gjorde mindre byrdefuld end nu. Paa den ene Side var det nemlig en almindelig anerkjendt Grundsætning, som stod i Forbindelse med Krigenes unationale Characteer, at en Stat ikke betragtedes som værende i Krig, fordi den opfyldte en

tidligere paatagen traktatmæssig Forpligtelse ved at understøtte en af de krigsførende Magter med en begrændset større eller mindre Krigshjælp. Paa den anden Side var det sædvanligt, at den større Magt tilstod den mindre Subsidier, ikke blot i Tilfælde af Krig, men ogsaa i Fredstid. Hele dette System forandredes i den sidste Halvdeel af Bernstorffs Ministerium, da de to rigeste Stater, som derfor alene var istand til at give rundelige Subsidier, England og Frankrig, navnlig af financielle Grunde gik over til det Princip kun at tilstaae Krigssubsidier, hvorved den væsentligste Fristelse for de smaa Stater bortfaldt. Men allerede længe forinden nærede Bernstorff væsentlige Betænkeligheder ved disse faste Traktater. Gjentagne Gange udtaler han den Sætning, som navnlig England senere med Consequents har fastholdt, at man ikke bør binde sig for en fjernere Fremtid og med Hensyn til endnu uvisse Eventualiteter, hvis nærmere Omstændigheder i alt Fald ere ubestemmelige[1]). Hans Agtelse for Individets Ret krympede sig ogsaa ved Tanken om, at Undersaatternes Liv skulde udsættes i en Krig, der ikke umiddelbart angik Fædrelandet[2]). Særlig følte han stærkt det farlige og nedværdigende ved Fredssubsidier, som det „var langt behageligere at give end at modtage“. Men man havde saaledes vænnet sig til denne Indtægtskilde, at man under Finantsernes trykkede Tilstand ikke troede at kunne undvære en saadan Hjælp, og den offentlige Mening vilde langt snarere have fundet det uforsvarligt at opgive disse Subsidier end den følte det som nogen Ydmygelse at modtage dem. Og naar overhovedet faste Alliancetraktater maatte indgaaes, var der unægtelig væsentlige Grunde, der talte for, at den mindre Stat, der langt sjeldnere vilde komme i det Tilfælde at reklamere den traktatmæssige Hjælp og altsaa ydede Mere end den modtog, bragte en Ligevægt tilstede i Forholdet ved at stipulere sig Subsidier[3]).

Naar Bernstorff indtil videre vedligeholdt det engang antagne Subsidietraktat-System, var det saaledes ikke af Tilbøielighed, men tvungen af Nødvendighed, og han anvendte det med megen Forsigtighed. Han lod sig ikke føre videre end til Forsvarsforbund med saavidt muligt begrændset Krigs-

---

[1]) Nr. 11, 15, 45, osv. [2]) Nr. 379, 387. [3]) Nr. 123, 256, 271.

hjælp, medmindre Rigets egen directe og defensive Interesse fordrede det, thi han vilde aldrig opgive Regeringens Uafhængighed og Selvstændighed for at underordne sig en fremmed Stats politiske System. „Det System, Kongen har antaget," skriver han[1]), „og det eneste, som er ham værdigt, er ikke at følge noget andet end sit eget og han vil ikke lade sig trække med af Hensyn til England eller Frankrig".

Men hvilken Alliance skulde Danmark-Norge vælge, thi det havde Valget? Baade absolut og relativt vare de forenede Kongeriger en ikke ubetydelig Faktor i den europæiske Politik paa en Tid, da Preussen kun talte lidt over fem Millioner Indvaanere[2]), da Rusland ikke endnu forstod at bruge sine uhyre Hjælpekilder og da Danmark havde Overmagten i Østersøen. Afstanden mellem Stormagterne og Magterne af anden Rang var dengang paa langt nær ikke saa betydelig som nu; de første søgte derfor ivrigt de sidstes Alliance og navnlig var dette Tilfældet med Danmark paa Grund af dets vigtige Beliggenhed.

Hidtil havde Europa været deelt i to store Leire, der samlede sig om de gamle Medbeilere, England og Frankrig. Paa den ene Side stod Frankrig med Preussen, Italien, Spanien, Sverig og endeel af de tydske Fyrster, paa den anden England, Holland, Østrig og det tydske Rige, Piemont og Rusland. Endnu bestod denne Gruppering, men Preussens Optræden for egen Regning begyndte at kølne Forholdet mellem det og Frankrig, og Østrig havde allerede faaet at føle, at det havde en mere nærliggende Opgave at løse, nemlig den at holde Frederik d. 2dens Ærgjerrighed i Tydskland inden passende Grændser, og at det i England ikke længere havde nogen tilstrækkelig Forbundsfælle, naar det paa een Gang skulde gjøre Front mod Frankrig i Vest og Syd og mod Preussen i Nord.

Danmark-Norge hørte nærmest til det franske Parti siden Traktaten af 15 Marts 1742[3]), uden at England dog

---

[1]) Nr. 34, 46. [2]) Folketællingen 1756 gav et Resultat af 5,300,000 Mennesker i alle preussiske Lande, see „Oeuvres de Frédéric le Grand", 1847, IV Tome, pag. 4. [3]) Om denne Forandring i den danske Politik see „Grev Lynar" i Hist. Tidsskr. l. c., pag. 553—57, 62—64.

endnu havde opgivet Haabet om at kunne drage de forenede Riger over paa sin Side, hvad der havde viist sig, da ovennævnte Traktat fornyedes d. 14 August 1749[1]. Bernstorff tænkte saameget mindre paa at opgive denne Alliance, han forefandt ved sin Indtrædelse i Ministeriet, som han personlig var meget fransksindet og endnu satte Frankrigs Magt særdeles høit[2], om han end erkjendte, at en slet Regering for Tiden lammede den. Men endvidere afgav Forholdet til Sverig et meget væsentligt Motiv for den danske Regering til at slutte sig til Frankrig.

Bernstorffs fremmede Oprindelse havde den Fordeel, at den gjorde ham uafhængig af danske Fordomme og nationale Antipathier, og navnlig deelte han ikke den i Danmark endnu temmelig almindelige Uvillie mod Sverig. Han var tvertimod gjennemtrængt af den Overbevisning, at det var en Ulykke for begge Lande, at de, istedetfor ærligt at slutte sig sammen og ved fælles Hjælp at søge at sikkre sig mod farlige Naboer, tvertimod svækkede hinanden indbyrdes og, hvad navnlig var Tilfældet i Sverig, tillod fremmede Magter at spille Mestre i Landet. Han var for oplyst til at tænke paa nogen Sammensmeltning, men derimod var det hans Yndlingstanke at skabe et stærkt og oprigtigt Forbund mellem de to Stater til fælles Forsvar og til Ligevægtens Bevarelse i Norden. Men dertil udfordredes, at den frie Forfatning, der siden 1720 bestod i Sverig, forblev uforandret, thi Erfaringen havde noksom viist, at en enevældig Konge var tilbøielig til at tilfredsstille det svenske Aristokraties Virksomhedstrang ved Krigseventyr, Bytte og Erobringer, hvorimod en aristokratisk-bureaukratisk Styrelse vilde bevare Freden, som ikke blot var i Naboernes og navnlig Danmarks Interesse, men ogsaa i Sverigs egen, idet de fremmede Krige kun tjente til at udtømme Landets Kræfter, uden at bringe det nogen varig Fordeel til Gjengjæld. Dobbelt nødvendigt var det at bevare Forfatningen, naar det var Adolf Frederik og Lovisa Ulrike, der sad paa den svenske Throne.

Opnaaelsen af dette Øiemed, den frie Forfatnings Opretholdelse og Forbundet mellem Nordens Stater, afhang

[1] „Politische Correspondenz Friederich des Grossen", VII Band, pag. 36, 72; Grev Lynar l. c., pag. 569—71, Moltkes Autobiografi, l. c., pag. 253—54. [2] Nr. 50.

væsentlig af Frankrig, hvis Indflydelse dengang var afgjørende i Sverig og som var gunstigt stemt for disse Bernstorffs Planer. Det var under det franske Hofs Paavirkning og med dets Garantie, at Traktaten af 25 April 1750 var bleven afsluttet, ligeledes skyldtes Forlovelsen mellem den svenske Kronprinds Gustav og Frederik d. 5tes ældste Datter, Sophie Magdalene, dets Forestillinger i Kjøbenhavn og Stockholm, og i de hemmelige Artikler til Traktaten af 1742 var allerede Afslutningen af en Tripel-Alliance mellem Danmark, Sverig og Frankrig stillet i Udsigt. Det var denne Tanke, som Bernstorff gjenoptog; men medens Frankrig nærmest tænkte sig at drage den Fordeel af et saadant Forbund, at de nordiske Lande skulde blive afhængige og lydige Forbundsfæller, saaledes som Sverig dengang var det, havde Bernstorff den Hensigt, at Norden efterhaanden skulde slutte sig saaledes sammen, at det blev de tre nordiske Riger, der foreskrev Frankrig dets Politik i denne Deel af Europa, paa samme Tid de altid kunde være sikkre paa Frankrigs Støtte til at holde England og Rusland inden passende Grændser. Det var den samme Tanke, som C. G. Tessin havde udtalt i Kjøbenhavn, da han paa sin Mission i Sommeren 1739 sagde til Kong Christian d. 6te, at „naar Danmark og Sverig vare enige, kunde de meget godt styre Frankrig“ [1]), og det var saaledes Bernstorff og C. F. Scheffer havde tænkt sig Forholdet, dengang de i sin Tid som Colleger i Paris udvexlede deres Forhaabninger om, hvorledes deres Fædrelandes Fremtid vilde kunne udvikle sig.

Allerede tidligt skinner imidlertid en anden endnu mere storartet Plan igjennem hos Bernstorff; men den traadte først i hans sidste Aar bestemtere frem, da Betingelserne for dens Udførelse syntes at blive gunstige. Det var Tanken om en Familie-Union i det oldenborgske Huus. Forbilledet derfor dannede den nære politiske Forbindelse mellem de bourbonske Hoffer, der allerede faktisk bestod, før den fik sin formelle Sanction ved Afslutningen af Familie-Pagten i 1761. Den oldenborgske Union skulde omfatte de tre nordiske

---

[1]) J. Møller: „Mnemosyne“, III Bind, pag. CCVI—VIII; „Des weiland Grafen R. F. zu Lynar hinterlassene Staatsschriften“, I B., pag. 160.

Riger samt Rusland og saaledes komme til at udstrække sit Herredømme „fra Elben til Chinas Grændser“ [1]). I Overeensstemmelse med Bernstorffs almindelige Grundsætninger skulde en saadan Union dog kun have en defensiv Characteer og gjøre sig til Opgave ved sin Overvægt at sikkre Freden saavidt muligt i det øvrige Europa. Men Forudsætningen for denne Plan var Løsningen af det gottorpske Spørgsmaal, og før den var naaet, kunde Intet gjøres for at forberede en Union. Foreløbig fremsatte han kun leilighedsviis denne Tanke som et Motiv, der burde kunne gjøre Storfyrsten mere tilbøielig til at opgive sine hemmelige Hævnplaner; men der skulde en større Personlighed til for at opfatte en saa vidtrækkende politisk Plan, og det blev Catharine d. 2den.

II.

Danmark-Norges politiske Forhold i Løbet af Aarene 1751—1755.

Den holsteen-gottorpske Forhandlings Stilling. Overeenskomster om den plönske og den glücksborgske Arv. Prinds Frederiks Valg til Coadjutor i Lübeck. Forholdet til Frankrig, Traktat af 30 Januar 1754. Sverig, Horns og Brahes Sammensværgelse 1756. Preussen. England. Rusland. Østrig. Det tydske Rige. Handelstraktater med Genua, Porten, Tunis, Tripolis, Marokko. Strid med Spanien.

Fredsslutningerne i Dresden 1745 og i Aachen 1748 havde forskaffet Europa Ro for nogle Aar og Bernstorff kunde saaledes uforstyrret give sig ifærd med sin Opgave.

For Tiden var det imidlertid umuligt at tage alvorligt fat paa det holsteenske Spørgsmaal. Forsøget var nemlig allerede umiddelbart før Bernstorffs Udnævnelse bleven gjort og var fuldstændig strandet. Grev Rochus Frederik Lynar var 1749 bleven sendt til Petersborg som Gesandt og havde der forelagt Forslag til et Mageskifte af det gottorpske Holsteen med de to Grevskaber Oldenburg og Delmenhorst. Med stor Dygtighed havde han gjort alle de Hensyn gjældende, der kunde anbefale en saadan Overeenskomst hos Storfyrsten, intet Middel var bleven forsømt, fremmede Hoffer

[1]) Nr. 31.

havde anbefalet Sagen og Bestikkelse under alle Former var bleven anvendt, en Tidlang havde Udsigterne været lovende, men i sidste Øieblik styrtede det Hele sammen. Lynar foretog sit diplomatiske Tilbagetog med Anstand, men Slaget var tabt, Felttoget maatte ikke blot begynde heelt forfra men ogsaa efter en ny Plan og med nye Midler[1]. Det var indlysende, at den indolente Keiserinde neppe nogensinde vilde kunne bringes til at udøve det fornødne Tryk paa sin Neveu i en Sag, af hvilken hun nu desuden var hjertelig kjed. Storfyrsten var over al Maade stolt af sin Seir og dobbelt forbittret paa Danmark, fordi han havde været meget nær ved at blive bange og give efter. Kun hos Cantsleren Bestouchew kunde den danske Regering fremdeles stole paa velvillig Understøttelse, men hans Indflydelse var for Lidet at regne og hans Raad vare farlige paa Grund af hans sædvanlige Letsindighed. Snart anbefalede han den danske Regering uden videre at besætte Storfyrstens Lande i Holsteen, idet han forsikkrede, at Rusland ingen Indsigelse vilde reise derimod og at der saaledes vilde skabes et fait accompli, som vilde nøde Storfyrsten til at indgaae en Overeenskomst. Det blev Bernstorffs første Akt i en ypperlig motiveret Forestilling til Kongen af 21 Mai 1751[2] at forkaste dette ubesindige Raad. Snart udmalede han de overordentlige Virkninger af, at Molzahn, der var bleven Lynars Efterfølger som Gesandt i Petersborg, udnævntes til Ambassadør, idet han nemlig derved vilde komme i mere umiddelbar Berøring med Keiserinden, hos hvem han da ikke vilde undlade at komme i høi Gunst, fordi han var en ualmindelig smuk Mand. Men da dette uskadelige Ønske opfyldtes, viste det sig, at Keiserinden i et halvt Aar ikke kunde finde Tid til at modtage den nye Ambassadør, og da han endelig opnaaede en Audients for at overlevere sine Creditiver, kunde han skrive hjem, at „Hendes Majestæt øiensynlig havde langt større Interesse for de hundrede Tønder Østersyngel, som hun havde begjært af den danske Regering og som denne ikke havde været istand til at forskaffe hende“

---

[1] Om den Lynarske Forhandling i Rusland, see „Grev Lynar“, l. c., pag. 568—86. [2] Nr. 1.

Men efterhaanden som Bernstorffs Øie vænnede sig til at gjennemtrænge det Mørke, der laae over de forvirrede Forhold ved det russiske Hof, opdagede han, at alle de forskjellige Strømninger stadigt bestemtere samlede sig om eet Punkt, nemlig den unge Storfyrstinde Catharine. Uden hendes Hjælp var det umuligt at naae Maalet, men der flød gottorpsk Blod i hendes Aarer og det var hende, der havde gjort Udslaget imod Danmark i den Lynarske Forhandling[1]). Det gjaldt altsaa om at vinde hende. Bernstorff søgte at nærme sig hende gjennem Moderen, Prindsesse Johanne Elisabeth af Anhalt-Zerbst, Søster til Adolf Frederik af Sverig[2]), og det lykkedes ham virkelig ved Pengefordele at sikkre sig hendes Understøttelse. Men det viste sig snart, at denne Vei ikke førte til Noget, og Bernstorff skrev d. 16 October 1755 til Molzahn: „den unge Storfyrstinde synes at besidde den Konst at bringe alle dem, hos hvem hun giver sig Mine af at søge Raad, til at antage hendes Mening, uden at hun selv nogensinde forandrer det Mindste i sine egne Anskuelser, og jeg seer ikke, at hendes Moder eller Cantsleren, der begge have givet os saamange Løvter om at skulle bringe hende bort fra hendes Vildfarelser, have udrettet det Allermindste“. — Andre Veie maatte søges for at nærme sig hende; men det var forbeholdt Molzahns Efterfølger, v. d. Osten, at finde dem.

Foreløbig maatte Bernstorff altsaa indskrænke sig til at forberede Terrainet og iøvrigt forhindre, at status quo imidlertid forværredes. Storfyrsten befandt sig nemlig stadigt i Pengenød og indlod sig uden Betænkelighed paa Dispositioner, som angreb Substantsen. Snart vilde han hugge Skovene om for Fode, hvorved det frugtbare Øst-Holsteen for lange Tider vilde være bleven ødelagt, snart vilde han sælge eller han pantsatte virkelig Domainer, i hvilke Creditorerne da senere vilde gjøre Udlæg, naar han som sædvanlig ikke betalte. Her var den danske Regering i sin Ret, naar den modsatte sig deslige Transactioner, og Bern-

---

[1]) „Ostens Gesandtskaber“ i Hist. Tidsskr. IV Række, I Bind, pag. 480 i Noten. [2]) Om denne Prindsesse, som ogsaa Frankrig senere søgte at vinde, indeholdes endeel nærmere Oplysninger i „Mémoires du cardinal de Bernis“, II vol., pag. 1—8, see ogsaa Nr. 43.

storff gjorde det med den største Energi. Storfyrsten var rasende, men maatte føie sig[1]). Endnu farligere var det, hvis Rusland efter Vicecantsleren Woronzows Plan indlod sig paa at kjøbe det gottorpske Holsteen af Storfyrsten, thi, hvor ugyldigt et saadant Salg end var efter Rigs- og Lehnslovene, vilde det dog medføre mange betænkelige Conflikter, eller hvis russiske Tropper i Henhold til den russisk-engelske Traktat af 30 September 1755 sendtes Hanover til Forsvar og i denne tilsyneladende Hensigt landsattes i Kiel eller i Mecklenburg[2]). Men ogsaa disse Farer lykkedes det Bernstorff at afvende.

Medens saaledes det gottorpske Spørgsmaal foreløbig stod stille, gik derimod Erhvervelsen af de andre adskilte Dele af Hertugdømmerne raskt frem, og Arvefølgen i Pløn og Glückborg sikkredes ved en Række fordeelagtige Overeenskomster med de augustenborgske og beckske Linier[3]) paa en saadan Maade, at disse Lande uden Modsigelse kunde forenes med Kronen, da de sidste Besiddere døde 1761 og 1779. Større Vanskeligheder reiste sig mod Prinds Frederiks Valg til Coadjutor i Lübeck. Saasnart det rygtedes, at der var Spørgsmaal om at vælge en dansk Prinds dertil, kom det hele gottorpske Huus i den største Bevægelse, lige fra Bispen og hans Broder, den svenske Konge, til Storfyrstinden, og dennes Ven Soltikow, der nu var russisk Gesandt i Hamburg, tog end ikke i Betænkning at true med Keiserindens Indblanding i Sagen. Dette var nu vel en tom Trudsel, men værre var det, at den tydske Keiser, der aldrig betænkte sig paa at tilsidesætte Rigslovene, naar der kunde opnaaes en Fordeel for Østrig, med Glæde greb denne Leilighed til at vinde Storfyrstindens Gunst paa Bekostning af Domkapitlets Valgfrihed. Der udfærdigedes altsaa et Inhibitorium mod Valget, men det keiserlige Cancellis velbekjendte Langsomhed fornægtede sig heller ikke denne Gang, saa at det keiserlige Forbud først ankom til Lübeck, da Capitlet allerede havde forsamlet sig for at foretage Valget. Efter de gjældende Regler kunde intet Brev med-

---

[1]) Nr. 28, 41, Skriv. til Regeringen i Glückstadt 14 December 1753. [2]) Nr. 43, 44, 56. [3]) Nr. 42, 57, 58, 59, 62 og 75, i „Danske Traktater fra 1751—1799“, pag. 39, 45, 47, 49, 78, 115 og 127.

deles, naar Valghandlingen var paabegyndt, thi Domherrerne maatte ikke paavirkes i deres høie Upartiskhed. Saaledes kunde Inhibitoriet først blive oplæst, da Prinds Frederiks Valg allerede var proclameret. Han var valgt eenstemmigt; saa godt havde Bernstorff i al Stilhed drevet sine Operationer. Forhandlingen var ført ved Geheimeraad Claus von Reventlow, Præsident i Høiesteret, og der var bleven tilstaaet forskjellige Fordele til Stiftet[1]), men især til de enkelte Domherrer, der i rig Afvexling havde betinget sig Penge, Pensioner, Titler, hvide Baand, Kammerherrenøgler lige indtil Fændriksbestallinger for deres unge Slægtninge. Selv Biskoppens Hofmarskal Plessen havde ikke kunnet modstaae Fristelsen, da den kom til ham i Skikkelsen af et kongeligt Tilsagn om, at der skulde tillægges ham Prædikat af „Herr" i Cancelli- og Regerings-Expeditioner. Uheldigvis blev Listen over disse domherrelige Skrøbeligheder bekjendt til stor Ærgrelse for de Paagjældende.[2]) — Men Sagen var ikke afgjort med Capitlets Valg. Storfyrstindens Forfængelighed var i høieste Grad saaret og kun tildeels havde Bernstorff forsonet hende ved Udsigten til, at Spørgsmaalet om Lübeck kunde faae sin endelige Afgjørelse i Forbindelse med Mageskiftesagen.[3]) Ligesaa lidet nyttede det, at han i Wien udførligt beviste Domcapitlets forfatningsmæssige Ret og desuden lod Rigs-Vicecantsleren og Rigshofraaderne forsikkre om Kongens „reelle Erkjendtlighed", saasnart Valget var bleven confirmeret. Kun ved at true med, at Danmark i saa Fald vilde slutte sig til Østrigs Fjender, hindrede Bernstorff, at Keiseren casserede Valget, men dets Stadfæstelse kunde kun opnaaes paa den Betingelse, at Kongen vilde stille det holsteenske Contingent til Rigshæren i den imidlertid udbrudte Syvaarskrig, og derpaa vilde den danske Regering ikke indlade sig.[4]) I denne Tilstand henstod Sagen i 9 Aar indtil 1765, da den keiserlige Stadfæstelse endelig gaves.

Tyngdepunktet for den danske Udenrigspolitik skulde efter Bernstorffs ovenfor udviklede Plan ligge i Forholdet til

---

[1]) Nr. 73, 141, see, Danske Traktater 1751—1799, pag. 94, 170.
[2]) Kun een Domherre havde ikke ladet sig betale for sin Stemme, nemlig Slesvigeren Rumohr til Rundtoft. [3]) Bernstorff til Molzahn 11 December 1756. [4]) Bernstorff til Bachoff 16 October 1756, og Nr. 113.

til Frankrig. Traktaten af 14 August 1749 havde fornyet den ældre af 15 Marts 1742 og udløb først d. 15 Marts 1756. men desuagtet ansaae han det for hensigtsmæssigt allerede nu at sikkre Alliancen for en længere Aarrække, og d. 30 Januar 1754 undertegnedes derfor en ny Traktat, hvorved Frankrig stadfæstede sin Garanti for Slesvigs Incorporation og for Traktaten af 25 April 1750 mellem Danmark og den svenske Konge, samt forpligtede sig til at betale en aarlig Subsidie af 300,000 Daler Bco. Gjensidig lovede man hinanden Understøttelse til Lands og Vands for det Tilfælde, at nogen af de to Contrahenter blev angrebet. Den nye Traktat skulde forblive i Kraft indtil d. 15 Marts 1764.[1]) Men det var ikke let at komme tilrette med et Hof, der var saa overmodigt og anmassende som det franske. naar man, som Bernstorff, ikke var tilsinds at gjøre sig til dets lydige Vasal. Den danske Regering vilde ikke lade sig indblande i Stridigheder, som ikke berørte Landet. og stillede sig i de tydske Rigsanliggender stadigt paa Protestanternes Side og holdt paa Rigslovenes Overholdelse. Denne Uafhængighed vakte Misfornøielse og Mistro i Versailles, og det var med god Grund, at Bernstorff beklagede sig over, at det franske Cabinet viste Lunkenhed for de danske Interesser, altid tog Sverigs Parti imod os. var meget forsømmelig med Subsidiernes Betaling og søgte at blande sig endog i Kongens personlige Anliggender.[2])

Disse smaae Vanskeligheder lode sig vel efterhaanden overvinde ved Hjælp af Taalmodighed og en rolig men bestemt Holdning, og Forholdet forbedredes betydeligt, da den hidtilværende franske Gesandt i Kjøbenhavn, Abbé Lemaire, paa Bernstorffs Begjæring tilbagekaldtes og afløstes af Præsident Ogier (d'Enonville).[3]) Men langt alvorligere var det, at Frankrig i Principet var vel stemt for Enevældens Gjenindførelse i Sverig. hvorved dette Land antoges at kunne blive en nyttigere Allieret for den franske Politik. Allerede i 1748 havde Marquis d'Havrincourt faaet hemmelig Instrux til at arbeide paa en Styrkelse af Kongemagten, og naar man senere havde opgivet denne Tanke, skeete det kun, fordi Kong Adolf Frederik

---

[1]) Nr. 40, see Danske Traktater, pag. 35. [2]) Nr. 24, 25, 27, 50. [3]) Nr. 26.

eller rettere Dronningen, Lovise Ulrike, ikke lagde Dølgsmaal paa deres Uvillie mod Frankrig. Under disse Omstændigheder fandt vel det herskende Forfatningsparti endnu sin bedste Støtte i den franske Gesandt, men dette kunde forandres, og Bernstorff forsømte derfor heller ikke ved Afslutningen af Traktaten af 1754 officielt at gjentage den danske Regerings tidligere afgivne Erklæring, at den ikke kunde tillade, at Enevældet indførtes i Sverig, medmindre det skeete med alle fire Stænders Samtykke, det vil sige paa forfatningsmæssig Maade.[1])

Det var ikke uden Aarsag, at Bernstorff i Tide vilde fjerne enhver Usikkerhed om dette Punkt, thi fra Adolf Frederiks Thronbestigelse d. 25 Marts 1751 var Forfatningsspørgsmaalet bleven brændende, og det nye Hof vilde for enhver Pris opnaae, at de stramme Baand, Forfatningen havde lagt paa Kongemagten, løsnedes. Rigsdagen 1751—52 forløb endnu uden stærkere Brydning, og det secrete Utskott paalagde i sit Testament Regeringen at bevare Fred og Venskab med Danmark. Men paa Rigsdagen 1755—56 udbrød Kampen mellem Hoffet og Raadet med stor Voldsomhed. Overvundet paa Rigsdagen, forberedte Hoffet en Revolution, men Planen opdagedes i Tide og Greverne Horn og Brahe bleve fængslede. Et Øieblik saae det ud, som om dette mislykkede Forsøg skulde komme til at koste Kongen hans Krone og at Dynastiet kunde blive draget med i Faldet. Men efterhaanden trængte mere maadeholdne Anskuelser igjennem, og Rigsdagen lod sig nøie med at tage stræng Hævn over de tilsyneladende Hovedmænd og at paalægge Kongemagten yderligere Baand.

Under disse Begivenheder havde den danske Regerings Holdning paa eengang været velvillig mod Sverig og hensynsfuld mod Kongen. Selvfølgelig maatte den tage Stilling imod en voldsom Forandring af Forfatningen, men den gjorde det med stort Maadehold og uden at gribe til Midler, mod hvis Loyalitet der kunde rejses den ringeste Indvending.

I Anledning af Thronskiftet sendtes Dronningens Overhofmester, Carl Juel, i overordentlig Ambassade til Stockholm for at forsikkre om, at Kongen „ved alle Leiligheder

---

[1]) Nr. 6, 8, 49 Note.

vilde contribuere til det, som helst Roligheden i Norden og følgelig Vore Rigers og Landes fælles Sikkerhed, Gavn og Velfærd kunde vedligeholde og alt mere og mere befæste". Da Rusland samtidig foretog truende Troppebevægelser mod den finske Grændse, bidrog den danske Regering ved sine Forestillinger i Petersborg meget til at afvende Krigsfaren.[1]) Den danske Gesandt søgte ikke ved sine Forbindelser i Ridderhuset at udøve noget Tryk paa Raadet i Sager, som interesserede Danmark, og han havde i det Hele Ordre til ikke at søge nye Forbindelser i Rigsdagen, men kun at lade de enkelte Personer, der fra tidligere Tid oppebar Pensioner herfra, beholde dem.[2]) I Forfatningsstriden skulde han først optræde, naar den danske Regering anmodedes derom, og da Forholdene antog en betænkelig Characteer, udtalte han i Samtaler med Ministrene og Andre, at „Kongen ikke med Ligegyldighed vilde kunne se paa, at Friheden og de, som forsvarede den, bleve undertrykte, og at han altid vilde være rede til at opretholde den med alle sine Kræfter, saasnart han opfordredes dertil."[3]) Det samme Maadehold viste den danske Regering, da Opdagelsen af den Brahe-Hornske Sammensværgelse syntes at aabne Udsigten til store Begivenheder. Tretten Aar tidligere vilde efter al Sandsynlighed den danske Konge være bleven valgt til Thronfølger i Sverig, hvis ikke Rusland havde gjort Adolf Frederiks Valg til Betingelse for en Fred, som var bleven nødvendig for Sverig. Dersom han nu blev afsat, var det da ikke rimeligt, at Svenskerne paany vilde vende sig til den danske Konge, hvis Anseelse og Popularitet var betydeligt voxet siden dengang? og det var neppe umuligt, at Keiserinde Elisabeth, der nu nærede stor Mistro til Adolf Frederik og derimod var venskabeligsindet mod den danske Konge, kunde bringes til at billige et saadant Valg. Selv den besindige Asseburg, som levede midt i Bevægelsen, var ikke utilbøielig til at nære saadanne Forhaabninger; men Bernstorff lod sig ikke lokke af denne Fristelse. Asseburg fik Ordre til at holde sig tilbage under denne Crise, og da den endelig var overstaaet, modtog

[1]) Grev Lynar, l. c., pag. 586, Politische Correspondenz Friederichs d. Gr., VII, pag. 393, 99, 412. [2]) Nr. 3 og 47. [3]) Nr. 3, 6, 8, 49, 54, 63.

Regeringen Efterretning om Udfaldet med Tilfredshed og uden nogensomhelst Skuffelse.[1])

Den danske Regerings Optræden fandt imidlertid ikke en saadan Paaskjønnelse i Sverig, som den fortjente og som kunde nære Bernstorffs Forhaabninger om en oprigtig Samvirken mellem de to Stater. Det kunde vel ikke overraske ham, at den svenske Konge vedblev uforbeholdent at udtale sit Ønske om at komme bort fra Traktaten af 1750[2]) og med en foruroligende Iver arbeidede for Krigsmagtens Forøgelse og paa Befæstningen af Landskrona, paa samme Tid som Dronningen fristede sin Broder Frederik d. 2den med Løvtet om Pommern, naar Sverig kunde vinde Norge.[3]) Men han havde haabet paa at finde mindre Fordom og større Loyalitet hos Raadet og navnlig hos Cancellipræsidenten, Andreas Johan v. Höpken. Denne Mand, der 1752 afløste Carl Gustav Tessin som Leder af den svenske Politik, besad udmærkede Aandsevner, men savnede Mod og Beslutsomhed og var af en underfundig og mistroisk Characteer. Hertil kom, at han nærede gottorpske Sympathier.[4]) Det hjalp ikke, at Bernstorffs gamle Ven og Collega fra Paris, Baron C. Fr. Scheffer, indtraadte i Raadet[5]), thi han kunde ikke maale sig med Höpken, og dennes Skinsyge blev kun yderligere vakt ved at den danske Regering, som naturligt var, altid holdt sig nærmest til Scheffer. Ligesaa lidt opnaaedes der Andet ved, at Juel kaldtes tilbage og at den faste Gesandt i Stockholm, Krabbe-Wind, afløstes af Grev Wedel-Frijs, der hurtigt efterfulgtes af Ferd. Achatz v. d. Asseburg[6]), end at denne ikke saaledes som hin lod sig føre bag Lyset af den listige Höpken. Mistrøstig skriver Bernstorff derfor d. 11 September 1756: „Sverig bliver atter et fremmedt Land for os; — snart bliver der af al den Fortrolighed, som vi ønskede at fremkalde, og uden hvilken vort Maal ikke kan naaes, kun Complimenter og tomme Forsikkringer tilbage, der da hurtigt ville blive afløste af Bebreidelser.“[7])

---

[1]) Nr. 65 og 67. [2]) Nr. 16, 17, 34. [3]) Dette fortalte Havrincourt senere til Schack, see dennes Depeche til Bernstorff 15 Dec. 1761. [4]) E. G. Geijer i „Saml. Skrifter“, II Afd., V B. pag. 149 siger „i Hjertet oprigtigt hengiven det holsteenske Huus, til hvilket en arvelig Troskab bandt ham“. [5]) Nr. 25. [6]) „Denkwürdigkeiten“ etc. udg. af Varnhagen v. Ense. [7]) Nr. 67 cfr. 65.

Forhandlingerne mellem de to Regeringer kunde under saadanne Omstændigheder ikke blive synderlig tilfredsstillende. De dreiede sig fornemlig om, hvorvidt Forlovelsen mellem Prinds Gustav og Prindsesse Sophie Magdalene skulde declareres offentlig og om Prindsessen skulde opfostres i Sverig,[1]) om Landskronas Befæstning, der af den danske Regering ansaaes som en meget farlig offensiv Foranstaltning mod Sjælland og Kjøbenhavn[2]), og om Tømmerflødningen mellem Norge og Sverig. Overalt nødtes Bernstorff til at føre et meget alvorligt Sprog. I August 1756 skriver han til Asseburg, at „hvis ikke Flødningssagen ordnes tilfredsstillende, vil den danske Regering see sig ude af Stand til at fortsætte sit Venskab og sin Forbindelse med den svenske Regering". Navnlig kunde Befæstningen af Landskrona have givet Anledning til en meget betænkelig Conflikt. Ved Instrux af 12 April 1752 bemyndigedes Juel og Wind til at lade sig nøie med, at Tessin gav sit personlige Æresord paa, at der ikke skulde anvendes Mere end 50,000 Daler aarlig paa Landskronas Befæstning. „Kongen skulde aldrig omtale at have modtaget et saadant Løvte, selv ikke i det Tilfælde, at det blev frugtesløst, idet han da vilde vide, at det ikke var Tessins Skyld, at det ikke blev opfyldt." Dette Forslag gjentoges til Höpken, hvor liden Tillid det danske Cabinet end kunde have til ham personligen. Men Alt var forgjæves, og man vilde i Kjøbenhavn have kunnet beslutte sig til de mest alvorlige Foranstaltninger for at sikkre sig, dersom ikke lykkeligvis Arbeiderne snart efterhaanden sagtnede af sig selv, idet den svenske Regering fik fuld Anvendelse for Statens Midler paa andre Hold.

„Danmark havde allieret sig med Frankrig, men det havde ikke derfor antaget dets System." Dette beviste den danske Regering i sit Forhold til Frankrigs Forbundne, Preussen, og til dets Modstander, England. Trods den franske Udenrigsminister Rouillé's[3]) Opfordringer vilde den dog ikke indlade sig paa nogen nærmere Forbindelse med

[1]) Nr. 3, 6, 12 og iøvrigt O. Nilsson „Blad ur Gustav 3dies og Sophie Magdalenas Giftermaalshistoria" i svensk Hist. Bibliothek f. 1877. [2]) Nr. 3, 20, 21, 23, 24, 25, 27, 34 cfr. Garde: „den danske Sømagt fra 1700—1814", pag. 214. [3]) Bernstorff til Wedel-Frys 15 November 1755.

Frederik d. 2den, og paa den anden Side vedligeholdt den altid et venskabeligt Forhold til det engelske Hof.

Det var imidlertid langt fra, at den danske Regering nærede fjendtlige Følelser mod Preussen, og med Sandhed kunde Bernstorff sige, at „Danmark maaskee var den eneste af dette Lands Naboer, paa hvis Venskab det altid kunde stole".[1]) Han erkjendte, at Protestantismen trængte til at kunne støtte sig til en stor Fastlandsmagt, at Østrig maatte have en Modvægt i Tydskland og at Europa behøvede et Bolværk mod Rusland. Han indsaae endvidere, at den unge livskraftige Stat havde en stor Fordeel deri, at den, fri for Byrden af Fortidens Feil og forældede Traditioner, kunde fremstille sig som Fører af Fremskridtet, og han vurderede Frederik d. 2dens Geni fuldstændigere end Andre, saa at han senere paa en Tid, da saagodtsom hele Europa troede den preussiske Konge fortabt, forudsaae et ganske andet Udfald som meget muligt. Men Frederik d. 2den havde ikke hans Sympathie. Han afskyede det preussiske Militair-Regimente, frygtede den unge Stats Graadighed, som han anede engang at kunne vende sig mod Danmark,[2]) og han fandt, at der altid, naar Frederik d. 2den paakaldte høiere og almindelige Interesser, derunder skjulte sig egennyttige Hensigter. Preussen gav sig Mine af at værne om Rigsforfatningen, men det nægtede Lydighed mod Rigsforsamlingens Beslutninger, naar de ikke stemmede med dets Fordeel,[3]) og under Paaskud af at tjene Protestantismens Sag, havde Frederik d. 2den bemægtiget sig det catholske Schlesien og søgte stadigt at bruge corpus evangelicorum i sine egne dynastiske Interesser.[4]) Til disse almindelige Grunde kom endelig den specielle, at Bernstorff allerede meget tidligt anede Frederik d. 2dens gottorpske Sympathier, og at der bestod en hemmelig Forbindelse mellem ham og Storfyrsten.[5])

Bernstorff tog ikke Feil, naar han instinktmæssig følte, at Frederik d. 2den var fjendtligsindet mod Danmark. Allerede i 1742 havde den preussiske Konge opgivet sin Hensigt at tilbyde den danske Regering en Alliance paa

---

[1]) Nr. 9. [2]) Nr. 106 og 111. [3]) Nr. 38. [4]) Nr. 106.
[5]) Bernstorff til Johnn, 11 August 1751.

Basis af gjensidig Garantie af Schlesien og af Slesvig, „fordi man derved vilde fornærme den unge Hertug af Holsteen“,[1]) som om Preussen ikke allerede havde garanteret Danmark den rolige Besiddelse af Slesvig ved Traktaten af 24 Mai 1715 art. 5; og i 1744 erklærede han at ville tilstaae russiske Tropper fri Gjennemgang til Holsteen, naar Keiserinden begjærede det.[2]) Senere ønskede han under Frankrigs Auspicier, at drage Danmark ind i en Alliance med Preussen og med Sverig, og da Betingelsen herfor maatte være, at et venskabeligt Forhold opstod mellem de to nordiske Stater indbyrdes, arbeidede han ved Frankrigs Hjælp paa den Overeenskomst, som ved Traktaten af 25 April 1750 kom istand mellem Danmark og Adolf Frederik. Dog ogsaa ved denne Lejlighed viste sig hans Uvillie mod de danske Interesser, thi efter hans Mening burde den svenske Thronfølger kun have afstaaet fra sin Families Pretentioner paa Slesvig, men ikke tillige have mageskiftet sin eventuelle Succession i Holsteen.[3]) Han vilde derefter indgaae et Forbund med Danmark og havde paa Grund af de truende Forhold opgivet sine tidligere Betænkeligheder ved at garantere Slesvig, men det synes, at Frankrig ikke fandt Øieblikket gunstigt til en saadan Forhandling, og Sagen faldt derfor hen[4]). Lignende Forsøg paa at slutte Forbund med Danmark gjordes i 1754 og rimeligvis ogsaa i 1753 og 1755[5]), men den danske Regering viste ingen Tilbøielighed til at indgaae en saadan Alliance.[6])

Denne forsigtige Tilbageholdenhed, som fuldkommen stemmede med Bernstorffs Grundsætninger, forøgede Frederik d. 2dens Bitterhed mod den danske Minister. Der synes i det Hele at have bestaaet en personlig Antipathi mellem disse to Mænd, skjøndt de neppe nogensinde havde seet hinanden. For Bernstorffs Vedkommende gik den ikke videre end til en for ham meget naturlig Misbilligelse af Kongens Hensynsløshed og Fritænkeri[7]) og i en ikke ube-

---

[1]) Politisch. Correspondentz etc., II, pag. 269. [2]) Ibid., III, pag. 68. [3]) Ibid, V, pag. 470, 491—92, 493, VI, pag. 34. [4]) Ibid., VI, pag. 470, 71, 76, VII, pag. 54, 75, 111, 129, 331. [5]) Schäfer: „Geschichte des siebenjährigen Krieges“, I, pag. 111, Oeuvres de Frédéric le Grand, IV, pag 68, Moltke: „Kong Frederik d. Vtes Regering“, i Hist. Tidsskr. l. c., pag. 179, 187. [6]) Nr. 39, 74. [7]) Nr. 13. I et Brev af 7 Juli 1767 skriver Bernstorff om Frederik d. 2den: „en Monark, som jeg respecterer, men beklager“.

rettiget Mistillid til hans Paalidelighed. Men mere uforklarligt er det, hvorfor Frederik d. 2den „hadede“[1]) Bernstorff. Vist er det, at han allerede længe før denne blev Minister, havde sin Opmærksomhed fæstet paa ham og, saa at sige, forfulgte ham. I 1743 mistænker han ham for at agitere i Regensburg for, „at man skulde tage Forholdsregler mod den preussiske Konges Despoti“. I 1744 angav han ham endog i et egenhændigt Brev til Ludvig d. 15de som engelsk Spion, og denne latterlige Beskyldning gjentager han senere næsten med Lidenskab.[2]) Da der i 1751 blev Tale om Bernstorffs Udnævnelse til Udenrigsminister, gjorde Kongen Alt, hvad han formaaede, for at hindre det[3]), og i 1753 synes det, at han gjorde et forgjæves Forsøg paa ved Hjælp af Dronning Juliane Maries Broder, Prinds Ferdinand af Brunsvig, at styrte Bernstorff[4]).

Det var under disse Omstændigheder naturligt, at Forbindelsen mellem de to Regeringer ikke var stor, men det manglede dog ikke paa ubehagelige Sammenstød. Snart opstod der en Strid mellem de to Konger om Overherskabet over Knyphausen i Oldenburg, i hvilken Bernstorff var fast bestemt paa ikke at vige tilbage, selv om Preussen vilde lade det komme til Voldsomheder, men som tilsidst ved Frankrigs Mægling endtes til Danmarks Tilfredshed[5]), snart reiste Preussen ubegrundede Fordringer om de pommerske Stæders formeentlige Toldfrihed i Sundet[6]), snart søgte Frederik d. 2den at vække Mistro mod Danmark i Stockholm og i Paris[7]) og styrkede Storfyrsten i dennes Modstand mod en Overeenskomst med den danske Regering. Til Gjengjæld fandt han stadigt Danmark imellem sine Modstandere i de tydske indre Anliggender.

Denne Kulde mellem Danmark og Preussen behagede ikke det franske Hof[8]), men endnu mindre kunde det finde

---

[1]) Reverdil: „Mémoires“, pag. 43. [2]) Politische Correspondenz, II, pag. 356, III, pag. 265, V, pag. 411, 28, 52, 58, 60—61, 78. [3]) Ibid. VII, pag. 265, 353, 372—74, 383. [4]) Moltke l. c., pag. 179. [5]) Nr. 9 og 50, Bernstorff til Reventlow 20 November 1751, 8 Januar 1752, Moltke, l. c., pag. 180—81. [6]) Nr. 30. Om dette Spørgsmaal, der idelig reistes paa ny af Preussen uden dog at finde nogen Afgjørelse, kan sammenholdes Scherer: „Der Sundzoll“, pag. 151—186. [7]) Nr. 32. [8]) Nr. 24.

sig i, at den danske Konge vedblev at staae paa en god og tildels endog en fortrolig Fod med England og det engelske Kongehuus, thi medens man kan taale og stundom endogsaa er ret tilfreds med, at Ens Venner ikke er altfor fortrolige indbyrdes, føles det derimod næsten som et Forræderie, naar Ens Ven ikke bryder med den, man selv betragter som sin Uven.

Men dertil følte den danske Regering sig ikke forpligtet. Da den i 1742 havde foretrukket den franske Alliance for den engelske, var det ikke saameget af Misfornøielse eller fordi man ønskede at svække Englands Magtstilling, som snarere fordi det franske Forbund frembød større Fordele end England kunde eller vilde indrømme. I Erkjendelse af, at Ligevægten i Europa væsentlig skyldtes Englands Indflydelse og at Protestantismens Sikkerhed afhang af, at det brunswig-lüneburgske Huus vedblev at sidde paa den engelske Throne, var den danske Regering langt fra at ønske, at Englands Magt skulde svækkes eller drage sig tilbage fra Fastlandets Anliggender, eller at Stuarterne ved Frankrigs Hjælp gjenindsattes. Hanover dannede et yderligere Bindeled mellem de to Regeringer, thi der havde altid bestaaet godt Naboskab mellem Danmark og Hanover[1]). Frederik d. 5tes første Dronning Louise var en Datter af Georg d. 2den, den personlige Forbindelse mellem Souverainerne leed Intet ved hendes Død i 1752 og der næredes paa begge Sider Tanker om en Forlovelse mellem en dansk Prindsesse og den tilkommende Georg d. 3die, naar de to Paagjældende bleve voxne[2]). Endelig stod Bernstorff selv i nært personligt Forhold til det engelske Kongehuus og til de hanoverske Ministre, navnlig Brødrene Münchhausen, Gerlach Adolf, som forestod Regentskabet i Hanover, og Philip Adolf, der var hanoversk Statssecretair hos Kongen i London, og gjennem denne sidste kunde han henvende sig mere personligt og privat til Kong Georg. Men alle disse forskjellige Berøringer

---

[1]) Grændsestriden om Amtet Steinhorst var bleven bilagt ved Conventionen af 5 Marts 1739, som Bernstorff havde afsluttet, medens han var Gesandt i Regensburg, see Grev Lynar i Hist. Tidskr. l. c., pag 555-56. I 1751 synes Hanover iøvrigt at have næret Planer om en Udvidelse nord for Elben, ibid., pag. 584. [2]) Nr. 3 Note, og O. Nilsson i svensk Hist. Bibl. for 1877, pag. 377-79.

bevirkede dog kun et venskabeligt Forhold. Bernstorff vidste, hvor anmassende og hensynsløs Englands Politik var[1]), og hvor lidet man kunde stole paa Fasthed og Consequents i dets Udenrigsstyrelse. Medens den danske Regering derfor var villig til at virke i Englands og det engelske Kongehuses Interesse overalt, hvor denne var forenelig med Danmarks egen, afslog den derimod stadigt de Tilbud om Alliance, som gjordes det fra engelsk Side[2]), og lod det beroe ved den almindelige Venskabs- og Handels-Traktat af 11 Juli 1670, saavidt det behagede England at respektere den.

Danmarks Berøringer med Rusland og Østrig vare i denne Periode af underordnet Betydning. Forholdet til den førstnævnte Regering var iøvrigt godt og det var en fast Grundsætning i Grev Bestouchews System at bevare Venskabet med Danmark[3]). I Traktaten af 10 Juni 1746, hvorved de to Contrahenter iøvrigt garanterede hinanden deres Stater, havde Rusland vel gjort en udtrykkelig Undtagelse med Hensyn til de Fordringer, Storfyrsten paastod at have paa en Deel af Slesvig, men det havde dog tillige lovet at anvende sine gode Tjenester, for at denne Differents kunde blive bilagt. Det er ovenfor omtalt, hvorledes dette Løvte endnu ventede paa sin Opfyldelse. Personlig var Bernstorff iøvrigt meget langt fra at nære Sympathie for Rusland, dets Folk og dets despotiske Regering[4]). Ikke mindre frastødende virkede det habsburgske Huses Hovmod. Den danske Regering viste Keiseren al den Ærbødighed, som hans Værdighed berettigede ham til, og gjorde Østrig forskjellige diplomatiske Tjenester[5]), men den undgik omhyggelig at indlade sig paa nogen nærmere Forbindelse[6]), og den nyeste Traktat var den gjensidige Garanti, som Carl d. 6te d. 26 Mai 1732 havde indgaaet med Danmark for at sikkre den pragmatiske Sanction. Med Undtagelse af, at Keiseren endelig bestemte sig til at give den danske Konge Majestæts-Titlen, som han hidtil havde nægtet ham[7]), mødte den danske Regering kun Kulde og Ligegyldighed i Wien. Det er ovenfor

---

[1]) Nr. 46, 66. [2]) Nr. 11, 45, 46, 51. [3]) Ostens Gesandskaber i Hist. Tidsskr. l. c., pag. 478. [4]) Nr. 172, Brevvexling mellem Bernstorff og Choiseul, pag. 138, 40, 43, 90, 216. [5]) Nr. 10 og 13. [6]) Nr. 15, Bernstorff til Molzahn 14 Marts 1752. [7]) Nr. 10.

viist, hvor hensynsløst Keiseren optraadte i det lübeckske Coadjutorvalg og af samme Grunde var der endnu ikke givet keiserlig Sanction paa Traktaten af 25 April 1750 mellem Adolf Frederik og Danmark.

Var man i Berlin lidet tilfreds med Danmarks Optræden i de tydske Rigsanliggender, var man det ikke mere i Wien. Det var nemlig ikke blot Kongen af Preussen men ogsaa Keiseren, der brød Rigsforfatningen, som trods alle sine Mangler hidtil dog havde bevaret en vis Ligevægt i Riget og beskyttet baade de politiske og de religiøse Minoriteter. Bernstorff bestræbte sig, saavidt muligt, at sætte Skranker for denne Lovløshed[1]) og det lykkedes ham virkelig for nogen Tid at samle endeel mindre tydske Fyrster omkring Danmark til dette Formaal, blandt hvilke særlig nævnes Mecklenburg, de sachsiske Huse, Hessen-Darmstadt, Hessen-Cassel, Baden (Durlach og Baden), Brunswig-Wolfenbüttel, Würtemberg, Pfalz-Zweibrücken, Brandenburg-Anspach og Bayreuth. samt de nassauske Huse. I Spørgsmaalet om Valget af en romersk Konge sluttede Danmark sig til Østrig og Hanover imod Preussen, fordi det var i Rigsfredens Interesse, at denne Anledning til Strid fiernedes; men han modsatte sig dem, da de vilde tilsidesætte de mindre Fyrsters Ret til Deeltagelse i Valget[2]). Omvendt forsvarede Bernstorff standhaftigt Religionsfriheden mod Østrigs Intolerance, men paa samme Tid vilde han ikke tillade, at corpus evangelicorum overskred sin Myndighed eller blev et politisk Redskab i Preussens Hænder[3]). Modererende til begge Sider, søgte han at forsvare alle Parter i deres Ret og sparede ingen Møie for at udjævne Conflikter, hvad der ogsaa ofte lykkedes ham. Særlig stillede Mecklenburg sig under Danmarks Beskyttelse, foreløbig i de indre Stridigheder mellem Hertugen og Ridderskabet[4]) men senere ogsaa for at sikkre sin Selvstændighed ligeoverfor Preussen.

Saaledes stillede Forholdet sig mellem Danmark og de forskjellige europæiske Stater i Løbet af 1751 til 1755. Men foruden denne diplomatiske Virksomhed udfoldede den danske

---

[1]) Nr. 7, 15, 38. [2]) Nr. 7. Hanovers Forslag førte ikke dengang til noget Resultat og Joseph blev først valgt til romersk Konge i 1765. [3]) Nr. 22, 29, 48, 55. [4]) Nr. 18.

Regering en ikke mindre for at udvide den danske Handel og navnlig Fragtfarten i Middelhavet, som derfor efterhaanden tiltog saaledes, at det danske Flag blev et af de meest ansete i disse Farvande. For at fremme den aabnede Bernstorff Forhandlinger med Genua og med Porten, og trods alle de Vanskeligheder, som andre Stater, navnlig Frankrig og Sverig, i al Hemmelighed søgte at lægge ham i Veien[1], lykkedes det ham i 1756 at afslutte Traktater med Genua d. 13 Marts og med Porten d. 14 October[2]. Særlig vigtigt var det at sikkre de danske Skibe mod Opbringelse af Barbareskerne og til den Ende afsluttedes der Traktater med Tunis d. 8 December 1751 og med Tripolis d. 22 Januar 1752[3], ligesom det tidligere var skeet med Algier d. 10 August 1746. Ved sin Embedstiltrædelse fandt Bernstorff Riget indviklet i en meget ubehagelig Strid med Marokko, hvorhen den danske Ingenieur-Oberst de Longueville var bleven sendt i Marts 1751 for at afslutte en Handelstraktat. Han havde overskredet sine Instruxer og opnaaet en Traktat, som tilstod den danske Handel Forrettigheder, der maatte opvække de andre skibsfarende Staters Skinsyge og ikke kunde opretholdes i Landet selv. Den danske Regering, som forudsaae dette, tog derfor i Betænkning at stadfæste Traktaten, men kort efter erfaredes det, at Longueville tilligemed endeel danske Undersaatter vare blevne kastede i Fængsel af Keiseren, under Paaskud af at de vilde giøre sig til Herrer over Marokko. Ved en heldig Forening af Maadehold og Energie lykkedes det imidlertid Bernstorff at bringe denne Sag i Orden. Commandør Lützow, der sendtes derned med en Fregat, undertegnede en ny og mere begrændset Traktat d. 18 Juni 1753 og hjembragte alle de fangne Danske[4].

Neppe var denne Sag endt, før der opstod en Conflikt med Spanien, der betragtede sig som værende i stadig Krig med Barbareskerne og derfor paastod, at den danske Regering havde krænket Folkeretten ved at yde disse aarlig som Foræring nogle Krigsfornødenheder. Denne Strid var

---

[1]) Bernstorff til Reventlow, 21 Oct. 1752. [2]) Nr. 60, 69, Danske Traktater pag. 53 og 85. [3]) Nr 14 og 19, Danske Traktater pag. 15 og 22. [4]) Nr. 35 og 37, Danske Traktater, pag. 29, Garde: den danske Sømagt, pag. 217—19.

meget ubehagelig, fordi danske Skibe derved udelukkedes fra at søge ind i spanske Havne, og den bilagdes først ved en hemmelig Traktat af 22 Sept. 1757, fornemlig ved Frankrigs Hjælp[1]).

III.

Den engelsk-franske Søkrig og Conventionen af 12 Juli 1756.

Forslag af England og Frankrig. Bevæbnet dansk-svensk Neutralitet. Union maritime's enkelte Bestemmelser: 1. Østersøens Neutralisation, 2. Krigscontrebande, 3. fjendtligt Gods paa neutralt Skib, 4. Visitationsret. Disse Bestemmelsers Forhold til de bestaaende Traktater. Indre Foranstaltninger til Neutralitetens Bevarelse.

Den korte Fred var allerede tilende. I Juni 1755 havde en engelsk Escadre overfaldet og taget franske Krigsskibe i de amerikanske Farvande og dermed var den store Kamp begyndt, der skulde afgiøre det verdenshistoriske Spørgsmaal, om det var England eller Frankrig, den gothisk-germaniske eller den latinske Race, der skulde colonisere Nord-Amerika. Først d. 29 Mai 1756 notificeredes Krigens Udbrud i Kjøbenhavn, men allerede længe forinden havde de Krigsførende henvendt sig til den danske Regering med Forslag og Begiæringer.

England var Angriber og, selv om Traktaten af 11 Juli 1670, hvad der vistnok ikke var Tilfældet, havde berettiget det til at reklamere Krigshjælp af Danmark, hvis det havde været Frankrig, der angreb[2]), kunde det i alt Fald under nærværende Omstændigheder ikke giøre Paastand derpaa. Da den engelske Regering desuden kort i Forveien havde giort den Erfaring, at Danmark ikke vilde opgive Neutraliteten[3]), indskrænkede den sig til at begjære: 1. at den

---

[1]) Nr. 36, 37, 92, Danske Traktater pag. 151. Naar det i Forestillingen til Kongen (Nr. 36) omtales, at man muligvis kunde skride til Opbringelsen af spanske Sølvgalioter, skulde dette være for at gjøre sig betalt for den gamle Gjæld, hvori Spanien stod til Danmark og som først har faaet sin Afgjørelse ved Traktat af 25 Februar 1860.
[2]) Traktaten af 1670 art. 4 sammenholdt med art. 3. Imidlertid viser det sig af Nr. 52, at England troede at kunne opfatte Traktaten anderledes. [3]) Nr. 51.

danske Regering skulde træffe de fornødne Foranstaltninger for at forhindre franske Kapere fra at sætte sig fast paa ubeboede Øer ved Norges Kyster; 2. at norske Havne, Rheder og Fjorde skulde holdes lukkede for begge de Krigsførende, og 3. at det skulde formenes franske Kapere i norske Havne at sælge deres Priser, forinden disse havde været indbragte til Frankrig og der vare blevne condemnerede. Til Gjengjæld lovede England, saavidt muligt, at begunstige den danske Handel og Skibsfart, „om man end ikke vilde kunne tilstaae de neutrale Stater en fuldkommen fri Skibsfart med fransk Gods".

Frankrig derimod var den angrebne Magt og kunde altsaa forlange den i Traktaten af 1754 bestemte Krigshjælp. Men den danske Regering forestillede i Paris, at den Understøttelse, Danmark i denne Krig kunde yde Frankrig, kun vilde være ringe, da det maatte være beredt paa at forsvare sig selv mod en engelsk Flaades mulige Angreb, hvorimod en Neutralitet vilde sætte det istand til at giøre Frankrig langt betydeligere Tjenester, saavel diplomatiske som især commercielle, naar den franske Handel umuliggjordes ved de engelske Kapere. Den franske Regering erkjendte Rigtigheden af denne Bemærkning [1]) og indskrænkede sig derfor til at foreslaae, at Danmark-Norge og Sverig skulde indgaae en fælles bevæbnet Neutralitet til giensidig Beskyttelse af deres egen Handel og Skibsfart. Det var imidlertid neppe blot commercielle Fordele, som det franske Cabinet ventede sig af en nordisk bevæbnet Neutralitet, thi det laae nær at antage, at den vilde føre til alvorlige Conflikter mellem de skandinaviske Kongeriger og England, og i alt Fald vilde en forenet nordisk Flaade virke som en Trudsel paa England og paa andre Stater, der kunde ville blande sig i Krigen. Et dansk-svensk Forbund udgiorde derfor ogsaa et vigtigt Led i de hemmelige Instruxer, som medgaves Hertugen af Nivernois, da han i Slutningen af 1755 sendtes til Berlin for at sikkre Frankrig Frederik d. 2dens Hjælp, idet en dansk-svensk Flaade skulde afholde Rusland fra at angribe Preussen, medens dette var beskjæftiget i Hanover [2]).

---

[1]) Nr. 123, Brevvexling mellem Bernstorff og Choiseul, pag. 181—82.
[2]) Wedel-Frys til Bernstorff 27 Februar 1756, Schäfer, l. c., I pag. 110.

Fra svensk Side anbefaledes det franske Forslag ivrigt og Cabinettet i Stockholm tilraadede, at man snarest muligt skulde træffe en hemmelig Overeenskomst med Frankrig om at sende en anseelig forenet Flaade til Oceanet paa følgende nærmere Betingelser: 1. Omkostningerne ved denne Flaades Udrustning og Underhold skulde, om ikke heelt saa dog for den største Deel, bæres af Frankrig, 2. denne Stat skulde i Formen ganske holdes udenfor Forbundet mellem Danmark-Norge og Sverig, og 3. den forenede Flaade skulde iagttage en fuldstændig Neutralitet og ikke have nogensomhelst Ret eller Pligt til at begunstige den ene Nation fremfor den anden. Saadan var den Plan, som C. Fr. Scheffer i sit eget og de andre Hattechefers Navn underhaanden forelagde Bernstorff og som han ønskede, at denne officielt skulde foreslaae i Stockholm, da den svenske Regering nemlig af indre Grunde foretrak, at Initiativet i denne Sag udgik fra Danmark[1]).

Ved Overlægningerne i Conseillet over disse forskjellige Forslag udtalte Bernstorff sig til Fordeel for det første af den engelske Regerings Forlangender, thi en neutral Magt er forpligtet til, saavidt dens Kræfter række, at hindre den ene Krigsførende fra at sætte sig fast paa dens Territorium og gjøre det til Udgangspunkt for sine Operationer mod den anden. Derimod erklærede han sig imod Englands Fordring om, at de norske Havne skulde lukkes for Kapere, thi vel var det saa, at engelske Kapere ikke vilde have den samme Fordeel af disse Havne som franske, der ikke havde deres egne Havne i Nærheden til at søge ind i, men Bernstorff fastholdt den Anskuelse, som den danske Regering ogsaa senere har fulgt, at det vel er en neutral Stats Pligt at tilstaae begge de Krigsførende samme Rettigheder, men ikke at tage i Betragtning, hvorvidt den ene maaskee kan drage større Fordeel af disse Rettigheder end den anden. Intet folkeretligt Hensyn hindrede altsaa den danske Regering i frit at vælge mellem enten at lukke eller at aabne de norske Havne for begge de Krigsførende, og under disse Omstændigheder burde man foretrække det sidste Alternativ, fordi Nordmændene derved vilde vinde en vigtig oeconomisk

---

[1]) Sprinchorn: „ett bidrag til den väbnade neutralitetens historia i norden", i svensk historisk Tidsskrift, 1881, pag. 251. [2]) Nr. 52.

Fordeel. Hvad endelig det tredie og sidste Punkt angik, erkjendte Bernstorff, at efter Sø-Folkeretten kan et opbragt Skib i Reglen ikke sælges, før det er formelig condemneret, at dette maa skee ved Opbringerens Hjemlands Domstole, og endelig at en saadan retlig Undersøgelse ordentligvis synes at udkræve Tilstædeværelse paa Condemnationsstedet af saavel Kaperens som det opbragte Skibs Besætninger, hvis mundtlige Forklaringer behøves. Og herimod kunde det ikke komme i synderlig Betragtning, at det vilde være forbunden med stor Fare for de franske Kapere at skulle føre deres Priser forbi de engelske Kyster til en fransk Havn, eller at Salget af Priserne i norske Havne vilde være en rig Kilde til Fortjeneste for Nordmændene. Men den ovenanførte folkeretlige Regel havde dog ikke altid været fulgt af den danske Regering og han betragtede derfor ikke denne Afgjørelse som absolut nødvendig. — Saaledes vare altsaa Englands Forlangender i det Væsentlige forkastede. Man opgav derved det Vederlag, som den engelske Regering havde stillet i Udsigt, men det var saa ubestemt, at man ikke havde kunnet tillægge det nogen særdeles Betydning.

Langt mere tiltalende var det fransk-svenske Forslag. Den danske Søhandel var meget betydelig, ikke blot, som ovenfor bemærket, i Middelhavet, men ogsaa i de oversøiske Farvande. Det tidligere vestindisk-guineiske Compagnie var bleven udløst af Staten i 1754 og Handelen paa Øerne var under visse Betingelser given fri. Det var øiensynligt, at den danske Skibsfart i Vestindien vilde kunne udvikle sig overordentligt under en Søkrig, hvis det lykkedes Regeringen at sikkre Danmarks Neutralitet tilbørlig Agtelse. Venskabelige Forestillinger vilde, som tidligere Erfaringer tilstrækkelig havde viist, Intet udrette hos den engelske Regering, naar de ikke støttedes ved væbnet Magt. Men, hvor respektabel end den danske Flaade var, vilde den alene dog ikke kunne imponere England, og saaledes opstod Spørgsmaalet om, hvorvidt der var andre ligestillede Stater, der kunde inddrages i et bevæbnet Neutralitetsforbund.

Om Spanien kunde der ikke være Tale, da den diplomatiske Forbindelse mellem dette Land og Danmark paa den Tid endnu var afbrudt. Rusland var altfor nær knyttet til England og altfor fjendtligt mod Sverrig, hvortil kom, at

den danske Regering ikke ønskede at give Anledning til, at den russiske Sømagt udvikledes. Hollands Tiltrædelse vilde i enhver Henseende have været en stor Fordeel, men det var at forudsee, at et saadant Forslag, paa Grund af Regeringens næsten afhængige Forhold til England, vilde blive afslaaet, hvad der ogsaa viste sig, da Bernstorff ganske underhaanden forhørte sig derom i Haag. Saaledes blev da kun Sverig tilbage og Meget talte imod at indgaae en bevæbnet Neutralitet med dette Land alene. Den Styrke, de to Stater tilsammen kunde raade over, var for stor til at man, efter høitidelige Erklæringer om at ville beskytte sin Skibsfart, roligt kunde finde sig i en Fornærmelse og dog tillige for lille til at forskrække England. Man udsatte sig altsaa paa denne Maade netop for at inddrages i en Krig med England, hvad Bernstorff bestemt ikke vilde, fordi alle Plagerier af Kaperne dog aldrig kunde tilføie Skibsfarten saa megen Skade som en Krig vilde gjøre det. Og denne Fare blev saameget større, som Sverigs bekjendte Afhængighed af Frankrig let kunde fremkalde den Mistanke hos den engelske Regering, at den dansk-svenske Neutralitet skjulte en hemmelig Alliance med Frankrig og kun ventede paa det beleilige Øieblik for at kaste Masken, og som det virkelig ikke var umuligt, at Sverig, tilskyndet af Frankrig, med Villie kunde fremkalde en Conflikt for saaledes at nøde Danmark til et Brud med England. Naar den danske Regering, tiltrods for disse vægtige Grunde, dog besluttede sig til Forbundet med Sverig, var det, fordi Bernstorff satte den største Priis paa, at de tre nordiske Riger optraadte i Fælleskab, saa ofte det paa nogen Maade lod sig gjøre, og var en Alliance under nærværende Omstændigheder end forbunden med Farer, som han imidlertid haabede ved Forsigtighed at kunne undgaae, saa gav den dog ogsaa den danske Regering et Hold paa Sverig, som, overladt til sig selv, vistnok hurtigt vilde lade sig drage ind i Krigen af Frankrig, men forbundet med Danmark, dog vel næppe vilde gjøre et saadant Skridt, uden forinden at have givet sin Allierede Leilighed til at yttre sig derom, og af mange Grunde vilde det være den danske Regering meget ubehageligt, om Sverig deeltog i Krigen. Men den nødvendige Betingelse, som Bernstorff satte for en fælles bevæbnet Neutralitet, var, at den om-

hyggelig skulde undgaae Alt, der kunde betragtes som særlig rettet mod England og at den ikke paa nogen Maade traadte i Afhængighed af Frankrig. Forinden nærmere Forhandlinger aabnedes med Sverig, lod det danske Cabinet derfor erklære i Stockholm, at hvis man der nærede nogensomhelst Bagtanke, var det bedre, at Forbundet ikke kom istand end at der senere skulde opstaa Uenighed mellem Parterne, thi det maatte man vide, at vi ikke vilde lade os drage ind i en Krig, der ikke vedrørte os. Den svenske Regering forsikkrede, at den oprigtigt og udelukkende ønskede at bevare sin Neutralitet.

Forhandlingerne frembød ingen Vanskeligheder, da man i Sverig satte stor Priis paa, at Forbundet kom istand. De svenske Commissairer, Høpken og Ekeblad, føiede sig derfor i alle de Fordringer, som Asseburg paa Danmarks Vegne troede at maatte gjøre af Hensyn til England. Navnlig frafaldt de Tanken om at modtage franske Subsidier til Flaadens Udrustning. Den 12 Juli 1756 undertegnedes Union maritime[1]). De contraherende Magter forpligtede sig til „een for begge og begge for een“ at beskytte deres Undersaatters Handel og Skibsfart i nærværende Krig. Til den Ende lovede enhver af dem at udruste 8 Linieskibe og Fregatter, der hver Sommer, saalænge Krigen varede, skulde forene sig i Escadre til Krydsning under fælles Kommando, ligesom ogsaa Krydsning af enkelte Skibe i fjernere Farvande og Convoiering af Handelsskibe skulde foregaae i Fællesskab. Dersom den dansk-svenske Skibsfart led Overlast, vilde man tage Repressalier, „som dog ikke skulde foretages i Østersøen, der ligesaa vel for Krigen selv som for dens Følger maatte forblive fri og sikker“. Gjordes det fornødent, forbeholdt man sig at komme overeens om de yderligere Midler til Øiemedets Opnaaelse.

Conventionen meddeeltes de krigsførende Magter samtidigt ved de danske og de svenske Gesandter[2]). I Paris modtoges Efterretningen med stor Tilfredshed, i London med Mistro. Paa Sverigs Forlangende meddeltes den endvidere i Petersborg, hvor man ikke var fornøiet med en saadan Tilnærmelse mellem to Lande, som det laae i Rus-

---

[1]) Nr. 61, Danske Traktater, pag. 80. [2]) Nr. 66.

lands Interesse at holde adskilte. Bernstorff meente, at det vilde være „et besværligt Præcedents, om Rusland alene af alle neutrale Magter fik Meddelelse om en Traktat mellem de to nordiske Lande", og den communiceredes derfor ligeledes Holland. Republikens Regering udtalte underhaanden sin Erkjendtlighed over, at man havde indskrænket sig til at meddele Conventionen til Efterretning og uden at opfordre til at tiltræde den.

Conventionen af 12 Juli 1756 danner et Led i den Række af fælles væbnede Neutralitets-Erklæringer, som de tre nordiske Riger. snart alene snart i Forbindelse med andre Sømagter, have udstædt, naar en større Søkrig udbrød i Europa, og som alle. foruden den øieblikkelige praktiske Interesse at beskytte deres Skibsfart, tillige have havt en blivende folkeretlig Betydning ved at hævde de liberalere Grundsætninger med Hensyn til Neutrales Handel, der endelig i vor Tid have vundet almindelig Anerkjendelse[1]). Det er

[1]) En fælles bevæbnet Neutralitet blev første Gang indgaaet af de tre nordiske Riger ved Conventionen af 10 Marts 1691 og 17 Marts 1693 cfr. Reedtz i Skandinav. Literatur-Selskabs Skrifter, 21 Bind pag. 99 fgd. Den var affattet i almindelige Udtryk og forlangte de Rettigheder, som tilkom de Contraherende „efter Traktater og Folkeret". Det næste Forbund var det her omhandlede af 12 Juli 1756, der ligeledes, som bemærket, kun omfattede Danmark-Norge og Sverig. Men d. 29 Marts 1759 undertegnede Sverig og Rusland en yderligere Convention for at beskytte Handelen og Skibsfarten i Østersøen, hvilken Danmark tiltraadte d. 17 Marts 1760. I den nordamerikanske Frihedskrig afsluttedes det tredie væbnede Neutralitetsforbund men dennegang under Ruslands Ledelse, idet dette Rige indgik separate Conventioner med Danmark og med Sverig af 9 Juli og 1 Aug. 1780, hvilke Conventioner derefter tiltraadtes respektive af Sverig og Danmark cfr. Danske Traktater, pag. 380. Denne Neutralitetserklæring forlanger, at Handelen skal være fuldkommen fri, undtagen med Krigs-Contrebande, og at Flaget skal dække Ladningen, hvorhos Østersøen i de hemmelige Artikler erklæres for at være lukket Hav. — I Revolutionkrigene opstillede de 3 nordiske Riger en fjerde bevæbnet Neutralitet ved Convention af 27 Marts 1794 cfr. Danske Traktater. Deri hævdes Østersøens Charakteer som lukket Hav, men iøvrigt erklæres det, at man „ikke vil paastaae andre Fordele for Skibsfarten end dem, som ere grundede i Traktater med de krigsførende Magter og i den almindelige Folkeret". — Endelig sluttedes den store væbnede Neutralitet mellem Danmark og Rusland den 16 Dec. 1800, som tiltraadtes af Preussen d. 2 April 1801 og af Sverig d. 11 April s. A. cfr. Danske Traktater fra

derfor af Interesse nærmere at betragte de enkelte Hovedpunkter af det Neutralitets-System, der opstilles i denne Convention.

De to Regeringer erklærede i Fællesskab:

1. At Østersøen skulde forblive „fri og sikker fra Krigen selv og dens Følger". Denne Sætning opstilles imidlertid ikke som almindeligt og varigt Princip, men nærmest kun for denne bestemte Krig, og saaledes bestemt, var der ingen Grund til at befrygte, at den skulde fremkalde nogen Conflikt med England, der under de forhaandenværende Omstændigheder endog vilde have Fordeel af, at Østersøen forblev uberørt af Krigen. Thi medens dets Interesse Intet led ved, at engelske Krigsskibe og Kapere udelukkedes fra et Farvand, hvor de hverken kunde finde franske Krigs- eller Handelsskibe, opnaaede derimod den engelske Skibsfart, som var meget betydelig paa Østersøen og navnlig paa Rusland, en vigtig Sikkerhed ikke blot mod Kaperier men ogsaa mod de Repressalier, som de to forbundne Regeringer truede med at tage i Tilfælde af eventuelle Overgreb af de engelske Kapere.

2. Med Hensyn til Bestemmelsen af Begrebet Krigscontrebande holder Conventionen sig til den i Art. 19 af Utrechterfreden af 11 April 1713 mellem England og Frankrig opstillede Definition, der efter at have opregnet de forskjellige dengang kjendte Vaaben tilføier den almindelige Bestemmelse: „og alle andre lignende Arter af Vaaben og Krigsredskaber, som tjene til Brug for Tropperne".

3. Sverig havde paastaaet, at Conventionen udtrykkelig skulde opstille Sætningen: „frit Skib frit Gods", men den

---

1800—1863, Første Samling, pag. 4—29. I denne Convention indskrænkedes Krigs-Contrebande til det mindst mulige, Flaget dækker Ladningen, Convoichefens Erklæring udelukker al Undersøgelse og Østersøen erklæres for altid at være lukket Hav. Her var altsaa Alt sat paa Spidsen, og Virkningen blev Slaget paa Kjøbenhavns Rhed og Conventionerne af 17 Juni og af 23 October 1801. Hermed ender denne Række af fælles bevæbnede Neutralitetserklæringer og det var et svagt men til Forholdene svarende Udtryk for det vedblivende Fællesskab i Interesserne, at Danmark og Sverig-Norge i December 1853 afgave særskilte men samtidige og identiske Neutralitetserklæringer i Anledning af Krim-Krigen.

danske Regering modsatte sig paa det Bestemteste, at dette skete, selv om det kun var i en hemmelig Artikel[1]). Bernstorff udtaler sig herom i Depeche af 17 Mai 1756 til Asseburg saaledes: „vi ere enige om Principet og ville forsøge paa at opretholde og forsvare det, saavidt vi formaae, uden dog at tabe det egentlige Formaal for alle vore Bestræbelser af Sigte, nemlig at forøge vor Skibsfarts og Handels Sikkerhed. Men det omtalte Princip staaer i en saa aaben og direkte Strid mod Englands Grundsætninger, og dette Land har udtalt sig og udtaler sig endnu bestandigt saa bestemt derimod, at Optagelsen deraf i en Traktat, som vi meddele den engelske Regering og som vi offentliggjøre og hvis Bestemmelser vor Ære selvfølgelig byder os at opretholde, ikke vilde være Andet end at erklære England Krig eller idetmindste at udsætte os for, at den uundgaaeligt og hurtigt paaføres os. Det vilde være at fornærme Englænderne og røre dem paa deres ømmeste Sted, og vore forenede Escadrer, ved hvilke vi ikke tør smigre os med at lægge Baand paa deres nationale Voldsomhed eller at indgyde dem Frygt, ville ikke afholde dem fra at gjøre os saa ubehagelige Erklæringer, at vi vilde see os nødte til enten at give efter for denne saa uretfærdige Paastand eller at bryde med dem. Dølg ikke for de svenske Befuldmægtigede, at vi vilde betragte begge disse Alternativer som store Ulykker og at vi ansee os forpligtede til at gjøre Alt i Verden for at undgaae dem. Naar vi derimod ikke udtale Principet i Traktaten, vil det staae os frit for, efter hvad Omstændighederne og vore Interesser maatte forlange, enten at paatale eller at ignorere de Tilfælde, i hvilke det maatte blive krænket. Lad os ikke opgive en saa kostelig Frihed og sætte os i det vanskelige Tilfælde at skulle vælge mellem Undersaatternes Lykke og Regeringens Værdighed.“ Resultatet blev, at Conventionen hverken opstiller eller opgiver Sætningen, men den danske Regering bestræbte sig for at faae den anerkjendt af England, og d. 12 Februar 1757 modtog Ranzau i London fornyet Ordre til at forsvare den „med Fasthed og Værdighed men med Maadehold og Høflighed“. Til den danske Consul Ployart i Marseille, der havde forespurgt, hvorvidt det neu-

[1]) Sprinchorn l. c., pag. 255—56.

trale Flag dækkede fjendtligt Gods, svarede Bernstorff d. 21 August 1756, at han „ikke kan give noget positivt Svar paa dette Spørgsmaal. Paa vor Side paastaae vi det, men den engelske Politik gjør Vanskeligheder ved at indrømme det, skjøndt England selv har Fordeel af Principet og især i Middelhavet maaskee vil have større Fordeel deraf end dets Fjender. Hvis vi nogensinde komme til Enighed med England derom, skal De strax erfare det.“

4. Spørgsmaalet om Visitation af neutrale Skibe havde ligeledes været Gjenstand for Forhandling mellem de to Regeringer, og man var bleven enig om at adskille mellem Undersøgelse af Skibspapirer for at constatere Skibets Nationalitet og Ladningens Beskaffenhed, og den egentlige Visitation for at forvisse sig om, at Ladningen svarede til Skibspapirerne. Den første Akt forudsættes i Conventionens Art. 3 som berettiget, derimod berøres den sidste slet ikke. Meningen heraf var, at den ikke skulde være tilladt, idet nemlig Skibspapirerne som udstædte under de kongelige Myndigheders Ansvarlighed skulde staae til troende, og i det svenske Udkast var en saadan Visitation derfor ogsaa udtrykkelig erklæret for uberettiget, men paa Bernstorffs Forestillinger lod man sig nøie med stiltiende at udelukke den og saaledes ogsaa paa dette Punkt at lade det komme an paa Omstændighederne, hvorvidt man kunde og vilde reise Indsigelse i paakommende Tilfælde. Ligesaa lidt udtaltes det i Conventionen, at naar et Skib gik under Convoi, skulde en Krydser ikke kunne forlange at foretage nogen Undersøgelse af Skibspapirerne, idet det convoierende Krigsskib selv havde forsikret sig om deres Rigtighed, før det tog Skibet under sin Convoi, og denne Undersøgelse maatte af Krydseren ansees for tilstrækkelig. Derimod optoges denne Sætning i de i Conventionens Art. 8 omtalte fælles Søinstructioner.

Det maa erkjendes, at Union maritime er affattet med stor Forsigtighed, idet de omtvistelige Punkter deels nævnes ganske i Forbigaaende og forudsættes, dels holdes aabne, saa at egentlig kun Paastanden om Krigscontrebande træder direkte frem. Men i Realiteten fordrede de forbundne Regeringer langt Mere end de vare berettigede til efter de bestaaende Traktater.

Naar de saaledes lagde den i Utrechterfreden opstillede Definition til Grund for Begrebet Krigscontrebande, meente de at have sikkret sig imod enhver Indvending af de Krigsførende, da disse dog aldrig kunde forlange Andet og Mere af de neutrale Magter end, hvad de selv traktatmæssigt havde fastsat mellem sig indbyrdes. Men dette Raisonnement var mere specieust end sandt. Utrechtertraktaten stiftede naturligvis kun Ret mellem de to Contrahenter selv, medens alle andre Magter alene kunde paaberaabe sig den almindelige Folkeret og deres egne Traktater med de Krigsførende, og Danmarks Traktater med disse udstrakte Contrebandens Begreb meget videre. I saa Henseende havde det mindre at betyde, at den dansk-franske Handelstraktat af 23 August 1742 i Art. 42 tilføier: „i Almindelighed al anden Krigsudrustning, samt Tjære eller Skibsbeg. Seil, Hamp og Tougværk“, thi det var ikke fra denne Side, at den danske Regering kunde vente Vanskeligheder. Men den engelsk-danske Traktat af 11 Juli 1670 Art. 3 indbefattede under Krigs-Contrebande Alt, „der til Krigsbrug kan være tjenligt eller fornødent“, og man kunde være vis paa, at de engelske Priseretter vel skulde vide at benytte sig af denne elastiske Definition. Paa samme Maade forholdt det sig med Sætningen: „frit Skib, frit Gods“, som dog lykkeligvis ikke var optaget i Conventionen. Ligeoverfor Frankrig var der ingen Vanskelighed, thi baade var denne Regel i denne Krig fuldstændigt stemmende med dets Interesse og den anerkjendtes desuden i Traktaten af 1742 Art. 28, der opstiller det gamle franske Dobbeltprincip, at Flaget dækker Ladningen og at Skibet confiscerer Ladningen. Men i den dansk-engelske Traktat af 1670 Art. 20 siges det utrykkelig, at „fjendtligt Gods og Varer ikke skulde skjules under Prætext af Venners Navn“, hvorved altsaa i Overeensstemmelse med, hvad der allerede var udtalt i de ældre Traktater mellem Danmark og England af 1661 og 1667, anerkjendes, at Flaget ikke dækker Ladningen.

Herimod kunde den danske Regering vel paaberaabe sig, at Traktaten af 1670 i Art. 40 hjemlede Danmark Ret til at nyde de Friheder og Privilegier, som „allerede vare eller senere maatte blive tilstaaede Hollænderne eller nogen anden Nation“, og da nu Utrechtertraktaten havde indskrænket

Krigscontrebandens Begreb til Fordeel for Frankrig og da Holland i Traktat af 1674 havde opnaaet Englands Anerkjendelse for sit Vedkommende af Reglen om fjendtligt Gods, maatte disse Fordele følgelig ogsaa komme Danmark til Gode. Men England kunde derimod indvende, at den almindelige Clausul i Traktaten af 1670 kun angik mindre og ikke særligt omtalte Friheder og Privilegier for Skibsfarten, men ikke noget politisk Hovedprincip, der udtrykkelig var fastslaaet i Traktaten, og særligt var det saa meget mere vanskeligt at anvende hiin Clausul paa Sætningen om fjendtligt Gods, som de engelske Traktater af 1654 med Portugal, og af 1667 med Spanien (art. 24—26) allerede havde antaget Sætningen om, at Flaget dækker Ladningen, og den modsatte Sætning i Traktaten af 1670 vilde altsaa efter Bernstorffs Fortolkning have været forandret til det Modsatte allerede i samme Øieblik, den blev opstillet.

Hvad endelig Visitation angik, var det vel i Reglen overeensstemmende med Traktaten af 1670 Art. 20, at den i Conventionen betragtes som udelukket, saasnart Skibspapirerne vare befundne i formel Orden, men derimod savnedes al Hjemmel til at fritage et Skib under Convoi for denne Undersøgelse af Skibspapirerne.

Conventionen af 1756 havde fastsat Principerne for de forbundne Staters Neutralitet indbyrdes og ligeoverfor de Krigsførende, men indre Bestemmelser i de to Lande maatte nærmere oplyse Øvrighederne og Undersaatterne om, hvad de i saa Henseende havde at iagttage. Tvertimod Bernstorffs Ønske havde Conventionens Art. 1 forbeholdt hvert af de to Lande for sit Vedkommende at affatte disse Bestemmelser, idet han meente, at de burde fastsættes i Forening. Han tog derfor i en Depeche til Asseburg det Forbehold, at „dersom der tilstødte de svenske Handelsskibe nogen Ulempe, fordi de ikke fulgte de Forsigtighedsregler, som vi havde anbefalet og selv taget, maatte man i Sverig ikke fortænke os i, at vi ikke kunde betragte saadanne Tilfælde som faldende ind under Traktaten.“

For Danmarks Vedkommende bleve følgende indre Foranstaltninger trufne:

1. Det i Sundet stationerede Vagtskib modtog Instructioner[1]), der gjøre gjældende, at den danske Konge endnu fremdeles og med de andre Magters Anerkjendelse besidder Overhøiheden over Sundet og som Følge deraf er forpligtet til at overholde Roligheden i dette Farvand. Den commanderende Officeer skulde derfor af al Magt og uden at lade sig afholde af noget Hensyn til Fredsforstyrrerens Styrke hindre alle Fjendtligheder i Sundet baade paa den danske og den svenske Side. Dog forstaaes ved Sundet kun Farvandet selv, ikke derimod Grunde inde under Land, hvor Skibe ikke kunne flyde, ligesom ogsaa af Høflighedshensyn de Dele af Farvandet undtages fra Vagtskibets Opsyn, som bestryges af svenske Batteriers Kanoner. Derimod skal han ikke blande sig i Strid mellem fremmede Krigsskibe og deres egne Handelsskibe, medmindre derved maatte foraarsages offentlig Tumult eller Skipperen begjærede hans Mellemkomst.

2. Det tillades fremmede Kapere frit at løbe ind og ud af norske og dansk-vestindiske Havne med deres Priser samt der at sælge dem, dog forsaavidt Priserne tilhørte neutrale Staters Undersaatter, først efterat de vare condemnerede af den fremmede competente Priseret. Iøvrigt tillades ingen Opbringelse paa dansk-norsk Søterritorium, der fastsættes til een almindelig Sømiil, hvoraf der gaaer 15 paa en Grad[2]).

3. Endelig fastsatte Forordningen af 30 Juli 1756 Undersaatternes Pligter. For at et Skib kan betragtes som dansk og seile under dansk Flag, maa det eies af danske, her i Landet bosatte Undersaatter, og det maa udgaae fra en dansk Havn med Hensigt til der at vende tilbage. Ethvert efter Krigens Udbrud foretaget Kjøb af et Skib, som er bygget i et af de krigsførende Lande, er ugyldigt. Det

---

[1]) Nr. 53, cfr. 52 Note pag. 126. [2]) Rskr. 7 Mai og 23 Juli 1756, 13 Mai, 23 September 1757, 23 Februar 1759, cfr. to Betænkninger i „Stampes Erklæringer“, II, pag. 468—85 og 639—45, af hvilke den første hævder den norske Domstols Competence til endelig at afgjøre, hvorvidt Opbringelsen har fundet Sted indenfor een Miil fra Land, cfr. Gessner: „le droit des neutres sur mer“, pag. 368, medens den sidste beskjæftiger sig med Spørgsmaalet, om Sømilen som Grændse for Søterritoriet skal regnes fra det faste Land eller fra de udenfor samme liggende Skjær.

forbydes under Straf at føre Krigscontrebande, hvilket Begreb fastsættes i Overeensstemmelse med Conventionen og med særlig Tilføielse af, at salt Fisk og alle Skibsequiperingsgjenstande ikke ere at ansee som Contrebande. Om Indladning af fjendtligt Gods paa dansk Skib udtales der Intet udtrykkeligt, dog forbydes i Art. 15 „enhver Collusion med de Krigsførendes Undersaatter". Mere kunde herom ikke siges efter Spørgsmaalets usikkre Stilling, og Mere behøvedes heller ikke, da Øvrigheden, der skulde udfærdige Søpasset, kunde yderligere paasee det Fornødne[1]).

Saaledes var altsaa det Neutralitets-System beskaffent, under hvilket de forbundne Staters Skibsfart skulde finde Beskyttelse i den fransk-engelske Søkrig. Det vil senere vise sig, hvor ufuldstændigt dette Øiemed opnaaedes, deels som Følge af Systemets egne Mangler, dels paa Grund af den svenske Politiks Foranderlighed, deels endelig fordi England efterhaanden fik en saa afgjort Overmagt tilsøes, at det kunde sætte sig ud over alle Hensyn til de neutrale Magter.

IV.

Syvaarskrigens Udbrud.

Traktaterne i Westminster og i Versailles. Bernstorffs Betragtning af de nye Allianceforhold i Europa. Det hessiske Religionsspørgsmaal. Frederik d. 2dens Indfald i Sachsen og dets Følger. Danmarks Neutralitet. Holsteens Ikke-Deeltagelse i Rigskrigen.

Kun ugjerne havde den franske Regering modtaget Krigen med England og den var langt fra at ønske, at deraf skulde opstaae en almindelig Krig. Det var endnu den overveiende Mening i Ludvig d. 15des Raad, at man burde samle alle sine Kræfter paa Sø- og Colonialkrigen, og først hvis Lykken her erklærede sig imod Frankrig, vilde det blive nødvendigt i Hanover at søge et Pant, hvorved man kunde tvinge den engelske Konge til at tilbagegive Erobringer i Colonierne. Foreløbig var Hanover altsaa ikke udsat for nogen Fare, medmindre Preussen vilde overtage det Hverv at angribe det, men Frederik d. 2den viste ingen Tilbøielighed til at yde Frankrig en saa uegennyttig Tjeneste. Derimod var han

[1]) Cfr. Nr. 173.

rede til at anfalde Østrig i Bøhmen, hvis Frankrig paa samme Tid vilde trænge ind i de østrigske Nederlande, men det vilde den franske Regering ikke[1]).

Georg d. 2den, der altid følte sig meget mere som hanoversk Churfyrste end som engelsk Konge, var kun optaget af den Tanke, hvorledes han skulde kunne redde sit Stamland fra at blive Offeret i denne Krig, der førtes for udelukkende engelske Interesser. Hans Uro var saa stor, at han næppe havde gjennemført et Forsvarssystem for Hanover, før han stundesløst begyndte paa et andet, uden at bemærke, at han derved tilintetgjorde det første, og han han endte derfor ogsaa med netop at styrte sit Land i den Ulykke, han vilde afvende. Først søgte han Sikkerhed i Subsidietraktater med Hessen-Cassel og andre vesttydske Fyrster samt i en Traktat, han d. 30 September 1755 afsluttede med Rusland og hvorefter dette Land skulde holde sig rede til, naar det behøvedes, at foretage en Diversion med 45000 Mand tillands fra den russiske Grændse og samtidig at indskibe 10,000 andre Tropper, som skulde landsættes, hvor den engelske Konge forlangte det[2]). Denne Traktat var rettet mod Preussen. Men snart efter viste det sig, at Frederik d. 2den ikke blot ikke selv tænkte paa at angribe Hanover men endog var tilbøielig til at modsætte sig, at saadant skeete fra fransk Side, og strax meente Georg d. 2den, at Intet kunde være saa nyttigt som en Traktat med Preussen. Saaledes undertegnedes d. 16 Januar 1756 den første Westminster-Traktat, hvorved England og Preussen lovede hinanden at ville hindre, at „nogen fremmed Magts Tropper rykkede ind i eller passerede igjennem Tydskland.“ Saa lidet indsaae Georg d. 2den den videre Betydning af denne sin Alliance med Preussen og det Indtryk, som det maatte gjøre paa Maria Theresia at see Habsburgernes gamle Allierede forbinde sig med hendes Fjende, at han meddeelte Traktaten i Wien med den Forsikkring, at derved Intet var forandret i hans Forhold til Østrig, idet han ikke blot selv vilde opfylde sine tidligere paatagne Forpligtelser mod dette Land, hvis Preussen skulde angribe det, men endogsaa i saa

---

[1]) Mémoires du cardinal de Bernis I, pag. 210—213. Schäfer I, pag. 104, 107, 110 og 134. [2]) Cfr. Nr. 56 og ovenfor pag. 15.

Tilfælde vilde paakalde Ruslands Hjælp mod Angriberen. Ogsaa i Petersborg meddeeltes Traktaten med den Bemærkning, som skulde være smigrende, men tog sig ud som ironisk, at Keiserinden vist med Tilfredshed vilde see, hvorledes hun ved et Pennestrøg havde udrettet ligesaameget for Freden og for sin Forbundsfælles Sikkerhed, som hun vilde have formaaet ved sine Troppers Tapperhed og sin Krigsmagts Størrelse.

Den første Virkning af Westminster-Traktaten var, at Keiserinde Elisabeth, der netop ved sin Alliance med England havde tilsigtet en Krig med Preussen, i en Declaration af 25 Febr. 1756 forklarede den engelsk-russiske Traktat derhen, at den kun skulde blive virksom, forsaavidt Kongen af Preussen angreb Hannover eller Englands „Allierede", hvorved forstodes Østerig. Men den næste og for Europa langt vigtigere Virkning var, at denne Traktat mellem England og Preussen medførte en fuldstændig Forandring i de europæiske Allianceforhold og banede Veien for Syvaarskrigen: Frankrig, som uagtet sin Misfornøielse med Frederik d. 2dens Egenraadighed dog hidtil var vedbleven at betragte den preussiske Alliance som noget selvfølgeligt[1]), følte sig meget berørt ved, hvad det ansaae som et Forræderi af Frederik d. 2den, og om det end for Tiden ikke havde til Hensigt at angribe Hanover, maatte det dog, som Rouillé erklærede til den preussiske Gesandt Knyphausen, „føle det som en Ydmygelse, at man saaledes bandt dets Hænder, saameget mere som det var uvist. hvorledes Søkrigen vilde stille sig." Det franske Cabinet betænkte sig nu ikke længere paa at modtage den Alliance, som Kaunitz allerede havde arbeidet paa, medens han var Gesandt i Paris, og som hans Efterfølger, Stahrenberg, med stor Behændighed anbefalede. D. 1 Mai 1756 undertegnedes altsaa den første Traktat i Versailles. Denne Traktat var vel kun defensiv og, ligesom Westminster-Tractaten, havde den nærmest til Hensigt at sikkre Freden paa Fastlandet; men de to Krigsførende havde dog saaledes bundet sig til to Magter, af hvilke den ene kun tænkte paa at tage Schlesien tilbage,

---

[1]) Mémoires de Bernis I, pag. 213, Onno Klopp: „Friederich der Grosse", pag. 238.

den anden paa at hævde denne og om muligt gjøre yderligere Erobringer ved en ny Krig, og som begge vel skulde vide at føre deres nye Forbundne langt videre, end disse selv havde ønsket det.

Dette Omslag i den europæiske Politik kom Bernstorff meget uventet. Vel havde han allerede i længere Tid bemærket, hvorledes Østrig søgte at nærme sig til Frankrig og at Preussen følte sig trykket i sit Forhold til denne Magt[1]), men han vidste ogsaa, at man i Versailles holdt fast ved den preussiske Alliance, og endnu 6 Dage før Westminster-Traktaten undertegnedes, skrev han til Bachoff i Wien, at Frankrig, Preussen og Tyrkiet stode paa den ene Side, England, Østrig og Rusland paa den anden. Nu saae han paa een Gang en ganske anden Combination for sig, og han maalte strax Rækkevidden af denne Vending, og forudsaae de Farer, den varslede for Protestantismen og for Norden.

Det hidtil bestaaende System, i hvilket Modsætningen mellem Østrig og Frankrig havde sikkret Ligevægten paa Continentet, havde frembudt den dobbelte Fordeel, at de øvrige Magter uden Hensyn til Religionsbekjendelse grupperede sig om disse to Hovedfaktorer, som begge vare catholske, og dernæst at Skuepladsen for de politiske Sammenstød naturligen blev Syden. Nu derimod allierede det habsburgske Huus sig med Frankrig og forlod England, der hidtil havde været dets fasteste Støtte og hvem det alene skyldte, at de spanske Nederlande ikke forlængst vare faldne til Frankrig. Og omvendt understøttede det bourbonske Huus nu Østrig imod Preussen, som Frankrig hidtil havde beskyttet og tildeels gjort til, hvad det var. Paa den ene Side stode saaledes nu de to catholske Stormagter, paa den anden de to protestantiske; vilde ikke de mindre Stater ligeledes skille sig efter Troesbekjendelsen og Krigen paa denne Maade antage en Religionskrigs farlige Charakteer, med den Virkning, at Protestantismen blev solidarisk med Frederik d. 2den og udsattes for at gaae til Grunde med ham? Endvidere vilde Krigens Skueplads nu væsentlig blive Nord-Tydskland, altsaa berøre Danmarks Grændser,

---

[1]) Nr. 10 og 13.

og dens Resultat kunde altfor let blive en Forstyrrelse af den nordiske Ligevægt. Thi enten gik Preussen seirrigt ud af Kampen, og det vilde da vinde en for de øvrige nordiske Stater farlig Overvægt, eller det bukkede under, og i saa Tilfælde vilde Sverig kunne blive Hovedmagten her i Norden og maaskee søge at bringe Carl den 12tes Dage tilbage, eller ogsaa vilde Rusland udstrække sit Herredømme langs Østersøen og true Danmark, som det allerede truede Sverig[1]).

Den hele Combination forekom ham iøvrigt i den Grad stridende mod sund Sands, at han ikke kunde troe Andet end, at man snart maatte vende tilbage til det gamle System. „Hvad vilde dog vore Fædre have sagt om en saadan Forvirring," skriver han d. 10 Aug. 1756 til Grev Bentinck i Holland. Hvis Frankrig virkelig vilde føre Krigen paa Fastlandet, maatte det fornuftigvis ville rette sit Angreb mod de to Punkter, hvor det kunde opnaae en virkelig Fordeel for sig selv og tilføie England et føleligt Tab, nemlig mod de spanske Nederlande og mod Hanover, men det Første forudsatte et Brud med Østrig, og til det Sidste behøvedes Preussens Medvirkning. Og var det muligt, at Georg den 2den kunde glemme, ikke blot sit personlige Had til Frederik d. 2den, med hvem han fra 1750 til 1755 havde afbrudt al diplomatisk Forbindelse, men ogsaa Rivaliteten i Nord-Tydskland mellem Hanover og Brandenburg, som gjorde, at Hanover ikke havde nogen farligere Fjende end et mægtigt Preussen? — Bernstorffs Forventninger gik ikke saa hurtigt i Opfyldelse som han havde troet, thi han forudsaae ikke, i hvilken Grad Frankrig regeredes af Luner istedetfor efter Raisonnement[2]), og at Georg d. 2den af sit engelske Ministerium nødtes til at følge en Politik, der var ham personlig imod. Men hans Præmisser viste sig dog forsaavidt rigtige, som den franske Regering, i Erkjendelse af, at den maatte søge at vinde de spanske Nederlande, virkelig, om end i en meget ufuldkommen Form, betingede sig deres Afstaaelse af Østrig ved den anden Versailles Traktat af 1 Mai 1757, og som Georg d. 2den i sin Egenskab af Churfyrste paa det

---

[1]) Se Nr. 106 og 111. [2]) Det skal iøvrigt senere sees, at Choiseul allerede i 1759 erkjendte den nye Combinations Uholdbarhed i Fremtiden.

ivrigste søgte at forsone sig med Keiseren for at holde Hanover udenfor Krigen.

Bernstorff var nu forberedt paa, at Østrig, efterat det havde sikkret sig Frankrig, snarest muligt vilde vide at fremkalde et indre Spørgsmaal i Tydskland, der kunde føre til et Fredsbrud med Preussen, helst saaledes, at Skylden derfor kunde skydes over paa denne Stat, og dertil syntes Forholdene i Hessen-Cassel at give en fortræffelig Anledning.

Den hessiske Arveprinds Frederik var allerede for flere Aar siden hemmelig gaaet over til Catholicismen. Da dette blev bekjendt, greb Faderen, den regjerende Landgreve, som var en ivrig Protestant, de mest energiske Forholdsregler for at opretholde den rette Tro i den landgrevelige Familie og at sikkre den i de hessiske Lande. Arveprindsen sendtes til Berlin for at stilles under Frederik d. 2dens Opsigt, hans 3 Sønner unddroges al farlig Paavirkning af Faderen, og d. 28 Oct. 1754 udstædtes en omfattende Forsikkrings-Akt for de hessiske Lande, der garanteredes af corpus evangelicorum og samtlige protestantiske Stater i Europa, deriblandt ogsaa Danmark[1]). Alt dette var lovligt, men det faldt Keiserinde Marie Theresia, som var en strengt troende Catholik, meget tungt, at en saa god Leilighed til at bringe en Deel af Tydskland tilbage til Kirken, skulde gaae tabt, saameget mere som Hessens Frafald vilde være en betydelig Svækkelse for corpus evangelicorum og for Frederik d. 2den. Det østrigske Diplomatie havde derfor allerede i Løbet af 1755 intrigueret i Sagen, men i det følgende Aar antoge disse Bestræbelser stedse større Dimensioner. Man søgte at lokke Prindsen til at undvige til Wien, ophidsede de nærliggende catholske Rigsstænder og i Foraaret 1756 kom General Pretlack som østrigsk Ambassadeur til Cassel for at forlange Opreisning for Arveprindsen og Ophævelse af Forsikkrings-akten[2]). Dette maatte tiltale Ludvig d. 15de, der tilstod Choiseul, at han havde den Tro, at Gud ikke vilde fordømme ham, naar han blot som Konge opretholdt den catholske Religion, og at han ikke havde anden Hensigt ved at forbinde sig med Østrig end den at tilintetgjøre Protestan-

---

[1]) Nr. 48, Danske Traktater pag. 43. [2]) Se Note til Nr. 48 og Schäfer, l. c., I, pag. 166.

tismen[1]). Der gik virkelig foruroligende Rygter om, at franske Tropper skulde rykke ind i det Paderbornske og Münsterske for at støtte Østrigs Bestræbelser. Skeete dette, vilde en Religionskrig nødvendigvis udbryde, og Hessen vilde da, som Bernstorff d. 1 Mai skriver til de Cheusses, „i det 18de Aarhundrede kunne blive, hvad Bøhmen havde været 140 Aar tidligere, en Kilde til Ødelæggelse og Ruin."

Det var iøvrigt ikke alene politisk-religiøse Hensyn, der opfordrede den danske Regering til at beskjæftige sig med denne Sag. Den dreves ogsaa af personlige og dynastiske Grunde, thi den nære Forbindelse, som saalænge har knyttet det danske Kongehus til Hessen-Cassel, opstod paa denne Tid. Den hessiske Arveprinds var gift med en engelsk Prindsesse, Søster til Frederik d. 5tes første Gemalinde Lovise. I November 1755 var et Ægteskab blevet aftalt mellem Frederik d. 5tes anden Datter Wilhelmine Caroline og Arveprindsens ældste Søn Wilhelm, der tilligemed sine to Brødre fra Sommeren 1756 tog varigt Ophold i Kjøbenhavn[2]). Endelig indsatte Landgreven den danske Konge til Formynder for de 3 Prindser samt til sin Testaments-Executor og til Med-Administrator af Grevskabet Hanau, som ved Landgrevens Død strax skulde gaae over til Arveprindsens ældste Søn[3]).

Det var ingen let Sag at bringe Østrig til at opgive sine Planer paa Hessen. Thi, som Bernstorff d. 24 Juli 1756 skriver til den hanoverske Minister Münchhausen[4]), „at paaberaabe sig den westphalske Fred til Østrig, nytter til Intet. Man maa gjøre opmærksom paa, at de protestantiske Fyrster paa den Maade drives over i Preussens Arme og lære at ansee dette Lands Interesser som deres egne, og at Østrig giver den preussiske Konge en Autoritet og Anseelse, som nødvendigvis maa fordunkle Keiserens Magt og netop er, hvad Kongen af Preussen ved alle sine Handlinger i Riget tilstræber". Dette Argument endte tilsidst med at overtyde de to forbundne Hoffer om, at de ikke kunde bevise Frederik d. 2den nogen større Tjeneste

---

[1]) Denne mærkelige Udtalelse anfører St. Priest i „histoire de la chute des jésuites" efter Choiseuls Papirer, see Schäfer I, 117, cfr. ogsaa Nr. 72, Noten. [2]) Det var den tredie Broder Carl, som senere blev gift med Frederik den 5tes tredie Datter Louise. [3]) See i det Følgende Nr 140. [4]) Nr. 66.

end ved at gjøre ham til Religionens Forsvarer, og ikke blot opgave de at blande sig videre ind i den hessiske Sag, men undgik endog i Fremtiden Alt, der kunde opfattes som rettet mod Protestantismen som saadan[1]).

Men medens den danske Regering saaledes fjernede Faren fra den ene Side og allerede havde begyndt paa at bringe en Forsoning tilveie mellem Georg d. 2den og Marie Theresia[2]), brød Krigen ud fra den anden. I Slutningen af August 1756 faldt Frederik d. 2den pludselig ind i Sachsen for derfra at angribe Østrig i Bøhmen. Som en Løbeild spredte denne Efterretning sig over Europa og fra nu af udviklede Begivenhederne sig med ustandselig Kraft.

Sachsen opfordrede alle Magter, som vare interesserede i de tydske Anliggender, til at optræde til dets Forsvar, og Østrig begjærede Hjælp hos sine Forbundne paa samme Tid som Keiseren satte Rigets tunge Maskineri i Bevægelse imod Fredsforstyrreren. Frankrig saae sig paakaldt baade som Østrigs Allierede og som Garant for den westphalske Fred. Men istedetfor at indskrænke sig til at stille det i Traktaten af 1 Mai 1756 stipulerede Hjælpekorps af 24,000 Mand, bestemte Ludvig d. 15de sig, dels paa Grund af Slægtskabet med det sachsiske Churhuus, dels af Værdighedshensyn, til at optræde selvstændigt og med sin hele Magt i Tydskland hellere end som blot Forbundsfælle at underordne sig Østrig, og saaledes var Frankrig da paa eengang draget ind i den almindelige Fastlandskrig, som man havde villet undgaae. Den 30 Marts 1757 afgave den franske og den svenske Gesandt i Regensburg den Erklæring, at begge Konger som Garanter for den westphalske Fred „vilde anvende alle i deres Magt staaende Midler for at skaffe den Fornærmede Erstatning, haandhæve de tre i Riget bestaaende Religioners Rettigheder og overhovedet sikkre den tydske Frihed mod ethvert Overgreb", d. 26 April paafulgte Frankrigs Anmeldelse om, at franske Tropper vare rykkede ind i Tydskland, med Gjentagelse af Forsikkringen om, at Hensigten kun var at bevare den offentlige Fred og de tre Religioners

[1]) Cardinal Bernis tillægger sig Æren for, at Syvaarskrigen ikke antog en religiøs Charakteer, Mémoires I, 301. [2]) See nedenfor VI Afdeling.

Frihed, og d. 1 Mai undertegnedes den anden Traktat i Versailles mellem Østrig og Frankrig, i hvilken den protestantiske Religions Frihed paany erkjendes, men endvidere bestemmes det, at Schlesien, Glatz og nogle andre Territorier skulde tilbagegives Østrig, der paa sin Side som Gjengjeld for disse Erhvervelser lovede at afstaae en Deel af de spanske Nederlande til Frankrig og Resten til Hertugen af Parma, der var gift med Ludvig d. 15des Datter Louise Elisabeth. Sverig indgik d. 21 Marts 1757 en Traktat med Frankrig, til hvilken Østrig sluttede sig og som senere udvidedes ved Traktaterne af 22 Sept. 1757 og af 13 April 1758. Ogsaa med Rusland sluttede Sverig Overenskomster; Keiserinden tiltraadte den svensk-franske Traktat af 21 Marts ved Convention af 5 November 1757 og den udløbne Alliance-Traktat mellem Rusland og Sverig fornyedes. Keiserinden af Rusland, paa hvis Neutralitet Frederik d. 2den sikkert havde regnet som Følge af sin Traktat med England, foretrak uden Betænkning sit Fjendskab til Preussen for sit Venskab med England, tiltraadte d. 31 Dec. 1756 Traktaten mellem Frankrig og Østrig og indgik d. 22 Jan. 1757 et yderligere Forbund med Maria Theresia, hvorved hun lovede at bringe Schlesien og Glatz tilbage under østrigsk Herredømme og sætte Skranker for Preussens Anmasselser. Endelig besluttede Rigsdagen i Regensburg d. 10 Jan. 1757 Rigskrig mod Preussen og til den Ende paalagdes det samtlige Rigsstænder ufortøvet at stille et tredobbelt Contingent af Tropper. Saaledes stod altsaa paa den ene Side Østrig, Frankrig, Sverig, Rusland og Riget.

Paa den anden Side erklærede William Pitt, der i November 1756 var indtraadt i det nye af Hertugen af Devonshire dannede Ministerium som Statssecretair for de udenrigske Anliggender tilligemed Lord Holdernesse, at England betragtede den østrigsk-preussiske Krig som foraarsaget ved det engelsk-preussiske Forbund, og ligesom det agtede at forsvare Hanover, saaledes ansaa det sig ogsaa forpligtet til at understøtte Preussen. Alliancen mellem de to Stater styrkedes senere ved den anden Westminster-Traktat af 11 April 1758.

Hele Mellem-Europa og Norden, med Undtagelse af Holland og Danmark, vare saaledes indviklede i Krigen og

til den engelsk-franske Sø- og Colonial-Krig havde Syvaars-Krigen sluttet sig.

Det var en meget vanskelig Stilling, den danske Regering befandt sig i. Endnu havde vel ikke alle de andre Magter erklæret sig, da den maatte tage sin Beslutning, men hvad man allerede vidste, var tilstrækkeligt til at fremkalde den største Uro. Krigen vilde blive ført paa Danmarks Grændser og ved dets Kyster, dets Allierede vilde anvende alle Midler til at drage det ind i Krigen, og ved at indtage en neutral Stilling, udsatte det sig utvivlsomt for Mistro fra alle Sider. Det var desuden langt fra Tilfældet, at den almindelige Stemning i Landet selv udtalte sig for en Neutralitet. Uden at man egentlig var krigersk stemt eller gjorde sig nogen bestemt Forestilling om, hvad Danmark skulde opnaae ved en Deeltagelse i Krigen, fandt man det dog naturligt, at Landet fulgte de andres Exempel. Større Tvivl var der maaskee om, hvilket Parti det burde tage, eller rettere sagt, hvilken Side der havde meest Udsigt til at gaae seirrig ud af Kampen. I Begyndelsen var den almindelige Opfatning vistnok den, at Preussen og England ikke vilde kunne modstaae de uhyre Kræfter, som de Forbundne raadede over, især efter at England strax i det første Aar af Søkrigen havde lidt betydelige Nederlag. Bernstorff udtaler sig herom til den danske Gesandt Rantzau i London under 7 Aug. 1756: „Siden Revolutionen har der ikke været nogen saa sørgelig Epoke for England. Fra alle Sider hører man kun tale om dets Tab og dets Fjenders Fordele, dets Hærførere tillands og tilsøes gjøre Intet og vinde ikke de mindste Fordele, som kunne opveie Indtrykket af saamange Ulykker“ [1]). Af de Kyndigere dømte dog adskillige ikke paa denne Maade. Bernstorff selv havde en høi Forestilling om Englands Magt og om Frederik d. 2dens Genie, og to af hans dygtigste Agenter og varmeste Venner, Asseburg og de Cheusses, vare ligefrem preussisk- og engelsksindede og de ønskede, at Danmark skulde erklære sig for Frederik d. 2den [2]). Men senere, da i Løbet af 1757 og de

[1]) Nr. 66. [2]) Nr. 106 og 135, Brevvexling mellem Bernstorff og Choiseul, pag. 40. Ogsaa Grev Wedel-Frijs i Paris var antifransk, men det havde vist væsentlig sin Grund i hans personlige Misfornøielse med de franske Ministre.

følgende Aar Lykken erklærede sig for England og da Frederik d. 2dens Feltherre-Dygtighed viste sig i hele sin Storhed, opstod her næsten en begeistret Stemning for ham, og Choiseul var ikke slet underrettet, da han i 1760 sagde til Wedel-Frijs, at „med Undtagelse af Kongen og Ministeriet var hele Danmark engelsk- og preussisksindet“ [1]).

Under saadanne Omstændigheder vilde en mindre selvstændig og samvittighedsfuld Minister rimeligvis have ladet sig ved Begivenhedernes Magt drive ind i Krigen hellere end at paatage sig Byrden og Ansvaret for en vanskelig og møisommelig Neutralitet. Men Bernstorff fastholdt sin egen Anskuelse og kunde ikke erkjende, at der idetmindste endnu forelaae tilstrækkelig Anledning for Danmark til at tage noget Parti. Han har selv udførligt fremstillet sine Grunde til at tilraade Kongen Neutralitet [2]), og navnlig gjorde han gjældende, at paa den ene Side havde Danmark Intet at beklage sig over ligeoverfor nogen af de Krigsførende, og paa den anden Side vilde det Intet kunne vinde i Krigen. Tog det Parti med Preussen og dette Land seirede, kunde Danmark ikke vente sig nogen Fordeel deraf, deels fordi den preussiske Konge „aldrig pleier at tilstaae eller endog kun at give sine Forbundne det ringeste Haab om Noget af hvad han erobrer eller tænker paa at erobre“, dels ogsaa fordi Intet af de østrigske Lande kunde udgjøre en Besiddelse, som det vilde være nyttigt for Danmark at erhverve. Alt, hvad Kongen altsaa vilde opnaae ved at tage Preussens Parti, vilde være „at befæste den for Danmark frygteligste og skadeligste Magt“, foruden at han derved brød med sin gamle Allierede Frankrig og det dermed forbundne Sverig. Tog man derimod Parti med Frankrig og Østrig, vilde man være udsat for, at Preussen angreb og ødelagde Halvøen, medens den dansk-norske Skibsfart og Handel vilde blive et sikkert Bytte for de engelske Kapere. Som man seer, var det vægtige politiske Grunde og hverken feig Frygt eller raadvild Ubestemthed, som bevægede den danske Regering [3]). Ligesaa lidet lod Bernstorff sig paavirke ved

---

[1]) Wedel-Frijs til Bernstorff, 18 April 1760. [2]) Nr. 88 og 111. [3]) Nr. 112.

Haabet om engang at blive Fredsmægler[1]), om han end ganske vist stundom tænkte sig Muligheden af, at Danmarks Neutralitet engang kunde sætte det istand til at udøve en Virksomhed, der vilde være ligesaa ærefuld for Landet som gavnlig for Europa.

Det var imidlertid ikke med noget let Sind, at Bernstorff besluttede sig til at tilraade Neutraliteten. Thi han følte, at Critiken, der altid er strengest mod den, der gaaer mod Strømmen, i Fremtiden vilde bebreide ham at have opgivet de store Fordele, som den da vilde hævde, at man ganske sikkert vilde have kunnet opnaae, hvis man i Tide havde forenet sig med det Parti, som senere havde viist sig det stærkeste og som den da vilde paastaae, at alle Forstandige fra Begyndelsen af maatte indsee at ville gaae af med Seiren. Det er med dyb Smerte, at han forestiller sig, hvorledes Eftertiden vil bedømme hans Politik[2]), og d. 27 Aug. 1757 skriver han til Marskal Belle-Isle: „jeg arbeider, vistnok i fuld Enighed med mine Colleger men imod hele Nationens Fordomme, og hvorvel det hverken skrækker dem eller mig, og vi ikke derfor ere mindre bestemte paa altid kun at have vor Pligt for Øie uden at tage Hensyn til de Følger, som deraf kunne opstaae for os selv, er det ikke destomindre sørgeligt for os, der offre Liv og Kræfter i et Folks Tjeneste, ikke at have anden Løn at vente end Bebreidelser af dem, for hvem vi arbeide, og af Efterverdenen. Dersom denne Krig, i hvilken Frankrig er eneraadende, ender, uden at denne Krones Venskab har forskaffet Danmark nogen Fordeel, vil den Epoke, i hvilken jeg har be-

---

[1]) Nr. 88. Cfr. Mémoires de Bernis I, 300, II, 17, 41, Ungern Sternbergs Rigsdags-Relation i Danske Samlinger VI, 24—28. Om dette Aktstykke, hvis Partiskhed mod Danmark er umiskjendelig, skriver Schack-Rathlou d. 2 Oct. 1762: „man har forsikkret mig, at det tildels var for at udarbeide det under Senator Høpkens Øine, at Baron U. Sternberg reiste til Sverig, saa at man paa en Maade kan betragte det som et Værk af denne Senator, der lod det forfatte i Overeensstemmelse med sine egne Anskuelser. Men da Hr. v. Ungern overraskedes af Døden, før han fik lagt den sidste Haand paa det, er det formodentlig hans Sekretair Hr. Faxell, der har underskrevet det“. Det er urigtigt, naar det i D. Saml. angives at være skrevet paa Tydsk. Det var oprindeligt affattet paa Svensk, men oversattes paa Tydsk, formodentlig paa Schacks Foranstaltning. [2]) Nr. 88.

klædt Udenrigsdepartementet, gaae over i Historien som en Epoke af Lethargi og Stupiditet"[1]. Men det var derfor ogsaa hans bestemte Hensigt at benytte Omstændighederne til at vinde Fordele for den danske Stat paa alle andre Maader end ved at deeltage i Krigen.

Alle disse indre Kampe havde imidlertid ikke hindret Bernstorff fra, som sædvanligt, hurtigt at tage sit Parti. Den 16 Oct. 1756 besvaredes derfor Sachsens Opfordring med en Henvisning til Rigsforsamlingen i Regensburg[2]; for sit Vedkommende vilde Danmark Intet have med Sagen at gjøre.

Neutraliteten var hermed udtalt for Danmarks Vedkommende, men den danske Regering vilde heller ikke udsætte sig for at inddrages i Striden derved, at den kongelige Deel af Holsteen deeltog i Rigskrigen som Rigsstand.

Da den keiserlige Proposition om Rigskrig mod Preussen i Slutningen af 1756 indbragtes i Regensburg, stillede de preussisksindede Rigsstænder et Modforslag om, at Riget skulde optræde som Mægler mellem Sachsen og Preussen. Den danske Regering vilde ligesaa lidt slutte sig til det ene som til det andet af disse Forslag. Mod det keiserlige indvendte den, at det var store Ord, som ikke forskrækkede Nogen og kun tjente til at forøge den gjensidige Forbittrelse, og den eneste Virkning deraf vilde være, at Østrig derved tvang de tydske Lande, der laae indenfor den preussiske Magtsphære, til at slutte sig aabent til Preussen, idet de naturligviis af to Onder foretrak at dække sig for det nærmeste og sikkreste. Ligesaa lidt vilde den slutte sig til det hanoverske Forslag om Mediation, fordi det stillede Angriberen og den Angrebne paa samme Linie. Den danske Regering foreslog derfor en Mellemvei, at Rigsdagen skulde indskrænke sig til at rette en skriftlig Opfordring til Preussen eller i det Høieste til et Dehortatorium[3]. De Rigsstænder, som ellers fulgte Danmark, svigtede det imidlertid ved denne Leilighed. Som ovenfor bemærket, vedtoges det keiserlige Forslag d. 10 Jan. 1757 og under 2 og 22 Februar overleverede den keiserlige Gesandt i Kjøbenhavn Grev Diedrich-

---

[1] Nr. 89. [2] Nr. 70. [3] See ogsaa U. Sternberg i Danske Saml. l. c., pag. 3—4.

stein Keiserens Befaling til Hertugen i Holsteen om at stille sit Contingent. Dette afslog den danske Regering, og d. 19 Febr. modtog Gesandten i Regensburg Ordre til at diktere til Protokollen, at „i en saa vigtig og betænkelig Sag kunde Majoriteten ikke forbinde de Rigsstænder, som havde stemt imod Beslutningen“ [1]).

Ved denne almindelige Sætning, som den danske Regering paastod at være hjemlet i Rigsforfatningen, gav den tillige andre Rigsstænder, som maatte ønske at forblive neutrale, et Exempel, de kunde følge. Men ved Siden af det almindelige Argument anførte Bernstorff et andet særligt, nemlig den Omstændighed, at Hertugen af Holsteen tillige var Konge af Danmark. Under sædvanlige Forhold kunde disse to Egenskaber holdes adskilte, men naar en Krig udbryder, „maa den Politik, som Kongen vælger som Konge, ogsaa følges af ham som Hertug“, thi „hvis han som Hertug understøttede en Magt, havde han udelukket sig fra som Konge at slutte sig til Modparten“. Hele en senere Tids Heelstatsanskuelse, som skjød Vanskelighederne, der laae i Holsteens Stilling i det tydske Forbund, tilside ved i fornødent Fald at ignorere denne, er saaledes allerede her fuldt udviklet, ligeindtil Spørgsmaalet om Hærens Eenhed, hvorom Bernstorff uden Omsvøb udtaler, at „Kongen ikke har Tropper som Hertug, men Armeer som Konge“ [2]). Endelig tilføies endnu et tredie Argument, nemlig at Østrig selv var bedst tjent med, at Danmark ogsaa for Holsteens Vedkommende holdt sig udenfor Krigen, thi den Fordeel, Keiseren kunde drage af et Contingent, der som Regel ikke oversteeg 1000—1500 Mand, var for Intet at regne i Sammenligning med den Gavn, han kunde have af, at Kongen i Rigsanliggenderne stod mellem de to Partier og kunde optræde mæglende imellem dem.

Dette Standpunkt fastholdt den danske Regering ufravigeligt trods Østrigs Trudsler og Frankrigs indtrængende Forestillinger, og den yderste Indrømmelse, Bernstorff kunde

---

[1]) Samme Dag skriver Bernstorff til den gothaiske Minister Keller, at Kongen „hverken vil angribe eller anerkjende, end sige følge Beslutningen“. [2]) Nr. 113.

bevæges til at stille i Udsigt, men som aldrig realiseredes, var at Kongen kunde ville yde det holsteenske Contingent i Penge istedetfor i Tropper[1]).

V.

Sverigs Deeltagelse i Syvaarskrigen og den bevæbnede Neutralitets Skjæbne.

Den danske Regerings Forventninger. Det svenske Rigsraads Forhandlinger. Traktaterne med Frankrig af 21 Marts og af 22 September 1757. Følgerne for Danmark af Sverigs Deeltagelse i Fastlandskrigen. Ruslands og Sverigs Optræden i Østersøen. Declaration af 26 April 1758 og Convention af $^{9}/_{20}$ Marts 1759, russisk Blokadedecret af 7 Mai 1757, svensk Bekjendtgjørelse af 28 Juni 1758. Danmarks Hævdelse af Skibsfartens Frihed i Østersøen. Englands Indvendinger mod Union maritime. Dansk-svenske diplomatiske og militaire Demonstrationer mod Kaperierne. Conventionens faktiske Ophør.

Det var en ikke ringe Skuffelse for den danske Regering, at Sverig ikke fulgte Danmarks Exempel ved at holde sig udenfor Fastlandskrigen. Bernstorff havde haabet dette, ikke at han stolede paa nogen Følelse hos den svenske Regering af en almindelig nordisk Solidaritet, men fordi han troede, at Forfatningspartiet, omgivet som det var af indre og ydre Vanskeligheder, under nærværende Omstændigheder vilde være glad ved at finde en Støtte i en Tilslutning til Danmark. Alt syntes ogsaa at bestyrke ham i denne Tanke. Raadet havde eenstemmigt bifaldet Forslaget om en fælles Neutralitet i Søkrigen efter en saa kort Overlægning, at Høpken erklærede den for „utænkelig i nogen anden Sag end i en, i hvilken det danske Hof var interesseret“, og han tillagde, at „Nationen med Glæde vilde erfare en Foranstaltning, der viste Europa den lykkelige Enighed, der bestod mellem de to Hoffer“[2]). Den offentlige Mening havde stadfæstet denne Forudsigelse, thi i Sverig ikke mindre end i Danmark modtoges Conventionen af 12 Juni med Tilfredshed som det første Skridt paa en Bane, der forhaabentlig vilde føre til en almindeligere fælles Optræden i den europæiske

---

[1]) Nr. 89. [2]) Asseburg til Bernstorff af 3 Febr. og 14 Marts 1756.

Politik og til Opgivelsen af det gamle nationale Nag[1]). Denne Stemning var voxet som Følge af den faste og taktfulde Understøttelse, Forfatningspartiet havde fundet hos den danske Regering under den Horn-Braheske Crise, i hvilken England og Rusland havde begunstiget Hoffets Planer[2]). I Svaret paa de kongelige Propositioner havde Stænderne derfor ogsaa paalagt Kongen altid at behandle Danmark som „Sverigs nødvendigste og meest prøvede Ven“[3]), og da Bernstorff fortroligt meddeelte Høpken, hvorledes Danmark agtede at stille sig til Forhandlingerne i Regensburg[4]), billigede Cancelli-Præsidenten Alt og lovede at instruere den svenske Comitialgesandt, von Greiffenheim, i Overeensstemmelse hermed.

Men hvor beroligende alt dette end maatte synes, varede det dog ikke længe, før Bernstorff begyndte at mærke, at man omgikkes med ganske andre Tanker i Stockholm, og allerede d. 30 October skriver han til den danske Gesandt i Regensburg, Joachim von Moltke, at „han frygtede for, at Sverig havde indladt sig saa langt med Andre, at vi neppe kunde stole paa den svenske Gesandts Understøttelse“. Virkelig antydede Cancelli-Præsidenten snart efter leilighedsvis i Samtale med den danske Secretair, at Sverig „som Garant for den westphalske Fred kunde see sig nødt til at vælge en anden Form“[5]), i April sagde den nye svenske Gesandt, Ungern-Sternberg, der havde afløst Fleming, da denne indtraadte i Raadet, ganske i Almindelighed til Bernstorff, at Sverig ikke kunde tilsidesætte Hensynet til sine Pligter som Med-Garant, og endelig meddeeltes det Asseburg d. 1 Juli 1757, at Sverig havde bestemt sig til at optræde activt i Tydskland og ønskede, at Danmark vilde gjøre det Samme eller i alt Fald give en Forsikkring om ikke at angribe Sverig under Krigen[6]). Denne Begjæring afsloges, fordi det var under Kongens Værdighed at give en „saa overflødig“ Forsikkring. Om Beslutningen selv vilde den danske Regering ikke udtale sig, thi „Kongen fandt ingen Anledning til at yttre sig om en allerede afgjort Sag og ved en Leilig-

---

[1]) Sprinchorn, l. c., pag. 257. [2]) Nr. 66. [3]) Asseburg til Bernstorff, 15 October 1756. [4]) Nr. 68. [5]) Gamm til Bernstorff d. 26 November 1756. [6]) Asseburgs Denkwürdigkeiten, pag. 79.

hed, som gjorde enhver Forklaring vanskelig for en neutral Fyrste". Asseburg skulde derfor afholde sig fra enhver Meningstilkjendegivelse og i alt Fald ikke sige Andet end, at „Kongen meget oprigtigt ønskede, at Sverigs Deeltagelse i Krigen maatte blive til sand Gavn for Landet og for dem, der vare Venner af dets Forfatning og dets Regering"[1]).

Det var ikke blot den svenske Regerings Beslutning, men ogsaa dens Hensynsløshed ved ikke forinden at have meddeelt sig derom til sin Allierede, der stærkt berørte Bernstorff, og det var kun paa Grund af den franske Ambassadørs indstændige Forestillinger, at han opgav at beklage sig derover i Stockholm. Ved denne Leilighed havde den svenske Cancelli-Præsident imidlertid hverken gjort sig skyldig i nogen egentlig Underfundighed eller i Hemmelighedsfuldhed, men han havde viist en desto større Mangel paa politisk Forudseenhed, Fasthed og moralsk Mod.

I October og November 1756 reklamerede Østrig og Frankrig, understøttede af Rusland, Sverigs Optræden som Garant for den westphalske Fred samt foresloge, at det i Forbindelse med Frankrig skulde udstæde en Declaration for at berolige Protestanterne og iøvrigt i Regensburg stemme for de keiserlige Hofraadsdecreter mod Kongen af Preussen. Til Gjengjæld lovede de to Magter for det Tilfælde, at Preussen anfaldt Sverig, at forskaffe dette Rige en Udvidelse af Svensk-Pommern til de Grændser, som denne Provinds havde faaet ved Freden i St. Germain en Laye 1679, men, dersom intet Angreb fra preussisk Side paafulgte, garanterede de Sverig Svensk-Pommern med dets daværende Grændser og med Afhjælpelse af de Klager, Sverig hidtil forgjæves havde gjort gjældende mod Preussen i Anledning af den ufuldstændige Opfyldelse af Freden i 1720.

Disse Forslag gjorde stort Indtryk i Stockholm. Det tiltalte Nationalfølelsen, at tre mægtige Stater paakaldte Sverigs Garanti, og der aabnede sig en Leilighed for det til paany at gjøre sin gamle Indflydelse i Europa gjældende, at tilbagevinde det protestantiske Supremativ, som Gustav Adolf havde udøvet, men som i de senere Aar Preussen havde søgt at

---

[1]) Nr. 86 cfr. 88.

tilvende sig, at forsikkre sig Frankrigs og Østrigs Venskab, at opnaae deres Garanti for Besiddelsen af Pommern, og at bidrage til, at der sattes Grændser for en Magt, hvis onde Villie Sverig allerede ofte havde prøvet og som i Fremtiden vilde kunne blive endnu farligere. Det var hvad man kunde naae ved at antage de fransk-østrigske Forslag. Afslog man dem derimod, vilde man ikke blot ikke vinde disse Fordele, men ogsaa svække Regeringens Stilling indadtil og styrke Oppositionen, miste Frankrigs Støtte, renoncere paa den sidste Rest af Trediveaarskrigens Frugter. og naar Sverig tilsidesatte sine Forpligtelser efter den westphalske Fred, udsatte det sig ligeledes for at tabe sine Rettigheder og saaledes ikke at kunne vente nogen Hjælp, naar Preussen tidligere eller sildigere skred til et Angreb paa Pommern.

Naar Alternativet stilledes saaledes, var Valget ikke tvivlsomt, og den Neutralitet, som Bernstorff anbefalede, syntes ikke længere at egne sig for Sverig. I Høpkens Forestilling til den svenske Konge af 6 December 1756[1]) hedder det derom: „Danmarks Neutralitetssystem turde for dette Rige være naturligere, om end i Udførelsen langt vanskeligere og eventyrligere. Ved Forandring mister man gamle men vinder nye Venner, ved Neutralitet taber man Alt lige indtil Agtelse og Consideration. Under et oplyst og dygtigt Ministerium kan en Neutralitet lykkes, men det bliver altid anseet for en Lykke, som man har Grund til at forundre sig over, men ikke til at misunde". Saaledes skeete det da, at den svenske Regering antog de fransk-østrigske Forslag. Den 10 Januar 1757 afgav den svenske Comitialgesandt Pommerns Stemme for Østrigs Forslag om Rigskrig mod Preussen, d. 30 Marts udstædte Sverig i Forbindelse med Frankrig en Erklæring om, at det agtede at gjøre sin Garanti gjældende, og allerede forinden var d. 21 Marts Traktaten bleven undertegnet mellem Sverig paa den ene Side og Frankrig og Østrig paa den anden. Formelt havde den svenske Regering ikke herved forpligtet sig til Andet end til at virke ved moralske Midler, og Høpken udtalte udtrykkelig i den ovenanførte Forestilling, at Rigets indvortes Tilstand ikke tillod nogen aktiv Optræden mod Preussen,

---

[1]) Handlingar rörande Skandinaviens Historia, 23 Bind pag. 145—46.

hvorfor ogsaa en saadan „var langt fra Cancelli-Collegiets Tanker". Men det var netop Cancellipræsidentens store Feil, at han ikke indsaae, at de moralske Midler ikke her vilde være tilstrækkelige og at Sverigs Erklæring om at ville gjøre sin Garanti gjældende, nødvendigt maatte føre det til Krigen.

Dette viste sig snart, thi de allierede Magter havde en stor Interesse af, at Sverig traadte aktivt op. En svensk Hær i Pommern kunde støtte Franskmændenes Indmarsch i Hanover og i Mellem-Tydskland og paa den anden Side række Haanden til Russerne paa deres Fremtrængen langs Østersøens Kyst, den kunde forurolige Preusserne i deres Flanke og Ryg og under gunstige Forhold gaae mod Berlin, den kunde endelig afskjære al Tilførsel op ad Elben og saaledes yde de Allierede den Tjeneste, som Wallenstein i Trediveaarskrigen havde søgt at opnaae ved Besættelsen af Mecklenburg. Det varede derfor heller ikke længe, før den svenske Gesandt i Paris indberettede, at Marskallen af Belle-Isle havde sagt ham, at der nu bød sig den gunstigste Leilighed for Sverig til at gjenvinde Pommern, og at Frankrig derfor ønskede at der skulde staae en svensk Hær i denne Provinds, „til hvilken de Erobringer, som der maatte skee, kunde overleveres". Hvis Sverig vilde opstille en Hær af 30,000 Mand, vare de Allierede villige til at yde fornødne Subsidier til dens Underhold[1]). En Maaned efter forelaae disse Forslag i officiel Form, men nu var der rigtignok ikke længere Tale om Erobringer, som den svenske Hær skulde modtage, men derimod om saadanne, som den selv skulde gjøre, og navnlig anbefaledes Stettins Erobring og Magdeburgs Beleiring som de nærmest liggende Opgaver for den svenske Krigsførelse.

Saaledes vendte Spørgsmaalet tilbage til Raadets Beslutning og hvad man rimeligvis ikke vilde være gaaet ind paa, hvis det fra først af havde foreligget i sin hele Udstrækning, gjorde man nu, da de Allierede klogelig havde deelt det. Fleertallet, hvortil C. F. Scheffer og Ekeblad hørte, anbefalede varmt de nye Forslag. „I December f. A.

---

[1]) U. Scheffer til Høpken, 15 April 1757, Handlinga rörande etc., l. c., pag. 172—73, 175.

havde man endnu med nogenlunde Anstand kunnet afslaae at blande sig i Striden ved at gjøre gjældende, at Sverig ønskede Fred og at man burde søge at bilægge Sagen ved Forhandlinger. Men naar man engang af Hensyn til Landets Ære havde afgivet Erklæringen af 30 Marts, og naar de Allierede tilbød Midlerne til at opfylde, hvad denne Erklæring i Grunden lovede og varslede, vilde Forkastelsen af disse nye Forslag være at kundgjøre Sverigs Afmagt. Hvad skulde ogsaa afholde Sverig fra at antage dem? Alt hvad der for et Par Maaneder siden havde anbefalet det allerede gjorte Skridt, talede med endnu større Styrke for det nu foreslaaede. Ved Erklæringen af 30 Marts havde man grundigt paadraget sig Preussens Fjendskab, og ligesom man altsaa i den Henseende ikke kunde forværre Stillingen ved en aktiv Optræden, saaledes maatte man ogsaa strax være beredt paa et Angreb, saasnart Preusserne troede sig stærke nok dertil. Som Følge heraf var det allerede nu blevet nødvendigt at forøge Hæren i Pommern og at sætte Stralsund i Forsvarsstand, men Omkostningerne ved disse Foranstaltninger vilde utvivlsomt være større for Sverig, naar det alene skulde bære dem, end Udgifterne ved en Krig, som de Allierede paatoge sig. Byrderne ved at optræde aktivt kunde i alt Fald aldrig blive tungere end de vilde være, naar man vedblev at sidde stille, og derimod vare Fordelene ved det sidste Alternativ ringe, medens de ved det første kunde blive meget betydelige". Forgjæves gjorde Mindretallet gjældende, deels at det havde været Forudsætningen, da Erklæringen af 30 Marts vedtoges, at Landet ikke skulde føre Krig, deels at det neppe var lovligt at begynde en saadan uden Stændernes Samtykke. Fleertallet fastholdt sin Mening, og for at Raadet ikke skulde dele sig i en saa vigtig Sag, gav Mindretallet efter og sluttede sig tilsidst til den Afgjørelse, der forenede de fleste Stemmer.

Høpkens Stilling under disse Forhandlinger havde været characteristisk. Formelt hørte han til Mindretallet og tilsyneladende fastholdt han, at man skulde blive staaende ved Traktaten af 21 Marts. Men han gjorde ikke sin Autoritet gjældende for at holde Raadet tilbage fra videregaaende Beslutninger. Under Paaskud af Sygdom udeblev han fra Raadslagningerne, og kun da Preussernes Seir ved Prag

d. 6 Mai syntes at gjøre en nærmere Forbindelse med de Allierede meget mislig, mødte han og fraraadede en saadan med forbigaaende Virkning[1]). Men iøvrigt var hans Holdning saaledes, at man fristes til at troe, at han i sit Hjerte var stemt for Krigen, men manglede Mod til at vedstaae denne Mening og paatage sig Ansvaret derfor. Idetmindste skal han i en skriftlig Fremstilling til Raadet af Grundene for og imod have ladet de første fremtræde som langt overveiende, idet han dog undgik selv at drage nogen Slutning deraf[2]), og da Modstanderne af Krigen forlangte, at Cancelliets skriftlige Betænkning skulde indhentes om Sagen, afviste han dette Forslag[3]). Under Rigsdagsforhandlingerne 1761 beskyldte derfor ogsaa Pechlin Cancellipræsidenten for at være Krigens egentlige Ophavsmand[4]). Saasnart Beslutningen var tagen af Raadet, indfandt han sig paany og deeltog nu med Iver i Overlægningerne om dens Udførelse. idet han stadig søgte at gjøre gjældende, at man dog ikke kunde sige, at Sverig derved kom i Krig med Preussen, thi „det var en ikke mindre almindelig anerkjendt Sandhed, at Garantiens Opfyldelse ikke var et Fredsbrud med Kongen af Preussen, end det var, at en Allieret, som ifølge defensive Forbindelser sender Hjælpetropper, ikke derfor bliver at ansee for en Fjende“[5]). Dette doctrinaire Raisonnement skulde formodentlig baade være en Beroligelse for hans egen Samvittighed og et Forsvar, der kunde bruges ligeoverfor Oppositionen, naar den engang vilde angribe Beslutningen som ulovlig.

Da Raadet havde taget sit Parti, udviklede Sagen sig hurtigt. I Slutningen af Juli begyndte Troppetransporterne til Pommern, i September vare 22,000 Mand samlede og d. 12 September begyndte Indmarschen i preussisk Gebeet, under tilsyneladende gunstige Forhold, da Østrigerne d. 18 Juni havde seiret ved Colin, Franskmændene efter Slaget ved

---

[1]) Handlingar etc. l. c., pag. 248—49. [2]) Som det sees af Handlingarne, l. c., pag. 176 er dette Aktstykke borttaget fra Rigsraadsprotokollen. [3]) Handlingarne, pag. 248. [4]) Malmström „Sveriges historia fra 1718—1772“, 5 Bind, pag. 33. [5]) Nr. 86 og Handlingar, l. c., pag. 384. Han paastod derfor ogsaa, at der ingen Grund var til at Frederik d. 2den strax kaldte sin Gesandt i Stockholm, Solms, tilbage, ibid. pag. 385.

Hastenbeck d. 26 Juli vare Herrer i Hanover, og Russerne d. 30 August havde ødelagt en preussisk Hær ved Gross-Jägerndorff. Den 22 September 1757 undertegnedes den nye Traktat i Stockholm mellem Sverig og Frankrig-Østrig. Foruden de ordinaire Subsidier, lovede de Allierede at betale for det første Krigsaar 4,200,000 Livres og for de følgende en aarlig Sum af 3,150,000 Livres. Til Gjengjæld forpligtede Sverig sig til at holde 20000 Mand i Felten, og hvis denne Styrke forøgedes til 25000 Mand, skulde den aarlige Subsidie stige til 4,200000 Livres. En hemmelig Artikel lovede Sverig, at Svensk-Pommern skulde udvides til Grændserne efter den westphalske Fred. Endelig forpligtede de Allierede sig til at komme Sverig til Hjælp, hvis mod al Forventning nogensomhelst Magt vilde benytte sig af Omstændighederne til at angribe Sverig — det var en Sikkerhed, som den svenske Regering havde forlangt ligeoverfor Danmark [1]).

Sverigs Deeltagelse i Fastlandskrigen havde meget indgribende og varige Følger, men medens disse først efterhaanden viste sig paa de indre Forholds Omraade, gjorde de sig strax og umiddelbart gjældende med Hensyn til Forholdet til Danmark.

Det var øiensynligt, at det blev dobbelt vanskeligt for den danske Regering at bevare Neutraliteten, naar hele det øvrige Nord-Europa var indviklet i Krigen. Og ikke nok med at den tabte en Støtte for sin Politik i Sverig, den fik endog fra nu af en ivrig Modstander i den svenske Regering. Sverigs Krigsførelse i Pommern var nemlig fuldkommen afhængig af Danmarks Holdning. Hvis dette Rige tog Parti for Sverigs Fjender, kunde det med den største Lethed afskjære Forbindelsen over Østersøen og derved tvinge den svenske Hær i Tydskland til Overgivelse, for ikke at tale om, at et Angreb i Skaane vilde finde Sverig saa godt som værgeløst [2]). Denne Fare beskjæftigede i høi Grad den svenske Regering, og den eneste virkelige Sikkerhed derimod

---

[1]) Handlingar etc., pag. 398. [2]) Under Forhandlingerne i Rigsraadet udtalte Løvenhjelm, at „i nærværende Tider vilde en dansk Armee paa svensk Grund være farligere end nogensinde før", see Handlingar etc. l. c., pag. 207.

vilde være, at Danmark sluttede sig til Krigen mod Preussen. Den rettede derfor alle sine Bestræbelser paa, med det Gode eller med det Onde, at drive Danmark dertil, ethvert Skridt af den danske Regering var mistænkeligt i den svenske Regerings Øine og den søgte at bibringe de Allierede den samme Mistro, overalt lagde den, saavidt den formaaede, Hindringer i Veien for den danske Politik i det Haab derved at tvinge denne til at søge sin Støtte hos de Allierede, og saaledes blev det da snart Tilfældet, at Bernstorff paa alle Steder i og udenfor Europa følte Virkningen af Sverigs hemmelige og utrættelige Intriguer[1]). Sverigs nye Allianeer berørte dernæst paa en betænkelig Maade de danske Interesser. Ligevægten i de to Staters Forhold til Frankrig blev forstyrret, thi endnu mere end hidtil vilde Sverig i Versailles blive betragtet som en meget nærmere og trofastere Allieret end Danmark. Tidligere havde det svenske og det russiske Hof ogsaa staaet paa en spændt Fod med hinanden, men nu kunde man befrygte, at Forbindelsen mellem dem kom til at indvirke baade paa Udviklingen af de indre svenske Forhold og paa den Holdning, Sverig vilde indtage, hvis det gottorpske Spørgsmaal engang førte til et Brud mellem Danmark og Rusland. Endelig vilde Krigens Udfald kunne udøve en afgjørende Indflydelse paa Sverigs Stilling. Gjenvandt det nemlig en Deel af sin tidligere Betydning i Tydskland, vilde det let kunne fristes til at forsøge paa at gjenoptage sin forrige for Naboerne saa farlige krigerske Politik. Men gik Krigen det imod, og Bernstorff kjendte altfor vel baade Frederik d. 2dens Styrke og Sverigs Svaghed til ikke at ansee dette for meget sandsynligt, vilde det herskende Parti let kunne komme til at betale sin uforsigtige Politik med sit eget og maaskee endog med Forfatningens Fald

Men hvad der dog gik Bernstorff mere til Hjertet end alt dette, var det Nederlag, som hans skandinaviske Politik, den „Yndlingstanke, for hvilken han var beredt til at bringe enhver Ømfindtlighed som Offer“, leed ved denne Leilighed[2]). Istedetfor at de nordiske Riger, ved ogsaa i Fastlandskrigen

---

Nr. 100. [2]) See forskjellige Breve, som han i Mai 1756 skrev til Fleming og Asseburg.

at indtage den samme neutrale Holdning, baade selv vilde have giort en ny og frugtbringende Erfaring om Fællesskabet i deres Interesser og paa samme Tid have vænnet Verden til at erkjende et enigt og fredeligt Norden som et vigtigt Moment til Rolighedens og Ligevægtens Bevarelse, gik de nu forskjellige og tildels modsatte Veie og ophævede derved hele den moralske Virkning, som skulde give Conventionen af 12 Juli dens sande og varige Betydning. Ja selv den nærmeste praktiske Fordeel, som denne Union maritime skulde bringe de to Landes Handels-Interesser, maatte i en væsentlig Grad berøres ved at Sverig bekrigede Englands Allierede og end mere ved den Maade, paa hvilken Sverig nu optraadte i Østersøen.

I og for sig vare Fastlandskrigen og den fransk-engelske Søkrig uafhængige af hinanden, og efter Datidens diplomatiske Anskuelser kunde Sverig meget godt føre Krig med Preussen, og England understøtte denne Stat, uden at Sverig derfor kom i Krigstilstand med England eller ophørte med at være neutral i den fransk-engelske Søkrig.[1]) Men det fulgte dog af sig selv, at den engelske Regering nu mindre end før var tilbøielig til at lægge Baand paa de engelske Krydseres Voldsomheder mod den svenske Skibsfart, og deraf opstod den dobbelte Fare for Danmark, at den danske Skibsfart paa Grund af Forbindelsen mellem de to Lande kunde blive Gienstand for den samme Behandling, og at Sverig vilde skride til Repressalier, som ogsaa maatte føre Danmark til et aabent Brud med England.

Endnu vanskeligere blev den bevæbnede Neutralitets Stilling derved, at Rusland og snart efter ogsaa Sverig optraadte som krigsførende i Østersøen. Den svenske Regering tog nemlig ikke i Betænkning nu selv at følge de samme Principer, som den i Forbindelse med Danmark havde modsat sig i Conventionen af 12 Juli.

Dette var for det Første Tilfældet med Hovedspørgsmaalet om Østersøens Stilling under Krigen. I Conventionen

---

[1]) Da den diplomatiske Forbindelse mellem London og Stockholm afbrødes i 1758 derved at Sverig nægtede at modtage den nye engelske Gesandt Gooderich, motiveredes dette ogsaa ved særegne Omstændigheder og opfattedes iøvrigt som et Brud paa folkeretlig Sædvane, see Schäfer, II. pag. 58—60.

havde de to forbundne Magter opstillet den Sætning, at dette Hav skulde forblive „frit og sikkert for Krigen og dens Følger.“ Man havde fordret, at England skulde respektere denne Neutralisation, men i Foraaret 1757 var det Rusland, som ved Blokade, Troppetransport og Opbringelser, rettede mod Preussen, forstyrrede Roligheden i disse Farvande. Skulde de forbundne Magter finde sig deri, og gjorde man det, kunde man da samtidig dermed vedblive at formene England at sende Krigsskibe ind i Østersøen? Sverig meente ja, og paa Rygtet om, at England i Foraaret 1757 beredte sig paa at sende en Flaade til Østersøen, besluttede Sverig og Rusland, i saa Fald at ville lægge deres forenede Flaader ved Udløbet af Sundet, for at lukke Østersøen for de engelske Krigsskibe, og d. 11 Juli opfordrede den svenske Gesandt, under Paaberaabelse af Conventionen, den danske Regering til at lade sin Flaade forene sig med den combinerede svensk-russiske i dette Øiemed. Men uagtet den franske og den russiske Gesandt indstændigt og tildeels truende anbefalede dette, vægrede Bernstorff sig dog bestemt herved. Med Rette giorde han gjældende, at Conventionen kun havde den fransk-engelske Søkrig for Øie, men ikke den senere opstaaede og ganske forskjellige tydske Krig,[1] og han fremhævede, at hvad man havde kunnet forlange under en Krig, i hvilken England ingensomhelst Interesse havde at varetage i Østersøen, kunde man ikke med noget Skin af Ret paastaae nu, da England som Preussens Forbundsfælle kunde føle sig opfordret til at understøtte sin Allierede ved at hindre Blokade af hans Havne, Transport af fjendtlige Tropper og den russiske Angrebshærs Forsyning fra Søsiden med Levnetsmidler, Krigs- og Beleiringsmateriel, foruden at den engelske Skibsfart og Handel nu ikke længere var sikker i Østersøen og England altsaa ogsaa i denne Henseende havde en virkelig Interesse at beskytte. Men medens Danmark ikke vilde deeltage i et Skridt, der baade var uberettiget og af England maatte opfattes som udfordrende, var Bernstorff derimod villig til, ved venskabelige Forestillinger i London, at søge at bevæge den engelske

---

[1]) Sprinchorn l. c., pag. 254. Ungern-Sternberg l. c., pag. 7 synes ganske at have misforstaaet Bernstorffs Raisonnement.

Regering til at afstaa fra en Expedition til Østersøen. Dette lykkedes, thi den danske Gesandt modtog det imødekommende Svar, at en engelsk Flaade i alt Fald ikke skulde blive afsendt uden at man iforveien havde underrettet Danmark derom.[1]) Hvor venskabeligt Forholdet end paa den Tid var mellem det danske og det engelske Hof,[2]) var det imidlertid dog neppe Danmarks Forestillinger alene, som afholdt England fra at sende en Flaade til Østersøen, hvad Frederik d. 2den indstændigt forlangte. Den afgjørende Grund var vistnok Pitts Frygt for, at Oppositionen skulde bebreide ham at han opoffrede Englands Interesser for Kongens Forkjærlighed for sit Stamland. Han vilde derfor hverken sende engelske Tropper til Hanover eller en Flaade til Østersøen, men foretrak at understøtte den preussiske Konge med rigelige Subsidier. Desuden ønskede man i London, saavidt muligt, at undgaae et aabent Brud med Rusland, hvis udenrigske Handel saagodtsom udelukkende var i Englænderes Hænder.

I Foraaret 1758 bleve Frederik d. 2dens Anmodninger i London om Afsendelsen af en Flaade mere indtrængende,[3]) thi Sverigs Krigsoperationer vare nu begyndte, og nogle engelske Skibe i Østersøen vilde være tilstrækkelige til at standse dem. Sverig og Rusland, understøttede af Frankrig og Østrig, trængte atter paa i Kjøbenhavn, for at Danmark skulde forene sig med dem mod en engelsk Flaades Passage gjennem Sundet. Men Svaret var det samme som før. Bernstorff vilde forhandle i London, men ikke udæske, og hans Forestillinger antoge en saa alvorlig Characteer, at den engelske Regering kunde bruge dem som Paaskud ligeoverfor Preussen til ikke at opfylde sin Forbundsfælles Begjæring.[4]) Atter denne Gang trak Faren over og den store engelske Flaade under Admiral Broderic gik til Middelhavet istedetfor til Østersøen. Men man var nu engang i Stockholm og i Petersborg opsat paa at gjøre Noget, og navnlig var man i Sverig ganske beredt paa at lade det komme til et Brud med England, uden at betænke, at den pommerske Krig allerede viste sig at være en altfor tung Byrde for Landet,

[1]) Nr. 84, 86 og 91. Schäfer I, pag. 355, 666, Sprinchorn, l. c., pag. 261—62. [2]) Cfr. Nr. 87 og nedenfor i Afsn. VI. [3]) Schäfer I, pag. 551 fgd. [4]) Ibid., II, pag. 540—41, 550.

og at en Krig med England aldeles vilde ødelægge den svenske Handel, navnlig Udførselen af Jern og Træ, der hovedsagelig netop gik til England. De to Regeringer undertegnede derfor d. 26 April 1758 en Declaration, i hvilken de blandt Andet aftalte, hvorledes de med forenede Kræfter vilde modsætte sig, at England sendte Krigsskibe ind i Østersøen. De forenede Flaader skulde til den Ende tage Station „i den snævre Passage mellem Sjælland og Øen Dragø,“ saaledes at de, „uden at befinde sig under de danske Fæstningers Kanoner, kunde fuldstændigt lukke denne Gjennemgang for Englænderne.“ Da denne Overenskomst meddeeltes i Kjøbenhavn, udtalte Bernstorff sin Forundring over, at en saadan Forhandling var holdt hemmelig for Danmark, men indskrænkede sig iøvrigt i sit Svar, d. 19 Mai 1758, til at erklære.[1]) at „Danmark ikke mindre end de to Regeringer ønskede, at Roligheden bevaredes i disse Farvande, og derfor agtede at fortsætte sine Bestræbelser derfor i England. Men han ventede, at man vilde respektere vor Neutralitet, og han maatte i den Henseende nære Betænkeligheder ved at Flaaderne indtoge den angivne Station, der var uforenelig med vor Stilling og det danske Territoriums Ukrænkelighed.“ Da senere i Juni den combinerede svensk-russiske Flaade under Lagerbjelke og Mitchicow ankom til Sundet, lagde den sig mellem Amager og Skaane. Den danske Regering forlangte, at den skulde lægge sig endnu længere østligt over mod Falsterbo, men Spørgsmaalet fik ingen praktisk Betydning, thi i Slutningen af August adskiltes Flaaderne og de russiske Skibe vendte tilbage til Rusland for at overvintre. Endelig afsluttede Sverig og Rusland i det følgende Aar 1759 den 9—20 Marts en formelig Convention.[2]) Herved forpligtede de sig til, saalænge Krigen varede, at danne en combineret Flaade af 25 Rangskibe med 8 Fregatter, for at hindre, at „nogen fremmed Magt“ sendte Krigsskibe eller Kapere ind i Østersøen. Det bestemtes tillige, at Danmark og Frankrig skulde indbydes til at tiltræde. Som det senere skal sees, fandt Danmarks Tilslutning virkelig Sted i 1760 af andre politiske Grunde. Men indtil videre var altsaa det ene af de Hovedprinciper, som Conventionen af 12 Juli

---

[1]) Nr. 110. [2]) Danske Traktater, pag. 173 fgd.

havde opstillet, for Danmarks Vedkommende bortfaldet som Følge af Sverigs Deeltagelse i Fastlandskrigen.

Ikke bedre gik det med de øvrige Søretsregler, som Sverig i Forbindelse med Danmark havde gjort gjældende mod England, men som det nu selv krænkede ligeoverfor Preussen eller tillod Rusland at krænke.

Den 7 Mai 1757 erklærede den russiske Regering alle preussiske Havne ved Østersøen i Blokadetilstand. Det var en blot og bar Papirsblokade, og da England i 1756 havde gjort det samme med Hensyn til Rochefort og Brest, havde Sverig tilligemed Danmark ikke undladt at protestere derimod som folkeretsstridigt. Endvidere opbragte Russerne ikke blot preussiske Skibe i Østersøen, men ogsaa preussisk Eiendom ombord paa neutrale Skibe, og dog paastod Sverig tilligemed Danmark ligeoverfor England, at Flaget dækker Ladningen. Det var umuligt at tillade Rusland, hvad man vilde forbyde England, og Bernstorff ventede derfor, at Sverig skulde formaae sin Allierede til at følge Principer, som vare mere i Overensstemmelse med Conventionen af 12 Juli, „vi for vor Part vilde ikke roligt finde os i, at Russerne under vore Øine og ved vore Kyster dikterede os Love, som vi ikke havde villet modtage af Frankrig og England.“ Men da Sverig Intet foretog, maatte den danske Regering selv reclamere i Petersborg og modtog da den tilfredsstillende Erklæring, at man kun havde til Hensigt at forbyde den neutrale Handel med Contrebande paa Havne, som vare effectivt blokerede, og denne Begrændsning gik ogsaa over i Declarationen af 26 April 1758.[1]) Men snart blev det Sverig selv, som brød de opstillede Søretsregler. Ved en Bekjendtgjørelse af 28 Juni s. A. erklærede det ikke blot alle preussiske Skibe, som bleve trufne i Østersøen, for god Prise, men svenske Krydsere opbragte ogsaa alle neutrale Skibe, som vare bestemte til preussiske Havne, under Paaskud af at Ladningen bestod af Contrebande. Saaledes opbragtes et dansk Skib, der ladet med tør Fisk, var be-

---

[1]) Nr. 82, Osten til Bernstorff 23 Juli 1757, cfr. Handlingar, l. c., pag. 247, 257, hvorefter det synes, at den Forklaring, som den russiske Regering havde afgivet i Stockholm, havde været fuldstændigere end den, som Bernstorff havde modtaget, og væsentlig var overensstemmende med, hvad der svaredes paa de danske Reclamationer.

stemt til Stettin, skjøndt denne Havn paa den Tid ikke var effectivt blokeret, og skjøndt vi netop med stor Styrke paastod ligeoverfor England, at tør Fisk ikke kunde betragtes som Contrebande, hvad der ogsaa udtrykkelig var udtalt i den danske Anordning af 30 Juli 1756. Ogsaa her lykkedes det Bernstorff at hævde sine Principer. Sverig maatte frigive det opbragte Skib og tage sin Bekjendtgjørelse tilbage.[1])

Denne usædvanlige Føielighed havde væsentlig sin Grund i, at Sverig og Rusland vare meget ængstelige for at give den danske Regering noget „Paaskud“ til at erklære sig for England. Og det var ogsaa i Følelsen af det Tryk, denne Frygt øvede paa de to Magter, at Bernstorff i de Fordringer, han stillede med Hensyn til Skibsfarten i Østersøen, gik langt ud over, hvad han i og for sig kunde ansee som grundet i Folkeretten. Naar han saaledes forlangte, at preussiske Skibe skulde være fritagne for Opbringelse, tør det vel neppe antages, at det var, fordi han vedkjendte sig en senere Tids Theorie om, at Privateiendom bør være fri paa Havet, idet Krigen kun føres mod Staten og ikke mod Borgerne, men snarere, fordi han, saavidt muligt, vilde holde paa, at Østersøen skulde være uberørt af Krigen. Derimod kunde man vel være fristet til i hans Paastande om de Neutrales Rettigheder at see Udtrykket for en almindelig Anskuelse om dette folkeretlige Spørgsmaal. Hans Udgangspunkt herom var, at den Neutrales Handel og Skibsfart ikke berøres af en ham uvedkommende Krig, dog saaledes, at han ikke direkte maa understøtte nogen af de Krigsførende. Heraf følger da for det Første, at det er utilladeligt at tilføre Fjenden Krigskontrebande, men dette Begreb taget i stræng Forstand som kun omfattende Gjenstande, der direkte ere bestemte til Krigsbrug. For det Andet kan et neutralt Skib hindres i at løbe ind i en blokeret Havn, men da Bernstorff ikke anerkjender anden Hensigt med en Blokade end den, at tvinge Pladsen til Overgivelse, tilføjer han følgende meget mærkelige Indskrænkninger for Blokadens Virkning: 1) at Pladsen tillige maa være indesluttet tillands, da den i modsat Fald ad denne Vei kan modtage, hvad man vil hindre den fra at faae ad Søveien, og Blokaden da bliver

[1]) Nr. 119 og 130.

en uberettiget Chicane mod de Neutrale[1]); 2) at Afspærringen tilsøes maa være effectiv, enten ved Landbatterier, der beherske Indløbet, eller ved en tilstrækkelig Søstyrke; 3) at Forbudet alene gjælder Skibe, der ere ladede med Gjenstande, hvorved Indbyggerne og Garnisonen sættes istand til at forlænge deres Modstand; disse Gjenstande kalder han Contrebande, men dette Ord tages her i en videre Forstand end den sædvanlige, og navnlig indbefatter han derunder Levnetsmidler;[2]) 4) at Skibet kun afvises, ikke opbringes.

Disse Indskrænkninger, navnlig den første og den tredie, vare dengang ikke saa overraskende, som de nu forekomme. Thi de kunde væsentlig støtte sig til H. Grotius's Autoritet,[3]) og det synes, at man endnu i Praxis var noget betænkelig ved at udelukke al neutral Handel paa en blokeret Havn.[4]) Men ligesom Theorien dog allerede almindelig havde antaget de nu gjældende Regler,[5]) saaledes havde den danske Regering heller ikke dristet sig til at fravige disse i Forordn. af 30 Juli 1756 Art. 14. Bernstorff formaaede derfor heller ikke at faae den ovenfor fremsatte Theori anerkjendt af Sverig og Rusland i Østersøen. Dog opnaaede den danske Regering, at Conventionen af 9—20 Marts 1759 i det Hele ordnede Skibsfartsforholdene paa en meget liberal Maade. Det erklæredes nemlig deri, at „Handelen under nærværende Krig ikke skulde afbrydes eller forstyrres, men tvertimod beskyttes og opmuntres, saa at det skulde staae alle Nationers Handelsskibe frit for at beseile de preussiske Handelsbyer og Havne, alene med Undtagelse af dem, der virkelig vare blokerede eller beleirede. Men det skulde ikke være Skibe, ladede med Contrebande eller med Tropper, der vare bestemte til Fjenden eller til at forstærke hans Garnisoner, tilladt at

---

[1]) Nr. 119, Bernstorff til Asseburg 9 December 1758. [2]) Nr. 82, Bernstorff til Asseburg 9 Dec. 1758, 17 Febr. 1759, til Wedel-Frijs 30 Jan. 1759. [3]) „De jure belli et pacis", lib. 3, cap. 1, V, 3. [4]) Saaledes synes England ved Blokaden af Brest og Rochefort 1756, Sverig ved Stettins Blokade i Oct. 1757 kun at have forbudt Indførsel af Contrebande i videre Forstand, cfr. Rantzau til Bernstorff 6 Aug. 1756, og Rusland indskrænkede sig 1757 bestemt hertil i den ovenfor pag. 69 omtalte Forklaring, cfr. ogsaa Handlingar, l. c , pag. 247. [5]) Bynkershoek, „quæstiones publicæ", lib. 1. cap. XI, og Hübner de la saisie des bâtiments neutres, vol. I, pag. 86, cfr. 113—117.

nærme sig Havne og Byer, som tilhørte Kongen af Preussen.“ Til yderligere Bestyrkelse gjentages det udtrykkeligt, at denne Frihed ogsaa skal komme „Kongen af Preussens egne Stater og Undersaatter“ tilgode.

Skjøndt det saaledes i det Hele var lykkedes Bernstorff at fjerne de Modsigelser, som havde været tilstede i Sverigs Søretspolitik, kunde den dansk-svenske bevæbnede Neutralitet dog under disse Omstændigheder kun føre en temmelig kummerlig Tilværelse. I Begyndelsen synes den at have indgydt England en vis Respekt,[1]) men det varede kun kort. Den engelske Regering opdagede snart, at den hele Convention var diplomatisk uholdbar. Den fremsatte den fundamentale Indvending, at de to nordiske Magters Forhold til England maatte bestemmes efter de respectivt for hver af dem gjældende Traktater, og deraf fulgte da atter, at da disse vare forskjellige, var en fælles Optræden af sig selv bleven umulig. Særlig gjorde den engelske Statssecretair, Lord Holdernesse, opmærksom paa, at Traktaten af 1670 for Danmarks Vedkommende bestemte Krigscontrebande paa en ganske anden Maade, end Conventionen af 12 Juli, og man vilde i London aldeles ikke høre tale om, at Flaget skulde dække Ladningen. Snart viste denne Modsætning sig praktisk ved Krydsernes voxende Overmod, og den engelske Regerings Utilbøielighed til at lægge Baand paa dem forøgedes end mere, da Sverig tog Parti mod Preussen.

Forgjæves søgte de to Regeringer at sætte Grændser for denne Tilstand ved alvorlige Forestillinger i London. Det gik kun langsomt med at blive enig om deslige Skridt, og naar de endelig skeete, førte de ikke til synderligt.[2]) Ligesaa uvirksomme bleve de maritime Demonstrationer, som skulde give den bevæbnede Neutralitet Eftertryk. I 1756 vare de to Flaader allerede i Juli Maaned i Søen, men den svenske, under Commando af Taube, var saa slet rustet og saa svag paa Grund af Sygdom ombord, at den først seent paa Sommeren kunde forene sig ved Flekkerø med den danske, der var i fortræffelig Stand og førtes af Rømeling. Flaaderne gik da ud i Nordsøen men skiltes d. 1 October ved Skagen, da de

---

[1]) Rantzau til Bernstorff, 28 Dec. 1756 [2]) Nr. 81, Note til Nr. 86, cfr Ungern-Sternberg l. c., pag. 5—6, Sprinchorn, l. c., pag. 258—259.

vendte hjem for at oplægge. I 1757 afgik den danske Eskadre i Juni til Samlingsstedet Flekkerø, men maatte her vente paa den svenske, der paa Veien modtog Ordre til at vende tilbage, for i Forbindelse med den russiske at hindre en engelsk Flaades forventede Indløb i Østersøen. Først i September forenede den svenske og den danske Flaade sig ved Norge og efter en Maaneds Krydsning i Nordsøen, hvor intet Mærkeligt foregik, adskiltes de.[1]) I det følgende Aar, 1758, var den danske Flaade allerede løbet ud i April, foreløbig for at overføre Tropper fra Norge og fra Kjøbenhavn til Holsten. Senere krydsede to danske Linieskibe i Nordsøen, medens Eskadrens øvrige Skibe forbleve seilklare paa Kjøbenhavns Rhed. I Overensstemmelse med Declarationen af 26 April lagde den svenske Flaade sig med den russiske i Sundet, for at vente paa Englænderne. Senere paa Aaret, da den combinerede svensk-russiske Flaade havde opløst sig, vilde den svenske forene sig med den danske, men dette afsloges under Paaskud af, at Aarstiden var for langt fremskreden. Men den virkelige Aarsag var, at Bernstorff ikke vilde lade den danske Flaade operere i Forening med den svenske, som hele Sommeren havde ligget beredt til at optage en Kamp med en engelsk Flaade, naar denne vilde gjøre Brug af en Ret, som man under de forhaandenværende Omstændigheder ikke vel kunde nægte den. „Kongen vil anvende sin Eskadre, som ham synes bedst, og han vil finde det ganske i sin Orden, at Sverig giør det Samme, men jeg troer ikke, at der mere vil blive Spørgsmaal om en Forening, paa hvilken Svenskerne aldrig have tænkt, uden naar de ikke havde Andet at giøre, og som, paa den Maade de bære sig ad, snart vilde blive en Gjenstand for de andre Nationers Spot og Latter.“ Saaledes skriver Bernstorff d. 20 Mai 1758.[2])

Hermed endte den bevæbnede Neutralitets Bedrifter. Det var blevet klart for den danske Regering, at Forbindelsen med Sverig under de forhaandenværende Omstændigheder ikke styrkede Danmarks Stilling, men kun tjente til

---

[1]) Nr. 86, 91. Naar Garde, l. c., pag. 223, beretter, at Aarsagen til den sildige Forening var en Strid om, hvem Overcommandoen skulde tilfalde, er dette ikke rigtigt. [2]) Nr. 110.

at skade dens Bestræbelser hos den engelske Regering og udsatte Danmark for at inddrages i en Krig med England, som Bernstorff var bestemt paa at undgaae, saalænge det blot nogenlunde var muligt. Han søgte nu ad anden Vei at sikkre den danske Skibsfart, og det lykkedes ham i Løbet af 1759 tildeels at finde en modus vivendi med England.

VI.

Danmarks Neutralitet under Syvaarskrigens to første Aar.

De krigsførende Magters Opfattelse af Danmarks Neutralitet. Den danske Regerings Anskuelse derom. Dens Bestræbelser for at hindre en Religionskrig. Bestræbelser for at holde andre Rigsstænder udenfor Krigen. Hanovers Neutralisation: 1) Forhandlinger i Wien, Paris og London 1756—57; 2) Bremen og Verden: Convention af 11 Juli 1757 mellem Danmark og Frankrig; 3) Grev Lynars Mission til Hanover og Conventionen i Closter-Zeven d. 8 og 10 September 1757; 4) Forespørgsel i London paa Frankrigs Begjæring i Februar 1758.

Imidlertid havde Fastlandskrigen udbredt sig over hele det nordlige og mellemste Tydskland.

Danmarks Neutralitet kom de Krigsførende meget uventet og paa begge Sider havde man haabet at kunne sikkre sig en Bistand, som Landets Beliggenhed og dets Flaade gjorde værdifuld. Man troede derfor heller ikke, at den var oprigtig meent eller at den kunde modstaae fristende Tilbud, og ligesom den Krigsplan, England i Januar 1757 foreslog Frederik d. 2den, forudsatte Danmarks Medvirkning, saaledes ventede paa den anden Side Østrig og Rusland at kunne vinde Danmarks Tilslutning til Traktaten af 22 Januar 1757 og i Præliminair-Artiklerne til Traktaten af 1 Mai s. A. vilde Østerig og Frankrig tilbyde det Bremen og Verden.[1]) Men den danske Regering afslog standhaftigt alle Opfordringer til at opgive sin Neutralitet.

Bernstorff opfattede imidlertid ikke denne som eensbetydende med en Uvirksomhed, der lader Begivenhederne udvikle sig som de kunne, og selv kun tænker paa at krybe sammen i sin Krog. Tvertimod ansaae han det for Pligt at

---

[1]) Schäfer I, pag. 236, 262, 589. Oeuvres de Frédéric le Grand, XXVII, 3 Afd. pag 269—86, Handlingar etc., l. c., pag. 146. Cfr. ogsaa Nr. 87.

udvikle en saa stor Virkomhed som muligt til Bedste for det Hele og ved Siden deraf tillige særligt for Danmark. Den 15 August 1757 skriver han til Asseburg:[1]) „jeg arbeider med al den Flid, som jeg er istand til, for at drage nogen billig Fordeel af de Uroligheder, som ødelægge Tydskland, jeg arbeider for som Løn for min Møie og mine Anstrængelser at vinde Noget for Kongen og lade ham høste nogen Frugt af en aarvaagen og, jeg vilde ønske at turde sige, dygtig Politik." Men dertil kom, at han under de forhaandenværende Omstændigheder ikke kunde ansee Neutraliteten som en fuldkommen sikker Havn, hvori Staten roligt kunde kaste Anker og være vis paa at ride Stormen af; han foretrak derfor at holde Skibet under Seil og rede til at gaae tilsøes, hvad der i Politiken ligesaa vel som ombord ofte er den eneste Redning, men rigtignok ogsaa udfordrer en fast Haand og et sikkert Øie. Det danske Diplomati udviklede derfor under hele Krigen en stor og i mange Henseender meget gavnlig Virksomhed.

Det vilde være haabløst for Tiden at arbeide paa Fred mellem England og Frankrig, og en Antydning, som den franske Gesandt i Haag, Grev d'Affry, i Januar 1757 gjorde derom til den engelske Gesandt Yorke, afvistes af denne med den Erklæring, at England aldrig vilde indlade sig paa en Fred, der ikke tillige omfattede Preussen[2]). Bedre Udsigter syntes at aabne sig i Tydskland, thi under Trykket af Slaget ved Colin, der snart fulgtes af andre Nederlag, søgte Frederik d. 2den ad forskjellige hemmelige Veie at aabne Fredsforhandlinger med Frankrig[3]). Saaledes forespurgte den preussiske Udenrigsminister Podewils sig da ogsaa i August hos den danske Gesandt Ahlefeldt, om hans Regering vilde overtage en Fredsmægling. Bernstorff erklærede sig strax villig dertil, idet han dog bemærkede, at der naturligvis alene kunde være Spørgsmaal om Danmarks gode Tjenester, saalænge den danske Regering ikke tillige fra anden Side modtog en Anmodning om at optræde som Mægler. Det var maaskee for at give Anledning til en saadan Anmodning, at Bernstorff paa samme Tid lod erklære i Paris, at Danmark altid vilde være beredt til at tjene som

[1]) Nr. 88. [2]) Schäfer I, pag. 244—45. [3]) Ibid pag. 411 fgd.

Mellemmand ved en Fredsforhandling, naar Frankrig begjærede det[1]). Men Frederik d. 2den overtydede sig snart om, at det ikke var muligt at komme til en Overeenskomst med Ludvig d. 15de, og hans Seire i Slutningen af 1757 forandrede desuden kort efter hans Tilbøielighed til Fred.

Derimod kunde man med større Nytte arbeide paa at hindre Krigen fra at antage en religiøs Charakteer, samt paa at holde den størst mulige Deel af Tydskland, og navnlig Danmarks Grændselande, udenfor den.

Den danske Regerings Forestillinger under den hessiske Religionssag havde væsentlig bidraget til, at Frankrig og Østrig omhyggeligt undgik Alt, der kunde forurolige den protestantiske Følelse. Men det var vanskeligt at fjerne en Frygt, som nu engang var opstaaet, saa meget mere som England og Preussen gjorde Alt for at vedligeholde den[2]). Allerede i Efteraaret 1756, da Spørgsmaalet om Rigskrig forelaae i Regensburg, tænkte adskillige af de protestantiske Rigsstænder paa at erklære, at en Rigskrig mod Preussen vilde være farlig for Protestantismens Sikkerhed, og at Spørgsmaalet følgelig var religiøst og som saadant efter den westphalske Freds Bestemmelser hjemlede itio in partes. Den danske Regering optraadte ivrigt derimod. Den erkjendte, at en Rigskrig vilde være en stor Ulykke for Tydskland, og man burde derfor ved alle lovlige Midler søge at hindre en saadan Beslutning og eventuelt nægte dens forbindende Kraft for de Rigsstænder, der havde stemt imod den. Men en itio in partes vilde være uberettiget, thi det var vitterligt usandt, at Preussen ved denne Leilighed stred for Religionen, da Krigens eneste Gjenstand var Besiddelsen af Schlesien og dens nærmeste Anledning netop var Frederik d. 2dens Angreb paa Sachsen. Ligesom det altsaa vilde være et aabenbart Overgreb, dersom corpus evangelicorum bragte sin Ret i Religionssager til Anvendelse i dette reent politiske Spørgsmaal, saaledes vilde dette ogsaa være meget upolitisk, thi det vilde kaste Splid ind mellem Protestanterne, da naturligvis Sachsen og dets Venner maatte protestere derimod, og en protestantisk Ligue vilde desuden strax frem-

---

[1]) Nr. 93, 96, Bernstorff til Wedel-Frys 22 October 1757. [2]) Onno Klopp: „Friederich d. 2te", pag. 270-76.

kalde en catholsk Antiligue og drive Bayern over til Østrig[1]). Virkningen af disse Forestillinger var, at Religionsspørgsmaalet ikke blev reist ved denne Leilighed. Men det kom paany frem, da Keiseren i Sommeren 1758 troede Øieblikket gunstigt til at gjennemføre en Achtserklæring mod Kongen af Preussen og de med ham forbundne Fyrster. Dette ukloge Skridt fremkaldte en høitidelig Protest af Majoriteten af corpus evangelicorum[2]). Saavel i Wien som i Paris havde den danske Regering gjort indtrængende Forestillinger imod Achtserklæringen men i corpus evangelicorum afholdt den sig fra at stemme, tvertimod sin sædvanlige Regel at slutte sig til majora i denne Forsamling[3]). Østrig undgik imidlertid den truende Conflikt ved ikke at føre Achtserklæringen videre, og saaledes bortfaldt Religionsspørgsmaalet, for ikke mere at komme frem under Syvaarskrigen.

Ved at protestere imod, at Rigsdagsbeslutningen af 10 Januar 1757 skulde ansees som forbindende for Minoriteten, havde Bernstorff tillige villet sikkre de dissentierende Rigsstænder en Retsgrund, som de kunde paaberaabe for at holde sig udenfor Krigen[4]). I Foraaret 1757 ønskede Hessen-Cassel og de sachsiske Hertugdømmer at benytte dette Middel for at forblive neutrale, men uagtet Frankrig understøttede de Skridt, som den danske Regering gjorde i Wien for at vinde Keiseren herfor[5]), lod denne sig dog ikke bevæge, og det lykkedes ikke Bernstorff at udvirke Andet end at Hamburg, Lübeck og Bremen fritoges for at bekjendtgjøre Rigsdagsbeslutningen. Erfaringen beviste snart, hvor uklogt Keiseren havde handlet, thi Alt, hvad han opnaaede ved sin Stivsindethed, var, at de Rigsstænder, som laae Preussen nærmest, enten sluttede sig til Frederik d. 2den eller ødelagdes af hans Tropper uden nogensomhelst Gavn for de Allierede, medens Hesserne traadte i Hanovers Sold og bidroge til at fastholde Franskmændene i Vest-Tydskland under hele Felttoget.

Den danske Regering havde en ganske særdeles Interesse af, at Hanover ikke blev Krigsskueplads, baade fordi det

---

[1] Nr. 72, Bernstorff til Münchhausen 27 Nov. 1756 og Nr. 111.
[2]) Schäfer II, pag. 195—202 cfr. I, pag. 445—49. [3]) Nr. 101, 106, 120, Nr. 68. [4]) See ovenfor pag. 55. [5]) Bernstorff til Wedel-Frys, 23 April 1757.

var det nærmeste Grændseland for Holsten og Oldenburg, og fordi Danmark ved Traktaten af 26 Juni 1715 havde garanteret Churfyrsten den rolige Besiddelse af Bremen og Verden. Allerede i Juni 1756 satte Bernstorff sig desangaaende i Forbindelse med Münchhausen i Hanover og med Grev Bentinck i Holland, der paa Grund af sine Slægtskabsforbindelser besad stor Indflydelse ved det engelske Hof[1].

Medens andre Regeringer paa den Tid havde Vanskelighed ved at opfatte Consequentserne af den reent personelle Union, der forbandt Hanover med England, forstod Bernstorff derimod fortræffeligt, at Hanover var fuldt berettiget til at følge sine egne Interesser uden at underordne dem Englands, men tilige, at da Kongen i Hanover var uindskrænket men i England regerede med et parlamentarisk Ministerium, var han undergivet et Tryk af dette sidste, der ofte kunde indvirke paa Friheden af hans Beslutninger i de hanoverske Anliggender. Idet Bernstorff derfor Intet meddeelte om sine Hensigter til det engelske Ministerium, forestillede han derimod den hanoverske Regering, at Krigen førtes for udelukkende engelske Interesser, at Hanover offredes for England, og at Westminster-Traktaten ikke bandt Churlandet, thi vel havde den til Formaal at forsvare dette, men den var sluttet af England, og langt fra at sikkre Hanover vilde den tvertimod udæske Frankrig. Intet hindrede derfor Churfyrsten fra at søge Sikkerhed for sit Stamland i andre Combinationer, og navnlig ved at forsone sig med Østrig for ved dets Indflydelse i Paris at opnaae, at Hanover anerkjendtes som neutralt. Kong Georg lyttede villigt til dette Raad, thi det var begyndt at blive ham klart, at han just ikke havde valgt det heldigste Middel til at sikkre Hanover ved at forbinde sig med Preussen og kjøbe Frederik d. 2dens meget tvivlsomme Understøttelse, mod at opgive sin Traktat med Rusland og sin traditionelle Alliance med Østrig. Da Englands egen Stilling i Løbet af 1756 desuden overalt var saa mislig, at det blev umuligt for det at anvende Noget paa Forsvaret af Hanover,[2]) var det øiensynligt, at kun en Neutralitet kunde redde dette Land fra at falde i Franskmændenes Hænder, og hvor vigtigt det end maatte være for

---

[1]) Nr. 111. [2]) Nr. 66.

England, at Frankrigs Magt beskjæftigedes paa Fastlandet, var Kong Georg dog ganske villig til nu at slaae ind paa den modsatte Vei af den, han nylig havde fulgt, og med Opgivelse af Preussen at sikkre sit Stamland ved Forhandlinger med Østrig og Frankrig. Vanskeligere var det at vinde disse to Stater for Hanovers Neutralitet. Østrig ønskede Intet hellere end at Frankrig skulde angribe Hanover, thi efter Westminster-Traktaten maatte Preussen da komme dette Land til Hjælp, og dermed var Signalet givet til den almindelige Krig, som Keiserinden længtes efter. Men saasnart dette Maal var naaet, laa det i hendes Interesse, at den franske Hær ikke blev opholdt i sin Marsch mod Preussen ved en langvarig Kamp i Hanover. Netop da Forhandlingerne om Hanovers Neutralitet skulde begynde i Wien, tog Frederik d. 2den selv Initiativet til Fredsbrudet ved at falde ind i Sachsen. Keiserinden havde paa denne uventede Maade opnaaet sit Ønske, thi den almindelige Krig var derved udbrudt og Frankrig blev efter Versailles-Traktaten forpligtet til at understøtte Østrig. Nu stemmede det ganske med Østrigs Interesse at neutralisere Churfyrstendømmet, og saaledes paa eengang at berøve Preussen dets eneste Allierede paa Fastlandet og at afværge, at Frankrig skulde spilde Tid og Kræfter paa at giøre sig til Herre i et Land, som Østrig havde vænnet sig til at betragte som sin naturlige Forbundsfælle mod Preussen.[1] Derimod var Frankrig endnu uvillig til at opgive Erobringen af Hanover, som det ansaae for et let Bytte og som kunde afgive et værdifuldt Pant ligeoverfor England.[2])

Under disse Omstændigheder gik Forhandlingerne kun langsomt, da de i October aabnedes i Wien ved den hanoverske Gesandt Steinberg.[3] Men under Overlægningerne om næste Aars Felttogsplan lykkedes det Østrig ved Indrømmelser paa andre Punkter at opnaae den franske Regerings Samtykke til Hanovers Neutralisation[4] og i Januar 1757 kunde den østrigske Gesandt i Kjøbenhavn, Grev Diedrichstein, med-

[1]) Arneth: „Geschichte Maria Theresias," V, pag. 77—79. [2]) Mémoires de Bernis, I, pag. 302—303. [3]) Schäfer I, pag. 239—40. [4]) Schäfer I, pag. 2(6, Arneth, l. c., pag. 82 fgd., Wedel-Frijs til Bernstorff 28 Febr. 1757.

dele den danske Regering, at Østrig med Frankrigs Samtykke tilbød Kongen af England Neutralitet for hans tydske Besiddelser og for hans Allierede, Hessen-Cassel, Brunswig-Wolfenbüttel og Sachsen-Gotha, samt at man ønskede, at Conventionen herom skulde garanteres af Danmark, Sverig og Rusland. D. 29 Januar afgik Instruxer herfra til Bachoff i Wien og til Rantzau i London, hvilken sidste fik Ordre til af al Magt at anbefale dette Forslag, med Tilføiende, at Danmark vilde ansee sig løst fra sin Garantie for Bremen og Verden, hvis Kong Georg afslog det. Men Sagen gik ikke saa let, som man havde haabet. Af den østrigske Cantslers mundtlige Forklaringer til Steinberg viste det sig nemlig, at den paatænkte Neutralitet dog skulde forbeholde de franske Tropper fri Gjennemgang og Ret til at anlægge Magasiner og Veie i Hanover, hvad Kong Georg med Rette forudsaae at ville være eensbetydende med Landets Besættelse og Ødelæggelse. Han opgav derfor Haabet om at sikkre sit Stamland paa denne Maade, og begjærede i det kongelige Budskab til Parlamentet d. 17 Februar en anselig Pengebevilling til Hanovers Forsvar og til Understøttelse af Preussen.[1]) Den danske Regering antog sig da Sagen paany, og dens Forestillinger hos Kaunitz førte til, at Østrig med Frankrigs Samtykke i Slutningen af April forelagde Udkast til en formelig Convention, hvorefter Hanover skulde erkjendes for neutralt, mod at Churfyrsten lovede hverken direkte eller indirekte at understøtte Preussen; Franskmændenes Ret til fri Gjennemgang skulde indskrænkes til den sydlige Deel af Landet nedenfor Aller, med Undtagelse af Byen Hanover; endelig skulde Fæstningen Hameln besættes af Keiserindens eller af en med hende i Venskab staaende Rigsfyrstes eller af en af Garanternes Tropper. Disse Indrømmelser tilfredsstillede dog endnu ikke den danske Regering, og Bernstorff anbefalede, at Hanover heelt skulde fritages for Gjennemgang og de franske Tropper henvises til at passere gjennem Hessen og Brunswig, der iøvrigt skulde behandles som neutrale, samt at det skulde tillades Hanover at opstille et Observationscorps til Sikkerhed for Neutraliteten.

[1]) Schäfer I, pag. 241—245.

men saaledes at det ikke truede den franske Hærs Flanke.[1]) Dette Mæglingsforslag fandt imidlertid ingen Anklang. Kong Georg havde paany fattet Mod ved Efterretningen om Frederik den 2dens Seir ved Prag d. 6 Mai og vilde nu slet ikke længere høre tale om nogen Neutralitet. Den eneste Tak, Danmark fik for sine Bestræbelser, var at den engelske Regering, der først nu blev bekjendt med Neutralitetsforhandlingerne, stærkt beklagede sig over, at den danske Gesandt havde forhandlet med den hanoverske Minister Münchhausen og ikke med det engelske Cabinet. Bernstorffs Svar var, at „da Hs. Majestæt fandt, at hans Venskab for Kongen af Storbritanien fordrede, at han rettede sine Bestræbelser paa at frelse dennes tydske Stater fra de Farer, som truede dem, havde han befalet sin Gesandt derom at udtale sig til den af bemeldte Monarks Ministre, hvem denne havde betroet Departementet for Churfyrstendømmets Anliggender, overladende det iøvrigt til Hs. britiske Majestæts eget Forgodtbefindende at giøre sine andre Ministre bekjendte med denne Negociation, saavidt det behagede ham.“ Paa den anden Side gjorde ogsaa det franske Cabinet Vanskeligheder ved at opgive al Gjennemmarsch gjennem Hanover (transitus innoxius i Henhold til den westphalske Fred), da alle Forberedelser vare trufne med denne Forudsætning for Øie, og desuden fastholdt det Fordringen om Besættelsen af Fæstningen Hameln som Garanti mod et eventuelt Brud paa Neutraliteten, lig det som var skeet fra Hanovers Side i 1743.

Da den danske Regering saaledes idetmindste for Tiden, maatte opgive Haabet om at holde Hanover i dets Heelhed udenfor Krigen, bestræbte det sig for i alt Fald at opnaae Neutralitet for Bremen og Verden. Bernstorff forestillede i Paris, at disse Lande ingensomhelst Interesse frembød for Frankrig hverken som Besiddelse eller som Operationsbasis, hvorimod det for Danmark var meget magtpaaliggende, at de ikke bleve angrebne, thi vel kunde den danske Konge ansee sig løst fra sin Garantiforpligtelse efter Traktaten af 1715, da Kong Georg selv havde givet Anledning til Angrebet ved at afslaae den Neutralitet, som var bleven ham

[1]) Schäfer I pag 277—78, 322 samt Nr. 78 og 79.

tilbudt, men det var dog „en altfor piinlig Tanke for den danske Konge, at det skulde kunne siges, at han havde brudt sit Ord“.[1]) Virkelig lykkedes det at bringe det franske Cabinet til d. 11 Juli 1757 at undertegne en Convention i Kjøbenhavn, hvorved Frankrig forpligtede sig til hverken at forstyrre Churfyrsten af Hanover i Besiddelsen af Bremen og Verden, eller at besætte disse Lande, hindre Skatternes Oppebørsel eller hæve Contributioner i dem. Til Gjengjæld maatte de engelsk-hanoverske Tropper ikke trække sig ind i disse Lande, navnlig ikke til Fæstningen Stade eller der have Magasiner; men selv om det skeete, skulde den franske Hær dog indskrænke sig til at forfølge Fjenden og ødelægge hans Magasiner, men maatte hverken hindre Skatteoppebørsel, hæve Contributioner eller bemægtige sig Landet. Staden Bremen var indbefattet under denne Neutralitet. Paa sin Side erklærede Danmark, at dets Garantiforpligtelse var fyldestgiort ved denne Convention og at det altsaa ikke havde nogen Grund til at yde Hanover og dets Allierede anden og videre Hjælp.[2]) Det kan ikke nægtes, at Hanover ved denne Convention opnaaede en langt større Sikkerhed for Besiddelsen af Bremen og Verden end om Danmark virkelig havde stillet de 8000 Mand, hvortil Traktaten af 1715 forpligtede det. Men man havde i London haabet ad denne Vej at kunne drage Danmark ind i Krigen, og Kong Georg erklærede sig derfor ikke fuldt sikkret ved Conventionen af 11 Juli, da foruden Frankrig ogsaa Sverig muligvis kunde ville angribe disse Lande.[3]) Men ogsaa denne Indvending fjernedes, da Bernstorff opnaaede en Erklæring af den svenske Regering om, at „den under hele Krigen hverken vilde gjøre Fordring paa Hertugdømmerne eller foretage Noget i den Hensigt.“[4]) Iøvrigt fik Conventionen ingen praktisk Betydning, thi uden at tage Hensyn til dens

---

[1]) Nr. 80. [2]) Danske Traktater, pag. 143. [3]) Muligvis havde man i England faaet Kundskab om, at der i Prælimairartiklerne til Versailles-Traktaten havde været Tale om at tilbyde Sverig disse Hertugdømmer, jfr. Schäfer I, pag. 589. [4]) Nr. 91. Sverigs Beredvillighed til at give denne Forsikkring var væsentlig motiveret ved Ønsket om at berolige England med Hensyn til de svenske Rustninger, see Handlingar etc. I. ., pag. 391.

Bestemmelser trak de hanoverske Tropper sig kort efter ind i Bremen og Verden, og under disse Omstændigheder nægtede det franske Cabinet at ratificere Overenskomsten.[1])

I Foraaret 1757 havde Kong Georg altsaa besluttet at sætte sin Lid til sine Vaabens Styrke. Udsigterne vare lovende. I Hanover var en dygtig og veludrustet Hær samlet, bestaaende af Hanoveranere, Hessere, Brunswigere og andre mindre allierede Contingenter. I Slutningen af April var Kongens Søn, Hertugen af Cumberland, Sejrherren fra Dettingen (1743), ankommen til Hanover for at overtage Commandoen over Hæren og tillige Regeringen over Landet som Kongens alter ego. Paa samme Tid syntes Frederik d. 2dens Indfald i Bøhmen at skulle aabne ham Vejen til at diktere Østrig Freden i selve Wien. Men Faren, der nærmede sig Hanover, var ikke desto mindre stor. Langsomt og forsigtigt, som det anstod den krigserfarne men talentløse Marskal d'Estrées, var den franske Hovedarmee rykket ind i Tydskland med en Styrke af ikke mindre end 110,000 Mand. Endnu engang tilbød den franske General Neutralitet for Churfyrstendømmet mod at der gaves ham fri Gjennemgang. Hertugen af Cumberland afslog og Indmarschen i Hanover begyndte. Men nu var det forbi med Kong Georgs Mod. I Slutningen af Juni anraabte han Frederik d. 2den om at ile Cumberland til Hjælp, men den næste Post bragte Efterretningen om Preussernes afgjørende Nederlag ved Colin d. 18 Juni. Ligesaa lidet fandt han Hjælp hos sit engelske Ministerium, der haardnakket nægtede at sende engelske Tropper til Fastlandet. Saaledes stode Sagerne, da Budskabet ankom til London om, at Hertugen d. 26 Juli havde tabt Slaget ved Hastenbeck og i Uorden trak sig tilbage til Stade, efterladende hele Churfyrstendømmet aabent for Fjenden. D. 2 August skrev han yderligere, at han snart ikke længere vilde have nogen Hær, thi den manglede Levnetsmidler og truedes med at afskjæres af Fjenden. Under disse Omstændigheder var der kan eet Haab tilbage, nemlig at opnaae den Neutralitet, som man for nylig saa stolt havde forkastet. D. 12 August sendte Kongen sin

[1]) Schäfer I, pag. 367 jfr. Flassan: „histoire de la diplomatie française“, VI, pag. 89—90.

Søn Fuldmagt og Ordre til for enhver Priis at afslutte en Neutralitetsconvention med Hertugen af Richelieu, der havde afløst d'Estrées i Commandoen. Samtidig fik den hanoverske Gesandt Steinberg Paalæg om i Wien at andrage paa Neutralitet og den danske Regering anmodedes paa det Indstændigste om at anbefale denne saavel hos Kejserinden som hos den franske Konge. Men som sædvanlig skeete dette uden Plan og Sammenhæng. Istedetfor at bemyndige Cumberland til strax at bringe en Vaabentilstand tilveie paa de bedst mulige Vilkaar og derpaa at lade Steinberg fremlægge og at anmode Danmark om at understøtte et Forslag til en Neutralitetsconvention, gaves der Cumberland en almindelig Fuldmagt til selv at afslutte en saadan, skjøndt det var let at forudsee, at Richelieu hverken havde Competence eller Instruxer til at indlade sig paa en saadan Forhandling, og i Wien og Kjøbenhavn indskrænkede den hanoverske Regering sig til at anbefale en Convention uden at angive dens nærmere Vilkaar.

Det var et lidet behageligt Hverv for den danske Regering at skulle gjenoptage den mislykkede Forhandling under saa ugunstige Forhold, men Danmark begyndte allerede stærkt at føle Vanskelighederne ved en Kamp, som førtes saa nær dets Grændser. Holsteen fyldtes af Hanoveranere, som med Familier og Ejendele flygtede for de franske Tropper, og efterhaanden havde den hanoverske Regering bragt Statskassen og Archiverne, Artillerie og Stutteriet i Celle i Sikkerhed paa holsteensk Gebeet; man havde ikke villet vægre sig ved at modtage dem, men man udsatte sig derved for store Vanskeligheder fra fransk Side.[1]) Hvad vilde ikke kunne skee, naar Franskmændene kom nærmere og maaskee, uden at ændse Neutraliteten, overskreed Grændsen under Forfølgelsen af en flygtende Fjende? Bernstorff betænkte sig derfor ikke og d. 27 August afgik Instrux til Bachoff om at understøtte det hanoverske Forslag, men

[1]) Ogsaa det preussiske Artilleri fra Wesel ventedes i Tønningen, hvor der gaves Ordre til i al Hemmelighed at modtage det, see Depeche fra Bernstorff til Johnn i Hamburg, 3 Sept. 1757. Det synes imidlertid, at dette Artilleri over Holland naaede til Magdeburg, jfr. Schäfer I, 358.

med det forsigtige Paalæg at vise sig „som en ivrig Ven af det østrigske Huus og ikke som en Tilhænger af Hanover“, og lignende Ordre sendtes Wedel-Frijs i Paris. Men paa samme Tid meldte Efterretninger fra Hanover, at Cumberland befandt sig i den misligste Stilling og meget snart vilde see sig nødt til at capitulere, da Richelieu d. 22 August havde afviist Forslag om Underhandlinger. Der var saaledes ingen Udsigt til at den danske Regerings Bestræbelser skulde kunne afværge Catastrophen, da den franske Ambassadør paa eengang indfandt sig hos Bernstorff og meddeelte et Brev fra Richelieu af 23 August. hvori den danske Regering anmodedes om at yde sine gode Tjenester, for at de to Generaler kunde komme til en Overeenskomst, da det var af største Vigtighed, at han snarest muligt kunde marschere med Armeen mod Preusserne. I Henhold til dette Brev begjærede Ogier den danske Regerings gode Tjenester. Saaledes var dennes Mellemkomst paa det formeligste paakaldt fra begge Sider og da der intet Øjeblik var at spilde, afsendtes strax Statholderen i Oldenburg, Grev Lynar. til Hanover for at tjene til Mellemmand mellem de to Generaler. Hans Hverv skulde efter Bernstorffs Anskuelse gaa ud paa at tilvejebringe en Vaabenstilstand, der muliggjorde Forhandligen om en Neutralitet. Efter de Instruxer,[1]) der meddeltes ham, skulde hans Virksomhed indskrænke sig til at bringe Parterne i Forbindelse, overladende det til dem selv at discutere og blive enige om Betingelserne, saa godt de kunde. „De maa med den største Omhu undgaa den fjerneste Mistanke om Partiskhed for nogen af de to Generaler, De vil erindre, at De handler og taler i en neutral Fyrstes Navn, som er en Ven og Allieret af Frankrig men som ønsker at redde det Land, hvis Souverain den engelske Konge er.“ Bernstorff drev sin Forsigtighed saa vidt, at han end ikke gjorde Lynar bekjendt med at ogsaa den franske General ønskede en Overeenskomst, for at ikke Cumberland i denne Omstændighed skulde finde Anledning til at stille sine Forventninger for højt.

Det lykkedes Lynar fra d. 4 September, da han ankom til Cumberlands Hovedquarteer, og indtil d. 10 at bringe en

---

1) Instr. af 29 August 1757.

Overeenskomst istand.[1]) I Conventionen af 8de med Separatartikler af 10de fastsattes det, at Fjendtlighederne fra begge Sider skulde standse, de ikke hanoverske Hjælpetropper skulde vende tilbage til deres respektive Lande og der spredes og indquarteres efter de Regler, som maatte blive vedtagne mellem deres Souverainer og den franske Regering. men „uden at betragtes som Krigsfanger". „Indtil en endelig Forsoning fandt Sted mellem de to Souveræner," skulde Franskmændene forblive i Bremen og Verden og endvidere beholde „alle andre Pladser og Lande, af hvilke de vare i Besiddelse", hvorimod Hanoveranerne skulde tage deres Quarterer dels i Lauenburg dels i og ved Stade. Endelig havde Lynar uden Bemyndigelse paataget sig at udvirke, at den danske Konge skulde overtage Garantien for Opfyldelsen af disse Bestemmelser. Conventionen indeholdt ingen Ratificationsclausel og traadte strax i Kraft. De hanoverske Tropper trak saaledes uden Hindring i de bestemte Quarterer.

Ved denne Overeenskomst havde Kong Georg frelst sin Hær fra den sikkre Undergang, og han havde i den Henseende opnaaet langt Mere end han selv havde ventet, hvis det forholder sig, som Lynar berettede, at han havde givet sin Søn Instrux til hellere at overgive sig end at opoffre Hæren i et unyttigt Slag. Paa den anden Side vandt Richelieu strax, hvad der ellers i alt Fald vilde have kostet ham et Par Maaneder og dermed Udsigten til endnu før Vinteren at udrette noget Afgjørende. Han var nu kommen i Besiddelse af den største og vigtigste Deel af Churlandet, han havde opløst og uskadeliggjort en betydelig fjendtlig Hær, og han saae sig istand til, uden videre Tøven at kunne forene sig med Prindsen af Soubises Corps og med Rigshæren for at trænge ind i Sachsen fra Vest, medens den østrigske Armee fra Syd rettede sine Bevægelser mod samme Maal. Ved en rask Udførelse af denne Plan kunde Krigen maaskee endes i dette ene Felttog. Men ved en nærmere Betragtning viste disse Fordele paa begge Sider sig at være meget usikkre. Kong Georg havde reddet

---

[1]) Cfr. Grev Lynar i Hist. Tidsskr. l. c. pag. 603—617, Danske Traktater, pag. 146.

sin Hær, det var sandt, men hvorledes vilde det gaa hans Land? Det skulde efter Conventionen forblive i Franskmændenes Besiddelse indtil en „endelig Forsoning", men hvis nu denne lod længe vente paa sig, eller hvis den franske Regering endog foretrak at udsætte den, indtil Freden med England sluttedes, vilde Landet sikkert blive ødelagt i Bund og Grund og i sin Tid kun kunne ventes tilbage med betydelige Offre paa andre Punkter. For det Tilfælde altsaa at en Separatfred mellem Hanover og Frankrig ikke snart kom istand, vilde det utvivlsomt være fordeelagtigere at begynde Krigen paany med den imidlertid reorganiserede og udhvilede Hær, thi ad den Vej var der dog altid en Mulighed for, at man kunde vinde Noget, hvorimod Alt var tabt, hvis Conventionen forblev i Virksomhed. Paa den anden Side maatte den franske Regering sige sig selv, at naar den opgav at tvinge den hanoverske Hær til Overgivelse og saaledes med eet Slag at tilintetgjøre al fremtidig Modstand i Landet, maatte den til Gjengjæld have fuld Sikkerhed for at kunne forblive i rolig Besiddelse af Hanover og ikke være udsat for, at den hanoverske Hær ved given Leilighed og naar den franske Hovedstyrke var gaaet ind i Tydskland, brød frem af sine Quarterer, besatte Landet og overskar den franske Operationslinie. Den franske Regering maatte beklage, at det ikke var udtalt bestemtere end Tilfældet var i Conventionen, at Landet skulde blive i Franskmændenes Besiddelse, indtil den endelige Fred sluttedes, og endmere, at der ganske savnedes en Udtalelse i Conventionen om, at den hanoverske Hær ikke paa andre Steder maatte kunne tjene imod Frankrig i denne Krig. Begge Parter vare endelig formelt berettigede til at nægte at anerkjende Overeenskomsten, uanseet at den strax var bragt til Udførelse og skjøndt Regeringernes Samtykke ikke udtrykkeligt var forbeholdt. Thi ingen af de to Undertegnere havde havt Myndighed til at forpligte sin Regning ved en saadan Convention. I deres Egenskab af commanderende Generaler vare de ganske vist berettigede til med endelig Virkning at afslutte en Vaabenstilstand eller en Capitulation af reent militært Indhold, men den foreliggende Overeenskomst kaldte sig selv en Convention, var hverken en egentlig Vaabenstilstand eller en Capitulation og inde-

holdt vidtgaaende politiske Afgjørelser. Seet under dette Synspunkt, var den altsaa ugyldig, medmindre de to Regeringer fandt Anledning til udtrykkelig eller stiltiende at godkjende den. Skulde de to Undertegnere derimod betragtes som almindelige diplomatiske Repræsentanter for deres Regeringer, maatte de for det Første have været forsynede med Fuldmagter, og om dette end maaskee kunde siges at være Tilfældet med Cumberland, var det derimod utvivlsomt ikke saaledes med Richelieu, og for det Andet udfordredes der en Ratification af de to forpligtede Regeringer, for at Overeenskomsten kunde blive endelig. Enhver af de to Regeringer kunde altsaa frit vælge, om den vilde opretholde elller forkaste Conventionen.

I Versailes modtog man med den største Overraskelse Efterretningen om at Richelieu uden Bemyndigelse havde tilladt sig en saa vigtig Akt.[1]) Men da den hanoverske Hær nu engang var undsluppen den overhængende Fare og det gunstige Øjeblik til med eet Slag at gjøre Ende paa al Modstand i Hanover var tabt, besluttede man sig til hellere end at forkaste Conventionen saavidt muligt at rette dens værste Mangler. Richelieu fik derfor Paalæg om at fremkalde en nærmere Fortolkning af den, hvorved det erkjendtes, at de hanoverske Tropper, som gik over Elben, ikke maatte forene sig med den preussiske Hær. Endvidere gjordes han opmærksom paa den Fare, der vilde opstaae, naar Hesserne samlede og med deres Vaaben vendte tilbage til deres Land, hvor de franske Meelmagasiner og Feltbagerier befandt sig.[1]) Virkningen, som denne Instrux havde paa Richelieu, var meget uheldig Han, der havde ventet Roes og Anerkjendelse for sin diplomatiske Bedrift, blev urolig ved den Misbilligelse, som tiltrods for alle Høfligheder skinnede frem af Bernis's Brev, og uden at afvente et gunstigt Moment eller vælge en passende Form, skyndte han sig med at stille den bestemte Fordring, at de hessiske Tropper skulde afvæbnes efter deres Hjemkomst. Dette paastod Cumberland at være stridende

---

[1]) Mémoires de Bernis, II, pag. 18 fgd., Filon „Ambassade de Choiseul à Vienne", pag. 99—101. [2]) Filon l. c., pag. 103—104 og Note af 1 October 1757 overleveret Bernstorff af Ogier.

mod Conventionen og han trak sine Tropper sammen, beredt til med Magt at modsætte sig Afvæbningen.

Lynars Mellemkomst bilagde dog atter Striden og d. 29 September bleve de to Generaler enige om nogle „explicatoriske Artikler“, som Cumberland erklærede sig beredt til at undertegne, saa snart Richelieu havde modtaget Bemyndigelse dertil fra Versailles. I disse Artikler udtaltes det, at Vaabenstilstanden selvfølgelig skulde vedvare, indtil den med fælles Samtykke ophørte, og at de hanoverske Tropper heller ikke paa andre Steder maatte kunne kæmpe mod Frankrig og dets Allierede. For at fjærne Vanskeligheden med Hensyn til Auxiliairtropperne opstilledes den Udvei, at de skulde modtages i de danske Provindser, og endelig bestemtes det, at den franske Armees Requisitioner i Hanover skulde reguleres ved den danske Regerings Mellemkomst.[1]) Saaledes syntes Sagen endelig bragt i Orden. Men atter gjorde den franske Regering Vanskeligheder. Det hed sig nu — og efter Bernstorffs Formodning var denne Mistanke insinueret af det svenske Cabinet[2]) — at det ikke var raadeligt at lade saa mange protestantiske Tropper være samlede i de danske Lande, da man jo kiendte den danske Regerings Sympathier for England.

Medens man saaledes spildte Tiden i Versailles, afgjordes Conventionens Skjæbne i London. Efterretningen om den var bleven modtaget i England med den største Misfornøielse saavel af den offentlige Mening som af Ministeriet, der heller ikke denne Gang havde havt nogen Kundskab om den nye Svingning i Kongens hanoverske Politik. Kongen selv var meget utilfreds med sin Søns Opførsel og den samme Coureer, som overbragte Conventionen til London, blev strax d. 30 September sendt tilbage med Ordre til Hertugen om ufortøvet at nedlægge Commandoen og komme hjem. Men endnu var der ikke Tale om at forkaste Conventionen,[3]) thi Kongen haabede endnu paa en Overeenskomst med de Allierede om Neutralitet for Hanover. Men det viste sig snart, at det var umuligt at bevæge Frankrig dertil.

---

[1]) Lynars Staatsschriften, II, pag. 258—62 cfr. 250—57. [2]) Nr. 100.
[3]) Rantzau til Bernstorff, 30 Septbr. 1757, Lynars Staatsschr. II, pag. 295, Schäfer I, pag. 652.

Cardinal Bernis erklærede uforbeholdent til Wedel-Frijs. at han meget beklagede, at Kong Georg ikke havde modtaget Neutraliteten for Hanover. da den blev ham tilbudt, thi nu da dette Afslag havde kostet Frankrig Tid og Penge. var det ikke muligt at vende tilbage til det forrige Tilbud. Det erobrede Hanover maatte undgjælde derfor og vilde ikke blive tilbagegivet før en almindelig Fred.[1]) Paa samme Tid løde Efterretningerne fra Hanover stedse værre, Richelieu udplyndrede formelig det ulykkelige Land og bemægtigede sig. tvertimod Conventionen. forskjellige faste Punkter. Kongen indsaae, at han ikke havde Noget at haabe af sin Fjendes Maadehold; men endnu holdtes han tilbage af Hensynet til Danmark. Han lod derfor ved Münchhausen forespørge hos Bernstorff, om den danske Regering forlangte. at at han skulde ratificere Conventionen. i hvilket Tilfælde han var villig dertil, skjønt han ansaae den for skadelig for sine Interesser. Berstorffs Svar var, at Kongen af Danmark kun paa Grund af Kong Georgs indstændige Anmodning havde blandet sig i Sagen, men selv ingensomhelst Interesse havde i Conventionens videre Skjæbne.[2])

I Begyndelsen af November havde den franske Regering endelig opgivet sine Indvendinger imod Conventionen, saaledes som den oprindelig var affattet. men nu var det for silde. Kong Georg havde allerede taget sin Beslutning. og d. 28 October var Münchhausen ankommen til Stade med Ordre til den hanoverske Regering om, at Krigen skulde gjenoptages. Samtidig med at Soubise tilligemed Rigshæren leed Nederlaget ved Rossbach d. 5 November, saae Richelieu saaledes sin Flanke truet af en velrustet og reorganiseret Hær af 30—40.000 Mand, anført af en af Frederik d. 2dens bedste Generaler, Prinds Ferdinand af Brunswig. Bladet havde pludselig vendt sig. Richelieu, der hidtil havde behandlet Auxiliairfyrsterne med det yderste Overmod, forsøgte nu ved Løvter og gode Ord at skille dem fra Hanover, men det var for silde, og den franske Regering, der havde ladet haant om den Garanti, som Lynar uden Bemyndigelse havde lovet paa Danmarks Vegne, forlangte

---

[1]) Filon, l. c. pag. 93-99, Schäfer I, pag. 656-59, 62. [2]) Bernstorff til Bothmer, 8 Mai 1762.

nu, at den danske Regering skulde tvinge Hanover til at anerkjende Conventionen. Bernstorff svarede med Rette, at selvfølgelig vilde Danmark først være bleven Garant, hvis de to interesserede Parter havde antaget Conventionen og de derefter havde anmodet det om at garantere Opfyldelsen, men hverken det Ene eller det Andet var skeet.[1]

Baade England og Frankrig følte, at de havde spillet en daarlig Rolle under hele denne Sag, og det var naturligt, at de kastede Skylden paa Danmark for at befrie sig selv for den. Fra begge Sider regnede Bebreidelser og Beskyldninger ned over den danske Regering. England mistænkte Bernstorff for at have villet opoffre Hanover, og glemte, at uden hans Mellemkomst havde den hanoverske Hær ikke længere existeret. Stainville og selv Kaunitz kaldte Danmark „en forklædt Fjende,"[2] og den franske Regering glemte, at den alene havde sig selv at takke for Udfaldet, fordi den havde betroet sin Skjæbne til en Person som Richelieu, senere ikke havde kunnet tage sit Parti ved enten strax at forkaste eller strax at stadfæste Conventionen, og tilsidst ikke havde viist et fornuftigt Maadehold. Derimod havde i Virkeligheden den danske Regering Intet at bebreide sig. Den havde ikke tilbudt sine gode Tjenester men først ydet dem, da den officielt og indstændigt var anmodet derom fra begge Sider, thi at Ogier og Richelieu havde handlet uden Ordre, kunde den ikke vide. Den var dernæst optraadt med den største Upartiskhed, og dens Gesandt havde kun modtaget og overbragt de to Generalers gjensidige Forslag; at disse ikke vare deres Hverv voxne, kunde den hverken forudsee eller bøde paa. Saasnart Bernstorff blev bekjendt med Conventionen, saae han dens svage Sider og søgte, saavidt hans Competence rækkede, at afhjælpe dem ved Forestillinger hos de to Regeringer. Paa den ene Side arbeidede han derfor strax paa, at en Neu-

---

[1]) Nr. 102, Dep. til Wedel-Frijs 26 Nov. 1757. Paa samme Maade havde Bernstorff lige fra først af stillet sig til Garantispørgsmaalet, see Dep. til Lynar af 15 og 27 Sept. og af 8 Octbr., til Bachoff, Rantzau og Wedel-Frijs af 17 Sept., til Münchhausen af 24 Sept. 1757.

[2]) I Bernis Mémoirer, II, pag. 19, beskyldes Lynar for at have været kjøbt af England.

tralitetserklæring kunde forskaffe Hanover den Sikkerhed, som Conventionen ikke ydede det.[1]) Paa den anden Side fraraadede han indtrængende den franske Regering at ville afvæbne Auxiliantropperne[2]) og erklærede sig endog rede til det store Offer at modtage dem i Jylland og Slesvig for saaledes at fjerne enhver Fare fra deres Side. Endelig havde han loyalt meddeelt begge Parter sine Erfaringer og Indtryk. Saasnart han havde overbevist sig om, at der ikke var noget Haab om, at den franske Regering vilde gaae ind paa Hanovers Neutralitet, underrettede han Cumberland og Münchhausen derom,[3]) og da han mærkede, at Kong Georg vilde gjenoptage Krigen, lod han den franske Regering vide, at den maatte være beredt paa denne Mulighed.[4])

Roligt og værdigt forsvarede Bernstorff sin Regering og sig selv,[5]) men overlod det iøvrigt til Fremtiden at yde ham Retfærdighed. Begivenhederne beviste snart, hvor langt nyttigere det vilde have været baade for Kong Georg og for den franske Regering, dersom de havde indgaaet en billig Overenskomst om Hanovers Neutralitet. Thi ingensinde lykkedes det senere de franske Vaaben at tilkæmpe sig en saa fordeelagtig Stilling, som Forholdet vilde være blevet, dersom man paa Grundlaget af Conventionen i Closter-Zeven havde indrømmet Neutraliteten, og da Krigen sex Aar efter endtes, havde Kong Georg vel beholdt sit Land, men ødelagt og mishandlet, hvorimod det vilde have været reddet, hvis han i Foraaret havde modtaget den Neutralitet, som Bernstorff dengang foreslog ham.

Det varede ogsaa kun kort, før man i Paris kom til den Erkjendelse, baade at Frankrig vilde være vel tjent med Hanovers Neutralitet og at dette Maal kun lod sig opnaa ved Danmarks Hjælp. Det var den bedste Opreisning, Bernstorff kunde ønske sig, at den franske Regering, der nylig havde kaldt Danmark en forklædt Fjende, allerede i Januar 1758 maatte bede det danske Cabinet om at anvende sin Indflydelse i England for at tilveiebringe en Overenskomst.

---

[1]) Dep. til Wedel-Frijs 10 Sept., til Lynar 15 Sept. og til Bachoff 17 Sept. osv. [2]) Dep. af 27 Sept. til Lynar og til Bachoff. [3]) Dep. til Lynar, 24 Sept., Brev til Münchhausen, 15 October 1757. [4]) Nr. 97, 98. [5]) Nr. 98, 99, 101.

Østrig understøttede ivrigt denne Anmodning og begge Hoffer lovede til Gjengjæld at ville bestræbe sig i Petersborg for at det holsteenske Spørdsmaal kunde blive løst efter den danske Regerings Ønske.[1])

For tredie Gang saae den danske Regering sig saaledes opfordret til at paatage sig dette utaknemlige Hverv og ingensinde havde det været saa vanskeligt som nu. Udsatte den sig ikke for at møde en skarp og fornærmelig Afvisning af det engelske Hof, der neppe endnu havde forvundet sin Mistro og som desuden var opfyldt af Beundring for Frederik d. 2den efter hans seneste Seire ved Rossbach og ved Leuthen og holdt sig overbevist om, at det vilde være en let Sag for ham at kaste Franskmændene ud af Hanover? Og maatte han ikke frygte for, at den preussiske Konge, „hvis Spioner dække Jorden ligesom hans egen Tanke", hurtigt vilde opdage dette nye Forsøg, og at han, hvis Tropper stode ved den danske Grændse, pludselig vilde overfalde os, saaledes som han havde gjort det ved Sachsen uden Krigserklæring og paa en blot Mistanke. Allerede i April 1757 havde han yttret sit Mishag med at Danmark saa ivrigt bestræbte sig for at neutralisere Hanover, og han var neppe bleven tilfredsstillet ved Bernstorffs Svar, at „Danmark kun gjorde sin Pligt, og at man vilde være meget glad ved at kunne yde Preussen de samme Tjenester til Bevarelsen af Freden."[2]) Siden dengang havde Danmark paadraget sig hans yderligere Mishag ved Conventionen i Closter-Zeven; vilde han roligt finde sig i et nyt Forsøg nu, da han var seirrig paa alle Punkter?

Desuagtet afslog den danske Regering ikke heller denne Gang Opfordringen. I Begyndelsen af Februar vexledes der egenhændige Breve mellem Kongen og Ludvig d. 15de, og Bernstorff corresponderede med Bernis og Belle-Isle om de Betingelser, der kunde foreslaaes i London. Frankrig fastholdt endnu Fordringen om fri Gjennemgang mod Betaling af Fornødenheder, samt begjærede, at Danmark skulde garantere Hanovers Overholdelse af Neutraliteten. Et saadant Forslag erklærede Bernstorff for absolut uantageligt, møn maatte opgive den frie Gjennemgang og det Høieste, der kunde

[1]) Bernis til Ogier 15 Jan 1758, Schäfer, II, pag. 22, 27, 239—40, 526. Arneth, V, pag. 313. [2]) Dep. til Ahlefeldt, April 1757.

forlanges, var Besættelsen af en hanoversk Fæstning til Sikkerhed. Men forinden et saadant Forslag gjordes i London, vilde Bernstorff ganske i Almindelighed og som af sig selv lade den danske Gesandt sondere, hvorvidt der overhovedet hos Kong Georg var nogen Stemning for en Overeenskomst.[1])

D. 4 Februar 1758 instrueredes altsaa Grev Bothmer, der havde afløst Rantzau som Gesandt i England, til at sætte sig i Forbindelse derom med Münchhausen efter at have sikkret sig den ubrødeligste Taushed ligeoverfor Preussen.[2]) Denne Ministers foreløbige Svar var lidet lovende. „Den Herre, jeg tjener,“ sagde han, „afhænger af en Nation, og det Churfyrstendømme, hvis Interesser jeg varetager, er underordnet England. Jeg skal i mine Raad skille Kongens Person fra hans Folk og Churfyrstendømmets Interesser fra Kongerigets: det er en vanskelig Opgave for mig. Kun altfor vel mindes jeg de haarde Bebreidelser, som Kongen maatte døie, da Conventionen af Closter-Zeven var bleven indgaaet og hvorledes de engelske Ministre dengang erklærede, at hvis Kongen nogensinde igjen indgik en Separattraktat for Hanover uden deres Vidende, vilde de alle begjære deres Afsked for ikke at blive Vidner til de sørgelige Følger, som deraf vilde opstaae, og de tilføiede, at Nationen sikkert vilde holde sig til de Indtægter, der ere tillagte Kongen, for deri at søge en Erstatning for, hvad denne havde udgivet af Omsorg for sit Churfyrstendømme.“[3]) Kong Georgs endelige Svar blev derfor ogsaa afslaaende, men anerkjendte dog Danmarks venskabelige Sindelag og fortsatte Bestræbelser.

Saaledes var ogsaa dette Forsøg bleven frugtesløst, og kort efter undertegnede Kong Georg Traktaten af 11 April 1758 med Preussen, hvorved han, ikke blot som Konge af England men ogsaa som Churfyrste af Hanover, forpligtede sig til ikke at indgaae nogen Fred, Vaabenstilstand eller Neutralitetsconvention uden Preussens Samtykke. Dermed var der gjort Ende paa alle yderligere Bestræbelser fra dansk Side for at drage Hanover ud af Krigen. Men den Fordeel, som Bernstorff havde søgt at opnaae, blev dog

---

[1]) Nr. 104 [2]) Nr. 105. [3]) Bothmer til Bernstorff, 5 Marts 1758.

Danmark til Deel paa anden Maade. Thi Krigsoperationerne i Hanover, som allerede vare begyndte i Februar Maaned, nødte Franskmændene til at trække sig tilbage,[1] og i de følgende Aar holdt Krigen sig stadigt i den sydlige Deel af Landet, saa at Danmarks Grændser ikke udsattes for yderligere Farer. Heller ikke havde den danske Regering ved sine gjentagne Forsøg paadraget sig Englands og Preussens Uvenskab, idet disse Stater paa denne Tid tvertimod tilbød Danmark Alliance paa meget gunstige Vilkaar, men selvfølgelig uden bedre Virkning end tidligere.[2])

VII.

Traktaten af 4 Mai 1758.

Nødvendigheden for den danske Regering af at samle en Hær paa Sydgrændsen. Mulige diplomatiske Fordele af disse Rustninger. Det østfrisiske Spørgsmaal. Traktaten af 4 Mai. De Allieredes Bestræbelser for at drage Danmark ind i Krigen Det mecklenburgske Spørgsmaal. Frankrigs ulykkelige Stilling. Vanskeligheder ved Ordningen af Laanet efter Traktaten af 4 Mai. Fransk Fredsforsøg i London. Preussiske Antydninger om Fredsforhandlinger. Bernis afløses af Choiseul.

Allerede inden Conventionen i Closter-Zeven var falden bort, havde den danske Regering følt Nødvendigheden af at have en tilstrækkelig væbnet Styrke samlet paa Rigets sydlige Grændse, og Trangen dertil blev selvfølgelig endnu større, da Krigen gjenoptoges i Hanover. Endnu var det kun de fordrevne Fyrster, som søgte Tilflugt paa dansk Gebet; den gamle Landgrev Wilhelm af Hessen havde med sin Svigerdatter taget Ophold i Hamburg, Enkehertuginden af Brunswig-Wolfenbüttel var i Husum og Hertugen af Mecklenburg ventedes i Rendsborg. Men værre vilde det blive, hvis den hanoverske Hær leed et nyt Nederlag og den da, som sandsynligt var, reddede sig ind i Holsteen, thi i saa

---

[1]) I Modsætning til at tydske Historikere udbrede sig over Franskmændenes Barbari i Tydskland og derimod kaste et Barmhjertigheds Slør over Alt, hvad Frederik den 2den gjorde i Sachsen og Mecklenburg, kan det bemærkes, at Bernstorff roser den Menneskelighed, som Franskmændene under Clermont, Radau og d'Armentière udviste, da de i 1758 rømmede Hanover. [2]) Mémoires de Bernis, II, pag. 179, Moltke i Hist. Tidsskr. l. c., pag. 202—204, cfr. 139.

Fald maatte man enten være istand til at kunne afvæbne og bevogte den eller ogsaa udsætte sig for, at Franskmændene ligeledes overskreed de danske Grændser og at Holsteen blev Kamppladsen for de to Hære. Paa den anden Side havde Preusserne gjort sig til Herrer i Mecklenburg. At de derfor skulde angribe de danske Provindser, var vel under daværende Omstændigheder næppe rimeligt. Lige saalidt havde de noget Paaskud til at forsøge paa at bemægtige sig Lübeck eller Hamburg, da den danske Regering, som ovenfor bemærket, havde opnaaet hos Kejseren, at disse Byer vare forblevne udenfor Krigen; men man kunde dog aldrig vide, om ikke Frederik d. 2den kunde falde paa at besætte dem for at fylde sine Kasser. Derimod havde han mere end Paaskud nok til at angribe det gottorpske Holsteen, efterat Storfyrsten ved Conventionen i Sibriels af 4 Juni 1757 havde lovet at overlade Østrig sine holsteenske Tropper mod en aarlig Sum af 40000 Rubler[1]) Fra flere Sider lød dette i og for sig ikke usandsynlige Rygte og den russiske Regering selv anbefalede særlig Opmærksomhed ligeoverfor en saadan Mulighed.[2])

Men hertil kom en anden endnu større Fare. Russerne havde besat Øst-Preussen og vare derfra trængte ind i Vest-Preussen. Allerede havde General Fermor overskredet Weichsellinien og med Utaalmodighed ventede de Allierede paa, at han skulde passere Oderen. Vel havde Danzig, tildeels under Paavirkning af den preussiske og af den danske Resident, afslaaet at aabne sine Porte for ham, men dette hindrede ikke hans Fremmarsch og saaledes kunde man vente snart at see ham betræde Pommern. Den russiske Hær vilde da befinde sig i Danmarks Nærhed og døde Kejserinde Elisabeth pludselig, hvad der efter hendes Levevis hvert Øjeblik kunde skee, og Storfyrsten besteg Thronen, kunde man være udsat for et Angreb i Holsteen, før det var muligt at berede sig til noget Forsvar.

For at afværge disse forskjellige Farer var det nødvendigt at opstille et betydeligt Troppekorps mellem Eideren, Elben og Traven. Men var det ikke muligt af Iværksættelsen af denne Foranstaltning, som Danmarks egen

---

[1]) Nr. 103. [2]) Wedel-Frijs til Bernstorff, 19 Februar 1758

Sikkerhed krævede, tillige at vinde diplomatiske Fordele hos de Allierede?

Hvad Bernstorff for det Første haabede at opnaae, var at disse Magter skulde lette Danmark den finantsielle Byrde, som Rustningerne medførte. Dette var saameget vigtigere, som de danske Finantser befandt sig i en maadelig Tilstand, skjøndt man allerede havde taget sin Tilflugt til extraordinære Skatter[1]) og til kostbare Laan i Udlandet.[2]) Det gjaldt altsaa om at fremstille disse Rustninger som saa nyttige ogsaa for de Allierede. at disse kunde vilde betale Noget for, at de fandt Sted. Men dernæst speidede Bernstorff altid efter Fordele, som han haabede at Danmark, skjøndt neutralt, skulde kunne drage af Krigen i Tydskland. Kunde disse Rustninger ikke bruges dertil? Det var jo rimeligt nok, at de vilde bevæge Østrig til at vise sig mere imødekommende end hidtil, saa at blandt Andet det lübeckske Coadjutorvalg endelig kunde ventes stadfæstet af Kejseren. Men det var ganske andre og langt større Fordele. Bernstorff lagde an paa at opnaae.

I Juli 1757 havde franske Tropper besat Øst-Friesland og, tvertimod hvad der var skeet i andre tydske Territorier, der havde lignende Skjæbne, var det taget i Besiddelse i Kongen af Frankrigs og senere i Østrigs Navn. Dette tydede paa, at man ikke agtede at tilbagegive Landet ved den tilkommende Fred til Preussen, der siden 1744 havde besiddet det efter en Adkomst, som navnlig for de allodiale Besiddelsers Vedkommende var meget tvivlsom.[3]) Men hvilke Hensigter havde da Frankrig og England med en Provinds, der laae for langt borte til at nogen af dem kunde tænke paa selv at beholde den?

I Petersborg fik den holsteenske Geheimeraad Stampke eller, hvad hun idetmindste senere paastod til Osten, Storfyrstinden selv den Tanke, at dette Land passende kunde gives Storfyrsten. Den østrigske Gesandt Esterhazy var hur-

[1]) Forordn. 31 Oktober 1757. Denne Skatteudskrivning holdtes saavidt muligt hemmelig for ikke at skade Danmarks Credit i Udlandet, og Gesandten i Haag havde Ordre til at kjøbe de hollandske Aviser til Taushed derom. [2]) Nr. 95, Ungern-Sternberg, l. c., pag. 20—21. [3]) Onno Klopp, l. c. pag. 153 fgd.

tigt vundet for en Plan, der maatte sikkre Østrig den tilkommende russiske Kejsers Erkjendtlighed og tillige skille ham fra Frederik den 2den; Storfyrsten selv havde Intet imod at forøge sine Indtægter, og følte ikke nogen Betænkelighed ved at det skeete paa hans Vens Bekostning, og Osten, der strax fik Underretning om Sagen, kunde Intet have at indvende imod, at Storfyrsten erhvervede et Land, hvis Besiddelse vilde forhøje Værdien af Danmarks Tilbud om at mageskifte det tilgrændsende Oldenburg og Delmenhorst med det gottorpske Holsteen, navnlig dersom Østrig og Frankrig knyttede den Betingelse til Gaven, at Storfyrsten skulde gaa ind paa dette sidste Forslag. Dertil erklærede Esterhazy og Bestuchew sig strax villige.[1])

Bernstorff billigede ganske denne Combination, kun at han haabede at kunne bringe endnu Mere ud af den til Fordeel for Danmark. Øst-Friesland gav en meget betydeligere aarlig Indtægt end det storfyrstlige Holsteen eller Oldenburg og Delmenhorst. Det vilde da altsaa være ganske billigt, at Storfyrsten, naar han fik Øst-Friesland, lod sig nøje med et ringere Æquivalent for Holsteen, og at Danmark beholdt en Deel af de to Grevskaber eller blev fri for den hele eller en Deel af den paa Holsteen hvilende Gjæld eller idetmindste slap for at opgive Bispedømmet Lübeck.[2]) Han udviklede disse Anskuelser for Ogier og skrev d. 27 August et fortroligt Brev til sin gamle Ven Marskallen af Belle-Isle, hvori han udtrykkelig fremhævede, at det var langt fra, at den danske Regering vilde opfordre de Allierede til at berøve en Fyrste Noget, med hvem Danmark ikke var i Krig, men hvis de af andre Grunde vare bestemte paa ikke at give Øst-Friesland tilbage til Kongen af Preussen og tænkte paa at overdrage det til Storfyrsten, haabede han, at de ved denne Lejlighed vilde tage Hensyn til Danmarks berettigede Interesser, der tillige vare deres egne.[3])

---

[1]) Osten til Bernstorff af 13 Mai, 10 Juni, 29 Juli, 5 August 1757.
[2]) Derimod havde Bernstorff aldrig den Tanke at erhverve Øst-Friesland som varig Besiddelse for Danmark, saaledes som det forudsættes i en ogsaa i andre Henseender mangelfuld Fremstilling i „Jahrbücher für die Landeskunde der Herzogthümer Schleswig, Holstein und Lauenburg,“ VII, 1864, pag. 341—45. [3]) Nr. 89

Det viste sig imidlertid snart, at man i Frankrig var aldeles ubekjendt med den hele Sag, og at man i Wien stillede sig meget kølig til en saadan Disposition over Øst-Friesland. En af Aarsagerne til dette sidste var, at Grev Kaunitz gjennem sin Moder, født Grevinde af Rittberg, selv havde Fordring paa Landet eller idetmindste paa en Deel deraf, det saakaldte Harlingerland.[1]) Men det var ikke saa let at skyde Tanken heelt tilside, da den nu eengang var kommen frem. Bernstorff meddeelte d. 13 November Ogier en udførlig Memoire og skrev to Dage efter paany til Belle-Isle.[2]) Ligesaa lidt vilde Storfyrsten opgive en Erhvervelse, som i høj Grad tiltalte ham. Fra flere Sider beskjæftigede man sig derfor med at finde Midler til at tilfredsstille Kaunitz. Den russiske Gesandt i Wien, Kayserlingk, foreslog, at Storfyrsten, som gjennem sine Forfædre paastod at have Rettigheder paa den jülichske Arv,[3]) skulde modtage det til denne Arv hørende Grevskab Ravensberg, som Franskmændene havde erobret, og dette Grevskab skulde han da overdrage Kaunitz, imod at denne cederede sine Fordringer paa Øst-Friesland.[4]) Den franske Ambassadør i Wien Stainville (Choiseul) talte derimod om at holde Kaunitz skadesløs ved at give ham Grevskabet La Marck. Cardinal Bernis, der ikke selv var meget opfindsom, omfattede efterhaanden med stor Ivrighed den fremsatte Combination, der efter hans Mening, foruden at sikkre de Allierede Storfyrstens Venskab, tillige vilde kunne bringe Danmark til at deeltage i Krigen. Tilsidst bildte han sig næsten ind, at det var ham, der havde undfanget Ideen, og ydede sig selv oprigtig Anerkjendelse for den „Behændighed, hvormed han havde bragt Danmark til at betroe ham den eneste Gjenstand for dets Ærgjerrighed". Ogsaa i Wien begyndte man at see Sagen med gunstigere Øine og i December skrev den østrigske Cantsler til Esterhazy „at han var villig til at opgive sine

---

Blandt de Grunde, Bernstorff heri anfører til Fordeel for Erhvervelsen af det gottorpske Holsteen, anfører han ogsaa, hvor vigtigt det var for Europa, at Kiels Havn ikke kom i en Stormagts Besiddelse.

[1]) Schäfer I. 293, II, 237. [2]) Nr. 97. [3]) Politische Correspondenz Friederichs der Grossen, I, pag. 24 Note. [4]) Nr. 94, Osten til Bernstorff, 13 Sept. 1757.

Fordringer til Fordeel for en Overeenskomst mellem Danmark og Storfyrsten „paa den Betingelse, at man ved den endelige Fred vilde holde ham skadesløs for dette Offer".[1])

Saavidt var Bernstorff naaet, da Krigen paany udbrød i Hanover og Franskmændene i Marts 1758 nødtes til at rømme Øst-Friesland. Men Lykken kunde atter vende sig, og i alt Fald havde den Tanke nu vundet Indgang hos de Allierede, at det kunde stemme med deres Interesser at bringe territoriale Offre for at det holsteenske Spørgsmaal kunde ordnes paa en for Danmark tilfredsstillende Maade. Hvad det nu gjaldt om, var snarest muligt at give denne Tanke en bindende traktatmæssig Form, uden at Danmark dog til Gjengjæld derfor forpligtede sig til Andet og Mere end hvad dets egen Interesse fordrede.

Det var saaledes en meget dristig Opgave, Bernstorff stillede sig. Han vilde bevare Danmarks Neutralitet og ikke gjøre et eneste Skridt udover, hvad dets egen Sikkerhed nødvendigvis fordrede, og dog vilde han opnaae, at de Allierede til Vederlag derfor skulde forbinde sig til at yde Danmark ikke blot pecuniaire men ogsaa territoriale Fordele. Han maatte være meget sikker paa sig selv for at turde indlade sig paa en saadan Forhandling med to Stormagter, uden at frygte for efterhaanden at blive trængt længere frem end han oprindelig vilde.

Leiligheden til at forsøge dette diplomatiske Kunststykke bød sig af sig selv. I Februar 1758 fremkom Frankrig med et formeligt Allianceforslag, hvorefter Øst-Friesland skulde bruges paa den af Danmark anbefalede Maade til Løsningen af det holsteenske Spørgsmaal, imod at Danmark optraadte aktivt i Krigen mod Preussen. Dette Forslag afsloges strax med Henvisning til de Farer, for hvilke Halvøen derved vilde udsættes fra Preussens Side.[2]) De Allierede vilde da lade sig nøje med Mindre. „Danmark skulde forpligte sig til at optræde aktivt, saasnart den franske Hærs Operationer sikkrede det mod Farer fra Preussen og England."[3]) Bernstorff svarede, at dette For-

---

[1]) Mémoires de Bernis II, pag. 144—45, 180, Schäfer I, pag. 662 og 664, II, pag. 30, Osten til Bernstorff, 10 Januar 1758. [2]) Nr. 107.
[3]) Bernis til Stainville, 17 Marts 1758 hos Schäfer, II, pag. 547.

slag vistnok vilde være meget fristende for et mindre samvittighedsfuldt Hof, thi ved at antage det vilde man strax vinde de stipulerede Fordele og havde det dog altid i sin Magt at eludere sine Forpligtelser, da Udtrykket „sikker mod Fare" ikke var meget bestemt. Noget Saadant behøvede de Allierede ganske vist ikke at befrygte af den danske Regering, men derimod forudsaae denne, at Opfattelsen af Situationen til et givet Øjeblik vilde kunne være forskjellig og at Uenighed og Misstemning mellem Danmark og de Allierede deraf kunde blive Følgen.[1]) Saaledes maatte Frankrig da tilsidst lade sig nøie med, hvad Danmark vilde indlade sig paa at give, og Traktaten undertegnedes d. 4 Mai 1758 i Kjøbenhavn mellem den franske Ambassadør og Conseillets samtlige Medlemmer.

Som Hovedpunkt stilles i Spidsen, at Danmark ikke forpligter sig til „Noget, der strider mod den engang vedtagne Neutralitet." Hvad den danske Konge lover, er: 1) strax at sammendrage og indtil Krigens Ende at underholde i Holsteen en Hær paa 18000 Mand Fodfolk og 6000 Mand Rytteri; 2) at betragte ethvert Angreb paa Hamburg og Lübeck eller Indfald i det storfyrstlige Holsteen som rettet imod den danske Stat; og 3) ikke at tillade Preussen, England, Hanover eller deres Forbundne at drage Rekrutter Levnetsmidler eller Heste fra de danske Provindser. Til Gjengjæld forpligter den franske Regjering sig til: 1) at holde sine Løvter om at respektere den protestantiske Religions Rettigheder i Tydskland; 2) af al Magt at bestræbe sig for, ved Fredsslutningen eller om muligt forinden at tilveiebringe en varig Overeenskomst mellem Danmark og Storfyrsten, hvorved Oldenburg og Delmenhorst mageskiftes mod det storfyrstlige Holsteen uden noget Pengeoffer for Danmark (échange gratuit)[2]): men skulde Storfyrsten vægre sig ved at gaae ind derpaa, lover Frankrig ved Freden at forskaffe Danmark et billigt og passende Vederlag derfor; 3) at hjælpe Danmark til i Frankrig at afslutte et Laan paa 6 Millioner Livres à 5 %, og endelig 4) for det Tilfælde at Danmark paa Grund af Troppesamlingen i Hol-

---

[1]) Nr. 108. [2]) Nr. 128 og Bernis til Stainville, 11 August 1758 hos Schäfer II, pag. 557.

steen eller af denne Traktat skulde blive angrebet, at yde det virksom Bistand, indtil det opnaaede fuld Skadesløsholdelse. Til Traktatens ni Artikler slutter sig en hemmelig Artikel, der erklærer, at det Vederlag, der skulde gives Danmark, hvis en Overeenskomst med Storfyrsten ikke kom istand, ikke i den Forstand skulde paahvile de Allierede, at det i fornødent Fald skulde kunne forlanges taget af de Allieredes nuværende Lande og Besiddelser. Sluttelig forpligtede Frankrig sig til inden to Maaneder at forskaffe Østrigs Tiltrædelse eller Garanti af denne Traktat.[1])

Som man seer, vare alle Fordelene i denne Traktat udelukkende paa Danmarks Side. Neutraliteten var ikke i nogen Maade compromitteret, og „de Allierede havde lovet Danmark Tak og Vederlag for hvad det havde været nødt til at gjøre for sin egen Sikkerhed.“ Bernstorff fordulgte sig vel ikke, at det var meget tvivlsomt, hvorvidt de Allierede nogensinde vilde være istand til at opfylde deres Tilsagn om territoriale Fordele, men Danmark havde dog sikkret sig eventuelt at komme til at „dele Frankrigs og Østrigs Lykke, uden at udsætte sig for at lide ved deres Ulykke.“[2]) Det Hele var saaledes en afgjort diplomatisk Seir for den danske Regering, og det er derfor meget charakteristiskt at see, hvorledes Bernis roser sig af den umaadelige Snedighed, med hvilken han mener at have bragt Bernstorff til at undertegne denne Traktat. Hans Undskyldning er, at han ikke synes rigtigt at have vidst, hvad det egentlig var, at Danmark havde forpligtet sig til.[3]) Kaunitz var mindre godmodig og først efter at den danske Regering havde givet to nærmere Forklaringer til Traktaten, hvorefter det eventuelle Vederlag for det Tilfælde, at Danmarks Overeenskomst med Storfyrsten ikke kom istand, heller ikke skulde kunne forlanges taget af de Allieredes tidligere Besiddelser, paa hvilke de fremdeles havde Pretentioner (ɔ: Schlesien) og dernæst at de danske Tropper i Holsteen hverken direkte eller indirekte skulde kunne anvendes til Fordeel for England, Hanover og Preussen eller mod de Allierede, — thi

---

[1]) Nr. 109, Danske Traktater, pag. 155. [2]) Nr. 111. [3]) Mémoires II, pag. 41 og 229, cfr. Schäfer I, pag. 662.

ikke engang det havde Frankrig sikkret sig i Traktaten[1]) — gav Østrig endelig d. 1 November[2]) 1758 sin Garanti.

Men netop fordi Traktaten af 4 Mai 1758 var saa overordentlig gunstig for Danmark, bragte den i Fremtiden den danske Regering flere Vanskeligheder end Fordele, thi medens de Allierede ikke vare istand til at opfylde deres Løvter, meente de dog, at naar de havde paataget sig saa store Forpligtelser, kunde de ogsaa gjøre Krav paa den størst mulige Imødekommen af Danmark.

Man havde anvendt al optænkelig Omhu paa at holde Forhandlingen hemmelig. Den franske Ambassadør havde modtaget sin Fuldmagt heelt i Chiffre, medens den af Kong Ludvig underskrevne Original forblev i Versailles, og Udvexlingen af Ratificationerne foregik saaledes, at den danske Ratifikationsakt leveredes til Ogier, som bevarede den her, hvorimod den franske overgaves til Wedel-Frijs, der ligeledes nedlagde den i sit Archiv, og hver meldte derefter sit Hof, at han havde modtaget Ratificationen. Men desuagtet kunde det ikke holdes ganske skjult, at en Traktat var bleven undertegnet, thi dels skulde den tiltrædes af Østrig, dels havde den franske Regering forbeholdt sig at underrette Sverig og Rusland derom, hvad Danmark havde tilladt, dog paa den Betingelse at Meddelelsen kun skulde skee personligen til den Minister ved hvert af disse Hoffer, der særlig besad Frankrigs Tillid. Men under alle Omstændigheder kunde den Kjendsgjerning ikke forblive ubekjendt, at den danske Armee samlede sig i det sydlige Holsteen. Allerede d. 12 Mai udgik den kongelige Ordre derom, og inden Udgangen af Juli Maaned stode 25000 Mand i Cantonnements henimod Grændsen, dog uden at berøre det storfyrstlige Territorium saa lidt som Kloster- og Adels-Godset, der hørte under den fælles Regering, eller Pløn, Eutin, Lübeck og Hamburg. Og denne Forandring i Danmarks Holdning maatte forekomme saameget mere krigersk, som England og Preussen d. 11 April havde sluttet et fastere Forbund med hinanden og Sverig og Rusland d. 26 April havde udstedt en

---

[1]) Mémoires, II, pag. 246. [2]) Nr. 109 staaer ved en Trykfeil: 20 October.

Declaration om Adgangen til Østersøen, der syntes at true med et snarligt Brud mellem disse Magter og England.

I Sverig var man meget tilfreds, thi den tidligere Mistanke om at Danmark underholdt en hemmelig Forbindelse med England og Preussen afløstes nu af den Overbevisning, at Danmark med det Første vilde optræde aktivt som fransk Hjælpemagt. I Rusland derimod lod man til at blive urolig og troe. at den danske Troppesamling var rettet mod det gottorpske Holsteen. Osten fik derfor Ordre til at erklære, at Hensigten tvertimod var at sikkre Storfyrstens Besiddelser tillige med Danmarks egne, og Bernstorff kunde med Sandhed sige, at man havde kunnet lade sig nøie med mindre Forberedelser, dersom det kun gjaldt om at besætte et aabent Land som det storfyrstelige Holsteen, hvor der hverken var Tropper eller Fæstninger. Ligeoverfor Preussen og England, der med størst Føje kunde betragte de danske Rustninger som rettede imod sig, forklarede den danske Regering, overeensstemmende med Sandheden, at de vare en nødvendig Følge af at Krigen førtes saa nær Grændsen og en Sikkerhedsforanstaltning mod den Fare, der vilde true Danmark i Tilfælde af et Thronskifte i Rusland.[1]) Hvorlangt det var fra, at man i London ansaae den danske Regering for fjendtligsindet, fremgaaer af hvad Grev Bothmer i Depeche af 8 September 1758 indberettede i Anledning af Slaget ved Zorndorff d. 25 August. Da nemlig Efterretningen om at Frederik d. 2den havde vundet en vigtig Seir over Russerne ankom til London, lod Kong Georg den danske Gesandt lykønske til denne Begivenhed, og samme Dag indbød Kongens Kammerherre ham og den preussiske Gesandt til Middag, hvor da Skaaler bleve drukne for „de to Frederik'er" osv.

Fra denne Side havde Traktaten af 4 Mai altsaa ikke beredt den danske Regering nogen videre Vanskeligheder. Derimod faldt det svært ligeoverfor de Allierede at hævde Neutraliteten og ikke at lade sig føre videre henimod en aktiv Deeltagelse i Krigen. Under Forhandlingen om Østrigs Garanti af Traktaten trængte Kaunitz stærkt paa, at

---

[1]) Cfr. Hertuginden af Brunswigs Brev til hendes Søn Ferdinand af 16 Mai 1758 hos Schäfer, II, pag. 552.

Danmark i alt Fald skulde stille det holsteenske Contingent, men det afslog Bernstorff bestemt, fordi Preusserne da vilde være berettigede til, naar de fandt Leiligheden gunstig, at falde ind i Holsteen, som Kongen naturligvis maatte forsvare med hele sin Magt. Skulde Danmark nogensinde deeltage i Krigen, maatte det skee med velberaad Hu og mod bestemte og betydelige Fordele.[1]) Men hvad Kaunitz og Stainville ikke kunde naae aabent og ligefrem, haabede de at bevirke ad en Omvei, og der frembød sig netop en fortræffelig Leilighed til at benytte den danske Regerings traditionelle Protektorat over Mecklenburg til at bringe den i en Stilling, som let kunde føre den til et Brud med Preussen.

Allerede længe før Syvaarskrigen udbrød, havde dette Hertugdømme liidt under sin mægtige Naboes Overgreb og Frederik d. 2den havde fulgt sin Fader, Frederik Wilhelm d. 1stes Exempel ved at bortføre Mandskab fra Landet og tvinge det til at tjene i de preussiske Regimenter. Længe havde Hertugen forgjæves klaget i Regensburg over et saa aabenbart Brud paa Landefreden. Endelig havde han bragt det saavidt, at der d. 1 August 1756 undertegnedes en Overeenskomst mellem den preussiske og den mecklenburgske Rigsgesandt, men den blev ikke stadfæstet af den preussiske Konge. Da Syvaarskrigen udbrød, stemte Mecklenburg for Conclusumet af 17 Januar og begik desuden den Uforsigtighed at forbinde sig yderligere med Frankrig ved to hemmelige Traktater af 1 April og 1 December 1757.[2]) I Begyndelsen af 1758 tog Frederik den 2den deraf Anledning til pludselig at besætte Landet, som Hertugen nødtes til at forlade. Fra nu af behandledes Mecklenburg som erobret Land; Korn, Penge og vaabendygtigt Mandskab bortførtes uden Skaansel. Denne Tilstand var skadelig for Danmark, da Holsteen stod i mange Forbindelser med dette Naboland, og dertil kom, at det mecklenburgske Ridderskab i lang Tid havde betragtet Danmark som et andet Fædreland og beklædte de højeste Embedsstillinger i den danske Regering. Moltkerne og Holsteinerne vare komne derfra og selv Bernstorffs Slægt hørte oprindelig hjemme i Mecklenburg

---

[1]) Nr. 112 og 113. [2]) Schäfer 1, pag. 595 og 597.

og besad endnu store Godser i Landet. Danmark havde derfor ogsaa ved denne Lejlighed gjort indtrængende Forestillinger i London og Berlin til Fordeel for Mecklenburg.[1])

Denne Interesse haabede Kaunitz og Stainville at kunne benytte.[2]) Hertugen havde begjært Østrigs og Keiserens Beskyttelse og, uden at spørge den danske Konge, besluttede det keiserlige Hofraad d. 28 August 1758 at paalægge ham som Hertug af Holsteen at uddrive Preusserne af Mecklenburg. Dette erklærede Bernstorff strax i Wien for at være et Overgreb af den keiserlige Myndighed, som den danske Regering ikke agtede at respektere. Understøttet af Frankrig og Sverig, vendte Hertugen sig nu direkte til den danske Regering, og idet han ganske forbigik det kejserlige Protectorium som ikke existerende, udbad han sig som en Naade af Kongen, at denne vilde tage hans Land i sin Beskyttelse og til Tegn derpaa forlægge nogle af sine Tropper derhen mod at Hertugen overtog deres Forpleining.

Under denne Form meente det danske Conseil, at Regeringen kunde opfyldes, uden at et Brud med Preussen behøvede at blive en Følge deraf, thi der bestod ingen egentlig Krigstilstand mellem Mecklenburg og Preussen og Beskyttelsen var ganske almindelig og gjaldt altsaa ikke mere ligeoverfor Preussserne end mod Russerne og Svenskerne. En saadan Erklæring vilde derhos ganske svare til Kongens hele Politik, forsaavidt hans uafbrudte Bestræbelse gik ud paa at hindre Krigens videre Udbredelse, og den vilde endelig baade forøge Kongens politiske Anskuelse, tjene til Sikkerhed for Danmark, da Mecklenburg ligesom danner et Udenværk for Holsteen, og gjøre et gunstigt Indtryk paa Østrig, som ellers let kunde vilde unddrage sig Forpligtelsen efter Traktaten af 4 Mai. Med ved Siden af disse Betragtninger fordølger Conseillet dog heller ikke, at det var meget muligt, at den preussiske Konge ikke ved en saadan Erklæring lod sig afskrække fra fremdeles at tage i Mecklenburg, hvad han behøvede, og naar han da enten af Nød eller af Overmod fornyede sine Angreb, vilde Danmark staae ligeoverfor det meget betænkelige Alternativ enten

[1]) Nr. 103. [2]) Bernis Mémoires II, pag. 179.

med Skam at trække sig tilbage eller at forsvare Landet og altsaa drages ind i Krigen.[1])

Conseillet concluderede derfor ikke i Sagen, men Kongen resolverede, at man muligvis kunde tilstaae Mecklenburg den ansøgte Beskyttelse, dersom Frankrig og Østrig indstændigt anmodede derom og til Gjengjæld vilde love med al Iver at understøtte Danmark i den holsteenske Sag.[2]) Mærkeligt nok skeete dette imidlertid ikke. Formodentlig tilfredsstillede denne Afgjørelse ikke Østrig, som skulde bede om hvad det meente at kunne fordre som en Ret, og de Allierede fik desuden snart vigtigere Ting at tænke paa end det lille Hertugdømme ved Østersøen. Saaledes undgik Danmark lykkeligt en Fare, som kunde være bleven stor, navnlig da Lykken netop kort efter paany begyndte at begunstige de preussiske Vaaben.[3]) I Januar 1759 skriver Bernstorff, at denne Sag nu lykkeligvis kunde betragtes som ganske bortfalden, og han tilføjer, at „det skulde være ham en gavnlig Lære for Fremtiden“.[4]) Fra den Tid indskrænkede han sig til ved venskabelige Forestillinger i Berlin og i Paris at gjøre Mecklenburgs Skjæbne saa lidet utaalelig som muligt.[5])

Saaledes var altsaa efterhaanden den Fare fjernet, at Traktaten af 4 Mai skulde skade Danmarks Neutralitet, men derimod var der under de forhaandenværende Omstændigheder kun liden Udsigt til at den skulde kunne bringe den danske Regering de tilsigtede Fordele.

Navnlig blev Frankrigs Stilling stadig slettere. Alt hvad det i Løbet af Aarene 1756 og 1757 havde vundet tilsøes og tillands, var hurtigt gaaet tabt, og Conventionen i Closter-Zeven blev det skjæbnesvangre Tidspunkt, efter hvilket Lykken overalt vendte sig fra de franske Vaaben. Tilstanden i Landet selv var endnu trøstesløsere og fra Forsommeren 1758 løde Efterretningerne fra Paris stedse værre. Hæren var næsten opløst som Følge af den slette Krigsførelse og Mangel paa Disciplin. Det var umuligt at

---

[1]) Nr. 115. [2]) Nr. 116, Brevvexling mellem Bernstorff og Choiseul, pag. 4—5, og Ungern-Sternbergs Relation, l. c pag. 9—10. [3]) Nr. 118. [4]) Nr. 122. [5]) Nr. 129, Brevvexling etc., pag. 31—32, 35—39, 48—50, 59, 66—67, 79—81. 88—89, 102—103.

sætte nogen Flaade i Søen og Finantserne vare aldeles udtømte. Den almindelige Misfornøjelse var saa stor, at man i Paris næsten offentligt yttrede sin Glæde ved Efterretningen om at Regeringen, thi det var denne og ikke Landet, som førte Krigen, havde liidt et nyt Nederlag. Saa stor var Nøden, at i Juni kunde Hoffet ikke som sædvanlig begive sig til Compiègne, dels fordi det vilde være udsat for en Overrumpling, dersom Prinds Ferdinand af Brunswig udførte den Hensigt, man tillagde ham, at føre Krigen ind i Flandern, dels fordi en saadan Reise var for kostbar for Finantserne.[1])

Under saadanne Omstændigheder saae den franske Regjering sig ikke engang istand til at opfylde Traktatens Bestemmelse om at skaffe Danmark et Laan, navnlig ikke til en saa lav Rente som 5 %. Det var oprindeligt fastsat, at een Million skulde udredes strax ved Traktatens Ratification, een forfaldt i den paafølgende Maaned, og de øvrige fire skulde afdrages med en halv Million hver Maaned, saa at den hele Sum altsaa vilde være udbetalt inden 10 Maaneder efter Ratificationen.[2]) Dette var umuligt, og allerede d. 13 August maatte den franske Regering bede om Udsættelse med Betalingen. Det maa siges til Ære for Bernis, at han tog sig denne Uordholdenhed meget nær, og han synes endog at antyde, at den ikke var uden Indflydelse paa hans Beslutning om at fratræde Udenrigsministeriet.[3]) Men Resultatet var, at trods alle Anstrængelser fra den danske Gesandts Side kunde den danske Regering kun opnaae, at der i Slutningen af Oktober udbetaltes den, ikke den første Termin af Laanet, men et Quartal af resterende Subsidier efter den almindelige Subsidietraktat af 1754 til et Beløb af 50,000 livres. Ved Aarets Udgang var der endnu ikke betalt en eneste Skilling af Laanet efter Traktaten af 1758.

Cardinal Bernis gjorde sig ingen Illusioner om Frankrigs Elendighed og saae kun Frelse i en øieblikkelig Fred, om den end skulde koste Offre. Hans Fejl var, at han søgte den med en næsten feberagtig Uro, ikke ventede til et

[1]) Wedel-Frijs til Bernstorff, 12 Juni 1758. [2]) Bernis til Wedel-Frijs, 28 Mai 1758. [3]) Mémoires de Bernis, I, pag. CII og II, pag. 42, 339.

gunstigt Øieblik viste sig, men bankede paa overalt og gjentog til Alle, at Frankrig ikke var istand til at fortsætte Krigen. Han vendte sig da ogsaa til Danmark. Allerede i Efteraaret 1767 havde, som ovenfor bemærket,[1]) den danske Gesandt i Paris tilbudt Danmarks Mægling, naar man ønskede den. Dengang havde Bernis skrevet, at „det ganske vist vilde være Frankrig kjært at skylde en saa fortrolig og kjær Ven som Danmark Opnaaelsen af et saa kosteligt Gode.“ men Spanien havde ogsaa tilbudt sine gode Tjenester og paa Grund af Slægtskabet havde Frankrig modtaget dette Tilbud. Imidlertid vilde man dog ogsaa opsætte at gjøre Brug deraf, indtil England tog Initiativet til Fredsforslag.[2]) Men nu var den franske Udenrigsminister mere tilbøielig til at benytte sig af Tilbudet, og hans hele Haab stod til, hvad Bernstorff kunde udrette i England.[3]) Som en Indledning anmodedes den danske Regering om i London at arbejde paa en Overeenskomst om Fangernes Udvexling, men snart efter fremsatte Ogier den formelige Begjæring, at „der hemmeligt og hurtigt i Frankrigs Navn skulde forespørges hos Hans Britiske Majestæt om denne, nu da Felttoget for iaar nærmede sig sin Slutning, var tilbøielig til saavel for Kongeriget som for Churfyrstendømmet at afslutte en Fred paa billige og passende Vilkaar, om hvilke man forbeholdt sig nærmere at forklare sig, dersom Hans Majestæt var villig til at indgaae en saadan Fred.“ Der var her altsaa kun Spørgsmaal om en Separatfred mellem England og Frankrig, uden at Preussen var indbefattet derunder. Bernstorff knyttede derfor kun ringe Forventninger til dette Tilbud, medens han derimod af Indberetninger fra den danske Gesandt i London havde Grund til at antage, at England var beredt til at forhandle om en almindelig Fred, og dertil hellere ønskede Danmarks Mægling end Spaniens, hvilken sidste Magt Sverig af Skinsyge ivrigt anbefalede i Versailles.[4])

Ikke destomindre fik Bothmer Ordre til at gjøre Forsøget gjennem Münchhausen.[5]) Da denne imidlertid var

---

[1]) See pag. 75—76. [2]) Depeche fra Wedel-Frijs af 11 Nov. 1757 cfr. Mémoires de Bernis II, pag. 135—36. [3]) Depeche fra Wedel-Frijs af 14 Aug. 1758. [4]) Depeche fra Bothmer af 15 Aug. 1758. [5]) Nr. 114.

fraværende, modtog Kong Georg vel Meddelelsen gjennem sin hanoverske Secretair v. Reiche, men henviste dog den danske Gesandt til at tale om Sagen med Lord Holdernesse.[1]) Svaret, som afgaves den 13 November, blev som Bernstorff havde forudseet det: „Kongen af Storbritanien havde med oprigtig Tilfredsstillelse modtaget Hans Majestæt Kongen af Danmarks Venskabsforsikkringer og ønskede altid yderligere at styrke den fuldstændige Forening med Hans Majestæt. Hvad den Meddelelse, som Frankrig havde gjort om Fredens Gjenoprettelse, angik, var Kongen ikke utilbøielig til at lytte til retfærdige og billige Forslag, der stemmede med hans Rigers og Landes Fordeel og med hans Allieredes og navnlig Kongen af Preussens Interesser, thi hans Forpligtelser tillode ham ikke at byde Haanden til nogen Partikulærforhandling."

Omtrent samtidig hermed antydede de preussiske Statsministre, Finkenstein og Podevils til den danske Gesandt, at Preussen maaskee kunde ønske at indlede Fredsforhandlinger ved Danmarks Hjælp. Da de imidlertid desuden søgte at erfare, hvorvidt andre Magter havde gjort lignende Skridt hos den danske Regering, var det Hele maaskee nærmest lagt an paa at udforske dette sidste Punkt. I alt Faid hørte Ahlefeldt ikke senere Noget om Sagen, uagtet han efter Ordre havde erklæret, at den danske Regering skulde være villig til at paatage sig en saadan Mægling, saasnart den fra begge Sider begjeredes.[2])

Allerede forinden Englands Svar paa Frankrigs Fredsforslag var afgivet, havde Bernis imidlertid ophørt at være Udenrigsminister. Hans Efterfølger var den forhenværende franske Ambassadør i Wien, Greven af Stainville, der i August 1758 var bleven ophøjet til Hertug af Choiseul,[3]) med hvilket Navn vi i det Følgende skulde betegne ham.

[1]) Depeche fra Bothmer af 7 Nov. 1758. [2]) See no. 118 og Brevvexling mellem Bernstorff og Choiseul, pag. 4. [3]) Hans fulde Navn var Hertug af Choiseul-Stainville til Adskillelse fra hans Fætter, Hertugen af Choiseul-Praslin. Men sædvanlig kaldes den første Choiseul og den sidste Praslin.

VIII.

Forholdet til Frankrig.

Vanskeligheder ved Neutraliteten: Armeens Uvirksomhed og de engelske Kaperier. „Rule of 1756". Choiseuls Mistro til Danmark. Hans Vrede over det engelske Afslag. Hans Misfornøielse med den dansk-franske Traktat af 4 Mai 1758: Conventionen af 20 Marts 1759. Laan hos Hamburg af 6 Juli 1759. Tryk paa Danmark til Deeltagelse i Krigen. Modus vivendi med England. Forbedring i Forholdet til Frankrig. Choiseuls Planer for Fremtiden: Triple-Alliance mellem Frankrig, Danmark og Sverig. Høpkens Svar. Fredsforsøg: Danmarks Forespørgsel hos England. Engelsk-preussisk Forslag til Forhandlinger.

Fra sin sexaarige Sendelse i Paris kjendte Bernstorff den nye franske Udenrigsminister som en Mand med stor Begavelse, Dristighed og Foretagsomhed, men da han i det Hele havde lettere ved at opfatte Andres gode Egenskaber end deres Feil, var det først ved Erfaringen, at han skulde lære Choiseuls Mangel paa Dømmekraft og paa Besindighed at kjende. Derimod vidste han, at Choiseul var stolt, anmassende og tilbøielig til Mistro.[1]) Da Bernis's Fald væsentlig var fremkaldt ved hans utaalmodige Fordring om Fred, var det let at forudsee, at Choiseul vilde søge at føre Krigen med al Energi, og Bernstorff nærede i Begyndelsen Haab om, at det skulde lykkes ham at give Frankrigs Sager en gunstigere Vending. Men det var da tillige meget rimeligt, at Trykket paa Danmark for at bringe det til at deeltage i Krigen vilde blive stærkt og hensynsløst. Bernstorff trøstede sig imidlertid med at ethvert nyt Ministerium i Frankrig begyndte med at nære Mistro til den danske Regerings Hensigter, men efterhaanden overbeviste sig om Vægten af de Grunde, der bestemte dens Politik, og paa samme Maade antog han ogsaa, at Choiseuls Mistænksomhed snart vilde afløses af den Tillid, som han var sig bevidst at fortjene.[1])

Danmarks Stilling var iøvrigt paa den Tid af en saadan Beskaffenhed, at dets Regering vel kunde fristes til at fore-

---

[1]) See nr. 123. [2]) See Brevvexling etc. pag. 11—13.

trække den tilsyneladende klarere Krigstilstand for den stedse vanskeligere Neutralitet.

I det Hele taget er en fortsat væbnet Neutralitet i mange Henseender vanskeligere for Befolkningen at bære end en virkelig Krigstilstand, thi om end Offrene ere større i denne end i hin, er til Gjengjæld deres Nødvendighed ogsaa lettere at indsee, og de føles i Øieblikket mindre som Følge af den Anspændelse af Folkets Energi, som Krigen medfører, hvorimod det uvirksomme og tunge Krigsberedskab stiller saa store Krav paa Resignationen og forudsætter en saa stor politisk Modenhed, at det som oftest medfører Slaphed og fremkalder almindelig Misfornøielse. Navnlig viste dette sig hos Armeen, der allerede snart havde ligget et heelt Aar i Holsteen uden at have Noget at gjøre. Den tvungne Uvirksomhed virkede skadeligt paa Disciplinen og Soldaterne deserterede i Hobetal over den nære Grændse, lokkede af Lyst til Eventyr og af de betydelige Haandpenge, der bødes dem af preussiske og hanoverske Hververe. Alene for Sommeren 1758 angives Antallet af Desertører til flere tusinde paa en nominel Styrke af 25000 Mand.[1])

Medens man saaledes gjorde den sørgelige Erfaring, at den væbnede Neutralitet næsten var ligesaa byrdefuld som en Krig, sattes den danske Regerings Taalmod paa en stedse vanskeligere Prøve ved Englands Søfartspolitik.

Alle Bestræbelser havde været frugtesløse for at formaa den engelske Regering til at erkjende Sætningen „frit Skib frit Gods“, og til at indskrænke Begrebet Krigscontrebande til Vaaben og Krigsredskaber. Men det var et yderligere Tab for de danske Rhedere, at England opstillede et nyt folkeretligt Princip ved at forbyde Neutrales Handel paa de fjendtlige Colonier („rule of 1756“) Det Højeste, saaledes paastod den engelske Regering, som en neutral Magt kan forlange, er at dens Handel under Krigen kan vedblive at drives i samme Omfang som i Freden, men den kan aldrig gjøre Fordring paa at føre en Handel, som først paa Grund af Krigen bliver mulig og fra hvilken den baade før var og efter Fredens Afslutning atter vil blive retlig udelukket. Dette var Tilfældet med Handelen paa de franske Colonier

[1]) Cfr. Vaupell: „den dansk-norske Hærs Historie“, II, pag. 76.

i Amerika. I Overeensstemmelse med Datidens Colonial-Politik var denne i Fredstid forbeholdt Moderlandets Skibe, men da al fransk Skibsfart var bleven saa godt som umulig ved de engelske Krydsere, frigav den franske Regering Handelen paa sine Colonier for neutrale Skibe.[1]) Ved denne Foranstaltning haabede den at opnaae den dobbelte Fordeel, at Coloniernes Handel kunde vedblive uforstyrret af Krigen, naar deres Produkter kjøbtes og udførtes paa neutrale Skibe og deres Fornødenheder tilførtes dem ad samme Vej, og dernæst, at det Mandskab, som ellers udfordredes til at vedligeholde Forbindelsen mellem Colonierne og Moderlandet, nu kunde anvendes paa Krigsflaaden.

Den danske Skibsfart i Amerika var, som ovenfor bemærket, allerede betydelig, og der aabnede sig nu en Udsigt til, at den kunde tage et ganske overordentligt Opsving, ligesom ogsaa de danske Antiller kunde blive Oplagsplads for de franske Colonialvarer. Men alt dette forstyrredes ved den hidtil ukjendte Sætning, som England indførte i Folkeretten og mod hvilken der kunde reises meget væsentlige Indvendinger.[2]) Ikke destomindre protesterede den danske Regering ikke mod dette nye Princip, men erkjendte det rigtignok heller ikke som folkeretligt, idet Bernstorff indskrænkede sig til i Depeche af 23 Januar 1759 til Bothmer at sige, at han ikke vilde paastaae det Modsatte og ikke vilde rejse Klage, dersom et dansk Skib opbragtes paa Grund af denne Handel. Der kan imidlertid ikke være nogen Tvivl om, at jo en stor Deel af de franske Coloniers Frembringelser vedblev, i Smug og naar Lejlighed bød sig, at føres til de danske Antiller og derfra bragtes til Europa med danske Skibe som producerede paa St. Croix, ligesom ogsaa at mange Levnetsmidler sendtes fra

[1]) Det er urigtigt, naar Gessner i „le droit des neutres sur mer", pag. 37 kun nævner Hollænderne som berettigede af Frankrig til denne Handel. [2]) Om dette omtvistede Spørgsmaal kan henvises til Gessner l. c., pag. 37, 266 fgd. Det fortjener at bemærkes, at Hübner i „la saisie des bâtiments neutres", I, pag. 74—75, er tilbøielig til at tilstaae de Neutrale denne Ret, dog med den Indskrænkning, at de ikke maae tilføre Colonierne Krigscontrebande i den videre Forstand, hvortil han henfører Levnetsmidler, cfr. Bernstorffs ovenfor pag. 71 omtalte eiendommelige Theorie om Handel paa en blokeret Plads.

Danmark til de danske Øer og derfra til de franske Colonier, navnlig til Forsyning af de der stationerede franske Krigsskibe.[1])

Men værre end selve Reglerne, var den Maade. paa hvilken de anvendtes og fortolkedes af de engelske Domstole. Under Gjenstande, tjenlige til Krigsbrug, indbefattede disse ikke alene alle Skibsfornødenheder og Provisioner, navnlig den dansk-norske Handels vigtigste Udførselsvarer, Tømmer, saltet Kjød og Fisk, men egentlig alle Slags Fødemidler, og en Admiralitetsretsdom gik endog saavidt, at den erklærede Olie for Contrebande, „fordi den kunde bruges istedetfor Smør". Ligeledes antoges der at være en saagodtsom uafbevislig Formodning tilstede for, at neutrale Skibe, der bragte Colonialvarer fra Vestindien, kom fra de franske Antiller, og i Efteraaret 1758 opbragtes ikke mindre end 12 danske Vestindiefarere, skjøndt deres Papirer udviste, at Ladningerne kom fra St. Croix. „Det vil staae", skriver Bernstorff, „som et varigt Mindesmærke af Skjændsel og Bebrejdelser mod de bestukne og fordærvede Mænd, hvem England for et Skins Skyld betroer Retfærdighedens Haandhævelse, at endnu aldrig nogen Skibsfører, til hvilket Land han end hørte og hvor uskyldig hans Handel end var, har opnaaet nogen billig Dom for Doctors-Commons, hvis Navn vil nedstige til Efterverdenen omgivet med Rædsel. Ikke een! Den gunstigste Dom er altid ledsaget af Paalæg af Omkostningerne, som ere saa høje, at de sædvanligt opsluge Skibets Værdi og Ladning." Som Følge af denne Strafløshed var Kapernes Frækhed steget til det Utrolige. Der forekom Exempler paa, at et Skib, naar det endelig efter utallige Vanskeligheder og med store Bekostninger var bleven frigivet og derpaa vilde fortsætte sin Reise, lige udenfor den engelske Havn opbragtes af en anden Kaper,

---

[1]) Brevvexling mellem Bernstorff og Choiseul, pag. 62, Ungern-Sternberg, l. c. pag. 34. [2]) Det fremgaaer iøvrigt af Akterne, at der, tildels ved den danske Regerings Mellemkomst, afsluttedes betydelige Leverance-Contrakter om saltet Kjød mellem danske Kjøbmænd og den franske Marinebestyrelse, cfr. ogsaa nr. 52, og saadanne Provisioner maatte vistnok under alle Omstændigheder erkjendes for at være Krigscontrebande.

der ganske roligt havde ligget i Havnen for at vente paa, at Frifindelsesdommen skulde give den Lejlighed til paany at gjøre det til Prise. Hvis Skibet da vilde undgaae en ny og langvarig Proces, maatte det løskjøbe sig ved privat Overeenskomst med Kaperen. Det var paa det Nærmeste et autoriseret Sørøveri og der manglede ikke Exempler paa, at Kaperne uden Forskjel plyndrede Ven og Fjende i aaben Sø, uden at underkaste Opbringelsen nogen Priserets Afgjørelse. Hvad særlig den danske Skibsfart angik, beskriver Bernstorff Tilstanden i 1758 saaledes at „ethvert dansk Skib, som mødte en engelsk Kaper, var redningsløst fortabt, ikke een Sag havde vi endnu kunnet vinde for Doctors-Commons, og Appel til Geheimeraadet var for kostbar for vore Kjøbmænd.“

„Hvis det engelske Ministerium havde været betalt af Frankrig for at understøtte denne Krones Forestillinger her, vilde det ikke have kunnet bære sig anderledes ad.“ [1]) Men hvor utaalelig denne Tilstand end var, havde Bernstorff dog for megen Besindighed til ikke at indsee, at den ikke vilde forbedres ved at man erklærede England Krig. De eneste Udveje, der stode den danske Regering aabne, vare altsaa ved Forestillinger at bringe det engelske Ministerium til at lægge Baand paa Kaperne eller at gjøre det bange for de Følger, dette Plyndringssystem kunde medføre. Bernstorff forsøgte begge disse Midler. Han henvendte sig ikke alene til Ministeriet men ogsaa direkte til Kongen ved Hjælp af Münchhausen, men Svaret var, om end venskabeligt, dog langt fra tilfredsstillende. Man skjød sig ind under Domstolenes Uafhængighed af Administrationen, som ikke kunde blande sig i deres Afgjørelse, og hvad Ministeriet havde Myndighed til, nemlig at foreslaae Parlamentet strængere Forholdsregler mod Kaperne, vovede det ikke at gjøre, fordi Udsigten til at berige sig ved Opbringelser mere end alt Andet tjente til at gjøre Krigen populær hos Befolkningen i England. Saaledes var Danmark da henviist til det andet Alternativ at indgyde den engelske Regering Respekt ved en Forbindelse med andre neutrale Magter, som vare i samme Stilling som vi. Men til hvem skulde den kunne vende sig

[1]) Depeche til de Cheusses af 19 Dec. 1758.

med Virkning? Forsøget med Sverig havde allerede viist sig unyttigt eller vel endog farligt, forsaavidt den svenske Regering ikke som den danske var fast bestemt paa at undgaae et Brud med England, men snarere var tilbøjelig til at fremkalde det, naar den kunde drage Danmark med sig. Spanien, med hvilket Land Danmark paany havde knyttet diplomatiske Forbindelser efter Traktaten af 22 Sept. 1757, styredes af Ministeren de Wall, der var engelsksindet og nylig havde afslaaet et Forslag af Frankrig om at indgaae en maritim Alliance med Danmark.[1]) Endelig stod Holland tilbage og da dette Lands Skibsfart i endnu høiere Grad end den danske leed under det engelske Tyranni, var det muligt, at dets Regering uagtet sine engelske Sympathier nu kunde være mere tilbøielig til en Forbindelse med Danmark end den havde været i 1756. Under 30 Dec. 1758 modtog de Cheusses derfor Ordre til underhaanden at undersøge, hvorvidt det vilde være muligt at bringe en saadan Traktat istand enten med Generalstaterne eller med Provindsen Holland eller, om det end kun var, med Staden Amsterdam, og det tilføiedes, at det danske Admiralitet allerede havde paabegyndt Rustningen af 20 Linieskibe og Fregater, som vilde være færdige til at stikke i Søen i April.[2])

Det var under Trykket af disse vanskelige Forhold at Danmark befandt sig, da Choiseul tiltraadte Ministeriet i Frankrig. Som Bernstorff rigtigt havde forudseet, var den nye franske Udenrigsminister forud indtaget mod den danske Regering og dens Politik. Navnlig var hans Mistro vakt ved den Iver, med hvilken han i Wien havde seet den danske Gesandt arbeide for Hanovers Neutralitet. Hans slette Humør fik yderligere Næring ved det Svar, som det engelske Cabinet havde givet paa Bernis's sidste Fredsforslag. Baade oprørtes hans Stolthed ved den afvisende Form og han frygtede for, at Frankrigs Allierede skulde fatte Mistro til den franske Regerings Paalidelighed. Skjøndt Bernis i sin Tid havde underrettet ham om den Anmodning, der var rettet til det danske Cabinet,[3]) anstillede han sig dog,

---

[1]) Flassan: histoire de la diplomatie française, VI pag. 266 og 269.
[2]) Nr. 121. [3]) Under 3 Nov. 1758 havde Bernis oversendt Choiseul Ogiers Rapport af 17 October, i hvilken denne aflagde Beretning om sin Forhandling med Bernstorff.

som om han troede, at den danske Regering havde overskredet den Bemyndigelse, der var den givet, og han lod Ludvig d. 15de forsikkre, „at han med den største Forbauselse havde seet, at Grev Bothmer var fremkommen med Insinuationer i hans Navn: han fralagde sig disse paa det Bestemteste, og erklærede, aldrig at have gjort noget Forslag, og aldrig at have havt den Hensigt, at et saadant gjordes i hans Navn.“ Denne Erklæring forlangte Choiseul, at den danske Gesandt skulde meddele i London. Forgjæves beviste Bernstorff ved de vexlede Breve, at den danske Regering og dens Gesandt ikke havde gjort et Skridt eller sagt et Ord, som ikke var i Overeensstemmelse med, hvad Bernis havde anmodet om. Choiseuls smaalige Stolthed vilde ikke føie sig og tilsidst gav Bernstorff forsaavidt efter, at Bothmer fik Ordre til at meddele den ovenstaaende Erklæring, men med det Tillæg, at „den danske Regering intet Ansvar havde for denne Repliks Indhold og Form“. Ligeledes fandt han sig i, at Choiseul ved den samme Usandhed søgte at vinde Tillid i Wien, Stockholm og Petersborg. Hvor ubetydelig den hele Sag end var, er den dog meget betegnende for Choiseul, og det var ikke uden Nytte, at Bernstorff strax kom til at lære ham at kjende fra denne Side. Ingen lod sig selvfølgelig skuffe af den franske Konges Benægtelse, og ved den lille, tilsyneladende saa uskyldige Reservation, hvormed Bernstorff ledsagede Meddelelsen i London, hævdede han tilstrækkeligt sin Regerings Værdighed.[1]) Samme Dag Choiseul i Kjøbenhavn desavouerede det franske Fredsforslag, forvistes forøvrigt Bernis fra Paris til et af sine Abbedier.

Choiseul var heller ikke tilfreds med Traktaten af 4 Mai 1758. Havde Bernis ikke været istand til at opfylde dens finantsielle Bestemmelser, uagtet han dog tænkte paa Fred, kunde der endnu mindre være Tale om at forstrække Danmark med et Laan af 6 Millioner nu, da Krigen skulde fortsættes med største Kraft, da den nye Marineminister Berryer var beskjæftiget med at skabe en ny Flaade og da Frankrig ved Traktaten af 30 Dec. 1758 havde paataget sig

---

[1]) See om denne Incidents, nr. 122, Dep. 3 Marts 1759 til Bothmer, Brevvexling osv. pag. 6, 9, 19, 21—22, 24, 25, U.-Sternberg l. c., pag. 25—26 og Schäfer, II, pag. 226—228.

endnu større finantsielle Forpligtelser end før ligeoverfor Østrig. Mod Choiseuls Hensynsløshed havde den danske Regering intet Tvangsmiddel og Bernstorff fandt sig derfor i, at Laanet bortfaldt, imod at den aarlige Subsidie, som Frankrig efter Traktaten af 30 Januar 1754 var forpligtet til at betale Danmark, blev forøget til 2 Millioner.[1])

Det var en stor Skuffelse for den danske Regering, som havde regnet paa dette Laan og desuden af Erfaring vidste, hvor lidet den kunde stole paa, at Subsidierne vilde blive regelmæssigt betalte. Man maatte altsaa paa anden Maade søge at reise Penge. Indførselstolden var bleven forhøiet paa endeel fremmede Varer, men Udbyttet heraf kunde ikke blive stort.[2]) Man havde forsøgt paa at laane i Holland og Frankfurt, men „det var som om Penge vare forsvundne fra Jorden." Endelig greb man til at søge at formaae Magistraten i Hamburg og Lübeck til at laane Danmark 1 Million Daler à 5 $^0/_0$, hvorimod Kongen lovede at beskytte disse to Riger under Krigen, idet han vilde betragte enhver Fornærmelse imod dem som tilføjet hans egne Stater.[3]) Den danske Regering forlangte ikke Mere end den tilbød, thi paa den ene Side var her kun Spørgsmaal om et Laan, paa den anden Side ydedes der til Gjengjæld derfor en Beskyttelse, som for Danmark var forbunden med store Farer og Bekostninger og for de to rige Handelsstæder var af yderste Vigtighed, da de vare udsatte for de Brandskatninger, som Frederik d. 2den ikke betænkte sig paa under et eller andet Paaskud at foretage hos sine svagere Naboer, naar han trængte dertil. Alligevel gik Forhandlingen med Hamburg kun langsomt, saameget mere som den danske Regering afholdt sig fra ethvert stærkere Tryk paa Magistraten.[4]) Men da Kongen i Juni, ledsaget af Bernstorff, reiste til Holsteen for at mønstre Tropperne, gjorde Hamburg Tilbud om et Laan paa 400,000 Daler Banco, og Overeenskomsten undertegnedes den 6 Juli 1759.[5]) Det maa erkjendes, at den danske Regering troligt opfyldte sit Løvte om at beskytte de to Stæder, der ellers neppe vilde have undgaaet

---

[1]) Convention af 20 Marts 1759, nr. 123, Danske Traktater, pag. 167. [2]) U.-Sternberg, l. c. pag. 21. [3]) Depeche til Johnn af 10 Febr. 1759. [4]) Nr. 131. [5]) Danske Traktater, pag. 167.

Overlast[1]), og den gjorde endog Mere end den havde forpligtet sig til, thi da Berlin i September 1759 efter Slaget ved Kunersdorf truedes af Russerne, gaves der Ordre til den danske Gesandt Ahlefeldt om at gjøre Alt for at beskytte Hamburgernes derværende Varelagrer.

Choiseul indskrænkede sig imidlertid ikke til paa denne Maade at berøve Danmark den nærmeste Fordeel, som Traktaten af 4 Mai skulde have bragt Landet. Han meente i det Hele, at denne Traktat og den tidligere af 30 Januar 1754 vare altfor gunstige for Danmark, saalænge denne Stat ikke vilde tage Deel i Krigen. I den hemmelige Traktat, som Frankrig den 31 Dec. 1758 undertegnede med Østrig, bestemte Art. 14 derfor ogsaa, at man skulde bringe Danmark til at optræde aktivt og til at slutte sig til den tydske Rigsforsamlings Conclusum af 17 Januar 1757. Paa sin sædvanlige utaalmodige og hensynsløse Maade tog Choiseul nu fat paa denne Opgave; men hverken ved Fristelser eller ved Trudsler lod Bernstorff sig føre bort fra den Linie, han selv havde draget for sin Politik.

Choiseul forestillede Bernstorff, hvorledes „det stod i Danmarks Magt at spille en glimrende Rolle“, han vilde meddele ham Operationsplanen for det næste Felttog og stillede i Udsigt, at Lauenburg, Øst-Friesland og Dele af Westphalen kunde blive Lønnen for Danmarks Deeltagelse i Krigen.[2]) Bernstorff udgav aldrig den danske Neutralitet for noget under alle Omstændigheder Fast og Uforanderligt, dels fordi den i Virkeligheden ikke var det, dels fordi han netop lettest kunde bevare den, naar de Krigsførende ikke ganske opgav Haabet om at vinde den danske Regering for sig. Han indskrænkede sig derfor ogsaa ved denne Leilighed til at svare, at saa længe der ikke forelaa ganske særlige og overveiende Grunde, maatte Danmark fastholde sin hidtilværende neutrale Stilling, hvorved det ikke alene opfyldte sine traktatmæssige Forpligtelser ligeoverfor Frankrig, men i Grunden gavnede den franske Regering mere end ved at deeltage i Krigen.[3]) Choiseul haabede da i alt Fald at kunne bringe

---

[1]) Om den Fare for et preussisk Overfald, fra hvilket Lübeck frelstes i 1760, see Moltke i Hist. Tidsskr. IV R, II B, pag. 203—10. [2]) Depeche fra Wedel-Frijs af 8, 11 og 20 December 1758, Brevvexling 7—8. [3]) See Nr. 122, 123, 126, Brevvexling pag. 9—10, 14—15.

Danmark til et Brud med England, hvad der var ham af stor Vigtighed. Han havde nemlig besluttet sig til at optage en ældre Plan af den forhenværende Marineminister Machault og af Krigsministeren Belle-Isle om at angribe Englands Magt i dens Midtpunkt, og han forberedte derfor Landgange paa forskjellige Punkter i Skotland og i England. Hovedvanskeligheden laae selvfølgelig i den engelske Flaade og han søgte derfor at styrke sig ved Forbindelser med de neutrale Sømagter. Blandt disse var Sverig ham af størst Vigtighed, fordi han haabede der tillige at faae Landgangstropper til Hjælp ved Foretagendet. Men Danmark var næstefter Holland den betydeligste neutrale Sømagt. Han forestillede derfor den danske Regering, hvor vigtigt det vilde være at sætte Grændser for den engelske Overmagt til Søes, „der var langt farligere for Verden end de Planer, som Europa i sin Tid havde tillagt Ludvig den 14de med Hensyn til Herredømmet til Lands.“ Han foreslog derfor, at den danske Flaade skulde forene sig med den franske i Canalen. Dette vilde være det virksomste og resoluteste Middel, men vilde den danske Regering ikke gjøre det, burde den idetmindste indgaae en Forbindelse med Spanien og Holland til fælles Beskyttelse af den neutrale Søfart.[1]) Af disse Alternativer afslog Bernstorff det første af Grunde, hvis Vægt Choiseul selv maatte erkjende.[2]) Det andet faldt derimod, som ovenfor seet, sammen med hans egen Tanke, men han vilde dog ikke tage sin Tilflugt til dette alvorlige Middel, forudsat at det iøvrigt lod sig bringe til Anvendelse, før han havde udtømt alle Forsøg paa at komme til en Overeenskomst med England.[3]) Og dertil begyndte der netop nu at vise sig en Mulighed.

Da de Cheusses modtog Ordren af 30 Dec. 1758 om at forberede et eventuelt Forbund med Holland, var Forbittrelsen hos Handelsstanden i dette Land paa sit Høieste og der var stor Udsigt til, at den vilde have kunnet tvinge Regeringen til at forene sig med Danmark. Men de Cheusses, hvis Sympathier vare paa Englands Side, benyttede sig vel meget af det Spillerum, hans Instruktioner gave ham, til

---

[1]) Depeche fra Wedel-Frijs af 21 Januar 1759. [2]) Depeche fra Wedel-Frijs af 19 Marts 1759. [3]) Nr. 127 og Brevvexling, pag. 19.

kun at sætte sig i Forbindelse med Førerne af det engelske Parti, der stod i Spidsen for Regeringen.[1]) og som selvfølgelig ikke var tilbøielig til en truende Demonstration mod England. Saaledes gik det gunstige Øieblik tabt, thi kort efter, i Slutningen af Februar, frigav de engelske Domstole en stor Deel af de opbragte hollandske Skibe. Derved tilfredsstilledes Hollænderne, uden at den danske Regering, som Følge af Forskjellen mellem den engelsk-hollandske Traktat af 1674 og den dansk-engelske af 1670, kunde paaberaabe sig dette Præcedents. Men Bernstorff havde fundet et Expedient, som uden at Englænderne skulde opgive Noget af hvad de ansaae for deres Ret, dog fjernede en meget stor Deel af de Tab, som de danske Rhedere beklagede sig over. Naar et Skib blev opbragt, fordi en Deel af Ladningen paastodes at være Contrebande eller ansaaes for at være fjendtlig Eiendom, var det kun denne Deel af Ladningen, som efter de ogsaa i England anerkjendte Grundsætninger kunde priisdømmes, hvorimod Skibet og Resten af Ladningen skulde frigives. Hidtil havde man holdt Skibet med hele Ladningen tilbage, indtil Sagen endelig var paadømt, og da dette tog lang Tid, var Ladningen ofte fordærvet forinden og Skibet havde desuden imidlertid maattet ligge stille. Hvad den danske Regering nu foreslog, var at det opbragte Skib skulde kunne stille Caution for den Deel af Ladningen, om hvis Confiscation der alene kunde blive Spørgsmaal, samt for Proces-Omkostningerne, og derefter strax gives frit. Hermed vilde begge Parter være vel tjente, og naar den danske Handelsstand paa denne Maade var befriet for den mest trykkende Byrde, kunde Regeringerne med større Ro beskjæftige sig med Principspørgsmaalene. Det var dette Forslag, som Bernstorff fremsatte i London, og det synes, at den engelske Regering endelig gik ind derpaa i Principet, om der end opstod den Vanskelighed i Praxis, at man sjeldent kunde blive enige om Cautionens Størrelse.[2]) Hvad der derimod viste sig meget praktisk, var at Bernstorff paa den engelske Regerings Raad sendte en i Søretten særlig kyndig Mand til England, der paa Stedet selv kunde hjælpe de opbragte Skibe med sine

[1]) Nr. 125. [2]) Nr. 124. 133, 137. Ungern-Sternberg. pag. 38—39.

Raad. Valget faldt paa den bekjendte folkeretlige Forfatter Martin Hübner, hvem det ogsaa lykkedes i de følgende Aar at ordne endeel af de forekommende Opbringelser, navnlig ved at slutte private Overeenskomster mellem Kaperen og Skipperen, hvorefter denne løskjøbte sig uden Dom.[1]) Den engelske Regering havde desuden endelig seet sig nødsaget til at tage alvorlige Forholdsregler mod Kaperne, hvis Uforskammethed var steget i den Grad, at de engelske Skibe ikke skaanedes mere end de neutrale. De stilledes under Admiralitetets Control, en Deel af dem traadte i Regeringens Tjeneste og der blev ved en Parlamentsakt af 2 Juni 1759 sat strænge Straffe for deres Overgreb.[2])

Ved disse forskjellige Foranstaltninger var der da tilveiebragt en modus vivendi, som, hvor ufuldkommen den end var, dog tillod den danske Skibsfart at aande noget friere, og Bernstorffs Taalmodighed og Udholdenhed havde lykkelig hindret et Brud med England. Det var en stor Skuffelse for Choiseul, og et Øieblik saae det endogsaa ud, som om han vilde lade Danmark miste ligeoverfor Frankrig, hvad det havde vundet ligeoverfor England. Han erklærede nemlig, at naar den danske Regering saaledes erkjendte i Forholdet til England, at Flaget ikke dækkede Ladningen, vilde Frankrig ikke kunne vedblive at følge det modsatte Princip i Forholdet til Danmark, thi medens England følgelig confiscerede fransk Eiendom under dansk Flag, respekterede Frankrig engelsk Gods paa dansk Skib. Det lykkedes imidlertid dog Bernstorff at vise, at Danmark nu som før fastholdt det liberalere Princip som folkeretligt, om den end af Mangel paa Midler maatte finde sig i Forholdene og ikke kunde modsætte sig, at de danske Rhedere ad privat Vei søgte at komme til Rette med Kaperne. I Virkeligheden var Choiseuls Trudsel aldeles uberettiget, da Traktaten af 1742 ubetinget havde fastslaaet Sætningen „frit Skib, frit Gods," og det laa desuden i Frankrigs egen Interesse, at den danske Skibsfart ikke gik tilgrunde. Choiseul fandt sig

---

[1]) Nr. 135, cfr. Danske Samlinger for Historie, IV, pag. 305—306. Hübner forblev i London indtil Sommeren 1764. [2]) Hübner, de la saisie, I, pag. 264—65.

derfor ogsaa i at tilbagekalde den Ordre, der allerede var givet de franske Kapere.[1])

I den følgende Deel af Krigen gav de engelske Overgreb vel fremdeles Anledning til Klager, og flere Gange søgte den danske Regering at give disse Eftertryk ved en fælles Optræden med Spanien, hvad der var Tilfældet i 1760 og 1761.[2]) Ogsaa i 1762, paa en Tid da den danske Regering hvert Øieblik ventede et Brud med Rusland, betænkte den sig ikke paa at rette meget alvorlige Forestillinger til den engelske Regering og forlange en udtømmende Bestemmelse af Begrebet Contrebande, for at der kunde sættes en Grændse for Domstolenes Vilkaarlighed.[3]) Men iøvrigt angik Klagerne hovedsagelig de engelske Orlogsmænds Overmod og deres Krænkelser af Søterritoriet, som altid paataltes af Bernstorff med stor Styrke.[4]) Det interessanteste af disse Tilfælde indtraf i October 1761, da en Convoi i Middelhavet under Capitain Fischer, Linieskibet Grønland (50 Kanoner), mødte et engelsk Skib (74 Kanoner), Capitain Palliser. Den engelske Capitain forlangte at visitere de convoierede Skibe og opbragte et, som han paastod at have fransk Eiendom ombord. Paa Efterretningen om, at den danske Officeer havde fundet sig deri uden at modsætte sig af al Magt, afsatte det danske Admiralitet ham strax fra Commandoen, han hjemsendtes som Arrestant og den danske Gesandt fik Ordre til at forlange Opreisning for denne Fornærmelse mod Flaget. Det viste sig imidlertid, at en Deel af Ladningen virkelig var fransk Eiendom og at det danske Connossement havde været falskt. Den engelske Ret confiscerede denne Deel af Ladningen men frigav Resten og Skibet.[5])

---

[1]) Brevvexling osv., pag. 60—63, 68—69, Wedel-Frijs til Bernstorff, 8 Septbr. 1759. [2]) Depeche til Gleichen, 1 Marts 1760, Nr. 161, cfr. Schäfer II, b, pag. 161 og 363. [3]) Depeche til Bothmer af 24 Juni 1762. [4]) Nr. 155, 173, 174. [5]) Depeche til Bothmer af 8 Mai 1762, cfr. Garde: den dansk-norske Sømagt, pag. 220—21. I Aug. 1762 indtraf et lignende Tilfælde med en hollandsk Convoi, men der satte det hollandske Krigsskib sig til Modværge og opbragtes tilligemed den hele Convoi. Senere frigaves saavel Fregaten som Handelsskibene, men den engelske Regering nægtede at give Erstatning og al anden Satisfaction.

Det var saaledes lykkedes den danske Regering trods alle Vanskeligheder at bevare sin Neutralitet. Efterhaanden foregik der ogsaa en gunstig Forandring i Choiseuls Mening om den danske Politik. Han havde seet dens Loyalitet og han begreb, at Danmark fornuftigvis ikke kunde følge nogen anden. Den private Brevvexling, som de to Ministre førte med hinanden, befæstede end yderligere Forholdet og udviklede sig til en saadan Fortrolighed, at den stolte Choiseul ofte søgte Raad hos sin beskedne Collega. Med stor Tilfredshed kunde Bernstorff i August 1759 charakterisere Stillingen saaledes, at vi „ikke stode os slet med Nogen og meget godt med Frankrig.“ [1]) Og paa samme Tid skriver Choiseul til Bernstorff: „jeg har sagt til min Herre, hvad jeg endnu aldrig har sagt i mit Liv om Nogen, at jeg svarer for Dem som for mig selv, og at Hans Majestæts Interesser ikke udsættes for nogen Fare, naar jeg meddeler Dem vore intimeste Hemmeligheder, som hidtil have været skjulte endog for vort eget Ministerium.“ [2]) Dette udelukkede imidlertid ikke, at Choiseul engang imellem blev utaalmodig, naar det forekom ham, at Bernstorff altfor ivrigt interesserede sig i Paris for Hanover, Hessen, Bremen og Mecklenburg, eller naar han troede, at de danske Gesandter viste for megen Sympathi for England og Preussen.

Choiseuls virksomme Aand fandt, midt under de store Krav, Øieblikket stillede til den, Tid til at beskjæftige sig med Fremtiden. Han deelte ganske Bernstorffs Betragtning af den daværende politiske Combination som unaturlig og forbigaaende. Det eneste, der efter hans Mening var blivende deri, var Kampen mellem Frankrig og England, alt Andet var forbigaaende. Keiserinden havde kun eet Maal for Øie, nemlig at ødelægge Preussen, og saasnart det var naaet, vilde hun eller hendes Efterkommere igjen nærme sig England; det var derfor stridende mod Frankrigs Interesse, at Preussen tilintetgjordes. Ogsaa Alliancen med Rusland var forbigaaende, thi den skyldtes kun Frankrigs Forbindelse med Østrig og vilde ophøre med denne, saameget mere som

---

[1]) Brev af 28 Aug. 1759 til Geheimeraad i Conseillet Baron Dehn, dengang ved Badet i Barège. [2]) See Brevvexling pag. 70 cfr. 88, 117—18.

Ruslands Handelsinteresser altid drog dette Rige til England.[1]) Frankrig maatte saaledes være forberedt paa, at der i en maaskee nær Fremtid kunde danne sig en stor Coalition om England imod det. Modvægten herimod kunde alene søges i Syden hos de bourbonske Hoffer, og derfor var en bourbonsk Familiepagt en politisk Nødvendighed for Frankrig. Den maatte endvidere søges i Norden, der skulde hindre Ruslands Indblanding i Europas Anliggender, som Choiseul i den Grad frygtede, at den russiske Hærs Seire i Løbet af Efteraaret 1759 endog foruroligede ham mere end Frankrigs Nederlag.[2]) Det gjaldt altsaa for ham om at danne et stærkt Forbund mellem Danmark-Norge og Sverig, som skulde støtte sig til Frankrig.

Han beklagede nu, at man saa „letsindigt" havde draget Sverig ind i Krigen, thi dens uheldige Gang kunde bevirke, at Magten gik over til Hofpartiet, hvad der paa Grund af Dronningens Slægtskabsforhold og Sympathier vilde være eensbetydende med Sverigs Alliance med Preussen og England. Uagtet Choiseul var meget misfornøiet med den Maade, paa hvilken Svenskerne førte Krigen i Pommern, og den Vankelmodighed, som Høpken havde viist under Forhandlingerne om Landgangen i Skotland, og uagtet han meente, at Frankrig i Grunden vilde være bedst tjent med, at Sverig styredes af en enevældig Konge, som kunde gjenoptage den tidligere Krigspolitik, var der dog under de givne Omstændigheder intet Andet at gjøre end at opretholde den bestaaende Forfatning og at hævde det herskende Parti i Besiddelsen af Magten. Han vilde derfor anvende Frankrigs hele Indflydelse i Sverig for at hindre, at den kommende Rigsdag skulde medføre nogen Forandring i Sverigs Forfatning eller Regering, og dernæst for at bringe en Tripel-Alliance istand mellem de nordiske Stater og Frankrig. Det var denne Plan, han i Sommeren 1759 meddeelte Bernstorff.[3])

I det første Punkt, Forfatningens Bevarelse, var denne ganske enig, thi hvad Frankrig her vilde holde paa, fordi

---

[1]) Flassan VI pag. 132—33 cfr. pag. 219—225. [2]) Wedel-Frijs til Bernstorff af 8 Septbr. 1759. [3]) Brevvexling: pag. 20, 23—24, 29, 41—47.

det for Tiden ikke kunde faae noget Bedre, holdt Danmark paa som det Bedste.[1]) De to Regeringer bleve altsaa let enige om at virke sammen ved den forestaaende Rigsdag, og da den franske Ambassadør, Marquis d'Havrincourt, ikke stod paa nogen god Fod med den danske Gesandt Asseburg, bragte Bernstorff det store Offer at tilbagekalde denne udmærkede Minister,[2]) der afløstes af Schack (senere kaldet Schack-Rathlow), hvem det lykkedes at stille sig i et bedre Forhold til sin bydende franske Collega. Hvad dernæst angik Choiseuls „store Plan", som han kaldte Tripel-Alliancen, saa stemmede den netop ganske med, hvad Bernstorff selv oprindelig havde paatænkt.[3]) Han erklærede derfor, at han ikke mindre end Choiseul ønskede, at den lod sig udføre, men han havde gjort for nøie Bekjendtskab med den svenske Mistro og med Høpkens Ubestemthed, til at turde haabe derpaa.[4])

Choiseul henvendte sig nu til Sverig og i en udførlig egenhændig Memoire instruerede han i September 1759 den franske Ambassadør til at udvikle Planen for Høpken og da denne modtog den temmelig køligt, skærpede Choiseul sin Anbefaling ved den Tilføielse, at Frankrig vilde ophøre med at støtte den svenske Regering, hvis denne fastholdt sine nationale Fordomme.[5]) Men alle Bestræbelser vare frugtesløse. Høpken forsikkrede vel, at den svenske Regering for sit Vedkommende var meget villig, forudsat naturligvis at Danmark gav fyldestgjørende Garantier for sin Oprigtighed, men han troede, at Øieblikket ikke just var heldigt valgt, da man fra flere Sider arbeidede paa Fred, og det ikke kunde være Andet end at en saadan Alliance maatte vække Mistro til Frankrigs Hensigter. Det var derfor vistnok bedst at opsætte Udførelsen af Planen til efter at Freden var sluttet.[6])

Da det foreslaaede Forbund ikke skulde have Virkning under den daværende Krig, var den svenske Regerings Be-

---

[1]) Nr. 130, 143, Brevvexling, pag. 52—57. [2]) Nr. 140, 142, Brevvexling pag. 40—41, 54, 72—73, 83—84. [3]) Ovenfor pag. 10—11. [4]) Nr. 139, 142 og Brevvexling, pag. 85, 99—100. [5]) Brevvexling, pag. 70—73, 90—91. [6]) Depeche fra Schack af 1 April 1760, fra Wedel-Frijs af 11 Januar 1760.

mærkning ikke uden Grund. Heller ikke Bernstorff fandt Øieblikket synderlig gunstigt til at forbinde sig nærmere med Frankrig, og han „lykønskede sig over, at vi ikke ved Traktaten af 4 Mai havde knyttet os saaledes til dette Land, at det kunde drage os med sig i sin Ulykke“ [1]) Ogsaa paa Choiseul maatte Høpkens Bemærkning gjøre Indtryk, thi han havde virkelig allerede i nogen Tid tænkt alvorlig paa Fred, skjøndt han endnu d. 20 Juni havde skrevet til Bernstorff at „han aldrig vilde tillade, at der nær eller fjærn fremkom Fredsforslag til Fjenden fra Frankrigs Side“.

I Begyndelsen af Sommeren 1759 havde de franske Generaler Contades og Broglie vundet Fordele i West-Tydskland og Choiseul lagde strax den Plan, at saasnart Øst-Friesland paany var blevet besat, skulde man foreslaae den danske Regering i Henhold til Traktaten af 4 Mai at tage dette Land i Besiddelse med et Troppecorps og holde det indtil Freden. Den franske Armee skulde da ikke trænge videre frem i Hanover, men Choiseul vilde „overlade det til det danske Hofs gode Tjenester og Mægling at pacificere idetmindste denne Deel af Tydskland,“ hvorimod Frankrig til Gjengjæld vilde bevæge Rusland til at træffe en endelig Ordning med Danmark om Holsteen. [2]) Men det var kun kort, at Lykken tilsmilede de franske Vaaben. Nederlaget ved Minden den 1 August gjorde en brat Ende paa disse Combinationer, der neppe heller vilde have tiltalt Bernstorff. Slag i Slag paafulgte nu Guadeloupes og Quebeks Erobring af Englænderne, Touloner og Brester Flaadens Nederlag og Bombardementet af Havre. Frankrigs Tilstand var fortvivlet. Armeen førte Krigen imod sin Villie, Flaaden existerede ikke mere og alle finantsielle Ressourser vare udtømte. I Provindserne var Misfornøielsen saa stor, at man f. Ex. i Bretagne og Normandie næsten længtes efter at bytte den franske Regerings Aag med det engelske og at man misundte Guadeloupe dens Skjæbne. [3]) Choiseul, der for kort

---

[1]) See Depeche til Wedel-Frijs af 24 Nov. 1759. [2]) Depeche fra Wedel-Frijs af 3 Aug. og 20 Septbr. 1759. Cfr. U.-Sternberg l. c. pag. 26, som urigtigt tillægger Bernstorff denne Plan. Er denne Misforstaaelse bevidst eller havde Choiseul muligvis fremstilllet Sagen saaledes i Stockholm? [3]) Depeche fra Wedel-Frijs af 5 Nov. 1759.

Tid siden saa overmodigt havde bebreidet den danske Regering, at den havde fulgt Bernis's Opfordring til at arbeide for Freden, maatte nu i September 1759 anmode Bernstorff om at vise ham den samme Tjeneste. Danmark skulde, tilsyneladende ledet af sin egen Interesse for Freden, forhøre sig i England, om man der vilde indlade sig paa Fred. Men det franske Cabinet fastholdt Fordringen om, at de to Krige skulde holdes adskilte, saa at Freden kun sluttedes mellem Frankrig og England, hvorimod det overlodes til de andre Magter at ende den tydske Krig eller at fortsætte den, i sidste Tilfælde helst uden nogen Deeltagelse af Frankrig og England.[1])

Bernstorff havde forudseet, at en saadan Anmodning vilde komme, og han var ikke glad ved at modtage den.[2]) Han havde opfordret Choiseul til i Tide at udarbeide Planen til en almindelig Fred,[3]) men her foresloges kun en Fred mellem England og Frankrig. Vilde det engelske Cabinet, der tidligere, da Lykken var det imod, havde afslaaet en Separatfred, nu da de engelske Vaaben overalt vare seirrige, vise sig mere tilbøieligt dertil? Efter Bernstorffs Overbeviisning, som han dog ikke udtalte til Choiseul, burde Frankrig overhovedet ikke tænke paa Fred, saalænge det endnu stod under Trykket af sine sidste Nederlag. I 1757 havde England og Preussen holdt ud, skjøndt dengang Alt var imod dem, nu var Touren til Frankrig at samle sin hele Energi for at give Sagerne en anden Vending, før det indlod sig paa Fredsforhandlinger, thi, som Forholdene nu vare, vilde en Fred gjøre England til Herre paa Søen og Preussen til Enehersker i Nord-Tydskland og for lang Tid vilde Frankrigs Magt og Anseelse være knækket.[4]) Medens Bernstorff altsaa hverken ansaae en Separatfred for mulig eller Freden i det Hele for nyttig under nærværende Omstændigheder, følte han tillige, hvor misligt det vilde være for Danmark at fremkomme med et saadant Forslag. Hvorledes vilde vort Forhold blive til Østrig og Rusland, hvis Bistand vi behøvede til Løsningen af det holsteenske Spørgs-

---

[1]) Brevvexling, pag. 73—78. [2]) Nr. 136. [3]) Brevvexling, pag. 57—58, cfr. 84. [4]) Depeche til Wedel-Frijs af 24 Nov. 1759.

maal, naar disse to Regeringer erfarede, at Frankrig ved vor Hjælp vilde trække sig ud af Krigen, for ikke at tale om Preussen, som vi søgte at berøve dets eneste Allierede? Endelig frygtede han ogsaa for, at Choiseul i sin Utaalmodighed arbeidede for Freden ad flere Veie paa eengang, hvad der saa ofte havde fremkaldt Forvirring og Misforstaaelse. Choiseul havde selv udtalt, at Spanien havde paataget sig en Mægling, Rygtet berettede, at den franske Gesandt i Haag havde sat sig i Forbindelse med sin engelske Collega, Yorke, og endnu mere frygtede Bernstorff for „de ukaldede Forhandlere“, som udenfor Ministeriet blandede sig i Frankrigs Politik.[1]) Choiseul benægtede vel at have skjult Noget for Bernstorff, men fandt dog Anledning til nærmere at bestemme, hvad han ventede af Danmark og hvad Spanien skulde gjøre. Denne sidste Magt havde paataget sig en egentlig Mægling i London med Hensyn til Krigen i Amerika, medens den danske Regering skulde virke ved „Insinuationer“ i London angaaende dette Spørgsmaal og dernæst yde sine gode Tjenester til Fredens Gjenoprettelse i Europa.[2]) Bernstorff fik imidlertid snart ad anden Vei Bestyrkelse for sin Mistanke om, at Choiseul ogsaa søgte at virke ved Hjælp af private Agenter i London, thi han erfarede af Hübner, at Choiseul havde henvendt sig til ham desangaaende og udtrykkelig havde paalagt ham at holde det hemmeligt for Bernstorff.[3])

Af alle disse Grunde var Bernstorff saaledes ikke meget tilfreds med Choiseuls Anmodning, men han troede dog ikke, at kunne undslaae sig for at efterkomme den, saavidt det

---

[1]) Brev til de Cheusses af 22 Oct. 1759. Tænkte Bernstorff ved disse „ukaldede Forhandlere“ paa Madame Pompadour eller hentydede han til Ludvig den 15des hemmelige Diplomátie, som først i den sidste Tid er blevet fuldstændigt bragt for Lyset ved Boutaric's Skrift: „la correspondance secrète inédite de Louis XV“, og ved Broglies: „le secret du roi“? Bernstorff kjendte gjennem Osten denne besynderlige Intrigue. Osten havde nemlig opdaget, at Hôpitals Secretair d'Eon underholdt en hemmelig Correspondance med Ludvig den 15de uden sin Chefs og Choiseuls Vidende, samt at Prindsen af Conti og den første Secretair i Udenrigsministeriet Tercier vare Hovedleddene i denne Organisation. See Dep. fra Osten af 8 Juni 1759. [2]) Brevvexling, pag. 91—95. [3]) Danske Samlinger, IV, 303—305.

lod sig gjøre uden at skade Danmarks politiske Stilling.[1]) Han rettede altsaa en i almindelige Udtryk holdt Forespørgsel til den herværende engelske Gesandt, men det mundtlige Svar blev. som han havde forudseet det. „Under nærværende Forhold og saalænge Felttoget mellem Kongen af Preussen og hans Fjender endnu ikke var tilendebragt, vilde det ikke være muligt at udtale sig om Fredsbetingelser; men hvis Frankrig virkelig ønskede Fred og vilde fremkomme med Forslag derom, var det engelske Cabinet rede til at svare derpaa saaledes, at ikke blot Frankrig men hele Europa skulde anerkjende dets Billighedsfølelse og Ønske om at sætte en Grændse for Krigens Ulykker.“ [2]) Dertil indskrænkede den danske Regering sig. Paa passende Maade afslog Bernstorff for Tiden at gjøre Brug af den ham givne Bemyndigelse til at arbeide paa Separatfreden med Churfyrsten af Hanover.[3]) Samtidig tilskrev han de danske Gesandter, at under Sagernes daværende Tilstand vilde ethvert Forsøg paa at mægle Fred være frugtesløst, og det forbødes dem derfor at yttre Noget, der kunde forstaaes, som om Kongen var villig til at modtage et idetmindste for Tiden saa utaknemligt Hverv.[4])

Denne Instruktion kom meget beleilig, thi den danske Regering kunde let have faaet en Opfordring til nye Fredsforsøg fra den modsatte Side. I Slutningen af November 1759 gjorde nemlig England og Preussen ganske uventet ved Prinds Ludvig af Brunswig Forslag om Fredsforhandlinger i Haag. Choiseul begjærede Bernstorffs Mening om, hvad Betydning man kunde tillægge dette Skridt, og denne svarede strax, at Forslaget var oprigtigt meent men at det neppe vilde føre til Noget.[5]) Preussen og England meddeelte deres Forslag officielt til den danske Regering og det synes. at det var Hensigten at begjære dennes Mægling. Men det danske Cabinet indskrænkede sig til i almindelige Udtryk

---

[1]) Brevvexling, pag. 84—87. [2]) Brevvexling, pag. 95—97. Spaniens Mæglingsforsøg i London havde et lignende Udfald, see Brevvexling, pag. 132 og Flassan l. c., VI, pag. 280—82. [3]) Brevvexling, pag. 98—99. [4]) Dep. til Bachoff af 15 Dec. 1759. [5]) Brevvexling, pag. 104—126, cfr. Dep. fra Osten af 18 Januar 1760 med en Analyse af Choiseuls Memoire til Kaunitz om dette Fredsforslag.

at svare paa Meddelelsen, og Bernstorff skrev til Osten den 23 Februar 1760, at det var langt fra, at Kongen ønskede at overtage et saa utaknemligt og ubehageligt Hverv, som kun paa Grund af gamle Fordomme forekom Publikum hæderligt, men i Virkeligheden kun medførte Vanskeligheder og Forlegenheder.“

Som bekjendt gik det, som Bernstorff havde tænkt. Det engelsk-preussiske Fredsforsøg førte ikke til Noget.

IV.

Forhandlinger om det holsteenske Spørgsmaal.

Storfyrstindens Forbindelse med Osten. Hendes forandrede Betragtning af Mageskiftesagen. Bernstorffs Grunde til ikke længere at opsætte Forhandlingen. Choiseuls Raad om at forberede den ved Ruslands Tiltrædelse til Traktaten af 4 Mai 1758. Underhandling herom. Combination med Danmarks Tiltrædelse til Conventionen af 20 Marts 1759. Grunde, hvorfor Danmark nu var tilbøielig til at tiltræde Conventionen paa Betingelse af, at Rusland tiltraadte Traktaten. Vanskeligheder fra Ruslands Side. Frygt for en engelsk Flaade i Foraaret 1760. Rusland tiltræder Traktaten af 4 Mai den 21 Marts 1760 og Danmark tiltræder Conventionen af 20 Marts den 28 Marts. De to russisk-østrigske Traktater af 1 April 1760 og Østrigs Løvter til Rusland angaaende de gottorpske Fordringer og om Øst-Preussen.

Den væsentligste Fordeel, som Traktaten af 4 Mai 1758 havde stillet den danske Regering i Udsigt, var de Allieredes virksomme Bistand til Løsningen af det holsteenske Spørgsmaal. Dette var den Kræftskade, af hvis Helbredelse det danske Monarkis Liv afhang, og det udgjorde derfor det Middelpunkt, om hvilket Bernstorffs hele Politik samlede sig. Som ovenfor viist, havde han imidlertid hidtil ikke direkte kunnet tage fat paa dette Spørgsmaal, da han efter det mislykkede Lynarske Forsøg først maatte skabe sig en ny Operationsbasis.

I denne Henseende havde de forløbne Aar ikke været unyttige. Osten, som i 1757 havde afløst Molzahn i Gesandtskabsposten i Petersborg, havde sat sig som Opgave at vinde Storfyrstindens Gunst og han havde fuldstændigt naaet dette Maal. Han havde begyndt med at sikre sig hendes Fortrolige. Den engelske Gesandt, Hanbury Williams, som

var hendes politiske Raadgiver, havde tidligere været en Modstander af Mageskiftet, men Osten forstod saaledes at omstemme ham, at han ved sin Tilbagekaldelse fra Petersborg optog som et særligt Punkt i den politiske Instruction, han efter Storfyrstindens Begjæring efterlod til Veiledning for hendes Handlinger, at hun snarest muligt burde bringe den holsteenske Sag til Afslutning. Hendes Hjertes Ven, Poniatowsky, med hvem Osten fra Ungdommen af havde været meget nær forbundet, „arbeidede for denne Sag, som om den var hans egen." Bestouchew endelig, der efterhaanden ganske havde sluttet sig til hende, havde altid været en Tilhænger af Mageskiftet, som han erkjendte for at være stemmende med Ruslands Interesser. Fra alle Sider hørte Catharine saaledes kun Anbefalinger for Osten og hans Sag. Men Omstændighederne førte ham meget videre og gav ham en Stilling hos hende, om hvilken han aldrig havde drømt. Williams kaldtes tilbage 1757, det følgende Aar faldt Bestouchew, og samme Aar maatte Poniatowsky forlade Petersborg. Osten, der med stor Behændighed havde undgaaet at drages med i sine Venners Fald, blev nu paa eengang baade hendes politiske Raadgiver og hendes intimeste Fortrolige, og den hemmelige Brevvexling, som hun vedblev at underholde med Poniatowsky, gik igjennem hans Hænder paa en saadan Maade, at han ligefrem kunde lade den Ene meddele den Anden, hvad han vilde, og kun det.[1]) Catharine havde ikke Anledning til at fortryde den Tillid, hun viste ham, thi hans Raad vare altid gode og han bevarede hendes Hemmeligheder for Alle, undtagen for sin Chef, for hvem han dengang Intet skjulte. Det vilde være vanskeligt at finde to saa fuldendte Skuespillere som Catharine og Osten, og saaledes kunde de da i Aareviis fortsætte deres intime Forbindelse med saa stor Kunst, at kun meget Faae havde nogen Anelse om, at den existerede, skjøndt Alle vogtede paa Storfyrstindens mindste Bevægelser. Og hvad der maaskee er endnu mærkeligere, hun, der ellers i en saa mærkværdig Grad forstod at beherske Alle, der kom i Berøring med hende, vandt aldrig noget Herredømme over ham; med uforstyrrelig Kulde og ubestikkelig Skarp-

---

[1]) Ostens Gesandtskaber, i Hist. Tidsskr. l. c. pag. 501.

synethed iagttog han hende og indberettede til sin Regering, hvad han saae.[1])

Virkningen af denne Forbindelse var, at Storfyrstinden kom i nærmere Forhold til Bernstorff og lærte at vurdere hans Dygtighed og Paalidelighed, hvad der blev overordentligt vigtigt i Fremtiden, thi da hun besteeg Ruslands Throne, betragtede hun altid hans simple Ord som den bedste og sikkreste Garantie, det danske Hof kunde give. Endvidere vænnede hun sig til at see paa Mageskiftet som paa en politisk Nødvendighed, hvis Gjennemførelse kun beroede paa Tid og Omstændigheder. Men længere gik hendes Medgjørlighed rigtignok heller ikke, thi det laae ikke i hendes Natur at lade sig paavirke af Erkjendtlighed og Venskab. Hun havde ikke Noget imod at opgive det ubetydelige Holsteen, men hun vilde have saa Meget derfor som muligt. For Tiden var det Penge som hun behøvede, baade i Øieblikket for at dække sine Udgifter, der langt overstege hendes Indkomster og nødte hende til allehaande mislige og lidet sømmelige Expedienter,[2]) og for Fremtiden, da den russiske Krone maaskee kun ved Hjælp af dem kunde sikkres hende og Storfyrsten, naar Keiserinden døde. Da hun derfor i Marts 1757 skulde angive Osten, paa hvilke Betingelser hun var villig til at arbeide for en Overeenskomst med Danmark, forlangte hun foruden de to Grevskaber og foruden at Danmark skulde overtage hele den Gjæld en bloc, som hvilede paa det gottorpske Holsteen, desuden en contant Udbetaling af $1^1/_2$ Million Daler. I 1750 havde det danske Forslag foruden Grevskaberne kun omfattet $1^1/_2$ Million til Gjældens Betaling og intet Videre. Selv om den contante Udbetaling maaskee kunde ventes nedbragt ved Forhandlingen til et ringere Beløb, var dette nye Forslag dog absolut uantageligt, saa meget mere som

---

[1]) Om Ostens Stilling og de daværende petersborgske Hofforhold, henvises i det Hele til Ostens Gesandtskaber i Hist. Tidsskrift, l. c.

[2]) At hun hemmelig modtog en aarlig Pension af England og at hun ved Laan og ad andre mere complicerede Veie tilvendte sig Penge af Danmark var det Mindste, see Ostens Gesandtskaber l. c., pag. 487—88. Værre var det, at hun ikke generede sig for at drage Fordeel af rige Privatmænds Svaghed for hende, til at forskaffe sig Penge, hvad der erfares af Ostens Depecher.

Ingen, ikke engang den storfyrstelige Regering selv, vidste, hvor stor Gjælden var. Bernstorff afslog det derfor ubetinget, medmindre det territoriale Vederlag opgaves, thi under den Forudsætning vilde han, om fornødent, endog forøge den contante Udbetaling til 2 Millioner Daler. Men dertil kom, at Storfyrstinden ikke længere besad det store Herredømme over sin lidet begavede Gemal, som hun tidligere havde havt, og desto misligere vilde det derfor være for hende at sætte det paa en maaskee for stærk Prøve for en Sag, der dog kun havde en underordnet Vigtighed for hende og som i alt Fald kunde vente. Endelig kunde man aldrig være sikker paa hendes Venskab, thi hun var lunefuld og let til at føle sig fornærmet eller berørt i sine personlige Interesser. Derpaa havde man allerede havt et Bevis i Anledning af det lübeckske Coadjutorvalg. Det var iøvrigt ikke af nogen Familiefølelse for sin Fætter, Biskoppens Søn, at hun tog sig denne Sag saa nær; men hun frygtede for, at hendes fattige holsteenske Slægtninge engang skulde falde hende til Byrde og ved deres Nærværelse i Rusland ophidse Nationalfølelsen mod det fremmede Fyrstehuus. Med hele sin Lidenskabelighed søgte hun derfor at hindre og senere at omstøde Valget, og hun erklærede endog, at hvis Kongen ikke strax lod det gaae tilbage, vilde hun aldrig understøtte Mageskiftet. Som ovenfor bemærket, lykkedes det dog tilsidst Bernstorff at berolige hende med det Løvte, at Opgivelsen af Valget kunde blive et af Vilkaarene i en tilkommende Mageskiftetraktat.

Selv med disse Indskrænkninger var der dog gjort et stort Skridt fremad, naar Storfyrstinden, der havde bragt den Lynarske Forhandling til at strande, nu ikke længere modsatte sig Mageskiftet i Principet. Og fra alle andre Sider kunde man regne paa at finde Velvillie for Sagen. Keiserinden havde Intet imod den, kun ønskede hun ikke, at Storfyrsten og Storfyrstinden skulde blive oeconomisk uafhængige af hende, og de Russere, som toge Hensyn til Ruslands Vel, frygtede for, at „Holsteen skulde blive Ruslands Hanover". Men disse Allierede vare rigtignok kun passive, thi ingen af dem vilde træde aktivt op for at overvinde Storfyrstens Stivsind, der „var døv for Fornuftgrunde men kunde give efter for et Lune," og som understøttedes

af hans holsteenske Raadgivere, Brockdorff og Stampke. Enhver, selv de fremmede Regeringer, havde sine personlige Interesser, der laae ham nærmere end denne Sag, og Ingen vilde for dens Skyld paadrage sig Storfyrstens Vrede, der vel for Tiden ikke betydede Noget men kunde blive desto farligere, naar han maaskee meget snart besteeg Thronen. Udsigten til at erhverve Øst-Friesland syntes vel at gjøre ham mere tilbøielig til en Overeenskomst med Danmark, men det viste sig snart, at efter hans Mening skulde denne Provinds kun tjene til Vederlag for hans Fordringer paa Slesvig, uden at han derfor vilde opgive Noget af Holsteen.

Forhandlingen var altsaa forberedt, idetmindste saagodt Omstændighederne overhovedet tillode det. Det gjaldt nu kun om, at sætte Liv i Sagen og at bringe den passive Velvillie til at blive aktiv. Dertil haabede Bernstorff, at Traktaten af 4 Mai skulde kunne være Midlet. Det var rigtignok ikke første Gang, at de Allierede havde lovet deres Hjælp, uden at der dog var kommet Andet ud deraf end lunkne og virkningsløse Anbefalinger. Men dennegang havde de selv tilføiet et Tvangsmiddel ved at paatage sig en reel Forpligtelse for det Tilfælde, at Forhandlingen med Storfyrsten ikke førte til det forønskede Resultat. Det var meget tvivlsomt, om de nogensinde virkelig vilde see sig istand til at opfylde denne eventuelle Forpligtelse, men desto større Grund var der for den danske Regering til snarest muligt at begynde Forhandlingen, medens de idetmindste selv endnu troede, at en Løsning af det holsteenske Spørgsmaal vilde befrie dem fra en byrdefuld Forpligtelse og medens Keiserinden endnu levede og kunde udøve sin Myndighed over Storfyrsten. Men under alle Omstændigheder vilde det forkeerteste være at udsætte Sagen til den almindelige Fred, thi den „vilde formodentlig blive afsluttet efter den nye Mode i stor Fart, uden at man gav sig Tid til at regulere de Punkter, som det var forbundet med Vanskelighed at ordne, idet man i sin Glæde over at see en Ende paa Krigen vilde glemme eller idetmindste lidet ændse alt Andet“.

Saasnart Østrig havde tiltraadt Traktaten af 4 Mai, tog Bernstorff derfor fat paa Sagen og instruerede i November Gesandterne i Paris og Wien til at begjære de Alli-

eredes traktatmæssige Intervention i Petersborg.[1]) I disse Instruktioner søgte han at skærpe de to Hoffers Iver ved at bevise, at de ikke havde en mindre Interesse end Danmark af, at Rusland ikke beholdt Holsteen, Frankrig, fordi det aldrig vilde kunne taale, at Czaren kom til at beherske hele Norden, Østrig, fordi det vilde være forbi med den tydske Keisers Magt, naar den russiske Keiser som Rigsfyrste kunde blande sig i Tydsklands indre Anliggender. Denne sidste Bemærkning er paafaldende, thi den samme Fare vilde jo ogsaa være tilstede, naar Storfyrsten fik Oldenburg og Delmenhorst. Men Forklaringen af denne tilsyneladende Modsigelse ligger i, at Bernstorff ikke havde opgivet Haabet om, at Danmark kunde erhverve det gottorpske Holsteen uden derfor at opgive de to Grevskaber. Efter Traktaten af 4 Mai skulde Mageskiftet nemlig skee uden nogetsomhelst finantsielt Offer for Danmark, altsaa uden at dette Land overtog den storfyrstlige Gjæld paa Hertugdømmet, som Storfyrsten da naturligvis maatte betale. Bernstorffs Plan bestod nu i, at han, naar Forhandlingerne vare naaet saa vidt, at Storfyrsten skulde gjøre Udvei til Gjældens Betaling, vilde tilbyde at forskyde ham de dertil fornødne Penge imod at beholde Grevskaberne som Pant, indtil Forskudet var tilbagebetalt, — hvad der forhaabentlig aldrig vilde skee.[2])

Choiseul, som imidlertid havde overtaget Udenrigsministeriet i Frankrig, var vel, som ovenfor omtalt, misfornøiet med Traktaten af 4 Mai, men han erkjendte dog Rigtigheden af Bernstorffs Bemærkning om, at Løsningen af det holsteenske Spørgsmaal var i Frankrigs egen Interesse. Før man optog Forhandlingen derom i Petersborg, meente han imidlertid, at man burde vinde et formelt Udgangspunkt derfor ved at bringe Rusland til at tiltræde Traktaten. Den danske Regering kunde vel ikke tillægge en saadan Tiltrædelse nogen afgjørende Virkning, men miskjendte dog heller ikke, at den vilde være et Løvte fra Keiserindens Side om at anvende sin Indflydelse paa Storfyrsten, og i alt Fald kunde den tjene til at berolige Østrig, der altid var fuld af Ængstelse for at støde Rusland. Anledningen til at

[1]) Nr. 117. [2]) Depeche til Osten, 4 Nov. 1758.

fremkomme med et saadant Forslag i Peterborg var desuden let at finde, thi da Traktaten af 4 Mai skulde forhandles mellem Danmark og Frankrig, havde Cantsleren Woronzow paa Keiserindens Befaling erklæret Osten, at hun „vilde sætte Priis paa, at Danmark gik ind paa de Tilbud, Frankrig agtede at gjøre det, og at hun gjerne vilde medvirke til, at de opfyldtes". Og efter at Traktaten var afsluttet og da de danske Tropper samlede sig i Holsteen, havde Rusland i en Note af 19 August 1758 begjært Oplysning om Hensigten med disse Rustninger; Bernstorff havde, som ovenfor bemærket, givet beroligende Forsikkringer, men det naturlige Svar paa den russiske Forespørgsel vilde netop være at meddele selve Traktaten og opfordre Rusland til at tiltræde den.

Dette skeete altsaa. Men Modtagelsen var just ikke synderlig lovende. Woronzow, der var af en meget frygtsom Natur, blev yderlig forskrækket, da han erfarede Traktatens Bestemmelse om Holsteen, den franske Ambassadør de l'Hôpital understøttede kun meget lunkent Ostens Forestillinger, vistnok imod Choiseuls Instruxer, og Keiserinden var altfor magelig til at bekymre sig om Sagen. Resultatet blev da, at hun reent ud afslog at tiltræde Traktaten, og det skyldtes alene Ostens Forsigtighed, at dette Svar ikke communiceredes ham officielt. Han forudsaae nemlig Muligheden af, at Stillingen kunde forandre sig, og det vilde da lette Sagens Gjenoptagelse, at Forslaget ikke var formelt afslaaet.[1]) Foreløbig var imidlertid Mageskiftesagen saaledes strandet allerede paa det første og forberedende Stadium. Men det russiske Cabinet havde glemt, at det stod i Danmarks Magt at gjøre Gjengjæld.

Det er allerede berørt, at Rusland og Sverig d. 20 Marts 1759 havde afsluttet en Convention „til Sikkerhed for Handelens og Skibsfartens Frihed i Østersøen," hvorved det formeentes fremmede Magter at sende Flaader ind i dette Hav. Det var bestemt i Conventionen, at to Stater skulde indbydes til Tiltrædelse, Danmark i dets Egenskab af østersøisk Magt og Frankrig „i Betragtning af dets særlige Ønske om at afvende Alt, som kunde udstrække Krigens Baand". I 1757 og 58 havde den danske Regering afslaaet

[1]) Ostens Gesandtskaber, l. c., pag. 507—10, Brevvexling, pag. 34, 67.

at deeltage i en Udelukkelse af England fra Østersøen, men nu var den ikke utilbøielig til at følge Opfordringen. Bernstorff var vel endnu ligesaa fast bestemt som nogensinde paa ikke at lade sig drage ind i en Krig med England, men Sagen stillede sig nu anderledes end før. I Formen indeholdt Conventionen ingen Udfordring til England, da den, i denne Henseende forskjellig fra Declarationen af 26 April 1758, var rettet mod alle „fremmede Magter". I Realiteten udelukkede den ikke England fra Noget, som denne Stat agtede at gjøre, thi Bernstorff havde efterhaanden faaet den sikkre Overbevisning, at den engelske Regering ikke under nogen Omstændighed vilde indlade sig paa at sende en Flaade til Østersøen for at føie Preussen, navnlig naar de forenede Flaader kunde yde en saa stærk Modstand, at der vilde behøves en større Anstrængelse for at tiltvinge sig Passagen. Ligesaa lidet kunde Handelsinteresserne bevæge England til en saadan Expedition, thi Sverig og Rusland havde under den danske Regerings Tryk nedstemt deres Fordringer saa vidt at, de end ikke opbragte preussiske Skibe og kun indskrænkede sig til at forbyde Farten paa virkelig blokerede Pladser og Førsel af Krigscontrebande. Medens Danmarks Neutralitet altsaa i Virkeligheden ikke udsattes for nogen Fare ved at man tiltraadte Conventionen, vilde et saadant Skridt altid indeholde en gavnlig Advarsel til England om ikke at drive sine maritime Overgreb for vidt, og endelig var det stridende mod den danske Regerings Traditioner at tillade andre Magter uden dens Deeltagelse at optræde som Østersøens Værger og Vogtere. Her var altsaa en Leilighed, hvor den danske Regering kunde komme Ruslands Ønske imøde, uden at det kostede den selv Noget, men den kunde da ogsaa forlange Gjengjæld. Osten modtog derfor d. 13 Juni 1759 Bemyndigelse til at tiltræde Conventionen af 20 Marts, forsaavidt den angik Skibsfarten i Østersøen, thi dens øvrige Bestemmelser om Troppetransport osv. angik selvfølgelig alene de krigsførende Contrahenter, men paa følgende fire Betingelser: 1. at den danske Flaade ikke skulde forene sig med den russisk-svenske, men indtage sin egen Station, indtil en fjendtlig Flaade virkelig truede med at tiltvinge sig Adgang til Østersøen, 2. at vor Forpligtelse kun skulde gjælde, naar og saalænge den svensk-russiske

Flaade var i Søen og istand til at understøtte den danske, 3. at Forbundet hverken angik fremmede Krigsskibe, der alene kom til Østersøen for at convoiere, eller Skibe, der vare udrustede og hørte hjemme i østersøiske Havne, da Kongen ikke kunde formene Preussen, med hvem han ikke var i Krig, at lade Krigsskibe løbe ud, og 4. at Rusland til Gjengjæld skulde tiltræde Traktaten af 4 Mai[1]). Af disse Betingelser opgaves dog no. 3 som overflødig, da Conventionen kun handlede om „fremmede“ Magter og Preussen ikke kunde siges at være nogen fremmed Magt i Østersøen, og da al Convoyering maatte bortfalde, naar Handelsskibene ved Conventionen vare tilstrækkelig sikkrede mod Overlast.[2]) Dette viste sig ogsaa, da en hollandsk Fregat vilde passere Sundet med en Convoi, men paa Forestilling frivillig afstod derfra.

Saaledes forelaae Spørgsmaalet om Tiltrædelse til Traktaten af 4 Mai paany for det russiske Cabinet, men dennegang som nødvendig Betingelse for at Danmark vilde tiltræde Conventionen af 20 Marts. Det var rimeligt, at man ikke længe vilde betænke sig i Petersborg, thi uden Danmarks Tilslutning var Conventionen kun en tom Trudsel eller rettere en farlig Udfordring. Men desuagtet gik den ene Maaned hen efter den anden, uden at det russiske Cabinet erklærede sig. Denne Langsomhed var i en dobbelt Henseende meget ubehagelig. Sverig havde nemlig ligeledes indbudt Danmark til at tiltræde Conventionen, og man kunde hverken besvare denne Indbydelse, saalænge det endnu var uvist, hvorvidt Rusland vilde opfylde vor Modfordring, eller forklare det svenske Cabinet Grunden til vor Taushed, fordi Traktaten af 4 Mai ikke var meddeelt i Stockholm. Høpken følte sig fornærmet og hævnede sig ved at udsprede Mistro mod den danske Regering ved de allierede Hoffer.[3]) En anden ubehagelig Følge af Ruslands Langsomhed var det, at Frankrig derved kom Danmark i Forkjøbet med at tiltræde Conventionen ved en Akt af 27 October 1759, thi det blev den danske Regering vanskeligere at tiltræde den, efter at Englands Fjende var bleven Deeltager deri. Denne Il-

[1]) Nr. 132. [2]) Osten til Bernstorff, 29 Marts 1760. [3]) Cfr. Brevvexling, pag. 151, U.-Sternberg, l. c. pag. 13—14, 42.

færdighed af Frankrig stod virkelig ogsaa i Forbindelse med Planen om en Landgang i Skotland, idet Choiseul haabede dertil at kunne sikkre sig den russisk-svenske Flaades Hjælp.

Grunden til, at det russiske Cabinet tøvede saa længe med at svare, var Woronzows Frygtsomhed. Han følte, hvor vigtigt det var for Rusland, at Danmark tiltraadte Conventionen, men han vovede dog ikke at tilraade Keiserinden at modtage det danske Tilbud, fordi han forudsaae, at hans Fjende, den mægtige Iwan Schuwalow, strax vilde benytte sig deraf, til at ødelægge hans Stilling hos Storfyrsten. Endelig haabede han at have fundet et Middel til at sikkre sig mod denne Fare ved at udvirke, at Schuwalow blev ham tilforordnet som Medcommissair i Forhandlingen med Osten. Hvor stor Schuwalows Fjendskab end var mod Danmark og dets Gesandt, var dog Nødvendigheden af Danmarks Medvirkning til at lukke Østersøen saa indlysende, at han ikke turde vægre sig ved at anbefale til Keiserinden, at Rusland for at opnaae denne vigtige Fordeel skulde tiltræde Traktaten af 4 Mai. Men han var listig nok til ogsaa at sikkre sit Ansvar til den anden Side ved at tilføie, at man dog først burde udbede sig Storfyrstens Yttringer om Sagen, saavidt den angik ham. Det blev Woronzow, som skulde fremføre denne Begjæring for Storfyrsten, og det var netop, hvad han ikke turde. Osten tabte nu Modet og raadede indstændigt i Kjøbenhavn til, at Danmark hellere skulde tilstræde Conventionen uden Betingelser, idet man derved vilde vinde et Krav paa Keiserindens Erkjendtlighed, hvad der vilde være ligesaa godt eller endog bedre end at tvinge hende til at tiltræde Traktaten, hvis rette Udførelse dog altid afhang af hendes Ærlighed. Men Bernstorff vilde ikke bøie sig for Ruslands Luner. Det forbødes Osten at gjøre nogetsomhelst yderligere Skridt i Sagen; af Hensyn til Frankrig vilde det danske Hof endnu i et Par Maaneder staae ved sit Tilbud, men efter den Tid var det at ansee som bortfaldet.[1] Der blev saaledes intet Andet for Woronzow at gjøre end at forelægge Traktaten for Storfyrsten. Dette skeete endelig i Januar 1760, men med den undskyldende Bemærkning, at Keiserindens Tiltrædelse til Trak-

---

[1]) Nr. 144.

taten af 4 Mai jo egentlig ikke vilde betyde Andet end at hun lovede at interessere sig for en Ordning af det holsteenske Spørgsmaal, og det havde hun allerede ved tidligere Traktater forpligtet sig til. Opmuntret ved denne feige Lunkenhed svarede Storfyrsten, at han tvertimod ventede, at Keiserinden ved Freden vilde vide at varetage hans Ret.[1]) Ligeoverfor denne Erklæring vovede Woronzow ikke at gaae videre, og Ruslands nærværende og tilkommende Interesser maatte vige for en Prindses Stivsind, hvis hele Styrke alene bestod i Keiserindens og Cantslerens Svaghed.

Saaledes syntes Forhandlingen da atter at være strandet og dennegang definitivt. Men Intet var definitivt ved det russiske Hof og neppe var der forløbet nogle Maaneder, før Sagen fik en ny og afgjørende Impuls. I Foraaret 1760 dukkede Rygterne om Afsendelsen til Østersøen af en engelsk Flaade op igjen, og virkelig bestræbte Frederik d. 2den sig af al Magt for, at dette skulde skee.[2]) Disse Rygter troedes i Paris og i Petersborg,[3]) og paa samme Tid indberettede den russiske Gesandt i Stockholm, Nikita Panin, at den svenske Flaade befandt sig i den sletteste Tilstand og at Regeringen af Brist paa Penge ikke saae sig istand til at udruste det traktatmæssige Antal af Skibe. Det vilde være en brat Ende paa alle Ruslands Forhaabninger for det forestaaende Sommerfelttog, thi Beleiringen af Colberg blev umulig, naar Tropper og Krigsmateriel ikke længere kunde transporteres tilsøes.

Nu kom der Liv i det russiske Cabinet og Forhandlingen, der havde slæbt sig møisomligt frem i snart halvandet Aar, førtes tilende i et Par Dage. D. 21 Marts 1760 tiltraadte Rusland Traktaten af 4 Mai, hvorefter Danmark paa sin Side d. 28 s. M. tiltraadte Conventionen af 20 Marts. I Danmarks Tiltrædelse indførtes de ovenanførte Forbehold, og som Bernstorff havde forudseet, tog man i London ikke noget Anstød af denne Akt af den danske Regering, da den der meddeeltes tilligemed de Grunde, der havde motiveret den.[4]) I Ruslands Tiltrædelse heed det, at „den ikke i nogen Maade skulde præjudicere Storfyrstens Rettigheder

---

[1]) Osten til Bernstorff, 22 Januar 1760. [2]) Schäfer II, b, pag. 5—7. [3]) Nr. 145, cfr. Brevvexling, pag. 132. [4]) Nr. 148.

og Fordringer som Hertug af Holsteen", samt at „for det det Tilfælde at Forhandlingen om et Mageskifte uden yderligere Vederlag eller paa anden Maade, for hvilken Keiserinden vilde anvende sine gode Tjenester, ikke lykkedes, skulde det Vederlag, som var lovet Danmark, hverken ydes paa Storfyrstens eller paa nogen af Ruslands Allieredes Bekostning"; hvis Forhandlingen derimod lykkedes, lovede Rusland i Forbindelse med Frankrig og Østrig at garantere Mageskiftetraktaten.[1])

Endelig var altsaa det indledende Stadium til den egentlige holsteenske Forhandling tilbagelagt og det fornødne Udgangspunkt vundet, men hvilken Tid og Møie havde det ikke kostet, og med hvilke Restriktioner var ikke Ruslands Tiltrædelse omgivet? Naar dette første i Grunden meget lidet sigende Skridt havde været forbundet med saa store Vanskeligheder, hvad Haab kunde man da gjøre sig om et lykkeligt Udfald af den egentlige Forhandling, naar man engang naaede saa vidt? Storfyrsten havde aldrig viist sig mere overmodig og uforsonlig, og Woronzow var ligesaa upaalidelig som Bestouchew men tillige meget mere feig, eg det samme var Tilfældet med de Allieredes Gesandter. Det var altsaa meget mistrøstige Erfaringer, den danske Regering havde gjort, og dog kjendte den kun den mindste Deel af Sagens virkelige Stilling. Den vidste ikke, at Rusland, samtidig med at forhandle med Danmark, havde ført hemmelige Forhandlinger med Østrig og Frankrig, og at deri laae for en stor Deel Grunden til det russiske Cabinets mærkelige Langsomhed og senere pludselige Ilfærdighed. Efter lange Forhandlinger havde det endelig lykkedes Rusland at bringe Østrig til d. 1 April (21 Marts) at undertegne to hemmelige Traktater, som begge havde den yderste Vigtighed for Danmark. I den første, som var en almindelig Alliancetraktat, der skulde træde istedet for den ældre af 22 Mai 1746, erkjendte Østrig i den første hemmelige Artikel, at det ved Traktat af 6 August 1726 havde lovet den daværende Hertug af „Slesvig-Holstein" Tilbagegivelsen af det gottorpske Slesvig, og efter endvidere at have erklæret

---

[1]) Danske Traktater, pag. 170 og 172. Om hele Forhandlingen henvises iøvrigt til Ostens Gesandtskaber, l. c., pag. 510—17.

Traktaten af 26 Mai 1732, hvorved det havde garanteret den danske Krone den rolige Besiddelse af det hele Slesvig, for ugyldig, lovede det, „ikke alene altid at handle i Overeensstemmelse med Keiserinden til Bevarelse af det slesvig-holsteenske Huses Interesser, men ogsaa paa det Formeligste, som skee kan. at garantere Storfyrsten og hans mandlige Arvinger alle de Lande, som han nu besidder i Tydskland. Og for det Tilfælde at den Forhandling, paa hvilken man fra russisk og fra dansk Side nu arbeidede angaaende det holsteenske Huses endnu uafgjorte Fordringer, imod al Forventning ikke skulde faae det forønskede Resultat, saa at det ikke viste sig muligt at komme til et venskabeligt Forlig om disse Fordringer med det danske Hof, vilde Keiserinde-Dronningen yderligere forene sig med den russiske Keiserinde om videre fælles Foranstaltninger, sigtende til endelig at afgjøre disse Fordringer, og saaledes fast grundlægge Roligheden i Norden.“ Den anden Traktat var en særlig Alliance angaaende den tydske Krig, som skulde afløse den bestaaende Traktat af 22 Januar 1757, og i dens fjerde hemmelige Artikel forpligtede Østrig sig, for det Tilfælde at det ved den endelige Fred selv gjenerhvervede „hele Schlesien og Glatz“, til at sikkre Rusland Kongeriget Preussen, det nuværende Øst-Preussen.[1])

Medens Østrig altsaa ligeoverfor Danmark havde forpligtet sig til at bevæge Storfyrsten til at afstaae sin Deel af Holsteen, garanterede det ham ikke alene dette Land, men lovede endog at skaffe ham Tilfredsstillelse for hans Fordringer paa Slesvig. Og samtidig dermed lovede det betingelsesvis Rusland Erhvervelsen af Øst-Preussen, hvorved hele Norden og navnlig Danmark uundgaaelig vilde komme i den fuldkomneste Afhængighed af Rusland.

Østrig havde rigtignok aldrig taget i Betænkning at opoffre Danmark, men en saadan Troløshed mod en Allieret vilde dog under sædvanlige Forhold have været selv Wiener Cabinettet for stærkt. Traktaten af 1 April havde virkelig ogsaa sin eiendommelige og vistnok enestaaende Historie.

---

[1]) Martens „supplément au recueil des traités,“ III, pag. 54—56, og 66—67.

X.

Det øst-preussiske Spørgsmaal.

Ruslands Fordring paa Øst-Preussen. Frankrigs Afvisning. Østrigs Betænkeligheder. Traktaten af 1 April 1760. Den danske Regerings Gisninger og Opfattelse. Bernstorffs Plan for at hindre Faren. Foreløbige Forhandlinger med England og Preussen. Forslag til Frankrig og Østrig. Choiseuls Indvendinger. Bernstorff modificerer sin Plan. Erklæring i Petersborg d. 19 Juli. De Allieredes Forestillinger. Danmarks Ratifikation af Tiltrædelsestraktaterne af 21 og 28 Marts. Virkningen deraf.

Oprindelig havde Keiserinde Elisabeth sluttet sig til Coalitionen væsentligt af personligt Fjendskab til Frederik den 2den og uden at tænke paa at vinde direkte Fordele for Rusland. Hverken i Traktaten af 31 December 1756, ved hvilken hun tiltraadte det fransk-østrigske Forbund, eller i Traktaten med Østrig af 22 Januar 1757 eller endelig ved Tiltrædelsen af Sverigs Traktater med de Allierede af 21 Marts og 22 September 1757 havde hun betinget sig noget Vederlag for, at Schlesien og Glatz tilsagdes Østrig og at Sverig fik Løvte om Udvidelser i Pommern. Hun havde ladet sig nøie med, at Østrig i Separat-Artiklerne af 1757 forpligtede sig til at betale Rusland en aarlig Subsidie af een Million Rubler, saalænge Krigen varede.

Det vakte derfor almindelig Opmærksomhed, at den russiske General Fermor, da han i Sommeren 1757 besatte Øst-Preusson, tvang Befolkningen til at aflægge Troskabseed til Keiserinden. Det franske Cabinet søgte Oplysning i Wien om, hvad Betydning man maatte tillægge en saa usædvanlig Foranstaltning, og følte sig kun lidet tilfredsstillet ved den Formodning, Kaunitz udtalte, at det Hele alene var skeet, fordi det vilde være lettere at holde Tropperne i Tømme i det fremmede Land, naar de kunde betragte Indvaanerne som Keiserindens Undersaatter.[1]) Men inden den østrigske Cantsler kunde forespørge sig derom i Petersborg, havde Russerne ved Vinterens Nærmelse rømmet Landet, og Sagen syntes saaledes af sig selv at være falden bort.

[1]) Schäfer I, pag. 652.

Næste Aar besatte Fermor imidlertid paany Øst-Preussen og Eedsfæstelsen gjentoges da i en endnu mere høitidelig og bindende Form. Det var nu ikke let muligt længere at gjøre sig Illusioner, saameget mere som det russiske Cabinet allerede havde begyndt ganske i Almindelighed at tale om Erstatning for de Offre, Rusland bragte[1]; men først i 1759 fremtraadte det dog aabent med den Fordring at erholde Øst-Preussen ved den endelige Fred. De to allierede Hoffer havde begjært Ruslands Tiltrædelse til den fransk-østrigske Alliance-Traktat af 30 December 1758, og denne Leilighed greb Regeringen i Petersborg til i en Memoire af 26 October og en Note af 1 December 1759 at forlange at beholde denne preussiske Provinds, idetmindste indtil Krigsomkostningerne vare dækkede, og den erklærede, at kun paa denne Betingelse vilde den være villig til at tiltræde den nye fransk-østrigske Traktat og den fransk-danske Traktat af 4 Mai. Rimeligvis for at gjøre denne store Fordring noget mere tiltalende for de Allierede, lod Woronzow underhaanden forstaae, at man jo kunde modificere den saaledes, at Provindsen ikke direkte overdroges til Rusland men til Storfyrsten, mod at han da afstod Holsteen til Danmark, som til Gjengjæld derfor skulde forpligte sig til at optræde aktivt i Krigen mod Preussen.[2])

Denne Begjæring satte de allierede Magter i stor Forlegenhed. Paa den ene Side kunde de ikke undvære Ruslands Hjælp, saameget mere som det stadigt blev tydeligere, at den franske Armee vanskeligt vilde kunne naae videre end til Hanover. Paa den anden Side var et saadant Løvte til Rusland eensbetydende med en uberegnelig Forlængelse af Krigen, thi det vilde i alt Fald først være efter en lang Kamp og naar alle Preussens Kræfter vare udtømte, at Frederik d. 2den kunde bringes til at afstaae et Land, der i Aarhundreder havde været i det brandenburgske Huses Besiddelse og som havde bragt det Kongetitlen og en europæisk Stilling. Og ikke mindre betænkeligt vilde det være for Fremtiden, at Rusland ved Besiddelsen af Øst-Preussen kunde udstrække sin Indflydelse over en Deel af Europa

---

[1]) Bernis til Stainville, 8 Nov. 1757 hos Schäfer, I, pag. 661.
[2]) Arneth, VI, pag. 78.

og navnlig den nordlige. Det var særlig det franske Cabinet, som klart indsaae disse farlige Følger, idet det altid med mistroiske Øine vogtede paa den russiske Magts Fremtrængen, i hvilken det saae en fremtidig Fjende, og det var ogsaa Frankrig, som mindre trængte til Ruslands Venskab og altsaa lettest kunde modsætte sig dets Forlangender. Men istedetfor at besvare den russiske Fordring med et høfligt men afgjort Afslag, lod Choiseul sig nøie med af reent formelle Grunde for Tiden at afvise den for Frankrigs Vedkommende. „Dersom Rusland vilde opnaae særlige Fordele, maatte det derom henvende sig til Østrig, der var eneste „partie principale et directe“ i Krigen, medens Frankrig kun var Auxiliairmagt. Først naar de to Keiserinder vare blevne enige indbyrdes, vilde Øieblikket være kommet til at anmode Frankrig om at tiltræde deres Overeenskomst, men de vare altfor retfærdige til at forlange, at Kongen skulde paatage sig Forpligtelser, der kunde gjøre ham det umuligt at bære Byrden af den dobbelte Krig, han førte.“ [1]) Langt fra at være et Afslag, indeholdt dette Svar tvertimod et foreløbigt Løvte om en Tiltrædelse, forsaavidt denne ikke maatte medføre altfor store positive Forpligtelser for Frankrig, og i alt Fald var det en ligefrem Anvisning paa Østrig og en Indrømmelse af, at dette Rige for sit Vedkommende frit kunde paatage sig en saadan Forpligtelse. Da Choiseul virkelig ønskede at hindre Ruslands Planer paa Øst-Preussen, var det dobbelt uforsigtigt af ham saaledes at lade Alt komme an paa Østrigs Modstandskraft, thi man havde allerede forlængst i Paris giort den Erfaring, at Marie Theresia var saa lidenskabelig i sit Ønske om at vinde Schlesien tilbage, at hun vanskeligt kunde nægte Rusland Noget, og de Pengesubsidier, som hun ved Traktaten af 1757 havde forpligtet sig til at betale dette Land, tyngede saa stærkt paa de østrigske Finantser, at Fristelsen til at ombytte denne Forpligtelse med Løvtet om Øst-Preussen derved blev dobbelt stærk. [2])

Ikke destomindre begyndte Kaunitz, hvis politiske Dømmekraft ikke ganske forblændedes af Lidenskab, med at forsøge

[1]) Instrux til Breteuil af 16 Marts 1760, hos Flassan, histoire de la diplomatie, VI, pag. 207—11, og Brevvexling, pag. 131. [2]) Bernis til Stainville af 1 Nov. 1757 hos Schäfer, I, pag. 660.

paa at drage sig ud af Vanskeligheden ved en almindelig Erklæring om, at Østrig „saavel ved Vaaben som ved Fredsforhandlingerne vilde bestræbe sig for at forhjælpe Rusland til saadanne Fordele og Erstatninger, som det selv maatte vælge og som maatte befindes mulige; men skulde saadanne Fordele imod Forventning ikke kunne opnaaes, vilde Østrig, forudsat at det selv vandt Schlesien og Glatz tilbage, udbetale Rusland to Millioner Gylden.“ [1]) Men Rusland lod sig ikke afspise med ubestemte Løvter og Udsigten til nogle Penge. Den russiske Regering følte sig vis paa Seiren, naar den havde Østrig alene at gjøre med, thi uden Ruslands Hjælp formaaede Marie Theresia Intet og med den haabede hun i det forestaaende Felttog at kunne opnaae Alt.

I Begyndelsen af Marts 1760 var saaledes den diplomatiske Stilling i Petersborg følgende. De allierede Magter forlangte, at Rusland skulde tiltræde den dansk-franske Traktat af 4 Mai og den østrigsk-franske Traktat af 30 December 1758. Rusland var villig til det Første, forudsat at Storfyrstens gottorpske Fordringer ikke derved opgaves, og til det Sidste, naar det fik Løvte om Øst-Preussen. Hos Frankrig havde man allerede opnaaet Alt, hvad der kunde ventes og langt Mere end man havde turdet haabe, og Østrig havde man et godt Hold paa, idet Aarstiden var saa langt fremrykket, at det forestaaende, som det i Wien antoges, afgjørende Felttog snart skulde aabnes, og endnu var ingen Operationsplan aftalt mellem de to Regeringer. Ligesaa klart det russiske Cabinet opfattede denne Stilling, ligesaa behændigt og resolut forstod det at bruge den. Den 18 og den 21 Marts n. St. tiltraadte de russiske Commissairer, Cantsleren Woronzow og Iwan Schuwalow, Traktaten af 4 Mai og 30 December 1758. Rusland havde her ikke blot Østrig men ogsaa Frankrig ligeoverfor sig, og i disse Akter undgik man altsaa at berøre Alt, hvori den franske Regering ingen Deel vilde have, kun at de ovenfor nævnte [2]) smaae Reservationer med Hensyn til Storfyrstens gottorpske Rettigheder toges. Men desto mere uforbeholdent behandledes

[1]) Immediat-Rescript til Esterhazy af 5 Dec. 1759 hos Arneth, VI, pag. 79—80. [2]) See pag. 141-42, cfr. Depecher fra Wedel-Frijs af 10 Mai og fra Schack af 19 Dec. 1760.

Østrig. Den 15 Marts overleverede Commissairerne Esterhazy uden noget foregaaende Varsel Udkast til to nye Traktater, i hvilke Østrig lovede Rusland sin eventuelle aktive Bistand til Gjennemførelsen af Storfyrstens Fordringer ligeoverfor Danmark, og endvidere Erhvervelsen af Øst-Preussen. „Da Sagen nu var forhalet saa længe og til ingen Nytte," saaledes tilføiedes det, „ønskede Rusland at vide, hvad det havde at holde sig til, for at man kunde vende sin hele Opmærksomhed paa en hensigtsmæssig Operationsplan. Man tvivlede ikke paa, at Ambassadøren var beredt til uden videre Tøven at undertegne disse Traktater." [1]) Denne Opfordring satte Esterhazy i den største Forlegenhed. Der havde hidtil aldrig med et Ord været Tale om at afløse de to bestaaende russisk-østrigske Traktater af 1746 og 1757 med nye, og Ambassadøren var derfor aldeles blottet for Instructioner angaaende et saadant Forslag, end sige at han skulde have fornøden Fuldmagt til at undertegne, og vel kjendte han sin Regerings Tanker om det østpreussiske Spørgsmaal, men de vare ikke endelige, idet man i Wien endnu smigrede sig med, at den afgivne almindelige Erklæring vilde tilfredsstille det russiske Cabinet. Men forgjæves forestillede Esterhazy de russiske Commissairer, at han maatte have en passende Frist for at indhente Ordre fra Wien. Den 30 Marts overleverede de ham et nyt Aktstykke, hvori de afviste hans Indvendinger og nægtede enhver Opsættelse. Mundtligt tilføiede de, at „man ikke kunde udtale sig om Operationsplanen og de krigerske Foretagender, før man følte sig fuldstændigt beroliget med Hensyn til Erstatningsspørgsmaalet." [2]) Dette var at røre Esterhazy paa det ømme Sted. Han saae allerede i Aanden, hvorledes Østrig vilde komme til at staae alene i Kampen mod sin frygtelige Modstander og at det forestaaende Felttog, til hvilket man havde knyttet saa store Forhaabninger i Wien, vilde blive et fuldstændigt Nederlag for hans Keiserinde. Ligeoverfor denne Udsigt maatte efter hans Mening alle Betænkeligheder vige, og den 1 April n. St. undertegnede han begge Traktater, endog uden at tilføie Clausulen „sub spe

---

[1]) Schäfer, II, pag. 500. [2]) Arneth, VI, pag 84.

rati.“ [1]) Da han den følgende Dag sendte dem til Wien, havde han til Gjengjæld den Tilfredsstillelse at kunne melde, at Rusland idetmindste tildeels havde antaget den forelagte Operationsplan. [2])

I Wien bleve Keiserinden og Kaunitz yderlig bestyrtede over Esterhazys Svaghed, og han afløstes ogsaa kort efter af Grev Mercy-Argenteau. Skaden var imidlertid nu engang skeet, og det østrigske Hof trængte altfor meget til Ruslands Hjælp, til at det skulde turde nægte at ratificere Traktaterne. Hensynet til Fremtiden maatte vige for Øieblikkets Krav. Men hvorledes vilde Frankrig optage det Skeete, vilde Choiseul, der altid mistænkte det østrigske Cabinet for Underfundighed, fæste Lid til den usandsynlige Forklaring, at Esterhazy havde handlet uden Bemyndigelse? Det synes, at Kaunitz i rigtig Erkjendelse af, at Oprigtighed under disse Omstændigheder vilde være den klogeste Politik, meddeelte hele Sagens Sammenhæng og Traktaternes fulde Indhold i Paris. [3]) Imod al Forventning modtog Choiseul Underretningen roligt, og med sin sædvanlige Bevægelighed var han endog ikke langt fra nu at finde Øst-Preussens Afstaaelse til Rusland en ret hensigtsmæssig politisk Combination; idetmindste tilraadede han Østrig at fastholde denne Ordning ved den endelige Fred, fordi Frederik den 2den da for Fremtiden vilde rette alle sine Bestræbelser paa at vinde denne Provinds tilbage og derfor opgive sin aggressive Politik imod Østrig. [4]) Maaskee havde denne Choiseuls Sorgløshed sin Grund i, at han endnu ikke ganske havde opgivet Haabet om at naae en Separatfred med England, hvorved Frankrig kunde drage sig ud af den tydske Krig, [5]) eller ogsaa indsaae han, at under de forhaandenværende Omstændigheder kunde Østrig ikke handle anderledes end det gjorde, og stolede paa, at Frankrig i alt Fald i sin Tid vilde kunne tage sin Beslutning med fuld Frihed, thi det var han fast bestemt paa, ikke at binde sin Regering

---

[1]) Kaunitz til Esterhazy af 30 April 1760 hos Arneth VI, pag. 436.
[2]) Schäfer II, pag. 575—76. [3]) Schäfer II, pag. 502 siger, at Kaunitz tilbageholdt de hemmelige Artikler, men dette er vistnok en Misforstaaelse, cfr. ogsaa Arneth, VI, pag. 85. [4]) Arneth, VI, pag. 91.
[5]) Schäfer II, pag. 488—92, cfr. Arneth, VI, pag. 86—89.

til, hvad Østrig og Rusland indbyrdes bleve enige om i denne Sag.

Beroliget fra denne Side, kunde Kaunitz nu skride til Traktaternes Ratification, men han vilde dog gjøre et Forsøg paa at opnaae nogle Modificationer i deres Indhold og Form. Ved Reskript af 24 Mai [1]) instrueredes Esterhazy altsaa til for det Første at gjøre Løvtet om, at Rusland skulde beholde Øst-Preussen afhængigt af, at Østrig ved Freden opnaaede Afstaaelsen af „hele“ Schlesien og Glatz. Det russiske Cabinet gjorde ingen Vanskelighed ved at gaae ind herpaa. For det Andet foreslog han, for at gjøre det lettere for Frankrig at tiltræde Traktaterne, hvad man i Wien meget ønskede, at Bestemmelserne om de gottorpske Fordringer og om Øst-Preussens Afstaaelse, skulde optages i de hemmelige Artikler, som ikke skulde forelægges det franske Cabinet. Ogsaa dette bifaldtes i Petersborg, og det kom saaledes i Traktatens ostensible Deel kun til at hedde (Art. V) ganske i Almindelighed, at man vilde anvende alle sine Bestræbelser for, at „Rusland kunde opnaae den Erstatning, hvortil det havde den mest grundede Ret saavel i Betragtning af den Skade, det havde liidt under Krigen, som for de Tjenester, det havde ydet den gode Sag.“ Endelig optog Kaunitz den Tanke, som Woronzow i sin Tid havde fremsat, at Øst-Preussen skulde afstaaes til Storfyrsten og saaledes først ved hans Thronbestigelse forenes med Rusland, men at han til Gjengjæld skulde overdrage sine gottorpske Besiddelser til Danmark. Denne Combination vilde medføre meget væsentlige Fordele. Den danske Hær stod færdig til at rykke i Marken og 25000 friske Tropper vilde meget sandsynligt kunne gjøre Udslaget i det forestaaende Felttog. Holsteens Afstaaelse til Danmark vilde ogsaa fjerne den Fare for Tydskland, der maatte opstaae af at den russiske Keiser som Hertug af Holsteen vilde blive berettiget til at blande sig i Rigets Anliggender, og Oldenborg og Delmenhorst — thi naturligvis var det ikke Meningen, at Danmark skulde faae Holsteen for Intet — kunde bruges som Middel til at vinde andre Allierede, maaskee endog friste Hanover. Men det viste sig snart, at Woronzow

---

[1]) Schäfer II, pag. 576—78.

i alt Fald kun havde udtalt en personlig Anskuelse. Storfyrsten vilde aldeles ikke høre tale om et saadant Bytte, og da Østrig engang var gaaet ind paa deres Forlangende, havde Russerne ingen Grund til at opgive den større Fordeel, at Øst-Preussen afstodes direkte til Rusland. Med Hensyn til dette Punkt maatte Kaunitz altsaa lade sig nøie med. hvad der oprindelig var bestemt i den af Esterhazy undertegnede Traktat.

I den saaledes modificerede Affatning bleve de to Traktater sluttelig vedtagne. Men trods alle de tagne Forsigtighedsregler nægtede det franske Cabinet dog at tiltræde dem for sit Vedkommende, medmindre der til Bestemmelsen om Krigserstatning til Rusland udtrykkelig tilføiedes et Forbehold om, at denne Erstatning skulde være „billig og stemmende med Frankrigs gamle Venners og Allieredes Interesser". Med samme Loyalitet erklærede Choiseul. da Ruslands Tiltrædelse til den dansk-franske Traktat af 4 Mai forelagdes i Paris, at han kun kunde lade den tilføiede Reservation med Hensyn til Storfyrstens formeentlige Rettigheder passere. forsaavidt Danmark ikke reiste Indsigelser imod dette Forbehold.[1])

Om alt dette var den danske Regering holdt i Uvidenhed, men Bernstorff besad det politiske Instinkt. at han ligesom følte paa sig selv, hvad der foregik, og at han ved Hjælp af enkelte spredte Data var istand til at gjennemtrænge en Hemmelighed med ligesaa stor Sikkerhed, som om han var indviet i den. Eedsaflæggelsen var naturligvis ikke undgaaet hans Opmærksomhed, Russernes lokale Krigsførelse, der istedetfor at nærme sig de østrigske Hære ikke fjernede sig fra Kystlandet ved Østersøen, bestyrkede hans Mistanke, og enhver Tvivl forsvandt, da Osten i September 1759 indsendte en Billet, han havde modtaget fra Storfyrstinden, i hvilken hun fortalte, at hun gjennem Schuwalow arbeidede paa, at Rusland skulde beholde Preussen, eller idetmindste det østersøiske Kystland.[2]) Bernstorff tøvede nu ikke længere med at sætte sig i Bevægelse for at hindre

---

[1]) Schäfer II, pag. 505, Brevvexling, pag. 155, Depeche fra Wedel-Frijs af 28 Nov. cfr. af 10 Mai 1760. [2]) Depeche fra Osten af 7 Sept. 1759 cfr. 8 Juli 1760.

denne Plan. Samtidig med at Choiseul fik Underretning fra Petersborg om, at det russiske Cabinet forlangte Øst-Preussen, modtog han derfor allerede Bernstorffs Forestillinger om, hvor fordærvelig en saadan Afstaaelse vilde være.[1]) Hans Svar, at man i Kjøbenhavn overdrev sin Frygt for Rusland og at Frankrig vel skulde vide at beskytte Danmark, beroligede ikke Bernstorff,[2]) og tre Dage før Esterhazy lod sig tvinge til at undertegne Traktaterne af 1 April, skrev han til Osten, at han var overbevist om, at Rusland vilde beholde Preussen, og at han ikke tvivlede om, at det østrigske Cabinet jo var gaaet ind derpaa.[3]) Efterhaanden saae de danske Gesandter sig istand til at give fuldstændigere Oplysninger om, hvad der var foregaaet mellem Rusland og Østrig, og da en russisk Hær i 1760 rykkede ind i Schlesien, laae hele Situationen klar for Bernstorff: Østrig havde lovet Rusland Øst-Preussen, men paa den Betingelse, at det selv vandt Schlesien tilbage.[4])

Efter den danske Regerings Mening vilde det være en af de skjæbnesvangreste Begivenheder, som kunde træffe Europa, hvis det lykkedes Rusland for bestandig at sætte sig fast i Øst-Preussen. Derved vilde den russiske Magt have gjort et uhyre Skridt fremad, dens Hære vilde da staae paa Tydsklands Grændser, dens Flaade kunde gaae til Søes ved Foraarets Begyndelse og den rige østersøiske Handel med Korn og Skibsfornødenheder var heelt i deres Hænder. „Resultatet af denne Krig, der var begyndt for at beskytte Europas Frihed og den offentlige Rolighed, vilde blive, at der skabtes en ny Magt, uden al Sammenligning frygteligere end den, som man havde villet bekæmpe og formindske.“ Den preussiske Stat vilde ophøre med at kunne tjene til Værn mod den russiske Overmagt, der snart vilde beherske hele Nord-Tydskland og gjøre sig gjældende i alle tydske Anliggender. Men det var dog fornemlig Norden, der først og stærkest vilde føle Virkningerne deraf. Polen og Sverig vare allerede afhængige af Rusland, de vilde

---

[1]) Brevvexling, pag. 116, 129. [2]) Brevvexling. pag. 136. [3]) Nr. 146. [4]) Depecher fra Osten af 27 Mai, fra Wedel-Frijs af 23 Juni, fra Schack af 12 Aug. 1760, samt Depeche fra Bernstorff til Osten af August samme Aar.

blive fuldstændigt underkuede, naar Øst-Preussen blev russisk. Tilsøes vilde ikke Mere end to Dages Reise skille Danmark fra dets frygtelige Gjenbo. og tillands vilde kun Pommern og Mecklenburg ligge mellem det og de russiske Hære. De gottorpske Krav vilde afgive et fortræffeligt Paaskud til at bemægtige sig Holsteen og Slesvig, og det hele danske Monarchie maatte da snart følge efter.

Besiddelsen af Øst-Preussen var altsaa for Europa et meget vigtigt Spørgsmaal, men for Danmark blev det et Livsspørgsmaal, og der var ingen Tid at spilde. Allerede havde Østrig givet efter, hvorlænge vilde Frankrig modstaae det forenede Tryk af Marie Theresias Anmodninger og af Øieblikkets bydende Krav? Preussen vilde vistnok værge sig til det Yderste, men dets Kræfter vare allerede saa udtømte, at eet ordentligt Nederlag maaskee vilde være tilstrækkeligt til at ende Krigen til Fordeel for Rusland, og hver Dag kunde bringe Efterretningen om, at Keiserinden var død og at Danmarks uforsonlige Fjende havde besteget den russiske Throne. Men ligesaa vist det var, at Øieblikket var kostbart, ligesaa vanskeligt var det for den danske Regering at afgjøre, hvorledes det bedst skulde benyttes, og i hele Bernstorffs politiske Liv var dette maaskee det meest critiske, thi enhver af de forskjellige Veie, han kunde vælge, frembød de største Vanskeligheder og Farer. Men det visseste af Alt var, at den danske Regering ikke kunde lade sig drive videre nedad Begivenhedernes jævne Strøm, sorgløs eller skuffende sig med et falsk Haab, og at den ikke turde binde sig yderligere til en Magt, med hvilken den efter al Sandsynlighed snart vilde see sig nødsaget til at bryde. Hvad den danske Regering kunde gjøre, var enten ved fredelige Midler at søge at afvende den overhængende Fare, altsaa at forestille Frankrig og Østrig Følgerne saa indstændigt, at de overbevistes om Nødvendigheden af at sikkre Fremtiden, eller at gribe ind i Begivenhederne ved Vaabenmagt og forene sig med Preussen mod Rusland. Selvfølgelig vilde Bernstorff ikke gribe til det sidste Alternativ, før det første havde viist sig umuligt, men det var dog nødvendigt strax at skaffe sig Vished for, at en eventuel Alliance med Preussen ogsaa virkelig var mulig og hvorledes Forholdene under en saadan Forudsætning vilde stille sig. I og for

sig kunde det jo vel ikke betvivles, at Danmarks aktive Optræden under de forhaandenværende Omstændigheder vilde være af stor Betydning for Preussen. Den danske Flaade vilde være istand til hurtigt at rense Østersøen, hindre Russernes Fremmarsch langs Kysten og sikkre Colberg, den vilde endvidere afskjære Forbindelsen mellem Pommern og Sverig, og saaledes tvinge denne Stat til at slutte Fred. Tillands vilde 30,000 friske Tropper, thi Hæren i Holsteen skulde ved Forstærkning fra Norge bringes op til denne Styrke, kunne tilføre Frederik den 2den en maaskee afgjørende Forstærkning. Men det gjaldt om at erfare, om ikke den preussiske Konge ved hemmelige Overeenskomster allerede var bundet til Storfyrsten, og dernæst, hvilke Fordele han vilde tilstaae Danmark til Gjengjæld for denne Hjælp.

For at komme paa det Rene hermed. satte Bernstorff sig i fortrolig Forbindelse med den herværende hanoveranske Gesandt Steinberg, thi han vilde hverken indvie den preussiske Gesandt Viereck, der kort efter afløstes af den senere saa ofte omtalte Hr. von Borcke, eller bruge nogen af de danske Gesandter i Sagen, hvorfor de danske Archiver heller Intet indeholde derom. Resultatet af disse Forhandlinger, der førtes fra Slutningen af Marts og til Begyndelsen af Juni 1760, var for Englands Vedkommende et Løvte om at betale Danmark 300,000 Daler i Subsidier i fem Aar. Paa Spørgsmaalet, om Preussen var bundet til Storfyrsten, svarede Fredrik den 2den benægtende. Ligeledes erklærede han sig villig til at virke for en Løsning af det holsteenske Anliggende. Men Bernstorff lod endvidere forstaae, at han, forsaavidt Frederik d. 2den beholdt Øst-Preussen, til Gjengjæld ventede territoriale Fordele for Danmark. Hvad han herved tænkte paa, kan ikke være tvivlsomt. Det var endnu fremdeles Øst-Friesland, som hans Hu stod til, ikke for at beholde det men for at bruge det som Skadesløsholdelse til Storfyrsten, saa at Danmark kunde beholde Oldenburg og Delmenhorst. [1]) I og for sig var denne Fordring ikke ubillig,

---

[1]) Samtidig med disse Forhandlinger arbeidede Bernstorff derfor paa at afkjøbe Kaunitz dennes formeentlige Rettigheder paa Øst-Friesland, see Depesche til Bachoff af 22 Marts 1760 cfr. Schäfer II,

thi for Preussen havde det fjærne Øst-Friesland ingen Betydning, navnlig i Sammenligning med Øst-Preussen, og for Danmark var det en saa alvorlig Sag at kaste sig ind i Krigen, bryde alle sine tidligere Forbindelser og selv begynde Kampen med Rusland, at det med Rette kunde forlange positive Fordele i Forhold til disse Offre og denne Risiko. Men paa denne Fordring var man i Berlin ikke villig til at gaae ind og dermed endte Forhandlingen for det Første.[1]) Bernstorff havde i det Væsentlige naaet sin Hensigt. Han havde ikke villet afslutte Noget og han havde strax fra Begyndelsen af aabent erklæret Steinberg, at han kun, forsaavidt det ikke maatte lykkes ham ad fredelig Vei og ved de Allieredes Hjælp at opnaae en Afgjørelse, vilde forene sig med Preussen. Men han havde recognosceret Terrainet, paa hvilket han muligvis kunde komme til at operere, han havde faaet Vished for, at England og Preussen med Glæde vilde modtage en eventuel Alliance, han havde Frederik den 2dens Ord for, at denne ikke var bunden til Storfyrsten, og om han end ikke havde faaet Tilsagn om de territoriale Fordele, han havde forlangt, vilde Preussen dog maaskee vise sig mere medgjørlig, naar Øieblikket til en Overeenskomst nærmede sig og dets Kræfter da rimeligvis vare endnu mere udtømte. Bernstorff kunde nu med fuld Kundskab til Stillingen vende sig til sin Hovedopgave, at vinde Frankrig og Østrig for sine Anskuelser. Faren var nu alene, at før denne Forhandling førte til et Resultat, kunde Krigen endes ved et afgjørende Nederlag for Preussen og Øieblikket for Danmarks væbnede Intervention vilde da være tabt, men denne Mulighed forekom ham ikke synderlig stor, thi han troede ikke paa, at de Allierede saa let vilde komme til Ende med Frederik d. 2den.[2])

Allerede før Forhandlingen med Steinberg var sluttet, havde Bernstorff bragt Sagen paa Bane hos Frankrig og Østrig. I Depecher af 23, 28 og 30 April til Wedel-Frijs,

---

b, pag. 9 Note. Det viste sig imidlertid, at Huset Wied havde nærmere Rettigheder, undtagen med Hensyn til Harlingerlandet. [1]) Schäfer II, b, pag. 7—9, 716, cfr. Oeuvres de Frédéric le Grand, V, pag. 42, Dep. fra Bernstorff til de Cheusses af 4 April 1761. [2]) See saaledes blandt andre Depeche af 9 Aug. 1760 til Wedel-Frijs.

Osten og Bachoff fremsatte han sine Anskuelser, men det var fornemlig i sin Privatcorrespondance med Choiseul, at han udviklede dem udførligt. I Brevet af 23 April[1]) foreslaaer han to Udveie. principalt, at Rusland bragtes til at opgive Tanken om at beholde Øst-Preussen, subsidiairt, at i alt Fald det holsteenske Spørgsmaal forinden løstes. Det første Alternativ kunde maaskee opnaaes derved, at Rusland tilfredsstilledes ved Penge. Ansaae man det for at være absolut nødvendigt at svække den brandenburgske Magt, burde dette skee mod Vest men ikke mod Øst. Pengeerstatningen til Rusland vilde da kunne lægges paa de Provindser, man tog fra Preussen, og paa de Stater, til hvilke disse Provindser bleve givne. For sit Vedkommende var Danmark beredt til at bære sin Part, hvis Øst-Friesland blev det givet. Først, hvis denne Udvei umuligt lod sig gjennemføre, maatte man gribe til den anden, langt mindre fuldstændige, nemlig at paalægge Rusland som Betingelse for Erhvervelsen af Øst-Preussen, at Storfyrsten skulde opgive sine Fordringer paa Slesvig og sin Deel af Holsteen uden nogetsomhelst territorialt eller pecuniairt Offer for Danmark. Paa denne Maade kunde det danske Monarchie unddrages Ruslands Indflydelse og blive Tyngdepunktet for en ny Ligevægt i Norden, som kunde sikkre Europa. Det var imellem disse to Alternativer, at Frankrig maatte vælge, forkastedes begge, vilde Danmark blive nødt til „at tage Raad af Nødvendigheden“.

Bernstorffs Forslag fandt ingen Anklang hos Choiseul. I sit Svar af 12 Mai[2]) indrømmede han, at det vilde være meget farligt at lade Rusland beholde Øst-Preussen, og han erklærede derfor ogsaa, at Frankrig vilde anvende al sin Indflydelse i Wien for at hindre det. Men hvis det nu ikke hjalp, hvis det viste sig umuligt at nægte Rusland en Erstatning for de Offre, det bragte i Krigen, var Faren for Danmark da virkelig saa stor, som Bernstorff fremstillede den? Ruslands Ærgjerrighed var næppe saa umættelig, og i alt Fald vilde dets slette Regering og Europas Modstand nøde det til Maadehold. Var det ikke meget rimeligere, at

[1]) Brevvexling, pag. 137—153. [2]) Brevvexling, pag. 153—164.

det vilde bortbytte Øst-Preussen[1]) end beholde det for at gjøre det til Udgangspunkt for saa vidtgaaende Planer? Paa lignende Maade overdrev Bernstorff sin Frygt for Storfyrstens Thronbestigelse. Efter al Sandsynlighed kunde Keiserinden endnu leve længe, det var ikke usandsynligt, at han aldrig kom til Regeringen men at Keiserinden bestemte hans Søn til sin Efterfølger, og hvis han virkelig blev Keiser, var det rimeligt, at han vilde tænke ganske anderledes end nu, da han kun følte sig som holsteensk Hertug. Men forudsat ogsaa at alle Bernstorffs Forudsætninger vare rigtige, saa vare ikke destomindre de Udveie, han havde bragt i Forslag, lige umulige. Frankrig var ikke i den Stilling, at det kunde gjennemføre nogen af dem, og det var ligesaalidt billigt, at Danmark, der ikke havde deeltaget i Krigen, ved Freden opnaaede større Fordele end nogen af de Krigsførende kunde gjøre sig Haab om, som det paa den anden Side var muligt for de Allierede at tvinge Storfyrsten til at afstaae, hvad der var hans ubestridelige Eiendom, til Danmark, blot fordi denne Stat paastod, at den ellers ikke kunde føle sig sikker. Men aller mindst vel betænkt vilde dog en eventuel Alliance med England og Preussen bevise sig at være for Danmark. En saadan Politik vilde for det Første være illoyal og krænke de Forpligtelser. Danmark havde paataget sig ligeoverfor Frankrig, den vilde dernæst være meget farlig. Man opgav derved sine gamle Allierede, uden at vinde nye, antændte en ny Krigslue i Norden og udsatte sig endelig for, at Preussen uden at bekymre sig om de Løvter, det kunde have givet, vilde benytte sig af den Overvægt, som den danske Hær og Flaade gav det, til at slutte en Separatfred og lade Danmark i Stikken. Alt, hvad Danmark da havde opnaaet, var at have fremskyndet den Fare, som det frygtede, og forladt af alle at staae ligeoverfor Ruslands heie Magt. Nei, vilde den danske Regering opnaae en Løsning af det holsteenske Spørgsmaal, var der kun eet Middel, den kunde vælge, nemlig at tilveiebringe en Fred mellem England og Frankrig, ved hvilken Danmarks

[1]) Virkelig tænkte Storfyrstinden paa at overlade en Deel deraf til Polen, men hun vilde dog beholde Kystlandet ved Østersøen, see Ostens Gesandtskaber, l. c., pag 518.

Interesser da tillige kunde sikkres. Derfor kunde Bernstorff virke ved sine Forestillinger i London og ved at true med, at Danmark i modsat Fald vilde see sig nødt til at forene sig med Frankrig og dets Allierede.

Der var meget Sandt i disse Indvendinger. Ganske vist var den Anvisning, som Choiseul sluttelig gav, høist besynderlig, thi hvorledes skulde alle Danmarks Forestillinger eller Trudsler kunne bevæge England til at indgaae en Separatfred, selv om man vilde see bort fra det Selvmodsigende for Danmark i at true med at slutte sig til Rusland, hvis Seir det netop frygtede? Men desto større Opmærksomhed fortjente hans Critik af den paatænkte Alliance med Preussen. Selv om Danmark afholdt sig fra enhver Forbindelse med England — hvad der var at give Afkald paa de høist fornødne Subsidier[1]) — ja selv om Alliancen med Preussen kunde tænkes indskrænket til udelukkende at være rettet mod Rusland, vilde den dog være et bestemt Brud paa det traktatmæssige Forhold til Frankrig, idet Danmark ved Traktaten af 4 Mai udtrykkelig havde lovet, at Hæren i Holsteen ikke skulde kunne bruges til at understøtte Frankrigs og Østrigs Fjender. Og medens man saaledes opgav sine nuværende Allianceforhold, paa hvilke Danmarks Politik havde været grundet siden 1742, betroede man sig heelt og holdent til Frederik d. 2den, der just ikke ansaaes for at være nogen Slave af sit givne Ord og neppe vilde betænke sig paa at gjøre det Samme mod Danmark, som han 1742 ikke havde generet sig for at gjøre mod det mægtige Frankrig. Jo mere Bernstorff overveiede dette, desto bestemtere blev han paa kun i yderste Nød at gribe til denne farlige Udvei, men han fastholdt dog tillige stærkere end nogensinde sin Beslutning om ikke at see Tiden roligt an eller „at overlade sig til den største af alle Farer, kun fordi den var den fjerneste, og saaledes dyrt at kjøbe et Øiebliks bedragerske Ro.“ Af de to Alternativer, imellem hvilke han havde givet Choiseul Valget, havde denne tilfulde erkjendt det førstes Betydning og lovet af al Kraft at virke for, at Rusland ikke kom til at beholde Øst-Preussen; men det var tillige klart, at han ikke nærede

[1]) Brevvexling, pag. 183, 193—194, 207.

noget stærkt Haab om ved Frankrigs egne Midler eller ved Østrigs Hjælp at kunne forhindre dette Resultat. Det var altsaa væsentlig til det andet, at Bernstorff var henvist. Choiseul havde afslaaet at tage Initiativet i Petersborg til at trænge paa en Løsning af det holsteenske Spørgsmaal. Det var da Danmark selv, som maatte bringe Sagen frem for det russiske Cabinet, og dette maatte skee paa en saa bestemt Maade, at man baade i Rusland og andetsteds kunde see, at det var den danske Regerings Alvor. Det var da rimeligt, at Frankrig og Østrig med fornøden Kraft vilde blive nødte til at antage sig Sagen, dels fordi de erkjendte dens Vigtighed og fordi de vare traktatmæssigt forpligtede, men dels og fornemlig ogsaa af Frygt for, at Danmark dog tilsidst skulde udføre sin Trudsel og slutte sig til Preussen, thi hvor stor end Risikoen derved vilde være for Danmark, saa vilde Faren for de Allierede dog ikke derved blive mindre. Lykkedes det saaledes at bringe Spørgsmaalet til en taalelig Løsning, vilde det længe efterstræbte Maal være naaet, men mislykkedes Forsøget og Brudet med Rusland fremskyndedes, vilde det altid være bedre, at det kom nu, da de russiske Hære skulde bane sig en Vei gjennem det fjendtlige Preussen for at naae Danmark, end senere, naar denne Vei laae dem aaben. I Overeensstemmelse med disse Betragtninger modificerede Bernstorff altsaa sin oprindelige Plan.

Istedetfor de forventede Ratifikationer af de to Traktater af 21 og 28 Marts afgik derfor den 26 Juni Ordre [1]) til Osten om mundtligt at erklære Woronzow, at Kongen i Betragtning af Storfyrstens vedvarende Had til Danmark ikke roligt kunde finde sig i en Forøgelse af Ruslands Magt, saalænge Arvingen til dets Throne vilde bevare Paaskudet til at angribe Danmark. Kongen maatte derfor anholde hos Keiserinden om, at hun vilde anvende sin Myndighed over Storfyrsten for at bringe denne til at opgive sine Pretentioner paa Slesvig og overdrage sin Deel af Holsteen til den danske Krone. Til Gjengjæld vilde Kongen tiltræde Foranstaltningerne til Fredens Bevarelse i Østersøen, paatage sig Pantegjælden, der hvilede paa Holsteen, og desuden forpligte sig til at

[1]) Nr. 149, 150 cfr. Brevvexling, pag. 164—177.

betale Storfyrsten en aarlig Sum af 100,000 Rubler, „indtil han ved Freden blev sat i Besiddelse af et passende Vederlag eller opnaaede Nydelsen af de Fordele, som ved samme Fred maatte blive Keiserriget tillagte.“ Derimod kunde Danmark ikke længere tilbyde noget territorialt Vederlag, da „enhver Tanke om en Svækkelse af Riget under nærværende Omstændigheder vilde være uforenelig med Monarchiets Bestaaen.“ Dersom det holsteenske Anliggende ikke ordnedes, vilde Kongen see sig nødt til „at tage Raad af Nødvendigheden“ og offre Alt for at sikkre sig mod Storfyrstens Planer. Osten fik Ordre til at afgive denne Erklæring med den størst mulige Hensynsfuldhed og idet han undgik Alt, der kunde see ud som en Trudsel, men tillige at sørge for, at han fik et Svar inden d. 1 September 1760.

Den 19 Juli gjorde Osten denne Meddelelse i Petersborg. Virkningen var meget stor. Keiserinden, som var vant til af de største Magter at behandles med den dybeste Ærbødighed, kom ganske ud af sig selv og sin Apathie ved at høre et saadant Sprog af det danske Cabinet, der understod sig at udtale, at det ikke vilde tillade, at Ruslands Magt forøgedes. Hendes Forbittrelse var saa stor, at der endog var Spørgsmaal om strax at bryde med Danmark. Ogsaa paa de Allierede gjorde den danske Regerings bestemte Optræden et dybt Indtryk. De vare ikke langt fra at mistænke, at Danmark med Overlæg vilde fremkalde et øieblikkeligt Brud med Rusland og at det allerede havde afsluttet Alliancen med England og Preussen, thi ubestemte Rygter om Bernstorffs Forhandlinger med Steinberg i Foraaret vare efterhaanden komne ud.[1]) Intet kunde komme dem ubeleiligere end, dersom Frederik d. 2den netop nu fik en saa anselig og uberegnet Hjælp.

Choiseul lod hele sit onde Lune gaae ud over Bernstorff, der havde handlet uden at raadføre sig med ham, og insinuerede, at det danske Cabinets Modstand mod, at Øst-Preussen overlodes Rusland, egentlig kun havde været forstilt og at dets eneste Hensigt dermed havde været at benytte Leiligheden til at fremtvinge en Løsning af det holsteenske Spørgsmaal. Men naar Danmark truede med at forene sig

[1]) Depeche fra Wedel-Frijs af 25 Juli 1760.

med Preussen, hvis det ikke fik sin Villie, burde det idetmindste til Gjengjæld tilbyde at forene sig med de Allierede, hvis det opnaaede sin Hensigt. Bernstorff svarede, at hans Hovedgrund til at optræde saa bestemt, virkelig var den, som han havde angivet, Udsigten til Ruslands Udvidelse ved Østersøen, thi „Kongen var rede til at vente paa, at det maatte behage Forsynet at antyde andre Midler til at ende hans Stridigheder med Storfyrsten, dersom Rusland opgav Erhvervelsen af Øst-Preussen og vilde lade sig nøie med sit Riges gamle Grændser." Men skeete dette ikke, fordrede Danmarks Sikkerhed i alt Fald, at det holsteenske Spørgsmaal løstes, og man vilde gjøre Alt for at opnaae dette, kun ikke optræde aktivt mod Preussen, fordi det vilde drage Ødelæggelse over Halvøen.[1])

Men hvor krænket Choiseul end anstillede sig, var dog baade han og Kaunitz endnu mere urolige over den Vending, Sagen havde taget, navnlig da man nu ogsaa i Wien begyndte at indsee, hvor farligt Løvtet om Øst-Preussen kunde blive for Tydskland, hvis den russiske Keiser desuden beholdt Sæde og Stemme i Regensburg som Hertug af Holsteen.[2]) De Allierede lode derfor erklære i Kjøbenhavn, at de vare villige til at anvende alle deres Bestræbelser i Petersborg for, at Forhandlingen med Rusland kunde lykkes, og Choiseul tilføiede endog, at den franske Konge vilde betragte Danmarks Sag som „sin egen". Men den danske Regering maatte gjøre en Forhandling mulig ved at begynde med at ratificere Tiltrædelsestraktaterne af 21 og 28 Marts. Naar dette var skeet, vilde Rusland have forpligtet sig til i Forbindelse med Østrig og Frankrig at fremme Overeenskomsten med Storfyrsten, og først hvis Keiserinden ikke holdt dette Løvte eller en tilfredsstillende Løsning viste sig at være uopnaaelig ad denne Vei, vilde Øieblikket være kommen for Danmark til at overveie, om krigerske Midler aabnede det bedre Udsigter, og selvfølgelig vilde i saa Tilfælde Ratifikationen af de to Traktater ikke kunne lægge nogensomhelst Hindring i Veien for den danske Regerings Handlefrihed.

---

[1]) Brevvexling, pag. 177—200. [2]) Arneth, VI, pag. 78, 92—93, Brevvexling, pag. 206, Depecher fra Wedel-Frijs af 30 Mai og 6 Juni, fra Osten af 13 Juni 1760.

Vedblev Danmark derimod at nægte at ratificere, kunde dette kun opfattes som et Bevis paa, at den danske Regering overhovedet ikke ønskede nogen mindelig Afgjørelse.[1]) Det var ikke alene de Allierede, som førte dette Sprog Ogsaa Woronzow havde strax, da han den 19 Juli modtog den danske Erklæring, svaret Osten, at „dersom Kongen vilde bringe Keiserinden til at optræde efter hans Ønske ligeoverfor Storfyrsten, vilde det eneste Middel dertil være, at han først ratificerede de to Traktater, og hvad de Ord angik, som vare tilføiede Keiserindens Tiltrædelse til Traktaten af 4 Mai,[2]) vilde man let ved en Erklæring kunne forklare dem paa en Maade, der beroligede Kongen". Han endte med „at bede Osten om at give Kongen dette Raad fra ham." Trods Keiserindens første Opbrusning, var ogsaa det skriftlige Svar, som Woronzow afgav d. 2 August, meget maadeholdent.[3])

Under disse Omstændigheder kunde den danske Regering ikke længere betænke sig paa at ratificere Akterne af 21 og 28 Marts. Hensigten var opnaaet, idet Rusland og de Allierede havde forstaaet, at det var Alvor, og ved nu at udvexle Ratifikationerne vilde Danmark give det utvetydigste Bevis for, at hvad der end senere kunde skee, var det dog endnu ikke bundet ved nogen Traktat til England og Preussen.[4])

D. 28 August 1760 tilstilledes der altsaa Osten en Instrux, som han mundtlig skulde meddele Woronzow.[5]) Han skulde erklære, at Kongen aldrig havde tænkt paa at bruge truende Yttringer imod Keiserinden, men han havde ikke, uden at svigte sit Venskab og sin Agtelse for hende, kunnet undlade at gjøre hende opmærksom paa Følgerne af Storfyrstens fjendtlige Sindelag og paa de Forholdsregler, hvortil dette vilde tvinge Kongen mod dennes Villie. Naar Danmark hidtil havde næret Betænkeligheder ved at ratificere Traktaterne, var det kun, fordi Kongen vilde undgaae Bebreidelsen for Doppelthed, men saasnart der viste sig en Udsigt til, at hans Stridigheder med Storfyrsten kunde blive bilagte, gjorde han sig en Glæde af at fuldbyrde disse

[1]) Depeche fra Osten af 4 Aug. 1760. [2]) Nemlig Forbeholdet med Hensyn til Storfyrstens Fordringer. [3]) Brevvexling, pag. 201, 204. [4]) Nr. 153, Brevvexling, pag. 200—204. [5]) Nr. 154.

Akter. Herefter udvexledes Ratifikationerne den 13 og 14 October i Petersborg, og samtidig dermed afgav Osten en Deklaration, som tog de fornødne Forbehold ligeoverfor Udtrykkene i Keiserindens Tiltrædelse til Traktaten af 4 Mai[1]), og som Woronzow modtog uden nogen Indvending. D. 5 November udvexledes derpaa med Sverig Tiltrædelsen til Conventionen af 20 Marts 1759, efterat Bernstorff havde forklaret den svenske Regering, hvorfor man hidtil havde været nødt til at opsætte denne Akt.[2])

Denne Eftergivenhed af den danske Regering modtoges med stor Paaskjønnelse. Keiserinden erklærede til den østrigste Ambassadør, at hun nu, da hun saae, at hendes Mistanke mod Danmark havde været ubegrundet, vilde følge sine venskabelige Følelser for Kongen og søge at bevæge Storfyrsten til en Overeenskomst, og de Allierede udtalte deres Tilfredshed med, at den danske Regering havde fjernet den Hindring, som havde gjort dem det umuligt at fremme Forhandlingen.

XI

Fortsættelse af de holsteenske Forhandlinger.

De Allieredes Fredsplaner og Anskuelser om det øst-preussiske og det holsteenske Spørgsmaal. Ruslands Opgivelse af Fordringen paa Øst-Preussen og Virkningen heraf paa det holsteenske Spørgsmaal. Den danske Regerings Erklæring og Beslutning om at føre det holsteenske Spørgsmaal videre. Ostens Tilbagekaldelse og Forøgelsen af de danske Tilbud. Direkte Forhandlinger fra December 1760 til September 1761. Bernstorffs Forsøg paa at bringe indirekte Forhandlinger istand. De Allieredes Lunkenhed. A. P. Bernstorffs Mission til Paris. Keiserinde Elisabeths Død.

De Allieredes Interesse for det holsteenske Spørgsmaal strakte sig imidlertid ikke videre end deres egen nærmeste Fordeel krævede, og det var, at Danmark ikke ved at forbinde sig med Preussen skulde forstyrre Udsigten til en snarlig Fred, thi til en saadan stod nu hele deres Hu.

I September 1760 tilstillede det franske Cabinet Østrig en Note, hvori det erklæredes, at Kongen af Frankrig ikke

---

[1]) Nr. 154 Note. [2]) Depeche til Schack af 2 Aug. 1760.

saae sig istand til endnu flere Aar at fortsætte Krigen, og da der ikke var nogensomhelst fornuftig Grund til at antage, at næste Aars Felttog vilde blive mere afgjørende end de tidligere, udbad han sig Keiserindens Mening om, hvorledes en Fred hurtigst og sikkrest kunde opnaaes, før det næste Felttog skulde begynde. Ogsaa Maria Theresias Mod var stærkt sunket. Felttoget i 1760 havde atter skuffet hendes Forventninger, navnlig dets Slutningsakt, Nederlaget ved Torgau (d. 3 November). hendes Skatkammer var udtømt og selv hendes Generaler raadede indtrængende til Fred. Under disse Omstændigheder kunde heller ikke Kaunitz modsætte sig den, men han vilde kun ikke, at man skulde slutte den over Hals og Hoved, thi han haabede ved forsigtigt førte Underhandlinger endnu at kunne vinde ikke ubetydelige Fordele for Østrig. Han foreslog altsaa, at der næste Sommer i Juli skulde aabnes en almindelig Freds-Congres i Augsburg, hvorved han tillige opnaaede, at de Allierede kom til at foretage et Felttog endnu, som muligvis kunde faae et gunstigere Udfald end det sidste. For at vise sin oprigtige Hensigt til at fremme Fredsværket, erklærede det østrigske Cabinet saavel i Paris som i Petersborg, at forsaavidt Freden kunde komme istand ved denne Leilighed, vilde det ikke fastholde sin Fordring om Tilbagegivelsen af „hele" Schlesien og Glatz.[1])

I Anledning af disse Fredstanker havde man baade i Versailles og i Wien alvorligt beskjæftiget sig med, hvorledes der skulde forholdes med det holsteenske og med det øst-preussiske Spørgsmaal. Choiseul indsaae fuldt vel, hvor farligt det vilde være for Europa, at Rusland beholdt Øst-Preussen, og Alt hvad Bernstorff havde anført om de Virkninger, en saadan Begivenhed vilde medføre for Norden, bestyrkedes for Polens Vedkommende af den polske Gesandt i Paris, General Fontenay, og senere af en extraordinær Afsending Mokranowsky,[2]) der truede med, at Polen vilde blive nødt til at forene sig med Frederik d. 2den for at afværge,

---

[1]) Arneth, VI, pag. 210, Schäfer, II. b, pag. 186. Sidstnævnte Forfatter lader dette Afkald være betinget af, at Freden blev sluttet inden „næste" Felttog, men dermed kan ikke menes det forestaaende i 1761, som netop blev nødvendigt efter Kaunitz's Forslag. [2]) Cfr. Broglie, secret du roi, I, pag. 59, 82, II, pag. 40.

at Øst-Preussen blev russisk, og han erklærede, at „naar Polakkerne skulde underkaste sig et fremmed Aag, vilde de i alt Fald foretrække Tyrkiets for Ruslands.“ [1]) Men hvad enten det nu var, at Choiseul tilsidesatte alle andre Hensyn for Nødvendigheden af at faae en Fred, eller han forudsaae, at det nok skulde vise sig ved Forhandlingerne, at Frederik den 2den ikke vilde give slip paa en saa vigtig Provinds, saa synes han ikke at have modsat sig Ruslands Pretention, end ikke efterat Østrig var blevet løst fra sit traktatmæssige Tilsagn i Esterhazy-Traktaten ved selv at opgive sin egen Fordring paa hele Schlesien. Tvertimod bifaldt han i en Memoire, som han den 14 Januar 1761 lod overlevere i Wien, udtrykkelig som Grundlag for Fredsforhandlingerne, at Rusland og Østrig beholdt deres Erobringer, altsaa at Østrig fik Glatz og Rusland Øst-Preussen. [2]) Naturligvis var hans Interesse for det holsteenske Spørgsmaal endnu meget ringere. Den hidtilværende Stilling kunde uden synderlig Fare vedblive, indtil der frembød sig en gunstig Leilighed til en Forandring, og skulde mod al Forventning en Fare for Danmarks Selvstændighed opstaae, var det da tidsnok at gribe til de fornødne Forholdsregler. Den eneste Vanskelighed var at hindre, at Danmark skulde blive utaalmodig og udføre sin Trudsel om at forene sig med Preussen og derved gjøre Frederik den 2den uimodtagelig for alle fornuftige Fredsforslag. Man maatte derfor bestræbe sig for, at de indledede holsteenske Forhandlinger i alt Fald ikke bleve afbrudte, før det var for sildigt for Danmark at hindre en Fredslutning. Allerbedst vilde det forsaavidt være, hvis Rusland af sig selv frafaldt sin Fordring paa Øst-Preussen, thi man havde Bernstorffs gjentagne Erklæring om, at ligesom det var Frygten for en saadan Udvidelse af Ruslands Grændser, der fra først af havde bevæget ham til at forlange en øieblikkelig Løsning af det holsteenske Spørgsmaal, saaledes vilde han atter kunne overlade dette Spørgsmaal til dets rolige Udvikling, saasnart hiin Fare var fjernet.

Sagen stillede sig noget anderledes for den roligere Kaunitz. I én udførlig Beretning, som han den 30 December

---

[1]) Depeche fra Wedel-Frijs af 6 Sept. 1760, 20 Marts 1761. [2]) Arneth VI, pag. 218.

1760 forelagde Keiserinden[1], erkjendte han vel, at det ikke stemmede med Østrigs Interesse, at den russiske Magt forøgedes ved Erhvervelsen af Øst-Preussen og nærmede sig Tydsklands Grændser. „Paa Grund af den Mængde af græske Troesbekjendere, der havde nedsat sig fra Bøhmen af og ned til det sorte Hav, var det øiensynligt, at der truede en endnu større Fare fra Ruslands end fra Preussens Side. Thi Polen frembød ikke længere noget Værn, Curland var ganske omsluttet af Russerne og de skjønneste Havne i Østersøen vare i deres Hænder. Men endnu langt frygteligere vilde Ruslands Magt blive, hvis det ikke blot forblev i Besiddelse af Preussen men Storfyrsten ogsaa beholdt sine holsteenske Arvelande. Han vilde da, naar han engang besteeg den russiske Throne, samtidig have fast Fod i Tydskland, Stemme og Sæde par Rigsdagen og Leilighed til stedse yderligere at udvide sin Indflydelse, Anseelse og Overvægt og til at indskrænke den tydske Keisers Myndighed, ja maaskee endog til selv at stræbe efter denne Værdighed. Allerede Czar Peter havde havt den Hensigt at faae Holsteen ophøiet til et Churfyrstendømme og derved at opnaae en mægtig Indflydelse paa Keiservalget. Muligvis var denne langtskuende Tanke endnu ikke opgivet, men en saa stor Ulykke kunde ikke afvendes paa anden Maade end ved at Storfyrsten formaaedes til at give Afkald paa sine holsteenske Arvelande og modtage Erstatning derfor i Erhvervelsen af Kongeriget Preussen.“ Hvis man altsaa befandt sig i den Nødvendighed at skulle vælge mellem disse to Ulykker, maatte man foretrække, at Rusland fik Preussen, men at det opgav Holsteen. „Derved vilde man opnaae en tredobbelt Fordeel. Storfyrsten mistede sin Indflydelse i Tydskland, Kongen af Preussens Magt svækkedes betydeligt og han fik desuden en farlig Nabo, der stadig kunde holde ham i Tømme. De holsteenske Lande vilde blive overdragne til Danmark, og til Gjengjæld derfor vilde denne Magt da forpligte sig til at tage Deel i Krigen med idetmindste 20,000 Mand eller maatte efter sit eget Tilbud aftræde Oldenburg og Delmenhorst. Med disse sidste Lande kunde man da lokke Hanover og fjerne det fra Preussen.“

[1]) Arneth, VI, pag. 207—214.

Forsaavidt var altsaa det østrigske Cabinet pludselig bleven Danmark gunstigt. Men disse Forslag skulde efter Kaunitz's Mening behandles i den tilkommende Congres og i Forbindelse med alle de andre, og ikke i en særlig Forhandling, hvad Bernstorff bestemt vilde, fordi han forudsaae, at det holsteenske Spørgsmaal vilde blive skudt tilside i den almindelige Tummel. Og dernæst havde Kaunitz overseet, at Afstaaelsen til Rusland af Øst-Preussen vilde møde den meest afgjorte Modstand ikke blot hos Frederik den 2den men ogsaa hos andre Magter. Dette viste sig ogsaa i Petersborg. Den engelske Gesandt, Roberth Keith, der baade ved sin Personlighed og ved den Indflydelse, England selv under Krigen bevarede ved det russiske Hof, indtog en betydelig Stilling hos Regeringen, havde af Iwan Schuwalow faaet Underretning om Ruslands Hensigter. Hans Svar lød lidet opmuntrende. „Ruslands Besiddelsestagelse af denne Provinds," sagde han, „vilde være en stadig Gjenstand for Skinsyge fra de andre Magters Side og blive en Kilde til Fredsforstyrrelse i Europa, thi der var ikke een Stat, som ikke vilde have en væsentlig Interesse af at forhindre det, og selv om man som Følge af meget ulykkelige Omstændigheder til et givet Øieblik ikke havde seet sig istand til at forebygge det, vilde alle gribe den første Leilighed til at udrive dette Land af Ruslands Hænder." [1]) Det er ganske rimeligt, at denne Udtalelse har bidraget Sit til at gjøre det russiske Cabinet betænkeligt ved at fastholde en Fordring, som nu desuden havde mistet al traktatmæssig Støtte ligeoverfor Østrig, efter at denne Magt havde opgivet at tilbagevinde hele Schlesien. I alt Fald blev Resultatet, at den Instrux, som udfærdigedes til den russiske Afsending, der blev udseet til at deeltage i den paatænkte Congres i Augsburg, lød paa, at Rusland vilde tilbagegive Øst-Preussen, dog om muligt med Undtagelse af Memel. [2])

Dette var en meget behagelig Overraskelse for Choiseul, som paa eengang saae det farlige øst-preussiske Spørgsmaal

---

[1]) Keiths Depeche findes i „la cour de Russie, il y a cent ans", pag. 164. [2]) Depeche fra Osten af 13 Februar, fra Wedel-Frijs af 5 Marts, cfr. Dep. fra Stahrenberg til Kaunitz af 2 Marts 1761 hos Schäfer, II, b, pag. 731.

løst og den danske Regering befriet fra den Fare, der efter dens egen Erklæring havde nødt den til at trænge paa en øieblikkelig Løsning af det holsteenske Spørgsmaal. I Begyndelsen af 1761 meddeelte han Ruslands Beslutning til Bernstorff, og idet han gjorde sig ikke lidet til af dette Resultat, som han lod forstaae at man væsentlig skyldte hans Forestillinger, undlod han heller ikke at fremstille Danmarks Fordringer i det holsteenske Spørgsmaal som ganske uholdbare. Han fortaug imidlertid, at der ikke forelaae nogen direkte og endelig Opgivelse fra Ruslands Side, men at det kun var en middelbar Følge af, at Østrig opgav at faae hele Schlesien, og at det Hele var betinget af, at Freden nu kom istand. Men uagtet Choiseul klogelig hemmeligholdt dette, og formodentlig for at hindre Bernstorff fra at opdage Sammenhængen, indskærpede ham den dybeste Taushed om Sagen, følte denne sig dog paa ingen Maade ganske tryg og trængte paa, at Rusland direkte til Danmark skulde gjentage sin Forsikkring, da man ellers udsatte sig for, at det russiske Cabinet fragik sit Ord. Ligeoverfor Choiseuls gjentagne og bestemte Erklæring og da denne desuden med Føie gjorde gjældende, at Rusland aldrig vilde indrømme Danmark Ret til at forlange en saadan Forsikkring, samt lovede, saasnart Rusland viste Tilbøielighed til at gjenoptage sine Pretentioner, strax at underrette Bernstorff derom, lod denne tilsidst sin Fordring falde.[1])

Ogsaa for den danske Regering var det selvfølgelig en stor Beroligelse at erfare, at Øst-Preussen ikke vilde blive russisk, men derfor var dog det holsteenske Spørgsmaal ikke vendt tilbage til dets tidligere Stilling. Under Trykket af hiin Fare havde Danmark seet sig nødt til at antage en næsten truende Holdning ligeoverfor Rusland og til at fordre en endelig Ordning af den gottorpske Strid, men alt dette kunde ikke gjøres ugjort. Forholdet til Rusland var nu engang bleven forstyrret, Spørgsmaalet var stillet, løstes det ikke ved denne Leilighed, vilde det senere og maaskee meget snart medføre et Brud, og var den almindelige Fred til den Tid kommen istand, vilde Danmark staae alene i sin

---

[1]) Nr. 162, 163, Brevvexling, pag. 212—221, Dep. fra Wedel-Frijs af 5 Marts og af 10 April 1761.

Kamp med den hele russiske Magt. Ikke destomindre vilde Bernstorff ikke fragaae det Ord, han havde givet Choiseul. Den danske Regering erklærede derfor, at den „ikke vilde hindre eller vanskeliggjøre det for saa mange Folk heldbringende og for det almindelige Vel saa betimelige Fredsværk, skjøndt det var modsat dens egen Interesse. Men dersom Freden ikke kom istand og hvis Rusland afslog den Overeenskomst, som var foreslaaet Storfyrsten, eller nægtede at afgive den Erklæring, Danmark havde forlangt med Hensyn til Øst-Preussen, vilde Kongen mene at have opfyldt Alt, hvad der med Retfærdighed kunde forlanges af ham, og han vilde ansee sig ikke blot for berettiget men ogsaa for forpligtet og tvungen til at frelse sine kostbareste Interesser, som han hidtil havde offret for den videst drevne Fiinfølelse.“ [1])

Den danske Regering vilde saaledes ikke lade det holsteenske Spørgsmaal igjen falde, men vedblev at drive paa en Afgjørelse, og ligesaa bestemt var den paa, ikke at bringe det til Behandling paa den forestaaende Fredscongres. Paa en Forespørgsel af Nederlandene svarede man derfor, at man ikke agtede at forlange at sende nogen Befuldmægtiget til Augsburg, medmindre Forhandlingerne udstraktes udover de nærmeste Krigsaarsager, [2]) og da den midlertidige chargé d'affaires i Petersburg havde brugt nogle uforsigtige Yttringer om, at den holsteenske Sag kunde bringes frem paa Congressen, fik han en meget alvorlig Irettesættelse derfor. [3])

Det var rigtigt, at da Spørgsmaalet nu engang ved Omstændighedernes Magt var bragt til det Standpunkt, paa hvilket det befandt sig, kunde det ikke paany vende tilbage til den tidligere latente Tilstand, men maatte føres videre og ende enten med en venskabelig Overeenskomst eller med et aabent Brud. Men hvad enten man tænkte sig det ene eller det andet af disse Resultater, var det nærværende Tidspunkt det fordeelagtigste for Danmark. Saalænge Keiserinden levede og saalænge den almindelige Fred endnu ikke var sluttet, havde en Overeenskomst større Udsigter og en

---

[1]) Nr. 162. [2]) Depeche til de Cheusses af 25 Juli og til Moltke af 25 Sept. 1761. [3]) Nr. 165.

Krig frembød mindre Farer. Det var derfor nødvendigt snarest muligt at komme til en Crise, uden at man dog paadrog sig Beskyldningen for at have tilsigtet et Brud. Hvad man meest havde at befrygte af en saadan Plan, var, at netop paa det critiske Punkt under Forhandlingerne, naar det skulde afgjøres, om de vilde komme til at ende med en Overeenskomst eller med en Krig, de faktiske Forhold pludselig kunde forandre sig enten ved et Thronskifte i Rusland eller ved en almindelig Fredslutning. Men denne sidste troede Bernstorff ikke at være nær forestaaende, fordi de Allierede endnu stillede langt større Fordringer end Frederik den 2den vilde opfylde, og den anden Mulighed var ikke synderlig sandsynligere end den allerede længe havde været det, thi Keiserinden var hverken gammel eller egentlig sygelig. Ganske vist var man udsat for, at hun kunde bortrives ved en pludselig Død, men man maatte løbe den Risico, thi der var intet Valg.

Foreløbig idetmindste kunde man ikke regne paa nogen virksom Understøttelse under Forhandlingerne fra de Allieredes Side. De vare optagne af Forberedelserne til den paatænkte Fredscongres og de vare trygge ved den danske Regerings Erklæring om ikke at ville hindre Fredsværket ved nu at forbinde sig med Preussen. Desto nødvendigere var det, at den danske Regering gjorde sine egne Operationsmidler saa virksomme som muligt.

Til den Ende havde Bernstorff endelig bestemt sig til at kalde Osten tilbage fra Petersborg. Allerede længe havde dennes Stilling været meget truet, thi efterhaanden havde hans Forhold til Storfyrstinden ikke ganske kunnet skjules, og det havde skaffet ham en Mængde Misundere og Fjender, saa at han allerede gjentagne Gange havde begjært at forflyttes. Men nu havde Keiserindens altformaaende Favorit, Iwan Schuwalow, besluttet hans Fald og vidst at ophidse sin Herskerinde saaledes imod ham, at hun udtrykkelig lod den danske Regering vide, at saalænge han forblev i Petersborg, vilde Forhandlingen med Storfyrsten ikke blive fremmet. Osten rappelleredes altsaa den 28 November 1760. Hans Efterfølger blev Grev Haxthausen, hidtil Danmarks Gesandt i Dresden og Warschau, men han modtog Ordre til ikke at

begive sig til sin nye Post, før det havde viist sig, at et Brud ikke var nær forestaaende.[1]) Men dernæst havde Bernstorff ogsaa indseet Nødvendigheden af at opgive sine Forhaabninger om at erhverve det gottorpske Holsteen uden noget territorialt Offer for Danmark. Osten havde strax fra Begyndelsen af erklæret dette Maal for uopnaaeligt, selv dengang da der var Spørgsmaal om at give Rusland Øst-Preussen som Vederlag. Med Rette gjorde han opmærksom paa, at Danmark ikke forlangte Mindre, end at Storfyrsten skulde afstaa sit Stamland imod det uvisse Haab om engang ved Freden at opnaae en territorial Erstatning, og imidlertid lade sig nøie med en aarlig Pengesum. Dersom det nu blev hans Skjæbne aldrig at bestige Ruslands Throne, vilde han altsaa være hjemløs og intet Andet besidde end en maaskee usikker Pengefordring. Storfyrstinden, hvem Osten havde meddeelt Bernstorffs Forslag, havde svaret, at Storfyrsten ikke, uden at vanære sig, kunde nedlade sig til at modtage 100,000 Rubler for sit fædrene Land. Ogsaa den franske og den østrigske Ambassadør erklærede, at Afstaaelsen af Oldenburg og Delmenhorst nødvendigvis maatte udgjøre Grundlaget for enhver Forhandling.[2]) Efterhaanden maatte den danske Regering saaledes bestemme sig til at forøge sine Tilbud op til den Størrelse, som de havde havt under den Lynarske Forhandling i 1750, altsaa til at omfatte Oldenburg og Delmenhorst i Forbindelse med 1½ Mill. Daler, ja, hvis det var nødvendigt, var Kongen beredt til at gaae endog noget videre „dog maatte de allierede Regeringer erindre, at de efter Traktaten af 4 Mai 1758 selv havde en Interesse af, at denne Sum ikke overskredes.“ Men atter og atter dukker Bernstorffs Yndlingstanke frem paany. „Helst vilde han dog, at Rusland istedetfor Oldenburg og Delmenhorst skulde modtage en aarlig Sum; man vilde give 250 eller endog 300,000 Daler aarlig, medens de to Grevskaber kun indbragte 200,000,“ og han smigrede sig med, at om man end nødtes til at begynde med Tilbudet om et Mageskifte, vilde der nok senere under Forhandlingerne kunne

---

[1]) See nærmere i Ostens Gesandtskaber i Hist. Tidsskr. l. c., pag. 529—538. [2]) Ibid., pag. 526—27, 529.

byde sig en Leilighed til at lade Penge træde istedetfor Land.[1])

Men det syntes næsten, som om en Forhandling slet ikke skulde komme istand. I November 1760 vare Ratificationerne blevne udvexlede, og først den 17 December havde Woronzow og Schuwalow havt Mod til i Keiserindens Navn mundtlig at opfordre Storfyrsten til at komme til en Overeenskomst med Kongen af Danmark, men det skeete med den sædvanlige frygtsomme Ligegyldighed, og fremkaldte kun den overmodige Beskeed, at han selv skulde bringe Keiserinden sit Svar. Men han gav sig god Tid dermed og den ene Maaned forløb efter den anden, uden at der hørtes Noget om Sagen.[2]) Først den 2den Marts 1761 bequemmede han sig til at svare, at han var villig til at indlade sig paa Forhandlinger om „Bilæggelsen af de endnu uafgjorte Differentser", og han befuldmægtigede sin holsteenske Overkammerherre Brockdorff til at underhandle, men uden at angive nogen Basis.[3]) Det var let at see af Storfyrstens Udtryk, at han var mere betænkt paa at reise gamle Fordringer end løse nye Vanskeligheder, og Bernstorff gjorde sig ingen Illusioner om Udfaldet af Forhandlingerne, men Forsøget maatte nu engang føres igjennem. Den 9 April overleverede altsaa den danske chargé d'affaires, A. Schumacher, understøttet af de to Allieredes Ambassadører, de danske Tilbud, og der gaves Grev Haxthausen Ordre til at begive sig til Petersborg. Men atter forløb tre Maaneder, uden at Storfyrsten erklærede sig,[4]) og da endelig hans Svar kom den 27 Juli, var det en simpel Forkastelse af alle de danske Forslag, uden at der stilledes Modforslag. Derimod udtalte Storfyrsten sig vidtløftigt om sine Krav. Han paastod sin Ret til det tidligere gottorpske Slesvig og opgjorde sin Erstatningsfordring for det hidtidige Afsavn deraf til 24—30 Millioner Daler. Det var en fuldstændig Afbrydelse af enhver Forhandling og Bernstorff opfattede det saaledes. Den 7 September instrueredes Haxthausen til at erklære Woron-

---

[1]) Nr. 162, Brevvexling, pag. 217, Depeche til A. Schumacher af 15 Jan. og 22 Marts, til Haxthausen af 4 Juli 1761. [2]) Nr. 157, 159, 160, 163, Depeche til Bachoff af 29 Nov. og af 27 Dec., fra Wedel-Frijs af 19 Dec. 1760. [3]) Nr. 164, 165. [4]) Nr. 166.

zow, at „da Storfyrsten havde afbrudt denne gjennem saa mange Aar førte Forhandling, maatte Kongen fra nu af betragte de Ulykker som uundgaaelige, som han saa meget havde søgt at fjerne.“ Hvad særlig Storfyrstens Pretentioner paa Slesvig angik, erklærede Bernstorff, at „denne Besiddelse var Kongen ved sin Krone forpligtet til at bevare, saalænge der var et Værge i hans Rige og en Blodsdraabe i det danske Folks Aarer.“ Sluttelig forbød han Haxthausen at gjøre nogetsomhelst Skridt for at bevirke en Gjenoptagelse af Forhandlingerne.[1])

Denne betænkelige Vending i Forholdet fremkaldte almindelig Uro. Som sædvanligt i saadanne Tilfælde kastede man Ansvaret ikke paa den Magt, som havde foraarsaget Brudet, men paa den, der havde constateret det. Navnlig var Choiseul heftig i sine Bebreidelser mod den danske Regering. „Vel var Storfyrstens Svar meget stødende, men det var en uhyre Feil af Danmark at afbryde Forhandlingen, thi saalænge den formelt bestod, var der altid en Mulighed for, at den under gunstigere Omstændigheder kunde tage en tilfredsstillende Vending, men naar den engang var afbrudt, var det næsten umuligt igjen at bringe den istand.“ Rusland undlod naturligvis ikke at spille den krænkede og beklagede sig over, at Haxthausen skulde have brugt Trudsler, ligeoverfor hvilke Storfyrsten ikke havde kunnet handle anderledes end han havde gjort. Man talte i Petersborg om Nødvendigheden af at sørge for Rigets Sikkerhed, man vilde forlange større Subsidier af Østrig og man tænkte paa at begjære Sverigs Hjælp mod Danmark. Ganske forstilt var iøvrigt denne Frygt ikke, thi den danske Regering havde stadigt fortsat sine krigerske Forberedelser under Forhandlingerne og Hæren i Holsteen havde modtaget betydelige Forstærkninger. Man troede derfor almindeligt, at Danmark nu strax vilde skride til Krig og at det første Skridt vilde blive Besættelsen af det storfyrstlige Holsteen, hvorfor der ogsaa allerede var givet Ordre til at evacuere Kielerslot og bringe Storfyrstens derværende Eiendele i Sikkerhed i Hamburg. Fra de Allieredes Side taltes der om et collectivt Skridt i Kjøbenhavn for at opfordre den danske Regering til Maadehold.

---

[1]) Nr. 169.

Det var imidlertid ikke endnu Bernstorffs Hensigt at lade det komme til det Yderste. Saalænge Danmark ikke havde anden Aarsag til Krig end den, at Storfyrsten afslog at afstaae sit Stamland, kunde den danske Regering ikke erklære Krigen men kun modtage den. Desuden vilde Bernstorff udtømme alle venskabelige Midler lige til det sidste, for at kunne paaberaabe sig kun at have handlet af Nødvendighed. Han svarede derfor den russiske Gesandt, at Haxthausen vistnok ikke havde havt Ordre til at bruge Trudsler, men vel til at forestille Cantsleren, hvad der vilde blive en Følge af Storfyrstens fjendtlige Følelser mod Kongen. [1]) Ligeledes afviste han enhver Formodning om, at Danmark skulde ville bemægtige sig det storfyrstlige Holsteen. Derefter beredte han sig paa at føre Forhandlingerne ind i et nyt Spor. De direkte Forhandlinger vare tilende. Men Sagen kunde optages paany af de to allierede Magter, naar de gjorde den til deres egen, og forelagde et selvstændigt Forslag til dens endelige Ordning baade i Petersborg og i Kjøbenhavn. Kunde de Allierede bevæges dertil, var han overtydet om, at de i deres egen blivende Interesse vilde nærme sig i alt Væsentligt til det danske Synspunkt, og forkastedes deres Forslag i Petersborg, vilde de efterhaanden trænges over til at tage Parti for Danmark i Tilfælde af en Krig, eller i alt Fald ikke længere kunne nægte det deres virksomme Sympathier.

Samtidig med at den ovennævnte Instruction gik til Haxthausen, rettede den danske Regering altsaa en officiel Forespørgsel til de to allierede Hoffer, „om der efter Storfyrstens Svar endnu var noget Haab, Middel eller Villie tilstede til at opfylde Artikel III af Traktaten af 4 Mai 1758“, og i Privatbrev til Choiseul udviklede Bernstorff sin Tanke nærmere derhen, at Forhandlingen vilde være endt, medmindre Frankrig og Østrig optog den for egen Regning og som deres egen Sag. [2])

Men denne Insinuation fandt kun ringe Gehør hos de to Magter. Kaunitz svarede den danske Gesandt undvigende og skyndte sig med at meddele det russiske Cabinet, baade

---

[1]) Nr. 168. [2]) Depeche til Wedel-Frijs og til Bachoff af 7 Sept. 1761, Brevvexling. pag. 221—225.

at den danske Regering havde gjort dette Forslag og at Østrig ikke agtede at foretage videre i denne Sag. Derimod anbefalede den østrigske Ambassadør, Grev Mercy, i en Note af 17 October til den russiske Regering at holde Danmark hen med tomme Udsigter, indtil der var sluttet Fred.[1]) I Paris gjorde Grev Choiseul-Praslin, der var bleven Udenrigsminister, da Hertugen af Choiseul efter Marskallen af Belle-Isles Død 1761 havde overtaget Krigsministeriet (hvormed han forenede Marinebestyrelsen), endeel Bemærkninger, der bevise, at det allerede dengang var det holsteenske Spørgsmaals Skjæbne ikke at kunne begribes af det franske Cabinet. Hans Resultat var imidlertid tydeligt nok: Danmark havde kun to Udveie, enten at forøge sine Tilbud, indtil de tilfredsstillede Storfyrsten, eller at slutte sig til de Allierede, mod at disse lovede at træde kraftigere op i Petersborg.[2]) Først i December indløb de Allieredes officielle Svar. De vilde tilstille deres Ambassadører en Depeche, som den danske Regering i sin Tid havde ladet meddele i Paris og Wien for at gjendrive det russiske Cabinets Paastand om, at Haxthausen skulde have fremført Trudsler. Denne Depeche skulde Breteuil og Mercy forelægge Cantsleren, „idet de kunde tilføie saadanne Forslag, som de selv maatte ansee det for passende at fremsætte til Fordeel for Danmark." Meningen var maaskee ikke saa slet,[3]) men det var i alt Fald ikke, hvad Bernstorff havde ventet. Thi istedetfor at de to Regeringer selv skulde tage Sagen i deres Haand som deres egen, overlodes det til Ambassadørerne at gjøre, hvad de ansaae for rigtigst, og det paalagdes dem ikke engang at aftale deres eventuelle Forestillinger med den danske Gesandt. Man kan i Reglen gaae ud fra, at naar Valget overlades til en Gesandt, foretrækker han altid, hvad der er mindst ubehageligt for den Regering, hos hvilken han er accrediteret, og dette stadfæstede sig, hvad Mercy angaaer, fuldstændigt efter hans egne Forklaringer til den østrigske Regering.[4]) I det hele var det et

---

[1]) Noten er indsendt af Haxthausen som Bilag til hans Depeche af 10 Mai 1762. [2]) Depeche fra Wedel-Frijs af 26 October, til ham af 14 Nov. 1761. [3]) Depeche fra Haxthausen af 15 Januar 1762. [4]) Mercy-d'Argenteau's Depecher, udgivne af det russiske historiske Selskab, pag. 88. (Dep. 1 Febr. 1762).

Tab for Danmark, at Esterhazy var bleven afløst af Mercy, thi medens hiin personlig snarere var velvillig stemt mod Danmark, viste denne sig altid som dets Fjende, mindre af Princip end af Borneerthed.[1])

Denne Ligegyldighed hos de Allierede havde væsentlig sin Grund i den almindelige europæiske Situation. Den paatænkte Fredscongres i Augsburg var strandet, men i Løbet af 1761 var Preussens Stilling efterhaanden bleven meget mislig. Paa den ene Side havde Frankrig den 15 August 1761 indgaaet den bourbonske Familiepagt med Spanien, som truede England med en ny Krig, og den 5 October havde Pitt opgivet Ledelsen af den engelske Udenrigspolitik. Paa den anden Side havde Østrigerne den 1 October taget Schweidnitz og Russernes Erobring af Colberg var nær forestaaende. Under disse Omstændigheder var det vigtigt ikke at forstyrre Enigheden med Rusland, hvorimod det var mindre rimeligt, at Danmark vilde vove at gjøre Alvor af sin Trudsel om at forene sin Skjæbne med Preussens, og selv om dette skeete, vilde Danmarks Hjælp neppe være tilstrækkelig til at forandre Frederik d. 2dens fortvivlede Stilling. Bedst var det ganske vist at hindre et saadant Skridt af Danmark, hvis det kunde skee uden videre Offre, og derfor var det ogsaa at Østrig, som ovenfor viist, raadede det russiske Cabinet til at holde den danske Regering hen med falske Forhaabninger.

Men for Frankrigs Vedkommende forekom denne Lunkenhed dog Bernstorff saa overraskende, at han ikke kunde Andet end antage, at hans Instruxer ikke altid vare blevne udførte med den Dygtighed, som behøvedes, og han bestyrkedes i denne Formodning ved den danske Gesandts Personlighed. Grev Wedel-Frijs var neppe ganske sin vanskelige Post voxen, og i alt Fald havde han utvivlsomt ikke forstaaet at vinde den franske Regering for sig, hvad Choiseuls Privatbreve tilstrækkelig beviste.[2]) Bernstorff besluttede sig derfor til at gjøre et sidste Forsøg i Paris med en yngre og dygtigere overordentlig Afsending, og da nu Colbergs Overgivelse havde fundet Sted og General Rumanzows Hær saaledes ikke længere

[1]) Ibid., pag. 12, 31—32 osv. [2]) Brevvexling, 135, 330 osv.

fandt nogen Hindring paa sin Vei gjennem Pommern til Danmarks Grændser, var der ingen Tid at spilde. Den 28 December 1761 udfærdigedes Creditiv for Bernstorffs Brodersøn, den senere bekjendte Udenrigsminister Andreas Peter, til at gaae i extraordinair Mission til Paris, for „i Forbindelse med Grev Wedel-Frijs at fremstille Sagernes Stilling". Der sendtes Ingen til Wien, men Grev Bachoff modtog de fornødne Instructioner,[1]) og A. P. Bernstorff havde desuden Ordre til at sætte sig i Forbindelse med den østrigske Ambassadør i Paris, Stahrenberg, der besad stor Indflydelse hos Kaunitz.

Den yngre Bernstorff medbragte en udførlig Memoire samt Udkast til nogle Præliminær-Artikler, der efter den danske Regerings Mening kunde lægges til Grund for en Overeenskomst. I Memoiren[2]) godtgjordes det, at hvad der var Spørgsmaal om, var at fjerne en truende Fare for hele Europa, men derimod ikke om at forskaffe Danmark en territorial Udvidelse, thi man tilbød at betale Erhvervelsen af det gottorpske Holsteen med Land og Penge, langt ud over dets virkelige Værdi, at den eneste Maade til at ordne Sagen paa var, at de to Hoffer overtog Forhandlingen som deres egen, at det eneste Tidspunkt dertil var det nærværende, medens Keiserinden endnu levede og før den almindelige Fred var kommen istand, og at det eneste Middel var, at Keiserinden bevægedes til at anvende sin berettigede Autoritet hos Storfyrsten. Angaaende de gottorpske Fordringer paa Slesvig hedder det, at „Gjenforeningen af dette Lehn eller Provinds med Kronen er garanteret af de største Magter og navnlig af Frankrig, og den er saa absolut nødvendig for det danske Monarkis Bestaaen, at en Forhandling derom kun kan have til Gjenstand yderligere at styrke Foreningen, og at der ikke gives nogen Dansk, som ikke maa være og er besluttet paa hellere at udgyde sin sidste Blodsdraabe end at tillade, at den ophæves." I Præliminær-Artiklerne[3]) forøgede den danske Regering sine tidligere Til-

---

[1]) Instrux af 11 Januar 1762. [2]) Nr. 175. Baade Memoiren og og Præliminær-Artiklerne meddeeltes ogsaa Bachoff, og ere efter dennes efterladte Papirer trykte i de ovenfor citerede „Jahrbücher für die Landeskunde" osv., VII, pag. 165—179. [3]) Nr. 176.

bud, idet den deels lovede, at Storfyrsten, foruden at erhverve den de to Grevskaber tilkommende Stemmeret i Regensburg, tillige skulde beholde Sæde og Stemme som hidtil for det gottorpske Holsteen, deels tilbyder den istedetfor at overtage Gjælden, der hvilede paa Holsteen, enten at betale Storfyrsten engang for alle to Millioner Daler eller, hvis han foretrak det, 150,000 Daler om Aaret for hans og hans Søns Livstid. Det danske Cabinet forlangte et hurtigt og bestemt Svar, om de to Regeringer vare villige til med fornøden Kraft at føre denne Forhandling igjennem. I bekræftende Fald vilde Kongen vente paa Udfaldet i fem Maaneder, altsaa til Sommerens Begyndelse, i benægtende Fald vilde han see sig nødt til at forene sig med Ruslands Fjender.

A. P. Bernstorff afreiste strax og fandt en meget venlig Modtagelse hos Choiseul.[1]) D. 22 Januar 1762 havde han i Overværelse af Wedel-Frijs en mundtlig Forhandling med Praslin, som den følgende Dag refererede Sagen i det franske Conseil, hvor Memoiren gjorde et meget stærkt Indtryk. Den franske Udenrigsminister anbefalede sin Konge indstændigt, at der skulde gives Ambassadøren i Petersborg Ordre til at gjenoptage Forhandlingen med Storfyrsten paa en Maade, der kunde føre til et tilfredsstillende Resultat.

Da netop ankom Efterretningen til Paris om. at Keiserinde Elisabeth efter nogle Dages Sygdom pludselig var død den 5 Januar 1762 og at Storfyrsten havde besteget Ruslands Throne som Peter den 3die.

XII.

Rigsdagen i Sverig 1760—62.

Raadets Fare. Rigsdagens Aabning. Første Periode af Sessionen: den danske Regerings Bestræbelser for at redde Raadet; Høpkens, Scheffers og Palmstjernas Afgang. Anden Periode: Pechlins Overgang til Hatterne, Frankrigs Erklæring om Fred, de tre Raaders Gjenindsættelse. Tredie Periode: Pechlins Udstødelse af Ridderhuset, Beslutning om ufortøvet Fredslutning, Hattepartiets Nærmelse til Dronningen og Virkningen af dette Forhold paa Danmark. Bernstorffs skandinaviske Politik. Høpkens Cancellipræsidium. Ekeblad. Scheffer.

Samtidig med at det holsteenske Spørgsmaal i Løbet af 1760 og 61 trak sammen til en Crise, havde ogsaa For-

---

[1]) Brevvexling, pag. 225—226.

holdene i Sverig efterhaanden taget en Vending, som truede Danmark med Farer og kunde blive skjæbnesvanger, dersom den voxende Spænding mellem Danmark og Rusland endte i en Krig.

Fra Begyndelsen af havde Bernstorff forudseet, at Raadets Beslutning om at lade Sverig optræde som krigsførende Magt let kunde blive Aarsag til Hattepartiets og maaskee endog til Forfatningens Fald. Hans Frygt havde kun altfor meget stadfæstet sig. Det viste sig snart, at Krigen var begyndt, uden at Regeringen tilstrækkelig havde vurderet sine egne og Modstanderens Kræfter, og langt fra at fornye de svenske Vaabens gamle Glands, havde den, skjøndt hverken Generalerne havde ladet det mangle paa Dygtighed eller Soldaterne paa Tapperhed. kun godtgjort Sverigs Svaghed. Misfornøielsen i Landet var efterhaanden bleven almindelig og fra alle Sider angrebes Raadet. Hofpartiet vilde nu som altid forøge den kongelige Magt ud over Forfatningens Grændser og søgte derfor at styrte Raadet, som værnede om denne, Møsserne holdt paa Forfatningen men higede efter at fortrænge Hatterne fra Magten, og selv mellem det herskende Parti var der mange, som ikke længere havde Tillid til de hidtilværende Chefer og ønskede dem afløste af andre. Hvor modsatte disse forskjellige Partier end vare i deres fjernere Formaal, mødtes de dog i det nærmere at fortrænge den nuværende Regering. I og for sig kunde det danske Cabinet vel ikke have Meget at indvende imod, at der foregik en Personalforandring i det svenske Ministerium, thi Erfaringen havde tilstrækkelig viist, hvor magtesløst Scheffers Venskab var ligeoverfor Høpkens Fjendskab. Men det var umuligt at forudsee, hvor Rigsdagen vilde standse, naar den engang var kommen ind paa Forandringer, og om da ikke Enden vilde blive, at Hofpartiet umiddelbart ved en Forfatningsreform eller middelbart ved at faae Raadet besat med sine Tilhængere naaede sit Maal, at Magten væsentlig samledes i Dronningens, „Danmarks uforsonligste Fjendes“, Haand. Skeete dette, maatte man være belavet paa, at Sverig, dersom en Krig udbrød mellem Rusland og Danmark, vilde anfalde Norge og maaskee endog true Kjøbenhavn.

England og Preussen understøttede Hofpartiet, nærmest for at dette skulde virke til, at Sverig drog sig ud af Krigen. Fra alle Sider voxede saaledes Faren og blev desto større ved den Sorgløshed, med hvilken Raadet gik den kommende Rigsdag imøde. Bernstorff havde fulgt Udviklingen med den største Opmærksomhed, og Gesandten i Stockholm, Asseburg, kaldtes allerede i Løbet af 1759 til Kjøbenhavn for at conferere med Regeringen, om hvilke Forholdsregler man burde træffe for at sikkre de danske Interesser.[1]) Det var under disse Omstændigheder et stort Tab for Bernstorff, at han maatte ansee det for nødvendigt at give efter for Choiseuls indtrængende Begjæring om at tilbagekalde denne udmærket dygtige Gesandt, der kunde yde saa væsentlige Tjenester under den forestaaende Rigsdag. Men lykkeligvis erstattede hans Eftermand, Schack, ham dog i det Væsentlige, om han end manglede Asseburgs aandelige Overlegenhed og idetmindste i Begyndelsen savnede hans udstrakte Kjendskab til svenske Forhold og Personligheder. I Februar 1760 afgik Schack til sin Post, og hans Instrux paalagde ham af al Magt „at styrke Enigheden og Forbindelsen mellem to Folk, der ere bestemte til gjensidig at foretrække hinanden for alle andre Nationer“, samt at arbeide sammen med den franske Gesandt, uden dog at blive eller synes afhængig af ham.[2])

Den 15 October 1760 aabnedes Rigsdagen. Med megen Glæde saae Bernstorff Valget til Landmarskal falde paa Grev Axel Fersen, hvem han gjentagne Gange i sine Depecher betegner som „en af de hæderligste og meest udmærkede Mænd, som Sverig besad“. Men det viste sig snart, at dette Valg kun skyldtes den Valgtes personlige Anseelse og ikke Raadets Overvægt. Strax efter reistes Spørgsmaalet om Krigen, og Raadets Beslutning angrebes baade som politisk uforsvarlig og som grundlovstridig. Alt tydede paa, paa, at Raadet vilde blive afskediget eller vel endog yderligere draget til Ansvar af Rigsdagen.

Den danske Regering maatte, saavidt den formaaede, understøtte Hatterne, og ligesom dens Indblanding i de svenske indre Anliggender derved fik et større Omfang end før, saaledes nødtes den ogsaa nu til at anvende Midler,

---

[1]) Nr. 140, Depeche af 25 Juli 1759. [2]) Nr. 143.

som idetmindste Bernstorff hidtil ikke havde brugt. Ved de tidligere Rigsdage havde den danske Regering vel ogsaa underholdt enkelte Rigsdagsmænd, men kun for ved deres Hjælp at erholde Kundskab om, hvad der foregik paa Rigsdagen, og Bernstorff havde efterhaanden indskrænket Antallet paa disse pensionerede Personer. Men nu nødtes han til at søge at skaffe sig Indflydelse paa Sagernes Gang, hvad der kun kunde skee ved Anvendelse af Penge, og d. 21 December 1760 stilledes derfor 100,000 Daler til Schacks Disposition. Det var det eneste Middel til at modvirke Følgerne af de pecuniære Understøttelser, som Hofpartiet oppebar fra engelsk og preussisk Side, og naar man derfor har bebreidet den danske Regering paa denne og senere Rigsdage at have deeltaget i Corruptionen af de svenske Stænder, maa det ikke glemmes, at det ikke var den, der begyndte med at anvende dette fordærvelige Middel, og at det kun var som yderste Nødværge, at ogsaa den maatte gribe dertil[1]). Endvidere forestillede Bernstorff den engelske Regering, at det var at kjøbe en ringe og øieblikkelig Fordeel altfor dyrt, om den, for at befrie Preussen fra en Fjende, der dog ikke betydede synderlig, vilde understøtte en Regeringsforandring, som i Fremtiden vilde vise sig skadelig for Roligheden i Norden og hvorved Sverig først ret kunde blive en nyttig Bundsforvant for Frankrig[2]). Endelig traadte han i nærmere Forbindelse med de andre Regeringer, der ligesom den danske ønskede Raadets Bevarelse. Rusland, som siden Efteraaret 1760 repræsenteredes i Stockholm af Grev Ostermann, der havde afløst Panin, havde vel i Slutningen af 1760 foreslaaet, at der skulde afgives en truende Erklæring for at støtte Raadet, men senere opgivet denne Tanke[3]), og i Marts 1761 stillede den russiske Regering en Opfordring til det danske Hof om en Samvirken af de to Landes Gesandter til Forfatningens Opretholdelse[4]), men derved blev det og Rusland udviklede ikke nogen betydeligere Virksomhed under den følgende Partikamp. Det var saaledes væsentlig til Frankrig, at den danske Regering saae sig henviist. Men foruden at det ikke

---

[1]) Ostens Gesandtskaber, Hist. Tidsskr. l. c., pag. 610. [2]) Depeche til Bothmer af 20 Dec. 1760 cfr. Nr. 66. [3]) Malmstrøm, V, pag. 7. [4]) Depeche til Schack af 28 Marts 1761.

var af principielle, men kun af temporære og personlige Grunde, at Frankrig modsatte sig Enevældets Seir, skilte de to Regeringers Interesse sig ogsaa deri, at den franske endnu fremfor Alt lagde Vægt paa, at Sverig fortsatte Krigen indtil den almindelige Fred, medens den danske som neutral hverken kunde eller vilde blande sig deri. Endelig havde det tidligere fortrolige Forhold mellem de to Regeringer liidt endeel ved Frankrigs Lunkenhed i det holsteenske Spørgsmaal, og den franske Gesandt d'Havrincourts anmassende Personlighed gjorde Samarbeidet med ham vanskeligt endog for en saa beskeden Mand som Schack. Under disse Omstændigheder maatte Ønsket opstaae hos den danske Regering om efterhaanden at indtage en selvstændigere Stilling i Sverig og at danne et egentlig dansk Parti, idet man dog selvfølgelig var beredt til at arbeide sammen med Frankrig og andre Regeringer, saavidt og saa længe Interessen maatte vise sig at være fælles [1]).

Det viste sig imidlertid snart at være umuligt at redde Høpken, Scheffer og Palmstjerna. I Februar 1761 trak den første sig frivillig tilbage og de to andre faldt d. 28de s. M. for Rigsdagens Afstemning. Den danske Regering havde anvendt 30,000 Daler paa at frelse Scheffer, og selv da han havde mistet sin Plads i Raadet, vedblev Bernstorff at gjøre Alt for at beskytte ham, hvor lidet han end i sine Velmagtsdage havde opfyldt de Forventninger, Bernstorff havde knyttet til ham. Schack fik derfor Ordre til at bestræbe sig til det Yderste for, at Rigsdagen ikke skulde drive sin Hævn imod ham videre, og det paalagdes endog den danske Gesandt at udstrække sin Beskyttelse til Høpken, dersom Scheffer forlangte det. Iøvrigt skulde Schack i Forbindelse med d'Havrincourt nu søge at forsvare det næste vigtige Punkt, nemlig at Raadet ikke fyldtes med Hofpartiets Tilhængere og navnlig at Grev Liewen ikke blev Cancelli-Præsident [2]).

Saaledes var altsaa den første Akt af Rigsdagsdramaet endt med Oppositionens Seir. Men allerede fra Julen 1760 havde en Vending begyndt at forberede sig i Partistillingen. I Forbindelse med Landmarskalken havde den franske Gesandt

---

[1]) Instrux af 2 Febr. og Depeche af 21 Dec. 1760 til Schack.
[2]) Dep. til Schack af 21 Febr. 1761.

truffet hemmelige Aftaler med Oppositionens betydeligste parlamentariske Partigænger, den senere saa bekjendte General Pechlin, og da d'Havrincourt i Februar afgav den Erklæring til det secrete Utskott, at Frankrig ønskede at slutte Fred i Vinterens Løb og at det og Østrig vilde paatage sig at erstatte Sverig Krigsomkostningerne[1]), tabte Modpartiet hurtigt Terrain. Man behøvede imidlertid Penge, da Hofpartiet for Øieblikket ikke savnede dette mægtige Middel. Den franske Gesandt havde udtømt sine Ressourcer, og saaledes kom Schack da til at træde mere i Forgrunden end det behagede Frankrig, som aldrig ønskede, at Danmark skulde indtage en selvstændig politisk Stilling i Sverig. En Major Nordencrantz, Lærer hos Kronprindsen, paatog sig de personlige Forhandlinger med de enkelte Rigsdagsmænd, og der stilledes 30,000 Plåter maanedlig til hans Raadighed[2]). Senere anvendte den danske Regering endnu større Summer, og det synes, at Fersen og Pechlin overtog Uddelingen deraf. Virkningen af disse Bestræbelser var, at Stænderne i Begyndelsen af August tog Beslutningen om de tre Raadsherrers Udelukkelse tilbage. Det var Mere end Bernstorff havde ventet og, hvad Høpken angik, endog Mere end hvad han havde ønsket, thi det vilde ikke være nogen Fordeel at see denne paany overtage Cancelli-Præsidiet[3]). Dette skeete heller ikke. Denne vigtige Post var allerede bleven besat med Grev Ekeblad og af denne og andre Grunde undlod Høpken at modtage den ham tilbudte Plads i Raadet. Ogsaa Palmstjerna afslog at indtræde, og saaledes blev det alene Scheffer, som virkelig vendte tilbage.

Men atter forandrede Situationen sig paa Rigsdagen. De tre Raadsherrers Benaadning havde kun været et forbigaaende Lysglimt, der hurtig slukkedes. Det lykkedes en Forbindelse mellem Pechlins mange Fjender i September at udstøde ham af Ridderhuset, og denne Seir gav Oppositionen nyt Mod. Hoffet og Møsserne, til hvilke Høpken nu havde sluttet sig, bleve stadigt stærkere, paa samme Tid som Hatterne indbyrdes vare uenige og vare svækkede ved at

---

[1]) Malmstrøm, V, pag. 35. [2]) Af Adelen modtog 212 Personer maanedlig c. 10,000 Plåter og imellem de tre andre Stænder uddeeltes c. 15,000 Plåter, see Dep. fra Schack af 27 Febr., 4, 6, 13 og 17 Marts 1761. [3]) Nr. 167.

have tabt to af deres bedste parlamentariske Førere i Høpken og Pechlin. I Slutningen af 1761 vare Møsserne Herrer i Adelen, Præste- og Bondestanden, og det var kun i Borgerstanden og i det secrete Utskott, at Hatterne endnu havde Overmagten, og selv paa disse deres sidste Støtter var det tvivlsomt, hvor længe de vilde kunne regne. Atter begjærede Fersen og Scheffer, at den danske Statskasse skulde sætte dem istand til at neutralisere Virkningen af de engelske Penge, som Hofpartiet fremdeles havde til sin Raadighed. Den danske Regering, som foruden de ovenomtalte 100.000 Daler fra Tid til anden havde udgivet c. 30,000 Daler, maatte da paany komme Hatterne til Hjælp med andre 100,000 Daler, og det paalagdes Schack Intet at forsømme for at beskytte Scheffer, Fersen og Ekeblad[1]). Men Alt var forgjæves, Hatternes Tid var forbi. D. 11 December besluttede det secrete Utskott, at man skulde formaae de tre allierede Magter til enten at fremskynde den almindelige eller hjælpe Sverig til at slutte en særskilt Fred, og ved Nytaarstid begyndte hemmelige Forhandlinger mellem Landmarskallen og Dronningen, der skulde hidføre en Forsoning mellem Hatterne og Møsserne. Det var en Capitulation; Fæstningen overgaves, men Besætningen reddedes[2]).

Endnu var Forfatningen urørt og begge de to Partier fastholdt den, men Befolkningen havde tabt Interessen for den. Asseburg havde allerede forudsagt, at Frihedens Dage vilde være talte, saasnart et Thronskifte bragte en virksommere og mere populær Fyrste til Regeringen, og d. 6 Januar 1762 udtaler Bernstorff i en Depeche til Schack, at „den største Deel af Nationen var stemt for at overgive Magten i Dronningens Haand“. Ved hendes Hjælp haabede man at opnaae en Fred med Preussen og hos hende havde Hatterne søgt Beskyttelse. Ogsaa i Fremtiden vilde begge Partier beile til hendes Gunst, og for at vinde den kunde de altfor let lade sig forlede til at gjøre Indrømmelser, hvoraf hun i et beleiligt Øjeblik vilde benytte sig til at omstøde Forfatningen. Men ogsaa uden at dette skeete, vilde hun kunne gjøre Udslaget til Fordeel for den ene eller den anden Side, og hun

---

[1]) Nr. 171, Dep. fra Schack af 6 Januar 1762. [2]) Malmstrøm, V, pag. 145—48.

var saaledes allerede nu Herre over Situationen. Og hermed var enhver Forhaabning om et oprigtigt venskabeligt Forhold til Sverig forsvundet. Foreløbig maatte den danske Regering være belavet paa at møde endnu større Kulde og Mistro end hidtil, og Fremtiden kunde efter al Sandsynlighed bringe aabenbart Fjendskab, thi Kongens gottorpske Blod og Dronningens Had til Danmark var gaaet i Arv til Kronprindsen. Udbrød Krigen med Rusland, kunde denne Mulighed maaskee meget snart blive til Virkelighed.

Det var altsaa Udbyttet af Bernstorffs skandinaviske Politik. Forbundet med Sverig havde været Hjørnestenen i hans ydre Politik, og for at bevare og befæste det havde han fundet sig i Meget og bragt mange Offre, men Alt havde været forgjæves ligeoverfor den gjensidige nationale Mistro, der navnlig fra svensk Side havde viist sig uforsonlig. Gradvis og efterhaanden havde han maattet nedstemme sine Forhaabninger fra den oprigtige og inderlige Forbindelse, som han oprindelig havde tænkt sig imellem de skandinaviske Riger, til en smaalig og skinsyg Halvforstaaelse, og fra den til en kølig og underfundig Mistro for nu endelig at maatte være glad, hvis han undgik at finde en bitter Fjende i Sverig.

Hele Høpkens Ministerium havde baaret Præget af Mistillid og af skjult Fjendskab til Danmark. Da Choiseul i 1759 søgte at danne en fast Forening mellem Nordens Riger under Frankrigs Beskyttelse, havde Høpken, hvor afhængig han end ellers var af den franske Regering, givet et afslaaende Svar. I de følgende Aar havde det danske Cabinet overalt seet sine Hensigter mistænkeliggjorte ved Insinuationer, der lode sig føre tilbage til svensk Oprindelse. Og medens det venskabeligsindede Danmark behandledes saaledes, var man derimod i Stockholm altid fuld af Opmærksomhed ligeoverfor det anmassende Rusland. Den svenske Hær i Pommern havde forgjæves ventet paa Hjælp af den russiske, men da det i 1760 gjaldt om at redde det russiske Beleiringscorps ved Colberg eller i 1761 om at understøtte General Fermor til at indtage denne vigtige Fæstning, havde den svenske Flaade ydet sine virksomme men uigjengjældte Tjenester. Og ligesom Svenskerne førte Krigen med større Virkning for Russerne end for sig selv, saaledes viste det svenske Diplomatie ogsaa ved enhver Leilighed den yderste Hensynstagen

ligeoverfor det russiske Cabinet. Da den danske Regering med al den Alvor, som Sagen fortjente, paakaldte Europas Opmærksomhed for den uhyre Fare, hvormed Ruslands Besiddelsestagelse af Øst-Preussen truede hele Norden og ikke mindst Sverig, havde den svenske Regering ikke et Ord at sige til Understøttelse for disse Forestillinger. Og endelig under den langvarige holsteenske Forhandling var det aldrig Sverig, som i sin egen velforstaaede Interesse eller af Venskab for Danmark bestræbte sig for, at dette Spørgsmaal kunde finde en Løsning, der hindrede Rusland fra engang igjennem Holsteen at gjøre sig til Herre over Danmark og det øvrige Norden. Vistnok lod Høpken det aldrig mangle paa Forsikkringer om Sverigs Venskab og om at Danmark i Nødens Stund trygt vilde kunne stole paa Sverig[1], men foreløbig fortsatte man, saavidt Pengenøden tillod det, Fæstningsarbeiderne paa Landskrone, skjøndt Finland havde uendeligt Mere at frygte for et russisk end Skaane for et dansk Angreb. Hans sande Tænkemaade viste sig tilfulde, da den danske Regering i 1760 søgte at give sine Forestillinger mod Ruslands Erobringsplaner Eftertryk ved at true med at slutte sig til Preussen. Skjøndt dette Spørgsmaal, som bemærket, ligesaafuldt interesserede Sverig som Danmark, søgte han i August 1760 i en Memoire, han tilstillede Choiseul, at godtgjøre, at det danske Cabinets Trudsel Intet havde at betyde, at England ikke var tilbøielig til at indlade sig i nogen Forbindelse med Danmark, at heller ikke Preussen kunde have Fordeel af en saadan, og endelig at det var i Frankrigs ligesom i Sverigs Interesse, at det gottorpske Spørgsmaal henstod uløst. Det Resultat, hvortil han gjennem disse Præmisser kom, var derfor, at man ikke paa nogen Maade skulde understøtte Danmark i dets Bestræbelse for at opnaae en Overeenskomst, og end ikke ved de kommende Fredsforhandlinger var der Grund til at beskjæftige sig med denne Sag[2]. Det synes endog, at man idetmindste fra visse Sider i Sverig dengang nærede meget videre gaaende fjendtlige Planer mod Danmark. Udførte dette sin Trudsel og forenede sig med Preussen, vilde Frankrig rimeligvis opfordre Sverig til at angribe de danske Provindser, og indtraadte den modsatte

[1]) Dep. fra Schack af 12 August 1760. [2]) Nr. 156, Note.

Mulighed, idet Danmark mod bestemte Løvter af de Allierede sluttede sig til dem, kunde Sverig jo forbinde sig med England og opgive Pommern mod at søge Erstatning derfor ved et Angreb paa Danmark[1]. — Saaledes tænkte og handlede en Mand, der paa Grund af sin sjældne Begavelse bedre end Andre skulde have kunnet vurdere Betydningen af et ærligt og venskabeligt Forhold mellem de nordiske Riger, som vidste, at kun Danmarks velvillige Holdning gjorde det muligt for Sverig at føre Krigen i Pommern, som følte, at den svenske Forfatning, hvis ivrige Forsvarer han selv var, i høi Grad trængte til den Støtte, den fandt hos den danske Regering, og som endelig personlig skyldte denne Regering Erkjendtlighed, fordi den søgte at beskytte ham mod Modpartiets Hævn.

Meget heraf var personligt og lod sig formodentlig føre tilbage til Høpkens gottorpske Sympathier, og det var derfor en Fordeel, at han afløstes i Cancelli-Præsidiet af Grev Ekeblad, som snarere var venligsindet mod Danmark. Men han var svag og afhængig af Hermansson, der var russisksindet, og saaledes vedblev det svenske Cabinet da ligesom før at ansee det for sin vigtigste Opgave at undgaae Alt, som kunde gjøre et mindre behageligt Indtryk i Petersborg, selv efterat Sverig havde bestemt sig til uden længere Tøven at drage sig ud af den tydske Krig. Det var øiensynligt, at hvis Sverig kom i det Tilfælde at skulle vælge mellem Rusland, af hvem det havde Alt at frygte, og Danmark, hos hvem det kun kunde vente Støtte, vilde Regeringen, selv om den holdt sig uafhængig af Dronningens Indflydelse, ikke stille sig paa Danmarks Side[2]. Da det russiske Cabinet i August 1761 i Anledning af de Trudsler, som Haxthausen paastodes at have fremført mod Rusland, begjærede de andre Magters Mellemkomst „for at hindre, at Danmark forstyrrede Roligheden i Norden“, instrueredes de svenske Gesandter i Wien og Paris derfor ogsaa i en for Rusland gunstig Aand[3]. Det var overalt den samme Mangel paa Følelse af, at der, i alt Fald ligeoverfor den truende russiske Magt, bestod en Solidaritet mellem Danmarks og Sverigs Interesser.

---

[1]) Depeche fra Schack af 19 December 1760. [2]) Depecher fra Schack af 20 October og 25 December 1761. [3]) Depecher fra Ekeblad til Grev Barck og Baron Ulrik Scheffer af 6 September cfr. Dep. fra Schack af 6 October 1761.

Een Mand var der i Raadet, som idetmindste i Principet oprigtigt deelte Bernstorffs Anskuelser om, hvad der burde være de nordiske Rigers Politik, og som virkelig var velsindet mod Danmark og taknemlig erkjendte de Tjenester, den danske Regering ydede ham og Forfatningspartiet, nemlig C. F. Scheffer, og selv naar Bernstorff ikke fandt Anledning til officielt at betroe den svenske Regering sine Hensigter, undlod han dog aldrig at forklare sig derom med fuld Aabenhed til ham[1]). Men trods alle sine udmærkede Evner og fortræffelige Egenskaber var og blev Scheffer dog altid en politisk Phantast, hvis altfor levende og bevægelige Indbildningskraft ikke tillod ham at fastholde og gjennemføre en stor og frugtbar Tanke. Dertil kom, at Vane og Forkjærlighed altid drog ham over paa fransk Side. Da han saaledes erfarede, at den danske Regering ikke længere vilde slaae sig til Ro med det franske Cabinets lunkne Bestræbelser i Petersborg, opbød han hele sin Veltalenhed for at bevæge Bernstorff til at temporisere og at stole paa, at hvis Storfyrsten engang besteeg Thronen og forsøgte paa at sætte sine Planer igjennem, vilde de andre Magter bestemt modsætte sig dem. I en udførlig Depeche udviklede Bernstorff da for ham, hvor umuligt det var at berolige sig med et saa letsindigt Haab, „Den lille Anstrengelse, som det vilde koste at bringe Keiserinden til at udtale det Ord, der var tilstrækkeligt til at sikkre Freden, forekom nu de saakaldte Venner altfor stor og altfor farlig. Og saa vilde man, at Kongen skulde troe, at de vilde tage mere virksomt Parti for ham imod en Czar, som optraadte handlende og troede sig kaldet til at være Kriger, som vilde sætte Alt paa denne Sag og ikke vilde betænke sig paa at erklære enhver for sin Fjende, der vilde modsætte sig hans begjærlige, hadefulde og hævngjerrige Planer“ [2]). Scheffer erkjendte, at Bernstorff havde Ret, og han udkastede nu ligesaa hurtigt en Plan, som skulde redde Danmark. Han vilde udvirke, at den svenske Regering instruerede sine Gesandter i Wien og Paris til af al Magt at bevæge disse to Cabinetter til at arbeide paa en Overenskomst mellem Danmark og Rusland. Sverig skulde desuden sende en overordentlig Mission til Petersborg for at virke for Sagen, dog „med stor

[1]) Nr. 156. [2]) Nr. 172.

Menagement for Rusland". Endelig skulde der sluttes et hemmeligt Forbund mellem Frankrig, Sverig og Danmark, hvorved de to førstnævnte Stater forpligtede sig til at sætte Magt mod et eventuelt Angreb af Rusland paa Danmark, og til Gjengjæld skulde Danmark fremdeles anvende alle sine Bestræbelser for at opretholde Forfatningen i Sverig[1]).

„Hvis alle Mennesker i Sverig tænkte som Scheffer," tilføier den danske Gesandt i den Depeche, hvorved han meddeler Bernstorff denne Plan. „vilde den være god nok, men ulykkeligvis er dette ikke Tilfældet, idet Alle tvertimod kun have een Tanke, ydmygt og ængsteligt at søge Ruslands Gunst" [2]).

XIII.

Thronskiftet i Rusland.

Denne Begivenheds Virkning paa Danmarks Stilling. Den danske Regerings foreløbige Holdning. Keiserens Nølen. Grunden dertil. Keith, Saldern, Prinds Georg af Gottorp. Deres Forestillinger til Keiseren og Virkningerne deraf. Thronskiftets Indflydelse paa de indre svenske Forhold. De andre Magters Stilling til den dansk-russiske Sag. England: Butes Forsøg paa en forandret engelsk Politik. Preussen: Frederik d. 2dens personlige Forbindelse med Storfyrsten, Underhandlinger. Østrig. Frankrig. Conseilsbeslutning af 22 Marts. Krigsberedskab.

Det var saaledes paa et i alle Henseender meget critisk Tidspunkt for det danske Hof, at Efterretningen om Peter d. 3dies Thronbestigelse ankom til Kjøbenhavn d. 22de Januar 1762.

Hvad der overraskede Bernstorff ved denne Begivenhed, var ikke saameget, at den nye Keiser havde tiltraadt Regeringen uden at møde nogen Vanskelighed; thi han havde ikke, som saamange Andre, smigret sig med noget Haab om, at en Revolution eller en sidste Villiesbestemmelse af den svage Keiserinde skulde forhindre dette. Og dog havde det været nærmere ved at skee, end han havde troet. Keiserindens sidste Favorit, „Kammerherren", Iwan Schuwalow, havde virkelig næret den Plan at udelukke Storfyrsten og føre Kronen over paa dennes Søn Poul med Storfyrstinden

---

[1]) Note til Nr. 178. [2]) Dep. fra Schack af 15 December 1761 cfr. Bernstorffs Svar af 6 Jan. 1762.

som Regentinde, og han havde i det Øiemed forbundet sig med Keiserindens Skriftefader og med sin Broder, Peter Schuwalow, der som Chef for Artilleriet raadede over en meget vigtig Deel af Hovedstadens Garnison. Men den sidste var fraværende fra Petersborg, da Keiserinden pludselig døde, og Skriftefaderens Forsøg paa at bestemme hende paa hendes Dødsleie mislykkedes [1]). Derimod havde Bernstorff desto fastere regnet paa, at den kun 52aarige Keiserinde, skjøndt hendes Sundhed var ødelagt ved umaadelig Nydelse af Spiritus og ved andre Udsvævelser, dog endnu vilde leve saa længe, at man kunde benytte hendes Regering og den almindelige politiske Stilling til at opnaae en Løsning af det gottorpske Spørgsmaal. Det var derpaa, at han havde grundet sin Politik, og det var kun, fordi han paa den ene Side saae Nødvendigheden af, at Sagen blev afgjort inden hendes Død, og paa den anden Side stolede paa, at hun endnu vilde leve nogen Tid, at han havde ladet den komme til den Crise, i hvilken den nu befandt sig.

Der er i enhver nok saa godt lagt Plan et caput mortuum, som unddrager sig enhver Beregning og med Hensyn til hvilket man maa lade det komme an paa, hvad man kalder Hændelsen, fordi man ikke kan forudsee de Grunde, der afgjøre det. Dette uberegnelige Udgangspunkt for Bernstorffs Politik var Keiserindens Liv, i alle sine andre Punkter var hans Plan ligesaa godt lagt som vel udført. Keiserinden bekymrede sig kun lidt om Holsteen, og et alvorligt Ord af hende vilde være tilstrækkeligt til at overvinde Storfyrstens Modstand. Dette Ord maatte Frankrig og Østrig kunne bringe hende til at udtale, og de vilde gjøre det, naar deres egen Interesse fordrede det. De havde indseet, at en Afgjørelse af det gottorpske Spørgsmaal ogsaa for dem var en væsentlig Fordeel, men de havde hidtil holdt sig tilbage, fordi den danske Regering ikke vilde betale en saa høi Priis for deres Tjenester som de forlangte, og fordi de mere frygtede Keiserindens Misfornøielse end Danmarks maaske tomme Trudsel. Men nu havde idetmindste Frankrig tilsidst begrebet, at denne Trudsel var alvorlig meent og at Danmarks Partitagen let kunde medføre en større Fare end Keiser-

[1]) Depeche fra Haxthausen af 9 Januar 1762.

indens forbigaaende Ærgrelse. Her aabnede der sig altsaa en Mulighed til en fredelig Løsning. Men mislykkedes Forsøget, var i alt Fald den Magt, paa hvis Venskab Bernstorff endnu lagde størst Vægt, selv optraadt til Fordeel for Danmarks Krav, og om den end ikke kunde og vilde føre dette videre, vilde den dog ikke kunne fortænke den danske Regering i, at den, naar den øiensynligt vilde blive nødt til lidt tidligere eller lidt sildigere at maatte føre en Kamp for Statens Tilværelse, foretrak at modtage den paa en Tid, da Rusland var indviklet i en anden Krig og da den russiske Hær kun gjennem et fjendtligt Preussen kunde naae til de danske Grændser. Netop i det Øieblik, da der saaledes var Grund til at antage, at Frankrig vilde antage sig Sagen i Wien og Petersborg med større Kraft end hidtil, indtraf Keiserindens Død. Det blev ikke den sidste Gang, at et uforudseet Thronskifte skuffede alle Beregninger og var skjæbnesvanger for det holsteenske Spørgsmaal. Hundrede Aar senere skeete det Samme.

Denne Begivenhed forvandlede alle de Fordele, som Stillingen havde frembudt, til ligesaa mange Farer. Hvad betydede nu Forbindelsen med Frankrig og Østrig, der havde tabt al Credit i Petersborg og, langt fra at være istand til at tale Danmarks Sag, maatte være glade, hvis de ikke, ogsaa uden dette, bleve ansete som Fjender af den nye Keiser? Hvad blev der nu af det eventuelle Forbund med Preussen, der kunde haabe paa den mange Gange fordeelagtigere Alliance med Rusland og maaskee vilde være villig til at kjøbe den ved direkte at understøtte Keiseren mod Danmark? Og hvad Indflydelse vilde det russiske Thronskifte og en gottorpsk Czar ikke kunne udøve paa de indre svenske Forhold, hvor der kun syntes at behøves saa Lidet til at forandre Sverig fra en tvivlsom Allieret til en aaben Fjende mod Danmark? Istedetfor, som Bernstorff havde haabet, at have alle de andre Magter enten for sig eller i alt Fald ikke imod sig, vilde Danmark altsaa faae dem alle deels imod sig, deels ikke for sig. Og under saadanne Omstændigheder skulde det optage Kampen med Ruslands uhyre Magt, hvis militære Betydning først ret havde viist sig under den tydske Krig, idet de russiske Hære, skjøndt slet førte af udulige, uvirksomme eller endog forræderske Generaler,

dog havde tilføiet Frederik d. 2den flere og frygteligere Nederlag end de andre Allieredes øvede Tropper. Efter Colbergs Indtagelse var Rumanzow kun ved nogle Dagsmarscher fjernet fra Mecklenburg og Holsteen. Hvad skulde hindre den nye Keiser, hos hvem Hadet til Danmark var bleven en fix Idee, fra snarest muligt at begynde Krigen, saa meget mere som han ikke engang behøvede at udfinde noget nyt Paaskud, da allerede hans magelige Forgængerske havde været nær ved at erklære den paa Grund af, hvad hun kaldte den danske Regerings „Trudsler" mod hende? Ikke Fornuftgrunde, der ikke virkede paa hans indskrænkede Aand, ikke Hensynet til russiske Interesser. thi i hans Øine var Rusland kun det underordnede, Midlet for ham til at fremme hans gottorpske Hævnplaner. ikke endelig Hensynet til hans egen Stilling, thi han havde intet Begreb om, for hvilke indre og ydre Farer han udsatte sig ved en Krig med Danmark.

Thronskiftet i Petersborg var saaledes det frygteligste Slag, som kunde ramme den danske Regering, og Efterretningen derom udbredte Bestyrtelse i Kjøbenhavn. Historien har opbevaret os en egenhændig Optegnelse af Frederik d. 5te, som neppe var bestemt til at sees af Andre end i alt Fald af Moltke, og som, trods al sin underlige smagløse Form, paa en rørende Maade viser, hvor dybt og inderligt Kongen følte den Fare, der truede hans Land[1]). Men medens de fleste Andre tabte Modet, bevarede Bernstorff sin Ligevægt. „Alt i Verden vexler, Lykke og Ulykke, det kommer kun an paa at være fast i Opfyldelsen af sin Pligt." sagde han[2]), og da den let bevægelige Scheffer i Sverig mistrøstig talte om at ville trække sig tilbage, skrev Bernstorff: „nu gjælder det om ikke at tænke paa sig selv og at unddrage sig den truende Fare, men om at staae fast og, hvis det er Forsynets Villie, at lade sig begrave under Fædrelandets Ruiner. Det er den Beslutning, til hvilken vi her ere komne, og vi tvivle ikke om, at han og hans Venner jo tænke paa samme Viis" [3]). Men saa vidt var det endnu ikke kommet, og Bernstorff var ikke den Mand, der opgav Sagen, fordi den for menneskelige

---

[1]) Frederik d. 5tes Haandbreve i Hist. Tidskr. IV R., II B. pag. 316—17. [2]) Nr. 178. [3]) Nr. 179.

Øine syntes fortvivlet. Uden at hengive sig til Illusioner men ogsaa uden at tabe Modet, tog han fat paa den store Opgave, som stilledes ham, og saa vel bevarede han sin Koldblodighed, at intet Øieblik forstyrredes det rolige Arbeide i hans Departement og ingen løbende Sag forsømtes eller skjødes tilside i Øieblikkets Forvirring.

Der var eet Lysglimt i Situationen, og det var den Omstændighed, at Keiserindens Død var indtruffen midt i Vinteren. Heraf haabede Bernstorff at drage væsentlige Fordele. Derved vandt man efter al Sandsynlighed tre Maaneder, thi ordentlige Krigsoperationer kunde vanskeligt finde Sted før Foraaret. Ved denne Udsættelse vilde Keiserens første Hidsighed faae Tid til at sætte sig, og det var da muligt, at han vilde vise sig mindre rask til at handle og mere tilbøielig til en fredelig Løsning. Frankrig og Østrig vilde dernæst være komne ud af alle Illusioner om at vinde Keiseren ved Eftergivenhed og have indseet, at deres Interesse bød dem at understøtte Danmark med al den Kraft, som deres egen mislige Stilling tillod dem det. Endelig vilde Forholdene i Rusland selv have kunnet udvikle sig henimod den indre Crise, som Bernstorff forudsaae at maatte indtræde i den ene eller den anden Form og som vilde give Keiseren Andet at tænke paa, selv om den ikke kom til at koste ham Kronen. Forsaavidt maatte den danske Regerings Politik imidlertid indskrænke sig til at være afventende og i alt Fald til kun med megen Forsigtighed at understøtte Udviklingen. Derimod maatte den søge saa umærkeligt som muligt at foretage en Vending og at trække sig tilbage fra den aggressive Stilling, som den havde indtaget før Keiserindens Død. Dengang havde den gjort gjældende, at den bestaaende Tilstand var uholdbar og at man stod ligeoverfor Alternativet, enten Mageskifte eller Krig. Nu derimod maatte Formlen være den, at naar Rusland forkastede, hvad den danske Regering havde troet at burde foreslaae for at ordne et for begge Parter uheldigt og generende Forhold, maatte Alt altsaa blive ved det Gamle. Det var da ikke Danmark, som forlangte, at Keiseren mod sin Villie skulde opgive sin lovlige Deel af Holsteen, men det blev denne, som med Vold vilde tage Slesvig, der i et halvt Aarhundrede havde været i Danmarks rolige og anerkjendte Besiddelse. Keiseren blev derved

Angriber og Danmarks Ret til at paakalde de europæiske Magters Garantie for Slesvig var da ubestridelig. Endelig maatte den danske Hærs og Flaades Udrustning drives med den yderste Kraft for at være færdig til Krigens sandsynlige Udbrud i April og for imidlertid at støtte de Forhandlinger, som muligvis kunde blive aabnede. Dette var Alt, hvad der kunde gjøres, indtil Forholdene tegnede sig bestemtere.

I Petersborg gjaldt det om at undgaae Alt, der kunde opirre Keiseren. Haxthausen forsynedes strax med nye Creditiver, Kongen skrev egenhændigt til Keiseren og Keiserinden for at lykønske dem til Thronbestigelsen[1]), man var beredt til at sende en overordentlig Ambassade til Petersborg, saasnart der havdes Sikkerhed for, at den vilde blive godt modtaget, kort Intet forsømtes for at vise den nye Czar al den Opmærksomhed, som Slægtskabet med det danske Kongehuus kunde berettige ham til. Samtidig var det imidlertid nødvendigt ogsaa at meddele Gesandten Forholdsordrer for det Tilfælde, at han pludselig udvistes af Rusland.

I Begyndelsen syntes Alt at tyde paa, at dette sidste Alternativ meget snart vilde indtræde. Keiserens første Regeringshandling havde været at give de russiske Hære Ordre til at standse alle Fjendtligheder mod Preusserne, og den næste antoges almindelig at ville blive at lade alle russiske Stridskræfter afmarchere mod den danske Grændse[2]). Uforbeholdent udtalte Keiseren, baade naar han var ædru og naar han var i beruset Tilstand, at han snart skulde vise Verden, at han var en ligesaa stor General som Frederik d. 2den, naar han i Spidsen for sin Hær angreb Danmark. Men foreløbig blev det ved Ordene. Haxthausen behandledes ligesom før, og i alt Fald fuldt saa godt som den østrigske og den franske Ambassadør, og han paa sin Side anstillede sig saa rolig og sorgløs, at han ikke blot skuffede Russerne men ogsaa sine Colleger, der ikke noksom kunde forundre sig over hans ubegribelige Blindhed[3]). I Begyndelsen af Februar ankom General Rumanzow til Petersborg, hvorhen han var bleven kaldt af Keiseren, som det almindelig antoges, for

---

[1]) Nr. 177. [2]) Depeche fra Haxthausen af 9 Januar, fra Mercy til Kaunitz af 18 Januar 1762 i Mercys Depecher l. c., pag. 55. [3]) Mercy l. c., pag. 187, 210.

at modtage de nærmere Ordrer om at skride til Angreb paa Danmark. Czernitchew, saaledes heed det videre, skulde strax fra Schlesien trække sig op i Pommern, og efterat de to Hære havde forenet sig, skulde de ufortøvet bryde op mod Holsteen. Men Rumanzows Ophold i Petersborg forlængede sig og Czernitchew rørte sig ikke. Endelig i Midten af Marts reiste Rumanzow tilbage til Hæren. Hans Instruktion lød paa at trække Tropperne sammen og rykke ind i Mecklenburg, men derefter at afvente nærmere Ordre[1]). Allerede i længere Tid var der tilsøes sendt Tropper og Forraad til Colberg, men nu paatænktes det at benytte den korte Frist, inden Krigen udbrød, til at forstærke Besætningen i det storfyrstlige Holsteen til 20000 Mand ved at sende de nye holsteenske Regimenter fra Petersborg derhen. Dette vilde ikke blot være et Brud paa Travendahler-Freden, som fastsatte Antallet af de hertuglige Tropper i Holsteen til et Maximum af 6000 Mand, men det vilde tillige være umuligt for Danmark roligt at see paa, at der dannedes en Hær i Ryggen af den danske Forsvarslinie, der saaledes, naar Krigen udbrød, vilde befinde sig mellem to Ild[2]). Udførtes denne Plan, vilde Danmark altsaa see sig nødt til at modsætte sig og Krigen var dermed erklæret. Men lykkeligvis blev det ogsaa her ved Tanken. Endelig afgik der d. 12 Marts en Coureer til Kjøbenhavn med Instruxer til Baron Korff, formodentlig om at forlange en endelig Erklæring af den danske Regering, og samtidig fik den russiske Hær Ordre til foreløbig at forholde sig rolig[3]).

Hvad var Grunden til denne Nølen og tilsyneladende Usikkerhed? Laae der Noget bagved eller var det blot Ubestemthed og Famlen? Man er altid tilbøielig til at troe paa de dybe Planer, hvor der slet ingen Plan er, og det antoges da ogsaa i Almindelighed, at Keiseren ventede paa Svar fra England paa et Forslag, som han der havde gjort om, at han vilde tilbagegive Preussen de erobrede Provindser, mod at England ydede ham Subsidier og sendte en stærk Flaade til Østersøen mod Danmark, og at Preussen overlod

---

[1]) Mercy l. c. pag. 262. [2]) Depeche fra Haxthausen af 10 Marts 1762, Nr. 189. [3]) Depeche fra Haxthausen af 23 Marts 1762, Mercy, l. c. pag. 237.

ham Stettin til Vaabenplads under den forestaaende danske Krig[1]). Denne Formodning var imidlertid ligesaa ubegrundet, som hvad der ligeledes fortaltes om et stort Raad, som Keiseren lige fra sin Thronbestigelse skulde have paatænkt, og hvor han vilde overlægge og tage Beslutning om sin hele fremtidige Politik[2]). Alt dette beroede paa en fuldstændig Miskjendelse af Keiserens Charakteer: Det faldt aldrig ham ind, at han skulde behøve Nogens Raad. Han havde hørt, at Frederik d. 2den selv paa egen Haand tog sine Beslutninger, og saa maatte han naturligvis ogsaa kunne afgjøre de vigtigste Anliggender uden at raadføre sig endog kun med sin Cantsler. Ligesaa langt laae det fra hans Tanke, at han skulde trænge til Hjælp af nogen Magt for at tvinge Danmark, thi han var fast overtydet om, at saasnart han satte sig i Bevægelse, vilde den danske Konge strax falde til Fode og tilbyde ham hele Holsteen og formodentlig Slesvig med, naar han blot vilde opgive sin Erstatningsfordring[3]). Hvad særlig Flaaden angik, kunde hau aldrig ret indsee Nytten af en saadan, thi Frederik d. 2den havde jo ført sin Krig uden at have nogen Flaade, og saa kunde han da ogsaa undvære den. Den virkelige Forklaring er vistnok, at det gik ham som det altid gaaer svage Charakterer, naar de ikke strax i første Øieblik følge deres Impulser. Fremmede Indflydelser fik Tid til at gjøre sig gjældende og bragte ham ind paa Veie, der uden at han forudsaae det, førte ham fjernere fra hans Maal, og dette kunde saa meget lettere lykkes dem, som han rimeligvis følte en hemmelig Tilbøielighed til ikke at fremskynde det Øieblik, da han skulde forbause Verden ved sine Bedrifter.

Virkelig ønskede alle de Personer, som stode Keiseren nærmest og vilde ham vel, at Krigen mod Danmark kunde undgaaes eller idetmindste udsættes. Navnlig i Begyndelsen besad den engelske Gesandt, Robert Keith, Keiserens største Fortrolighed og formaaede Meest hos ham, og baade af politisk Overbevisning og af personlig Sympathie for Dan-

---

[1]) Navnlig var Mercy stærkt beskjæftiget med dette formeentlige Forslag til England, skjøndt det benægtedes af Alle, der kunde vide noget Bestemt derom, see Mercy, l. c., pag. 107, 110, 150, Depeche fra Haxthausen af 27 Februar 1762. [2]) Nr. 181. [3]) Mercy, l. c., pag. 185, 252, 268.

mark[1]) var han en Modstander af Krigen. Men langt vigtigere blev den Støtte, som Danmark fandt hos Holsteneren Caspar v. Saldern, der fra nu af kom til at spille en betydelig Rolle i Danmarks diplomatiske Historie. Allerede før Thronskiftet havde han ved sin store Dygtighed og energiske Characteer vundet en indflydelsesrig Stilling i det holsteenske Ministerium og en af Keiserens første Regeringshandlinger var at udnævne ham til Conferenceraad. Med den ham eiendommelige Evne til at beherske sine Omgivelser havde han hurtigt opnaaet et afgjort Herredømme over sin Chef, Geheimeraad Wolff, og da de holsteenske Embedsmænd vare de eneste, hvem Keiseren skjænkede nogen Opmærksomhed, fik han ogsaa snart en betydelig Indflydelse hos denne.

Oprindelig var Saldern neppe synderlig velsindet mod Danmark, thi han var født i den daværende hertuglige Deel af Slesvig og hans Fader havde maattet forlade sit Embede i Aabenraa, da denne By paany blev dansk. Endnu i Begyndelsen af Februar 1762 fik den danske Regering et føleligt Bevis paa, hvor farligt det var at have ham til Fjende, da Keiseren paa hans Indskydelse opsagde et Desertør-Cartel, der siden 1750 havde bestaaet mellem de to Dele af Holsteen[2]). Det blev nemlig derefter næsten umuligt at hindre de slet lønnede og demoraliserede danske Soldater fra at desertere ind paa det nærliggende hertuglige Gebeet, hvor der tilbødes dem betydelige Haandpenge og god Lønning, naar de vilde indtræde i de gottorpske Regimenter. Paa denne Maade truedes den danske Hær med at miste Tusinder af Soldater, uden at Regeringen kunde beklage sig, da Keiseren ikke gjorde Andet end hvad han havde Ret til. Men allerede forinden var Bernstorff bleven opmærksom paa Saldern og havde givet Haxthausen Ordre til at bestræbe sig for at vinde ham, paa samme Tid som han ogsaa ad andre Veie vidste at sætte sig i Forbindelse med ham, navnlig gjennem en Cancelliraad Otto i Eckernførde og gjennem hans Broder, som var Capitain i den danske Armee[3]). Allerede i Slut-

[1]) En Fætter og fortrolig Ven af ham, Oberst Keith, tjente i den danske Hær, og gjennem Grev Bentinck var han desuden personlig bekjendt med Bernstorff. [2]) Depeche fra Haxthausen af 5 Februar 1762. [3]) Depeche til Haxthausen af 1 Februar 1762 Det taler ikke til Fordeel for Mercys Skarpsindighed, at han under hele Peter d. 3dies

ningen af Februar var der ved Keiths Hjælp tilveiebragt en Forbindelse mellem Haxthausen og ham, som hurtig antog en fortrolig Charakteer og ydede Danmark meget store Tjenester. Medens Saldern paa den ene Side gjorde Alt, hvad han paa nogen Maade kunde, for at afholde Keiseren fra Krigen, meddeelte han paa den anden Side, ofte med den største Fare for sig selv, den danske Gesandt ethvert Skridt, Keiseren gjorde henimod Krigen, gav ham Afskrift af de hemmeligste Papirer, for at Bernstorff skulde kunne bedømme Stillingen rigtigt, og gjorde Haxthausen opmærksom paa Alt, hvad man burde undgaae for ikke at opirre Keiserens Vrede og fremskynde et Brud.

Det var ganske vist et meget uregelmæssigt Forhold og i høieste Grad stridende mod Salderns Pligt som hertuglig Embedsmand. Men Intet vilde dog være uretfærdigere end at betragte ham som en simpel Forræder, der havde ladet sig kjøbe, som saamange af de holsteenske Embedsmænd havde gjort det før ham. Han var en altfor original og eiendomlig Natur, til at en saa almindelig Maalestok lader sig anlægge paa ham[1]). Han synes snarere at have været en til Ustyrlighed selvstændig Charakteer, og at have opgjort sig en egen Politik, som han fulgte med en mærkværdig hensynsløs Dristighed, uden at lade sig afskrække af nogen personlig Fare og uden at lade sig holde tilbage ved de almindelige Forestillinger om Troskab og Loyalitet. Alt tyder paa, at det Maal, han havde sat sig, var at arbeide for sit holsteenske Fædrelands Vel; for sin holsteenske Landsherre nærede han derimod kun personlig Hengivenhed, forsaavidt dennes Interesser faldt sammen med Landets. Paa samme Maade tabte han senere, da han traadte over i egentlig russisk Tjeneste, aldrig Holsteens Fordeel af Sigte, og i sin lange Forbindelse med den danske Regering begunstigede han altid kun dennes Planer, forsaavidt de tillige lode sig

---

Regeringstid aldrig omtaler Saldern i sine Depecher og altsaa rimeligvis aldeles ikke har bemærket ham, skjøndt han utvivlsomt var en af de betydeligste Mænd i Keiserens Omgivelser. I det Hele synes Mercy at have været noget tung og klodset, see saaledes Depeche fra Haxthausen af 23 April 1762. [1]) Holm er den første, der har havt et retfærdigere Syn paa ham, i sin Afhandling „C. v. Saldern og den dansk-norske Regering", Hist. Tidsskr., IV R., III B, pag. 84.

forene med Holsteens Vel. Han var saaledes til enhver Tid holsteensk Patriot; men ved Siden deraf maa det naturligvis erkjendes, at han heller ikke undlod at sørge for sig selv, og navnlig senere fremtraadte denne Side af hans Væsen med den Mangel paa Delikatesse eller rettere sagt med den Cynisme, som var ham eiendomlig. Men han var ikke Forræder mod sit Land og han lod sig ikke bestikke til at gjøre, hvad han ikke selv vilde og hvad han ikke erkjendte som gavnligt for det.

Fremfor Alt ønskede han at skaane sit Fædreland for en Krig, der vilde ødelægge det for lange Tider. Deraf fulgte, at han søgte at holde Keiseren tilbage og at han satte den danske Regering istand til at undgaae, hvad der kunde fremskynde den. Men deraf fulgte ogsaa, at han, da han indsaae Umuligheden af at bringe Keiseren til at opgive sine Fordringer, paa det Indstændigste bestræbte sig for at bevæge Danmark til at tilfredsstille disse, idetmindste deelvis. I sine Samtaler med Haxthausen forestillede han derfor stadigt denne, at man hellere burde kjøbe Freden dyrt end lade det komme til Krig. Danmark maatte da for det Første finde sig i at afstaae hele Holsteen, og det er ganske rimeligt, at han, der havde seet den holsteenske Elendighed saa nærved, selv ønskede, at den ulykkelige Deling skulde ophøre, men saaledes som Forholdene nu engang vare, kunde Landets Forening til Eet kun tænkes udførbar paa denne Maade. Men han gik videre og anbefalede stærkt, at Danmark tillige skulde afstaae en Deel af Slesvig, og det er interessant at see, hvorledes de samme Spørgsmaal komme frem til forskjellige Tider og under vexlende Forhold, thi de Delingslinier, som han bragte paa Bane, vare de samme, som senere saa ofte have beskjæftiget Politikerne, nemlig Slien og Husum-Flensborg[1]). Hans eneste Motiv til at anbefale en saadan Deling af Slesvig var imidlertid tydeligt kun det, at Keiseren nu engang havde sat sig i Hovedet ogsaa at opnaae Noget af det danske Hertugdømme. Om et Slesvig-Holsteen havde Saldern ingen Anelse; han følte sig altid kun som Holstener. Eet Hovedpunkt tiltalte ham meget lidet ved den hele Plan, og det var, at det saaledes forenede

---

[1]) Depecher fra Haxthausen af 16 Marts og 10 Mai 1762.

Holsteen skulde knyttes til Rusland, og derfor havde han den Tanke, der ogsaa billigedes af Keith, at Keiseren skulde afstaae Landet til Prinds Georg af Gottorp som selvstændig Hertug [1]). Da Catharine senere besteeg Thronen, forandredes Stillingen og dermed ogsaa de Veie og Midler, ved hvilke Saldern kunde naae sit Maal. Nu var det nærmest ved Danmark, at Holsteens Forening til eet Land kunde gjennemføres, og han kunde jo nu med desto mindre Betænkelighed arbeide derpaa, som han Intet havde at erindre imod, at hans Fædreland var forbundet med det danske Monarchie. Ligesom der saaledes synes altid at have været Consequents i hans Opførsel i det holsteenske Spørgsmaal, saaledes var han ogsaa i alle andre Henseender loyal ligeoverfor sin Souverain. Da Keiserinden forsøgte paa at vinde ham, afviste han hendes Tilbud, uagtet han indsaae, at Fremtiden rimeligvis tilhørte hende [1]), og ligeledes anvendte han hele sin Indflydelse hos Keiseren for at bevæge denne til at behandle Russerne med større Forsigtighed, og til at indrette et regelmæssigt Raad og bringe Orden ind i Styrelsen. Senere da den indre Tilstand i Rusland stadig blev mere truende, vovede han et Skridt for at redde Keiseren, som vilde have kommet ham dyrt til at staae, hvis det var naaet til dennes Kundskab. Frederik d. 2den, som allerede tidligere kjendte Saldern, formodentlig gjennem Prinds Georg, havde nemlig erfaret, hvilken Indflydelse han besad i Petersborg, og opfordrede ham derfor til en „litterær Correspondance". Denne Leilighed benyttede Saldern til i et meget indtrængende Brev at give et i høi Grad frimodigt Billede af det uordentlige Liv, som Keiseren førte, og til at forestille Kongen, hvor nær forestaaende en Thronrevolution vilde være, dersom ikke de, der vilde ham vel, formaaede ham til at forandre Opførsel [3]). Særlig fremhævede han,

---

[1]) Nr. 189, Dep. fra Haxthausen af 26 April 1762. [2]) Depeche fra Haxthausen af 24 Marts 1762. Saldern sagde om Keiserinden, at hun var „det farligste Fruentimmer i Verden, fordi hun havde saamegen Aand og Hovedet fuldt af Intriguer. Men forresten var hun et Bibliothek, hvor Bøgerne laa hulter til bulter, hun var foranderlig i sine Beslutninger og vidste ikke fra den ene Dag til den anden, hvad hun vilde". [3]) Dette Brev, som er dateret d. 3 Mai 1762, meddeles af Haxthausen som Bilag til Depeche af 10 Mai s. A.

hvor skjæbnesvanger efter al Sandsynlighed en Krig med Danmark vilde blive for Keiseren. Frederik d. 2den fulgte virkelig Opfordringen, men uden Virkning.

Hvad der end senere blev Tilfældet, vise Haxthausens Depecher dog, at Saldern dengang ikke lod sig betale for sine Tjenester af den danske Regering. Da Forbindelsen med Haxthausen begyndte, erklærede han strax, at han kun forsaavidt vilde yde sin Bistand, som han derved tillige kunde gavne sin egen Herre, og at han ydede sine Tjenester uden noget personligt Vederlag. I April sendte Bernstorff Broderen, den før omtalte Capitain Saldern, til Petersborg for ved hans Hjælp at bringe et fastere Forhold istand. Men Haxthausen skriver i den Anledning: „jeg kan ikke dølge for D. Exc., at Hr. von Saldern synes noget fornærmet over, at man har en saa slet Mening om ham, at man troer at kunne bestikke ham. Han har fra først af sagt mig og senere flere Gange gjentaget, at hverken Ordener eller Penge, hvormange de end vare, nogensinde vilde kunne bringe ham til at handle til Fordeel for os, men at han gjør det af Hensyn til det offentlige Vel og for at skaane sit Fædreland, som han elsker og hvor han besidder en lille Eiendom, og fordi han anseer en Overeenskomst for at være gavnlig for sin Herres Interesse og langt at foretrække for en Krig, der vilde ende med Landets og hans Familiers Undergang“ [1]). Noget senere tilbødes Gesandtskabsposten i Warschau ham, men han afslog at modtage den for at kunne forblive i Petersborg og fortsætte sine Bestræbelser i den holsteenske Sag. Som en billig Erstatning for dette Offer og for den Fare, han stadig mere udsatte sig for, at hans Forbindelse med Danmark skulde opdages, yttrede han det Ønske, at den danske Regering vilde sikkre ham hans Fremtid, dersom han pludselig saae sig nødt til at forlade Rusland. Men Alt, hvad han forlangte, var at der tilsagdes ham en aarlig Pension af 1200 Daler, at regne fra det Øieblik, at en saadan Begivenhed indtraadte [2]). Selvfølgelig opfyldtes dette strax og Bernstorff insisterede paa, at denne Pension skulde tage sin Begyndelse fra 1 Januar 1762.

---

[1]) Depeche fra Haxthausen af 9 April 1762. [2]) Depeche fra Haxthausen af 10 Mai 1762.

Men hvad enten Saldern nu handlede af mere eller mindre forsvarlige Motiver, saa lagde han som sædvanlig hele sin Energi i den Sag, han antog sig, og han virkede ikke blot selv til en fredelig Løsning, men forskaffede ogsaa Danmark en vigtig Forbundsfælle i Prinds Georg, hvem han ganske beherskede[1]). Denne var en Broder til Adolf Frederik af Sverig og til Biskoppen af Lübeck og altsaa en Fætter til Peter d. 3dies Fader. Han havde i Syvaarskrigens første Aar tjent i den preussiske Hær og viist sig som en modig Ryttergeneral, men efter Slaget ved Torgau tog han Afsked paa Grund af Frederik d. 2dens Hensynsløshed, uden dog derfor at fatte Uvillie mod den preussiske Konge[2]). Han havde trukket sig tilbage og levede i Königsberg, men strax efter Thronbestigelsen kaldtes han til Petersborg, hvor Keiseren overvældede ham med Naadesbevisninger, gav ham Titel og Rang af Højhed, udnævnte ham til Generalfeldtmarskal og bestemte ham til Statholder eller Generalgouvernør i Holsteen, senere endog til Hertug af Curland. Han var ringe begavet og desuden altfor frygtsom til ret at forstaae at benytte sin store Indflydelse hos Keiseren, men Saldern vidste dog at bruge ham baade til at formane Keiseren til at vise Forsigtighed ligeoverfor Russerne og til at fraraade Krigen med Danmark. Overladt til sine egne Indskydelser, vilde Prindsen neppe have fornægtet sit gottorpske Blod, men Saldern taalte ingen Modsigelse, og gjentagne Gange maatte Prindsen finde sig i at paadrage sig Keiserens om end kun forbigaaende Unaade ved at overlevere denne Memoirer, som Saldern havde affattet i hans Navn til Fordeel for en fredelig Afgjørelse[3]).

---

[1]) Maaskee havde han været dennes Lærer, see en Notits i Rulhière: „histoire de l'anarchie de Pologne“, II, pag. 143, citeret i Asseburgs Denkwürdigkeiten, pag. 416. [2]) Saasnart denne erfarede, at Prindsen var yndet af Keiseren, skyndte han sig med at tilskrive ham et meget venskabeligt Brev, hvori ogsaa Danmark omtales, som sædvanlig i en fjendtlig Tone. Dette Brev, der er dateret d. 8 Marts, meddeles af Haxthausen i Depeche af 10 Mai 1762. Det findes trykt i „Georg Ludvig, Herzog von Schleswig-Holstein-Gottorp“, Oldenburg, 1867, pag. 199—201. Cfr. ogsaa Mercy, l. c. pag. 128. [3]) Depeche fra Haxthausen af 10 og 23 Marts 1762, „Georg Ludwig“, pag. 206, cfr. Mercy, l. c., pag. 225—26.

Mange andre af Keiserens Omgivelser nærede de samme Tanker og udtalte dem, saavidt de vovede det. Den frygtsomme Woronzow tog Mod til sig og advarede Keiseren mod at indlade sig paa et Foretagende, som forudsatte Ærlighed og Ordholdenhed hos den preussiske Konge[1]), Hertugen af Holsteen-Beck[2]) var paa Danmarks Side, den gamle Feldtmarskal Münnich, der som født i Oldenburg altid betragtede sig som dansk Undersaat[3]), erklærede ikke at ville modtage nogen Commando i en Krig mod Danmark, og Keiserinden, der iøvrigt var beskjæftiget med sine egne Planer og hvis Forbindelse med det danske Gesandtskab var ophørt, da hun strax efter Thronbestigelsen havde afbrudt sin Correspondance med Poniatowsky, forestillede grædende Keiseren, at han „hellere end at føre Krig med Danmark, burde forbinde sig med Fyrsterne af sit Huus, ligesom Bourbon'erne havde gjort det“[4]). Men hverken hun eller de andre havde nogen Indflydelse hos Keiseren.

De Forestillinger, som Keith, Saldern og Prinds Georg gjorde Keiseren, kunde imidlertid ikke gaae ud paa at bevise ham, at hans Fordringer vare overdrevne, thi det vilde kun have været at fordærve Alt. De maatte rette deres Bestræbelse paa at vinde Tid, thi, som Saldern sagde, „imidlertid kunde der skee Meget“. De gjorde altsaa gjældende, at Keiseren først burde bringe en almindelig Fred istand og derved vinde hele Verdens og særlig Frederik d. 2dens Taknemlighed, hvorimod han ved strax at begynde en Krig med Danmark kun vilde forøge Krigsflammen og udelukke sig selv fra at understøtte Preussen paa en virksom Maade. Han kunde i Virkeligheden ikke gjøre Østrig og Frankrig nogen større Tjeneste end ved allerede nu at angribe Danmark, hvorfor ogsaa de to Ambassadører rettede alle deres Intriguer paa at fremskynde dette Brud[5]). Danmark var desuden neppe saa let at faa Bugt med, som han troede. Man maatte oprette Magasiner, samle en langt betydeligere Styrke end den, der nu stod i Pommern, og danne en fortløbende Række af Vaabenpladse paa den uhyre Strækning,

[1]) Mercy, l. c., pag. 222. [2]) Peter August Frederik, f. 1696, d. 1775, givt og bosiddende i Rusland. [3]) Cfr. Nr. 267. [4]) Depeche fra Osten af 28 April 1762. [5]) Mercy, l. c., pag. 225.

som vilde adskille en russisk Operationshær i Holsteen fra dens Basis i Rusland. Endelig sømmede det sig for en stor Hersker at vise Europa, at han først greeb til de krigerske Midler, naar alle de fredelige vare udtømte, og han burde derfor begynde med at gjøre et diplomatisk Skridt i Kjøbenhavn, der jo ikke heller vilde tage lang Tid og under hvilket man desuden kunde fuldende de sidste militaire Forberedelser. Ved disse Forestillinger lykkedes det dem virkelig at afholde Keiseren fra, hvad der havde været hans oprindelige Hensigt, strax at angribe. Og saaledes skeete det, at Rumanzow maatte afreise med halve Instruktioner og at Gesandten i Kjøbenhavn modtog Ordre til at forlange Forklaringer af det danske Hof. Navnlig af dette sidste Træk var Saldern meget stolt, thi han var overbeviist om, at det ikke vilde falde Bernstorff vanskeligt at trække Forhandlingen i Langdrag ved Erklæringer, som uden at compromittere Danmarks Stilling vare af en saadan Beskaffenhed, at Keiseren ikke kunde betragte dem som et endeligt Afslag. Det skyldtes ogsaa Saldern, at den farlige Plan om at forøge den i Holsteen staaende Hær, før Krigen udbrød, opgaves, idet han forestillede Keiseren, at det var nødvendigt, at han havde et tilstrækkeligt Antal Tropper om sin Person, paa hvis Troskab han under alle Omstændigheder kunde forlade sig[1]).

Saaledes glede Vintermaanederne hen, uden at det var kommet til noget aabent Brud mellem Danmark og Rusland. Udsigten til en fredelig Løsning af Conflikten var vistnok ikke bleven større, tvertimod havde Keiserens Uforsonlighed viist sig at være uovervindelig, men Krigen var dog ikke kommet et Skridt nærmere end den syntes at være i Januar, og Tid kunde bringe Raad. Vist var det, at Antallet af Krigens Modstandere stadig voxede i Petersborg og at Misfornøielsen med Keiseren spredte sig i stedse videre Kredse. Adel og Geistlighed, Hæren og selv det menige Folk havde vendt sig fra ham, og i hans nærmeste Omgivelser sagdes det almindeligt, at hvis han forlod Hovedstaden, vilde han ikke være naaet til Riga, før Riget var i Oprør[2]). Saldern trøstede sig endnu kun med det Haab, at der Ingen var, som kunde

[1]) Depeche fra Haxthausen af 4 Mai 1762 cfr. 189. [2]) Mercy, l. c., pag. 204, 210, 233, 235, 249.

sætte sig i Spidsen for en Revolution. — Men havde denne Frist af 3 Maaneder ogsaa bragt den danske Regering den forventede diplomatiske Fordeel ligeoverfor de andre Magter?

I Sverig havde Forholdene utvivlsomt efterhaanden stillet sig bedre end man havde turdet formode det efter det første overvældende Indtryk, som Thronskiftet i Petersborg havde gjort paa Gemytterne. Havde Dronningen benyttet det første Øieblik, vilde Enevældet rimeligvis allerede dengang have kunnet gjenoprettes[1]), thi Scheffer og hans Venner havde ganske tabt Hovedet. Men Tiden gik og der skeete Intet. Dronningen havde ikke ret Mod til at foretage noget Afgjørende og ventede paa. at Rusland skulde træde bestemtere op. I nogen Tid syntes dette Haab heller ikke ugrundet. Keiseren udtalte sig gunstigt for en Forfatningsforandring til Grev Düben, der af Hoffet var sendt i overordentlig Mission til Petersborg, og i samme Retning instrueredes baade den ordinære russiske Gesandt Ostermann og den extraordinære Afsending, Grev Buturlin[2]). Men derved blev det ogsaa. Hvad Dronningen meest trængte til, var Penge, men Keiserens Gjerrighed tillod ham ikke at bringe noget Pengeoffer for en Sag, der dog ikke interesserede ham synderlig, da han ikke kunde fatte dens politiske Betydning, og han kunde desuden aldrig ret glemme Adolf Frederik, at denne havde indgaaet Traktaten af 1750. Imidlertid reiste Forfatningspartiet sig efterhaanden igjen, hvortil Bernstorffs Opmuntringer og de Understøttelser af Penge, som det modtog fra Danmark og Frankrig, ikke lidet bidroge[3]). Saaledes blev da det eneste praktiske Resultat af Thronskiftet foreløbig, at det secrete Utskott ved Beslutning af 13 Marts fremskyndede Fredens Afslutning med Preussen[4]). Derimod skeete der hverken i eller udenfor Rigsdagen Noget i Retning af en Forfatningsforandring, og den danske Regering kunde med temmelig Sikkerhed, medmindre ganske uforudselige Omstændigheder skulde indtræde, regne paa Sverigs Neutralitet i Tilfælde af en dansk-russisk Krig. Men det var og-

---

[1]) Saaledes udtalte Fersen sig senere til Schack, see dennes Depeche af 2 Juli 1762. [2]) Depeche fra Haxthausen af 2 Marts 1762, Mercy, l. c., pag. 93, 159, 195. [3]) Nr. 178, 179, Brevvexling, pag. 227, Malmström, V, pag. 160 cfr. 153. [4]) Malmström, V, pag. 154—56, 170.

saa Alt, hvad Bernstorff i Betragtning af Forholdene kunde forlange.

De andre Magters Stilling til Sagen complicerede sig naturlig paa en eiendomlig Maade. Alle mødtes de vel i den fælles Interesse, at Rusland ikke fik fast Fod i Holsteen og derfra beherskede hele Norden og tyngede paa Tydskland, men Krigen gav dem forskjellige Interesser, der som nærmere liggende havde størst Vægt. Paa den ene Side stode England og Preussen. Deres Fordeel krævede, at Rusland ikke ved en ny dansk Krig hindredes fra at optræde med sin fulde Styrke i den tydske, og de vare derfor tilbøielige til at virke for en fredelig Overeenskomst mellem Danmark og Rusland eller i alt Fald for en Udsættelse af Krigens Udbrud. Men saasnart dette ikke længere viste sig muligt, kunde Danmark ikke regne paa nogen virksom Understøttelse fra dem. Paa den anden Side befandt Frankrig og Østrig sig netop i den modsatte Stilling. Deres Fordeel var det, at Rusland ved en Krig med Danmark, saavidt muligt, forhindredes fra at gribe ind i den tydske Krig; de maatte altsaa ønske, at Bruddet mellem Danmark og Rusland ikke udeblev eller endog kun udsattes, men saasnart Krigen var udbrudt, laae det i deres Interesse, saavidt de formaaede det, at sætte Danmark istand til at beskjæftige den russiske Magt saa fuldstændigt som muligt. Paa Sagens nuværende Stadium vare altsaa England og Preussen nærmest at ansee som Venner, Frankrig og Østrig som Fjender, men senere vilde Forholdet blive omvendt.

For Tiden maatte den danske Regering altsaa støtte sig til England og Preussen, men i forskjellig Grad, thi den kunde ikke vente, at disse to Lande skulde lægge den samme Styrke i deres Bestræbelser for at hindre Krigen. For England havde den russiske Keisers Venskab ikke den samme, Alt overveiende Betydning som for Preussen. Dertil kom, at Danmark stod i et meget forskjelligt Forhold til de to Magter. Frederik d. 2den havde altid havt Sympathie for Gottorp'erne, og hans Utilfredshed med den danske Regering var voxet under Krigen paa Grund af dens uafhængige og forsigtige Politik. Den havde holdt Holsteen udenfor Rigskrigen og opmuntret andre Rigsstænder til det Samme; men paa næsten alle andre Punkter havde Kongen af Preussen

mødt Bernstorffs Diplomatie som en Hindring for sine Planer, ganske som hans Søster i Sverig altid saae sin Vei mod Enevældet krydset af den danske Minister. Det var lykkedes Bernstorff at hindre, at Krigen antog en religiøs Charakteer, gjentagne Gange havde han søgt at standse Krigen i Hanover, og nær havde Forliget i Closter-Zeven berøvet Preussen Englands vigtige Bistand paa Fastlandet. Endelig var Traktaten af 4 Mai 1758 nærmest at ansee som en Trudsel mod Frederik d. 2den. Ganske anderledes stillede Forholdet sig til England. Hverken Krigen eller Georg d. 2dens Død (d. 27 October 1760) havde forstyrret det fortrolige Forhold mellem Dynastierne, og vel blev der Intet af det engang paatænkte Ægteskab mellem Georg d. 3die og en dansk Prindsesse [1]), men den nye Dronning, Charlotte af Mecklenburg-Strelitz, var fra Hjemmet vant til at see en Ven i Danmark. Hanover vedblev at være et Bindeled mellem de to Regeringer, og havde Pitt end ikke nogen særligt fremtrædende Interesse for Danmark, saa holdt han til Gjengjæld altid et vaagent Øie med Ruslands voxende Magt, og en af Grundene, hvorfor han med saa stor Energie understøttede Preussen, var netop den, at han i denne Stat saae den bedste Formuur derimod [2]). I November 1761 havde Lord Bute afløst Pitt i Udenrigsstyrelsen og ved sin Tiltrædelse forsikkrede han den danske Gesandt om, at han ikke agtede roligt at see paa, at Rusland blev Herre i Holsteen og kom i Besiddelse af Kiels Havn.

Det var derfor til England, at Bernstorff strax vendte sig for at opnaae dets virksomme Understøttelse i Petersborg. Men han erklærede paa Forhaand, at en Overeenskomst aldrig kunde skee paa Bekostning af Slesvig. „Denne Provinds er kun lille og indbringer ikke Meget, men den er Hjertet i de danske Stater. At miste eller at dele den, vilde være at miste eller at dele selve Kronen, og at afstaae endog kun den ringeste Deel af den til Rusland eller til Sverig vilde være at tilintetgjøre Riget og bringe det i Trældom“ [3]). Bute lovede beredvillig Englands Bistand, men derved blev det. Han havde nemlig ganske anderledes vidt-

---

[1]) Nr. 3 i Noten. [2]) Depecher fra Bothmer af 10 og 13 Januar 1760. [3]) Depeche til Bothmer af 13 Februar 1762.

rækkende Planer, og saaledes kom Keith til forgjæves at vente paa Instructioner med Hensyn til Danmark. Den nye Leder af den engelske Politik tænkte nemlig paa intet Mindre end en fuldstændig Forandring af det hidtil fulgte System, og det saae et Øjeblik ud, som om Frederik d. 2den som Følge af Thronskiftet skulde tabe i England ligesaa meget som han vandt ved Elisabeths Død i Rusland. Bute vilde slutte Fred og overlade Preussen til dets Skjæbne, for at skabe en Modvægt mod den bourbonske Familiepagt ved at fornye den gamle østrigsk-engelske Alliance, støttet til Rusland. I Slutningen af Januar havde han derfor nærmet sig til det østrigske Cabinet, og paa samme Tid opfordrede han Rusland til at fortsætte Krigen mod Preussen, der billigvis burde kjøbe Freden med Tabet af Øst-Preussen og Schlesien[1]). Til denne nye Politik passede Keith ikke, thi han repræsenterede den engelsk-preussiske Alliance. Der sendtes ham derfor som Medhjælp og Ministeriets særligt betroede Agent den tidligere engelske Generalconsul Wroughton, der i sin Tid havde spillet en lidet hæderlig Rolle i Storfyrstindens Intrigue med Poniatowsky[2]), og hvem Bute besynderlig nok ikke destomindre ansaae for særdeles skikket til at vinde Keiserens Gunst. Som det var at forudsee, mishagede Personen og Planen i lige høi Grad i Petersborg. Wroughton maatte strax forlade Rusland, uden at have kunnet afgive sine Creditiver, og Keiseren skyndte sig med at meddele Frederik d. 2den de Forslag, England havde gjort ham. Dermed var det forbi med den Indflydelse, det engelske Cabinet hidtil havde havt i Petersborg, og hvad det endnu kunde udrette der, skyldtes væsentligt kun Keiths personlige Forhold til Keiseren, der vedblev at være ham gunstig, fordi han kjendte hans preussiske Sympathier.

Derimod viste det sig stedse tydeligere, hvilket forbausende Herredømme Frederik d. 2den besad over Keiseren. Han var dennes Mønster, Helt og Herre. Forholdet imellem dem gik langt tilbage i Tiden, thi allerede i Vinteren 1757—58 havde Storfyrsten hemmelig stillet sin hele Indflydelse i

---

[1]) Depeche fra Bothmer af 16. Februar 1762, cfr. Schäfer, II, b, pag. 462—70, Arneth, VI, pag. 288—93. [2]) Ostens Gesandtskaber, l. c., pag. 491.

Rusland til den preussiske Konges Tjeneste paa den eneste Betingelse, at han lovede ikke at indlade sig i nogen Forbindelse med Danmark. Dette Løvte havde Frederik d. 2den givet — hvad der forresten ikke afholdt ham fra, som ovenfor seet, i 1760 at forhandle med Danmark om et eventuelt Forbund — og til Gjengjæld havde Storfyrsten efter bedste Evne bestræbt sig for at hindre de russiske Operationer imod ham eller maaskee endog forraadt dem for ham [1]). Efter hvad Keiseren selv berettede Woronzow i Februar 1762, var han desuden knyttet til den preussiske Konge ved det efter hans Begreber stærkeste Baand, nemlig den militære Subordinations. „For fem Aar siden," saaledes fortalte han, „var han bleven optagen i den preussiske Tjeneste som Capitain og var senere efterhaanden forfremmet, nu nylig endog til General-Lieutenant, ved hvilken Leilighed Kongen havde udtalt, at dette sit hurtige Avancement skyldte han alene de store krigerske og militære Egenskaber, paa hvilke han i sin Brevvexling med Kongen havde givet saa overtydende Beviser." Mercy, som beretter denne for begge de paagjældende Parter lige charakteristiske Anekdot, tilføier, at „Keiseren ved denne indbildte Værdighed som preussisk General-Lieutenant ansaae sig forpligtet til at tjene den preussiske Konge og dennes Interesser med samme Iver som en virkelig i preussisk Tjeneste staaende Privatperson" [2]).

Intet havde derfor været lykkeligere for Frederik d. 2den end Peter d. 3dies Thronbestigelse. Aaret 1762 syntes at true ham med en uundgaaelig Undergang. Hans Kræfter vare udtømte og i Preussen selv var Misfornøielsen med ham i alle Samfundsclasser almindelig [3]). Men da indtraf Thronskiftet pludselig som en Frelse fra Himlen. Den nye Keiser havde begyndt med at standse de russiske Operationer mod Preusserne baade i Schlesien og i Pommern og med at hjemsende alle preussiske Krigsfanger. Den 23 Februar meddeelte han sine hidtilværende Allierede, at han agtede snarest muligt at slutte Fred med Tilbagegivelse af alle sine Erobringer og „raadede" dem til at gjøre det Samme, og den 16 Marts sluttede han en formelig Vaabenstilstand i Stargard, hvori

[1]) Oeuvres de Frédéric le Grand, IV, pag. 179, V, pag. 155. [2]) Mercy, l. c, pag. 187, 296 [3]) Arneth VI, pag. 290—91.

han kun betingede sig fri Gjennemmarsch for Czernichew. der fra Schlesien skulde føre sit Corps til Rumanzow i Pommern. Men med alt dette var Freden med Rusland endnu ikke endelig sluttet, og selv om Øst-Preussen virkelig gaves tilbage og Frederik d. 2den saae sig befriet fra sin farligste Fjende, stod den østrigske Hær under Daun dog endnu i Schlesien og kunde kun ved russisk Hjælp fordrives derfra. Alt afhang altsaa af, om Keiseren vilde lade sig bevæge til at gaae et Skridt videre og yde sin aktive Bistand mod Østrig. For at opnaae dette, ankom Oberst Bernhard Wilhelm v. d. Goltz den 4 Marts til Petersborg med en Haandskrivelse fra Frederik d. 2den, hvori denne udtalte Ønsket om at fornye det tidligere venskabelige Forhold til Rusland. Den preussiske Udsending modtoges paa det Bedste af Keiseren, og allerede den 10de svarede denne, at han var villig til snarest muligt at slutte Freden med Preussen, og bad Kongen selv at ville gjøre Udkast til Traktaten. For sit Vedkommende var han beredt til at tilbagegive alt preussisk Gebeet, samt til at garantere Kongen Schlesien og Glatz, idet han ventede, at Kongen til Gjengjæld vilde garantere ham hans holsteenske Lande. Endvidere var han villig til at afslutte en of- og defensiv Alliance med Preussen og til strax at stille et Hjælpecorps mod Østrig. Det var Alt, hvad Frederik d. 2den kunde ønske og Mere end han havde turdet haabe. Disse Tilbud ankom til ham den 23 Marts, samtidig med at han fik Underretning om, at England søgte at forraade ham. Hans Svar afgik samme Dag. Han modtog Tilbudet, til Gjengjæld for Ruslands Garanti af Schlesien og Glatz lovede han at garantere Keiseren Holsteen, og naar denne vilde stille et Hjælpekorps imod Østrigerne, skulde han være villig til at understøtte Keiseren i en Krig mod Danmark[1]). Selv om Frederik den 2den havde villet, kunde han dog under de forhaandenværende Omstændigheder ikke gjøre Andet end, hvad han gjorde. Han trængte i den Grad til Ruslands Hjælp, at han ikke turde forsømme Noget for at sikkre sig den. Han vogtede sig derfor vel for at vise den mindste Betænkelighed ved at tilfredsstille alle Keiserens Luner, og, som Saldern udtrykte sig i sit sædvanlige, lidet ærbødige

---

[1]) Schäfer II, b, pag. 452, 465 og 482.

Sprog, „han sparede ikke paa Sukker til Abekatten". Men det er tilladt at formode, at han forbeholdt sig i sit stille Sind, naar han havde draget den Fordeel af Rusland, som han ønskede, ligeledes at tage det tilbørlige Hensyn til sine egne Interesser i det danske Krigsspørgsmaal, og Goltz havde derfor hemmelig Instrux til ganske underhaanden at modarbeide et Brud med Danmark[1]). Under disse Omstændigheder var det imidlertid uundgaaeligt, at man i Berlin maatte svare undvigende paa en Meddelelse, som Bernstorff den 15de Marts gjorde den preussiske Gesandt Borcke og hvori han udbad sig dennes Regerings Raad i Anledning af det Angreb, med hvilket Keiseren truede Danmark og som desuden vilde komme i Strid med den Garanti for Slesvig, som Preussen havde paataget sig ved Traktaten af 24 Mai 1715[2]).

Hos Østrig og Frankrig kunde den danske Regering, som ovenfor bemærket, for Tiden ikke finde nogen Understøttelse. De Instructioner, der i Slutningen af 1761 vare afgaaede til Wien og Paris, kaldtes derfor tilbage, A. P. Bernstorffs Mission til det franske Hof var tilende, og Haxthausen fik Ordre til at vise stor Forsigtighed i sit Forhold til de to Ambassadører i Petersborg. Gesandterne i Wien og Paris instrueredes til at holde disse to Regeringer underrettede om, hvorledes Sagen udviklede sig, og ganske foreløbig at udforske, hvilken Bistand Danmark kunde vente sig hos dem, naar Krigen udbrød, thi, som Bernstorff skriver til Wedel-Frijs den 27 Februar, „det bedste er at have Venner, det næstbedste er i Tide at vide, at man ingen har".

Kaunitz, som „aldrig havde havt Øie eller Hjerte for Danmark", svarede undvigende og koldt. I Instruxen til Bachoff[3]) paaberaabte Bernstorff sig Traktaten af 26 Mai 1732, ved hvilken Østrig havde garanteret Danmark Besiddelsen af Slesvig. Han vidste ikke, at det østrigske Diplomati allerede havde fornægtet denne sin Forpligtelse i Petersborg. Det var i det Hele en meget lidet værdig Rolle, Østrig dengang nedlod sig til at spille ligeoverfor Czaren. Man kjendte af lang Erfaring det østrigske Cabinets Hovmod, men ved denne Leilighed viste Mercys Holdning, hvorledes denne Egenskab vel lader sig forene med et næsten feigt Taalmod

[1]) Depeche fra Haxthausen af 16 Marts 1762. [2]) Nr. 182. [3]) Nr. 181.

ligeoverfor den Mægtiges Fornærmelser. Han kunde, trods Alt hvad han saae og hørte, ikke troe paa Muligheden af, at Keiseren virkelig skulde være besluttet paa at opgive Alliancen med Østrig, end sige, at han skulde ville tage Parti for Preussen, og der var derfor ingen Ydmygelse, han ikke fandt sig i for at behage Keiseren, uden dog derved et opnaae Andet end dennes Haan. I Depecherne til sin Regering lykønsker han sig over aldrig at have paadraget sig Keiserens Uvillie ved ærligt at have virket for Mageskiftet, advarer paa det Ivrigste imod at indlade sig med Danmark, og raader til hellere at love Czaren Alt, hvad han forlangte med Hensyn til Slesvig og Holsteen[1]). I et Memorandum til det russiske Cabinet søgte han at vise, at medens England og Preussen altid havde understøttet Danmark, havde Østrig derimod lige fra 1720 ikke forsømt nogen Leilighed til at varetage Gottorp'ernes Tarv, og naar det en enkelt Gang saae ud, som om Østrig handlede anderledes, havde det været imod dets Villie og med stiltiende Forbehold. Dette var Tilfældet med den østrigsk-danske Traktat af 1732, men Østrigs sande Sindelag havde lagt sig for Dagen i de hemmelige Artikler til Traktaterne af 1746 og 1760[2]). Ligeoverfor Haxthausen gik endelig hans Bestræbelser ud paa at forestille ham de Farer, som truede Danmark, og Hensigtsmæssigheden af, at den danske Regering skyndte sig med at bemægtige sig det gottorpske Holsteen. Derved haabede han at fremskynde Krigen og beskjæftige Keiseren.

Frankrig tog hurtigere sit Parti, og stolt og overmodigt som det franske Cabinet var, nedlod det sig ikke til i Ydmyghed at taale Keiserens Uvornheder. Dets Ambassadør forfærdede sin østrigske Collega ved at tale om at erstatte den russiske Alliance ved et Forbund med Danmark[3]) og advarede den danske Regering mod at tage Initiativet til Angreb. I Paris var Choiseuls Sprog i alt Fald oprigtigt velvilligt. Ved Efterretningen om Keiserindens Død havde han forsikkret det danske Hof om, at „det kunde stole paa Frankrigs uforandrede Grundsætninger og Sindelag, og at det franske

---

[1]) Mercy, l. c., pag. 31, 79, 108—9, 151, 171, 180. [2]) Depeche fra Haxthausen af 20 April og af 10 Mai 1762 (Afskrift af Mercys Memorandum findes der i Afskrift), Dep. fra Bothmer af 2 og 9 April, Mercy l. c. pag. 109. [3]) Mercy l. c. pag. 160, 210.

Cabinet med Nøiagtighed vilde opfylde sine Forpligtelser og aftale med Danmark og sine øvrige Allierede Midlerne til at afværge de farlige Virkninger, som den danske Regering befrygtede af Storfyrstens Tænkemaade"[1], og senere erklærede han, at man „i den fælles Ulykke kun vilde finde en Opfordring til yderligere at forbinde sig med det danske Hof"[2]. Rigtignok lød Svaret mindre bestemt, da Wedel-Frijs forespurgte sig nærmere om, hvilken Hjælp Danmark kunde regne paa i Tilfælde af et Angreb af Rusland, thi det heed da, at „man ganske vist i saa Fald vilde anvende alle mulige Midler for at være Danmark nyttig", men det viste sig, at effektiv Hjælp ikke hørte til de „mulige Midler"; Pengehjælp vilde ligge nærmere, men man kunde dog ikke endnu angive, til hvilket Tidspunkt man saae sig istand til at yde den. Derimod gaves der en Anvisning paa Sverig, der „vistnok vilde være rede til at gjøre fælles Sag med Danmark for at sikkre sig mod det Aag, der ogsaa truede det", og Choiseul tænkte sig i den Henseende, at den svenske Regering, saasnart Rusland angreb Holsteen, skulde trække sine Tropper tilbage fra Tydskland for at gjøre et Indfald i Finland, hvis Tilbageerobring vilde være af en ganske anden Vigtighed for Sverig end Erhvervelsen af nogle Distrikter i det fjerne Pommern[3]. Denne Tanke var vistnok godt meent og i og for sig rigtig, men Bernstorff vidste kun altfor vel, hvor lidet praktisk denne Anvisning var.

De forløbne tre Maaneder havde saaledes ikke i synderlig Grad forbedret Danmarks diplomatiske Stilling. Ubestemte Muligheder dæmrede i Horizonten, men hvad der forelaa, var kun lidet opmuntrende, og man maatte i alt Fald være belavet paa udelukkende at stole paa sine egne Kræfter til at optage det første Anfald. Den gunstige Aarstid nærmede sig nu stærkt, og om end endnu Intet varslede, at Krigen meget snart vilde udbryde, var der dog heller ingen Sikkerhed for, at Keiseren ikke paa eengang gjennembrød alle Hindringer og lod sin Hær overskride det lille Rum, som endnu laae mellem den og Holsteen. Tiden var saaledes

---

[1]) Depeche fra Wedel-Frijs af 22 Januar 1762. [2]) Depeche fra Wedel-Frijs af 7 Marts 1762. [3]) Depeche fra Wedel-Frijs af 7 og 26 Marts 1762, Brevvexling etc. pag. 227, Nr. 187 Note.

kommen, da den danske Regering maatte tage den afgjørende Beslutning og vælge imellem enten at undgaae en ulige og næsten fortvivlet Kamp ved at give efter for Keiserens Fordringer, saavidt det behøvedes, og iøvrigt at sætte sin Lid til, at Fremtiden vilde byde Leiligheder til at tilbagevinde, hvad man nu var nødt til at indrømme Tidernes Ugunst. eller at vove det Yderste. Stemningen her hjemme hældede vistnok snarest til det første Alternativ, og selv blandt de Faa, der tilfulde kunde vurdere den politiske Betydning af de Offre, som Freden vilde koste, var der Flere, der deelte denne Anskuelse[1]). Men Bernstorff mistvivlede ikke. Med en freidig Tro til, hvad Fædrelandskjærligheden formaaede i Farens Time, forenede han en fast Tillid til Forsynet, som paa en uforudseet Maade kunde vende Forholdene til Gunst for den retfærdige Sag, og hans Colleger sluttede sig troligt og tillidsfuldt til ham.

Den 22 Marts forelagdes Sagen for Kongen, og Conseillets eenstemmige Indstilling gik ud paa at foreslaae[2]):

1. at den danske Regering ikke under nogen Omstændighed kunde modtage et Forlig, hvorved Riget mistede, om og kun den ringeste Deel af Slesvig eller Noget af Holsteen, idet tvertimod Rigets Sikkerhed fordrede, at hele det sidstnævnte Hertugdømme blev forenet under Kronen;
2. at Fredsbrudet ikke maatte komme fra Danmark. Man burde derfor, saalænge den russiske Hær ikke tiltraadte sin Fremrykning mod Holsteen, indskrænke sig til at træffe alle fornødne militære Foranstaltninger for at sikkre sig mod, at russiske eller preussiske Tropper ved et pludseligt Overfald bemægtigede sig noget vigtigt Punkt paa den holsteenske Grændse, (hvorved der fornemlig tænktes paa Lübeck). Endvidere skulde Flaaden ufortøvet sendes paa Observationskrydsning i Østersøen; og
3. at den danske Hær, saasnart Russerne betraadte mecklenburgsk Gebeet, paa den ene Side skulde besætte Kiel og det øvrige gottorpske Holsteen, og paa den anden Side indtage de fordeelagtigste Stillinger foran

[1]) Saaledes Osten i Depeche af 24 Februar 1762, Ostens Gesandtskaber, l. c., pag. 546 [2]) Nr. 184.

den holsteenske Grændse, medens Flaaden ufortøvet skulde begynde sine Operationer med at afskjære Tilførsel og forurolige de fjendtlige Kyster.

Disse Forslag approberedes uforandrede af Kongen. Allerede forinden var der under 16 Marts skrevet til Raadet i Lübeck, at man muligvis vilde see sig nødt til at besætte Byen, og under d 19de til Regeringerne i Hanover og Mecklenburg om fri Gjennemgang gjennem Lauenburg og om Tilladelse til, naar det gjordes fornødent, at besætte en Deel af det tilstødende Land for at sikkre Freden. Den 31 Marts, Kongens Fødselsdag, sattes Hæren paa Feltfod, og den indtog sine Stillinger paa Grændsen, medens Flaaden lagde ud paa Kjøbenhavns Rhed. Men samtidig med disse krigerske Forberedelser gjentog Regeringen, at den altid vilde være villig til at modtage enhver fredelig Overeenskomst, „som var forenelig med Kronens Værdighed og Folkets Sikkerhed“ [1]).

XIV.

Krigens Nærmelse.

Den russiske Meddelelse den 2 April. Den danske Regerings Svar den 12 s. M. Russisk-preussiske Forhandlinger: Fredstraktat af 5 Mai og Alliancetraktat af 19 Juni. Frederik den 2dens Bestræbelser for at hindre Krigens Udbrud mod Danmark. Keiserens Stivsind. Hans Samtykke til Conference i Berlin, samt Instrux til Commissairerne og til Overgeneralen af 24 Mai g. St. Meddelelse i Kjøbenhavn den 8 Juli. Den danske Regerings Forventninger om Conferencen og dens Følger. De andre Magters Holdning: England, Sverig, Frankrig, Østrig, Mecklenburg, Polen, Tyrkiet. De danske Stridskræfter: Flaaden, Hæren, St. Germain. De danske Finantser: Laanet i Hamburg. Den russiske Hærs Indmarsch i Mecklenburg og den danske Hærs Contrabevægelser. Umiddelbart forestaaende Sammenstød. Thronrevolution i Petersborg den 8 Juli. Circulaire af 31 Juli. Keiserinde Catharines Erklæringer. Krigsfaren bortfalden.

Midt under disse Forberedelser ankom den russiske Courer, som den 12 Marts var afreist fra Petersborg, og hermed indtraadte Sagen i den sidste indledende Phase, der pleier umiddelbart at følges af Krigens Udbrud, nemlig Udvexlingen af de endelige Erklæringer.

Den 2den April gjorde den russiske Gesandt sin Meddelelse til den danske Udenrigsminister. Det var et besyn-

[1]) Nr. 185.

derligt Dokument, som Coureren havde bragt Baron Korff[1]). Det var oprindeligt affattet af Saldern, og dets tilsyneladende Formaal var at vælte hele Skylden for et eventuelt Brud over paa Danmark. Keiseren forsikkrede om sit bestandige Ønske at bevare et venskabeligt Forhold, men Danmarks Trudsler og Rustninger havde tvunget ham til at forlange en bestemt Erklæring om dets Hensigter. Alt dette passede meget godt med de Forestillinger, ved hvilke Keith og Saldern havde bevæget Keiseren til at foretage dette diplomatiske Skridt i Kjøbenhavn, thi hans Maadehold fremtraadte i det skjønneste Lys for Verden. Men en saadan Affattelse gav tillige Danmark en god Leilighed til at berøve Keiseren Paaskudet til et Brud ved at svare, at den danske Regering ligeledes nærede de fredeligste Hensigter og ligeoverfor Keiserens beroligende Forsikkringer Intet ønskede hellere end at standse Rustningerne, som alene vare foretagne for at forsvare sig. Dette var netop Salderns Hensigt. Men Keiseren, som kun med Vanskelighed havde fundet sig i denne Udsættelse af Krigen, tilføiede selv i det ham forelagte Udkast en truende Opfordring til Danmark om „at opfylde hans retmæssige Fordringer paa Slesvig", og henviste i den Henseende yderligere til den Forklaring, han i Juli 1761 havde givet om, hvori disse bestod. Det Hele blev derved et forunderligt usammenhængende Aktstykke, i hvilket Slutningen ikke svarede til Begyndelsen, men som forsaavidt godt passede til Keiserens Hensigt, som det syntes at gjøre det umuligt for den danske Regering at svare derpaa anderledes end med et bestemt Afslag. Bernstorff forstod imidlertid med Lethed at undgaae denne Fare. Han forsikkrede den 12 April om Kongens Redebonhed til at leve ikke blot i Fred men ogsaa i Venskab med Keiseren, og hvis det derfor maatte behage denne at „reassumere" de tidligere sluttede Traktater ved Hjælp af Conferencer, der kunde aabnes paa et for begge Regeringer beleiligt Sted, saasom i Hamburg eller i Lübeck, vilde Kongen være villig dertil[2]). Ved dette Svar opgav den danske Regering i ingen Henseende sit Standpunkt, paa samme Tid den dog bestemt bekræftede sine fredelige Hensigter, den gav ikke den fjerneste Antyd-

[1]) Nr. 186 Note. [2]) Nr. 186.

ning om at anerkjende Tilværelsen af et slesvigsk Spørgsmaal, men tilbød dog Forhandlinger, der imidlertid kun angaves som rettede paa at reassumere, ikke paa at ophæve eller forandre de tidligere Traktater.

Dette Svar havde saaledes ikke bragt Keiseren nærmere ved det Brud, hvorefter han saameget længtes, og i sin Raadvildhed om, hvorledes han skulde tage det, foretrak han indtil videre at lade det danske Forslag ubesvaret og imidlertid at forberede alle Midler til en hurtig og afgjørende Krigsførelse.

Forhandlingerne med Preussen vare i denne Mellemtid gaaet deres Gang, og den 5 Mai undertegnedes Freden i Petersborg [1]). Keiseren tilbagegav uden Erstatning alle sine Erobringer og lovede sine gode Tjenester til at tilveiebringe Fred mellem Preussen og de andre Magter. Paa sin Side lovede Kongen „ikke alene ikke at indgaae noget Forbund eller nogen Forpligtelse, som maatte stride mod det russiske Riges eller mod Keiserens tydske Arvelandes Interesser, men endog at opgive alle saadanne, som kunde bestaae fra tidligere Tid“ (art. 8). I de separate Artikler forbeholdt Keiseren sig indtil videre og i Betragtning af „de critiske Forhold i Europa“ at lade sine Tropper blive staaende i de preussiske Provindser (art 1) — det vil sige, at Veien til Holsteen skulde staae ham aaben — og endvidere aftaltes det, at „denne Traktat skulde snarest muligt følges af en anden, der kunde tjene til „at sikkre de respektive Besiddelser og fremme de gjensidige Interesser“ (art. 2). Saasnart den saaledes afsluttede Fred var bleven ratificeret den 5 Juni, begyndte Forhandlingerne om Alliance-Traktaten, der undertegnedes i Petersborg den 19 s. M. [2]). Ved denne nye Traktat garanterede de to contraherende Magter hinanden gjensidig deres Besiddelser og tilsagde hinanden Krigshjælp. I de separate Artikler forpligtede Kongen sig til at bringe Keiserens Ret til Slesvig som Hertug af Holsteen til Anerkjendelse, foreløbig ved eftertrykkelige Forestillinger, og hvis disse forbleve frugtesløse, ved væbnet Hjælp, hvorhos han garanterede ham ikke blot Slesvig men tillige alle yder-

---

[1]) Martens: recueil de traités, 1, 2, pag. 30 [2]) Schäfer II, b, pag. 487—88.

ligere Erhvervelser, saaledes som de maatte blive fastsatte i den fremtidige Fred med Danmark.

Paa denne Maade havde Frederik d. 2den da udtrykkelig brudt den Garanti, Preussen ved Traktaten af 1715 havde paataget sig for Slesvigs endelige Incorporation i Danmark, ja han havde endog tilsagt sin virksomme Bistand til at ophæve denne. Men han var strax indtraadt i Nydelsen af de vigtige Fordele, som disse Traktater tilsagde ham, idet der allerede i Mai var givet Czernichew Ordre til at føre et russisk Corps af 18000 Mand ind i Schlesien for at understøtte de preussiske Operationer mod Østrigerne, hvorimod de Forpligtelser, han til Gjengjæld havde paataget sig, først skulde blive virksomme i Fremtiden, og de overstege langt, hvad han havde villet binde sig til [1]). Der var navnlig to Betragtninger, som maatte forurolige ham. Det var for det Første meget betænkeligt at have den russiske Hær paa ubestemt Tid staaende i Øst-Preussen og Pommern, thi foruden at disse Provindser vilde lide overordentlig ved en Occupation af de halvbarbariske Tropper, navnlig hvis de skulde bruges som Operationslinie under en maaskee langvarig Krig med Danmark, var det ogsaa en uhyre Fare for Preussen, dersom et pludseligt Thronskifte i Petersborg maaskee medførte et Omslag i den russiske Politik og en Fornyelse af den tidligere østrigsk-russiske Alliance. Dernæst vilde en Krig med Danmark sikkert fordre langt større Anstrængelser fra russisk Side, end Keiseren antog, og om denne end paa Forhaand havde erklæret, at han, saalænge den østrigsk-preussiske Krig vedvarede, renoncerede paa al anden Hjælp af Preussen end et eneste Cavalleriregiment [2]), vilde han dog lettelig kunne faae saa stærk Brug for alle sine Tropper, at han maatte see sig nødt til at kalde det Czernichewske Corps tilbage fra den preussiske Hær. Disse forskjellige Betragtninger maatte, som det synes, bringe Frederik den 2den til i første Linie at ønske det gottorpske Spørgsmaal hurtigt løst ved en fredelig Overeenskomst, thi derved vilde begge de nævnte Hensyn tilfredsstilles. Kunde dette ikke skee, vilde en kort Krig, der hurtigt tvang Danmark til at opfylde Keiserens

---

[1]) Schäfer II, b, pag. 483, 487—88. [2]) Schäfer II, b, pag. 488 cfr. dog Oeuvres de Frédéric le Grand, V, pag 162.

Fordringer, være det fordeelagtigste for Preussen; men kunde heller ikke dette haabes, maatte man søge at faae Krigen udsat, indtil den almindelige Fred i Europa var bleven sluttet. Da nu Frederik den 2den var altfor skarpsynet til at troe paa Muligheden af, at den stivsindede Keiser skulde kunne bringes til Fornuft saavidt, at han vilde lade sig nøie med. hvad Danmark kunde gaa ind paa at tilstaae, og da han indsaae, at en russisk-dansk Krig kunde vare længe og føre til mange uforudselige Forviklinger, stod det kun tilbage at bestræbe sig for, at Krigens Udbrud udsattes[1]).

Det synes ogsaa, at Frederik den 2den arbeidede, saavidt han formaaede, mod dette Maal. Den preussiske Gesandt i Petersborg sluttede sig stedse bestemtere til Keith og Saldern, naar disse fraraadede Keiseren at begynde Krigen for det Første. Selv skrev Kongen til Keiseren i samme Retning[2]), fremdrog Farerne ved, at han forlod Petersborg, hvor en Revolution kunde udbryde i hans Fraværelse, forestillede ham Vanskelighederne ved et Felttog, og saae sig endog istand til at meddele ham en fuldstændig Udsigt over de danske Stridskræfter tillands og tilvands, som vakte stor Overraskelse i Petersborg, hvor man var langt fra at have troet at skulle finde en saa respektabel Modstander i Danmark og fra at have truffet de fornødne Forberedelser til at møde en saadan. Selvfølgelig viste Kongen kun liden Tilbøielighed til at overlade Keiseren Stettin og Cüstrin, som denne havde begjært at maatte benytte som Vaabenpladser under Krigen; men det synes dog, at han tilsidst gik ind paa denne Begjæring paa Betingelse af, at disse vigtige Fæstninger skulde vedblive at have preussisk Besætning[3]). Endelig var det ham næppe synderlig ubehageligt, at da Keiseren havde forlangt af ham, at det ved Fredsforhandlingerne i Hamburg mellem Preussen og Sverig skulde paalægges dette sidste Rige at understøtte Rusland med sin Flaade i den fore-

[1]) Depeche fra Haxthausen af 25 Mai 1762. [2]) Depecher fra Haxthausen af 10 og 21 Mai, 6 Juni 1762, Oeuvres de Frédéric le Grand, V, pag. 159—61. See ogsaa Frederik d. 2dens Brev til Georg af Gottorp i „Georg Ludwig", pag. 213—216. [3]) Depeche fra Haxthausen af 6 Juni 1762. I Keiserens Reskript til Rumanzow af s. D. siges det imidlertid udtrykkeligt, at Frederik d. 2den havde tilbudt Stettin til Vaabenplads for Russerne.

staaende Krig med Danmark, kom Instruxen derom til den preussiske Befuldmægtigede først til Hamburg, efter at Freden den 22 Mai allerede var underskrevet og den svenske Fredsforhandler havde forladt Staden [1]).

Kongen af Preussens Forestillinger havde imidlertid denne Gang ikke tilstrækkelig Indflydelse paa Keiseren [2]), der ligesaa lidet lod sig bevæge ved de Raad, han modtog af sine egne Raadgivere. I et Krigsraad, som afholdtes i Slutningen af Mai, udtalte Prinds Georg af Gottorp, Hertugen af Holsteen-Beck, Münnich, Troubezkoy, Woronzow og Wolkonsky, at en Krig med Danmark ikke stemmede med Keiserens Interesser, og at den i alt Fald ikke kunde begyndes i indeværende Aar, men først naar alle Forberedelser med Omhu vare trufne. Keiseren fastholdt desuagtet haardnakket sit Forsæt at aabne Felttoget snarest muligt, og som Forberedelse dertil skulde Garnisonen i Kiel indskibes til Colberg for ikke at falde i dansk Fangenskab, saasnart Krigen erklæredes.

Siden den danske Note af 12 April var der Intet foregaaet mellem Kjøbenhavn og Petersborg. Den danske Regering havde vel vogtet sig for at forlade sin afventende Holdning eller compromittere sig ved unyttige Forslag. Den berygtede Grev Rantzau-Ascheberg havde paa egen Haand foretaget en Reise til Petersborg, men ikke der fundet noget gunstigt Terrain for sine eventyrlige politiske Combinationer, i hvilke Bernstorff ingen Deel havde [3]). Ligesaa taust havde det russiske Cabinet forholdt sig, og Noten af 12 April henlaae endnu ubesvaret. Keiserens oprindelige Indtryk af dette Aktstykke havde været, at det var et bestemt Afslag, da det Intet indeholdt om Slesvig, og han havde derfor strax villet befale Haxthausen at forlade Rusland [4]). Men Keith og Saldern forestillede ham, at om end den danske Regering ganske vist ikke indrømmede Berettigelsen af hans Fordringer paa Slesvig, saa havde den dog heller ikke udtrykkelig benægtet dem, og Mere kunde han paa Sagens nuværende Standpunkt ikke forlange. Danmark havde desuden foreslaaet Forhandlinger, og det vilde ikke gaae an at afslaae

---

[1]) Schäfer II, b, pag. 486 cfr. Fersen: „historiska skrifter", III, pag. 329, Depeche fra Schack af 25 Juni 1762. [2]) Oeuvres de Frédéric le Grand, V, pag. 160. [3]) Danske Samlinger for Historie osv., IV, pag. 289—97. [4]) Depeche fra Haxthausen af 1 Juni 1762.

dette Tilbud, saa meget mere som det under disse hurtigt vilde vise sig, hvorvidt der var nogen Tilbøielighed hos den danske Regering til at affinde sig med ham paa fredelig Maade, og den korte Tid, som behøvedes til dette Forsøg, vilde nyttigt kunde bruges til at fuldende Forberedelserne til Felttoget. Da disse Forestillinger ogsaa støttedes fra preussisk Side, gav Keiseren efter i den Overbevisning, at det Hele vilde være endt i Løbet af nogle Uger, og fast bestemt paa, at det kun skulde blive et diplomatisk Comoediespil, thi han vilde ikke under nogen Omstændighed gaae glip af sin Krig. Samtidig med at han erklærede sig villig til at forhandle, afgik der derfor et keiserligt Reskript til Rumanzow, der paalagde denne at betragte Krigen ikke blot som uundgaaelig men endog i det Væsentlige som allerede erklæret, og Keiseren fastsatte sin Afreise til Hæren til den 1 Juli[1]. Det heed sig imidlertid, at der kun var Spørgsmaal om et kort Besøg paa 3 til 4 Uger, og da man frygtede for, at nogle af de fremmede Gesandter kunde være tilbøielige til at begunstige Udbrud af Uroligheder i Petersborg under Keiserens Fraværelse, indbødes de alle til at følge ham paa Reisen, og blandt dem altsaa ogsaa Haxthausen[2].

Den danske Konge var, som sædvanlig ledsaget af Bernstorff, reist til Holsteen for at inspicere Hæren. Den russiske Gesandt maatte altsaa søge ham der, og saaledes kunde Keiserens Svar først blive den danske Regering meddeelt den 8 Juli. Det lød paa, at Keiseren gik ind paa Forhandlingerne, at disse ufortøvet skulde aabnes i Berlin under den preussiske Konges Mægling, samt at Korff og Saldern vare udnævnte til at repræsentere Keiseren ved disse Conferencer. Dertil indskrænkede Meddelelsen sig, men paa samme Tid modtog Bernstorff fra Saldern vigtige supplerende Underretninger. Keiserens Fordringer bestode i, at det tidligere gottorpske Slesvig skulde tilbagegives ham, og desuden skulde Øerne Fehmern og Helgoland samt den kongelige Deel af Holsteen afstaaes som Erstatning for Afsavnet siden 1720. I Instruxen til de russiske Commissairer, dateret d.

---

[1]) Depeche fra Haxthausen af 1 Juni 1762 [2]) Depeche fra Haxthausen af 6 og 7 Juni 1762.

24 Mai gl. St., heed det endvidere, at Conferencerne i det Høieste maatte vare i 8 Dage, og det første russiske Forslag skulde derfor strax fremtræde som et Ultimatum, hvorpaa de danske Commissairer ufortøvet og uden at kunne indhente yderligere Instructioner vilde have at svare Ja eller Nei[1]). Dette forekom dog selv den preussiske Konge for stærkt, og han gjorde opmærksom paa, at det var ham ubehageligt at modtage Mæglingen, naar Keiserens Fordringer vare saa høie og der tilstodes saa kort Tid til Forhandlingerne. Alt, hvad han kunde opnaae, var imidlertid, at Keiseren, dels paa Grund af hans Forestillinger dels fordi det nylig oprettede Regeringsraad havde andraget paa, at den tilsigtede Reise til Hæren skulde opgives som farlig for Rigets Vel, lovede at udsætte sin Afreise indtil Slutningen af Juli[2]).

Den danske Regering modtog Conferencen, og Kongen udnævnte Carl Juel, den tidligere Overhofmester hos Dronningen, og Cay Rantzau, Vice-Cantsler for Slesvig, til Commissairer, med Ordre til snarest muligt at begive sig til Berlin. Deres Instructioner lød paa[3]):

1⁰ at forlange, at, medens Forhandlingerne stode paa, og fire Uger efter deres Slutning skulde begge Parter afholde sig fra alle Fjendtligheder og maatte ikke overskride Grændserne af det Land, hvori deres Hære for Øieblikket befandt sig; og

2⁰ at erklære, at Kongen aldrig vilde indvilge i Afstaaelsen af Slesvig eller nogen Deel deraf, men at han for at bevise „sit Venskab for Keiseren“ vilde forpligte sig til at betale denne enten en anselig Pengesum eengang for alle eller en mindre aarlig Sum for Keiserens og hans Søns Levetid.

Allerede forinden var Asseburg uden officiel Qualitet sendt til Berlin[4]) for underhaanden at sætte sig i Forbindelse med den preussiske Udenrigsminister, Grev Finkenstein, der skulde forestaae Conferencerne. Frederik d. 2den havde direkte tilbudt sin Mægling i Kjøbenhavn og syntes virkelig at ønske en fredelig Afgjørelse; det gjaldt om at udvikle denne

---

[1]) Depeche fra Haxthausen af 11 Juni 1762. [2]) Depeche fra Haxthausen af 2 Juli 1762. [3]) Nr. 209 [4]) Nr. 206.

gunstige Stemning, og dertil var Ingen bedre skikket end Asseburg baade ved sin Dygtighed og paa Grund af sine bekjendte Sympathier for Preussen.

Den danske Regering gjorde sig ingen Illusioner om, at disse Forhandlinger skulde føre til noget Resultat. Selv om Saldern ikke overvurderede sin Indflydelse, naar han forsikkrede, at Keiseren vilde kunne bringes til at lade sig nøie med betydeligt ringere Indrømmelser, erkjendte dog ogsaa han, at betydelige territoriale Afstaaelser vilde blive nødvendige, og den danske Regering var fast bestemt paa ikke godvillig at afstaae Noget, navnlig ikke af Slesvig. Var endda England, som man havde ventet, bleven opfordret til at deeltage i Mæglingen, kunde den danske Regering have haabet, at denne Magt, som havde garanteret Besiddelsen af Slesvig til Erstatning for Bremen og Verden og ikke havde de samme Grunde som Preussen til at holde gode Miner med Rusland, under Forhandlingernes Udvikling vilde føres til at indtage en bestemt Holdning imod Keiseren, der kunde tvinge denne til at bevare Freden, hvis han ikke vilde udsætte sig for et Brud med England. Men ikke engang denne Fordeel var opnaaet, da Keiseren havde erklæret, at den engelske Regering var for langt borte fra Forhandlingsstedet til med Nytte at kunne deeltage i Mæglingen. Det var dernæst klart, at Forhandlingerne meget hurtigt vilde komme til Ende, og det var overveiende sandsynligt, at Krigen da strax vilde bryde ud. Vel paastod Saldern paa det Bestemteste, at den i alt Fald ikke vilde kunne begynde før næste Aar, og han raadede derfor indstændigt den danske Regering til, for ikke før Tiden at udtømme sine indskrænkede financielle Hjælpekilder, strax at sprede Hæren og ikke at ruste Flaaden. Men uagtet Salderns Bestræbelser i denne Henseende utvivlsomt vilde blive varmt understøttede af Frederik d. 2den, turde Bernstorff dog ikke lade det komme an paa, om de lykkedes. Under disse Omstændigheder var det vel ogsaa det bedste, at den uundgaaelige Krig kom strax, thi det allerfarligste for Danmark vilde være i flere Aar at skulle bære Byrden af et Krigsberedskab, hvorunder Landet allerede var nær ved at segne, og kun med altfor stor Ret havde Frederik den 2den gjort denne Betragtning gjæl-

dende som Motiv for Keiseren til at opsætte Krigen[1]). Hvad Danmark kunde vinde ved en Udsættelse, maatte desuden nu væsentlig være naaet. Man stod saa stærkt rustet til Lands og Vands, som man kunde blive det, og hvis de andre Magter overhovedet vare tilgængelige for politiske Grunde, havde de nu havt tilstrækkelig Tid til at gjøre sig den hele Stilling klar og til at indsee, at deres egen Interesse bød dem af al Kraft at understøtte Danmark.

Det syntes rigtignok meget tvivlsomt, om Udlandet nogensinde, før det var for sildigt, vilde komme til den Erkjendelse, at det forsvarede sig selv, naar det forsvarede Danmark. Den 8 Juli skriver Bernstorff til de Cheusses[2]): „Vore Farer have aldrig forskrækket Nogen, og hvad jeg end har sagt derom, har man dog aldrig villet lytte til mine Ord. Øinene synes nu at begynde at aabne sig, men Ufølsomheden for Andres Ulykker og Frygten for Forlegenheder ville snart paany lukke dem, og skjøndt vi ere omgivne af Magter, der ved de høitideligste Traktater have forbundet sig til at hjælpe os og have den største Interesse af, at vi ikke bukke under, vil man dog udsætte os derfor og lade os kæmpe alene for en Sag, som ikke udelukkende vedrører os men ligesaa meget angaaer Tydskland, alle de Nationer, der handle paa Østersøen, og hele Norden.“ Det var de samme Ord, som den danske Udenrigsminister med samme Ret skrev et Aarhundrede senere.

Det engelske Cabinets Politik var holdningsløs. Forsøget paa at forlade Preussen og at danne et Forbund mellem England, Østrig og Rusland var mislykket i Wien ikke mindre end i Petersborg, og Keith frygtede endog et Øieblik for, at Frederik den 2den skulde gjengjælde denne Troløshed med at bemægtige sig et Stykke af Hanover[3]). Lord Bute skyndte sig nu med at forsone sig med Preussen, og der var endog Tale om, at russiske Tropper skulde støde til den hanoverske Hær, ligesom Czernichew understøttede Preusserne i Schlesien[4]). Men om end det venskabelige Forhold tilsyneladende var gjenoprettet[5]), nød den engelske

[1]) Depeche fra Wedel-Frijs af 11 Juni 1762. [2]) Nr. 207. [3]) Schäfer II, b, pag. 469—70, Depeche fra Haxthausen af 24 Marts 1762. [4]) Mercy, l. c., pag. 223, og Nr. 190, 192. [5]) Depeche fra Haxthausen af 4 Mai 1762.

Regering dog ikke længere nogen Tillid i Berlin og Petersborg. Ligesaa vaklende var dens Politik ligeoverfor Danmark. Da Keith i Marts Maaned havde indberettet, at der forhandledes mellem Keiseren og Goltz om en gjensidig Garanti for Schlesien og de „hertugelig holsteenske Besiddelser“, erklærede Bute til den preussiske Gesandt i London, at England ikke vilde tillade, at der udbrød en nordisk Krig om Slesvig, og uagtet han oplystes om, at den omhandlede Garanti kun skulde angaae de holsteenske Lande, og altsaa ikke Slesvig, lod han dog Preussen vide, at en Deeltagelse i den russiske Keisers Planer mod Danmark vilde koste Frederik den 2den Subsidierne fra England [1]). I Kjøbenhavn og Petersborg erklærede han derimod, at i Tilfælde af en Krig mellem Rusland og Danmark vilde England iagttage en streng Neutralitet, men iøvrigt være villig til at yde sine gode Tjenester til Bilæggelsen af Striden [2]). I Slutningen af Mai overtog Bute Posten som Premierminister, men derved skete der ingen Forandring i den ydre Politik, og hans Efterfølger i Udenrigsdepartementet, George Grenville, gjentog de tidligere Erklæringer om Englands eventuelle Neutralitet i en officiel Note til Bothmer af 25 Juni, hvori det eneste Raad, som England kunde give den danske Regering, var, at den skulde trække Sagen ud, indtil en Fredslutning mellem Frankrig og England kunde gjøre det muligt for disse to Magter i Forening at optræde som Garanter for Slesvig. Den hanoverske Regering, der skyldte Danmark saa mange og saa store Tjenester, glemte nu det erkjendtlige Sprog, den tidligere havde ført, og Münchhausen undlod ikke i en temmelig uforskammet Tone at rette Bebreidelser mod det danske Cabinet for saaledes at besmykke, at man svigtede sin givne Garanti for Slesvig. Bernstorffs Forestillinger forbleve frugtesløse [3]), og naar Keith i Petersborg ufortrødent vedblev, saavidt hans formindskede Indflydelse tillod ham det, at arbeide mod Krigen, skyldtes dette alene hans personlige Opfattelse, thi trods Bernstorffs gjentagne Anmodninger i London modtog han dog ingensinde derfra nogen Billigelse af sine Bestræbelser.

---

[1]) Schäfer II, b, pag. 472. [2]) Depecher fra Bothmer af 2 og 20 April, fra Haxthausen af 4 Mai 1762. [3]) Nr. 189, 192, 200, 210 cfr. 187.

Alt, hvad man kunde haabe af Sverig, var, at Rigsdagen sluttedes, uden at der blev vedtaget Noget, som kunde forøge Hoffets Magt eller udsætte Neutraliteten for nogen Fare. Dette opnaaedes [1]). Keiseren havde gjort forskjellige mundtlige Avancer til Baron Posse om, at Rusland og Sverig burde slutte sig sammen mod Danmark, idet Sverig da i Besiddelsen af hele Norge skulde faae Erstatning for, hvad det havde tabt til Rusland, men Posse havde med megen Takt vidst at trække sig ud af disse Samtaler [2]). Den russiske Gesandt i Stockholm fik derefter Ordre til at erklære, at hvis Sverig ikke troede at kunne deeltage i Krigen, ventede Keiseren idetmindste, at det ligeoverfor Danmark vilde give sig Mine deraf, og i alt Fald tillade russiske Skibe fri Seilads paa Swinen og Indløb i svenske Havne — navnlig tænktes der paa Landskrona — samt indrømme den russiske Hær Gjennemgang gjennem Pommern og forsyne den med Levnetsmidler. Men lykkeligvis var Rigsdagens Slutning allerede berammet og det secrete Utskotts Instruction til Regeringen om de udenrigske Anliggender givet, da denne Begjæring fremkom. Rigsdagen sluttedes d. 21 Juni, og d. 28 meddeltes det Grev Ostermann, at Sverig var bestemt paa at holde sig ganske udenfor en dansk-russisk Krig [3]). Scheffer indbildte sig endog, at man kunde bringe Sverig til at optræde aktivt for Danmark, men Bernstorff vilde ikke endnu følge hans Raad om at paakalde Sverigs Garanti for Slesvig, dels fordi casus foederis kunde siges ikke allerede at være tilstæde, dels for ikke at give Czaren noget nyt Paaskud. Stemningen i Sverig var iøvrigt paa sine Steder velvillig og talrige Frivillige, derimellem flere end 30 Officerer, meldte sig til Indtrædelse i den danske Hær, hvis Krigen udbrød.

Hvor Danmark med Sikkerhed skulde have kunnet vente Understøttelse, var hos Ruslands Fjender, Frankrig og Østrig, navnlig hos den første Stat. Men jo nærmere Faren kom, desto koldere blev den franske Regering. Bernstorff havde endnu bevaret endeel af sin gamle Tillid til den og meddeelte den derfor regelmæssigt Alt, hvad der foregik i Sagen [4]); og langtfra at falde Choiseul besværlig ved at forlange Umulig-

[1]) Nr. 195, 213. [2]) Dep. fra Schack af 21 Mai 1762. [3]) Note til Nr. 213. [4]) Nr. 187, 188, 193, 197.

heder, indskrænkede han sig, saalænge Omstændighederne ikke nødte ham til formelt at reclamere Opfyldelsen af Garantien for Slesvig, til med den yderste Beskedenhed at udtale den Forventning, at Frankrig vilde betale de resterende Subsidier efter Traktaterne af 1754 og 1758. Den franske Regering havde altid været en slet Betaler, og den havde desuden grebet Leiligheden, da Danmark i 1760 talte om Nødvendigheden af, eventuelt med Vaabenmagt, at hindre, at Rusland beholdt Øst-Preussen, til ganske at standse med Subsidiernes Betaling, saa at Restancerne nu beløb sig til 6 Millioner Livres. Det var denne Gjæld, som Danmark bad om at faae betalt, og det end ikke paa eengang men i passende aarlige Afdrag. Men istedetfor at gaae ind paa et saa billigt Forlangende, vilde Choiseul kun forpligte sig til at betale 200.000 Livres i Alt om Maaneden, hvad der kun udgjorde et Afdrag paa Restancerne af 400,000 Livres om Aaret, og dette skulde endda først begynde fra October 1762. Bernstorff beklagede sig med meget forklarlig Bitterhed over en saa uhørt Opførsel af en Regering, der altid havde pukket paa sin Ordholdenhed og sit Venskab for Danmark. Omstændighederne tvang ham imidlertid til at bøie sig for Nødvendigheden og tage mod en Almisse, hvor han kunde indkræve en Gjæld[1]). Men hvad kunde man under disse Omstændigheder vente sig af Frankrig, naar Krigen virkelig udbrød?

Lidt bedre stillede Udsigterne sig for Østrigs Vedkommende. Man havde endelig i Wien indseet, at alle Forsøg paa at vinde Keiseren ved at tilbyde at understøtte hans Planer mod Danmark ved Subsidier og paa anden Maade vare forgjæves, thi Keiseren afviste disse Tilbud med Haan og meddelte dem til Keith med den Tilføielse, at dette Træk mere end alt Andet havde beviist ham, hvor troløs den østrigske Regering var[2]). Den preussisk-russiske Alliance var bleven en uomstødelig Kjendsgjerning, og Kaunitz maatte nu bestræbe sig for, at Krigen med Danmark snarest muligt kunde nøde Keiseren til at kalde Czernichews Tropper bort fra Schlesien og give de russiske Hære nok at bestille i

[1]) Nr. 205, Dep. til Wedel-Frijs af 24 Juni 1762. [2]) Dep. fra Haxthausen af 23 Febr. 1762, cfr. Arneth VI, pag. 287.

Holsteen[1]). Mercy fordoblede altsaa sine falske Raad og Underretninger til Haxthausen for at bevæge den danske Regering til uden Tøven at begynde Krigen, og efter lang Betænkning bestemte Kaunitz sig endelig til at tilbyde Danmark en Alliance. Den 12 Juli fremlagde Bernstorff Forslag til en saadan Traktat[2]). Derefter skulde Østrig forpligte sig til en aarlig Subsidie af 800,000 Daler Bco og til ikke at nedlægge Vaabnene, medmindre hele Holsteen forenedes med den danske Krone, uden eller mod Vederlag til Rusland, og Frankrig skulde paatage sig de samme Forpligtelser. Til Gjengjæld lovede Danmark at føre Krigen med 30—40,000 Mand og en overlegen Flaade, men med Ret til, hvis Lykken gik det imod, at indgaae Separatfred.

Ved sin Beliggenhed mellem de Kæmpende var Mecklenburg bestemt til at blive Valpladsen og, hvad enten det modtog Russerne som Venner eller som Fjender, var det lige sikkert paa at blive ødelagt. Det kunde saaledes Intet tabe men kun vinde ved at slutte sig til Danmark. I Begyndelsen af Juli sendtes derfor Grev U. A. Holstein (Holsteinborg) derhen dels for at aftale det Fornødne om de danske Troppers Indmarsch i Landet dels for at foreslaae en Traktat, hvorefter de Par tusinde mecklenburgske Tropper skulde forene sig med den danske Hær mod en aarlig Subsidie af 50,000 Daler Bco. Men Hertugen havde ikke Mod til at forsvare sit Land og foretrak at opoffre det og derimod at lade sine Tropper træde i engelsk Sold med Udsigt til at falde i en fremmed Sags istedetfor i deres eget Lands Tjeneste[3]). Endelig havde den danske Regering ogsaa søgt Hjælp hos Polen og Tyrkiet[4]), men disse Bestræbelser førte ikke til Andet end, at Kongen af Polen i et Brev til Keiseren fraraadede denne at begynde en Krig med Danmark[5]), og at man i Petersborg var meget urolig for et Angreb af Tyrkiet[6]).

Resultatet af den danske Regerings Bestræbelser for at sikkre sig fremmed Hjælp var saaledes væsentlig negativt. Man maatte idetmindste for det Første stole paa sig selv

---

[1]) Mercy l. c., pag. 278, 299, 310—11. [2]) Nr. 191, 211, 212. [3]) Nr. 203, 204. [4]) Instr. til Osten af 23 Marts 1762 cfr. Ostens Gesandtskaber, pag. 546, og til Gähler i Constantinopel af 27 Juni 1762. [5]) Dep. fra Haxthausen af 1 Juni 1762. [6]) Mercy l. c., pag. 253.

og haabe paa den Modstand. en saa upopulair Krig vilde fremkalde i Rusland selv.

Vel var Misforholdet mellem Ruslands og Danmark-Norges Kræfter ogsaa dengang meget stort, navnlig naar Keiseren kunde regne paa Preussens Velvillie, men det var dog langt fra saa colossalt som det nu maa forekomme os. Dertil kom, at de russiske Stridskræfter befandt sig i en temmelig slet Tilstand. Flaaden kunde slet ikke komme med i Beregningen, Skibene vare daarlige, Mandskabet uøvet og der manglede Officerer. Hæren var talrig nok og Soldaterne gode, men de vare demoraliserede ved Krigen og deres Underhold kunde alene sikkres ved uhyre Magasiner. Efter Salderns Opgivelse vilde der paa Grund af Krigsskuepladsens Afstand udfordres ikke mindre end 160,000 Mand, for at Angrebsarmeen altid kunde holdes i tilstrækkelig effectiv Tilstand [1]). I Colberg skulde der ligge Forraad for en Hær paa 80,000 Mand i to Aar; derfra skulde de til Søes, forsaavidt den danske Flaade tillod det, og ellers til Lands bringes til Stettin og efterhaanden videre. Alt dette krævede betydelige Pengemidler, men de savnedes. Vel havde Keiserinde Elisabeth efterladt sig et vel fyldt Skatkammer, men uagtet Peter d. 3die af Naturen var meget gjerrig, havde han dog hurtigt sat den allerstørste Deel deraf overstyr ved Foræringer til sine Yndlinger [2]) og for at uniformere sine Soldater paa Preussisk. For at skaffe sig de fornødne Penge, vilde Keiseren contrahere et Laan hos de engelske Kjøbmænd i Petersborg, som vare meget rige og udgjorde en lille privilegeret Colonie, der saa godt som havde Monopol paa den indbringende russiske Udførselshandel. Det var derfor et ligesaa dristigt som for os meget nyttigt Skridt, Keith vovede, da han hindrede, at dette Laan kom istand, og Keiseren maatte nu gribe til at udstæde Papirspenge, hvad der utvivlsomt vilde forøge Misfornøielsen i Landet [3]). Iøvrigt havde Rumanzow i Mai overskredet Oder og regnede paa

---

[1]) Dep. fra Haxthausen af 9 April 1762. [2]) Dette gjaldt imidlertid ikke om hans Elskerinde Woronzow, hvem han kun gav meget Lidet. Keiserinden deelte derfor hemmelig sin Appanage med hende, hvor stor Brug hun end selv havde for den, see Dep. fra Haxthausen af 6 Juni 1762. [3]) Dep. fra Haxthausen af 6 og 11 Juni 1762.

at kunne begynde Angrebet med en Styrke af 70,000 Mand [1]).

Herimod havde Danmark at stille sin Flaade, der var i fortræffelig Stand. Den havde hidtil været beskjæftiget med Troppetransport fra Norge, men allerede i April vare fire Fregatter udsendte, som det heed, paa Beseiling, men de havde hemmelig Ordre til at krydse langs de lieflandske, preussiske og pommerske Kyster for at skaffe sikkre Efterretninger om de russiske Bevægelser. Nu laae Flaaden seilklar paa Kjøbenhavns Rhed under Admiral Fontenay, bestaaende af 14 Linieskibe og 7 Fregatter, med en Reserve af 10 Linieskibe og nogle Fregatter. Saalænge Krigen ikke endnu var erklæret, kunde man ikke hindre russiske Skibes Fart paa Colberg, men den danske Eskadre skulde imidlertid krydse mellem Bornholm og Rostock, med Ordre til at forhindre Russerne fra at overskride denne Linie [2]). Hæren, som siden Sommeren 1758 havde været samlet i Holsteen, var efterhaanden bleven forstærket ved Troppesendelser fra Norge, og allerede i Begyndelsen af April stod den med 33 Batailloner og 52 Eskadroner ved Trave og Alster, medens 24 Batailloner og Resten af Cavalleriet tjente til Reserve [3]). Dens Magasiner vare i Glückstadt og Rendsborg, og al Kornudførsel var forbudt. Den hele Styrke i Holsteen beløb sig i Juli efter Styrkelisterne til 30,580 Mand foruden nogle Fricorps [4]), inddeelte i 46 Batailloner og 56 Escadroner. Denne Hær var imidlertid i meget mindre tilfredsstillende Stand end Flaaden. Den Deel, som bestod af Nationale, navnlig de norske Afdelinger, var god, men Resten, der var sammensat af Hvervede, tildeels tydske Landstrygere, kunde ikke frembyde nogen Fasthed, da den ikke var sammenarbeidet i en længere Krig men tvertimod demoraliseret ved den lange Cantonnementstjeneste. Den var desuden meget tilbøielig til at desertere, hvortil der gaves god Leilighed og hvorfra

[1]) I Oeuvres de Frédéric le Grand, V, pag. 162 angives Tallet til 60,000, „til hvilke 6000 Preussere skulde støde". I Depeche af 29 Juni angiver Haxthausen Rumanzows effective Styrke kun til 30,000 Mand.
[2]) Nr. 196, Skrivelser til Oversecretairen for Marinen, Holstein, af 11, 19, 23 Juni, Nr. 208 cfr. Garde, l. c., pag. 225—26. [3]) Nr. 185.
[4]) Vaupell, l. c, II pag. 99; Falkenskjold: „Mémoire sur l'état militaire de Danemark", pag. 323, 367 anslaaer den kun til 25,000 Mand.

den slappe Disciplin ikke afskrækkede[1]). Men dernæst var den slet bevæbnet, manglede de fornødne Feltrequisiter, og savnede dygtige Førere[2]). Officeerscorpset indeholdt vel adskillige dygtige Elementer, deels nationale, der med Regeringens Samtykke havde tjent som frivillige i fremmede Armeer, navnlig i den franske, deels fremmede krigsvante, blandt hvilke sidste særlig fortjene at nævnes Hesseren Vilhelm Huth og Hollænderen Heiliger ved Artilleriet, Greverne Valdemar Schmettau og Chr. Fred. Gørtz i Cavalleriet, og i Infanteriet Prindsen af Brunswig-Bevern, „en af Frederik d. 2dens dygtigste Generaler“ [3]). Men Fleertallet var ikke at stole paa. Den preussiske Konge havde under forskjellige Paaskud sendt Officerer til den danske Armee for at skaffe sig Underretning om dens Kampdygtighed, og en af disse Speidere samlede sine Observationer i den Dom, at „Hundene vare gode nok, men Jægerne duede ikke“ [4]).

Det var imidlertid lykkedes Bernstorff at forskaffe Armeen en udmærket Chef i Grev Louis de Saint-Germain, der almindelig anerkjendtes som en af Datidens dygtigste Krigsførere. Efter en meget eventyrlig Carrière, i hvilken han afvexlende havde tjent Østrig, Bayern og Preussen, var han vendt tilbage til sit Fædreland, hvor han indtraadte som General i Armeen. I Syvaarskrigen var han en af de faa Anførere, som opretholdt Frankrigs gamle Krigsære, og udmærkede sig ved en sjælden Blanding af Klogskab, Dristighed og Energi. Han lod sig aldrig overraske, forsømte ingen Detail, paa samme Tid han beherskede Alt, og i Slaget bevarede han den fuldeste Koldblodighed og Aandslivlighed. Endelig bar han den største Omhu for sine Soldater, af hvem han derfor altid og overalt var overordentlig elsket. Men ved Siden af disse store militaire Egenskaber, besad han ogsaa betydelige personlige Mangler, navnlig en vel stærk Selvfølelse og Umedgjørlighed. Trods Marskallen af Broglies Bestræbelser, under hvem han beklædte en næsten selvstændig

---

[1]) Vaupell, II, pag 90—91. I 1761 skrev en mecklenburgsk Gesandt, at der ikke var nogen Armee, hvori Desertion var hyppigere, end den danske. Falkenskjold, pag. 367, siger, at Hæren i nogle faa Dage havde mistet 5000 Soldater. I Dep. af 7 Juni skriver Haxthausen, at der indtil da i Alt var deserteret 4000 Mand. [2]) Oeuvres de Frédéric le Grand, V, pag. 162. [3]) Vaupell, II, pag. 93. [4]) Ibid. pag. 81.

Commando, blev Forholdet mellem dem derfor tilsidst umuligt, og i 1760 forlangte St. Germain at træde tilbage. Han forlod nu Armeen og begav sig til Nederlandene, hvorfra det snart heed, at han vilde træde i Tjeneste hos Danmark, snart hos Preussen eller Rusland. Han havde indtil da staaet i høi Gunst hos Ludvig d. 15de, og han og hans Hustru siges at have nydt over 100,000 Livres i aarlig Rente af Kongens Naade. Marskallen af Belle-Isle havde tidligere beskyttet ham og endnu søgte Marskallen d'Estrées at forsvare ham hos Kongen. Men dette var ikke længere muligt, navnlig da han sendte Ludvigskorset tilbage, som Kongen nogle Aar iforveien havde givet ham, og man talte i Paris endog om at forlange ham udleveret som en Slags Desertør [1]).

Bernstorff lod sig imidlertid ikke derved afholde fra at vinde en betydelig militair Capacitet, som netop bød sig i det afgjørende Øjeblik, og d. 1 December 1760 udnævntes St. Germain til dansk Generalfeltmarskal, dog at Udnævnelsen skulde forblive hemmelig, indtil den franke Konges Samtykke dertil var opnaaet. Et Brev fra den danske Konge til Ludvig d. 15de udjævnede Sagen. Den franske Konge tilgav Saint-Germain hans Opførsel, og viste sin Tillid til den danske Regering ved ikke til Bemyndigelsen til at træde i dansk Tjeneste at foie den sædvanlige Betingelse, at han ikke maatte tjene mod Frankrig [2]). Den 15 Marts 1762 fik den hidtilværende Øverstbefalende, Feltmarskal Markgrev Ernst af Brandenburg-Kulmbach, sin Afskeed og St. Germain overtog Commandoen [3]). Med stor Energi benyttede han de følgende 3 Maaneder til at bringe Orden i Hæren, skabe et betydeligt Feltartilleri og studere Terrainet [4]). Allerede i Løbet af det foregaaende Aar havde han opholdt sig i Hamburg og Holsteen for fuldstændig at gjøre sig bekjendt med de stedlige Forhold og han nærede godt Haab om, hvad der

---

[1]) Vaupell, II, pag. 83—89. [2]) Dep. fra Wedel-Frijs 19 og 26 Dec. 1760, April 1761, Brevvexling, pag. 224, Vaupell, l. c., pag. 81—87. [3]) I Depecherne omtales det, at forskjellige dygtige franske Officerer fulgte St. Germain, og der nævnes en General Bülow, Sames, d'Origny og den Marquis de Montalembert, som tidligere havde været attacheret den svenske Armee i Pommern. Denne sidste synes imidlertid ikke at være indtraadt i fast dansk Tjeneste. [4]) Vaupell, l. c., pag. 89—97.

kunde udrettes. Fra Itzehoe skrev han d. 7 Aug. 1761 til Kjøbenhavn, at man i hele Europa vanskelig vilde finde et Land, der var bedre egnet til Forsvar end det østlige Holsteen. Der behøvedes en Hær paa 50,000 Mand, en Flaade, der kunde hindre Fjenden i at lande mellem Travens Udløb og Kielerfjord, samt en let Escadre af mindre Krigsskibe paa Elben, som kunde nøde Fjenden til at gaae frem gjennem Lauenburg, og endelig maatte Rendsborg sættes i god Forsvarsstand. Til selve Holsteen skulde Hæren først trække sig tilbage i yderste Nød, thi Krigen maatte føres angrebsvis. I Vinteren 1761—62 udviklede han sin nærmere Felttogsplan for Conseillet. „Krigen er defensiv, forsaavidt Kongen kun har grebet til Vaaben for at forsvare sine Stater. I Virkeligheden bør man gjøre den offensiv baade til Lands og til Vands for snart at naae en god Fred. Vi bør tilføie Fjenden alt det Onde, som vi ere istand til, gjøre ham Krigen saa dyr og forhadt, at han foretrækker Freden. Det opnaaer man ikke ved alene at slaae nogle Mennesker ihjel, thi dem har Czaren nok af. Det er nødvendigt at bringe Forstyrrelse i Fjendens eget Land, saa Undersaatterne skrige over den Elendighed, der kommer over dem, og det er ene Flaaden, som kan frembringe denne Virkning. Naar den har renset Østersøen, bør den ødelægge Livlands og Estlands Kyster og rige Søstæder, gjøre Landgange, opsnappe Fjendens Kystflaader og Førselsskibe, og brænde hans Magasiner. Hæren skal rykke ind i Tydskland og standse Fjenden, hindre ham fra at trænge ind i Kongens Stater og tvinge ham til at leve uden Tilførsel paa sin egen Bekostning i et af Krigen udsuget Land. Fjendens Hær vil være stærkere end vor, den er for Tiden mere krigsvant og bedre forsynet med Artilleri. Vi maa derfor forstærke vort Artilleri og forsyne vore Depoter rigelig med Mandskab og Heste, der strax sendes til Hæren, saasnart de ere indøvede og tilredne; derved erstatte vi de Tab, som daglig skee, og vinde ind paa Fjenden, som har Hundreder af Mile til sine Depoter" [1]).

Danmarks svageste Side var Finantsernes slette Tilstand og Regeringen tænkte paa at afhjælpe denne Mangel hos

---

[1]) Vaupell, l. c, pag. 87—88.

Hamburg. Denne rige Handelsstad havde hidtil levet uberørt af Krigen og den skyldte vistnok hovedsagelig Danmarks beskyttende Nærhed ikke at være bleven først Franskmændenes og senere Preussernes Bytte. Leipzigs Exempel[1]) beviste, hvad dens Skjæbne vilde være bleven, hvis det sidste var skeet, og værre vilde det gaae, hvis den faldt i Russernes Hænder. Hamburg havde saaledes virkelig den største Interesse af, at Holsteen ikke blev erobret, og dens eneste Frelse var den danske Armees Seir. Intet var derfor billigere end, at Staden idetmindste med Penge bidrog til det fælles Tarv. Og dog forlangte den danske Regering ikke Subsidier af sin gamle Vasal. Alt hvad den vilde opnaae, var et Laan paa Betingelser, som, ganske bortseet fra den uberegnelige Fordeel, Staden vilde have af Danmarks virksomme Modstand, gjorde dets Afslutning til en god Forretning. Den danske Regerings Vederhæftighed var tilstrækkelig Sikkerhed for Laanets Tilbagebetaling med Renter.

Den 16 Marts instrueredes den danske Gesandt ved den nedersachsiske Kreds, Geheimeraad von Johnn til at foreslaae Staden at yde et Laan af 1—1½ Mill. Daler Bco paa samme Vilkaar som i 1759[2]). Til Gjengjæld lovede Kongen 1. sin virksomste Beskyttelse af Byens Frihed, Neutralitet og Sikkerhed, saa at han i fornødent Fald vilde forsvare den med al Magt, 2. de samme Handelsfriheder i Danmark, som vare tilstaaede Hollænderne, og 3. Fritagelse paa en bestemt Tid for Strandret med Hensyn til hamburgske Skibe, som maatte lide Skibbrud paa de danske Kyster. Det paalagdes Johnn at anvende alle Midler, ogsaa Penge, for at naae Maalet ad mindelig Vei, og han bemyndigedes til at erklære, at man, hvis Staden ikke med det Gode gik ind paa Forslaget, vilde see sig nødt til at gribe til andre Midler, thi det var „nødvendigt", at Laanet kom istand, og Sagen var saa øiensynligt i Stadens egen Interesse, at den danske Regering i en fortsat Vægring kun kunde see Beviset paa en Partiskhed for Danmarks Fjender, hvori den ikke vilde kunne finde sig.

Hamburgerne røbede imidlertid ingen Tilbøielighed til at ville indlade sig paa Forslaget og opmuntredes i deres

---

[1]) Onno Klopp, l. c., pag. 293. [2]) Nr. 183.

Vægring af den russiske og den preussiske Minister, der forsikkrede dem, at de Intet risikerede ved at afslaae Begjæringen. Tiden gik hen og den danske Regerings Nød voxede. Hvor fjernt det end laae fra Bernstorffs Charakteer at søge Retten i Magten, følte han dog ved denne Leilighed ingen Betænkelighed ved at anvende de nødvendige Midler. D. 12 Juni meldtes det derfor Johnn, at der var givet Grev Saint-Germain Ordre til, hvis Sagen ikke var ordnet forinden, d. 18 Juni at lade et Detachement rykke ind paa Hamburgs Territorium under Anførsel af Prinds Emil af Slesvig-Holsteen-Augustenborg. Disse Tropper skulde besætte Vierlandene og Bergedorff, indquarteres i Landsbyerne og forpleies af dem, men iøvrigt iagttage streng Mandstugt. Samtidig havde Commandanten i Glückstadt Befaling til at holde bevæbnede Fartøier rede til paa nærmere Ordre at opbringe hamburgske Skibe[1]). I Overeensstemmelse hermed meddeelte Johnn Magistraten at, hvis den ikke inden 3 × 24 Timer besluttede sig til at yde et Laan af 1 Million Daler Bco paa de nævnte Betingelser, maatte Byen være belavet paa at føle Virkningerne af Kongens Vrede. Endnu fortsatte Magistraten sin Vægring og den russiske Gesandt søgte at forfærde Johnn ved Trudsler om den skrækkelige Hævn, hans Regering vilde tage over Danmark. Den 20 Juni gaves da den tredie Instrux til Johnn, at hvis Byen ikke ufortøvet føiede sig, udsatte den sig for at blive bombarderet[2]). Det hjalp. Magistraten saae nu, at det ikke var Spøg, og skyndte sig med at give det længe vægrede Samtykke, d. 23 evacuerede Tropperne Vierlandene og d. 30 Juni undertegnedes Laanetraktaten[3]) om 1 Mill. Dal. Bco, hvoraf 300.000 Daler strax udbetaltes, medens Resten skulde følge med korte Mellemrum. D. 5 Juli havde en Deputation fra Staden Audients hos Kongen i Pinneberg og forlod ham „meget tilfreds med hans Naade“. Men denne store Tilfredshed hindrede dog ikke Magistraten fra at fremstille sig som et Offer ved de forskjellige Hoffer. Bernstorff havde forudseet dette og sat Gesandtskaberne istand til at stille Sagen i dens rette Lys. Men selvfølgelig viste de samme Regeringer en dydig Indignation over, at Danmark havde

---

[1]) Nr. 194. [2]) Nr. 198. [3]) Nr. 201, Danske Traktater pag. 180.

tilladt sig at laane en Million, som under lignende Omstændigheder neppe vilde have betænkt sig paa at tage det Dobbelte. Navnlig blev den russiske Keiser saa dybt bevæget ved Efterretningen herom, at han kun af den Grund opgav at betragte denne Begivenhed som et Brud paa Freden mellem Danmark og Rusland, at han haabede, at Conference-Forsøget meget snart skulde være overstaaet og at Krigen da ufortøvet vilde kunne begynde.

Denne sidste Eventualitet laae endog nærmere end Keiseren selv tænkte det, og var nær indtraadt, før Conferencen kunde træde sammen. Ved det ovenomtalte Rescript af 24 Mai gl. St., hvori det meddeeltes Rumanzow, at Forhandlingerne i Berlin ikke vare alvorligt meente, var det ham tillige paalagt at benytte Tiden til at bemægtige sig Wismar, Rostock, Schwerin, Güstrow og Wahren. I Overeensstemmelse dermed begyndte han altsaa sin Fremrykning fra Pommern og sendte Ordrer til de mecklenburgske Øvrigheder om Requisitioner til Tropperne. Paa Efterretningen herom overskred den danske Armee d. 9 Juli Mecklenburgs Grændse, da Linien Wismar-Schwerin med Støttepunkter i Malchin og Dömitz efter Krigsplanen var den Stilling, i hvilken man vilde modtage Russernes Angreb[1]). Indmarschen foregik fra d. 9 til d. 12 Juli. Paa samme Tid var den russiske Flaade løben ud under Admiral Spiridoff, bestaaende af 17 Linieskibe, hvoraf to paa 100 Kanoner, og den danske Flaade under Fontenay gik den imøde til Bornholm. Saaledes adskilte kun nogle Mile de to Hære og Flaader fra hinanden, og hvert Øieblik kunde bringe Efterretningen om, at Fjendtlighederne vare aabnede og at Conferencen i Berlin følgelig var bleven unyttig, thi Rumanzow havde i det omtalte Rescript faaet udtrykkelig Ordre til at betragte Krigen som begyndt af Danmark, saasnart danske Tropper rykkede ind i Mecklenburg.

Men da kom pludselig Frelsen fra Rusland selv. Keiseren havde efterhaanden gjort sig alle sine Undersaatter til Fjender. Han havde krænket Geistligheden ved den Ringeagt, han aabent viste mod den græske Religion; men da han nu desuden inddrog Kirkegods, var Maalet overfyldt.

---

[1]) Nr. 208.

„Ingen vilde have sagt et Ord, hvis han havde ladet Tusinder knutte til Døde, men at berøve Geistligheden dens Rigdomme var det værste, han kunde gjøre.“ Hæren var misfornøiet. thi han afskedigede Hundreder af Officerer, særlig saadanne, der havde kæmpet for godt mod Preusserne, saasom General Fermor, fordi han havde bombarderet Colberg. Hele Nationen endelig følte dybt, at han foragtede Alt, der var russisk, og kun holdt sig til, hvad der var holsteensk og preussisk. Overalt i Landet voxede Gjæringen. I Moskov sagde Præsterne paa Prædikestolen. at „Antichrist sad paa den russiske Throne og at det var forbi med den rette Tro i Rusland“. Paa forskjellige Steder udbrød der Opstand blandt Bønderne, som ophidsedes af Geistligheden. og de Faae, som endnu holdt fast ved Keiseren, forudsaae, at Krigens Udbrud vilde blive Signalet til et almindeligt Oprør[1]). Der behøvedes kun et Hoved, som kunde stille sig i Spidsen, og det fandtes, da Keiserinden saae, at ikke blot hendes Stilling paa Thronen men ogsaa hendes Liv vare truede.

Den 8 Juli 1762 mistede Peter d. 3die sin Krone og kort efter sit Liv. Efterretningerne om hans Død kom tidsnok for at forebygge Fjendtlighedernes Udbrud. Allerede d. 17 meldte de danske Speidere og Streifcorps, at de russiske Fortropper forlode Mecklenburg-Strelitz og Vest-Pommern, og d. 20. skrev en Spion i Danzig til den danske Overgeneral, at Rygtet om Keiserens Død der var almindeligt. D. 31 Juli kunde Bernstorff i et Cirnulaire melde Gesandtskaberne, at Krigsfaren lykkelig var overstaaet[2]). Keiserinden havde d. 13 Juli tilstillet Haxthausen en Note, hvori hun udtalte Ønsket om, at det venskabelige Forhold til Danmark maatte blive gjenoprettet, og da Korff d. 13 August overleverede Kongen sine nye Creditiver, erklærede han, at Hds keiserl. Majestæt betragtede Alt, hvad der i den seneste Tid var sagt og skeet i Anledning af den holsteenske Strid som ugjort, hun var fast bestemt paa at gjenoprette og udvikle det gamle og inderlige Venskab, der i Aarhundreder havde bestaaet mellem de to Hoffer, og hun vilde ingensinde tillægge de Meningsforskjelligheder, som det holsteenske Anliggende kunde fremkalde. en saadan Vigtig-

---

[1]) Dep. fra Haxthausen af 6 og 22 Juni 1762. [2]) No 214.

hed, at de skulde kunne forandre den gamle og gode Forstaaelse mellem de to Hoffer og de to Folk[1]).

Conferencen i Berlin kom saaledes aldrig til at træde sammen. Den russiske Hær fortsatte sin Tilbagemarsch over Weichselen og den danske forlod Mecklenburg, hvor den danske Regering samvittighedsfuldt erstattede den Skade, som dens Tropper havde foraarsaget[2]).

XV.

Den danske Regerings første Berøringer med Keiserinde Catharine.

Danmarks Stilling efter Peter den 3dies Fald. Hensigtsmæssigheden af at modificere „Systemet". Nytten af en russisk Alliance. Den holsteenske Administrationssag. Bernstorffs Slutninger af denne Erfaring. Fredslutningerne i Paris og Hubertsburg. Den danske Regerings mislykkede Forsøg paa at forberede en eventuel europæisk Modstand mod Keiserindens Planer. Bernstorffs Beslutning om at vove det Yderste for at hindre, at den svenske Forfatning forandredes ved Keiserindens Indblanding og at Sverig blev en Vasal af Rusland.

Det havde været sex tunge Maaneder for den danske Regering og navnlig for Bernstorff. Den misundelige Knurren, der havde holdt sig i Krogene, saalænge Alt gik godt, var nu, da Riget truedes af en frygtelig Krig, bleven mere høirøstet mod den Fremmede, som beskyldtes for at have hidført denne Fare ved sin ubesindige Politik, og bittrere end nogensinde havde Bernstorff maattet føle, at tredive Aars udmærkede og anstrængte Tjeneste ikke opfattedes som en fuldt saa god Garantie for, at han følte sig solidarisk med Danmarks Interesser, som hvis han hændelsesvis havde været født i Landet. Skjæbnen havde paa samme Tid prøvet ham til det Yderste. Alt syntes at vende sig imod ham. De Forbundsfæller, som han meest havde stolet paa, forlode ham i Nøden, og han saae sig yderligere udsat for, at Preussen og Sverig mere eller mindre virksomt skulde slutte sig til Ruslands allerede i og for sig langt overlegne Magt. Men desuagtet havde han holdt fast, overbevist om, at en

---

[1]) No 215. [2]) Det venskabelige Forhold mellem Danmark og Mecklenburg fortsatte sig i den følgende Tid, see saaledes No 231. Dep. til Ahlefeldt i Berlin af 10 Sept. 1762 osv.

vanærende Fred vilde koste Danmark Mere end selv en ulykkelig Krig, samt stolende paa, at de andre Magter dog tilsidst vilde indsee Nødvendigheden af Danmarks Bestaaen, og at Peter den 3dies Throne stod paa saa svage Fødder, at den vilde vakle ved det mindste Uheld, som maatte træffe ham i Angrebet paa Danmark. Udfaldet havde givet ham Ret og Riget var gaaet stærkere ud af denne Crise. Man kunde være vis paa, at den nye Keiserinde, selv om hun vilde det, ikke kunde, idetmindste for det Første, gjenoptage en Krigspolitik. der havde givet den væsentligste Anledning til den afdøde Keisers Fald, foruden at hun rimeligvis vilde behøve alle sine Kræfter for at befæste sig paa sin usurperede Throne, og at hun ikke, som sin Forgænger, kunde stole paa nogen Velvillie fra Preussens og den svenske Kongefamilies Side, for hvis Forhaabninger Revolutionen i Petersborg havde været det haardeste Slag. Og medens Faren for, at Rusland skulde forstyrre status quo, for lange Tider syntes fjernet, var Danmarks Anseelse i Udlandet ogsaa betydelig voxet ved den Resoluthed, hvormed det havde optaget Kampen med Europas mest frygtede Magt.

Men den overstaaede Crise havde tillige bragt alvorlige Erfaringer. Bernstorff havde seet, at den danske Stats Ressourcer var meget svage, tildeels paa Grund af Mangel i Styrelsen, og det havde viist sig, at de blotte Forberedelser til Krigen i den Grad havde udtømt Finantserne, at man havde været nødt til at tage sin Tilflugt til saadanne Udveie som Laanet hos Hamburg. Dernæst havde han erfaret, hvor lidet man kunde stole paa de fremmede Magters Venskab eller endog kun paa deres Opfattelse af, hvad deres egne blivende Interesser fordrede. Overalt tænkte man kun paa Øieblikket eller lod sig bestemme af personlige Hensyn og af nationale Fordomme. Frankrig, som han havde betragtet som Danmarks Skytsmagt, havde viist baade Svaghed og Upaalidelighed, og dets politiske Interesse havde væsentligt draget sig tilbage fra Norden, og Sverig, med hvilket han havde haabet paa at indgaae en fast og oprigtig Forbindelse, havde kun bragt ham Skuffelser.

For mangen anden Minister, navnlig naar han var stillet personligen, saaledes som Bernstorff var det, maatte disse Omstændigheder, de gunstige ikke mindre end de ugunstige,

indeholde en Opfordring til at prise sin Lykke, at man var sluppen ud af en saa stor Fare, glæde sig over, at der idetmindste for længere Tid Intet var at befrygte af Rusland, og iøvrigt i Erkjendelse af, at en aktiv Politik hverken kunde støtte sig til egne Kræfter eller regne paa fremmed Bistand, forholde sig rolig og overlade til Fremtiden at give det gottorpske Spørgsmaal en endelig Løsning. Men det gjorde Bernstorff ikke; tvertimod fandt han i, hvad der var skeet, kun en bydende Opfordring til baade at ende en Strid, som tidligere eller sildigere kunde udbryde under endnu mere mislige Omstændigheder, og tillige at bringe Danmark ud af den isolerede Stilling, i hvilken det paa Grund af de europæiske Forholds Forandring nu befandt sig. Hans Maal vedblev at være det samme som altid, men Tiden var kommen til at forandre Midlerne; Spørgsmaalet var kun, hvor han skulde finde de rette. Den eneste Fordeel, han ansaae sig berettiget til at drage af Situationen, var den, at han kunde give sig Tid, idet han ikke længere som før dreves frem ved Frygten for en overhængende Fare.

Det var klart, at ingen Trudsel og intet Tryk kunde tvinge Rusland. Skulde Danmark nogensinde opnaae og i Fremtiden være sikker i Besiddelsen af det gottorpske Holsteen, maatte det skee gjennem en frivillig Afstaaelse, og Bernstorff afviste derfor uden Betænkning de Raad, der i første Øieblik gaves ham af Haxthausen om strax at bemægtige sig Kiel og derved skabe et fait accompli, som Catharine ikke vilde være istand til at modsætte sig og som „hun maaskee endog vilde være glad ved at forefinde“ [1]). Men en saadan venskabelig Overeenskomst vilde desuden fjerne enhver Hindring for en almindelig og fast Alliance mellem Danmark og Rusland, der vare forenede med hinanden baade ved dynastiske Baand og ved fælles Interesser, „saalænge Rusland ikke vilde overvælde Norden“ [2]), og saaledes vilde den danske Regering altsaa opnaae begge de Formaal, som Bernstorff havde stillet sig, hvis den kunde komme til Enighed med Keiserinden. Men var der nogen Udsigt dertil?

[1]) Depeche fra Haxthausen af 23 Juli 1763. [2]) Nr. 219.

Bernstorff ventede sig vel Intet af Catharines Erkjendtlighed for de Tjenester, som han og Osten havde beviist hende i tidligere Tid, men han antog, at det kunde ligge i hendes Interesse at opgive et Land, paa hvilket hun selv ikke satte Priis og hvis Besiddelse var bleven saa upopulair i Rusland, og paa samme Tid at styrke sin Stilling ved en Alliance med Danmark. Thi for Øieblikket stod hun alene, baade i og udenfor Rusland. Hvorledes man end bedømte Peter d. 3dies Fald, var og blev hendes Thronbestigelse en Usurpation, da Kronen burde være gaaet over til Storfyrst Poul som nærmeste Arving. Og hverken Keiserinde Elisabeths gamle, eller Peter den 3dies nye Allierede havde nogen Grund til at støtte hende, tvertimod maatte hun vente, at Frederik d. 2den og Ulrikke Eleonora vilde søge at hævne sig paa hende for deres skuffede Forhaabninger. Var det ikke rimeligt, at hun under disse Omstændigheder maatte sætte Priis paa at finde en trofast og paalidelig Allieret i Danmark?

Kongens Brev til den nye Keiserinde var meget venskabeligt, men holdt i almindelige Udtryk [1]). Derimod modtog Haxthausen udførlige Instructioner d. 8 September [2]). Danmark var villig ikke blot til at fornye den i 1761 udløbne Alliancetraktat af 1746, men endog til at love at forsvare Keiserinden i Besiddelsen af Thronen mod alle indre og ydre Angreb. Men en saadan intim Alliance forudsatte Løsningen af det gottorpske Spørgsmaal. Danmark var beredt til at bringe Offre derfor, men ikke saa store som forhen, deels fordi Faren ikke længere var truende, deels fordi nu kun et ungt og svageligt Barns Liv adskilte Kongen fra Erhvervelsen af Holsteen i Henhold til den med den svensk-gottorpske Linie afsluttede Traktat af 1750. Alt, hvad Danmark under disse Omstændigheder vilde give, var derfor en Pengesum, enten et aarligt Beløb af indtil 200,000 Daler Cour. at betale til Storfyrsten og dennes mandlige Descendenter, eller en Capital eengang for alle af indtil 2 Millioner. Kun i yderste Nødstilfælde kunde man gaae ind paa at mageskifte Holsteen med Oldenburg og Delmenhorst, men i saa Fald vilde den danske Regaring ikke overtage Mere end høist en halv Million af Hypothekgjælden, som hvilede paa Holsteen, og for Ren-

[1]) No 216. [2]) No 219.

terne af Resten vilde den forlange at beholde Domæner og Told i de mageskiftede Grevskaber som Pant. Men Initiativet til saadanne Forhandlinger maatte udgaae fra Keiserinden; viste hun ingen Tilbøielighed dertil, skulde den danske Gesandt forholde sig rolig.

Det var imidlertid meget langt fra, at Catharines første Berøringer med Danmark røbede nogen synderlig Imødekommen, end sige at hun skulde være villig til en Overeenskomst paa en saadan Basis.

Efter Peter den 3dies Død var Storfyrst Poul bleven Landsherre i det gottorpske Holsteen, men han var umyndig, og der skulde altsaa indsættes et Formynderskab og en Administration. Efter Rigslovene og de i det oldenburgske Huus gjældende Regler tilkom Formynderskabet Keiserinde-Moderen, medmindre man i hendes græske Trosbekjendelse vilde finde en Udelukkelsesgrund; Administrationen derimod tilfaldt den nærmeste mandlige Agnat, i Forbindelse med Moderen som Formynderske og Med-Regentinde. Den nærmeste mandlige Agnat til at overtage Administrationen og Medregentskabet var i det foreliggende Tilfælde Adolf Frederik af Sverig, men han havde overdraget Kongen af Danmark sin Ret ved den 3die hemmelige Artikel i Traktaten af 1750. Denne Traktat var imidlertid aldrig officielt meddeelt Rusland, end sige anerkjendt af den ældre gottorpske Linie. Det naturligste under disse Omstændigheder vilde have været, at Adolf Frederik udstedte en Declaration, hvorved han udtrykkelig overdrog den danske Konge sin Ret i det foreliggende Tilfælde, eller at han notificerede den russiske Keiserinde den tidligere Overeenskomst. Men saa megen Loyalitet kunde den danske Regering ikke vente at finde hos den svenske Konge, der snarere ønskede at komme bort fra den nævnte Artikel, og om muligt fra hele Traktaten. Bernstorff maatte altsaa handle paa det engang givne Grundlag. Sagen var vel ikke af afgjørende Vigtighed, men savnede dog heller ikke en vis Betydning. Administrationen gav den danske Regering en, om end kun temporair, Raadighed over Landet; døde Storfyrsten, uden at have naaet Myndighedsalderen, var man allerede i faktisk Besiddelse af det, og endelig vilde Kongen ved ikke at gjøre Krav paa Administrationen, næsten faae Udseende af selv at mistvivle om

Traktatens Gyldighed. Men paa den anden Side var Sagen heller ikke saa vigtig, at Bernstorff vilde sætte Formeget paa dens Gjennemførelse. Fandt Keiserinden sig roligt deri, opnaaede den danske Regering den tilsigtede Fordeel; søgte hun ved Forhandlinger at vinde større Myndighed end der egentlig tilkom hende, kunde disse Forhandlinger blive Indledningen til videregaaende Overeenskomster; optraadte hun endelig heftigt og med Lidenskab, kunde man give efter og derved smigre hendes Forfængelighed, uden at det dog i Grunden vilde være noget særdeles stort Offer, man bragte [1]).

Den 13de August gaves der Ordre til Geheimeraad Brockdorff paa Noer og Vicecantsler Cay Rantzau til at begive sig til Kiel for at overtage Administrationen. Det paalagdes dem at handle hurtigt og eftertrykkeligt, og for at fjerne en mulig Modstand fra de hertugelige Myndigheders Side, var der givet Ordre til et Par danske Regimenter om at nærme sig Grændsen, medens nogle Krigsskibe lagde sig ved Friederichsort. Af Hensyn til Keiserinden skulde Commissairerne dog ikke tage Autoriteterne i Eed, før disse tillige kunde aflægge Eden til hende som Medregentinde. Saaledes foregik da Besiddelsestagelsen uden Forstyrrelse den 19de og 20de August. [2])

I Petersborg var Opfatningen af dette Anliggende derimod en ganske anden. I det Hele havde Bernstorff i sine Overveielser over, hvad han kunde vente sig af den nye Keiserinde, ikke taget tilstrækkeligt Hensyn til to Faktorer. Den ene var hendes stærke Forfængelighed og Selvtillid, der ikke lod hende see sin Stilling i dens hele Mislighed, den anden var hendes rigtige Følelse af, at hun fremfor Alt maatte undgaae, hvad der kunde see ud som en Ydmygelse for Rusland. Han havde derfor gjort sig altfor store Forventninger baade i Henseende til Hovedsagen, en endelig og almindelig Alliance med Rusland, og til det nærmest foreliggende Spørgsmaal, Administrationssagen. Han skulde snart komme til en rigtigere Erkjendelse af, at Alt ikke vilde gaae saa let, som han først havde tænkt sig det. Keiserinden gav et meget irriteret Svar paa den danske Regerings Forklaringer [3]), og Sagen vilde have kunnet blive meget alvorlig, dersom ikke Bernstorff havde bevaret sin Rolighed.

---

[1]) No 220. [2]) No 218. [3]) No 222, Note 2.

Det var øiensynligt, at selv om det lykkedes ved Forhandlinger at bringe Keiserinden til at erkjende Berettigelsen af den danske Konges Fordring, vilde et Regentskab i Fællesskab dog kun blive en uafbrudt Række af Conflikter, som maatte finde deres endelige Afgjørelse ved Hofraadet i Wien, og dette „havde allerede i mange Aar ophørt med at være noget Organ for Retfærdigheden, idet det udelukkende var et politisk Redskab i Østrigs Haand.“ Men dette var ikke det eneste Middel, som Kaunitz sikkert vilde benytte til paa Danmarks Bekostning at gjøre sig behagelig for Catharine, thi det hørte til Keiserens Prærogativer at tilstaae veniam ætatis, og saasnart hun forlangte det, vilde Storfyrsten vistnok blive erklæret fuldmyndig, hvorved naturligvis Kongens Administration retlig var til Ende. Saaledes kunde Virkningen let blive først en Række af bittre Stridigheder, der vilde blive afgjorte mod Danmark, og senere et spændt Forhold til Keiserinden, medens Storfyrsten opvoxede i det traditionelle Had til den kongelige Linie. Hertil kom endelig, at Keiserinden ad forskjellige Veie lod sig forstaae med, at hun nok vilde være villig til at afgjøre det gottorpske Spørgsmaal og forbinde sig med Danmark, men at den absolute Betingelse derfor var, at man ikke lagde Hindringer iveien for Udøvelsen af hendes moderlige Rettigheder[1]). Bernstorff betænkte sig derfor ikke paa at give efter, men naturligviis med Bevarelse af Kongens Værdighed. Han forlangte altsaa. at Keiserinden skulde optage Kongens Eftergivenhed i samme Aand som den var viist, og indtil en tilfredsstillende Erklæring derom var givet, vilde han, i fornødent Fald ved Vaabenmagt, støtte de danske Commissairer i Kiel.[2]) Paa denne Basis ordnedes Sagen, den 7 og 10 Oktober afgik de nye Instructioner til Haxthausen, og da Keiserinden svarede paa passende Maade, tillagdes der d. 24 December Brockdorff og Rantzau Ordre til at nedlægge Administrationen og forlade Kiel.

Denne Conflikt havde givet Bernstorff Leilighed til „at see ned paa Bunden af Keiserindens Politik og hendes Følelser for Kongen, og denne Opdagelse skulde han vel vide at

---

[1]) No. 222, Note 1, og Keiserindens Brev til Münnich af 17 October 1762 i det russiske historiske Selskabs Skrifter, VII, pag. 165—67.
[2]) No. 221, 222, 223, 227.

gjøre sig nyttig." Han siger paa denne Tid om hende, „at han „ikke er ligesaa overtydet om hendes Klogskab, Aandsmodenhed og Fasthed, som han er det om hendes levende og glimrende Aand," og vel erkjender han hendes „Virksomhed og Lyst til Berømmelse", men han fremhæver ved Siden deraf hendes „Herskesyge, Forfængelighed og Lunefuldhed." Han forudseer endelig, at hun vil forsøge paa store Ting, thi allerede nu, da hendes Stilling er saa usikker og da alle Andre kun vilde have deres Opmærksomhed henvendt paa at styrke den, lægger hun vidtskuende Planer. Han antager imidlertid, at hun for det Første vil være optaget med at forbedre sit Riges indre Tilstand, og kun ved behændigt at blande sig i Nabolandenes Anliggender vil søge at vinde et Herredømme over dem, men senere vilde hendes Optræden kunne blive mere aktiv. Hans Slutning er derfor, at hun er en meget farlig Personlighed, med hvem man omhyggeligt maa holde Øie.[1]) Hvad hendes Følelser mod Danmark angaaer, troer han, at de ikke ere synderlig forskjellige fra dem, som Peter den 3die havde næret, og han mistvivler om, at hun nogensinde vil indvilge i en Afstaaelse af Holsteen.[2]) Men ved Siden af denne mistrøstige Opfatning har Bernstorff dog tillige en Følelse af, at „Keiserindens Tilbøieligheder, de første Virkninger af hendes Lidenskaber, kunne være underkastede mange Omvexlinger,"[3]) og han trøster sig med, at „trods alle Lidenskaber og Fordomme, vil Danmark dog altid vedblive at være Ruslands naturlige Allierede, medens Sverig aldrig vil være det.[4]) Foreløbig var der imidlertid Intet at vente, og Haxthausen fik derfor Ordre til ikke at indlade sig dybere med den russiske Regering, og da han kaldtes tilbage, deels fordi han ikke var Posten ret voxen og deels fordi Catharine ikke ønskede at beholde de Gesandter, der havde været Vidner til Regeringsforandringen, sendtes ikke Asseburg, hvem Bernstorff havde designeret for det Tilfælde, at der var nogen Udsigt til Forhandlinger, men Osten vendte tilbage til Petersborg, efter at man havde faaet Sikkerhed for, at det ikke vilde være Keiserinden ubehageligt at modtage sin tidligere Fortrolige.[5])

[1]) No. 225, 230 og 233. [2]) Depeche til Schack af 27 Nov., til Haxthausen af 25 Dec. 1762, til Osten af 11 Jan. og 7 April 1763. [3]) No. 225, 233. [4]) No. 228, 233. [5]) Ostens Gesandtskaber, l. c., pag. 551—52.

Imidlertid nærmede Krigen i Europa sig sin Slutning, thi alle Parter følte Trang til Fred. Den 3 November 1762 undertegnedes Fredspræliminairerne i Fontainebleau mellem England og Frankrig, og den 10 Februar 1763 sluttedes den endelige Fred i Paris. Mellem Østrig og Preussen aabnedes Fredsforhandlingerne i Hubertsburg den 30 December 1762, og den 15 Februar 1763 underskreves Freden. Saaledes adskiltes atter ved Fredslutningen de to Krige, som under Førelsen tildeels havde været sammenblandede. Østrigs og Preussens respektive Forbundne deeltoge ikke paa anden Maade i Fredstraktaten end at det i Artikel 20 siges, at den tillige gjælder for dem og at de særlig skulle nævnes i en separat Akt. Da den franske Regering gjorde Forslag i Kjøbenhavn om, at ved denne Leilighed ogsaa Danmark skulde opføres som Østrigs Allierede sammen med Frankrig, afslog den danske Regering dette, fordi Østrig havde viist alt Andet end Venskab mod Danmark og fordi dette Land ikke havde deeltaget i Krigen og derfor heller ikke ønskede at optages i Freden og paatage sig de Forpligtelser, som kunde hidledes af en saadan Deeltagelse[1]).

Tiden var nu kommet, da det blev muligt for de enkelte Stater at see lidt længere ud i Fremtiden og at beskjæftige sig med andre Interesser end dem, som angik Øieblikket. Bernstorff meente, at det fremfor Alt kom an paa, at man i Europa havde sin Opmærksomhed rettet paa Rusland og dets nye Souverain, og Catharines forskjellige Regeringshandlinger havde kun tjent til at bestyrke det Indtryk, som den holsteenske Administrationssag havde gjort paa ham. Overalt viste hun Herskesyge og Lyst til at indblande sig og vinde Indflydelse. Hendes overraskende Opfordring til Østrig og Preussen i August 1762 om strax at rømme Sachsen, og hendes paatrængende Tilbud om at mægle Freden mellem de to Stater[2]) vare gaaet upaaagtet hen, men nu havde hun besat Kurland, hvor hun vilde indsætte Biron som russisk Vasal, hun understøttede aabent det oprørske Parti i Polen, og hun indlod sig i hemmelige Forhandlinger med Hoffet i Stockholm, som muligvis overdreves af Rygtet,

[1]) Nr. 232. [2]) Schäfer II, b, pag. 661—663, 697, cfr. Nr. 225, og Beaulieu-Marconnay: „der Hubertsburger Friede“, pag. 175—184.

men som i alt Fald vilde tjene til at begunstige Dronning Ulrikke Eleonoras Planer om en Udvidelse af den kongelige Magt[1]). Alt dette havde aabenbart til Formaal at befæste den russiske Indflydelse i de to Nabolande, Sverig og Polen, for senere derfra at udstrække den over Tydskland og det øvrige Norden.

Det var denne Plan, Bernstorff itide vilde hindre ved en Forstaaelse mellem de andre Magter. Han kunde imidlertid ikke dertil regne paa Preussen eller England, thi medens den sidste Stat var altfor optaget af indre Partistridigheder og desuden ved sine Handels-Interesser var bundet til Rusland[2]), antoges Preussen at nære Planer mod Polen, til hvis Gjennemførelse Ruslands Venskab var nødvendigt. Forholdet mellem Catharine d. 2den og Frederik d. 2den havde allerede antaget en fortrolig Charakteer. Keiserinden havde strax stadfæstet Freden af 5 Mai 1762[3]), og om hun end ikke havde ratificeret Alliance-Traktaten af 19 Juni[4]), var det dog ikke usandsynligt, at man kunde komme overeens om en anden, da Interesserne mødtes i det polske Spørgsmaal, og Rygtet berettede allerede om, at Souverænitetens Indførelse i Sverig skulde betales Preussen med en Afstaaelse af Pommern, til Gjengjæld for hvilken Provinds Sverig skulde have Norge. Saaledes var Bernstorff altsaa paany henviist til Frankrig og Østrig. Saalænge Elisabeth levede, havde der bestaaet et eiendommeligt fortroligt Forhold mellem hende og Ludvig d. 15de, som imidlertid mere hvilede paa Erindringen om en Tid, da der var Tale om et Ægteskab mellem dem, end paa politiske Hensyn[5]). Under Peter d. 3die var Forholdet blevet næsten fjendtligt, og den Hengivenhed, som Catharine tidligere havde viist Frankrig, afløstes snart efter hendes Thronbestigelse af alt Andet end venlige Følelser. Skylden derfor laae maaskee væsentligst hos Ludvig d. 15de, der saarede Keiserindens Forfængelighed ved at afslaae hendes Anmodning til ham om at fortsætte med hende den private Correspondance, han

[1]) Nr. 228, cfr. Ostens Gesandtskaber, l. c., pag. 558—59. [2]) Det var nylig endog blevet tilladt et Antal russiske Officerer at lære Søvæsenet paa den engelske Flaade. [3]) Schäfer II, b, pag. 513. [4]) Ibid., pag. 492. [5]) Om dette Forhold kan henvises til „Louis XV et Elisabeth de Russie", par Albert Vandal.

havde underholdt med Elisabeth, og ved at gjøre Vanskeligheder ved at anerkjende Keiserindetitlen[1]). Dertil kom, at Kongen altid fulgte Polens Skjæbne med stor Interesse, og at „det var hans Politik saavidt muligt at holde Rusland udenfor Europas Anliggender, hvorfor der heller ikke kunde være Tale for ham om at indlade sig paa nogen Forbindelse med dette Land".[2]) Hvad Østrig angik, syntes dets Forbindelse med det sachsiske Huus og Ruslands Venskab med Preussen at være tilstrækkelige Grunde til, at det med Mistro maatte følge Keiserindens Politik.

Bernstorff henvendte sig først til Frankrig, hvor han sikkrest haabede at finde en Støtte „for de Magter, der havde vidst at bevare deres Uafhængighed og ikke at underkaste sig det moskovitiske Aag".[3]) Foreløbig var det imidlertid kun hans Mening, at man med Opmærksomhed skulde følge den russiske Politik og indbyrdes meddele hinanden sine Iagttagelser, men dog tillige være beredt til, saasnart det behøvedes, at forene sig til en fælles Optræden.[4]) Den franske Udenrigsminister, Hertugen af Praslin, gik tilsyneladende med Iver ind paa den danske Regerings Forslag, og i nogen Tid meddeelte Bernstorff troligt sine Iagttagelser og sine Anskuelser i Paris.[5]) Men det viste sig snart for hans opmærksomme Øie, at den franske Regering var og blev slap og at den ikke længere fastholdt sin traditionnelle Politik i Norden. Endnu mere utilfredsstillende var den Modtagelse, Bernstorff mødte i Wien. Kaunitz var villig nok til at drage Fordeel af det danske Diplomaties Observationer, men uden at gjøre Gjengjæld, og i alt Fald var det tydeligt, at hans Ængstelighed og Underdanighed ligeoverfor Rusland altid vilde hindre ham fra med Bestemthed at træde op mod Keiserindens Politik.[6]) Han gav et praktisk Bevis herpaa ved end ikke at turde anerkjende det lübeckske Coadjutorvalg, uagtet Danmark forpligtede sig til for det Første at holde den keiserlige Anerkjendelse hemmelig. Efter denne Erfaring trak Bernstorff sig tilbage og

---

[1]) Nr. 228 og Flassan, VI, pag. 352 sqq., 530 sqq. [2]) Ludvig d. 15des Depecher til Breteuil af 9 Febr. og 10 Sept. 1762 i Boutaric: Correspondance secrète, II, pag. 110, 271 sqq, 279 sqq. [3]) Depeche til Schack af 23 April 1763. [4]) Nr. 230. [5]) Nr. 234. 237. [6]) Nr. 235, 240.

erklærede i Paris, at han „ikke kunde ansee den Magt som nogen Ven af Danmark, der i den Grad sluttede sig til Rusland som den østrigske Regering gjorde det“.[1])

Saaledes stode altsaa Sagerne, da man i Efteraaret 1763 modtog Efterretning i Stockholm om, at Rusland skulde drage Tropper sammen paa den finske Grændse, og da paa samme Tid det svenske Hof ivrigt arbeidede paa at faae Rigsdagen strax sammenkaldt, troedes det almindeligt, at det var en mellem Keiserinden og Dronningen aftalt Plan, at saasnart Rigsdagen var sammentraadt, skulde et Indfald i Finland give Stødet til en Rigsdagsbeslutning, som overdrog Kongen Enevældet. Skeete dette, vilde Sverig være bragt i den største Afhængighed af Rusland, thi indført ved russisk Tvang, vilde Kongemagten kun kunne holde sig ved Keiserindens fortsatte Understøttelse. Var det nu ligeledes sandt, hvad Rygtet allerede længe havde fortalt om Planer mellem Keiserinden, Frederik d. 2den og Dronningen om, at Pommern skulde gives Preussen, mod at Norge forenedes med Sverig, vilde Danmark snart kunne finde sig angrebet af Sverigs og Ruslands forenede Magt. Allerede længe havde Bernstorff forudseet noget Saadant, og d. 5 Marts 1763 havde han spurgt Schack, hvor stor en Flaade og Hær Sverig vilde kunne bringe paa Benene, „dersom det lykkedes Fjenderne af Nordens Rolighed ved deres Kunstgreb at ophidse eller tvinge dette Land til noget Foretagende mod Danmark eller mod Norge“. Selv om Faren ikke var saa overhængende og Keiserinden ikke i Virkeligheden tænkte paa Indførelsen af et Enevælde i Sverig, som i alt Fald i Tidens Løb vel kunde vende sig mod Rusland, men lod sig nøie med at ville ophæve de Baand, som i 1756 vare lagte paa Kongemagten, eller arbeidede paa en dynastisk Forbindelse ved Adoptionen af en svensk Prinds til eventuel Thronarving i Rusland, hvis Storfyrsten døde, eller ved et Ægteskab mellem ham og en svensk Prindsesse, hvad der ogsaa taltes om, var Faren ikke mindre stor for Danmark i Fremtiden.[2])

Hvorfra skulde Hjælpen komme mod saadanne Planer, hvis de virkelig existerede? Næppe fra Frankrig, som af

---

[1]) Depeche til Wedel-Frijs af 13 August 1763. [2]) Nr. 225, 226, 228, 242.

Misfornøielse med, at Sverig havde sluttet Separatfreden i Hamburg, ikke blot havde inddraget sine traktatmæssige Subsidier, men endog nægtede at betale Restancerne fra tidligere Forfaldsterminer, og hvis trettenaarige Ambassadør i Sverig, d'Havrincourt, i October 1762 havde forladt Stockholm, foreløbig uden at afløses. Hos det herskende Parti i Sverig fandt Bernstorff, med Undtagelse af Scheffer, „liden Fasthed og endnu mindre Erkjendtlighed, et afgjort Hang til Skinsyge og til Mistro, en feig Tilbøielighed til at tale Hadets gamle Sprog og til mod egen Erfaring og egen Overbevisning ved et saa uværdigt Middel at smigre en slet og forvildet offentlig Mening“.[1]) Endelig kjendte han Pengenes Magt og hvor farlig for Friheden denne Fristelse kunde være, og d. 23 April 1764 havde han skrevet til Schack: „Sverig er fortabt, saavidt en stor Stat kan være det, dersom Corruptionen vedbliver at være mægtigere end Dyden og den private Fordeel vinder Overvægten over Statens Interesse“. Ikke desto mindre betænkte han sig ikke, da Scheffer henvendte det Spørgsmaal til ham, hvorvidt Sverig kunde haabe paa Hjælp fra Danmark i Tilfælde af et russisk Angreb. Han erklærede strax, at „Danmarks og Sverigs Interesser vare uadskillelige“ og at „Lovenes og Frihedens Forsvarere i Sverig skulde i den danske Konge finde en standhaftig og trofast Ven og Støtte, hvem Intet kunde afvende fra at dele Sverigs Skjæbne og som altid vilde være rede til at aftale sine Foranstaltninger og Skridt med dem“.[2]) Den danske Regering var beredt til om fornødent at vove det Yderste til Sverigs Forsvar, overbevist om, „at det skulde falde vanskeligt for Rusland at underkue saa tappre Folk som dem, der beboe denne Deel af Europa“. Scheffer fattede Mod ved dette tillidsfulde Sprog, og det varede heller ikke længe, før Situationen viste Tegn til at forbedre sig. Tildeels paa Bernstorffs indtrængende Forestillinger bestemte Frankrig sig til igjen at understøtte Forfatningspartiet, navnlig ved at gjenoptage Betalingen af Sub-

---

[1]) Nr. 217, 224. 225. 226. Om Ekeblad lyder dog Dommen senere mildere, see Nr. 336. [2]) Nr. 242, Malmstrøm, V. pag. 251—252. Tengberg: „Om Keiserinnan Catharina II's åsyftade stora nordiska Alliance“. pag. 18—22.

sidier[1]), derved faldt Spørgsmaalet om Sammenkaldelsen af en overordentlig Rigsdag foreløbig bort, og endelig kom August d. 3die af Polens Død d. 5 October 1763 meget beleiligt for at give Keiserindens Virksomhedstrang en anden Retning. Bernstorff anede, at denne sidste Begivenhed kunde blive afgjørende, men fastholdt hun desuagtet sine Planer mod Sverig, vilde „en grusom Krig i Norden blive den uundgaaelige Følge deraf", thi „Danmark vilde forene sin Skjæbne med Sverigs".[2])

Saaledes gav Stillingen i Slutningen af 1763 Anledning til meget alvorlige Bekymringer og den syntes ikke synderlig bedre end i Begyndelsen af det foregaaende Aar, kun med den Forskjel, at det ikke længere var Danmark men derimod Sverig, som direkte truedes. Nu som dengang var det Rusland, hvorfra Faren kom, medens Preussens Holdning idetmindste var tvivlsom. Bernstorff havde haabet, at Frederik d. 2den efter de Erfaringer, han havde gjort i Syvaarskrigen, og efterat han ved Freden var bleven Herre over sine Beslutninger, vilde indsee, at det ligesaa lidet laae i Preussens Interesse, at Rusland herskede i Sverig som i Holsteen, og da Diede v. Fürstenstein sendtes til Berlin som dansk Gesandt, medbragte han Instruxer, der gik ud fra den Forudsætning, at en Samvirken mellem det danske og det preussiske Hof nu maatte være mulig.[3]) Men om end de preussiske Ministres Forsikkringer skulde synes at fjerne enhver Mistanke om, at Preussen vilde begunstige et Enevælde i Sverig[4]), turde man dog ikke stole derpaa, og hvad der i alt Fald ikke kunde betvivles, var, at Frederik d. 2dens Forhold til det danske Hof vedblev at bevare den samme uvenlige Characteer som før, hans Repræsentant, Hr. v. Borcke, lagde ikke Dølgsmaal paa sit fjendtlige Sindelag mod den danske Regering og særlig mod Bernstorff, og Preussen gjenoptog sine umulige Fordringer om de pommerske Stæders formeentlige Toldfrihed i Sundet.[5]) I 1763 ligesaa vel som i 1762 viste Frankrig sig som en upaalidelig

---

[1]) Bernstorffs Depecher til Gleichen af 24 September, 5 og 12 November 1763, cfr. Malmstrøm, V, pag. 245—46. [2]) Depeche til Gleichen af 5 Nov. 1763. Cfr. i det Hele Ostens Gesandtskaber, l. c., pag. 615—17. [3]) Nr. 241. [4]) Nr. 242 Note. [5]) Nr. 239 cfr. Nr. 30.

Allieret. Da Bernstorffs Forsøg paa at bringe et betryggende Forbund tilveie mod Rusland idetmindste foreløbig var strandet, var han vendt tilbage til Frankrig i det Haab, at man dog der maaskee efterhaanden vilde indsee Nødvendigheden af ikke at opgive Norden [1]), og for at sikkre sig en let Adgang til Choiseul, havde han valgt dennes Protégé Gleichen til Gesandt i Paris [2]) istedetfor Wedel-Frijs, hvis Personlighed og politiske Sympathier han tildeels tilskrev den Mangel paa Interesse, som det franske Cabinet havde viist Danmark i 1762. Men hans Forhaabninger skuffedes, og Frankrig var ligesaa lidt beredt til med Eftertryk at forsvare Sverig, som det havde været det, da Danmark trængte til dets Hjælp. For at Ligheden skulde være fuldkommen, var det ogsaa dennegang et Spørgsmaal om Betalingen af resterende Subsidier, der gav Bernstorff Maalestokken for, hvad man kunde vente sig af det franske Cabinet. [3])

Men hvad der var forskjelligt, var Danmarks og Sverigs respective Stilling. Da Danmark i 1762 var direkte angrebet, saae Sverig roligt til, ikke uden en hemmelig Glæde over den Fare, hvorfor Nabolandet var udsat, thi den medfødte nationale Skinsyge var stærkere end Følelsen af, at naar Danmark først var bleven en russisk Vasalstat, var ogsaa Sverigs Skjæbne uigjenkaldelig afgjort. Nu derimod, da det nærmest var Sverig det gjældte, var Bernstorff ikke et Øieblik i Tvivl om, at Danmark forsvarede sig selv, naar det vovede det Yderste for at afværge Sverigs Underkuelse, og han fulgte denne sin Overbevisning, uanseet at neppe Noget vilde være mindre populært i Danmark end at udsætte Landet, der nylig var undsluppen en Krig, for en ny for Sverigs Skyld.

XVI.

Afgjørende Vending i den danske Politik og Alliancen med Rusland.

Fastere Plan i den russiske Politik og Panins Overtagelse af Ledelsen. Tilnærmelse til Danmark ved Forslag om en Fornyelse af

[1]) Nr. 207, 224 og 236. [2]) Nr. 236, Correspondance etc., pag. 32, 228—234, cfr. P. Grimblot: „Souvenirs du baron de Gleichen". [3]) Nr. 245.

Alliance-Traktaten af 10 Juni 1746, og om fælles Optræden i de svenske Anliggender samt ved det polske Kongevalg. Forsvarsforbund mellem Danmark og Rusland af 11 Marts 1765. Fordelene deraf med Hensyn til det holsteenske Spørgsmaal og de svenske Anliggender. Prisen, som Danmark gav derfor. Den danske Regerings diplomatiske Selvstændighed. Dens Holdning i det polske Spørgsmaal. Forholdet til andre Magter, særlig Frankrig.

Ligesom i 1762 kom Frelsen ogsaa dennegang ved en pludselig Forandring i Rusland selv. Bernstorff havde ikke taget feil, naar han havde havt en instinktmæssig Fornemmelse af, at Keiserindens hidtidige Handlinger ikke egentlig vare grundede i nogen bestemt politisk Plan, men væsentlig kun havde været fremkaldte ved den Trang, hun følte, til at gjøre Noget og spille en Rolle, og at hun i Virkeligheden endnu famlede i Valget baade af sin Politik og af den Mand, hvem hun vilde betroe dens Ledelse.

Denne Usikkerhed begyndte i Efteraaret 1763 at ophøre, og under Begivenhedernes Tryk antog den russiske Politik fra nu af efterhaanden en stedse bestemtere og for Danmark i det Hele gunstig Characteer. Efter udførlige Overlægninger i Statsraadet i Begyndelsen af September bestemte Keiserinden sig nemlig paa sine Ministres og navnlig Bestouchews indtrængende Forestillinger til at opretholde den frie Forfatning i Sverig og tillige til at nærme sig Danmark ved at fornye den udløbne Alliance-Traktat af 10 Juni 1746 samt ved at aftale en fælles Optræden i de svenske Anliggender. Neppe var denne vigtige Beslutning bleven tagen, da August d. 3dies Død den 5 October gav den russiske Udenrigspolitik en yderligere afgjørende Vending. Ikke mindre af personlige end af politiske Grunde var Keiserinden bestemt paa at sætte Poniatowsky paa Polens ledige Throne, og ligesom der her aabnede sig en vid Mark for hendes Virksomhedslyst, saaledes medførte denne Beslutning ogsaa Nødvendigheden af en nærmere Tilslutning til Preussen, paa samme Tid som den forøgede Fjernelsen fra Frankrig og Østrig. Endelig afgjordes ogsaa ved denne Leilighed Rivaliteten mellem Bestouchew og Panin til denne Sidstes Fordeel. Alle disse Omstændigheder vare Fordele for Danmark. Forbindelsen mellem Rusland og Preussen vilde tjene til at sikkre Freden i Norden, saasnart Tanken om en

Regeringsforandring i Sverig var opgivet, Keiserindens Bestræbelse for at udelukke Frankrig fra dets tidligere Indflydelse i de skandinaviske Riger forøgede Vigtigheden for hende af den danske Alliance, og om end Bestouchew altid havde været gunstig for Danmark, var han dog saa upaalidelig, at hans Fjernelse ikke var noget Tab. Panin havde rigtignok fra den Tid, han havde beklædt Gesandtskabsposten i Sverig, som han 1760 ombyttede med Overhovmesterposten hos Storfyrst Poul, bevaret en personlig Hengivenhed for Ulrike Eleonora, og han antoges derfor i Begyndelsen ikke at være utilbøielig til at begunstige hendes politiske Planer, men han havde efterhaanden ladet sig overbevise om, at disse ikke lode sig forene med Ruslands Interesser, og fra nu af var der Intet, som skilte ham fra den danske Regering, thi en Alliance med Danmark stemmede med hans politiske System og han satte ingen Priis paa at beholde de gottorpske Besiddelser i Holsteen. Man kunde altsaa være vel tilfreds med Byttet, saameget mere som C. von Saldern var den nye Udenrigsministers høire Haand og ved sin Energi og Dygtighed væsentlig beherskede den ikke meget characteerstærke Mand.[1])

I Overeensstemmelse med denne nye Politik erklærede Baron Korff i Begyndelsen af December i Kjøbenhavn, at hans Regering var villig til at fornye Traktaten af 1746 og til at træffe Overeenskomst om en fælles Optræden i de svenske Anliggender, og lidt senere anmodede Keiserinden om Danmarks Understøttelse til, at en Pjast kunde blive valgt til August d. 3dies Efterfølger paa Polens Throne. Dette Omslag kom saa pludselig, at den danske Regering først modtog de russiske Avancer med nogen Mistro og Tilbageholdenhed, skjøndt Osten forsikkrede, at de vare oprigtig meente.[2]) Der var imidlertid ingen Grund til at afslaae Tilbudet om Forhandlinger, og i Januar 1764 fik den danske Gesandt Fuldmagt til at foreslaae en ny Traktat paa Basis af den tidligere, men saaledes, at Keiserinden skulde forpligte sig til at tilveiebringe en Overeenskomst med Stor-

---

[1]) Ostens Gesandtskaber, l. c., pag. 564—71, cfr. Nr. 228, 243, 282.
[2]) Nr. 243, Note, og Nr. 244, cfr. Ostens Gesandtskaber, l. c., pag. 565 og 618.

fyrsten om Holsteen, saasnart han blev myndig, at Traktaten af 1750 med Adolf Frederik anerkjendtes af Rusland, at den frie Forfatning i Sverig skulde sikkres, og at Danmarks Garanti for de russiske Besiddelser ikke skulde gjælde ligeoverfor Tyrkiet. Endelig tillodes det Osten, forsaavidt væsentlige Fordele for Forhandlingen derved kunde naaes, at love, at den danske Regering vilde understøtte Keiserindens Bestrbelser med Hensyn til det forestaaende polske Kongevalg.[1])

I April 1764 meddeelte Osten den russiske Regering dette Forslag. Panin lovede hurtigt at fremlægge det russiske Modforslag, men hele Sommeren og Efteraaret gik hen, uden at det skeete. Derimod erfaredes det, at der d. 11 April var bleven undertegnet en Traktat mellem Preussen og Rusland, som nærmest havde Hensyn til Polen, men i to hemmelige Artikler tillige omhandlede de svenske Forhold og det holsteenske Spørgsmaal. Om de første heed det vel, at Enevældet ikke maatte gjenindføres, men der taltes tillige i noget usikkre Udtryk om en ligeligere Fordeling af Magten mellem Kongen, Raadet og Rigsdagen, og med Hensyn til det sidste Spørgsmaal garanterede Preussen ikke blot Storfyrsten „hans Besiddelser i Tydskland som Hertug af Holsteen“, men lovede ogsaa „under de Forhandlinger, som i Fremtiden maatte blive aabnede med det danske Hof angaaende Hertugdømmet Slesvig, at anvende sine gode Tjenester for at skaffe ham en fuldstændig Tilfredsstillelse af hans retfærdige Fordringer“. Dette i Forbindelse med Udeblivelsen af det russiske Modforslag bestyrkede Bernstorff i hans første Formodning om, at Keiserinden ikke havde meent noget Alvorligt med sin Tilnærmelse til Danmark. Denne Mistanke var imidlertid ubegrundet. Vel manglede det neppe paa Insinuationer fra Frederik d. 2dens Side, som ikke gjerne saae, at Rusland indgik nogen anden Alliance end den preussiske, eller paa forskjellige Incidentspunkter, som fremkaldte en forbigaaende Misstemning mod Danmark hos Keiserinden, men i Hovedsagen havde Osten Ret, naar han vedblev at paastaae, at Forhandlingens langsomme Gang

---

[1]) Nr. 247.

alene skyldtes tilfældige Omstændigheder og andre mere paatrængende Forretninger.[1])

Endelig fremkom da ogsaa det saa længe ventede russiske Modforslag i December 1764, og det befandtes i det Væsentlige at være tilfredsstillende. Vel indeholdt det ikke den ønskede Anerkjendelse af Traktaten af 1750[2]), og i de hemmelige Artikler var der Adskilligt, som Bernstorff satte Priis paa at faae noget forandret, men, hvis det behøvedes, kunde man ogsaa hjælpe sig med at tage de fornødne Reservationer i en Memoire, som skulde overgives samtidig med, at Traktaten undertegnedes.[3]) Osten benyttede den ham givne Bemyndigelse med stor Takt, og Traktaten undertegnedes i Petersborg d. 11 Marts 1764 n. St.[4])

De contraherende Magter lovede at forsvare hinanden gjensidig i Besiddelsen af deres Lande i Europa. De forpligtede sig derfor, i Tilfælde af Angreb, til indbyrdes at understøtte hinanden med 8 Linieskibe og 4 Fregatter, istedetfor hvilke Danmark dog, hvis det var den angrebne Magt, kunde vælge, at Hjælpen ydedes i 12,000 Mand Landtropper. Fra Ruslands Garanti undtoges imidlertid den tidligere gottorpske Deel af Slesvig, forsaavidt Storfyrst-Thronfølgeren gjorde sine Fordringer derpaa gjældende, men Keiserinden forbandt sig derimod til at anvende sine gode Tjenester, for at de mellem Kongen og Storfyrsten værende Stridigheder om dette Land kunde blive bilagte ved en Convention. Af de hemmelige Artikler fastsatte den første, at Danmark, i Tilfælde af at Tyrkiet angreb Rusland, kunde vælge istedetfor den ovennævnte Sø-Hjælp at betale 400,000 Rubler i aarlig Subsidie. Den anden angik det holsteengottorpske Spørgsmaal og bestemte, at man, uden at afvente Storfyrstens Myndighed, i samme eller i næste Aar skulde begynde Forhandlinger om en Provisional-Traktat til Afgjørelse af alle Tvistigheder om Slesvig og Holsteen, idet Mageskiftet med Oldenburg og Delmenhorst nævntes som en blandt flere andre mulig Løsning. Endvidere sattes Spørgsmaalet om det lübeckske Coadjutorvalg i Forbindelse

---

[1]) Nr. 257—59, Ostens Gesandtskaber, l. c., pag. 592—595. [2]) Cfr. Nr. 253. [3]) Nr. 265—66. [4]) Nr. 270, Danske Traktater, pag. 183, Ostens Gesandtskaber, l. c., pag. 596—599.

med det holsteenske, og Kongen lovede indtil videre ikke at gjøre yderligere Skridt i Wien for at opnaae Stadfæstelse af Valget, men uden dog at ville være ansvarlig, dersom Keiseren muligvis af sig selv faldt paa at give denne Stadfæstelse i Henhold til den tidligere fremsatte Begjæring derom, og uden at udelukke sig fra i Tilfælde af Biskoppens Død foreløbig at tage Stiftet i Besiddelse i Henhold til Valget. Den tredie og sidste Artikel udtalte, at det var begge Regeringer af særlig Vigtighed, at Sverigs Frihed og lovmæssige Regeringsform opretholdtes, men da i den senere Tid fremmed Indflydelse havde forstyrret Ligevægten mellem de tre Statsmagter, saaat Krig var begyndt og nye Skatter paalagte uden Rigsstændernes Samtykke, og da derved Forfatningens Aand udsattes for at forvanskes „til den ene eller den anden Side“, vilde de to Regeringer være betænkte paa, at „en saadan forestaaende Forrykkelse af det svenske Riges uforanderlige Fundamental-Constitution kunde blive bragt i behørig Orden efter Lovgivningens sande Mening og Grundsætninger“. En fjerde paatænkt hemmelig Artikel om Anerkjendelsen af Kongevalget i Polen bortfaldt, fordi Valget og Danmarks Anerkjendelse af den nye Konge allerede havde fundet Sted, før Traktaten blev underskrevet.[1])

Ved denne Traktat havde den danske Regering vundet betydelige Fordele. Det spændte eller i alt Fald usikkre Forhold til Rusland var bleven afløst af en Alliance, en Overeenskomst var naaet om de svenske Forfatningsforhold, der, om den end ikke gav Alt, hvad Bernstorff kunde ønske, dog i det Væsentlige var tilfredsstillende, og endelig havde det holsteenske Spørgsmaal gjort et vigtigt Skridt fremad. Man havde ikke blot vundet Udsigt til fremtidige Forhandlinger, naar Storfyrsten blev myndig, men et bestemt Løvte om en øieblikkelig Forhandling om en Provisional-Traktat, og det var en yderligere Fordeel, at det allerede kunde ansees for afgjort, at Storfyrsten vilde afstaae det tilkommende Æquivalent for Holsteen til den yngre gottorpske Linie, hvorved Danmark vilde faae en lille tydsk Fyrste til Nabo i Oldenburg og Eutin istedetfor den russiske Keiser. At Coadjutorvalget i Lübeck skulde blive en Betingelse for

[1]) Nr. 259

Mageskiftet, var en Indrømmelse, som Bernstorff længe havde været beredt paa, men han havde været saa forsigtig nøie at begrændse sin Forpligtelse til at holde dette Spørgsmaal aabent, hvad der snart viste sig meget heldigt, da den tydske Keiser pludselig stadfæstede Prinds Frederiks Valg nogle Uger efter Traktatens Undertegning.[1]). Endelig havde man opnaaet en indirekte Anerkjendelse af Traktaten af 1750 med Adolf Frederik, thi vel indskrænkede Keiserinden sig til i Traktaten selv at gjentage den i Traktaten af 1746 allerede givne Tilsikkring om, at Rusland aldrig vilde tillade, at det gottorpske Holsteen ved Arv tilfaldt en svensk Konge, men det lykkedes dog Osten at finde en Leilighed til at bringe den ovennævnte Traktat officielt til Ruslands Kundskab, uden at der reistes nogen Indvending imod dens Gyldighed.[2]) Saaledes var da omtrent Alt opnaaet i det holsteenske Spørgsmaal, som for Tiden var muligt. Det gjaldt nu kun om, at Forhandlingen om Provisional-Traktaten snart kunde begynde, og dens Forberedelse skred rask frem. Den skulde føres i Kjøbenhavn, paa russisk Side af Korff og Saldern, og Instruxen for disse to Befuldmægtigede affattedes af den Sidstnævnte selv, der vedblev at staae i hemmelig Forbindelse med Bernstorff og var fast bestemt paa at gjennemføre Mageskiftet.[3])

Disse Fordele havde kostet den danske Regering nogle forholdsmæssigt ubetydelige Pengeoffre til Saldern og til Fyrstinde Daschkow, men iøvrigt egentlig Intet. Det gjensidige Forsvarsforbund med begrændset Krigshjælp var ikke Andet end, hvad der allerede havde bestaaet fra 1746 til 1761. Keiserindens og Panins store og noget taagede Plan om et stort nordisk Forbund, der skulde gruppere Preussen, England, Sverig, Danmark Norge og Polen omkring Rusland, betragtede Bernstorff i denne Udstrækning som en Chimære. Mere praktisk forekom ham Ideen om en oldenburgsk Familie-Union, men Betingelsen derfor maatte være, at det holsteenske Spørgsmaal forinden var fuldstændigt løst. Han havde derfor omhyggelig undgaaet at engagere sig i denne Retning, uden

---

[1]) Nr. 272. [2]) Nr. 265, Note. [3]) Cfr. Ostens Gesandtskaber. l. c., pag. 603—605.

dog at afskjære alt Haab om, at Sagen kunde stille sig anderledes i Fremtiden.[1])

Men selv om Traktaten ikke indeholdt nogen positiv Forpligtelse, laae det dog meget nær at frygte for, at den danske Regering vilde blive nødt til at rette sig efter Keiserindens Villie i Alt, da den i modsat Fald udsatte sig for at see det holsteenske Mageskifte atter denne Gang glide sig ud af Hænderne. Osten antog, at dette vilde blive Tilfældet, men trøstede sig med, at „om fire Aar vilde Storfyrstens Myndighed og Udførelsen af Provisional-Traktaten have gjengivet Danmark dets Frihed“ [2]), og senere har man stadig paastaaet, at fra 1765 var Bernstorff i sin hele Politik fuldkommen afhængig af Catharine d. 2den. Det var naturligt, at den danske Regering nu mere end før maatte ønske at leve i god Forstaaelse med en Magt, af hvem Danmarks Fremtid i saa høi Grad afhang, men det var ikke Bernstorffs Mening, at hans Regering skulde blive en russisk Vasal. „Dersom Keiserinden har til Hensigt, under Venskabs Maske, at berøve Kongen hans Uafhængighed og at ville paatvinge ham sine Anskuelser og sine Fjendskaber, som ligge udenfor Alliancen,“ saaledes skriver han d. 31 Januar 1765 til Osten, „saa vil hun ikke blive tilfreds med os, thi ingen Interesse og ingen Bevæggrund skal bringe Kongen til nogensinde at glemme, hvad han er og hvad han skylder sig selv.“ Det skal ogsaa vise sig i det Følgende, at han vel kunde give efter for Keiserindens Ønsker i Ubetydeligheder, men at han aldrig i vigtige Ting afveeg fra, hvad han i og for sig ansaae for rigtigt. Et prægnant Exempel herpaa er hans Politik i det polske Spørgsmaal, thi uagtet Intet laae Keiserinden paa Sinde som dette, og skjøndt det skulde synes kun i ringe Grad at berøre Danmarks Interesser, var den danske Regerings Holdning i dette Anliggende dog ligesaa selvstændig. som om intet særligt Hensyn anbefalede den at undgaae Ruslands Mishag.

Da August d. 3die døde i October 1763, ønskede Bernstorff, at den polske Krone skulde forblive i det sachsiske Churfyrstehuus. Men dette viste sig snart at være umuligt

---

[1]) Nr. 253, 282, Ostens Gesandtskaber, l. c., pag. 602—3. [2]) Ostens Gesandtskaber. l. c., pag. 601—2.

i Betragtning af det Had, som August d. 3dies slette Regering havde fremkaldt hos Polakkerne, saameget mere som Keiserinden og Frederik d. 2den vare fast bestemte paa ikke at tilstæde en saadan Forbindelse, og Frankrig og Østrig kun svagt antoge sig det sachsiske Candidatur. Bernstorff maatte under disse Omstændigheder finde sig i det Uundgaaelige, og naar Valget skulde falde paa en Indfødt, var han vel tilfreds med, at den nye Konge toges i det Czartoriskyske Huus, hvis Dygtighed og Patriotisme han havde lært personlig at kjende i de fire Aar, han havde været accrediteret som dansk Gesandt i Dresden og Warschau. Fra nu af rettede han derfor med fuld Overbevisning sine Bestræbelser paa, at Valget kunde skee saa eenstemmigt som muligt, for at den nye Konge skulde finde tilstrækkelig Støtte i sit eget Folk[1]).

Den danske Regering modtog altsaa Efterretningen om, at Poniatowsky var valgt d. 7 September 1764, med virkelig Tilfredshed, men desto betænkeligere maatte Bernstorff finde den Maade, paa hvilken Valget var drevet igjennem, og den Rolle, som Rusland havde spillet derved. Spørgsmaalet blev nu, hvorvidt det vilde lykkes den nye Konge at holde Ruslands Indflydelse indenfor passende Grændser uden at opirre sin mægtige Beskytterinde, og dernæst at indføre de Reformer i de polske Institutioner, uden hvilke Rigets fortsatte Bestaaen var umulig. I begge Henseender bestræbte Bernstorff sig efter bedste Evne for at understøtte Stanislaus August, og han traadte endog i en hemmelig og meget fortrolig Correspondance med ham og Czartoriskyerne for at meddele dem alle de Oplysninger og Anvisninger, som kunde være dem nyttige til dette Øiemed. Det bedste Middel til at modarbeide den russiske Overvægt i Warschau vilde være, at Østrig og Frankrig anerkjendte den polske Konge og at det franske Diplomatie optog sin gamle Rolle som Beskytter af Polens Uafhængighed. Stanislaus August ønskede Intet hellere, og allerede før sit Valg havde han forgjæves søgt at finde en Støtte hos Ludvig d. 15de imod Keiserindens fremtidige Angreb[2]). Det lykkedes virkelig Bernstorff at

[1]) Nr. 244 og 259, cfr Ostens Gesandtskaber l. c., pag. 573—276.
[2]) Broglie: le secret du roi, II, pag. 226 sqq.

bringe Anerkjendelsen istand, og Stanislaus August søgte nu efter hans Raad at benytte den oprettede diplomatiske Forbindelse til at forsikkre sig en virksom Bistand i Versailles; men den franske Regerings Ligegyldighed tilintetgjorde denne Udsigt til Frelse for Polen [1]). I Petersborg arbeidede Bernstorff uafbrudt paa at stemme Keiserinden godt for Polen og for Reformer i Landets Forfatning, og den danske Gesandt fik den almindelige Instrux altid og af al Magt at virke for Republikens Vel [2]); men han mødtes her af Frederik d. 2dens Rænker, som ikke vilde tillade, at dette Land reiste sig af dets Afmagt, fordi han allerede længe havde udseet det til sit Bytte. I den preussisk-russiske Traktat af 11 April 1764 havde den preussiske Konge faaet optaget to vigtige Bestemmelser, der allerede fandtes i hans Alliancetraktat med Peter d. 3die, den ene om, at de contraherende Magter ved alle Midler og om fornødent ved Vaabenmagt skulde hindre, at Kongemagten i Polen blev arvelig og absolut eller at Noget foretoges, som kunde lede til dette Maal, den anden, at Dissidenterne skulde beskyttes mod al Undertrykkelse. Under Paaberaabelse af den første Bestemmelse ophidsede han stadigt det russiske Hof mod Czartoriskyernes Reformplaner, skjøndt disse ikke gik ud paa at gjøre Kongemagten uindskrænket, men kun paa at sætte nødvendige Skranker for det anarchiske liberum veto. Fra Begyndelsen af var Keiserinden ikke uvillig til at begunstige Reformer, der kunde sætte den polske Konge istand til at blive Rusland en nyttig Allieret mod Tyrkiet, men uagtet Bernstorff gjentagende advarede Keiserinden mod den preussiske Konge, der nærede egennyttige Planer, som hun idetmindste dengang ikke deelte, vidste Frederik d. 2den, understøttet af Polakkernes egen Uforstandighed, dog stadigt at drive Rusland videre. I Spørgsmaalet om Dissidenternes Stilling var Bernstorff derimod ligesaa ivrig som den preussiske Konge, men af ganske modsatte Aarsager [3]). Frederik d. 2den havde rimeligvis lige fra Begyndelsen af den Tanke, ved Hjælp af dette Spørgsmaal at forøge Forvirringen i det ulykkelige Land [4]), hvorimod

[1]) Ostens Gesandtskaber, l. c, pag. 576—78, 582—84, og Nr. 271, 273. [2]) Nr. 282. [3]) Nr. 248. 252, 262, 263, 276, 280, 282. [4]) See saaledes F. v. Smitt: „Frédéric II, Catherine et le partage de la Pologne". pag. 116 fgd, 121, 127—28.

Bernstorff, forunden den religiøse Interesse, som bevægede ham til altid og overalt at tage de undertrykte Protestanters Parti, desuden indsaae, at aldrig kunde den fremmede Indflydelse holdes ude og det polske Folk samles til en enig Stat, saalænge i Vest-Preussen de talrige Protestanter og i det egentlige Polen de græske Troesbekjendere, som, idetmindste efter den russiske Regerings Paastand, beløb sig til en Femtedeel af den samlede Befolkning, saae sig berøvede religiøse, borgerlige og politiske Rettigheder og ligefrem henvistes til at søge Beskyttelse hos de fremmede Magter imod Undertrykkelse af den catholske Fanatisme. Men forgjæves søgte han at gjøre dette indlysende for de ellers saa forstandige Czartoriskyer[1]), og hvad der næppe vilde have været særdeles vanskeligt, dersom disse strax havde antaget sig Dissidenternes retfærdige Sag og idetmindste inden visse Grændser opfyldt deres Forlangender, blev ganske vist efterhaanden og navnlig, da Geistligheden havde faaet Tid til at ophidse Befolkningen, en Umulighed. Da var det for silde, Spørgsmaalet var voxet op til at være en Æressag for Keiserinden, paa samme Tid som det ikke længere stod i den polske Konges Magt selv at løse det, og saaledes blev dets Gjennemførelse Hovedaarsagen til Polens Undergang. Men Bernstorff havde Intet at bebreide sig i Sagen; havde Czartoriskyernes Hidsighed ikke hindret dem i at følge hans forstandige og indstændige Raad, vilde Polen maaskee dengang endnu have kunnet undgaae sin ulykkelige Skjæbne[2]).

Saa lidt som Alliance-Traktaten med Rusland saaledes lagde nogen Tvang paa den danske Regering med Hensyn til dens selvstændige Holdning i det polske Spørgsmaal, saa lidt var det ogsaa Tilfældet i andre Retninger. Langtfra at være tilbøielig til at føie Keiserinden, der efter sin herskesyge Natur egentlig forlangte, at hendes Venner skulde dele hendes Sympathier og Antipathier[3]), vilde Bernstorff netop bevare Danmarks politiske Forbindelser med andre Magter, for i dem at finde en Støtte for det ikke ganske usandsynlige Tilfælde, at en tilfredsstillende Afgjørelse af det holsteenske

[1]) Nr. 263, 276. [2]) Ostens Gesandtskaber, l. c., pag. 584—92. Broglie i le secret du roi, II, pag. 262—63 bedømmer denne Sag anderledes, vistnok kun fordi han mangler de fornødne statistiske og statsretlige Forudsætninger. [3]) Nr. 282.

Spørgsmaal ikke maatte vise sig mulig, og at Forholdet til Rusland som Følge deraf ikke fik den Characteer, som han ønskede det.

Men saaledes som de forskjellige Cabinetter paa den Tid vare, faldt det vanskeligt at finde nogen paalidelig Støtte hos noget af dem. Baade af nationale og politiske Grunde vilde Bernstorff gjerne søge Danmarks tilkommende Dronning i den engelske Kongefamilie[1]), men en Alliance med en Regering, hvis udenrigske Politik var saa usikker paa Grund af Partistridighederne, vilde være en farlig Illusion. Da derfor et Forbund foresloges fra engelsk Side, afslog Bernstorff det uden Betænkning, uagtet Forslaget utvivlsomt godt vilde stemme med Keiserindens Planer om et stort nordisk Forbund[2]). Preussen kunde under andre Omstændigheder have været en nyttigere Allieret, men det vedblev at vise sig som Danmarks Uven, trods alle Bernstorffs Bestræbelser for at nærme sig. Spørgsmaalet om de pommerske Stæders Toldfrihed kunde ikke blive bilagt[3]). Frederik d. 2dens hemmelige Machinationer for at hindre Ordningen af det holsteenske Anliggende og for at fjerne Keiserinden fra Danmark, sporedes tydeligt nok af Bernstorff[4]), og til Gjengjæld følte den preussiske Konge stadigt Virkningerne af dennes Indflydelse i det polske Anliggende og i den svenske Forfatningssag, og nær var det endog lykkedes Bernstorff at hindre Prindsen af Oraniens Giftermaal med en preussisk Prindsesse, der virkelig, som han befrygtede, senere (1787) gav Preussen Leilighed lil at blande sig i Hollands indre Anliggender[5]). Saaledes var da den danske Regering atter henviist til Frankrig, hos hvem den allerede havde mødt saamange Skuffelser. Den ubehagelige Strid om Subsidie-Restancerne bilagdes vel, væsentlig ved Eftergivenhed fra dansk Side. Restancernes Størrelse opgjordes til 8,788600 livres, som skulde betales med 1,500000 livres om Aaret i 4 Terminer à 375000 livres. Men da Bernstorff efter Opfordring fra fransk Side foreslog Fornyelsen af Alliance- og Subsidie-Traktaten af 30 Januar 1754, som var udløben den 15 Marts 1764, erklærede Frankrig sig kun villig til at indgaae en ny Alliance uden Subsidier. Herpaa vilde den

[1]) Nr. 255 [2]) Nr. 291. [3]) Nr. 268. [4]) Nr. 280. [5]) Nr. 287.

danske Regering ikke indlade sig, da Forpligtelserne derved bleve altfor ulige og da Subsidierne baade for Danmark og endmere for Sverig vare blevne en nødvendig Hjælp til Statens Udgifter. Resultatet blev, at Traktaten ikke fornyedes, og saaledes ophørte det faste Allianceforhold, der havde bestaaet mellem Danmark og Frankrig siden 1742[1]. Men derfor ophørte dog ikke det venskabelige Forhold, idetmindste fra Danmarks Side, idet Bernstorff kun i det Tilfælde vilde skille sig fra Frankrig, at dette Land forandrede sin svenske Politik og begunstigede Enevældet[2]. Men Frankrig gjengjældte Danmarks Imødekommen med Mistro og idelig gjentagne Bebreidelser[3], og den franske Politik i Sverig blev stedse mere mistænkelig, paa samme Tid den russiske derimod tegnede sig bestemtere og mere tilfredsstillende. Endelig da Danmark, tvungen af Omstændighederne, maatte opgive Hatterne for at bevare Forfatningen, men dog vilde redde Personerne, var det fra Frankrig, at Underretningen om denne Hemmelighed mellem de to Regeringer, om end vistnok uden Skyld fra Choiseuls Side, naaede til Petersborg og nær havde kostet Danmark Forbindelsen med Rusland. Som det skal sees i det Følgende, blev dette Incidents Anledningen til en nærmere Forklaring og en intimere Forbindelse mellem Danmark og Rusland. Men alle Omstændigheder, baade de positive og de negative, førte saaledes den danske Regering stadigt bestemtere til at søge sin Støtte hos Rusland som den eneste Magt, hvor den kunde findes.

XVII.

Forholdet til Sverig.

Grunde for den danske Regering til at opgive Hattepartiet, men Uvished med Hensyn til Ruslands virkelige Hensigter. Sikkerhed for, at disse ikke gik videre end til en eventuel Ophævelse af Bestemmelserne fra 1756 og Møssepartiets Overtagelse af Regeringen. Rigsdagen aabnes i Januar 1765. Dronningens definitive Forening med Hatterne, Keiserindens Opgivelse af Forandringer i Forfatningen, Møssernes Seir. Den

---

[1] Nr. 254, 256, 261. [2] Nr. 271. [3] Nr. 279. Depeche af 10 August 1765 til Gleichen.

danske Regerings Bestræbelser for at redde Scheffer og Ekeblad. Conflikt i den Anledning med Rusland. Overeenskomst. Den nye Møsseregering. Ægteskabssagens Afgjørelse.

I Tidsrummet fra December 1763 og til Udgangen af 1765 foregik der en afgjørende Forandring i den danske Regerings Forhold til de virkende Factorer i Sverigs indre Anliggender. Hidtil havde Danmark støttet Hatterne og virket sammen med Frankrig, men efterhaanden forsonede det sig med Møsserne og arbeidede i Forening med Rusland. Men heller ikke dette var nogen Indrømmelse, som den danske Regering gjorde Keiserinden; tvertimod fastholdt den nu som før sit Hovedformaal uforandret, men forandrede Omstændigheder nødte den til at vælge andre Midler. Formaalet var Bevarelsen af den frie Forfatning, ikke, som man med Urette har paastaaet, for at svække Sverig, men for at sikkre Freden, ikke blot til Fordeel for Naboerne men ogsaa for Sverig selv, som i Udviklingen af sine indre Hjælpekilder vilde finde Kræfter til at kunne forsvare sin Uafhængighed, der, som Bernstorff ofte udtaler, var en nødvendig Betingelse for Danmarks egen Uafhængighed. Og ligesom den frie Forfatning langt bedre end Enevældet var Borgen for en fredelig Politik, saaledes vilde den ogsaa efterhaanden kunne nærme de to Lande til hinanden, hvad han altid ønskede, til Gavn for dem begge og til Bevarelsen af Ligevægten i Norden. Bernstorff beklagede dybt den heftige Partikamp i den svenske Rigsdag, den farlige Indflydelse af fremmede Regeringer og den overhaandtagende Corruption, men han haabede paa, at Tiden vilde fjerne disse Skyggesider, som han væsentligst tilskrev Hoffet, der ikke, saaledes som Frederik af Hessen havde gjort det tidligere, vilde bøie sig for Forfatningen og intet Middel forsmaaede for at omstøde den.

Hidtil havde den danske Regering støttet Hatterne, fordi de bedst syntes istand til at forsvare Forfatningen og fordi idetmindste een af deres meest fremragende Mænd, C. F. Scheffer, deelte Bernstorffs Anskuelser om den Nytte, begge Lande vilde have af en inderlig og oprigtig Forbindelse. Men efterhaanden havde Bernstorff tabt sin Tillid til Hatterne. Allerede forlængst havde han maattet opgive Haabet om med dem at kunne naae til en fælles Politik. Han kunde

dernæst ikke fordølge sig, at Hatte-Regeringen havde begaaet for mange Feil, til at den kunde regne paa en længere Fremtid, og det var hans Pligt ikke at umuliggjøre den danske Regerings Samarbeide med en ny svensk Regering. Endelig, og det var Hovedsagen, blev det stedse mere tvivlsomt, om Hatterne ikke vare idetmindste ligesaa meget fransksindede som forfatningstro, og Frankrig havde altid havt en Forkjærlighed for en stærk Kongemagt, som hidtil alene var holdt tilbage af Hensyn til Dronningen, der indtog den samme fjendtlige Holdning mod Frankrig som hendes Broder. Men nu nærmede Dronningen sig paa en meget fremtrædende Maade til Frankrig og Hatterne og modtoges med Tillid af disse. Var det tænkeligt, at hun skulde have skiftet Sind og opgivet sine Enevoldsplaner? Var det ikke meget rimeligere, at hun vilde benytte sine nye Forbindelser til at vinde Frankrig og Hatterne for en Regeringsforandring, som de i Tillid til hendes Løvter kunde haabe selv at drage Fordeel af?[1]). Allerede troede han at kunne spore Virkningen af hendes Indflydelse, thi da han efter Scheffers egen Opfordring foreslog Fornyelsen af Forsvarsforbundet af 5 October 1749, som var indgaaet paa 15 Aar, afsloges dette af den svenske Regering under Paaskud af, at Tidspunktet ikke var gunstigt, hvorfor det var bedre indtil videre at udsætte Forhandlingerne derom[2]).

Paa den anden Side var Bernstorff imidlertid endnu meget urolig for, hvad Keiserinden egentlig havde til Hensigt i Forfatningsspørgsmaalet, thi vel havde hun i December 1763 opfordret Danmark til en fælles Optræden i Sverig, der efter Ostens Indberetninger skulde gaae ud paa Forfatningens Opretholdelse, men, som ovenfor bemærket[3]), tydede forskjellige Omstændigheder og navnlig Traktaten med Preussen paa, at hun dog tænkte paa at hidføre Modificationer i de bestaaende Forfatningsbestemmelser, og denne Mistanke fik endelig en bestemt Bekræftelse, da hun i September 1764 lod forhøre i Kjøbenhavn, hvorvidt man der maatte være villig til i Forbindelse med Rusland, England og Preussen at medvirke til, at de svenske Forfatningsbestemmelser af

---

[1]) Nr. 246. [2]) Nr. 251. Cfr. i det Hele Ostens Gesandtskaber, l. c., pag. 619—623. [3]) See ovenfor pag. 255.

1756 ophævedes, saaledes at Constitutionen af 1720 blev anerkjendt som den eneste Grundlov i Sverig[1]. I og for sig vare de Indskrænkninger i Kongens Myndighed til at udnævne til visse Embeder, der vare foretagne i 1756, mere krænkende for ham end de egentlig havde politisk Betydning. Men Bernstorff var dog ikke stemt for deres Ophævelse, fordi han frygtede for, at naar man engang begyndte at røre ved Forfatningen, vilde man let blive drevet videre end man havde paatænkt. Ligesom han derfor nogle Maaneder tidligere havde fraraadet et Udkast, som Scheffer havde udarbeidet og hvorved Raadets Magt vilde blive forøget[2], saaledes afslog han ogsaa nu Keiserindens Opfordring og meddeelte strax det Skeete til Scheffer, hvem han i det Hele uden Forbehold gjorde bekjendt med Alt, hvad der foregik mellem Danmark og Rusland. Han tilføiede, at „dersom Svenskerne selv vare tilfredse med at bringe Sagerne tilbage paa den Fod, paa hvilken de befandt sig i 1720, vilde Kongen ogsaa være det, og vis paa deres Omsorg for deres Fædrelands sande Vel, havde han ikke til Hensigt hverken at opmuntre dem til eller at raade dem fra Noget, som de maatte ansee for hensigtsmæssigt", men i modsat Fald var den danske Regering derimod bestemt paa „trofast og standhaftigt at understøtte dem"[3]. Men Hovedsagen var, om det virkelig var Keiserindens Hensigt at blive staaende ved disse Forandringer og om hun, naar de vare foretagne, med desto større Kraft vilde fastholde den egentlige Forfatning. Var det Tilfældet, vilde en Samvirken med Rusland, som af reelle Grunde fastholdt Forfatningen, være sikkrere end med Frankrig, som kun af personlige og forbigaaende Grunde holdt paa den.

Det viste sig snart, at Ruslands Planer i Virkeligheden ikke vare rettede mod den egentlige Forfatning. Det fremgik af Panins Samtaler med Osten, at hvad Rusland vilde, var for det Første, at Frankrig ikke skulde vedblive ved Hjælp af Hatterne at beherske Sverig. Regeringen maatte altsaa gaae over i Møssernes Hænder. For det Andet var det nødvendigt, at Raadets Magt indskrænkedes, deels til Fordeel

---

[1] Nr. 257. [2] Nr. 249 cfr. Malmström, V, pag. 255—56. [3] Cfr. Ostens Gesandtskaber, l. c., pag. 623—627.

for Stænderne, saaledes at Spørgsmaalet om Krig og Fred, Paalæg af Skatter og Optagelse af Laan bestemt forbeholdtes deres Afgjørelse, deels til Fordeel for Kongen, idet de i 1756 trufne Indskrænkninger med Hensyn til Embedsmænds Udnævnelse bortfaldt. Disse Forandringer vilde tjene til at sikkre paa den ene Side Freden, idet dennes Bevarelse ikke længere kom til at beroe paa en Majoritet af Raadet, som maaskee var afhængig af en fremmed Magt, paa den anden Side Forfatningen, der ellers ved den første givne Leilighed og i alt Fald ved et Thronskifte, efter al Sandsynlighed med Folkets Tilslutning, vilde give Plads for Enevældet. Disse mundtlige Forklaringer fik en bestemt officiel Form, da det russiske Udkast til den dansk-russiske Traktat endelig fremkom i December 1764, thi heri udtaltes det paa den meest afgjorte Maade, at den egentlige Forfatning skulde bevares. Bernstorff kunde nu ikke længere tvivle paa, at han bedst og vel egentlig kun i Forbindelse med Rusland kunde opnaae den Sikkerhed, som var Hovedpunktet i hans svenske Politik. og ligeoverfor denne Interesse var det et underordnet Spørgsmaal, om Hatterne eller Møsserne stode i Spidsen for Regeringen, eller om Kongen fik den lille Tilfredsstillelse med Hensyn til Embedsmænds Udnævnelse, hvis iøvrigt denne sidste Tanke nogensinde blev til Alvor. Kun Eet var nødvendigt, nemlig at ingen Forandring maatte gjennemføres ved ydre Vold, men de russiske Udtalelser indeholdt Intet, der kunde tydes saaledes, og talte kun om Rigsdagsbeslutninger. Osten modtog derfor i Januar 1765 Ordre til at gaae ind paa Artiklen om Sverig med et lille Forbehold med Hensyn til Redaktionen, der ingen praktisk Betydning havde og udelukkende angik Fortiden[1]).

Saaledes stode altsaa Sagerne, da den svenske Rigsdag traadte sammen den 15 Januar 1765. Fra første Øieblik viste det sig, at Hatterne i alle fire Stænder vare i Minoritet, men tillige at Møsserne ikke vare tilsinds at dele Frugten af deres Seir med Hoffet. Som Følge deraf sluttede Dronningen sig fastere til Hattterne og den franske Gesandt, som under disse Omstændigheder med Glæde modtoge Alliancen med Hoffet, hvad der atter havde til Virkning, at

[1]) Ostens Gesandtskaber, l. c, pag. 627—32 cfr. ovenfor pag. 255, Note til nr. 265.

Rusland, der især vilde bekæmpe det franske Parti, ganske fjernede sig fra Dronningen, og at Danmark, der fremfor Alt frygtede hende og hendes Indflydelse, saae sig nødt til ganske at opgive Hatterne. Disse gave ogsaa snart et yderligere og føleligt Bevis paa deres Upaalidelighed ved deres frygtsomme Holdning i Spørgsmaalet om Forlovelsen mellem Prinds Gustav og Prindsesse Sophie Magdalene, idet de feigt forlod Danmark for at tilfredsstille Dronningens lidenskabelige Had mod denne Forbindelse[1]).

Den Plan, som Bernstorff agtede at følge under Rigsdagen, bestod i at holde sig udenfor Partikampen, dog med visse nærmere Forbehold. Den danske Regering vilde roligt finde sig i mindre Forfatningsforandringer, forudsat at Forfatningsgrundlaget af 1720 ikke rokkedes, og den vilde ikke søge at hindre, at Hatterne mistede Magten, forudsat at de tre Raadsherrer, der stode i et særligt Forhold til Danmark, C. F. Scheffer, Ekeblad og Hamilton[2]), ikke berørtes. Men baade reelle og personnelle Forandringer skulde foretages ad Lovlighedens Vei, med Udelukkelse af al ydre Vold.

Der var ikke længer nogen Fare for, at den russiske Regering skulde gaae videre og ville angribe Forfatningen selv, og den Modtagelse, som et privat Forslag om en Revision af Forfatningen fandt paa Rigsdagen, beviste tilstrækkelig, hvor umuligt det vilde være at sætte Planer om Enevældet igjennem ad lovlig Vei[3]). Men selv Ophævelsen af Bestemmelserne af 1756 beskjæftigede ikke længere Keiserinden synderlig. Dronningens Lidenskabelighed havde fornærmet hende, og Panin tænkte snarere paa Midler, der kunde sikkre Forfatningen i Fremtiden mod pludselige Forandringer[4]). Under disse Omstændigheder kunde Bernstorff saameget mindre nære nogen Betænkelighed ved officielt at anerkjende Consequentserne af Traktaten af 11 Marts 1765, og Gesandterne i Petersborg og senere i Stockholm fik Ordre til at erklære, at den danske Regering ikke vilde gjøre nogen Vanskelighed ved, at Forfatningsbestemmelserne af 1756 ophævedes[5]).

---

[1]) Nr. 269. [2]) Bernstorff var efterhaanden bleven mere tilfreds med Ekeblad, og Hamilton medtoges alene af den formelle Grund, at han var Elefantridder. [3]) Malmstrøm V, pag. 285. [4]) Nr. 264. [5]) Nr. 272 og 278 Cfr. Ostens Gesandtskaber l. c., pag. 632—635.

Men medens den første Deel af det oprindelige russiske Program saaledes undergik en væsentlig Modification, gjennemførtes derimod dets anden Deel, Hattepartiets Fordrivelse, med desto større Energie. Bernstorff havde ventet, at det russiske Cabinet vilde lade sig nøie med, at de ledige Pladser i Raadet besattes med Møsser og at saaledes Overvægten sikkredes dette Parti. Dette syntes ogsaa først at være den russiske Regerings Hensigt. Men snart viste det sig, at man vilde berøve Hatterne alle Raadsherreposterne. Den danske Regering lod nu forestille i Petersborg, at den ikke roligt kunde see paa, at Scheffer, Ekeblad og Hamilton, „hvem den tidligere havde forsikkret om sin Bistand og Velvillie", bleve haardt behandlede, og den modtog ogsaa virkelig et Løvte om, at disse Raadsherrer ikke skulde forfølges. Men hvadenten nu dette Løvte ikke var ærligt meent, eller Stemningen var altfor ophidset i Sverig, til at det var muligt længere at beskytte Hattecheferne, saa løde Indberetningerne fra Stockholm i Juni Maaned stedse bestemtere paa, at Angrebet paa dem var nær forestaaende, og Scheffer lod tilføie, at der var al Anledning til at befrygte, at Rusland vilde bruge Magt, dersom det ikke lykkedes at sætte Anklagen mod Rigsraaderne igjennem ad lovlig Vei.

I og for sig kunde det være den danske Regering temmelig ligegyldigt, om Scheffer og Ekeblad vedbleve at at sidde i Raadet eller ikke, thi de kunde ikke længere betragtes som dens Tilhængere, og selv om de havde været det, vilde deres Understøttelse dog snarere skade end gavne, da de hørte til Minoriteten. Og ikke nok med, at der ingen Fordeel opnaaedes ved at beskytte dem; den danske Regering udsatte sig end yderligere for en ikke ringe Fare ved at søge at forsvare dem. Thi vel vilde dette ikke være i Strid med den Overeenskomst, som Danmark nylig havde sluttet med Rusland om de svenske Anliggender, og Bernstorff havde desuden ikke blot i Almindelighed erklæret, at da Forbindelsen med Rusland var sluttet, efter at Rigsdagen allerede var begyndt, kunde den ikke denne Gang vise sig saa fuldstændig, som den senere vilde det[1]), men han havde ogsaa udtrykkelig fremhævet, at den danske Regering ikke

[1]) Nr. 272.

vilde forlade de tre Raadsherrer. Rusland kunde endelig saameget mindre beklage sig, som Panin særlig havde lovet at skaane dem, uden senere at have taget dette Løvte tilbage. Men Bernstorff forudsaae desuagtet godt, at Keiserinden vilde tage ham det meget ilde op, om han understøttede dem, og dette kunde blive meget misligt i Forlovelsessagen, ved hvis Gjennemførelse den danske Regering trængte til Ruslands Støtte. Rigtignok gjaldt det kun om at understøtte Raadsherrerne med Penge, — thi Rusland vilde næppe vove at anvende Magt, i hvilket Tilfælde Danmark aabent vilde tage Sverigs Parti —, og en saadan Understøttelse syntes altsaa at kunne ydes i al Hemmelighed, men Bernstorff maatte befrygte, at Frankrig næppe vilde være synderlig nøieregnende med sine Midler, naar det gjaldt om at forstyrre det gode Forhold mellem Danmark og Rusland, og han stolede derfor ikke ganske paa den fornødne Discretion. Men, hvor vægtige disse Betragtninger end vare, fandt han dog, at de maatte vige for, hvad „Ære og Retskaffenhed bød“, thi „det skulde ikke kunne siges, at Kongen havde forladt de Mænd i deres Nød, som han engang havde kaldt sine Venner“.

Schack fik altsaa Ordre til at erklære, „at vel havde den svenske Regering ikke villet fornye Forbundet mellem de to Riger, men Kongen vilde dog aldrig med Ligegyldighed see paa, at en fremmed Magt, hvilken den end var, angreb Sverig eller søgte at berøve det Uafhængigheden“. Endvidere bemyndigedes han til at stille et Beløb af 400,000 Daler Kobbermønt (c. 20000 Daler dansk) til Breteuils og Scheffers Raadighed, men paa de to udtrykkelige Vilkaar, at disse Penge alene skulde anvendes til at redde Scheffer og Ekeblad, og altsaa ikke til Forsvar for Hattepartiet i det Hele, og dernæst at der skulde bevares den dybeste Hemmelighed derom[1]).

Denne Ædelmodighed blev kun slet belønnet. En Maaned efter, d. 5 August, nedlagde Scheffer og Ekeblad frivilligt deres Embeder[2]), saa at det var til ingen Nytte, at den danske Regering havde compromitteret sig og udgivet sine Penge. Men dernæst viste det sig, at det Hele indtil de

[1]) Nr. 264, 274, 275 og 277. [2]) Malmstrøm, V, pag. 321.

yderste Detailler var bekjendt i Petersborg. ligesom man ogsaa der vidste at fortælle om, hvorledes Bernstorff skulde have rost sig af at have bedraget den russiske Regering ved Affattelsen af Traktaten af 11 Marts 1765. Forbittrelsen herover var stor ved det petersborgske Hof. Panin talte om ganske at bryde med Danmark og at erklære Traktaten for bortfalden, og foreløbig modarbeidede han de danske Interesser overalt, navnlig ogsaa i Forlovelsessagen. Men Bernstorff lod sig ikke forskrække. Uagtet det russiske Cabinet kun syntes at kunne skylde hine Efterretninger en Indiscretion fra fransk Side, vægrede han sig dog ved, uden sikkre Beviser, at troe, at denne kunde være begaaet med Hensigt, og han formodede snarere. at den skyldtes Dronningen, som rimeligvis havde misbrugt den Tillid, man havde viist hende[1]). Det opdagedes imidlertid senere, at baade Gesandten og Dronningen vare uskyldige, og at Underretningen var kommen til Petersborg fra England, som underholdt en hemmelig Forbindelse med en Embedsmand i det franske Udenrigsministerium, der regelmæssig indsendte Afskrifter af de franske Gesandters Indberetninger[2]). I Petersborg forsvarede Bernstorff sig med Rolighed, men medens han iøvrigt omhyggelig undgik Alt, der kunde opirre Keiserinden, lod han dog tillige forstaae, at den danske Regering ikke vilde lade sig bevæge til „uanstændige Skridt“ eller finde sig i nogen „Afhængighed“ af Rusland[3]). Efterhaanden lagde Stormen sig, hvad der væsentlig skyldtes Salderns Bestræbelser og den nye Gesandt Asseburgs Venskabsforhold til Panin, over hvem han havde stor Indflydelse paa Grund af sin overlegne Klarhed og Besindighed. Udfaldet blev endog et saadant, at Bernstorff kunde sige, at denne Uenighed endte med at forene de to Hoffer inderligere og oprigtigere sammen, end de hidtil havde været det.

Panin bestemte sig nemlig til at lade den russiske Gesandt i Kjøbenhavn meddele det danske Cabinet en udførlig Fremstilling af den Politik, som Keiserinden vilde følge i Norden. Hun vilde bevare den svenske Forfatning, men udelukke Frankrig fra en Indflydelse, som dette Rige kun vilde udbytte til Fordeel for sin egoistiske Politik og

---

[1]) Nr. 283. [2]) Malmstrøm, V, pag. 266. [3]) Nr. 281 og 284.

til Skade for Nordens Ro, og derfor maatte Hatterne vige Pladsen for Møsserne. I Ægteskabssagen vilde Rusland anvende al sin Indflydelse for at fremkalde en endelig og tilfredsstillende Afgjørelse. Endelig var Keiserinden beredt til ufortøvet at sende Saldern til Kjøbenhavn for at begynde Forhandlingerne om Mageskiftet, saasnart det danske Cabinet havde erklæret sig villigt til paa den ovenangivne Basis at arbeide sammen med Rusland i de nordiske Anliggender. Den første Virkning af de to Cabinetters Enighed skulde være, at Danmark ydede 50000 Daler til Understøttelse af de russiske Rigsdagsoperationer. Dette Forlangende var paa Stridens tidligere Stadier fremkommen under andre Former, snart som en Straffebøde, Danmark skulde erlægge, fordi det havde understøttet de tre Raadsherrer, snart som et Pant paa dets definitive Brud med Hattepartiet, men dengang havde Bernstorff stadig afslaaet Forlangendet, fordi han ikke vilde indlade sig paa Noget, der ikke stemmede med den danske Krones Værdighed og Selvstændighed, og som kunde have til Følge, at Hatterne bleve Modstandere i Ægteskabssagen. Men nu havde det russiske Cabinets Forslag faaet en heelt anden Characteer og fremtraadte kun som en Opfordring til Danmark om at bidrage til fremtidige Operationer i en Retning, som den danske Regering havde faaet Leilighed til at forvisse sig om at være i fælles Interesse, og Bernstorff betænkte sig derfor ikke længere paa at gaae ind derpaa, dog med Tilføielse af den Betingelse, at denne Understøttelse, for hvilken Rusland i det Øieblik virkelig havde Brug, ikke maatte fremtræde som en Demonstration og derfor skulde holdes hemmelig[1]. Hermed var Forbindelsen mellem de to Regeringer i de svenske Anliggender bleven endelig, og det var ikke uden gavnlig Virkning for Fremtiden, at den danske Regering havde viist, at den ikke agtede at underordne sig Rusland men bestemt vilde varetage sine egne Interesser og sin Værdighed[2].

Medens denne forbigaaende Conflikt gjennemløb sine forskjellige Stadier, var Hattepartiets Nederlag bleven fuldkomment, og Magten var heelt og holdent gaaet over i Møssernes Hænder. Der var et Øieblik Fare for, at Danmarks

[1]) Nr. 290. [2]) Ostens Gesandtskaber, l. c., pag. 635—639.

gamle Uven, A. Høpken, skulde blive kaldet til Cancellipræsidiet, fordi der ikke blandt Møsserne fandtes nogen diplomatisk Capacitet, som ret egnede sig til at overtage Udenrigsdepartementet. Bernstorff havde nedlagt Protest i Petersborg mod Høpkens Valg, og da det desuden snart opdagedes, at denne spillede under Dække med Frankrig, bortfaldt Spørgsmaalet om ham. Det blev da Grev Løwenhjelm, hvem Udenrigsstyrelsen betroedes d. 2 September[1]). Denne Forandring var ikke til Skade for Danmark, thi Møsserne viste sig mindre upaalidelige end Hatterne allerede længe havde været det. Ligesaalidt var det noget Tab, at den danske Regering nu havde at gjøre med Rusland istedetfor med Frankrig, thi det var meget lettere at komme tilrette med Panin og Ostermann end med Choiseul og den franske Ambassadør, hvad enten det var Havrincourt eller Breteuil. Hertil kom endnu, at Rusland aldrig kunde opnaae en saa farlig Indflydelse i Sverig som Frankrig, thi et egentligt russisk Parti var paa Grund af det traditionelle Had til Rusland umuligt, hvorimod det ikke lagdes nogen Mand tillast, om han offentlig erklærede sig for at være fransk- eller engelsksindet eller endog modtog Pension af nogen af disse to Regeringer[2]). Rusland vilde saaledes altid kun være istand til at udøve en begrændset Indflydelse i Sverig, saalænge det indskrænkede sig til at virke ved fredelige Midler, og skulde det russiske Cabinet nogensinde ville anvende Vaabenmagt, vilde det under ingen Omstændigheder kunne regne paa Støtte i nogen Deel af Folket, saaledes som det kunde det i Polen, idet tvertimod alle Partier da strax vilde forene sig imod Sverigs Arvefjende.

---

[1]) Nr. 272, Malmstrøm, V, pag. 335, Ostens Gesandtskaber l. c., pag. 640, L. de Geer „minne af riksrådet grefve A. J. v. Høpken“, i „svenska Akademiens Handlingar“, Bind LVII, pag. 378 sqq. Destoværre have vi ikke i det Foregaaende kunnet tage Hensyn til de vigtige Oplysninger om Høpken, der indeholdes i denne først nylig udkomne fortrinlige Afhandling. Vi maae saaledes indskrænke os til her at fremhæve med Hensyn til Høpkens Characteristik pag. 246 og 289—90, hans Forhold til Spørgsmaalet om Kongemagten pag. 305—8, hans Stemning mod Danmark pag. 323—24 cfr. 327—28, hans Forhold til Beslutningen om Sverigs Deeltagelse i Krigen pag. 328—53 cfr. 369—70, og hans Gjenindkaldelse i Raadet og Forhold til Møsserne, pag. 376—78.
[2]) Depeche fra Schack af 19 Marts 1765.

Men Danmark havde desuden et særligt dansk-svensk Spørgsmaal at bringe i Orden under denne Rigsdag, nemlig den allerede i det Foregaaende leilighedsvis berørte Ægteskabssag mellem Kronprinds Gustav og den danske Prindsesse Sophie Magdalene, Kong Frederik Vtes ældste Datter, og dette Anliggende kunde ikke Andet end udøve en ikke ringe Indflydelse paa den danske Regerings Optræden.

Forlovelsen mellem de to fyrstlige Personer var vistnok i sin Tid foreslaaet af den franske Regering som et Led i den Overeenskomst, der i 1750 sluttedes mellem Danmark og Sverig, og som et Pant paa Forliget mellem den danske Konge og den udvalgte svenske Thronarving, Adolf Frederik. Det var ikke uden alvorlige Betænkeligheder, at man fra dansk Side var gaaet ind paa denne Forbindelse, thi hvis den kun eet Aar gamle Kronprinds, den senere Kong Christian d. 7de, døde i sin Barndom, ligesom Tilfældet havde været med hans ældre Broder, vilde Prindsessen være nærmeste Arving til den danske Krone. Forlovelsen fandt ikke desto mindre Sted, og alle brugelige Former iagttoges. I en høitidelig Skrivelse af 5 November 1750 havde den svenske Konge anholdt om Prindsessens Haand for Prinds Gustav i sit eget og i dennes Forældres Navn. Den danske Konge besvarede dette Brev d. 14 December s. A. Prindsens Forældre gjentoge derpaa selv Begjæringen i Breve til den danske Konge og Dronning af 13 og 18 Januar 1751. Endelig fremførte den svenske Gesandt Fleming i høitidelig Audients og i det danske Conseils Overværelse den svenske Konges og Forældrenes Andragende for Kong Frederik og modtog dennes endelige Tilsagn om Prindsessens Haand. Fra begge Sider betragtedes herefter Forlovelsen som fuldbyrdet, og navnlig udtaltes fra Sverigs Side Ønsket om, at den strax skulde formelig declareres og at Prindsessen skulde overleveres til det svenske Hof for at opdrages sammen med Prindsen, hvad der imidlertid afsloges i Kjøbenhavn, hvor man foretrak, at Bekjendtgjørelsen udsattes, indtil de Forlovede bleve ældre (de vare dengang kun fem Aar gamle), og fordi Dronningen ikke endnu vilde skilles fra sin spæde Datter[1]). De i Danmark accrediterede svenske Gesandter

[1]) Nr. 12 og 24.

havde i den følgende Tid altid behandlet Prindsessen som deres tilkommende Dronning. og Alle i Sverig, der kjendte Forbindelsen, betragtede den som en lykkelig Garanti for Fremtiden. Paa sin Side havde den danske Regering afslaaet andre Tilbud, hvor fristende de end vare, fra Hoffer, der ikke havde nogen Kundskab om den indgaaede Forlovelse [1]).

Aarene vare imidlertid gaaet hen, og de Forlovede vare nu i den Alder, at Tiden var kommen til at tænke paa deres Ægteskab. Men Dronning Ulrikka Eleonore, som aldrig havde været vel stemt for en Forbindelse med det danske Kongehuus, var efterhaanden bleven fast bestemt paa, at dette Ægteskab ikke skulde skee, og saa stor var hendes Magt over Hatterne, at disse, skjøndt de baade erkjendte den trufne Aftales forbindende Charakteer og ønskede dens Udførelse, dog af al Kraft søgte at bevæge den danske Regering først til at udsætte eller vel endog opgive Sagen, og senere, da det viste sig frugtesløst, til at vinde Dronningen ved at stille hende i Udsigt, at Danmark til Gjengjæld vilde understøtte en Forandring i Forfatningen, et Løvte som Bernstorff naturligvis strax paa det Bestemteste fralagde sig [2]). Hvorledes Rigsdagen vilde stille sig til Sagen, var tvivlsomt, idet ogsaa adskillige af Møsserne vare usikkre, ikke af nogen Uvillie mod Forbindelsen men fordi de af financielle Grunde eller for at stille sig godt med Dronningen vare tilbøielige til at opsætte Ægteskabet. Af de fremmede Hoffer var Preussen som sædvanlig ugunstig stemt for en nærmere Forbindelse mellem de to nordiske Stater, om Frederik d. 2den end ikke vovede at bifalde sin Søsters Tanke om at gifte Prinds Gustav med en Prindsesse af det brandenburgske Huus; Frankrig vidste bedre end nogen anden fremmed Stat, hvad der var foregaaet i 1750, men vilde ikke støde Dronningen, hvorimod Rusland og England vare rede til at anvende deres Indflydelse, for at Ægteskabet kom istand [3]).

Det var en vanskelig Situation for den danske Regering. At udsætte en Afgjørelse og lade det henstaae som uvist,

[1]) Depeche fra Berkentin af 15 Marts 1751 i nr. 3, Noten. [2]) Depeche til Schack af 31 August 1765 cfr. Nilsson: Blad af „Prinds Gustavs etc. Giftermålshistoria" i svensk hist. Bibliothek, pag. 203, 205 Noten, og 213 (i Særtrykket). [3]) Nr. 272 og 290.

hvorvidt der forelaae en Forlovelse eller ikke, var upassende. Meget kunde tale for at lade en Forbindelse falde, som under de forhaandenværende Forhold truede med at blive ulykkelig for de to nærmest Paagjældende og, langtfra at tilveiebringe det tilsigtede fortrolige Forhold mellem de to Dynastier, snarere kunde befrygtes at ville forøge Dronningens Had. Men Prinds Gustav havde i den senere Tid viist sig mindre afhængig af sin Moder, og opgaves Sagen, vilde dette i Danmark føles som en blodig Fornærmelse, der vilde gjenoplive Nationalfjendskabet. Af disse Grunde besluttede den danske Regering, at Sagen nu skulde finde sin endelige Afgjørelse. Først vilde man dog søge at bevæge Dronningen til at give efter med det Gode, og kun naar dette havde viist sig umuligt, skulde Sagen bringes for Rigsdagen. Men den skulde der holdes udenfor Partistriden[1]; den danske Regering vilde ikke søge at vinde Stemmer i det secrete Utskott ved Penge, saalidt som nogen fremmed Magt maatte officielt blande sig i Afgjørelsen.

Gjentagne Gange udsatte Bernstorff Henvendelsen til Rigsdagen for at give Dronningens Fortrolige af Hattepartiet Leilighed til at overvinde hendes Modstand[2], men deres Bestræbelser bleve frugtesløse. Den 26 October gaves der endelig Schack Ordre til at sørge for, at Sagen bragtes frem i Rigsdagen, og til at omtale den til Cancellipræsidenten[3]. Forgjæves søgte Grev Løwenhjelm gjennem Mellemmænd at formaae den danske Regering til at love Indrømmelser, som kunde forsone Dronningen, idet, som det synes, baade han og Hatterne ad forskjellige Veie foreslog, at Danmark skulde opgive Traktaten af 1750 og at Coadjutorposten i Lübeck efter Prinds Frederiks Død skulde tilsikkres en eutinsk Prinds[4]. Skjøndt Bernstorff vidste, baade at Mageskiftet vilde medføre Opgivelsen af Prinds Frederiks Valg og at Keiserinden vilde afstaae det lybske Stift til den eutinske Familie, afslog han dog enhver Kjøbslagning som uværdig[5]. „Kongen vilde ikke paatage sig nogen yderligere Forpligtelse for at opnaae den Ære at faae sin Datter givt".

---

[1]) Nr. 286. [2]) Nr. 275, 283. [3]) Nr. 285. [4]) Nilsson, l. c., pag. 229 Noten. [5]) Nr. 288 og 289.

Ligeoverfor denne bestemte Holdning maatte Dronningen opgive sin Modstand. og allerede inden Udgangen af 1765 kunde Sagen ansees som afgjort. I Begyndelsen af det følgende Aar (d. 4 Februar) forklarede det secrete Utskott Ægteskabsaftalen for at være fast og urykkelig samt at dens Fuldbyrdelse ikke længere skulde opsættes. Den 3 April bekjendtgjordes Forlovelsen høitidelig i Kjøbenhavn og Stockholm [1]).

XVIII.

Thronskiftet i Danmark.

Dets mislige Følger for Bernstorff og hans Politik. Indvendingerne imod den sidste. Forsøg paa at styrte Bernstorff. Udsættelse af den dansk-russiske Underhandling. Virkningerne deraf. Forholdet mellem Panin og Bernstorff. Forberedende Forhandlinger, navnlig om Øresundstoldspørgsmaalet. Den danske Regerings Forhold til de andre Stater. Østrig. Frankrig. Alliancetilbud fra Sverig og fra England. Polen. Sverig. Ægteskabet mellem Sophie Magdalene og den svenske Kronprinds.

Saa langt var Bernstorff altsaa ved Udgangen af 1765 naaet i Udførelsen af sine Planer. I Sverig var Misfornøielsen med Hatternes slette eller uheldige Regering blevet tilfredsstillet ved deres Fald uden idetmindste hidtil at have ført til dybere indgribende Resultater. I Petersborg var Osten i November bleven afløst af Bernstorffs bedste Mand. Asseburg [2]), som altid havde været udseet til at overtage det russiske Gesandtskab, saasnart det virkelig kom til en Forhandling, og allerede inden Udgangen af Maaneden havde han seet sig istand til at indsende fuldstændig Afskrift af de Instruxer, som vare udfærdigede for de russiske Commissairer. og at melde, at Saldern forberedte sig til at afreise til Kjøbenhavn [3]). Men netop da indtraadte Frederik d. Vtes Død d 14 Januar 1766. Et Thronskifte i en absolut regeret Stat er

[1]) Om Giftermaalshistoriens hele Udvikling, see Ostens Gesandtskaber, l. c., pag. 640—647, og Nilssons ovenciterede Afhandling.
[2]) Om Ostens Stilling under hans andet russiske Gesandtskab og Grunden til hans Fjernelse, see Ostens Gesandtskaber i Hist. Tidskr., l. c., pag. 649—662. [3]) Cfr. Asseburgs Denkwürdigkeiten, pag. 118—121. 178.—180.

altid en stor politisk Begivenhed, især naar der ikke er nogen oplyst offentlig Mening, som kan bidrage til at regulere Overgangen. Men dette Thronskifte blev paa Grund af den nye Konges Egenskaber mere skjæbnesvangert end noget tidligere havde været, og det kastede Riget ind i en Tilstand af Usikkerhed, i hvilken Hofintriguer og Hofrevolutioner afbrød enhver sammenhængende Udvikling i de indre Forhold og efterhaanden gjorde Regeringen til Spot og Foragt for Udlandet. Ganske vist havde Frederik d. 5te ikke været noget Mønster, hverken som Menneske eller som Regent. Men savnede han end klar Følelse af de Pligter, der paahvilede ham som enevældig Konge, saa var han dog i alt Fald gjennemtrængt af et levende Ønske om, at hans Folk maatte være lykkeligt og tilfreds, og hvis han manglede de fornødne Egenskaber til selv at styre Riget, saa forstod han dog at betroe Styrelsen til paalidelige og dygtige Ministre. Hvad enten det nu var Instinkt eller lykkelig Hændelse, søgte han altid sine Yndlinger og Ministre mellem de bedste og hæderligste, og aldrig tillod han Intriguer mod de Mænd, som engang havde vundet hans Tillid. Ganske anderledes stillede Forholdet sig under Christian d. 7de. Saalænge han endnu ikke var nedsunken i den Forstandssløvhed, der senere gjorde ham til et villieløst Redskab i Andres Hænder, fulgte han kun sine egne, sædvanligvis ondskabsfulde og uforstandige Luner eller de Indskydelser, som han modtog af uværdige Yndlinger, der ved Demoralisation og Frivolitet havde forstaaet at vinde hans Gunst. Troløs endog mod disse, saasnart Leiligheden bød sig, maatte han saa meget mere være det ligeoverfor saadanne Mænd, som generede ham ved deres aandelige og moralske Overlegenhed, og den eneste Følelse, der kunde lægge Baand paa ham, var Frygt.

Foreløbig syntes det vistnok, som om Kongen vilde bruge og misbruge sin Frihed og Magtfuldkommenhed paa Privatlivets Gebeet, men lade Regeringen gaae i samme Spor og ved de samme Mænd som under hans Fader. Han beholdt dennes Ministre, selv Reventlow, skjøndt han med Rette kunde beklage sig over denne sin tidligere Overhovmesters brutale Behandling, og en af hans første Regeringshandlinger var efter Conseillets Indstilling at fratage Grev Saint-Germain den egentlige Styrelse af Krigsvæsenet, som gik over til

F. C. Rosenkrantz som Oversecretair for Krig og Marine, og til en Commission, af hvilken Prinds Carl af Hessen blev første Medlem[1]). Men var dette end en Seir for Ministrene, forsaavidt de befriedes fra en altfor bydende og hensynsløs Reformator[2]), saa var det dog intet Tegn paa, at Kongen agtede at lytte til sit Conseils Raad, thi han havde end ikke lagt Mærke til de Grunde, som Ministrene havde gjort gjældende for deres Forslag, men bifaldt det, fordi det altid morede ham at styrte en hidtil mægtig Mand[3]). Det var øiensynligt, at under en saadan Konge var Intet og Ingen sikker. Navnlig kunde Bernstorff ikke længere føle den Tryghed, med hvilken han under Frederik d. 5te havde arbeidet mod sit Maal, thi han havde Alt at frygte, ikke blot af Kongens egne Luner men tillige af de Manges Intriguer, som stedse stærkere angreb hans Politik. Selv hans Colleger synes ikke ganske at have været uden Betænkeligheder med Hensyn til den russiske Alliance[4]), og udenfor Conseillet var det en almindelig Mening, at den hele Mageskiftetanke var et falskt Haab, som Keiserinden forespeilede den danske Regering for at holde den i Afhængighed af sig, men som hun aldrig havde til Hensigt at opfylde, og skulde det virkelig imod Formodning nogensinde skee, vilde det kun være paa Bekostning af Danmarks fremtidige Selvstændighed. Meget talte for Rigtigheden af denne Anskuelse, og selv Bernstorff var langt fra sikker paa at naae sit Maal[5]), men han vidste,

---

[1]) Vaupell, l. c., pag 146 sqq. [2]) Vaupell, l. c., pag. 143, Reverdil l. c., pag. 28, 51—52, 111—12. Hvor meget Rigtigt der end var i St. Germains Reformer, er der dog ingen Tvivl om, at Ministrene havde bedre Grunde til Modstand end blot egoistiske, see ogsaa „Correspondance particulière du comte de Saint-Germain avec M. Paris du Verney", Paris, 1789. Desto værre indeholder denne Correspondance selv Intet om Saint-Germains Ophold i Danmark, men i den biographiske Notice, som indleder Correspondancen, pag 38—50, erkjender Udgiveren, der iøvrigt var meget velstemt for Saint-Germain og idetmindste i Grundtrækkene viser sig godt at kjende Forholdene i Danmark, at Grevens Reformer af den danske Armee vare lidet heldige. [3]) „Il a fait le saut", sagde han med Glæde om Aftenen til Reverdil, pag. 29, cfr. pag 47. [4]) Idetmindste sees det af Asseburgs Depeche af 28 Novbr. 1765, at man i Rusland ansaae Moltke for bestemt fransksindet og Reventlow som en Modstander af Rusland. [5]) Den 24 Mai 1766 skriver han endog til Choiseul, at det Modsatte er sandsynligt, see Correspondance, pag. 241, cfr. ogsaa nr. 301.

hvad han imidlertid ikke kunde meddele Udenforstaaende, at den russiske Alliance var den eneste, der kunde give Danmark den fornødne Sikkerhed, og han var overbevist om, at Keiserindens Hensigter vare oprigtige[1]). Men Sagen var ikke destomindre meget vanskelig, og Bernstorff følte, at hans Fjernelse vilde medføre den største Fare for Staten. Saalænge det endnu var uvist, hvorvidt Forhandlingen vilde lykkes, gjaldt det om at bevare Udsigten til i Nødstilfælde at kunne søge sine Alliancer paa andre Hold og om at undgaae den Fare at tabe sine gamle Venner uden at have vundet nye, og lykkedes Forhandlingen, vilde der ganske vist fremkomme en politisk Situation, i hvilken kun en meget fast og erfaren Regering kunde sikkre det lille og svage Danmark mod at blive en Vasalstat af sin mægtige Allierede. Man var allerede naaet saa langt frem paa Veien, at det var umuligt at vende om, og vilde en Eftermand kunne overvinde de ovennævnte Vanskeligheder? Det var saa meget mindre tænkeligt, som det var Bernstorff velbekjendt, at man i Petersborg nærede fuld Tillid til ham personlig, men hverken til Kongen eller til en ny Regering. Dette var paa det tydeligste udtalt ved Thronskiftet af Keiserinden og Panin, og de gjentoge det senere ved enhver Leilighed[2]). Men ogsaa dette var en Omstændighed, der, hvor vigtig den end var, ikke kunde gjøres gjældende, thi den kunde blive et farligt Vaaben i Modstandernes Hænder, og efterhaanden som Kongens Selvfølelse voxede og hans Luner vendte sig mod Statsstyrelsen, kunde Keiserindens Tillid netop blive ødelæggende for Ministerens Stilling. Da Asseburg indberettede om Keiserindens og Panins Udtalelser, gjorde han det derfor ogsaa i en særlig Skrivelse[3]), idet han tilføiede, at han „følte, hvor delicat denne Gjenstand var“, og Bernstorffs Svar var ligesaa reserveret og endte med, at „han aldrig vilde omtale Asseburgs Brev“. Senere da Saldern personlig kunde udtale sin Regerings

[1]) Da Danneskjold kom i Conseillet, vilde Bernstorff overbevise denne sin heftige Modstander om Vægten af sine Grunde ved at meddele ham Aktstykkerne, men Danneskjold vægrede sig ved at gjøre sig bekjendt med dem, og vedblev desuagtet med sine Angreb, see Reverdil, l. c., pag. 42—43. [2]) Nr. 292, Note, og Asseburgs Denkwürdigkeiten, pag. 122—124, cfr. 394—397. [3]) Denne Skrivelse af 7 Februar Nr. IV findes heller ikke i Udenrigsministeriets Akter.

Følelser direkte til Kongen, og gjorde det paa sin sædvanlige hensynsløse Maade, uden at Bernstorff kunde hindre det, gik det, som denne rigtigt havde forudseet, man beskyldte ham for at søge Beskyttelse hos en fremmed Magt.

Saaledes var Bernstorffs Stilling i høi Grad truet og Alt, hvad han kunde sætte sin Lid til, var, at Kongen dog endnu følte en vis Sky for at røre ved den udenrigske Politik og at han aldrig havde havt Anledning til personlig at kunne beklage sig over Noget fra Bernstorffs Side. Virkelig synes han at have næret saa stor Respekt for dennes Dygtighed og Retsindighed, som han i det Hele var istand til at føle, hvad der ogsaa viste sig derved, at han af Bernstorff taalte alvorlige Forestillinger om sit Levnet, som han ikke vilde have taalt af nogen Anden[1]). Det manglede imidlertid allerede i Løbet af 1766 ikke paa Forsøg paa at styrte Bernstorff.

Den første Intrigue fandt allerede Sted i Foraaret 1766, og de fremtrædende Personer vare dennegang den preussiske Gesandt, Hr. v. Borcke, og en engelsk-fransk Eventyrer, Morin de Héronville, som Bernstorff paa engelsk Anbefaling havde givet en underordnet Ansættelse i det tydske Cancelli. Planen gik ud paa at styrte hele Ministeriet, og Borcke haabede rimeligvis selv at træde over i dansk Tjeneste som Finantsminister i den nye Regering. Forsøget mislykkedes imidlertid, Morin expederedes noget efter som General-Consul til Italien, men Borcke var ikke tilstrækkelig compromitteret til. at man kunde forlange ham kaldt tilbage[2]). Farligere blev en anden Intrigue, i hvilken den gamle Grev Frederik Danneskjold-Samsø var Hovedmanden, og som var rettet direkte mod Bernstorff og hans Udenrigspolitik. Danneskjold, som under Christian d. 6te havde spillet en stor Rolle men d. 18 November 1746 var bleven afskediget, havde strax efter Frederik d. 5tes Død tilbudt sin Tjeneste og i forskjellige Memoirer til den nye Konge stærkt angrebet den bestaaende Regering. Efter hvad Reverdil beretter, forbandt han sig med Grev Saint-Germain, der efter Omordningen af Krigs-

[1]) Molbech i Nyt hist. Tidsskr., IV., pag. 591—93. [2]) Molbech l. c., pag. 576—80, Holm: „Casper v. Saldern", i Hist. Tidsskr., IV Række, 3 B., pag. 103, Ostens Gesandtskaber, l. c., pag. 663. Cfr. Øderiana, pag. 225—263.

bestyrelsen d. 29 Januar 1766 var dobbelt misfornøiet med Ministeriet, samt gjennem General Huth med Prinds Carl af Hessen, der paa den Tid formaaede saa Meget hos Kongen, at denne mod sine Ministres og navnlig Bernstorffs Ønske endog gav ham sin yngste Søster Louise til Ægte [1]. Virkningen af denne Coalition blev imidlertid foreløbig kun, at A. G. Moltke pludselig d. 16 Juli afskedigedes fra Conseillet og sine øvrige Stillinger, medens Danneskjold d. 13 Juli udnævntes til Geheimeraad i Conseillet og Oversecretair for Marinen (istedetfor Rosenkrantz), hvorhos den berygtede Grev Rantzau-Ascheberg, som d. 14 Juli 1756 var afskediget af den danske Krigstjeneste, toges til Naade og d. 3 Juli fik Commandoen over et Regiment i Kjøbenhavn. Derimod overtydedes Prinds Carl ved en Samtale med Bernstorff om Nødvendigheden af, at denne forblev paa sin Post, og bestyrkedes heri ved sin Moders indtrængende Forestillinger [2]. Men Danneskjold vedblev at benytte sin Stilling til nye Angreb mod Bernstorff. Det paastaaes, at det allerede var lykkedes ham at bevæge Kongen til at undertegne et Brev (Datoen angives som d. 4 September), der skulde forkynde Bernstorff hans Afsked, da Prinds Carl fik Nys derom og forhindrede det. Danneskjolds Klageskrift meddeeltes Bernstorff, der besvarede det i sin bekjendte Apologie af 22 September 1766 [3]. Paa samme Tid (d. 16 Septbr.) indtraadte Prinds Carl i Conseillet og sattes i Spidsen for det nys oprettede Krigsraad, hvorved hele Land-Krigsvæsenets Bestyrelse overdroges ham, idet Rosenkrantz nu ogsaa afskedigedes som Oversecretair for Land-Etaten. Ved Prinds Carls Indtrædelse i Ministeriet styrkedes Bernstorffs Stilling, og det stod rimeligvis i Forbindelse hermed og med dennes Seir over Danneskjold, at

---

[1]) Bryllupet stod d. 30 August 1766 cfr. nr. 306, og Danske Traktater, pag. 206. See Reverdil, l. c., pag. 54 cfr. nr. 287. Molbech, l. c., pag. 563—64. [2]) Reverdil, l. c., pag. 36—41. Derimod fremstiller Molbech l. c., pag. 554—59 baade Danneskjolds Forhold til Prinds Carl og til Saint-Germain samt Moltkes Afskeed paa en anden Maade, cfr. dog Moltkes Autobiographie i Hist. Tidsskr., IV Række, II B., pag. 270. [3]) Reverdil l. c., pag. 47—50, cfr. pag. 115, Molbech l. c., pag. 566—67. See iøvrigt Danneskjolds Memoire i Dansk Magasin, III R., III B., pag. 42—71, Bernstorff „Apologie“, udgivet i London 1772 af L. de Hess, samt Kongens Brev af 6 Septbr. (?) i N. Hist. Tidsskr., V, pag. 303.

Asseburg opfordredes til ved første Leilighed at indtræde i Conseillet, hvad han imidlertid afslog, fordi han „kunde være Bernstorffs Underordnede, men aldrig vovede at staae som hans Ligemand“ [1]). Men Intet var omskifteligere end Kongens Sind og allerede inden Aarets Udgang var Bernstorffs Stilling paany meget vaklende.

Det var under saa ugunstige Forhold, at Bernstorff maatte søge at vinde frem ad den vanskelige Vei, der laae for ham, og som blev desto vanskeligere, jo længere Tid der hengik, før Forhandlingerne med Rusland aabnedes og det viste sig, hvorvidt noget virksomt Haab kunde knyttes til dem. Det havde, som ovenfor bemærket, været Meningen, at de skulde have begyndt strax efter de gjensidige Explicationer, der havde fundet Sted mellem de to Cabinetter i December 1765, og Alt var forberedt dertil. Men Thronskiftet, maaskee Keiserindens Mistro til den nye Konge, trods de Forestillinger denne strax havde givet hende, [2]) og i alt Fald Salderns Frygt for, at han ikke vilde møde den samme Erkjendtlighed hos Christian d. 7de, som han havde kunnet regne paa hos den afdøde Konge [3]), fremkaldte en Opsættelse, der senere forlængede sig paa Grund af den ene russiske Befuldmægtigede, Korffs, pludselige Død i Kjøbenhavn i April Maaned, Vanskeligheden ved at finde en passende Efterfølger for ham og endelig de diplomatiske Hverv, som Saldern skulde udrette paa Veien i Warschau og Berlin [4]), da han i Marts Maaned afreiste fra Petersborg. General Filosofow, som udnævntes til Gesandt i Kjøbenhavn, var en Ven af Panin og af Saldern og maatte i enhver Henseende ansees som et for Danmark heldigt Valg, thi om han end ikke hidtil havde beskjæftiget sig med Politik, var han dog i alt Fald en dannet Mand med en videre Synskreds, da han paa Grund af sine Saar fra Krigen havde maattet tilbringe flere Aar i Frankrig og senere havde været Chef for Cadetcorpset i Petersborg. Saldern holdtes endelig ved Sygdom og Forretninger tilbage i Holsteen, saa at han først i Slutningen af November 1766 ankom til Kjøbenhavn, hvor han nogle Dage efter fulgtes af Filosofow

---

[1]) Skrivelser af 9 og 13 Sept. 1766 fra Prinds Carl og Bernstorff samt Asseburgs Svar i Denkwürdigkeiten. pag. 47—51. [2]) Nr. 292. [3]) Nr. 297. [4]) Nr. 297, 301 og 305.

Denne lange Ventetid medførte vistnok nogle Fordele. For det Første lærte man hinanden bedre at kjende. Panin var en Minister, hvis Mage man hidtil sjeldent havde havt i Rusland. Han var uegennyttig og hverken begjærlig efter Æresbevisninger eller efter Penge, ærlig og retfærdig, arbeidsom. om end noget langsom, og oprigtig russisk Patriot. Noget ubestemt og paavirkelig af sine Omgivelser, støttede han sig især til Saldern og til Asseburg. Den Første var fast i sin Overbevisning om Fordelene ved Mageskiftet og den dansk-russiske Alliance, og Asseburgs Depecher omtale ham altid med Agtelse og Tillid. Asseburg selv var nøie kjendt med Panin fra den Tid, de havde været Colleger i Stockholm, og forbundet med ham ved et inderligt Venskab, der, som bekjendt, senere førte til, at Asseburg efter Bernstorffs Fald gik over i russisk Statstjeneste. Saa stor var hans Indflydelse hos Panin, at den franske Gesandt i sine Depecher, der ulykkeligvis dechiffreredes af det russiske Postvæsen, paastod, at det var Asseburg, som styrede Panin og gjennem ham hele Rusland[1]). Hvad han i alt Fald formaaede, var i den Grad at overbevise Panin om Nytten af en Alliance med Danmark, at denne selv erklærede, at „langt fra at ville foraarsage Kongen Ubehageligheder eller formindske hans Indtægter, vilde han ved enhver Leilighed tage hans Parti, og han ansaae det for et væsentligt Gode for Rusland, at Kongens Magt udvidedes, thi det var nødvendigt for Roligheden i Norden og for Fuldendelsen af det System, for hvilket man arbeidede i Petersborg“, og om Bernstorff erklærede Panin ved enhver Leilighed, at „der ikke var nogen Minister i Europa, som han agtede høiere, havde større Respekt for og paa hvis Ærlighed han stolede fuldstændigere“. Denne fortræffelige Stemning benyttede Bernstorff med god Virkning til at nedbringe de russiske Fordringer, saaledes som de vare opstillede i Instruxen til Commissairerne. Dette lykkedes ham med Hensyn til adskillige vigtige Punkter[2]) og navnlig med den nye Begjæring, som Rusland paa eengang fremsatte om at russiske Skibe skulde fritages for at betale Øresundstold, enten heelt eller for en Deel. Denne Tanke,

[1]) Apostille til Asseburgs Depeche af 11 Februar 1766. [2]) Asseburgs Denkwürdigkeiten, pag. 124—125.

som allerede havde beskjæftiget Peter d. Store og Keiserinde Anna, optoges af Panin, ikke fordi han tillagde denne Sag nogen praktisk Betydning, thi den russiske Skibsfart var saa ringe, at der rimeligvis vilde hengaae mange Aar, før den kunde have Fordeel af en Toldfrihed, men fordi det vilde styrke den tilkommende Traktat, naar man kunde sige, at ogsaa Rusland opnaaede noget Positivt ved den. Bernstorffs Forklaringer i Depeche af 5 April og i Memorandum af 6 September 1766 overbeviste imidlertid Panin om Umuligheden af en saadan Indrømmelse, og Resultatet blev, at Keiserinden frafaldt denne farlige Fordring og lod sig nøie med, hvad der optoges i Traktaten af 1767 om denne Gjenstand[1]).

Men i alle andre Henseender var denne Opsættelse af Forhandlingerne meget ubekvem for den danske Regering. Indadtil syntes den at give Bernstorffs Modstandere Ret, naar de paastode, at Rusland foregøglede ham et falsk Haab, og udadtil nødte den ham til at fortsætte den vanskelige Politik, saavidt muligt at holde det gaaende med alle Magter uden at slutte sig nærmere til nogen men ogsaa uden at skilles fra nogen.

Efter Syvaarskrigens Ende var den danske Regerings Berøringer med Østrig og Keiseren indskrænkede til at være reent formelle og uden al politisk Betydning, med mindre man vil antage, at det lille Forsøg, som der ved Kong Christians Myndighedserklæring gjordes i Wien paa at inddrage det slesvigske Glücksburg under det tydske Riges Jurisdiktion, var grundet paa en Plan og ikke, hvad der vel er rimeligere, paa en Uvidenhed[2]). Vigtigere var Forholdet til Frankrig, men trods alle Bernstorffs Bestræbelser blev det stedse mindre venskabeligt. I April 1766 havde Choiseul paany overtaget Udenrigsdepartementet, idet Praslin trak sig tilbage til Marineministeriet, og i et Privatbrev af 15de s. M. til Bernstorff udtalte han i en overmodig og haanlig Tone, som var vidt forskjellig fra hans tidligere Sprog, at han „for Fremtiden ikke ventede eller ved nogen Traktat vilde søge nogen positiv Bistand hos Danmark, eller blande sig i dette

---

[1]) Asseburgs Denkwürdigkeiten, pag. 124—25, 126—29, 181—89. Det er interessant, at under Forhandlingerne om dette Punkt fremkom fra russisk Side den Tanke at afløse Tolden for Rusland ved en fast aarlig Afgift, see Dep. for Asseburg af 29 Juli 1766. [2]) Nr. 294.

Lands særlige Anliggender ved de forskjellige Hoffer, men dog heller ikke foretage Noget, som kunde ansees som Tegn paa noget Brud". I sit udførlige Svar af 24 Mai beviste Bernstorff, at det danske Cabinet „ikke havde forandret Grundsætninger eller Tilbøielighed, men at den samme Aand, som havde besjælet det i en Række af Aar, fremdeles raadede i det" [1]. Men om end Choiseul personlig maaskee maatte erkjende Sandheden af Bernstorffs Fremstilling [2], kunde dette dog ikke hindre Adskillelsen af de to Cabinetters politiske Retninger. Det syntes næsten, at Rusland var bleven Gjenstand for et ligesaa heftigt Had i Versailles som England havde været det, og en af Choiseuls første Forstaltninger var at beordre Breteuil til af al Iver at arbeide paa Enevældets Gjenoprettelse i Sverig, hvad Bernstorff erfarede fra Petersborg [3]. Men trods denne absolute Modsætning paa to saa vigtige Punkter, turde Bernstorff dog ikke slippe Frankrig, saalænge Alliancen med Rusland endnu ikke var sikkret. Thi indtil dette skeete, var det af yderste Vigtighed, at Mageskiftetraktaten af 1750 ikke erklæredes ugyldig af den svenske Konge, som Intet ønskede hellere og som maaskee ikke vilde kunne afholdes derfra af det svenske Ministerium, saasnart man ikke længere behøvede at frygte for, at Frankrig skulde ville opfylde sin Pligt som Garant for denne Traktat. Det var derfor nødvendigt ikke at give Frankrig nogensomhelst Anledning til at frasige sig denne Forpligtelse, saameget mere som Storfyrst Pouls Sundhed var meget vaklende og hans Død hver Dag kunde gjøre Traktaten virksom. Dette Hensyn var ligeledes bestemmende for den danske Regerings Holdning ligeoverfor de Allianceforslag, der i Aarets Løb fremkom fra Sverigs og fra Englands Side.

Som ovenfor seet, havde Hatteregeringen i 1764 afslaaet Danmarks Opfordring til at fornye Alliancen af 1749, men nu tog Møsseregeringen Initiativet til at foreslaae, at dette skete. I og for sig var den danske Regering meget tilbøielig dertil, thi „der var ikke noget Tilfælde, i hvilket det ikke vilde

---

[1]) Correspondance etc., pag. 234—248. [2]) Nr. 302. [3]) Depecher fra Asseburg af 17 og 30 August 1766, cfr. Flassan, VI, pag. 562—70, Malmstrøm VI, pag. 6—10, cfr. Nr. 304.

være stemmende med Danmarks Interesse at bidrage til Sverigs Forsvar, naar dette Land blev angrebet". Men som Følge af den Alliance, der d. 5 Februar 1766 [1]) var afsluttet mellem Sverig og England, var Forholdet mellem den svenske Regering og Frankrig blevet saa slet, at en Fornyelse af det dansk-svenske Forbund let kunde give den franske Regering Anledning til et Brud med Danmark. Man maatte altsaa svare undvigende i Stockholm [2]). Det Samme var Tilfældet med forskjellige Forslag, der fremkom fra engelsk Side trods den mindre gunstige Modtagelse, man havde fundet i Kjøbenhavn i December 1765. Pitts Indflydelse paa det engelske Cabinet [3]) viste sig ved, at den engelske Udenrigspolitik antog en mere virksom Charakteer og bestræbte sig for i Norden at danne et Forbund, der kunde tjene til Modvægt mod den bourbonske Familiepagt, i hvilken Henseende den altsaa mødtes med Keiserinde Catharines Plan om den store nordiske Alliance. I September tilbød England derfor sine gode Tjenester i Kjøbenhavn til Afgjørelsen af det holsteenske Spørgsmaal med Rusland, men i rigtig Følelse af, at Tredie-mands Indblanding heri vilde krænke Keiserinden, og altsaa skade istedetfor at gavne, afslog Bernstorff Tilbudet [4]). Senere fremkom England med et nyt Forslag om et Forsvarsforbund, men Svaret blev atter undvigende, idet den danske Regering ikke vilde binde sig, før al Uvished ligeoverfor Rusland var fjernet [5]). Derimod fornyede Ægteskabet mellem Christian d. 7de og Georg den 3dies Søster Caroline Mathilde Familie-baandet mellem de to Dynastier [6]), og man forsømte Intet, for gjøre Forholdet mellem de to Regeringer saa venskabeligt som muligt [7]). Om begge disse Allianceforslag fra svensk og engelsk Side havde Bernstorff ikke undladt at gjøre confidentiel Meddelelse i Petersborg, hvor det første anbefaledes [8]), hvorimod Panin med Hensyn til det sidste ligesom Bernstorff

[1]) Malmstrøm V, pag. 378—79. [2]) Nr. 296 og 297. [3]) Nr. 295. [4]) Dep. til Asseburg af 27 Sept., fra ham af 21 Oct. 1766. [5]) Nr. 321, Svar til den engelske Gesandt af 7 Febr. 1767. [6]) Nr. 303 cfr. 318, Danske Traktater, pag. 202 og 226. [7]) Cfr. Nr. 320. [8]) Depecher fra Asseburg af 18 og 25 Marts 1766. „Med al Forsigtighed, idet han ikke havde til Hensigt at give Raad til Personer, af hvem han langt hellere vilde modtage dem", udtalte Panin dog, at det maaskee vilde være godt kun at indgaae Forbundet paa en kortere og bestemt Aarrække.

fandt det rigtigst, at Forholdet mellem Danmark og Rusland først blev ordnet [1]). Men skjøndt den danske Regering naturligvis omhyggeligt undgik Alt, hvad der kunde forstyrre Harmonien mellem de to Hoffer, underordnede den sig dog i ingen Henseende den russiske Regering, og kun forsaavidt Anskuelser og Interesser vare fælles, virkede de sammen. Dette viste sig navnlig i Forholdet til Polen og til Sverig.

Bernstorff vedblev med Raad og Daad at hjælpe Polen og søgte paa alle Maader at støtte Stanislaus August i Petersborg og fremme Czartoriskyernes Planer til at forbedre den polske Forfatning, paa samme Tid han stadigt advarede mod Preussens skjulte Hensigter. Men baade af politiske og religiøse Grunde fastholdt han Dissidenternes Fordring paa Ligeberettigelse, og søgte paa den ene Side at overvinde Czartoriskyernes Modstand, medens han paa den anden Side formanede Dissidenterne til at holde sig indenfor Lovlighedens Grændser, og beklagede de voldsomme Midler, til hvilke Rusland tog sin Tilflugt [2]).

I den svenske Rigsdag bølgede Partikampen frem og tilbage med afvexlende Held. Saalænge Spørgsmaalet kun var, om Fersen skulde undgaae det seirende Partis Hævn, holdt den danske Regering sig neutral, thi skjøndt han og de andre Hattechefer havde skuffet Bernstorffs berettigede Forventninger, var denne dog langt fra at nære nogen Hævnfølelse imod dem [3]). Men viste der sig nogen Udsigt til, at Hattepartiet „ved en Sceneforandring, mindre extraordinair i Sverig end andetsteds“ paany skulde faae Overvægten, vilde den danske Regering understøtte Møsserne, som havde vundet Krav paa dens Erkjendtlighed, og skulde der i Rigsdagen eller udenfor ved Oprør, som næredes af Hofpartiet, opstaae Fare for Forfatningen, var Bernstorff bestemt paa at anvende virksomme Midler for at forsvare den, saasnart han dertil opfordredes, men med det stadige Formaal „at bevare den svenske Nation fri, og uden at undertrykke den eller at overgive den i en anden Stats Magt“ [4]). Det viste sig imidlertid snart, at Forfatningen ikke var truet.

---

[1]) Depecher fra Asseburg af 20 Febr. og 5 Marts 1767; Note til nr. 321. [2]) Nr. 295, 301, 305, 312, 313, 314, 316. [3]) Cfr. Nr. 323. [4]) Nr. 298 og 299.

Breteuils Conferencer med Scheffer og Fersen førte til, at de alle tre erklærede Choiseul, at der for Tiden Intet kunde gjøres til Fordel for Enevældet uden ad lovlig Vei, og i Følelsen af sin Afmagt tilbagekaldte det franske Hof sin Gesandt og nøiedes med at lade sig repræsentere ved en Chargé d'affaires[1]). I Rigsdagen tog den „store Deputations" Arbeider en beroligende Retning, og hvis den i nogen Tid viste nogen Tilbøielighed til at udvide Kongens Udnævnelsesret til visse Embedsposter og til at nedsætte en Commission til en almindelig Revision af Forfatningsbestemmelserne, hvortil den russiske og den engelske Gesandt ikke vare ganske uvillige til at give deres Bifald, saa lykkedes det dog hurtigt Bernstorffs Erfaring og Overlegenhed at fjerne disse Forslag. Saaledes indskrænkede Resultatet sig væsentligt til den vigtige Bestemmelse, at et Grundlovsforslag for Fremtiden ikke skulde kunne blive Lov paa samme Rigsdag, paa hvilken det stilledes, men først paa den paafølgende, samt at alle fire Stænders Samtykke udfordredes til Vedtagelsen[2]).

Den 15 Oktober 1766 sluttedes endelig Rigsdagen. Men endnu skulde et Efterspil sætte Sindene i Bevægelse. Det heed sig nemlig, at den svenske Konge vilde nægte at underskrive ovennævnte Lov og ved Trudsel om at nedlægge Kronen søge at fremtvinge Sammenkaldelsen af en overordentlig Rigsdag, af hvilken Hoffet ventede sig meget[3]). Men det Hele endte meget spagfærdigt med, at Raadet anvendte det kongelige Navnestempel, og at Forordningen „om Lovenes Iværksættelse" af 12 November 1766 saaledes udkom.

Imidlertid havde Ægteskabet mellem Sophie Magdalene og Prinds Gustav fundet Sted[4]). Den 1 October viedes Prindsessen i Kjøbenhavn ved Procuration, og 8 Dage efter førtes hun af den svenske Ambassadør, Grev Adam Horn, til Helsingborg, hvor hun modtoges af sin Brudgom. De Samtaler, som Prinds Carl af Hessen, der ledsagede Prindsessen over Sundet, havde med den svenske Kronprinds i Helsingborg, varslede imidlertid intet Godt for Fremtiden, thi det fremgik af dem, at Prinds Gustav ganske sluttede sig til

---

[1]) Malmstrøm, VI, pag. 6—12, Broglie: le secret du roi, II, pag. 281—83. [2]) Nr. 300, 304, 307, cfr. Ostens Gesandtskaber, l. c., pag. 635, Malmstrøm, V, pag. 444—447. [3]) Nr. 315, Malmstrøm, VI, pag. 19—20. [4]) Nr. 310, Danske Traktater, pag. 213.

sin Moders politiske Anskuelser. Han benyttede ogsaa Leiligheden til at forlange Schacks Tilbagekaldelse fra Gesandtskabsposten i Stockholm. Bernstorff meente ikke at kunne afslaae denne Begjæring, saameget mere som Schack allerede forinden selv gjentagne Gange havde ønsket at blive rappeleret. Men den russiske Keiserinde insisterede paa, at han skulde blive, og da den svenske Regering officielt androg paa det Samme, bestemtes det, at Schack skulde forblive i Stockholm indtil Foraaret 1767 og da afløses af Gregers Juel, der under den forløbne Rigsdagssamling havde arbeidet under ham og saaledes var fuldkommen bekjendt med Gesandtskabets Sager[1]).

XIX.

Den provisoriske Mageskiftetraktat.

Underhandlingernes Aabning. Hofintriguer: Prinds Carl af Hessens Unaade, den Borcke-Görtziske Intrigue, de russiske Gesandters Indblanding. Traktatens Afslutning d. 22 April 1767. Dens Virkning indadtil. Nye Hofintriguer: Danneskjolds, Saint-Germains, Ranzaus og Görtz's Afskeed, Borckes Rappel. Traktatens Ratification. Fortsat Usikkerhed i Hofforholdene. Traktatens Virkning udadtil. Traktaten med Hamburg af 27 Mai 1768. Bernstorffs Tanker om en oldenburgsk Familietraktat. Forholdet til Frankrig. De svenske Anliggender. Kongens Reise i Slutningen af 1768 til England og Frankrig. Paatænkt Reise til Rusland. Bernstorffs Erfaringer paa Reisen.

Endelig kunde den dansk-russiske Underhandling da tage sin Begyndelse. De tre Medlemmer af Conseillet, Bernstorff, Thott og Reventlow, modtoge kongelig Fuldmagt til at forhandle med Saldern paa Holsten-Gottorps og med Filosofow paa Ruslands Vegne. D. 30 December 1766 holdtes den første Conference. Man var fra begge Sider bestemt paa at føre Sagen igjennem, og da den desuden var vel forberedt ved Asseburgs confidentielle Forhandlinger med Panin, faldt det ikke svært for Bernstorff og Saldern at fjerne enhver indre Vanskelighed. Men desto større vare de Farer, som truede Sagen udefra.

---

[1]) Nr. 311, 319, cfr. 323.

Som ovenfor bemærket vare Forholdene ved Hoffet atter blevne meget usikkre[1]). Den høie Stjerne, som Prinds Carl af Hessen havde havt hos Kongen, begyndte allerede strax efter hans Bryllup stærkt at dale, og da hans Ungdom og Uerfarenhed ganske vist gjorde ham lidet skikket til at styre Krigsvæsenet, som ved Grev Saint-Germains kun halvt gjennemførte Reformer var bragt i stor Forvirring, faldt det ikke hans Uvenner vanskeligt at bestemme Kongen til at gjenoprette det ophævede Krigs-Collegium og paany at sætte Saint-Germain i Spidsen for Landetatens Styrelse[2]). Denne Forandring, der fandt Sted i Marts 1767, foregik dog endnu paa en for Prindsen ikke stødende Maade og tildels endog under hans egen Medvirkning, men Kongens Unaade antog snart en saadan Charakteer, at han strax efter Kroningen d. 1 Mai forlod Danmark og tog Ophold i Hanau, hvor han og Prindsessen forbleve indtil Juli 1769, uden at han dog derfor ophørte med at være nominelt Medlem af Conseillet[3]). Dette var allerede et Tab for Bernstorff, thi vel var Prindsen endnu altfor uudviklet til altid at kunne afholde sig fra at lytte til Ministerens Fjender, men naar en virkelig Fare truede, kunde denne dog med Sikkerhed stole paa hans ærlige Bistand. Værre var det imidlertid, at Angrebene paa Bernstorff og hans Politik igjen begyndte. Det var den gamle Paastand om, at Catharine aldrig vilde afstaae Holsten og især Kiel, og at selv om hun lovede det, havde hun dog ingen anden Hensigt end at holde Danmark i Afhængighed ved Hjælp af et falsk Haab, thi Storfyrsten gav dog aldrig sit endelige Samtykke. Det var ogsaa de gamle Modstandere, Danneskjold, Saint-Germain, og den preussiske Gesandt v. Borcke, men til dem havde nu sluttet sig to yngre Rænkesmedde, Grev Schack Ranzau-Ascheberg, der ved Saint-Germains Protection var bleven udnævnt til commanderende General i Norge[4]), og Grev Carl Friederich Görtz, en dygtig hessisk Officeer, som i 1762 var traadt i

---

[1]) Breve fra Gregers Juel, anførte af Holm i „Caspar v. Saldern" i Hist. Tidsskr. l. c., pag. 102 og 103, samt Correspondance mellem Bernstorff og Asseburg i Denkwürdigkeiten, pag. 393—97. [2]) Vaupell, II, pag. 152—53. [3]) Reverdil, pag. 51—53, 64, 66, Ch. de Hesse: „mémoires de mon temps", pag. 46—47, cfr. Molbech, l. c., pag. 564—65, 571, Holm, l. c., pag. 100—101. [4]) Reverdil, pag. 66.

dansk Tjeneste, i 1766 var bleven Chef for Garden og i 1767 havde faaet Sæde i det gjenoprettede Krigs-Collegium. De meest fremtrædende ved denne Leilighed vare Hr. v. Borcke og Grev Görtz. Det seer ganske vist meget besynderligt ud, at en Diplomat i Frederik d. 2dens strenge Tjeneste anden Gang turde vove at indlade sig paa en compromitterende Intrigue imod den Regering, hos hvilken han var ansat, og det maatte ligge saameget nærmere at formode, at han ikke handlede uden Samtykke af sin Herre, som det var tilstrækkeligt bekjendt, at denne ikke var velstemt for en intim Alliance mellem Danmark og Rusland og helst saae, at Mageskiftet ikke kom istand. Men intet positivt Datum understøtter dog denne Mistanke, medmindre man vil finde en Bestyrkelse derfor i de russiske Gesandters Memoire af 10 Marts, som nedenfor skal omtales, og i hvilken det antydes, at Hr. v. Borcke handlede af politiske og ikke blot af personlige Motiver, samt i den Omvei, den danske Regering valgte for at blive befriet for denne mislige Repræsentant for en venskabelig Magt. Ikke mindre overraskende synes det ved første Øiekast at være, at Bernstorff, da han opdagede Grev Görtz's farlige Planer, søgte at fjærne ham fra Kongens Nærhed ved at faae ham udnævnt til Gesandt netop i Berlin, hvor man dog skulde troe, at det var Bernstorff af Vigtighed at have en paalidelig Agent. Men den preussiske Konge havde viist sig saa kølig ligeoverfor enhver Tilnærmelse fra dansk Side, at en dansk Gesandts Stilling i Berlin væsentlig kun var en Sinecure, og det var altsaa temmelig ligegyldigt, hvem der sendtes derhen. Da derfor Diede v. Fürstenstein havde afløst Grev Bothmer i London, bestemtes først Grev U. A. Holstein, der næppe heller udmærkede sig ved Paalidelighed, til hans Efterfølger i Berlin[1]), og da man kort efter fandt anden Anvendelse for Holstein, saa at Posten paany blev ledig, laae det nær at benytte denne Leilighed til at blive af med Görtz. Men dette behagede hverken denne eller Borcke, og det lykkedes virkelig Sidstnævnte ved sin Indflydelse hos Kongen at hindre Görtz's Afreise. Paa samme Tid arbeidede det engelske Cabinet af ubekjendte Grunde paa at styrte Bernstorff, og for at vinde Panin for

---

[1]) Nr. 317 cfr. Molbech, l. c., pag. 663 og nr. 203, 204, 231.

denne Plan, foreslog det i Petersborg, at man skulde bestræbe sig for, at Asseburg blev dansk Udenrigsminister[1]). Endelig mistænktes ogsaa den svenske Gesandt Sprengtporten for at intriguere mod Bernstorff, men, som det dog synes, uden tilstrækkelig Grund[2]).

Overeensstemmende med sin Vane aldrig at betroe Mere end nødvendigt til Papiret, meddeelte Bernstorff kun Lidet om disse ulykkelige Forhold til sin Ven Asseburg. Men takket være det kjøbenhavnske Selskabs Indiscretion bleve de russiske Gesandter ikke uvidende om de Cabaler, som dreves ved Hoffet imod Bernstorff og den russiske Underhandling. Keiserinden fulgte dem med stor Opmærksomhed, og hendes Interesse for at bevare ham ventede kun paa en Leilighed til at fremtræde officielt[3]). Bernstorff afholdt sig forsigtigt fra at følge de Vink, der i den Henseende bleve ham givne gjennem Asseburg, men Saldern kastede sig med hele sin Lidenskabelighed ind i Striden. Han og hans Collega erklærede, at det var dem umuligt at fortsætte Forhandlingen, saalænge Ministeriets Stilling ikke var sikkret, og i en Memoire af 10 Marts nævntes udtrykkelig Görtz og Borcke som de to Personligheder, hvis Intriguer ikke kunde taales[4]). I en Audients, som de to Gesandter derefter havde hos Kongen, udtalte Saldern sig paa sin vanlige hensynsløse Maade og truede med „de meget sørgelige Følger, som den hele Intrigue let kunde have for Danmark“. Dette virkede. D. 25 Marts meddeelte Bernstorff Gesandterne, at Grev Görtz samme Dag havde forladt Kjøbenhavn, for efter at have ordnet sine Familieanliggender i Tydskland, at overtage Gesandtskabsposten i Berlin[5]). Men han kom aldrig saa vidt, thi d. 12 Decbr. 1767 tilbagekaldtes hans diplomatiske Udnævnelse, ligesom

[1]) Brevvexling mellem Bernstorff og Asseburg i Denkwürdigkeiten, pag. 397—99. cfr. Note 2 pag. 106 i Holms „Caspar v. Saldern“, Hist. Tidsskr., l. c., hvorefter det maa antages, at Asseburg ogsaa var Borckes Candidat til Udenrigsministeriet, skjøndt Gregers Juel siger, at Diede v. Fürstenstein var det. [2]) Nr. 322. [3]) Asseburgs Denkwürdigkeiten, pag. 399. [4]) I denne Memoire hedder det bl. A.: „bemeldte Grev Görtz nærer høist farlige Hensigter mod den russiske Alliance med den danske Krone, og han understøttes i dette Princip af sin farlige Raadgiver, som tilstrækkelig har lagt for Dagen sin aabenbare Utilbøielighed mod Mageskiftet af Holsteen“ see Holm, l. c., pag. 107—108. [5]) Cfr. nr. 328.

han d. 8 s. M. var bleven afskediget fra sine militaire Charger. Han traadte derefter i preussisk Krigstjeneste, efterladende sig baade her og i Berlin endeel Gjæld, som den danske Regering maatte sørge for at faae betalt. I hans Sted udnævntes til Gesandt Siegfried von Raben, der var blevet vraget til at afløse Asseburg i Petersborg[1]. Hvad Hr. v. Borcke angik, valgte Bernstorff en Vei, som enhver forstandig Regering under lignende Forhold vilde foretrække. Istedetfor ved en direkte Begjæring til Preussen at udsætte sig for et Afslag eller i alt Fald for at maatte give meget ubehagelige Forklaringer, skrev Kongen d. 21 April et Brev til Keiserinden, hvori han anmodede hende om underhaanden at bevirke Gesandtens Tilbagekaldelse[2], hvad der baade var hensynsfuldere ligeoverfor den preussiske Konge og desuden sikkrere, da denne vel skulde vogte sig for at gjøre Vanskeligheder, naar Begjæringen kom fra hende. I sit udførlige Svar, der imidlertid først afgik d. 11 September[3], benyttede Keiserinden Leiligheden til at indskærpe Kongen Nødvendigheden af at beholde Bernstorff, og om Borcke hedder det, at den preussiske Konge allerede havde forekommet Ønsket om hans Tilbagekaldelse. Virkelig havde den preussiske Gesandt d. 18 Mai officielt meddeelt Bernstorff, at han var kaldt tilbage, men hvor lidet denne Beslutning skyldtes Frederik d. 2dens frie Villie, skjønnes deraf, at han desuagtet lod Borcke indtil videre forblive i Kjøbenhavn, som han først forlod i Slutningen af Aaret efter endnu engang at have gjort et forgjæves Forsøg paa at styrte Bernstorff[4].

Efter at denne Episode saaledes lykkelig var endt, optoges Forhandlingerne paany, og d. 22 April kunde den provisoriske Mageskifte-Traktat endelig undertegnes[5].

Det var vistnok betydelige Byrder, som denne Traktat paalagde Danmark, thi foruden Afstaaelsen af Grevskaberne Oldenburg og Delmenhorst,

1⁰ paatog den danske Regering sig a) al den Gjæld, som var stiftet af det gottorpske Huus indtil 1720 incl., samt resterende Appanage og Fideicommispenge til den yngre

---

[1]) Nr. 343 cfr. Note til no. 341. [2]) Nr. 325. [3]) Aftrykt i Nyt histor. Tidsskrift, V, pag. 304—307. [4]) See om den Görtz-Borckeske Intrigue Holm, l. c., 101—110, Molbech, l. c., pag. 580—81. [5]) Nr. 327, Danske Traktater, pag. 229.

gottorpske Linie, i rund Sum anslaaet til 250,000 Daler Cour. (art. 2 og 6), b) al paa Hertugdømmet Holsteen heftende, efter 1720 stiftet, liquid og illiquid Gjæld, (art. 12 og 13),[1]) og c) al Gjæld, der hvilede paa Oldenburg og Delmenhorst, idet disse Lande skulde overleveres quit og frit (art. 22)[2]).

2⁰ Arveprinds Frederik lovede at renoncere paa det lübeckske Coadjutorie til Fordeel for den biskoppelige Prinds, og Kongen forpligtede sig til at virke hen til, at Capitlets Valg faldt paa denne (art. 8).

3⁰ Kongen lovede at bevare det holsteenske Ridderskabs og Prælaternes Friheder og Rettigheder, samt at opretholde Universitetet i Kiel (art. 16 no. 1 og 3), til Fordeel for hvilket det endvidere (hemmelig og separ. art. 6) fastsattes, at alle Undersaatter i Holsteen og Slesvig, som vilde studere og vinde Ansættelse i Hertugdømmerne, skulde tilbringe to Aar ved bemeldte Universitet[3]). Endelig bestemtes det

4⁰ til Fordel for den russiske Skibsfart, at denne i danske Farvande og Havne altid og i enhver Henseende skulde behandles som den meest begunstigede Nations, navnlig ogsaa med Hensyn til Sundtolden (hemm. og separ. Art. I) samt at „den russiske Handel ikke alene skulde begunstiges i alle Havne i Holsteen og Slesvig paa alle mellem to venskabelige Nationer optænkelige Maader, men at ogsaa i alle Østersøeshavnene, uanseet om de vare beliggende i den kongelige eller i den tidligere hertugelige Deel, russiske Handelsskibe, som indkom med Ladning af russiske Landsprodukter, skulde være fritagne for alle Afgifter, Told, Licencer eller hvad de ellers benævnes, og hvad enten de

[1]) Med Hensyn til denne Post maa det bemærkes, at Keiserinden havde bestemt, at alle Indtægter af Holsteen, indtil Overleverelsen skete, skulde anvendes til at afbetale Gjæld paa Hertugdømmet, cfr. hemmel. og separ. Art. V og no. 391. [2]) Hertil kom endnu de betydelige Pengesummer, som den danske Regering maatte betale Saldern for hans Tjenester og som ere specificerede hos Holm: C. v. Saldern, l. c., Om Forholdet mellem de Pengeforpligtelser, Danmark paatog sig ved den provisoriske Traktat, og dem, der vare tilbudne under den lynarske Forhandling i 1750, kan henvises til Denkwürdigkeiten, pag 137—38 og „Grev Lynar“ i Hist. Tidsskr. IV R., IV B., pag. 594, 602. [3]) Om denne Bestemmelse, cfr. Forordn. 1 Februar 1768, som skyldtes Salderns Interesse for Universitetet, see Allens: „Geschichte der dänischen Sprache im Herzogthum Schleswig, I, pag. 402—405.

maatte hvile paa Skib eller Varer, og ligeledes skulde de slesvig-holsteenske Landsprodukter, som i russiske Skibe udførtes til russiske Havne, ved Udgaaende fra Hertugdømmernes Havne være fritagne for alle Afgifter (hemm. og separ. art. 2)[1].

---

[1]) Denne Begunstigelse for russiske Produkter, indførte paa russiske Skibe, der, som det synes, af Bernstorff snarere betragtedes som en Fordeel end som et Tab for Hertugdømmerne, see no. 341, gik ordret over i den endelige Traktat af 1 Juni 1773 og gjentoges i den hemmelige Artikel til Tr. af 19 October 1782 Den bekjendtgjordes dog hverken i Danmark eller i Rusland. Man indskrænkede sig til at give en hemmelig Ordre til Toldvæsenet i Hertugdømmerne om ikke at opkræve Tolden af de saaledes indførte og udførte Varer men at notere den og indsende Beregningen til Kjøbenhavn, og i Rusland meddeeltes Bestemmelsen underhaanden til de Kjøbmænd, der handlede paa Hertugdømmerne. Det kunde imidlertid ikke forblive ganske skjult for Handelsstanden i Slesvig og Holsteen, at der var indrømmet Russerne Fordele, som ikke tilstodes den nationale Handel og Skibsfart, og for at afhjælpe Klagerne derover tilstod Resol. af 6 Juni 1776 den samme Frihed for Ind- og Udførsel, som skete i Hertugdømmernes Skibe, hvad der dog for Indførselens Vedkommende atter bortfaldt ved Kskr. af 5 Sept. 1778. Den russiske Skibsfart var imidlertid paa den Tid altfor ringe til at kunne drage synderlig Fordeel af Bestemmelsen, som saaledes efterhaanden glemtes af begge Regeringer. Men i dette Aarhundrede udviklede Finlands og Østersøprovindsernes Skibsfart sig stærkt, og i 1828 blev den russiske Regerings Opmærksomhed henledet paa den forældede Traktatbestemmelse. I Kjøbenhavn paastod man, at Toldfriheden kun kunde gjælde for de Provindser, som i 1767 hørte til Rusland, altsaa hverken for Curland eller for Finland, og desuden alene for russiske Raaprodukter, og iøvrigt søgte man at bringe Rusland til at opgive de overordentlige Toldbegunstigelser i Hertugdømmerne mod at erholde andre Friheder i hele Monarchiet. Resultatet af Forhandlingerne blev en Nedsættelse af Indførselstolden for hele Monarchiet paa finske Trævarer, samt Ophævelse af Told paa Pot- og Vedaske, Hampolie, Hampe- og Hørfrø, naar disse Varer indførtes i Produktionslandets Skibe. Trods Generaltoldkamrets Protest mod en Afgjørelse, hvorefter russiske Skibe i Danmark begunstigedes fremfor danske, udgik dog Forordn. af 14 April 1831, men den fremkaldte en saa stærk Misfornøielse hos Handelsstanden i Danmark og Hertugdømmerne, at Regeringen saae sig nødt til at andrage i Petersborg paa en Forandring, hvorved ogsaa danske og de andre privilegerede Staters Skibe kunde komme til at nyde samme Ret, som der var tilstaaet de russiske. Den russiske Regering erklærede sig villig dertil, dog imod Vederlag. Saaledes traadte Forordn. af 27 Aug. 1831 istedetfor den af 14 April, og der afsluttedes en Additional-Act med Rusland af 14 Octbr. s. A., af hvilken Forordn. af 27 Aug. skulde betragtes at udgjøre en integrerende Deel. Den finske Tømmertold

Men til Gjengjæld for disse anselige Offre renoncerede det gottorpske Huus fuldstændigt paa „den af den danske Krone occuperede fyrstlige Andeel af Slesvig" (art. 1) og overdrog Kongen „til evigvarende Eiendom og virkelig Besiddelse den storfyrstlige særlige og fælles Andeel i Hertugdømmet Holsteen med alle Eiendoms- og landsherrelige Rettigheder" (art. 11). Traktaten var indgaaet af Keiserinden som saadan og som Formynderske for Storfyrsten, under Forbehold af hans Samtykke, saasnart han blev myndig, men hun havde tillige lovet sine gode Tjenester til, at dette Samtykke i sin Tid vilde blive givet. Skete dette, og der var al Grund til at vente det, havde Rusland opgivet en Besiddelse, der i dets Hænder vilde have været en evig Trudsel mod den danske Stats Existents, og paa den anden Side havde den danske Regering endelig naaet det Maal, efter hvilket den i saa mange Aar havde stræbt, idet Danmark ikke blot havde gjenoprettet den skjæbnesvangre Feil, der var begaaet ved Hertugdømmernes Deling, men ogsaa havde vundet Slesvig tilbage som en fast Deel af Kongeriget, hvad Valget i 1460 havde gjort tvivlsomt, og endelig bragt den ældgamle Kamp med Tydskland til Afslutning ved at lægge hele Holsteen under Kongens Scepter. Bernstorff havde saaledes fuldstændigt løst sin Opgave som Udenrigsminister, idet han havde tilveiebragt alle de ydre Betingelser for Monarchiets Consolidation, og med Rette erklærede han denne Forhandling for „den vanskeligste i Europa" paa den Tid og for „den betydeligste og ærefuldeste, som den danske Konge hidtil havde ført" [1]). Men det var langt fra, at han tilskrev sig selv Fortjenesten for dette Udfald, som han alene tillagde Forsynet, og han glemte heller ikke den Deel deri, som tilkom hans trofaste Medarbeider Asseburg. Denne udnævntes strax til Geheimeraad og modtog Creditiv som Ambassadør, hvad han dog ikke benyttede, da han fastholdt sit tidligere udtalte Ønske om, saasnart Traktaten var ratificeret, at forlade Petersborg, hvis Clima var for strængt for hans svagelige Helbred [2]).

---

fastsattes ved denne Akt til 3 Rbd. pr. Læst i Kongeriget, og kan altsaa ikke forhøies uden Ruslands Samtykke, cfr. Toldloven af 4 Juli 1863 og Bekj. 27 Febr. 1864. [1]) Nr. 335, 337, 341, 391. [2]) Nr. 324 og 335. Han afløste v. Eyben som Gesandt i Würtemberg, for hvilket Lands Anliggender Danmark vedblev at nære stor Interesse, see nr 329.

De øieblikkelige Virkninger af den provisoriske Traktat vare meget betydelige.

Indadtil var den et Nederlag for Bernstorffs Modstandere, der saa tillidsfuldt havde forsikkret, at den aldrig vilde blive underskrevet af Keiserinden[1]), og i nogen Tid var Kongen derfor fri for deres Insinuationer. Som sædvanligt tog han i Sommeren 1767 til Holsteen, og Bernstorff, der ledsagede ham, skriver d. 7 Juli til Asseburg, at Kongen var „meget bestemt paa det gode System“, og han udtaler sig i det Hele forhaabningsfuldt om dennes Evner og Charakteer, idet han dog erkjender, at „Personer, der i alle Henseender ere ham langt underlegne, for en Tid kunne blænde ham med nye og lokkende Ideer“[2]). Dette Sidste stadfæstede sig kun altfor snart. Næppe var Hoffet kommet tilbage fra Holsteen, før Intriguerne paany begyndte, opmuntrede ved den lange Tid, der forløb inden Traktaten blev ratificeret af Keiserinden, hvad der i Virkeligheden ikke havde anden Aarsag end, at hun var optagen af en langvarig Reise til Moskau og det sydlige Rusland. Som det sees af et Brev til Asseburg[3]), var det atter Borcke, der var Sjælen i dette nye Forsøg, og et Øieblik syntes Faren at være meget stor. Saldern var fraværende paa en Badereise til Spaa, men Filosofow, der ganske var i sin Ret, naar han optraadte mod Bestræbelser, der gik ud paa at bringe den undertegnede Traktat til at strande, understøttede Ministeriet saa kraftigt, at Cabalen dennegang leed et afgjørende Nederlag. D. 26 October modtog Danneskjold Afskeed med Ordre til at forlade Kjøbenhavn[4]); hans Efterfølger som Oversecretair for Marinen blev imidlertid uheldigvis den ilde berygtede Grev Conrad Danneskjold-Laurvig[5]), og i Conseillet indtraadte Fred. Chr. Rosenkrantz, der heller ikke var nogen ganske paalidelig Person. D. 22 Novbr.

---

[1]) Falkenskjold udtaler i sine Mémoires, pag 106, sin Overraskelse over Traktatens fordeelagtige Bestemmelser for Danmark og over den Ædelmodighed, som Rusland havde viist. [2]) Asseburgs Denkwürdigkeiten, pag. 423. [3]) Nr. 333. [4]) Molbech, l. c., pag. 560, cfr. Moltkes Autobiographie i Hist. Tidsskr. IV R., II B., pag. 277—79. Som det sees, bestræbte Bernstorff sig for at formilde Danneskjolds Skjæbne, see Correspondance mellem dem i N. hist. Tidsskr. V Bd. pag. 307—308, cfr. Molbech, l. c., pag. 582. [5]) Reverdil, pag. 101—102, cfr. Charlotte Biehl: „Breve om Frederik d. 5“ i Hist. Tidsskr. III R. IV Bd., pag. 279 fgd.

afskedigedes Saint-Germain fra Styrelsen af Landetaten, hvorhos han kort efter fik Ordre til at forlade Landet[1]. Ranzau-Ascheberg tilbagekaldtes fra sin Commando i Norge og modtog ved sin Nedreise fra Christiania d. 28 Januar 1768 Befaling til uden at melde sig i Kjøbenhavn strax at begive sig til sine holsteenske Godser[2]. Endelig fik Grev Görtz, som ovenfor bemærket, ved samme Leilighed fuldstændig Afsked, og Hr. v. Borcke presenterede d. 1 December sin Rappelskrivelse og forlod Danmark[3].

Efter denne Udrensning var Modstanden mod Traktaten slaaet til Jorden, og d. 30 November udvexledes Ratificationerne i Kjøbenhavn, og til Tegn paa sin Tilfredshed udnævnte Kongen de tre danske Forhandlere, Bernstorff, Thott og Reventlow til Grever. Denne bedre Stemning vedligeholdt sig ind i det følgende Aar, og i Januar 1768 lykkedes det endog Ministrene at gjøre Ende paa en offentlig Skandale ved at bevæge Kongen til at bortsende et berygtet Fruentimmer, med hvem han stod i Forbindelse[4]. Ligeledes blev Reventlow d. 5 Februar afskediget fra Conseillet i Anledning af en Strid mellem ham og Bernstorff, men 14 Dage senere, vistnok med Sidstnævntes Billigelse, taget til Naade igjen[5], og samme Dag indtraadte ogsaa Grev A. G. Moltke i Conseillet og udnævntes til Præses for Over-Skatte-Direktionen og for det nye Landvæsens-Collegium[6]. Men det var kun Virkninger af Kongens Luner, og Lynet rammede derfor ogsaa paa Steder, hvor Bernstorff ikke ønskede det. Allerede d. 19 November 1767 havde Kongen saaledes afskediget og forviist sin Cabinetssecretair, den hæderlige Reverdil[7], og d. 29 Februar 1768 havde Dronningens Overhofmesterinde, Madame de Plessen, samme Skjæbne[8]. Bernstorff følte derfor meget godt, hvor usikker hans Stilling var, og skjulte sig

[1]) Reverdil, pag. 98 og 114. Ogsaa mod denne gamle Fjende viste Bernstorff sin Ædelmodighed, idet han hindrede, at man berøvede ham Pension. [2]) Molbech l. c., pag. 585. [3]) Som det synes, vedblev han fra Berlin at give det danske Ministerium Anledning til Uro, see nr. 349. [4]) Molbech l. c., pag. 610—12, Reverdil, pag. 129, Charlotte Biehl: „Breve om Christian d. 7“ i Hist. Tidsskr. III R. IV B., pag. 370—74. [5]) Molbech l. c., pag. 586, Holm l. c., pag. 119. [6]) Moltkes Autobiographie, pag. 280. [7]) Cfr. Mémoires, pag. 115—117. [8]) Nr. 340, Moltkes Autobiographie, pag. 280—81 cfr. derimod Biehls Breve om Christian d 7, l. c., pag. 376—78.

ikke. at han havde tabt al almindeligere Indflydelse paa Kongen. „hvem man havde vænnet til aldrig at tale til ham om Andet end hans Embedssager“ [1]). Det er ganske rimeligt, at Saldern har havt en væsentlig Deel i Kongens Beslutninger [2]), og at han har vidst at benytte sig af den Yndest, han stod i hos Christian d. 7, til at tilfredsstille sine personlige Antipathier, men Bernstorff havde sikkert ingen Deel deri. om han end maatte bære Ansvaret hos Samtiden for den russiske Gesandts anmassende Optræden, der iøvrigt vistnok er blevet meget overdrevet [3]).

Udadtil blev Traktaten af 1767 den faste Grund. paa hvilken den danske Regering skulde føre sin Politik videre ligeoverfor Rusland. Endnu var det Hele kun en lang Vexel paa Fremtiden, og det gjaldt derfor fremfor Alt om at sikkre sig, at den ogsaa i sin Tid vilde blive honoreret. Det paalagdes derfor Grev Christen Scheel. der d. 4 April accrediteredes i Petersborg, fremfor Alt at søge at behage Keiserinden. „Hun holder af at blive rost og anseet. men hun fortjener det, og det vil ikke koste Dem nogen Overvindelse at udtrykke Følelser for hende, som hun fortjener“ [4]). Men dernæst skulde han vel vogte paa Storfyrstens Omgivelser, thi, som Bernstorff af egen sørgelig Erfaring kunde sige: „man veed. hvor stor Betydning den familiære Samtale kan have, og at ved Hjælp af den og uden at Fyrsterne selv mærke det, Personer, der mindst egne sig til at bestemme deres Smag og Beslutninger. komme til at udøve den største Indflydelse derpaa“. Endelig søgte Bernstorff at gjøre det vanskeligere for Storfyrsten at komme bort fra den af-

---

[1]) Reverdil, pag. 116. [2]) Holm l. c., pag. 117—124. [3]) Ogsaa Filosofow beskyldes for at have viist anstødelig Adfærd, og det er rimeligt nok, da han var meget nervøs og tilsidst endte paa en Sindssygeanstalt. Han var just ikke nogen Mester i at skrive, men i de forskjellige mere eller mindre confidentielle Breve fra ham, som bevares i Archiverne, er Tonen dog i det Hele ikke fornærmelig, og selv det skarpeste af disse Missiver, der er trykt som Note til nr. 376, udtaler sig med fuldkommen Ærbødighed ligeoverfor Kongen og Regeringen. Hermed stemmer det ogsaa, at Bernstorff i sine Privatbreve til Asseburg altid omtaler Filosofow med Agtelse og endog Hengivenhed. [4]) Nr. 341. Et ikke beviist Rygte vilde endog vide, at han heri lykkedes udover Hensigten, see Holm: „Styrelsen af Danmark-Norges Udenrigspolitik under Struensee“, i Hist. Tidsskr. IV R, II B., pag. 433 Note.

sluttede Traktat ved strax at skride til Udførelsen af de Bestemmelser i den, med Hensyn til hvilke dette var muligt. Dette skete saaledes ved flere ensidige Akter af den danske Regering[1]), men vigtigere var det, at Forholdet til Hamburg allerede nu afgjordes.

I Traktatens Vte hemmelige Artikel havde Keiserinden forbeholdt sig af andre Midler end de aarlige holsteenske Revenuer selv at betale en Gjæld, som den holsteenske Hertug i 1750 havde contraheret med Hamburg til et Beløb af c. 300,000 Species, og til Gjengjæld derfor at bevare den gottorpske Andeel af de Rettigheder, som fra gammel Tid tilkom Hertugerne af Holsteen ligeoverfor Byen. For det Tilfælde imidlertid at denne Gjæld ikke var bleven betalt før Storfyrstens Myndighed, skulde den ligesom al den øvrige liquide Gjæld overtages af Danmark, til hvem de ovennævnte Rettigheder da formelig skulde cederes. Keiserinden opgav snart Tanken om selv at betale Gjælden til Hamburg, og de to Regeringer bleve nu enige om at tilbyde Staden at afløse disse landsherrelige Rettigheder ved at eftergive Storfyrsten den omtalte Gjæld og Kongen, hvad der skyldtes efter Laanet fra 1762. I en udførlig Betænkning til Conseillet[2]) godtgjorde Bernstorff, at disse Rettigheder reducerede sig til nogle intetsigende Formaliteter uden Realitet[3]), og at deres Vedligeholdelse kun vilde blive en Kilde til Mistro og Skinsyge fra Hamburgs Side samt til Strid og Ubehageligheder med Rusland, dersom de som hidtil skulde udøves i Fællesskab med Keiseren, hvorimod deres Ophævelse vilde bidrage til, at der mellem Danmark og Hamburg kunde udvikle sig et paa Naboskabet og Magtforholdene grundet, venskabeligt Forhold. Han tilraadede derfor, at man skulde give Afkald paa disse saakaldte Rettigheder mod en Gjældseftergivelse af c. 1,300,000 Specier, som jo heelt vilde komme Danmark tilgode. De i Henhold hertil aabnede Forhandlinger førte til Traktaten af 27 Mai 1768[4]), hvorved Keiserinden for sig og for sin Søn, og Kongen for sit Vedkommende anerkjendte Byen Hamburg med dets Distrikt som en fra Hertugdømmet ganske adskilt og uafhængig Rigsstand, samt afstod til Byen

---

[1]) Nr. 341 Noten. [2]) Nr. 327. [3]) Cfr. saaledes nr. 293.
[4]) Nr. 344, Danske Traktater, pag. 275.

nogle Elbøer og Distrikter (art. 1 og 5), hvorimod Staden „i ærefrygtsfuld Erkjendtlighed" for disse betydelige Fordele eftergav Danmark 1 Million Dal. Cour. tilligemed alle indtil Traktatens Ratification forfaldne Renter af de to i 1759 og 1762 contraherede Laan, og Rusland et Gjældsbeløb af c. 340,000 Specier (art. 13 og 14).

I Forventning om, at et Par Aar vilde bringe Mageskiftesagen til endelig Udførelse, beskjæftigede Bernstorff sig i Tanken allerede med den fjernere Fremtid, og den store Plan, der laae bagved Mageskiftet, begyndte at antage bestemtere Omrids i hans virksomme Aand. Naar Spørgsmaalet om Hertugdømmerne var løst, var der ikke længere Noget, som skilte Rusland fra Danmark eller de forskjellige Grene af det oldenburgske Huus fra hverandre. En fast og inderlig Alliance, grundet paa overeensstemmende Interesser og knyttet fastere ved Slægtskabets Baand, vilde kunne sikkre Roligheden i Norden og danne en Modvægt i Europa ligeoverfor den mægtige bourbonske Familiepagt. Omkring et saadant dansk-russisk Forbund som den egentlige Kjærne vilde da andre Stater kunne gruppere sig, men i anden Linie, thi „enhver Forbindelse med disse Magter maatte være underordnet den, som bestod mellem Kongen og Keiserinden og som udgjorde Grundlaget for Nordens System"[1]). Blandt saadanne fjernere Allierede indtog England den første Plads i hans Tanke, thi dette Lands Magt var i den sidste Krig voxet saaledes, „at det, hvis det havde Villie dertil, maaskee kunde afgjøre Europas Skjæbne, men det gjorde ingen Brug af sin Magt og siden Revolutionen, dets egentlige Glandsperiode, havde det aldrig indvirket mindre paa de europæiske Anliggender end nu". Saalænge den engelske Regerings hele Opmærksomhed var optaget af indre Spørgsmaal og desuden det dansk-russiske Familieforbund endnu ikke var definitivt afsluttet, var der Intet at gjøre, men naar det rette Øieblik kom, „vilde Kongen med stor Glæde slutte saadanne Forbindelser med Hs. britiske Majestæt, der kunde ansees egnede til at befæste Nordens System og nyttige for de gjensidige Interesser"[2]). Anderledes stillede Sagen sig med Preussen. Thi skjøndt Frederik d. 2 altid gav sig Mine af at nære

[1]) Nr. 341. [2]) Nr. 330.

stort Venskab for Keiserinden, havde Bernstorff dog den Overbevisning, at han baade i Sverig og i Polen arbeidede imod hende, og at han desuden af yderste Evne vilde søge at hindre en oldenburgsk Familiepagt[1]). Bernstorff havde derfor heller ikke opgivet sin gamle Tanke, at Preussen vilde ende med at udsone sig med Frankrig, hvorefter da Østrig vilde vende tilbage til sin traditionnelle Alliance med England og Rusland[2]).

Ligesom Alliancen med Rusland efter Bernstorffs Plan kun skulde have til Formaal at bevare Freden, saaledes ønskede han heller ikke at bryde Danmarks venskabelige Forbindelse med Frankrig, uagtet den Vending, den franske Politik havde gjort i Sverigs Anliggender, adskilte de to Landes Interesser i et meget vigtigt Spørgsmaal. Men Choiseuls overmodige Hensynsløshed gjorde enhver Forbindelse umulig. Paa Efterretningen om den provisoriske Traktats Afslutning lod han erklære i Kjøbenhavn, at „da Hs. meget christelige Majestæt havde erfaret, at den danske Konge havde indgaaet Forpligtelser, der vare direkte rettede mod Frankrig, havde han besluttet at stille Betalingen af Subsidier i Bero, indtil Kongen vendte tilbage til Følelser, der vare mere i Samklang med det Formaal, for hvilket disse Subsidier vare stipulerede“[3]). Denne Adfærd var saa meget mere uberettiget, som den dansk-russiske Traktat af 1765 ikke var Andet end en ganske sædvanlig Forsvarsalliance, og den provisoriske Traktat kun kunde ansees som en betydelig Fordeel for Frankrig selv, da Danmark derved uden noget Offer for dette Land havde opnaaet Udsigt til Mageskiftet, som Ludvig d. 15 faa Aar i Forveien havde forpligtet sig til af al Magt at hidføre, og da Frankrig desuden saaledes ikke kom i det Tilfælde at skulle opfylde sin Garantipligt med Hensyn til Slesvig. Men dertil kom endelig, at de Summer, om hvilke der var Spørgsmaal, ikke vare senere forfaldne Subsidier, men Restancer, der forlængst burde have været betalte. Bernstorff svarede strax, at „han ikke var istand til at forstaae Grunden til en saadan Adfærd, men at han erkjendte,

---

[1]) See ogsaa Mémoires de Frédéric le Grand, VI, pag. 14—15, cfr. Smitt: „Frédéric II, Catherine et le partage de la Pologne, pag. 100.
[2]) Cfr. nr. 341. [3]) Nr. 337.

at det var let for Frankrig at bryde Forbindelser, som det maaskee vilde falde det meget vanskeligt at knytte paany", og senere lod han Gleichen afgive den Erklæring i Paris, at „Kongen ikke var uvidende om, at Frankrig var mægtigt nok til at kunne fritage sig for at holde sit Ord og at betale sin Gjæld, men han vidste tillige, at denne Magt dog ikke formaaede at tilintetgjøre Rettigheder, som vare grundede paa de formeligste Overeenskomster, og som Følge deraf vilde han altid betragte sig som Fordringshaver for de Summer, der endnu henstode ubetalte efter Declarationen af 9 Juli 1764 [1]), og ansee sig berettiget til at forlange Betalingen deraf til enhver Tid". Det viste sig senere, at Danmarks Fjender havde indbildt Choiseul, at Kongen i en hemmelig Artikel skulde have forpligtet sig til „at følge og understøtte alle Ruslands Hensigter" [2]). Bernstorff lod ham da vide, at dette var falskt, og at Kongen ikke havde Ministre, der vare „saa dristige og saa pligtforglemmende, at de skulde vove at forelægge til hans Underskrift en Artikel, som vilde give en anden Souverain Ret til at styre hans Handlinger og nedværdige en Krone, der var ham overleveret gjennem en saa lang Række af Forfædre". Men herved blev det. Frankrig skammede sig ikke ved at svigte sit givne Ord, og hvor føleligt et Tab af flere Millioner end var for de danske Finantser, fandt den danske Regering det dog under sin Værdighed at gjøre yderligere Skridt i Paris. Af samme Grund berørtes denne Sag heller ikke, da Bernstorff senere med Kongen kom til Frankrig [3]).

I Sverig støttedes den nye Mösseregering fremdeles af Danmark, Rusland og England, og Dronningen syntes for det Første at ville forholde sig rolig. Men som det hedder i Instruxen til Gregers Juel [4]), „selv naar hun tilsyneladende var meest uvirksom og rolig, var der Føie til at mistænke hende for at være beskjæftiget med en Intrigue og en eller anden fordærvelig Plan". Der viste sig ogsaa snart Anledning til alvorlige Bekymringer. Hoffet benyttede sig af den herskende Pengemangel og Standsningen i Handel og Industri til at udbrede Misfornøielse, og der gik endog i nogen Tid Rygter om, at der forberededes en Opstand i Stockholm for

[1]) See ovenfor pag. 263 [2]) Nr. 342. [3]) Nr. 397. [4]) Nr. 323.

ved Hjælp af en overordentlig Rigsdag at styrte Møsserne og udvide Kongemagten [1]). Danmark og Rusland var enige om at modsætte sig en saadan voldsom Omstyrten af Forfatningen. Men det viser sig her ret, hvorledes Bernstorff tænkte sig det fremtidige Forhold mellem Danmark og Rusland. Langtfra at underordne sig dette Lands Politik, agtede han væsentligt kun at følge sin egen Opfatning af Forholdene; han vilde endog i Formen holde de to Regeringers Optræden adskilt, og hans Ønske var nu som før at danne et egentligt dansk Parti, som vel kunde handle „i Forening med det russiske, men ikke maatte opsluges af dette". Hvor stor en Modstand end denne Plan vistnok vilde møde fra den russiske Gesandts Side, instrueredes Juel dog til, „aldrig at forlade den og ikke at gjøre noget Skridt, som ikke nærmede ham til dette Maal" [2]).

Ligesom den danske Politik altsaa for Tiden nærmest maatte være afventende, indtil den endelige Mageskiftetraktat fæstnede Grunden for videre Planer, saaledes vare ogsaa de almindelige europæiske Forhold i 1768 forholdsmæssig rolige, og forsaavidt var der Intet, der kunde hindre Bernstorff fra at ledsage Kongen paa den Reise i Udlandet, som denne længe havde ønsket at foretage. Det er rimeligt, at Ideen dertil er opstaaet hos Kong Christian selv, om ogsaa nogle af hans Omgivelser have kunnet bidrage dertil. Men vist er, at Ministrene og navnlig Bernstorff gjorde, hvad de formaaede, for at forhindre denne Reise, baade fordi den vilde blive altfor kostbar for Landets slette Finantser, og fordi man maatte befrygte, at Kongen ved de fremmede Hoffer vilde gjøre et Indtryk, med hvilket Staten ikke kunde være tjent. Deres Forestillinger bleve imidlertid frugtesløse. Reisen blev bestemt, og Bernstorff maatte paatage sig det vanskelige Kald at ledsage Kongen for at hindre Skandaler og afværge, at han lod sig forlede til at indgaae politiske For-

---

[1]) Nr. 334, 336, cfr. Tengberg: „den stora nordiska Alliance", pag. 61. [2]) Nr. 323, 338, 339 cfr. 341, hvor Bernstorff meget snildt søger at forsone Rusland med en saadan adskilt Optræden ved at forestille, at den mindre vil forurolige Svenskerne: „een Beskytter vilde forskrække den svenske Frihed, to derimod berolige den".

pligtelser, der stred mod Rigets Vel[1]). Under Reisen skulde et af de andre Medlemmer af Conseillet forestaae Udenrigsdepartementet for de løbende Sagers Vedkommende, hvorimod den politiske Direktion vedblev at udgaae fra Bernstorff, der derfor ledsagedes af 2 af Departementets Secretairer. Reisens Maal var særlig Frankrig og England. Skjøndt Berlin laae paa Veien, var det dog ikke Meningen at besøge Frederik d. Anden, og man fandt paa forskjellige temmelig gjennemsigtige Paaskud for at besmykke denne Forbigaaelse[2]). Det er rimeligt, at Bernstorff frygtede for at udsætte Kongen for Frederik d. Andens farlige Indflydelse[3]). Derimod var det naturligt, at man ikke havde tænkt paa at besøge det afsides liggende Petersborg. Da Grev Scheel imidlertid stærkt insisterede paa, at Kongen skulde vise Keiserinden en Opmærksomhed, paa hvilken hun lagde en særdeles Vægt, lod Kongen hende melde, at han agtede fra Paris direkte at vende tilbage til Kjøbenhavn for da derfra til Søes at begive sig til Petersborg i Løbet af Mai eller Juni 1769[4]).

Den 6 Mai 1768 afreiste Kongen fra Kjøbenhavn, men først d. 6 Juni forlod han Altona, for over Hanover, Brunsvig og Hanau, hvor han besøgte Prinds Carl af Hessen, at begive sig til Holland og England, hvor han landede i Dover d. 10 Aug. Efter at have tilbragt 2 Maaneder der, afreiste han d. 13 October fra London til Paris, hvor han ankom d. 21. Her forblev han indtil d. 9 Dec., da han begav sig paa Hjemreisen, der gik over Strassburg, Mannheim, Hanau, Brunsvig til Altona. Den 1 Januar 1769 befandt Kongen sig atter paa dansk Grund, og han holdt sit Indtog i Kjøbenhavn d. 14 Jan., den tredie Aarsdag efter hans Thronbestigelse.

Der haves kun sparsomme Efterretninger om Enkelthederne ved denne Reise. Men vist er det, at den dog i det Hele løb bedre af, end man havde turdet haabe det, og Alle, selv Bernstorffs Fjender, erkjendte, at dette væsentlig skyldtes ham[5]).

---

[1]) Reverdil, pag. 132—33, Denkwürdigkeiten, pag. 400, Frederik d. 2den: „Mémoires de 1763 jusqu' à 1772“ i Oeuvres Tom. VI pag. 50, Molbech l. c., pag. 616, Holm l. c., pag. 125. [2]) Note til nr. 345. [3]) Det er bekjendt, at Kongen nærede stor Beundring for Frederik II, see Denkwürdigkeiten pag. 423. [4]) Nr. 346. [5]) Molbech, l. c., pag. 621—24, Reverdil, pag. 137—38, Brev fra Bernstorff af 7 Febr. 1769 i Denkwürdigk., pag. 401, samt nr. 346.

For Bernstorff havde dette Ophold i Udlandet ikke været uden Interesse. I London havde han truffet sammen med Czartorisky, og de faa Depescher, han skrev fra Reisen, angaae hovedsagelig Polen og vise, hvormeget dette Lands Skjæbne vedblev at ligge ham paa Hjertet[1]). Det er øiensynligt, at han ikke er fornøiet med Ruslands Optræden. og han bestræber sig for at indvirke paa den, men paa samme Tid fastholder han sin Mening om, at Landet kun kan reddes ved Keiserindens Hjælp og ved at Dissidenterne tilfredsstilles. Iøvrigt havde han opdaget, at England var skinsyg paa Danmarks nære Forbindelse med Rusland og søgte at vække Mistro til os i Petersborg[2]). I Paris traf han sammen med Filosofow, hvad der fik en betydelig Indflydelse paa de senere Forhandlinger med Rusland. Af den russiske Gesandts confidentielle Brev til Bernstorff af 3 Oct. 1769[3]) skulde det synes, at Choiseul under Kongens Ophold i Paris har intrigueret meget stærkt for at opløse den dansk-russiske Forbindelse, men at Kongen bestemt havde afviist disse Forsøg. Herom nævnes dog Intet i Bernstorffs Breve, som kun omtale, at de to Konger levede sammen i den bedste Forstaaelse og skiltes med Forsikkringer om oprigtigt Venskab[4]). Derimod medbragte Bernstorff fra sit Ophold i London og Paris den Overbevisning, at Frankrig ikke agtede i Ro at læge sine Saar fra den sidste Krig. „Det har store Planer og udfører dem“, skriver han allerede d. 23 September fra London[5]).

XX.

Choiseuls Planer og Danmarks nærmere Tilslutning til Rusland.

Choiseuls Planer mod Rusland i Polen, Tyrkiet, Sverig, Preussen. Trudsler mod Danmark. Bernstorffs Opfatning af Stillingen. Den danske Regerings Beslutning om at forene sig med Rusland for at bevare „Nordens System“. Dens Svar i Paris, Erklæring i Stockholm,

---

[1]) Nr. 345, 346, 347, 348. [2]) Nr. 346 og 347. [3]) Note til nr. 376. [4]) Nr. 397. [5]) Nr. 346.

Forklaringer i Petersborg. Nærmere Plan om Danmarks og Ruslands Optræden i den svenske Forfatningssag. Fastere Alliance med Rusland. Bernstorffs og Filosofows Forhandlinger og de to Traktat-Udkast af 23 Februar. Keiserindens Svar af 31 Marts. Opgivelse af Danmarks Fordring om en Fremskyndelse af Mageskiftets Udførelse.

Det viste sig snart, at Bernstorff ikke havde taget feil; Choiseul tænkte virkelig paa store Ting. Da denne nemlig paany havde overtaget Styrelsen af den franske Udenrigspolitik, var han bleven overrasket ved at see, i hvilken Grad Frankrigs Betydning udadtil var bleven formindsket i de sidste Aar. Ved Pariserfreden havde det tabt Havet og Colonierne, nu stod det i Begreb med endvidere at udelukkes fra den største Deel af Europa. I Norden betydede det ikke længere Noget, og de skandinaviske Riger søgte allerede deres Støtte hos Rusland, i hvilket Choiseul saae Frankrigs svorne Fjende. I Polen skaltede og valtede Catharine efter Behag, og selv i Constantinopel havde den franske Regering tabt sin traditionnelle Indflydelse fra den Tid, den indgik Forbund med Tyrkiets Arvefjende, Østrig. I Mellem-Europa var Preussen traadt i intim Forbindelse med Rusland, og selv Østrig, for hvis Venskab Frankrig havde bragt saa store Offre, var ikke længere nogen sikker Allieret. Thi vel „holdt" Maria Theresia fremdeles fast ved den franske Alliance, hendes Politiks Mesterstykke og hendes Ungdoms Drøm. Men hun var ikke længere Eneherskerinde, thi hun deelte Thronen med sin Søn, Joseph, der siden Faderens Død (1765) var tydsk Keiser og romersk Konge. For en ung Fyrstes Indbildningskraft, der brændte af Begjærlighed efter at udmærke sig, betydede Alliancen med en gammel Konge som Ludvig den 15 og med en Nation, der var forladt af Seiren, Intet. Derimod fremstillede Frederik den 2den sig for hans fortryllede Øine som et heroisk Mønster for alle Souveræner. Hans Iver efter at efterligne ham var for stor, til at han længe skulde kunne bevare Lysten til at bekæmpe ham. Det var øiensynligt, at hvis man i Berlin og Petersborg blot viste den Behændighed at opfordre ham til at være Trediemand i de Raadslagninger, i hvilke man lagde Planer om at forandre Europas Kort, vilde han ikke

kunne modstaae Fristelsen til at tage Plads mellem Berømmelsens og Lykkens Yndlinger.“ [1])

For enhver Priis vilde Choiseul bringe Frankrig ud af denne ligesaa ydmygende som faretruende, isolerede Stilling, og hvad man end forresten kan bebreide den franske Premierminister. maa man erkjende, at ligesaa hurtigt og klart han opfattede en politisk Situation, ligesaa rask lagde han sin Plan og ligesaa resolut skred han til dens Udførelse. Dennegang var hans Utaalmodighed stærkere end nogensinde. og han udviklede en Aarvaagenhed og en Aktivitet, om hvilken Bernstorff sagde. at den „grændsede til Lidenskabelighed“. og som Greven af Broglie charakteriserede i et Brev til Ludvig d. 15de d. 27 November 1768 ved at sige: „Hr. de Choiseul løber løbsk.“ [2])

I Februar 1768 havde 8 ubekjendte polske Adelsmænd indgaaet Confederation i Bar under den hellige Jomfrus Banner; Europa havde leet over denne Anachronisme. de nærmestliggende Dele af Polen havde forbandet de vilde fanatiske Horder, der udbredte Ødelæggelse. hvor de kom frem, og de russiske Tropper havde hurtigt adspredt dem. Alt syntes at være endt, da Choiseul paa engang besluttede at tage sig af det mislykkede Foretagende, som han haabede at kunne benytte til sine Hensigter. Oprørernes Afsending, Bispen af Kaminiek, modtoges i Versailles og fik Løvte om Subsidier. en fransk Agent sendtes hemmelig til de Confedererede. en anden begav sig til Krim for at reise Tartarerne, og Grev de Saint-Priest. som først havde været designeret til at erstatte Breteuil i Stockholm, modtog Ordre til at gaa til Constantinopel, hvor Hr. de Vergennes hidtil Intet havde kunnet udrette. Før han imidlertid naaede sin Post, havde den franske Regerings Forestillinger baaret deres Frugt, idet Tyrkiet d. 30 October erklærede Catharine d. 2den Krig. I Sverig havde Choiseul allerede i længere Tid ivrigt raadet til ved en Revolution at hidføre en Forfatningsforandring, hvorved Kongemagten styrkedes uden dog at blive enevældig, men hverken Hoffet eller Grev Fersen vilde indlade sig herpaa men foretrak at naae Maalet ved Hjælp af en

[1]) Broglie: le secret du roi, II, pag. 278. [2]) Ibid., pag 296.

overordentlig Rigsdag. Den 8 November ankom den nye franske Gesandt, Grev de Modène, og med ham blev man tilsidst enig om, at Kongen skulde fremtvinge Sammenkaldelsen af Rigsdagen ved at true med ellers at ville nedlægge Kronen.[1] Denne Plan iværksattes d. 15 December; da Regerings-Collegierne toge Parti for Kongen mod Raadet, maatte dette give efter, og d. 20 December udfærdigedes Indkaldelsen af Rigsdagen, som under de daværende Forhold meget sandsynligt kunde føre til vigtige Resultater.[2] Endelig havde Choiseul tilsidesat sin „yderlige Forbittrelse" mod Kongen af Preussen for at drage ham bort fra Rusland, og foreslog i Berlin Afslutningen af en Handelstraktat som det første Skridt til en mere politisk Forbindelse. Hvadenten Frederik d. 2den nu ikke var ganske utilbøielig dertil, eller, hvad der vel er rimeligere, det passede ham godt, saaledes at kunne vise Rusland, at andre Muligheder end den russiske Alliance stode ham aabne, betænkte han sig ikke længe, men sendte d. 2 Januar 1769 en Gesandt til Versailles.[3]

Saaledes trak der da fra alle Sider et nyt Uveir sammen paa den politiske Horizont, og de første Efterretninger, som modtog Bernstorff ved hans Hjemkomst, vare Meldinger fra Juel om de truende Begivenheder i Sverig[4]) og fra Gleichen om, at Choiseul havde erklæret, at „Frankrig vilde ansee det som et Brud fra Danmarks Side, dersom dette Land søgte at anvende Magt i Sverig, og at Spanien utvivlsomt vilde gjøre det Samme." Dette Sidste var yderligere bleven bekræftet af den spanske Gesandt i Paris, der havde tilføiet alskens alvorlige Advarsler om de Ulykker, som et Brud med det bourbonske Huus utvivlsomt vilde paaføre Danmark, dets Skibsfart og dets Colonier.[5]

For os der leve et Aarhundrede senere, og som ikke kunne undgaae at lade os paavirke af det Lys, paafølgende

---

[1]) Malmstrøm, VI, pag. 58—62. [2]) Ibid., pag. 67—90. [3]) Nr. 353, Oeuvres de Frédéric le Grand, VI, pag. 21 cfr. Note. [4]) Nr. 350.
[5]) Nr. 355 Note. Derimod forsikkrede den neapolitanske Legationssecretair, den bekjendte Abbé Galiani, til Gleichen, at hans Konge ikke havde tiltraadt den bourbonske Familiepagt, og rimeligvis aldrig vilde gjøre det, og at han, langtfra at ville slutte sig til Frankrigs og

Begivenheder og nyere Forskninger have kastet over den daværende politiske Stilling, er det ikke let at sætte os rigtig ind i, hvorledes denne maatte opfattes af Samtiden. Naar vi tænke paa Catharine d. 2dens Regering, fremstiller den sig for os som ligesaa lykkelig som lang, fast indadtil og mægtig udadtil, og vi glemme, at den dengang endnu var saa usikker, at Scheel i sine Indberetninger maatte tilstaae, at Russerne kun nærede liden Hengivenhed for Keiserinden, og at en militær Revolution ligesaa hurtig kunde berøve hende Kronen som den havde sat den paa hendes Hoved.[1]) Ligeledes vide vi, at den Slaphed, som havde charakteriseret Frankrigs Politik siden Aachener-Freden, ikke var en forbigaaende Svækkelse, der skyldtes tilfældige Omstændigheder, men at den havde sin Grund i en indre Kræftskade, som i stedse stigende Grad vilde lamme enhver kraftig og consequent Optræden udadtil og efterhaanden føre Staten til Opløsning indadtil. Men det var dengang skjult for de meest Skarpsynede, og Frederik d. 2den ligesaa lidt som Bernstorff anede, at Frankrigs Magt kun var en Skygge. Det Samme var Tilfældet med Tyrkiet, som endnu var Gjenstand for almindelig Frygt og som Bernstorff i 1769 kalder „en af Verdens største Magter.“ Medens Historien nu næsten ikke omtaler Choiseuls omfattende og dristige Planer, maatte de derfor forekomme Samtiden som meget truende, og Bernstorff ansaae det for aldeles ikke usandsynligt, at Udfaldet kunde blive, at „Frankrig vilde hæve sig til en Magt, som det ingensinde selv i Ludvig d. 14des glimrende Dage havde besiddet“,[2])

Spaniens truende Erklæringer, tvertimod var rede til at træde i nærmere Forbindelse med Danmark. Denne Meddelelse havde ingen videre politiske Følger, men den gav Anledning til Galianis Tilbagekaldelse. Paa en eller anden Maade var Choiseul nemlig kommen i Besiddelse af en Afskrift af Gleichens Indberetning af 31 Marts 1769, i hvilken han gjorde Regnskab for denne Samtale, og den neapolitanske Regering saae sig nødt til at rappelere ham. See herom nærmere: Lucien Perey og Gaston Maugras „L'abbé Galiani, Correspondance avce Mad. d'Epinay, Necker etc,“ Introduction i vol I, pag. XLII, sqq., hvor Gleichens Depeche er rigtigt aftrykt, hvorimod der er indløbet nogle Unøiagtigheder i Fremstillingen af, hvad der skulde have givet Anledning til Choiseuls Erklæring til Gleichen. [1]) Nr. 371 Note. [2]) Nr. 374.

og at Rusland blev svækket. Allerede havde Rygtet om Frankrigs Understøttelse bragt Liv i Confederationen, de Tvivlraadige havde ladet sig bestemme derved, og den høie polske Adel begyndte at slutte sig til Bevægelsen. Under en nogenlunde dygtig Ledelse vilde Opstanden kunne blive almindelig og berede den russiske Hær de største Vanskeligheder i Tyrkekrigen, afskjære dens Communicationer, i Tilfælde af et Nederlag umuliggjøre dens Tilbagetog, og sluttelig berede den den Skjæbne, som Peter d. Store med Nød og Næppe undgik ved Pruth. Lykkedes det dernæst Choiseul paa den forestaaende svenske Rigsdag at drive en Regeringsforandring igjennem, vilde den første Brug, den svenske Konge gjorde af sin forøgede Magt, rimeligvis blive med fransk Hjælp at angribe Rusland i Finland, Livland og Esthland. Vilde Rusland kunne modstaae Angreb fra alle Sider, og vilde Catharine under saadanne Omstændigheder kunne holde sig paa sin usurperede Throne? Og hvorledes vilde da Danmarks Stilling blive? Det vilde for det Første tabe den Støtte, som det havde rettet hele sin Politik paa at finde hos Rusland, og maatte opgive alle de Forhaabninger, Bernstorff havde knyttet til Catharine om at opnaae en gunstig Løsning af det holstenske Spørgsmaal. Men ikke nok dermed. Det var desuden meget rimeligt, at Storfyrst Poul. overladt til sig selv og under Paavirkning af andre Omgivelser, vilde vende tilbage til de gottorpske Traditioner og gjenoptage sin Faders Politik imod Danmark, paa samme Tid som Sverig vilde vende sig mod Norge. Hvorfra skulde Danmark under saadanne Forhold kunne regne paa Hjælp? Sikkert ikke fra Frankrig, hvis nordiske Politik var fuldstændig forandret fra det Øjeblik, det havde besluttet sig til at begunstige Kongemagten i Sverig.

Under disse Omstændigheder var der intet Andet at gjøre end at forene Danmarks Skjæbne med Ruslands og „at vove Alt i Forbindelse med Keiserinden for at opretholde Nordens System.“ Sverig var Hovedpunktet i Choiseuls Combination; kunde Forfatningen bevares der, var den største Fare for Danmark og Rusland fjernet, og det var ogsaa alene i dette Spørgsmaal, at Danmark direkte kunde gribe ind og blive Keiserinden til den største Nytte. Uden at lade sig afskrække ved Udsigten til Frankrigs Hævn eller

det svenske Hofs Had tog Bernstorff derfor sit Parti og med stor Energi skred han til Udførelsen.

I Paris svarede den danske Regering, at „Kongen med stor Bekymring erfarede den Deel, som den franske Konge tog i Bevægelsen i Sverig, men at han haabede af dennes Retfærdighed, at han ikke vilde tillade sine Tilhængere i Sverig at krænke deres høitideligste Eder og at handle mod deres Fædrelands Grundlove,“ [1]) hvad der vel fremkaldte en Benægtelse af, at Frankrig skulde haabe, at Forfatningen blev forandret, men tillige en gjentagen Hævdelse af det svenske Folks Ret til at forandre sin Grundlov, og en fornyet Opfordring til Danmark om ikke at skride til Anvendelse af Magt, „som vilde indvirke skadeligt paa det sande Venskab, som Kongen følte for det.“ [2]) I Stockholm fik Juel Ordre til at forsikkre Raadet om den danske Regerings Understøttelse og at aftale det Fornødne med den russiske Gesandt. „Kongen vilde ikke ved Noget lade sig føre bort fra sit Maal, og han vilde hverken skye Bekostninger eller Møie for at naae det.“ Foreløbig stilledes en betydelig Sum til hans Disposition og en endnu større holdtes rede, naar det blev nødvendigt. [3]) I Petersborg endelig fremstillede Bernstorff Stillingen, saaledes som han saae den, og Nødvendigheden af en kraftig og bestemt Samvirken. [4]) Men det var ikke nok at træffe en Aftale ganske i Almindelighed og at forbeholde sig yderligere Beslutninger; man maatte i Tide forudsee Mulighederne, nøie fastsætte sit Maal og forberede Midlerne.

Initiativet hertil tilkom Danmark, og Bernstorff lagde den detaillerede Plan med det nøie Kjendskab til de svenske Forhold, som 18 Aars Erfaring har givet ham. Juel instrueredes til i al Stilhed at sætte sig i et saadant Forhold til de maadeholdne Hatter, at han i Tilfælde af deres Partis Seir paa Rigsdagen kunde træde i Forbindelse med dem og ved deres Hjælp søge at holde Forfatningens Forandring indenfor saa snævre Grændser som muligt. [5]) Det var ønskeligt, at alle Forfatningsbestemmelser, altsaa ogsaa de, der vare blevne vedtagne i 1756 og 1765, om Embeds-

---

[1]) Nr. 355 [2]) Note fra Choiseul af 18 Marts 1769. [3]) Depeche af 21 Januar 1769 cfr. Nr. 350 Note. [4]) Nr. 353. [5]) Nr. 356.

besættelser, Navnestemplet og den formelle Fremgangsmaade ved Grundlovsforandringer bleve bevarede, og den danske Regering var beredt paa at bære de fornødne Pengeoffre for at opnaae det. Men det var nødvendigt, at Forfatningens Grundvold, altsaa Regeringsformen af 1720, opretholdtes, og angrebes den, maatte man være betænkt paa at vove det Yderste og, om fornødent, at skride til Anvendelse af Magt.[1]) Efter Folkeretten, i alt Fald saaledes som den paa den Tid opfattede Sagen, kunde der ikke være nogen Betænkelighed ved en væbnet Intervention til Fordeel for den bestaaende Forfatning. Rusland gjorde nemlig gjældende, at det ved Nystaderfreden havde erhvervet en udtrykkelig Ret dertil,[2]) og Danmark kunde da som Allieret slutte sig til Rusland. Datidens største folkeretlige Autoritet, Vattel, indrømmede desuden en Nabostat ubetinget Ret til at understøtte et af to stridende Forfatningspartier,[3]) og endelig har man altid erkjendt, at en Stat er berettiget til at intervenere, naar den udsættes for en øiensynlig Fare ved den nye Forfatning, hvad den danske Regering vel kunde paastaae at ville blive Tilfældet, dersom den daværende svenske Konge blev enevældig. Men Bernstorff vilde desuden, at Svenskerne selv skulde indsee, at man ikke agtede at indskrænke deres Selvbestemmelse eller udøve noget Herredømme over dem, men kun havde til Hensigt at forsvare dem i de Rettigheder og Friheder, som idetmindste en Deel af dem ikke frivillig vilde opgive. Han begrændsede derfor en eventuel Intervention paa den ene Side til det Tilfælde, at Naboernes „vigtigste Interesser vare udsatte for Fare“, og paa den anden ved den Betingelse, at „Forfatningspartiet selv udtrykkelig eller stiltiende forlangte den“. Saaledes skulde Juel udtale sig, og for at gjøre det sandsynligt, at et saadant Forlangende i sin Tid vilde blive stillet, skulde han forsikkre Vedkommende om, at det ikke vilde blive forgjæves, og iøvrigt fremhæve for dem, hvor store Fordele den bestaaende Forfatning sikkrede Landet.[4]) Hvad endelig Midlerne angik, som burde anvendes, var Bernstorff lidet tilbøielig til at bruge bydende og truende Declarationer,

---

[1]) Nr. 361. [2]) Nr. 358 cfr. Nr. 6. [3]) Vattel: „le droit des gens.“ vol I, livre II, § 56. [4]) Nr. 358, 361 og 362 cfr. Note.

som kun tjente til at opirre Nationalfølelsen, i alt Fald burde man først i yderste Fald gribe dertil; derimod maatte man sørge for ikke at overrumples af Begivenhederne og derfor strax i al Stilhed træffe de fornødne Forberedelser til, naar det blev nødvendigt, at kunne optræde med en respektabel Magt tillands og tilvands.

Men for at den danske Regering kunde understøtte Rusland paa en virksom Maade og som Følge deraf aabent bryde med Frankrig og den svenske Konge, var det en nødvendig Betingelse, at den ogsaa fuldstændig kunde stole paa Keiserinden, og det blev saaledes Bernstorffs Opgave snarest muligt at tilveiebringe en endnu fastere og endeligere Alliance mellem de to Stater end den, som allerede bestod.

Allerede under Kongens Ophold i Frankrig havde den tyrkiske Krigserklæring og sandsynligvis Bestræbelser fra Choiseuls Side for at drage Danmark bort fra Forbindelsen med Rusland givet Christian d. 7de Anledning til at forsikkre Filosofow, med hvem han, som ovenfor bemærket, var truffen sammen i Paris, at han ikke blot fastholdt sin Alliance med Rusland men ogsaa var villig til at styrke den under saa critiske Omstændigheder. Det er muligt, at Bernstorffs livlige og noget sangvinske Aand i denne Anledning har bragt ham til i Samtaler med Kongen i altfor levende Farver at udmale, hvad Danmark kunde blive som Sømagt, naar det sattes istand til at samle alle sine Kræfter paa Udviklingen af sin Flaade, og rimeligvis har Filosofow, der var optaget i den kongelige Kreds, begeistret sig, saaledes som det ofte gaaer indskrænkede Mennesker, altfor stærkt for denne Tanke og fremstillet den i sine Beretninger til Petersborg uden de fornødne Nuancer og Modaliteter, hvorved da formodentlig hans ringe stilistiske Færdighed har bidraget sit til at give det Hele en temmelig fantasisk Charakteer. Medens derfor Keiserinden med Glæde optog Ideen om en nærmere Alliance med Danmark, som tilbødes under saa betænkelige Forhold, og allerede d. 23 Januar 1769 bemyndigede Filosofow til at udvexle Tanker med Bernstorff om Indholdet af et saadant Forbund,[1]) tilbageholdt Saldern ikke ligeoverfor Scheel den Mistro, som han

[1]) Note til Nr. 357.

og sandsynligvis ogsaa Panin følte med Hensyn til de høitflyvende Planer, om hvilke Filosofow havde indberettet, og han yttrede endog den noget besynderlige Frygt, at Danmark muligvis havde sluttet en ny Traktat med Frankrig og regnede paa de deri stipulerede Subsidier til Udførelsen af sine maritime Planer — en Mistanke. som Bernstorff med stor Indignation afviste.[1])

I sin udførlige Instruction til Scheel af 6 Februar[2]) udviklede Bernstorff. hvad han vilde opnaae ved den nye Traktat med Rusland. Ved at optræde aktivt i de svenske Anliggender paadrog Danmark sig Frankrigs Hævn. og medens Rusland ikke kunde rammes direkte, laae Danmark-Norge med sine 300 Mile lange Søkyst ligefra Wardø til Elbens Munding udsat for Angreb af den fransk-spanske Sømagt, dets udstrakte Søhandel. navnlig i Middelhavet, var offret. og dets Colonier. der paa alle Sider laae omgivne af franske og spanske Besiddelser, vilde være priisgivne. For idetmindste tildeels at afvende denne Fare. maatte den danske Regering kunne gjøre Regning paa, at England vilde hindre en fransk-spansk Søkrig mod Danmark. og paa at Preussen bevarede Neutraliteten. Sikkerhed for disse to Forudsætninger maatte Rusland skaffe. Men dernæst var det at forudsee, at saasnart Danmark med Magt modsatte sig en Forfatningsforandring i Sverig, vilde den svenske Konge erklære sig løst fra sin holsteenske Traktat af 1750. og da denne alene hvilede paa hans Underskrift og paa Frankrigs Garanti, vilde altsaa det slesvig-holsteenske Spørgsmaal derved være bragt tilbage til den Tilstand, i hvilket det befandt sig før denne Traktats Afslutning. Denne Fare kunde kun fjernes, ved at Keiserinden strax iværksatte Mageskiftet. uden at afvente Storfyrstens Myndighed, thi foruden at paa denne Maade Traktaten af 1750, idetmindste saalænge den russisk-gottorpske Linie fortsattes. tabte al praktisk Betydning, vilde ogsaa Løsningen af det holsteenske Spørgsmaal for bestandig have borttaget den eneste Anledning til Uenighed mellem Rusland og Danmark, og „sikker paa, at Freden ikke vilde kunne forstyrres i dets

[1]) Nr. 354. [2]) Nr. 353.

Indre, vilde dette Rige ikke mere behøve at frygte Angrebene udefra".

Bernstorff og Filosofow begyndte strax deres Forhandlinger, og allerede d. 23de Februar forelaae Resultatet i to Udkast, som den russiske Gesandt tilstillede sin Regering til Antagelse, medens Bernstorff kun sendte dem til Efterretning for Scheel, idet Forslaget skulde komme fra Rusland[1]).

Det første Udkast har en mere forbigaaende og præliminær Charakteer og angaaer nærmest det svenske Spørgsmaal. De to contraherende Magter forpligte sig til:

1. kun forsaavidt det svenske Forfatningsparti forlanger det, at blande sig i de indre svenske Anliggender, og da alene for at forsvare Forfatningen mod dens Undertrykkere;

2. til den Ende i al Stilhed ufortøvet at ruste, hver for sit Vedkommende, en Escadre paa 8 til 10 Linieskibe samt 20,000 Landtropper, og, naar det maatte behøves, at forøge denne Styrke yderligere;

3. at give deres Forbindelse Fasthed og Varighed derved, at Rusland strax skrider til Udførelse af Mageskiftetraktaten, og at begge slutte en Familiepagt, som for bestandig skal forene de to Grene af det holsteenske Huus. Saasnart Mageskiftet er skeet, lover Danmark at bruge hele sin Magt til at forsvare Sverig og, om fornødent, Rusland.

Det andet Udkast indeholder den omtalte Familiepagt. De to Souverænener

1. indgaae en Alliance for al den Tid, de og deres Efterkommere beklæde de to Landes Throner, og love at ville betragte de to Monarchiers Interesser som fuldkommen identiske;

2. garantere hinanden deres Besiddelser, saa at den ene vil betragte den andens Fjender som sine egne. De forpligte sig til den Ende til at yde hinanden den i Traktaten af 1765 stipulerede Hjælp og til, om fornødent, at fordoble den paa den blotte Begjæring, uden at forlange yderligere Forklaring.

3. Kongen af Danmark lover af al Magt at bidrage til Forøgelsen af den russiske Sømagt og tilbyder til den Ende i Løbet af 10 Aar at bringe sin Flaade op til en Styrke

---

[1]) Nr. 357.

af 50—60 Rangskibe. Til Gjengjæld forpligter Keiserinden af Rusland sig til i 10 Aar uden Betaling at yde Skibsmaterialier, som frembringes i hendes Rige, til Værdi af 200,000 Rubler aarlig.

4. Med Hensyn til Skibsfart, Handel og Afgifter, skulle det ene Lands Undersaatter i det andet Land ganske behandles paa samme Maade som dettes egne Undersaatter.

5. Som Følge af denne Traktats Egenskab som Familiepagt, kan den ikke tiltrædes af andre Souveræner end dem, der henhøre til det holstenske Huus. Det regerende svenske Kongehuus kan kun tiltræde den paa saadanne nærmere Betingelser, som Sverigs afvigende Interesser og Stilling gjøre nødvendige.

6. De contraherende Parter ville gjensidig meddele hinanden Forbund, de slutte, og Forhandlinger, som de føre.

Det var ikke Bernstorffs Feil, naar han erkjendte Nødvendigheden af et Skridt, da kun at gjøre det halvt. Bleve disse Udkast vedtagne, vilde Danmark og Rusland være indtraadte i den intimeste og varigste Forbindelse med hinanden. Det var for det Første en ubegrændset Forsvars-Alliance med lige Farer og lige Fordeel. For at bøde paa Uforholdsmæssigheden af Kræfter og fjerne den deraf flydende Fare, at det mindre Danmark i Alt maatte føie sig efter det stærkere Rusland, havde han delt Opgaven saaledes, at Danmark skulde være Forbundets Sømagt, thi derved og ved sin Beliggenhed vilde det ikke blot altid være sikkret mod Tvangsanvendelse fra sin mægtigere Allieredes Side, men tillige være istand til at hævde sin Plads i Forbundet, saa vist som Rusland ikke kunde undvære dets Hjælp tilsøes. Men det var endvidere i visse Henseender en Union, idet i Fred ikke mindre end i Krig de to Monarchiers Interesser erklæredes for at være de samme, de vilde gjensidig fremme hinandens Glands og Magt, og deres Undersaatter skulde i begge Stater nyde de samme Rettigheder med Hensyn til Handel, Skibsfart og Afgifter som Landets egne Borgere. Det var endelig en Familiepagt, altsaa varig, saalænge det dynastiske Baand bestod, og tillige indskrænket, idet kun Medlemmer af det oldenburgske Huus kunde tiltræde det. Af begge disse Grunde vilde enhver anden Alliance, som Rusland kunde indgaae, kun komme til at staae i anden Linie

og Danmark altid være vis paa at indtage den første Plads som Ruslands Forbundne.

Keiserinden svarede hurtigt paa denne vigtige Meddelelse i et, øiensynligt af hende selv affattet, egenhændigt Brev til Kongen af 31 Marts[1]). Efter at have udtalt sin Beklagelse over, at Omstændigheder, hvis Vægt hun fuldkomment erkjendte, hindrede Kongen fra for Tiden at aflægge det paatænkte Besøg i Petersborg[2]), gik hun over til at bestemme sit Standpunkt med Hensyn til de foreliggende Udkast. Hun erkjender, at en uopløselig Forening mellem de to Stater er i høieste Grad nyttig, og at den er naturligen givet ved Landenes fælles Interesser og ved Souverænernes Familieforhold. Men naar Kongen antager, at det bedste Middel til at sikkre Forbundet, vil være strax at skride til Udførelsen af Mageskiftet, frygter hun derimod for, at dette netop vilde medføre den største Fare for dets fremtidige Fasthed. „Der er Traktater, som kun gaae ud paa et bestemt Punkt, saa at naar det er bragt i Orden, Alt er til Ende. Men der er andre, hvis Afslutning kun forbereder de lykkelige Følger, som man venter sig af den, og denne Forberedelse maa da skee med desto større Varsomhed“. Mageskiftetraktaten af 1767 hører til disse sidste. „Mageskiftet af Holsteen bør være Pantet og Sikkerheden for, at Enighed og Union ere gjenoprettede i dette Huus, men det er ikke en Akt, som skulde tvinge Fjendskabet til at tie, fordi den Gjenstand, der nærede det, forsvandt“. Et Aarhundredes Fjendskab lader sig ikke ved en enkelt Handling forvandle til et inderligt og varigt Venskab. Dersom Keiserinden nu opfyldte Kongens Ønske og skred til Udførelsen af Mageskiftet under Storfyrstens Mindreaarighed, udsatte hun sig for, at denne senere vilde see med Mistro paa et Værk, som han ikke selv og med fri Villie havde besluttet, og at fjendtlige Indskydelser og Intriguer efterhaanden kunde fremkalde et Indtryk hos ham, som senere alle Bestræbelser ikke vilde være istand til at udslette. Netop fordi hun ligesaa meget som Kongen ønskede, at Forbindelsen kunde blive evig og

---

[1]) Nr. 371. [2]) Under 6 Februar havde Bernstorff skrevet til Petersborg, at Crisen i Sverig gjorde det utilraadeligt for Kongen at forlade Kjøbenhavn

oprigtig, maatte hun fastholde den Vei, hun fra først havde valgt, nemlig at forberede Alt, opdrage Storfyrsten i Overbevisningen om det hensigtsmæssige i en saadan Ordning, men at overlade ham selv, naar han blev myndig, at fuldbringe et Værk, hvis Vigtighed han selv havde erkjendt. Alt, hvad der paa Sagens nuværende Standpunkt kunde gjøres i Mageskiftespørgsmaalet, var altsaa allerede gjort, og dets endelige Løsning maatte ansees for at være saa sikkret, som menneskelige Ting overhovedet kunde være det. Derimod burde man strax skride til at afslutte Forbundet og anvende det paa de forhaandenværende Omstændigheder. Keiserinden er endvidere ganske enig med Kongen i at ville gjøre det til en Familiepagt i det holsteenske Huus, og hun er derfor beredt til fremdeles at ordne Alt saaledes, at „hendes Søn, naar han naaer Myndighedsalderen, kan indtræde deri som contraherende Part, og at han som Chef for den hertugelige Linie af det holsteenske Huus væsentlig kan bidrage til at give Forbindelsen Charakteer og Navn af en Familiepagt".

Keiserinden afslog altsaa allerede nu at udføre Mageskiftet, ligesom hun ligeledes forbeholdt, indtil Storfyrsten blev myndig, at lade Forbundet gaae over til at blive en Familiepagt. Men i alt Andet var hun villig til at følge Udkastet, og i Overeensstemmelse dermed havde hun givet Panin Ordre til at udarbeide et egentligt Traktatforslag. I det svenske Anliggende skulde de to Allierede dele Fare, Tab eller Fordel med hinanden. Hun paatager sig Garantien for Traktaten med den svenske Konge af 1750, lover ved alle mulige Midler at bidrage til Udviklingen af den danske Sømagt og vil paa det Indstændigste anmode England om at afværge Angreb paa de danske Colonier. Kort, hun vilde „Intet undlade for at vise, hvormeget det laae hende paa Hjertet at begunstige den danske Nations Interesser og at stille Forbundet paa den varigste Grundvold".

Det var vel en stor Skuffelse for Bernstorff, at Keiserinden ikke strax vilde skride til Udførelse af Mageskiftet, men det var øiensynligt, at hendes Grunde vare oprigtige, og det maatte erkjendes, at de tillige vare fuldt gyldige; hun kunde end yderligere have tilføjet, at hun ikke som Formynderske var berettiget til at foretage en saadan Akt, og at, hvis hun foretog den, vilde den svenske Konge strax prote-

stere imod den, og den tydske Keiser maaskee annulere den. Der var saaledes intet Andet for den danske Regering at gjøre end at lade sig nøie med, hvad den kunde opnaae, og afvente det Traktatforslag, som Keiserinden vilde forelægge.

XXI.

Udfaldet af Choiseuls Planer.

Polen og den danske Regerings forgjæves Forsøg paa at tilveiebringe en Overeenskomst mellem Stanislaus August og Keiserinden, Bernstorff forudseer Polens Deling. Tyrkiet, dets militaire Svaghed, Danmarks Fritagelse for at give Subsidier i Krigen. Preussen, Frederik d. 2den slutter sig nærmere til Rusland ved Traktaten af 12 October 1769. Sverig. Englands Erklæring om at ville afværge et eventuelt fransk Angreb paa Danmark. Danske Rustninger og paatænkte Declarationer. Den svenske Rigsdag aabnes i April. Første Afsnit: Norrkjöping og Hatternes Seir. Mislykkede Forhandlinger mellem Hatterne og den danske Regering. Andet Afsnit: Stockholm. Forfatningsreformer: Hatternes gamle Plan, Fersens Plan, Bernstorffs Tanker, den store secrete Deputations Udkast til en „Sikkerhedsakt". Tredie Afsnit: Pechlins Manøvrer, Sikkerhedsakten forkastes, men Hatterne beholde Magten. Rigsdagens Slutning d. 30 Januar 1770. Enden paa Choiseuls Planer.

Efterhaanden som Choiseuls Planer udfoldedes, viste det sig, at de vare lagte uden modent Overlæg, grundede paa utilstrækkelige Forudsætninger og udførte uden Fasthed.

I Polen ledede Confederationen slet, og istedetfor at indskrænke sig til at alarmere Russernes Bagtrop og afskjære deres Transporter, indlode de Confederede sig i Fægtninger, som vendte sig imod dem, og inden Foraaret 1769 saae Hovedmændene sig nødte til at søge Tilflugt paa tyrkisk Grund. Men dermed var Forvirringen i Polen ikke tilende. Russiske Tropper og polske Bønder hærjede omkaps i det ulykkelige Land, medens Kongen magtesløs saae til, forladt endog af Czartoriskyerne, som hverken vilde indlade sig med Rusland eller med Confederationen. Bernstorff indsaae, hvor farlig Fortsættelsen af denne Tilstand maatte blive for Polens Existents, og hvor svage det Lands Kræfter end vare, som han repræsenterede, var han dog uden Tvivl den Minister i Europa, der ved sine forstandige Raad og sin utrættelige Virksomhed gjorde Meest for at frelse Republiken fra Undergang.

Allerede under 28 Januar 1769 skrev han til St. Saphorin[1]), at Øieblikket var gunstigt, da paa den ene Side alle veltænkende Polakker vare kjede af Anarchiet, medens paa den anden Side den tyrkiske Krig maatte gjøre Rusland tilbøielig til Indrømmelser. Kongen burde begynde med at samle et Parti omkring sig og navnlig forsone sig med Czartoriskyerne. Naar det var skeet, skulde han træde i Forbindelse med Rusland, men direkte og uden at søge at opnaae andre Magters Mægling, hvad der vilde være umuligt. Hvad der skilte Kongen fra Keiserinden, var fornemlig to Punkter, det ene var Garantien for den bestaaende anarchiske Forfatning, som Rusland havde faaet sig tilsagt ved Traktaten med Polen af 24 Februar 1768, det andet var Dissenternes Ligeberettigelse, som Rusland havde tvunget Rigsdagen til at vedtage i 1768 og derpaa givet international forbindende Kraft ved at optage den i ovennævnte Traktat. Af disse to Stridspunkter var Rusland „villig til at opgive det første, nemlig sin Garanti for Forfatningen" [2]), og om det end var umuligt heelt at frafalde Loven om Dissenternes Ligeberettigelse, vilde der dog næppe være Noget til Hinder for, at Antallet af deres Repræsentanter i Senatet og i Rigsdagen kunde indskrænkes. Vilde Kongen paa denne Basis forsøge at komme tilrette med Rusland, tilbød den danske Regering sin Understøttelse hos Keiserinden.

Stanislaus August fulgte Bernstorffs Raad, forsaavidt han udsonede sig med Czartoriskyerne, men for svag til at fastholde Noget ligeoverfor sine mægtige Frænder, maatte

---

[1]) Nr. 351. [2]) Det er interessant, at Bernstorff allerede i denne Depeche erklærer, hvad han i sine senere Depecher stadig gjentager, at Rusland var villig til at opgive Garantien for Forfatningen, naar Kongen iøvrigt vilde indgaae paa en Overeenskomst. Denne Tilbøielighed hos Rusland — hvorom der efter Bernstorffs og Scheels gjentagne og bestemte Udtalelser ikke kan være nogensomhelst Tvivl, og som Bernstorff iøvrigt selv senere forklarer ved at sige, at i Grunden havde Rusland slet ingen Interesse i at opretholde Garantibestemmelsen i Traktaten af 1768, da tidligere Traktater gave det tilstrækkelig Hjemmel til en Indblanding i Polens indre Anliggender, naar det vilde, cfr. Nr. 382 — denne Tilbøielighed synes ikke at være tidligere kjendt af Historikerne, see saaledes: Beer „Die erste Theilung Polens", I, pag. 244.

han antage deres Fordring om, at Rusland, foruden Garantien for Forfatningen, tillige skulde opgive hele Dissenterloven.

I en ny Depeche af 29 Juli[1]) trænger Bernstorff paa Kongen, at han ikke maa spilde eet Øieblik længere, thi „enhver Tvetydighed og Vaklen ere dødelige Farer". Kan der være noget Valg imellem Confederationen, som vil styrte hans Throne, og Rusland, som holder paa ham? Hans og Polens eneste Frelse er Rusland, og naar han, støttet af et mægtigt Parti, henvender sig til Keiserinden, naar hun seer, at hun kan have Tillid til ham, og at han „kun sætter sine Pligter høiere end sit Venskab med hende", saa vil hun ogsaa vise sig villig til at „opgive, hvad der kunde svække hans Myndighed hos Nationen". Og vel kan hun ikke forlade Dissidenterne, men det vil ikke være umuligt at finde en Mellemvei, „hæderlig for begge Parter og særlig heldbringende for Polen". — Saaledes raadede han Kongen, og paa samme Tid formanede han Dissidenterne og deres Fører, Hr. von Goltz, til at søge at vinde Czartoriskyerne istedetfor at forfølge dem med deres Had[2]), og i Petersborg anvendte han al sin Indflydelse for at fremme en Overeenskomst[3]). Da der opstod Tvivl hos Keiserinden, om det ikke vilde lette Operationerne imod Confederationen, at man tillige erklærede Kongen og Republiken Krig, afvendte Bernstorff denne Fare ved at forestille i Petersborg, at et saadant Skridt vilde medføre, at Polen kunde betragte sig som løst fra enhver Forpligtelse efter Traktaten af 1768 og efter Rigsdagsbeslutningerne om Dissidenterne, der saaledes idetmindste foreløbig vilde være ganske opoffrede, og dernæst, at andre Magter derved fik en maaskee forønsket Leilighed til at blande sig i Sagen, saa at en almindelig Krig vilde blive Følgen[4]). Det viste sig snart, at Stanislaus August ikke havde Mod til at følge Bernstorffs Raad, og denne søgte nu at bringe Rusland til at tage Initiativet til en Udsoning. I en Depeche af 2 September[5]) viste han, hvor mislig Ruslands Stilling for Tiden var i Polen. Ved det første Uheld, der ramte de russiske Vaaben, vilde hele Landet reise sig, thi der var ikke længere Spor af noget russisk Parti[6]).

---

[1]) Nr. 370. [2]) Nr. 370. [3]) Nr. 354 Note. [4]) Nr. 370. [5]) Nr. 373. [6]) Cfr. Beer, l. c., I, pag. 243.

Rusland havde ganske vist Kongen, men „saalænge han var uden Magt og Indflydelse paa sit Folk, var han kun en yderligere Vanskelighed for Rusland". Man maatte altsaa søge at skaffe ham et Parti i Landet, og dette kunde kun skee ved Hjælp af Czartoriskyerne, der vare de eneste blandt Magnaterne, der vilde holde, hvad de lovede. De maatte altsaa vindes, og Øieblikket dertil var gunstigt, thi Felttoget for 1769 var snart tilende, og de Fordele, Russerne havde vundet over Tyrkerne, havde tjent til mærkeligt at nedstemme Polakkernes Forhaabninger. Hvad den russiske Regering altsaa burde gjøre, var at tilbyde Czartoriskyerne en oprigtig Forglemmelse af Fortiden, Keiserindens fremtidige Tillid og Ledelsen i Polen, og paa samme Tid at gjentage Erklæringen om, at man opgav Garantien for Forfatningen og samtykkede i, at Dissidenternes Antal i Senatet blev begrændset. Det var meget muligt, at Czartoriskyerne ikke strax vilde være villige til at træffe en Overeenskomst, men tilsidst vilde de nok føie sig.

Allerede før denne nye Depeche ankom til Petersborg, havde Keiserinden af sig selv i det Væsentlige gjort, hvad Bernstorff ønskede. Den russiske Ambassadør Repnin, hvis Brutalitet ikke lidet havde bidraget til at gjøre Rusland forhadt i Polen, var bleven afløst af Wolkonsky, der godt egnede sig til Forhandlinger med Czartoriskyerne, da han under et tidligere Ophold i Warschau havde staaet i fortroligt Forhold til dem. Ved sin Tiltrædelse af Gesandtskabet afgav han offentlig den Erklæring, at „Garanti-Traktaten af 1768 ikke skulde komme til at gjøre noget Indgreb i Republikens Selvstændighed"[1], og Panin lod endvidere Czartoriskyerne vide, at Keiserinden ikke ubetinget fastholdt de nye Bestemmelser om Dissidenternes Ligeberettigelse. Freden vilde altsaa kunne gjenoprettes, naar Czartoriskyerne vilde sammenkalde en Pacificationsconfederation, og naar Catholikerne og Dissidenterne selv bleve enige om, hvorledes disse sidste skulde stilles. Det var rimeligt, at Dissidenterne, for at faae Ro, vilde finde sig i, at den catholske Kirke anerkjendtes som den herskende Religion i Landet, og at dens Bekjendere derfor bevarede Overvægten i Statens Styrelse,

[1]) Cfr. Beer l. c., I, pag. 244.

medens de selv lode sig nøie med en begrændset Ligestillelse. Naar en saadan foreløbig Enighed mellem de Paagjældende var opnaaet, vilde Keiserinden ikke modsætte sig, at den nye Overeenskomst afløste den bestaaende Ordning, og at altsaa hendes Garanti for denne sidste bortfaldt[1]).

Det var meget betydelige Indrømmelser og næsten større end Bernstorff selv kunde billige, thi det var at befrygte, at Dissidenterne kunde ansee sig som forladte af Rusland, og at de i deres Fortvivlelse vilde opgive saa meget af deres Ligeberettigelse, at man kunde forudsee, at Spørgsmaalet om nogen Tid vilde opstaae paany[2]). Men selv dette Forslag af Rusland, som ivrigt anbefaledes af den polske Resident i Petersborg, tilfredsstillede ikke de stive Czartoriskyer, der forlangte, at Rusland ikke blot skulde give efter i Realiteten, men ogsaa ydmyge sig i Formen. Alle Forestillinger om at opgive en saa umulig Fordring forbleve frugtesløse, Czartoriskyerne fastholdt, at Rusland skulde officielt tage Initiativet til at give efter paa alle Punkter, og da dette selvfølgelig afsloges, afbrød de alle videre Underhandlinger med de stolte Ord, at „Polen altid vilde vedblive at være Polen“[3]). Under deres Indflydelse sammenkaldte Kongen nu Senatet, der d. 30 September besluttede, at man skulde forsone sig med Tyrkiet og love Polens Neutralitet under Krigen med Rusland, paakalde Garanterne for Freden i Oliva 1660 imod Dissidenternes Fordring paa Ligeberettigelse, og til Rusland rette alvorlige Klager over Repnins Optræden i Polen samt en Opfordring til at opgive den i 1768 aftvungne Traktat osv. Alt dette var en fuldstændig Miskjendelse af Situationen. I Petersborg blev en polsk Afsending, Grev Oginsky, uden Videre afviist, og et Brev, som Kongen sendte Keiserinden, modtog intet Svar. Udlandet rørte sig ikke, og Alt, hvad Kongen opnaaede, var, at hans Fjender i og udenfor Polen nu aabent arbeidede paa at styrte ham og føre Kronen over paa en sachsisk Prinds. Dette lykkedes dog ikke, thi Frederik d. 2den beskyttede ham, fordi han uden at vide det tjente Preussens Planer bedst, og fordi det sachsiske Huses Magt ikke maatte styrkes,

[1]) Depeche fra Scheel af 8 August 1769. [2]) Nr. 373. [3]) See Depecher fra Scheel af 5 og 8 Septbr. 1769 i Note til Nr. 373.

Catharine d. 2den vilde ikke opgive ham, fordi han var hendes Værk, og Bernstorff erkjendte, at med alle sine Mangler var han dog den eneste mulige.

Endnu et Forsøg gjorde den danske Regering paa at redde Kongen og Polen. I December 1769[1]) forestillede Bernstorff i Warschau, at Keiserinden endnu var villig til at indgaae en Overeenskomst, men det var det sidste Øieblik, og Alt maatte være bragt i Orden inden Vinterens Ende. Ruslands Sprog var stolt, og Keiserinden havde tabt al Tillid til Czartoriskyerne, men hun vilde dog ikke „berøve Kongen hans Throne, Republiken dens Frihed eller Landet dets Provindser". Hvis Kongen havde været istand til at samle alle sine troe Undersaatter om sig for i Spidsen for dem at modsætte sig „rasende Fjender og paatrængende og ubequemme Venner", vilde det have været rigtigt ikke at give efter, men han havde gjort Forsøget ved Senatets Sammenkaldelse, og han saae nu Virkningerne deraf. Der var saaledes intet Andet for ham at gjøre, end ved klog Eftergivenhed at frelse sig og Landet fra Undergang. I Petersborg fremhævede Bernstorff derimod[2]), at Uenigheden ikke egentlig angik Realiteten, men kun dreiede sig om Form og Udtryk. Rusland kunde roligt oversee Polakkernes diplomatiske Misregninger, for kun at holde sig til det Væsentlige, som var at bringe en Overeenskomst tilveie, før Krigsoperationerne mod Tyrkerne med Foraarets Komme vilde begynde paany. For at opnaae dette, maatte Rusland overvinde sin Mistro mod Czartoriskyerne, thi de alene vare istand til at give Kongen den fornødne Styrke i Landet, og de kunde vindes, naar man istedetfor at true dem, vilde behandle dem som Mænd af Ære; Wolkonsky overdrev deres Modstand, og Bernstorff indestod for, at de nok vilde indsee, at deres Fædrelands Frelse afhang af dets Forbindelse med Rusland. Var Forsoningen med Czartoriskyerne først engang foregaaet, vilde det Øvrige føie sig af sig selv. Rusland havde allerede viist sig villigt til at opgive Garantien. Dissidenternes Stilling kunde ordnes paa det angivne Grundlag, og de Bestemmelser, der vare tagne paa Rigsdagen, kunde forandres. Paa disse Vilkaar vilde Stanislaus August kunne slutte sig til Rusland. Endelig

[1]) Nr. 378. [2]) Nr. 382.

advarede han det russiske Cabinet mod Kongen af Preussens Raad i denne Sag, thi han ønskede, at det ikke maatte komme til en Overeenskomst mellem de to Lande, og det stred mod hans Interesse, at Keiserinden skulde kunne støtte sig til et stærkt Parti i Polen[1]. Men alle Bestræbelser vare unyttige. I Petersborg var Forbittrelsen mod Czartoriskyerne nu bleven uovervindelig, og det var ikke langtfra, at Bernstorff selv blev mistænkt, fordi han vedblev saa ivrigt at tage deres Forsvar. I Warschau indviklede Kongen sig stedse dybere i uklare og konstige Forhandlinger til alle Sider, der skulde være hemmelige, men som idelig forraadtes og kun havde til Resultat at berøve ham Alles Tillid. Istedetfor at bruge Øieblikket, udsatte han stadig at tage nogen afgjørende Beslutning, haabende paa, at der maaskee skulde vise sig Noget, og saaledes forspildte han alle Chancer. Bernstorff havde tilsidst opfordret ham til at sende en betroet Mand til Panin for confidentielt og aabenhjertigt at forklare sig. Det afsloges. Bernstorff tilbød da selv, ikke som dansk Minister men som Panins personlige Ven, at være Mellemmand. Ogsaa det afsloges. Derimod forlangte Kongen, at Danmark skulde bevæge Rusland til at modtage Frankrigs Mægling, skjøndt Bernstorff allerede forlængst havde erklæret, at enhver Mægling var umulig, og at en Opfordring til Rusland om at antage Frankrigs Mægling ligefrem vilde blive opfattet i Petersborg som en Fornærmelse. Denne Begjæring afslog altsaa Bernstorff[2]. Dermed endte hans ufortrødne men utaknemlige Virksomhed for at redde Polen, om hvis Frelse han fra nu af opgav alt Haab. I Depeche af 21 April 1770 forudsiger han, at en Deling vilde blive Slutningsakten, og han antog, at Frederik d. 2den allerede i sin Sammenkomst i Neisse med Keiser Joseph d. 2den d. 25—29 August 1769 havde truffet Aftale derom[3].

Det var altsaa det første Resultat, hvortil Choiseuls Planer idetmindste havde givet den ydre Anledning. Ikke

---

[1]) Bernstorff bedrog sig ikke heri, og allerede i Februar 1769 havde Frederik d. 2den ved det saakaldte Lynarske Projekt søgt at bringe Ruslands Tanker hen paa Polens Deling. See om dette Forslags Oprindelse: Hist. Tidsskr. IV R., III B., pag. 619. [2]) Nr. 385. [3]) Nr. 389. Efter Beer l. c., I, pag. 291 skal dette dog ikke have været Tilfældet.

bedre gik det Tyrkiet, der ved hans Tilskyndelse havde ladet sig bevæge til Krigen med Rusland.

I første Øieblik havde den tyrkiske Krigserklæring fremkaldt stor Bestyrtelse i Petersborg, og man talte allerede om Afskedigelsen af Panin, hvem man gav Skylden for, at det var kommet saa vidt[1]). Kun Catharine tabte ikke Modet. Havde Tyrkerne strax begyndt Krigen, vilde Stillingen rimeligviis være bleven meget mislig for Russerne. men de lode et halvt Aar gaae ubenyttet hen. Først i Foraaret 1769 satte Storviziren sig langsomt i Bevægelse med Hæren, og da var Rusland beredt. Inden Sommerfelttogets Ende befandt Donaufyrstendømmerne sig i Russernes Hænder, og det var bleven aabenbart for Alle, at Tyrkiet ikke længere var den frygtelige Militairmagt, som tidligere havde bragt Europa til at skjælve. Det var denne Erfaring, som Choiseul havde hjulpet Rusland til at gjøre, og som det ikke glemte at følge i Fremtiden. Iøvrigt berørte den tyrkiske Krig ikke Danmark. Thi vel var Danmark efter Traktaten af 1765 forpligtet til at understøtte Rusland med Subsidier, men baade af financielle Grunde og for ikke at udsætte den danske Handel i Middelhavet for Farer, var det af Vigtighed at fritages derfor. Dette lykkedes virkelig, da Bernstorff forestillede det russiske Cabinet, at Traktaten ikke kunde være anvendelig, naar begge de contraherende Parter saae sig nødt til at ruste i Henhold til Traktaten, hvilket netop var Tilfældet med Danmark paa Grund af Forholdene i Sverig[2]). Derimod indtraadte et stort Antal af danske Officerer som Frivillige i den russiske Hær og kæmpede med stor Berømmelse mod Tyrkerne[3]).

Ligesaa fuldstændigt mislykkedes ogsaa Choiseuls Forsøg paa at drage Preussen bort fra Rusland. Forgjæves gav han Frederik d. 2den Anvisning paa Curland og Ermeland[4]); denne foretrak strax at fornye sin Traktat med Rusland af 1764, skjøndt den først udløb i 1772. Forhandlingerne herom frembød imidlertid Vanskeligheder, thi Keiserinden vilde først ikke paatage sig den forlangte Garanti for, at Anspach

---

[1]) Beer I, pag. 238. [2]) Nr. 353. [3]) Nr. 352. [4]) Beer l. c., I, pag. 253, Tengberg, stora nordiska Alliance, pag. 77, Smitt, l. c., Bil., pag. 3.

og Bayreuth skulde hjemfalde til Brandenburg, og Kongen paa sin Side vægrede sig ved at gaae videre end til at love at virke til, at Forfatningen i Sverig opretholdtes, idet han forbeholdt sig yderligere Overeenskomst for det Tilfælde, at det kom til Krig, „da han ikke paa Forhaand vilde forpligte sig til at deeltage i alle de Foranstaltninger, som det maatte behage Danmark og Rusland at blive enige om“[1]. Men hans Sammenkomst med Keiser Joseph i Neisse i August 1769 tjente til at gjøre Keiserinden ivrigere efter at sikkre sig Preussen, og saaledes kom da det nye Forbund istand d. 12 October 1769. Rusland paatog sig den forlangte Garanti, men til Gjengjæld viste Frederik d. 2den sig heller ikke umedgjørlig i det svenske Spørgsmaal. Som Bernstorff rigtigt havde forudseet[2], hjalp Udsigten til at kunne annectere Svensk-Pommern Kongen til at beherske sine broderlige Følelser for den svenske Dronnings Interesser saavidt, at han forpligtede sig til at besætte denne Provinds, dersom Sverig angreb Rusland eller hvis Regeringsformen af 1720 blev omstødt i noget væsentligt Punkt[3].

Fra denne Side havde Danmark altsaa Intet at befrygte, dersom det blev nødt til at gribe aktivt ind i de svenske Forfatningsanliggender. Ikke mindre gunstigt stillede England sig, thi det laae i dets Interesse at forhindre Frankrig fra at faae den afgjørende Indflydelse i Sverig, og det var altsaa villigt til at opretholde Forfatningen og til at afværge et eventuelt Angreb af Frankrig paa Danmark i denne Anledning. Det vilde under disse Omstændigheder ikke have været vanskeligt at bringe en dansk-engelsk Traktat istand, men dette convenerede ikke Bernstorff, thi det vilde af Frankrig opfattes som en Udfordring, og han agtede desuden ikke at forpligte Danmark til nogen modsvarende Ydelse uden Subsidier, som England ikke imod Parlamentets Forbud kunde tilstaae for Fredstid[4]. Det var derfor langt at foretrække, hvis man kunde opnaae de Fordele, man tilsigtede, uden at slutte nogen egentlig Traktat derom. Dette lykkedes. Ogsaa uden Traktat bar England sin Deel af Udgifterne ved Rigsdagen i Sverig og, rimeligvis under Paavirkning af Rusland,

---

[1]) Beer, I, pag. 271. [2]) Nr. 369. [3]) Tengberg, l. c., pag. 78—80, og XIV—XV. [4]) Nr. 359.

erklærede den engelske Regering officielt i Kjøbenhavn, at den vilde „betragte Fjendtligheder, som Frankrig kunde ville udøve mod Danmark, som om de vare rettede mod England selv“[1]. Hvor tilfredsstillende dette nu end var, satte Bernstorff dog ikke nogen ubegrændset Tillid til disse Løvter, thi den offentlige Mening i England var afgjort fredelig, Ministeriet var svagt, og det var desuden bekjendt, at den franske Regering havde stor Indflydelse paa flere af dets Medlemmer[2]. Men Bernstorff haabede, at man heller ikke let vilde komme i det Tilfælde at trænge til nogen Hjælp fra England, thi han indsaae stedse mere, at Choiseuls Trudsler ikke vare saa farlige, som de saae ud[3]. Det var saaledes med temmelig Ro, at den danske Regering kunde samle sin Opmærksomhed paa de svenske Anliggender.

Rusland havde ganske tiltraadt den Plan, som Bernstorff havde lagt for de to Regeringers Optræden i Forfatningssagen, og i Overeensstemmelse dermed skulde Escadrer strax udrustes i Kjøbenhavn og i Kronstadt, samt Landtropper holdes beredte. Det var ikke Meningen at true, men kun at sikkre sig mod en Overraskelse, og Rustningerne skulde derfor skee i al Hemmelighed; men man fik snart Kundskab i Sverig om de danske Forberedelser, hvorimod Intet der erfaredes om de russiske, hvad enten nu disse skeete langsommere eller Hemmeligheden derom bevaredes bedre[4]. Virkningen var, at der i Sverig opstod en stor Forbittrelse mod Danmark, og skjøndt Raadet meget vel vidste, at Hensigten med disse Rustninger ikke var at angribe Sverig, men kun at støtte Forfatningen, lod det sig dog drage med af den offentlige Mening, og d. 28 Marts blev der givet Ordre til at ruste Flaaden i Carlscrona. Dette gav Anledning til alvorlige Forklaringer af Bernstorff baade i Stockholm og i Petersborg[5], og Rustningerne synes at være blevne standsede foreløbig fra begge Sider. En Declaration, som Rusland vilde, at der skulde afgives i Anledning af den forestaaende Rigsdag, opgaves, da Danmark ikke

---

[1]) Nr. 365. [2]) Nr. 365, Note og Nr. 373. [3]) Nr. 365. [4]) Efter Malmstrøm, VI, pag. 105 Note, er der nogen Mistanke om, at den svenske Gesandt i Petersborg af Partihensyn ikke underrettede sin Regering om de russiske Rustninger. [5]) Nr. 360 og 363, Malmstrøm, VI, pag. 105.

vilde slutte sig til det russiske Udkast, der var holdt i en altfor skarp Form, og da Raadet i Sverig overhovedet frabad sig Afgivelsen af nogen Declaration[1]).

Midt i April var Rigsdagen traadt sammen i Norrkjøping. I de første Maaneder gik Alt efter Hoffets og Hatternes Ønske. Grev Fersen valgtes til Landmarskal med en overvældende Majoritet mod Møssernes Candidat, Rudbeck, og Talmændene i de tre andre Stænder hørte ligeledes til Hatternes Parti. Man skreed ufortøvet til Angreb paa Raadet, og i Slutningen af Mai forklaredes de ti Medlemmer af Raadet at have tabt Rigets Stænders Tillid og mistede deres Embeder, som besattes med Cheferne for Hatterne og for Hofpartiet. Da Grev C. F. Scheffer vægrede sig ved at indtræde i Ministeriet, overtog Grev Ekeblad Cancellipræsidiet med Baron Ulrik Scheffer som Cancelliraad. Dette Udfald kom ikke overraskende for den danske Regering, og Bernstorff mistvivlede ikke om at komme tilrette med Mænd som Fersen, Ekeblad og Scheffer, der vel under Trykket af de senere Aars Begivenheder havde forandret Anskuelser om Forfatningen, men som dog aldrig vilde kunne gaae saavidt, at de skulde ville gjenindføre Enevældet. Virkelig viste der sig Tilbøielighed hos dem til en Overeenskomst, men Forsøget strandede paa, at det danske Hof ikke vilde opgive sin Forbindelse med Rusland[2]). Ostermann og Juel ansaae det nu for rigtigst at nærme sig til C. F. Pechlin, der allerede forlængst havde tilbudt sin Tjeneste, men til hvis Paalidelighed Bernstorff kun havde liden Tillid[3]).

I Juni flyttedes Rigsdagen til Stockholm, og dette andet Afsnit af Rigsdagssamlingen antog efterhaanden en Charakteer, der kun lidet svarede til Hoffets Forhaabninger. Hidtil havde Landmarskallen udsat Behandlingen af Hovedspørgsmaalet, Forfatningsreformen, men nu kunde det ikke længere opskydes. Men det viste sig snart, hvormeget denne Udsættelse havde skadet Hoffets Udsigter til at opnaae en Forandring i de bestaaende Grundlove. Nu da Hatterne havde faaet Magten, behøvede de ikke længere Hoffets Hjælp, Forfatningen, der havde forekommet dem høist mangelfuld, da

---

[1]) Nr. 362, Malmstrøm, VI, pag. 107. [2]) Nr. 364 og 366. [3]) Nr. 356 Note.

det var Modstanderne, som regerede, viste sig ganske anderledes, da det var dem selv, der anvendte den, og, som det altid gaaer med et seirrigt Parti, begyndte der at opstaae Uenighed mellem dem, kort sagt, det gik ganske, som Bernstorff havde forudseet det[1]). Dertil kom, at det financielle Spørgsmaal krydsede det constitutionnelle og fremkaldte nye Partigrupperinger, og endelig havde Pechlin nu begyndt sine underjordiske Sprængningsarbeider. Før Rigsdagen aabnedes, vare nogle af Hattecheferne blevne enige med Hoffet om en Forfatningsreform, der vel forøgede Kongemagten paa Rigsdagens og især paa Raadets Bekostning, men som dog var langt fra at indføre noget Enevælde[2]). Man var imidlertid nu allerede kommen saa langt bort fra de Tanker, man dengang nærede, at der slet ikke længere blev Spørgsmaal om at fremme den Plan. Fersen, som ikke havde villet deeltage i hine Raadslagninger, søgte derimod at vinde Møsserne for et Forslag, der i det Væsentlige gik ud paa at ophæve de senere Grundlovsbestemmelser fra 1756 og 1766 og vende tilbage til Forfatningen af 1720 i dens oprindelige Skikkelse, og den eneste Udvidelse, som Kongemagten skulde opnaae, var en udtrykkelig Erkjendelse af, at Kongens Samtykke udkrævedes til Forandring af Love og Privilegier, maaskee ogsaa til Alliancer[3]). I og for sig var Bernstorff ikke uvillig til at gaae ind paa denne Plan, naar den undergik nogle Forandringer[4]). Hvad han altid fornemlig havde havt at indvende mod Ophævelsen af Forfatningsbestemmelserne af 1756, var, at naar disse Udenværker for Forfatningen af 1720 først vare opgivne, vilde Angrebet snart og med desto større Lethed rettes paa denne selv. Denne Indvending bortfaldt, dersom man samtidig med at ophæve hine Bestemmelser, paa anden tilstrækkelig Maade sikkrede Forfatningen selv mod en Overrumpling, og i dette Punkt mødtes han med Fersen. Men medens denne lod sig nøie med at værne om Forfatningen ved at forlange, at der til enhver fremtidig Forandring skulde udfordres, at Kongen, Raadet og alle fire Stænder vare enige derom, ønskede den danske Regering den Skærpelse deri, at enhver af disse fem Corpo-

[1]) Nr. 364. [2]) Malmstrøm, VI, pag. 107—109. [3]) Malmstrøm, VI, pag. 152, Tengberg l. c., Tillæg J. [4]) Nr. 375.

rationer eenstemmig skulde samtykke i Forandringen, saa at eet eneste Medlems Dissents i nogen af de fem Corporationer var tilstrækkelig til at hindre den, eller, dersom denne Fordring maatte synes overdreven, at Forandringen skulde antages med en qualificeret Majoritet af $^{3}/_{4}$ eller $^{4}/_{5}$ i hver af de fem ovennævnte Corporationer.

Det vilde være meget urigtigt, dersom man vilde bebreide den danske Regering herved at ville indføre i Sverigs Forfatning et liberum veto, ligt det, som forvoldte Anarchiet i Polen og som den selv arbeidede paa at faae afskaffet i dette Land. Thi det maa erindres, at medens liberum veto i Polen kom til Anvendelse paa alle Rigsdagsbeslutninger, var der her kun Spørgsmaal om at fordre Eenstemmighed til en Forandring af Forfatningen, og det, vel at mærke, efterat denne var ført tilbage til sin oprindelige, for Kongemagten mere betryggende Form. Hvis altsaa den danske Regering virkelig havde fastholdt Ønsket om, at Forfatningen ved en saadan Betingelse gjordes praktisk uforanderlig, vilde Paralellen dertil dog ikke kunne søges i det polske liberum veto, men derimod i de fleste constitutionnelle Forfatninger, saaledes som de existerede før 1848, og som ikke kjendte nogen legal Maade til at forandre den bestaaende Grundlov, der tvertimod betragtedes som evig og uforanderlig. Men det maa dernæst vel bemærkes, at den danske Regering i Virkeligheden slet ikke fastholdt dette Ønske, men tvertimod strax indskrænkede det til, at Forfatningsforandringen skulde vedtages med qualificeret Majoritet, altsaa netop til, hvad der nu er fastsat som Regel i mange Forfatninger. Forresten blev Sagen uden al praktisk Betydning, thi Fersens Forhandlinger med Møsserne bleve frugtesløse, og han maatte saaledes opgive den hele Plan [1]). Derimod kom Forfatningsspørgsmaalet i October Maaned til Forhandling i en stor secret Deputation. I Begyndelsen syntes det, at disse Forhandlinger skulde faae et for Kongemagten temmelig gunstigt Resultat. Men efterhaanden indtraadte heri et Omslag, hvortil rimeligvis de russiske Seire over Tyrkerne og den danske og den russiske Flaades kortvarige Forening i Øresund bidrog. Saaledes indskrænkede Udbyttet af den store Deputations Overlægninger

---

[1]) Malmstrøm, VI, pag. 155.

sig da sluttelig til Forslaget om en „Akt om personlig Sikkerhed og om Sikkerhed for Eiendomsretten“, der dog tillige gik ud paa at forbyde Stændernes Indblanding i Embedsbefordringer samt i Detaillerne af Retspleien og Administrationen, hvorved Raadets men ikke Kongens Magt forøgedes. Det synes imidlertid, at Deputationen endvidere havde paatænkt ved en anden Akt, der senere skulde foreslaaes, at ophæve Bestemmelsen fra den sidste Rigsdag om, at to paa hinanden følgende Rigsdages overeensstemmende Beslutning udfordredes til en Grundlovsforandring[1]).

Foreløbig forelaae altsaa kun Forslaget om Sikkerhedsakten til Stændernes Afgjørelse. Men nu viste Pechlin sin uovertræffelige Behændighed som Rigsdagspolitiker. Han havde forpligtet sig ligeoverfor Gesandterne til at faae alle Forfatningsreformer til at strande, og virkelig bragte han det, tvertimod Hoffets sikkre Forventning, til at Sikkerhedsakten forkastedes paa Rigsdagen d. 15 November, og hermed var der gjort Ende paa Reformsagen i denne Samling. Han antog det endog for muligt endvidere at styrte den nye Hatteregering og at gjenindsætte Møsserne i Raadet, altsaa at føre Tilstanden ganske tilbage til, hvad den havde været, før Rigsdagen samledes. Dette tiltalte Ostermann, hvorimod Juel ikke vilde indlade sig paa et saa voveligt Forsøg. Erfaringen viste, at den danske Gesandt havde dømt rigtigt, thi da Pechlin, for at føle sig for, fremkaldte et Forslag, der gik ud paa at hindre det secrete Utskott fra Forhandlinger med Frankrig, forkastedes dette med stor Majoritet d. 29 November, og det viste sig saaledes, at Hatterne, naar de sluttede sig sammen, endnu havde Overmagten[2]). Saaledes endte Rigsdagen d. 30 Januar 1770 uden at have medført nogen reel Forandring. Hatterne havde afløst Møsserne i Raadet, men Kongens Magt var ikke bleven større. Ogsaa paa dette Punkt var Danmarks og Ruslands Politik gaaet seirrig ud af Kampen[3]).

Saaledes vare Choiseuls Planer paa alle Punkter totalt strandede og havde netop ført til det modsatte Resultat af, hvad han havde tilsigtet. Som en fortvivlet Spiller, der for-

---

[1]) Malmstrøm, VI, pag. 160—62, Tengberg l. c., pag. 86. [2]) Nr. 383, Malmstrøm, VI, pag. 173. [3]) Nr. 380.

dobler sin Indsats for at vinde tilbage, hvad han har tabt, stod Choiseul allerede i Begreb med at fremkalde en ny Krig mellem Spanien og England, i hvilken Frankrig i Henhold til Familiepagten ikke kunde undgaae at blive inddragen. Han haabede i en ny almindelig Krig at finde Midler til at rede sig ud af de Vanskeligheder, i hvilke han saa uforsigtigt havde indviklet sig[1]). Men til Lykke for Europa fik han ikke Tid til at lade sin Konge spille dette nye „Spil", thi d. 24 December 1770 afskedigedes han af Ludvig d. 15de.

XXII.

Traktaten af 13 December 1769 og Bernstorffs Fald.

Danmarks Interesse af, at en formelig Traktat sluttedes med Rusland. Kongens Brev til Keiserinden af 2 September. Det russiske Cabinets Langsomhed. Traktaten af 13 December. Dens vigtigste Bestemmelser. Ruslands Garanti for eventuelle Erobringer paa den norske Grændse. Spørgsmaal om yderligere Alliancer med andre Magter. Danmarks Stilling efter Traktaten af 1769. Forberedelser til Bernstorffs Fald. Hoffets Reise til Holsteen i Sommeren 1770. Bernstorffs Brev til Kongen af 18 Juli. Hjemkomst til Kjøbenhavn d. 27 August. Den algierske Expedition og dens Følger. D. 15 September 1770 afskedigedes Bernstorff. D. 3 October forlod han Kjøbenhavn. D. 18 Februar 1772 døde han i Hamburg.

Medens disse Begivenheder efterhaanden udviklede sig, havde der hersket fuldstændig Enighed mellem de to Regeringer, og deres Samarbeide havde været virksomt og tilfredsstillende. Langfra at Danmark havde følt sig trykket i sit Forhold til det mægtige Rusland, havde den danske Regering i Virkeligheden ikke gjort eller undladt noget Skridt, uden forsaavidt dens egen Interesse bød den det, og med Sandhed kunde Bernstorff skrive til Juel[2]): „en lang Erfaring har lært os, at selv i de svenske Anliggender tilstaaer det altid bydende Frankrig sine Forbundsfæller hverken Myndighed eller Deel i Ledelsen, hvorimod Rusland, som man tillægger en saa stærk Lyst til at herske, aldeles ingen Vanskelighed gjør ved at aftale alle sine Forholdsregler med

---

[1]) Broglie, le secret du roi, II, pag. 306—307. [2]) Nr. 366.

Kongen og ved at tilstaae ham den Deel, der tilkommer ham, i Styrelsen, i Fortjenesten og i Æren for Operationerne". Forsaavidt kunde den danske Regering altsaa ikke ønske Mere. Men om end den Fare, der i Begyndelsen havde seet saa truende ud, allerede kunde ansees som væsentlig overstaaet, maatte man dog være belavet paa, at det tilsidst engang kunde lykkes den altid urolige og herskesyge svenske Dronning at fremkalde en Omvæltning i Sverig, og der var Tegn nok paa, at man der endnu stadig beskjæftigede sig med Planer mod Norge.[1]) I Tillid til Rusland havde Danmark paadraget sig Frankrigs Vrede og afslaaet Englands ganske vist lidet paalidelige Alliance, men om end Rusland hidtil ikke havde svigtet og der var al Rimelighed for, at det heller ikke i Fremtiden vilde det, saa manglede dog endnu det formelle Forbund, der skulde give den danske Regering fuld Sikkerhed for, at den ogsaa fremdeles kunde bygge sin Politik paa Forbindelsen med Rusland. Thi siden Keiserindens Brev af 31 Marts havde man i Kjøbenhavn Intet hørt om det Traktatudkast, som Grev Panin havde faaet Ordre til at udarbeide.

Men hvormeget Bernstorff end ønskede at paaskynde Traktatens Afslutning, vilde han dog Intet gjøre, der kunde opfattes, som om den danske Regering ansøgte om Alliancen med Rusland, thi derved vilde Forholdet faae Præget af en Underordnelse, som han aldeles ikke vilde modtage for Danmark. Han maatte altsaa indskrænke sig til indirekte at minde om Sagen. Det var formodentlig i denne Hensigt, at Tanken om et Besøg af Kongen i Petersborg gjenoptoges fra dansk Side i Juni Maaned; men det var umuligt for Keiserinden med et saa kort Varsel at træffe de fornødne Forberedelser til at modtage Kongen paa den Maade, som hun ønskede det, og Besøget maatte derfor atter opgives.[2]) Man besluttede sig nu til at bringe nyt Liv i Forhandlingen ved at besvare Keiserindens rigtignok allerede temmelig gamle Brev. Under 2 September tilskrev Kongen hende altsaa et egenhændigt Brev[3]), hvori hans oprindelige Forlangende om, at Mageskiftet strax skulde bringes til Udførelse, modificeredes derhen, at Keiserinden kun skulde bestemme „den Dag

---

[1]) Nr. 367. [2]) Nr. 371 Note. [3]) Nr. 371.

eller det Aar“. da Storfyrsten som myndig kunde stadfæste Traktaten og fuldbyrde Mageskiftet. Ved Siden deraf var der tillige en dunkel Antydning om en yderligere Sikkerhed ligeoverfor „menneskelige Tilskikkelser“, som det stod i Keiserindens Magt allerede nu at give Traktaten. I en samtidig Depeche til Scheel[1]) udtalte Bernstorff sig nærmere om disse to Punkter. Det første gik ud paa, at Keiserinden skulde lade Storfyrstens Myndighed, der efter det holsteenske Huses Love opnaaedes med det 18de Aar, altsaa d. 1 October 1772, allerede indtræde, naar han havde fyldt sit 17de Aar. Det andet Punkt havde Hensyn til den Mulighed, at Storfyrsten døde før Myndighedsalderen, i hvilket Tilfælde den svensk-gottorpske Linie arvede Holsteen, og den Fare altsaa opstod, at den svenske Konge vilde vægre sig ved at opfylde Traktaten af 1750. Hvad den danske Regering derfor ønskede, var, at Keiserinden for en saadan Eventualitet enten skulde erklære Mageskiftetraktaten som endelig, saa at dens provisoriske Charakteer kun traadte frem for det Tilfælde, at Storfyrsten naaede Myndighedsalderen, eller at hun i alt Fald skulde garantere Opfyldelsen af Traktaten af 1750.

Kongens Brev blev vel optaget i Petersborg, men det hjalp ikke, at Bernstorff havde skrevet til Scheel, at vel „vilde Kongen gjerne ansee det som et Bevis paa Keiserindens Tillid, at hun tilendebragte de andre Magters Anliggender som mere tvivlsomme, før hun tog fat paa, hvad der interesserede en Ven, der var saa sikker og paalidelig som Kongen, men denne Betragtningsmaade havde dog visse Grændser og maatte have dem“. Maaned gik efter Maaned, uden at man hørte noget Nærmere fra Petersborg om Sagen. I og for sig betydede denne Tøven Intet, thi den var nærmest kun begrundet i Panins sædvanlige Langsomhed og andre mere paatrængende Forretninger. Men for Bernstorff var den dog yderst pinlig, idet hans Modstandere ikke undlode at gjentage deres gamle Paastand om, at Rusland naturligvis ikke meente noget Alvorligt med det Hele, og han var ikke langtfra at tabe Modet ved „stadigt at see det Maal, som han nu i 20 Aar havde stræbt at naae, vige tilbage, jo mere han

---

[1]) Nr. 372.

syntes at nærme sig det". „Vidste Panin og Saldern Alt, hvad disse Udsættelser og denne Uvished lade mig lide, vilde de undertiden have Medfølelse med mig", skriver han d. 4 November til Scheel.[1]) Dog endelig lykkedes det dennes Bestræbelser at overvinde det russiske Cabinets Langsomhed, og i December modtog Filosofow Fuldmagt og Instrux til at afslutte Traktaten. Udkastet meddeeltes de danske Commissairer, hvortil som sædvanlig foruden Udenrigsministeren et Par andre af Conseillets Medlemmer vare udnævnte, og da det i det Væsentlige indeholdt, hvad den danske Regering efter Omstændighederne kunde vente at opnaae, og man desuden ønskede snarest muligt at tilendebringe Sagen, modtoges Udkastet, som det var forelagt, og undertegnedes d. 13 December 1769 af de danske Befuldmægtigede, uden at de forlangte et eneste Ord forandret deri.[2])

Traktaten af 1769 nærmede sig, saameget som det var Keiserinden muligt, til Udkastene af 23 Februar. Af de meget forstandige Grunde, som hun havde anført i sit Brev til Kongen, havde hun ikke kunnet opfylde Bernstorffs Ønske om strax at gjøre Mageskiftet endeligt. Derimod gik hun ind paa, hvad der var foreslaaet i Kongens Brev af 2 September og i Depechen af s. D. til Scheel, saa at det kun var ligeoverfor Storfyrstens Ret, at Mageskiftet skulde udsættes, medens dette i alle andre Retninger betragtedes som allerede gjennemført, og forsaavidt garanterede Keiserinden Kongen „den rolige Besiddelse af de holsteenske Lande mod enhver, der med hvilkensomhelst Adkomst eller under hvilkesomhelst Omstændigheder maatte ville forhindre eller forstyrre den" (Art. 13). Naar Kongen dernæst havde anmodet Keiserinden om allerede nu at bestemme, naar Storfyrstens Myndighed skulde indtræde og Mageskiftet altsaa kunde modtage sin endelige Sanction, imødekom hun dette Ønske ved at fastsætte hans Myndighedsalder til det fyldte 18de Aar. At fremskynde hans Myndighed yderligere, vilde meget let kunne medføre indre Farer for Keiserinden i Rusland[3]), men hvad Kongen ønskede, lod sig praktisk naae derved, at hun erklærede sig villig til, saasnart Storfyrsten havde fyldt det 17de

---

[1]) Nr. 376. [2]) Nr. 377, Danske Traktater, pag. 302. [3]) Nr. 371 Note.

Aar, at aabne Forhandlingerne om den endelige Mageskiftetraktat. Thi disse vilde tage endeel Tid paa Grund af alle de Detailler, som skulde ordnes, men Alt kunde være tilendebragt saaledes, at Undertegningen kunde finde Sted, saasnart han blev myndig (Art. 11). Paa denne Maade forenedes altsaa fuldstændigt Keiserindens og Kongens Interesse. Endelig kunde kun Storfyrsten selv give Traktaten Charakteren af en Familiepagt. Men hun kunde gjøre Forbindelsen saa fuldkommen, som begge Rigers Interesse anbefalede det, afslutte den uden nogen Tidsbegrændsning og udtale den Forventning, at Storfyrsten, saasnart han blev myndig, vilde forandre den til en Familiepagt. Dette skeete (Art. 12 og 14).

I alle andre Henseender gaaer Traktaten ind paa, hvad der var foreslaaet. Keiserinden billiger den danske Regerings Tanke om at give Forbundet større Vægt ved at udvikle den danske Marine betydeligt, og i Betragtning af, at dette vil blive til Fordeel for Rusland, lover hun at bidrage dertil ved i de følgende sex Aar aarlig i Archangel at levere uden Betaling det nødvendige Tømmer til Bygningen af to Linieskibe paa 60 Kanoner, samt i samme Tidsrum at tillade toldfri Udførsel fra Rusland af alle Slags Skibsfornødenheder til en Værdi af 200,000 Rubler aarlig (Art. 8). Til Gjengjæld lover den danske Regering at tillade et vist Antal af sine Søofficerer at indtræde i den russiske Marine, og forpligter sig til med et Varsel af sex Maaneder at overlade Rusland til Bemanding af dets Flaade 2000 danske Matroser (Art. 9). Iøvrigt stadfæstes Forbundet af 1765 (Art. 1), og Forholdet med Hensyn til Sverig bestemmes nærmere. I to Tilfælde indtræder casus foederis mod Sverig, nemlig 1° naar Forfatningen af 1720 omstødes heelt eller deelvis, saaledes at Stændernes Magt indskrænkes og Kongens Prærogativer udvides, og 2° naar Sverig angriber en af de forbundne Magter. Man vil ved Anvendelsen af de hidtil brugte Midler søge at afvende, at noget af disse Tilfælde indtræder, men for den Mulighed, at dette ikke maatte lykkes, forpligter hver af de contraherende Magter sig til at holde 20,000 Mand Landtropper og sin Flaade beredt. For at lette Danmark de hermed forbundne financielle Byrder, renoncerer Rusland paa Udredelsen af de i Traktaten af

1765 stipulerede Subsidier i den tyrkiske Krig til Beløb af 400,000 Rubler om Aaret (Art. 2—7). Endelig erklærer Keiserinden (Art. 10), at da hun vil betragte enhver Udvidelse af det danske Monarchie som en Udvidelse af hendes eget Rige, lover hun i Tilfælde af en fælles Krig med Sverig at garantere den danske Konge de Erobringer, han maatte gjøre paa den norske Grændse, og lover ikke uden Samtykke og Deeltagelse af Danmark at slutte nogen Fred eller Vaabenstilstand, høre paa noget Forslag derom eller at nedlægge Vaabnene, uden at der tilstaaes Danmark Erstatning for Krigsomkostningerne eller Afstaaelse af de gjorte Erobringer, heelt eller tildeels. Ligeledes lover Danmark ikke at indgaae nogen Fred eller Vaabenstilstand uden Samtykke og Deeltagelse af Rusland.

Man har i senere Tider troet i denne Artikel at finde et Bevis for, at den danske Politik paa Bernstorffs Tid tilsigtede at berede Sverig den Skjæbne, som kort efter rammede Polen, og at den af Begjærlighed efter at erhverve et Stykke Land ikke blot vilde opoffre et beslægtet Nabofolks Existents, men ogsaa lade Rusland vinde en Overvægt i Norden, som selvfølgelig meget snart vilde true Danmark selv. Intet er dog mere ubegrundet end en saadan Opfatning. Bernstorffs Politik var for det Første altid fredelig, og han „bad Himlen bevare sig for nogensinde at udgyde uskyldigt Blod for maaskee at vinde nogle Lande“.[1]) Men dernæst laae Intet ham mere paa Hjertet, end at Sverigs Integritet kunde bevares, thi det var Danmarks Formur imod Rusland. Intetsteds i alle hans talrige Depecher om Forholdet til Sverig er der derfor den fjerneste Antydning om, at Danmark i Tilfælde af en Indblanding i de svenske Anliggender skulde ville gaae videre end til at understøtte Forfatningspartiet til at opretholde Friheden, og Bernstorff var virkelig altfor fornuftig, til at han ikke skulde indsee, at den ringeste Landserhvervelse paa Sverigs Bekostning vilde optænde alle Svenskes brændende Had mod Danmark, at det vilde medføre den største Svækkelse for Staten at skulle bevare en saadan Besiddelse mod Indbyggernes egen Villie, og at naar Ruslands Naboskab i Holsteen var en uhyre Fare for Dan-

[1]) See Nr. 88.

mark, som af al Magt maatte fjernes, vilde det blive hundrede Gange værre, naar de to Lande nærmede sig og bleve Rivaler paa den skandinaviske Halvø. Bestemmelsen i Art. 10 havde derfor heller ikke nogen dansk Oprindelse. Rusland følte ikke den samme Interesse i Sverigs Bestaaen, og ligesom det derfor tilbød Preussen Svensk-Pommern, og beredte sig eventuelt paa, vel ikke selv at erobre Finland, men dog at løsrive det fra Sverig, med den Bagtanke, at det da snart vilde see sig nødt til godvillig at slutte sig til Rusland, saaledes meente det nu ogsaa paa samme Maade at burde give Danmark Udsigt til en tilsvarende Udvidelse. Da Grev Panin mundtligt udtalte dette til Scheel, svarede denne meget køligt og undvigende, idet han indskrænkede sig til at bemærke, at hvad Danmark ønskede, var, at Forfatningen blev opretholdt[1]). Mere kunde han selvfølgelig ikke gjøre, da han ikke havde Instructioner for en saa uventet Insinuation. Da nu det russiske Traktatudkast gav denne Tanke en bestemt Form, fandt Bernstorff saameget mindre Anledning til at forlange, at Artiklen derom skulde udgaae, som det jo altid laae i den danske Regerings egen Haand, naar Tilfældet indtraadte, at afslaae Erhvervelser paa Sverigs Bekostning, og da det fremfor Alt kom an paa ikke at udsætte Traktatens Afslutning, hvorfor, som ovenfor berettet, de danske Commissairer ogsaa uden Betænkning strax antog Udkastet, ganske som det var forelagt. Hvor liden praktisk Betydning Bernstorff tillagde den omhandlede Bestemmelse, fremgaaer bedst af en Depeche til Scheel af 20 December, i hvilken han udførlig omtaler alle de vigtigere Artikler af Traktaten og de Fordele, som deraf kunde opstaae for Danmark, men hvori han ikke med et Ord nævner Artikel 10.[2])

Havde Bernstorff overhovedet villet reise Indvendinger mod Traktatudkastet, var der en anden Artikel, der langt mere laae ham paa Hjertet at faae forandret, nemlig den, hvorefter den danske Regering forpligtede sig til paa Ruslands Requisition at overlade 2000 Matroser til Tjeneste ombord paa den russiske Flaade, thi det stred mod hans

[1]) Depecher fra Scheel af 10 Marts og 16 April 1769 og af 19 Jan. 1770. [2]) Note til Nr. 379.

Følelse, at disse Folk saaledes under fremmed Flag skulde vove deres Liv for en anden Sag end deres Fædrelands. Strax efter at Traktaten var bleven undertegnet, instruerede han derfor Scheel til at søge at faae denne Forpligtelse indskrænket, navnlig saaledes, at Folkene ikke skulde anvendes udenfor Østersøen[1]). I Begyndelsen viste Panin sig villig hertil, men Keiserinden satte altfor stor Priis paa en saa værdifuld Forbedring af Besætningen paa den Flaade, hun sendte til Middelhavet mod Tyrkerne, til at hun ganske skulde ville opgive denne Fordeel. Ikke destomindre opnaaede Scheel, at Antallet indskrænkedes for det nærmeste Aar, og saavidt muligt ogsaa for de følgende, til nogle hundrede[2]); med denne Indskrænkning maatte Bernstorff lade sig nøie og for Resten trøste sig med, at de Tjenester, dette Mandskab kunde yde Rusland i Krigen, vare „væsentlige Tjenester, som de gjorde deres egen Konge og Fædreland". Disse Par hundrede Matroser indskibedes altsaa, og paa samme Tid toge 7 danske Søofficerer, derimellem tre Commandørcapitainer, Tjeneste paa den russiske Middelhavsflaade, af hvilke en, Arf, fik Commando over en selvstændig Division. Det berettes, at de alle tjente med stor Udmærkelse.

Traktaten af 1769 indeholdt Intet om de yderligere Alliancer, som de to contraherende Magter kunde indgaae, og her var det Punkt, paa hvilket Anskuelserne skilte sig noget som Følge af de mere eller mindre bevidste forskjellige Formaal og de Styrendes forskjellige Charakterer. Keiserinden fastholdt sin Tanke om et stort nordisk Forbund, i hvilket Sverig, Preussen og England skulde indtræde, og det er efter hendes herskesyge Natur næppe rimeligt, at hun alene vilde anvende det i defensivt Øiemed. Bernstorff derimod tænkte kun paa at sikkre Freden i Norden og saavidt muligt bevare den i det øvrige Europa. Dertil vilde en Familiepagt mellem Danmark og Rusland, hvortil Sverig, naar Omstændighederne tillode det, kunde slutte sig, i og for sig allerede være tilstrækkelig, navnlig naar Danmarks Sømagt modtog en saadan Udvikling, som han tænkte sig. Ved at drage Preussen og England til sig, udsatte man sig

---

[1]) Nr. 379. [2]) Nr. 386, 387.

for ved dem at trækkes ind i deres Stridigheder med Østrig og Frankrig, hvortil endelig kom, at Danmarks Stilling i et saaledes udvidet Forbund vilde blive betydeligt ringere end hvis det alene omfattede Rusland og i sin Tid Sverig. Hvad Bernstorff derfor helst vilde, var, at Danmark skulde vedligeholde venskabelig Forbindelse, ikke blot med Preussen og England, men, saavidt muligt, ogsaa med Frankrig[1]), uden dog at binde sig til nogen af disse Magter, samt at Rusland vilde følge det samme Exempel. Foreløbig idetmindste gik det, som han ønskede. Vildledt af et urigtigt Rygte om, at Stænderne skulde have anbefalet Regeringen at slutte Forbund med Danmark og Rusland, havde Keiserinden tilbudt en Alliance i Stockholm, hvorimod Bernstorff ansaae det for klogere at afvente et Initiativ fra svensk Side. Erfaringen viste Hensigtsmæssigheden af denne Tilbageholdenhed, thi det russiske Forslag forblev ubesvaret, og de Instructioner, som det secrete Utskott efter Sædvane efterlod Regeringen til Veiledning for de udenrigske Anliggender, forbød Afslutning af enhver Alliance.[2]) Ligesaa lidet førte Forhandlingerne mellem Rusland og England til noget Resultat.[3]) Paa den anden Side havde Preussen efter Fornyelsen af Traktaten med Rusland under 12 October 1769 opgivet sine tidligere forgjæves Forsøg paa at skille Rusland fra Danmark[4]), og viste sig nu paa engang meget ivrig for ligeledes at afslutte en Traktat med sidstnævnte Land, hvad Panin varmt anbefalede i Kjøbenhavn. Skjøndt Bernstorff kun var lidet tilbøielig hertil, deels fordi han i det Hele mistroede Frederik d. 2den, deels ogsaa af den ovenangivne Grund, at man ved en saadan Forbindelse kunde blive draget ind i europæiske Forviklinger, vilde han dog ikke paa Forhaand afslaae Forslaget og erklærede sig derfor villig til Forhandlinger, men paa det Vilkaar, at Alliancen kun skulde angaae de nordiske Anliggender, og at Preussen tog Initiativet ved at sende en Gesandt til Kjøbenhavn, hvor Frederik d. 2den siden Kongens Reise i 1768 kun havde været repræsenteret ved en Sekretair. Hvad enten

[1]) Nr. 397. [2]) Nr. 380 Note, Malmstrøm VI, pag. 173—75, Tengberg l. c., pag. 89—90. [3]) Nr. 380 og 383. [4]) Nr. 368 og Nr. 381.

det nu var, at Forslaget ikke havde været alvorlig meent fra Preussens Side, eller at Frederik d. 2den ikke længere havde Interesse for et Forbund, naar det kun skulde angaae Norden, saa hørtes der ikke videre om Sagen, og Forholdet mellem de to Hoffer vedblev at have den samme kølige Charakteer som hidtil.[1])

Alt syntes saaledes at føie sig, og efter tyve Aars utrættelige Arbeide stod Bernstorff endelig nærved sit Maal. I det næste Aar, 1771, skulde den definitive Mageskiftetraktat sluttes og i 1772 vilde den og Familiepagten blive gjennemførte. Det dansk-norske Monarchies Eenhed fra Elben til Nordcap vilde da være fuldendt. i Alliancen med Rusland havde Staten vundet en Sikkerhed, som den franske eller den engelske Alliance aldrig havde ydet den, og naar Danmark-Norge blev en Sømagt af første Rang, vilde de forenede Riger være en uundværlig Allieret, som Rusland maatte gjøre Alt for at bevare. Der aabnede sig saaledes en vid Udsigt til Magt og Tryghed, under hvilken den dansk-norske Handel kunde udbrede sig i alle Verdensdele og gavnlige Reformer fremme Agerbrug og Industri. Overalt arbeidede de to Regeringer sammen i fuld Eendrægtighed. Da Rusland ikke havde nogen Repræsentant i Paris, anmodede Keiserinden om, at den danske Gesandt tillige maatte give hendes Regering Meddelelser om, hvad der foregik, og da hun ikke havde synderlig Tillid til Gleichen paa Grund af hans nære Forbindelse med Choiseul, bad hun om, at han maatte blive forflyttet. Bernstorff opfyldte begge disse Forlangender, men, vel at mærke, fordi han selv allerede i længere Tid havde været misfornøiet med Gleichen, og idet han forbeholdt sig selv at meddele det russiske Cabinet de Efterretninger fra det danske Gesandtskab i Paris, som kunde interessere det, og den samme Tjeneste ydedes den preussiske Konge, da han bad om det og Panin anbefalede det.[2]) I Sverig forberedte de to Regeringer sig allerede paa den tilkommende Rigsdag og traf i Fællesskab Foranstaltninger til at danne sig et fast og sluttet Parti.[3]) I Petersborg, kunde Bernstorff med Sandhed skrive til Kongen, at „denne betydede Mere end næsten alle andre Souveræner, man lyt-

[1]) Nr. 383, 86, 88. [2]) Nr. 381 med Note og 388. [3]) Nr. 390.

tede til hans Raad endog fremfor dem, der kom fra den preussiske Konge. hans Gesandt nød en Tillid og behandledes med en Udmærkelse, som de største Magters Ambassadører forgjæves stræbte efter, under de meest critiske Omstændigheder havde Keiserindens Ambassadør i Stockholm havt Ordre til uden Betænkning at følge de Instructioner, som herfra gaves den danske Gesandt, og fremmede Fyrster søgte at vinde den danske Regerings Understøttelse, naar de vilde opnaae Noget i Petersborg". [1]) Saaledes var Stillingen i Foraaret 1771 og med Tillidsfuldhed saae Bernstorff Fremtiden imøde, thi aldrig havde Danmark staaet saa godt. Men alle disse stolte Forhaabninger skulde skuffes og netop nu, da Bernstorff stod paa sit Høieste og hans Politik havde vundet en Seir, som meget Faa havde troet mulig, styrtedes han ved en Intrigue, der ikke engang, som dog de tidligere, kunde paaskyde Hensynet til Statens Vel, og ved et Lune af en Konge, hvis Villieløshed ikke længere var en Hemmelighed for Nogen.

Struensee, der som Læge havde ledsaget Kongen paa dennes europæiske Reise, var i Foraaret 1769 blevet udnævnt til Lecteur hos Kongen, over hvem han snart vandt en betydelig Indflydelse. Han synes imidlertid i Løbet af 1769 ikke at have viist nogen synderlig Interesse for Statssager, men hovedsagelig kun at have levet for sine Fornøielser. Først i Vinteren 1769—70 begyndte han at nære ærgjerrige Planer, især da han efterhaanden ogsaa havde vundet Dronningens Gunst, som i Foraaret 1770 gik over til en ubegrændset Intimitet. [2]) Bernstorff, der hverken havde Tid eller Lyst til at beskjæftige sig med Forholdene ved Hoffet, havde hidtil ikke lagt videre Mærke til denne nye Yndling, og han var vel endog snarere velstemt for en Mand, der bestræbte sig for at nærme Kongen til Dronningen og i det Hele syntes at udøve en gavnligere Indflydelse paa ham end tidligere Yndlinger. [3])

I Sommeren 1770 skulde Hoffet som sædvanlig reise til Holsteen, og denne Reise blev skjæbnesvanger for Bernstorff

[1]) Nr. 391. [2]) Reverdil, pag. 153. [3]) Suhms Beretning hos Molbech, l. c., pag. 633, og „Authentische Aufklärungen über die Geschichte der Grafen Struensee und Brandt", 1788, pag. 45 og 46. Jfr. om dette Skrift Molbech, l. c., pag. 500—502.

og for Danmark. Enkedronning Sophie Magdalenes Død d. 27 Mai nødte Kongen til at udsætte Afreisen indtil d. 18 Juni. Først aflagdes der et Besøg (fra d. 23 Juni til d. 5 Juli) hos Prinds Carl af Hessen paa Gottorp, hvor han og Prindsesse Louise boede, efterat de i Juli 1769 vare vendte tilbage fra Hanau og Prindsen var bleven udnævnt til Statholder i Hertugdømmerne.[1]) Derfra begav Hoffet sig til Travendal, hvor Intriguen begyndte at udvikle sig. Grev Ranzau-Ascheberg indfandt sig her for at hilse paa Kongen, og det blev snart bekjendt, at denne vilde ansætte ham i Krigscollegiet og behandlede ham med særlig Naade. Denne Mands hele Fortid, hans aabne Fjendskab mod Rusland, som iøvrigt kun havde reent personlige Motiver, og hans fuldstændige Ubrugbarhed for Statstjenesten nødte Bernstorff til, skjøndt uopfordret, at fraraade Kongen i de bestemteste Udtryk at anvende en Mand, hvis blotte Nærværelse ved Hoffet nødvendigvis maatte vække Keiserindens stærkeste Mistro til Kongens virkelige Hensigter. Dette mærkelige Brev af 18 Juli[2]) blev imidlertid uden Virkning. Kongen eller rettere Dronningen og Struensee, der fra tidligere Tid var nøie lieret med Ranzau, fastholdt Beslutningen. Ligesaa frugtesløse bleve de indtrængende Forestillinger, som Bernstorff i en Samtale gjorde Ranzau selv, idet han appellerede til dennes Fædrelandskjærlighed og bad ham blot at ville vente, indtil den endelige Mageskiftetraktat kunde blive afsluttet. Ranzau afslog dette, men lovede dog kun at ville beskjæftige sig med den militaire Administration og ganske at afholde sig fra Politik. Det samme Løvte gav Kongen Bernstorff.[3]) Men det var let at see, at man havde videre gaaende Planer. Bernstorff kunde ikke skjule for sig selv, at Kongen ganske havde vendt sig fra ham, og man sparede ikke paa alleslags Krænkelser og smaalige Drillerier, maaskee haabende paa, at han saaledes skulde bringes til selv at begjære en Afskeed, som man dog endnu følte en vis Undseelse ved at give ham.[4]) Men Bernstorff vilde ikke frivillig trække sig tilbage fra en Plads, som Hensynet til

---

[1]) Cfr. Nr. 393. [2]) Nr. 391. [3]) Reverdil, pag. 157, Molbech, l. c., pag. 644, cfr. Nr. 393. [4]) See Suhms Optegnelser, citerede hos Molbech, l. c., pag. 645.

Landets Vel bød ham at hævde, saalænge der endnu var noget Haab tilbage. Han beredte sig altsaa til taalmodig at bære alle personlige Krænkelser og rettede derimod sine Bestræbelser paa at berolige det russiske Hofs Mistro ved at forestille i Petersborg, at Ranzaus Udnævnelse ikke vilde have politiske Følger.[1]) Dette var dobbelt nødvendigt, da paa samme Tid Saldern viste sig misfornøiet af reent personlige og egennyttige Grunde.[2]) Imidlertid blev Dronningens og Struensees Indflydelse daglig stærkere. Kongens tidligere Yndling, Grev Conrad Holck, afsattes fra sin Hofstilling med Ordre til strax at forlade Hoffet[3]), og den største Deel af Hofholdningen sendtes til Kjøbenhavn for ikke at genere Coalitionen ved sin Nærværelse.[4]) Kongen og Dronningen tilbragte nogle Dage paa Ascheberg, hvorhen det synes, at Bernstorff ikke ledsagede dem. Ligesaa lidet var han tilstede ved den Sammenkomst, som de kongelige Personer havde med Dronningens Moder, der, forskrækket ved de Rygter, der allerede vare komne til England, havde begivet sig til Fastlandet for at raade sin Datter til Forsigtighed og for at indskærpe hende Nødvendigheden af at bevare Bernstorff, som altid havde været høit anseet af det engelske Kongehuus. Sammenkomsten var først bestemt til at finde Sted i Brunsvig, men Dronningen paaskjød et Ildebefindende for at undgaae den. Endelig maatte hun dog finde sig i at see Prindsessen af Wales i Lüneburg d. 16—17 August, men hun undgik enhver fortrolig Samtale med hende, hvem det heller ikke lykkedes ad andre Veie at indvirke paa sin Datter.[5]) Skyerne trak saaledes stedse tættere sammen. Dronningen beherskede fuldstændigt Kongen, og selv beherskedes hun af Struensee, som dreves frem af sin egen Ærgjerrighed og desuden af Ranzau, der trods sit Løvte til Bernstorff stadigt ophidsede ham mod denne og hans Politik. Bernstorff gjorde Alt, hvad han formaaede for at redde sit Værk, som han vidste vilde falde med ham selv, og han nedlod sig endog til at søge en Samtale med Struensee, hvem han besvor at sige sig, om det var Dron-

---

[1]) Nr. 392 og 393. [2]) Nr. 394. [3]) Nr. 393, 395. [4]) Molbech, l. c., pag. 637—640. [5]) Molbech, l. c., pag. 646—47, Reverdil, pag. 158—60.

ningens Hensigt at hindre den hidtil fulgte Politik. Struensee benægtede dette, men ikke destomindre fastholdt han og Dronningen deres Beslutning om at skille sig af med den ubequemme Minister.[1]) Keiserinden og Grev Panin, der med Opmærksomhed fulgte, hvad der foregik, ønskede Intet mere end at gribe ind for at sikkre Bernstorffs Stilling, men denne frabad sig paa det Bestemteste ethvert saadant Skridt, saameget mere som han stolede paa de Løvter og Forsikkringer, som vare ham givne.[2]). Den 27 August vendte endelig Hoffet tilbage til Frederiksborg, og her ventede der Bernstorff en meget ubehagelig Efterretning.

I Efteraaret 1769 havde Deyen af Algier, formodentlig tilskyndet af Choiseul, brudt Traktaten af 10 August 1746 og erklæret Danmark Krig under det Paaskud, deels at den danske Regering skulde have tilstaaet andre end danske Undersaatter algierske Søpas, deels at Danmark understøttede Portens Fjender. Det var en meget stor Fare for den betydelige Fragthandel, som danske Skibe drev paa Middelhavet, men Bernstorff, som fuldkomment indsaae Vanskeligheden ved en Krig med Barbareskerne[3]), vilde ikke skride til at foretage en Expedition, før alle fredelige Midler maatte vise sig frugtesløse. Foreløbig indskrænkede Regeringen sig altsaa til at sende et Par Fregater til Middelhavet for at convoiere de danske Skibe. Consul Arreboe havde maattet forlade Algier, men vedligeholdt Forbindelser i Regentskabet, som man haabede kunde bringe en Overeenskomst istand. Forsøget mislykkedes imidlertid. Bernstorff havde desuden strax henvendt sig til Porten, og denne sendte i November en tyrkisk Officeer til Algier med Ordre til Deyen om at gjenoprette Freden. Dette var den bedste Gjendrivelse af det ene af de to paaberaabte Motiver til Fredsbrudet, og hvad det andet angik, fremlagde Bernstorff de Instruxer, efter hvilke algierske Søpas meddeeltes, og opfordrede forgjæves den algierske Regering til at paavise noget Tilfælde, hvor man havde fraveget de traktatmæssige Regler. Men Intet hjalp, Deyen vægrede sig ved at adlyde Sultanens

---

[1]) Reverdil, pag. 157. [2]) Nr. 395. Som det heraf sees, er det urigtigt, hvad der berettes i „Authentische Aufklärungen", pag. 51, om at Bernstorff skulde have begjært Ruslands Mellemkomst. [3]) Cfr. Nr. 202.

Ordre, og man nødtes altsaa til at skride til alvorligere Forholdsregler, saasnart Aarstiden tillod disse. I Foraaret 1770 afseilede Schoubynacht Fr. Chr. Kaas med 3 Linieskibe, 2 Fregater og 2 Bombardeergalioter. Hans Instruxer vare meget maadeholdne. Den danske Regering indskrænkede sig til at forlange Fornyelse af den tidligere Traktat og Tilbagegivelse af de opbragte danske Handelsskibe samt Løsladelse af de danske Fanger, uden at begjære Erstatning for sine Rustninger. Deyen afslog imidlertid enhver Underhandling, saalænge Flaaden befandt sig paa Algiers Rhed, og Kaas maatte da skride til Angreb. Det viste sig snart, at Krigsskibene ikke vare istand til at tilintetgjøre de stærke Batterier, og da Kaas under disse Omstændigheder aabnede et Bombardement paa Byen, vare Galioterne altfor svage i Constructionen, saa at de sprang læk ved Rystelsen. Dette Uheld i Forbindelse med en stærk Sygelighed mellem Mandskabet og ugunstig Vind nødte Flaaden til at forlade Algiers Rhed og først søge Havn i Port Mahon, for senere, med Efterladelse af nogle Krydsere, at gaae tilbage til Kjøbenhavn for at reparere.[1]) I og for sig var Sagen ikke af stor Betydning. Det vilde koste lidt Mere at udsende en ny og stærkere Expedition, og imidlertid maatte man lade de danske Skibe gaae under Convoi. For at lede denne nye Udrustning og tillige at undersøge Grundene til den første Expeditions slette Udfald, nedsattes en Commission[2]), af hvilken Ranzau og en anden af Bernstorffs Fjender, Gähler, bleve Medlemmer. Det synes imidlertid ikke, at Bernstorff opfattede denne Commissions Nedsættelse som et fjendtligt Skridt mod sig, og han forudsaae vistnok ikke, at Commissionen vilde komme til det Resultat, at han havde tøvet for længe med at foreslaae kraftige Forholdsregler og at han ikke havde forlangt tilstrækkelig Styrke til Expeditionen.[3]) At han havde benyttet Vinteren, da et Angreb ikke

[1]) Nr. 384, 396 cfr. Note til Nr. 376. [2]) Molbech, l. c., pag. 648—649, angiver d. 4 September som den Datum, under hvilken Commissionen nedsattes. Men naar han angiver, at samme Dag udgik, foruden dette, to andre kgl. Reskripter, af hvilke det ene ophævede Censuren, saa er idetmindste dette sidste Punkt urigtigt, thi Censurens Ophævelse er af 14 September. [3]) Garde: den dansk-norske Sømagts Historie efter 1700, pag. 258.

vel kunde foretages, til at søge at ordne Sagen ad fredelig Vei, var utvivlsomt rigtigt, og mindst passer denne Beskyldning sig i deres Mund, der efter to Aars fortsatte Rustninger endte med at opgive en ny Expedition og foretrak d. 16 Mai 1772 at kjøbe Fred af Deyen ved at betale ham, hvad han forlangte. Og hvad det andet Klagepunkt angaaer, maa det vel erkjendes, at, selv om det forholder sig, som det berettes, at han til Oversecretairen for Marinen, Danneskjold-Laurvig, havde opgivet den Styrke, som efter hans Mening udfordredes til Expeditionen, var dette selvfølgelig kun et Forslag, som ikke kunde befrie den sagkyndige Myndighed for Ansvaret i et reent militairt Spørgsmaal, for ikke at tale om, at Bernstorff ikke kunde forudsee, at man, istedetfor at sende forsvarlige Bombardeergalioter, lod sig nøie med at kjøbe et Par Handelsskibe, der gav efter i alle Sammenføininger, da de skulde bruges til den Tjeneste. Vilde man endelig søge en Undskyldning for Marinebestyrelsen deri, at den havde maattet lægge de Oplysninger om de algierske Forters Styrke, som den havde modtaget fra Udenrigsdepartementet, til Grund for sine Forberedelser, kunde det vel altid være et Spørgsmaal, om det ikke snarere var Marinens egen Sag at skaffe sig Kundskab om dette Punkt ved sine Krydsere, der vare stationerede i Middelhavet, men i alt Fald vilde Feilen da være at søge hos den danske Consul Arreboe og ikke hos Bernstorff personlig.[1])

Men det gjaldt kun om at finde et Paaskud, og dertil kunde den Algierske Sag altid tjene. D. 15 September 1770, da Bernstorff netop havde sat sig til sit Arbeide, modtog han en Haandskrivelse fra Kongen, hvori denne afskedigede ham fra hans Post som Oversecretair for det tydske Cancelli og de udenrigske Anliggender, men lod ham beholde Sæde og Plads i Conseillet. „Han læste Brevet i alvorlig Taushed og reiste sig med de Ord: „jeg er afskediget fra mit Embede“, idet han med Taarer i Øinene tilføiede: „Almægtige, velsign dette Land og Kongen“. Ingen Klage og intet saarende Ord undslap ham, han beskyldte Ingen og forsvarede sig ikke. Faa Uger efter forlod han Kjøbenhavn

---

[1]) See om den Algierske Expedition i det Hele, Reverdil, pag. 166—169, 277—281, Garde, l. c., pag. 255—260.

d. 3 Oktober; denne Mellemtid havde han kun anvendt til at trøste sine Venner".[1]) I sit Svar paa den kongelige Haandskrivelse bad han sig fritaget for sit Sæde i Conseillet, hvad der bevilgedes ham.[2])

Hermed endte Bernstorffs offentlige Liv. For ikke at compromittere sine Venner og for ikke selv at komme i en falsk Stilling, besluttede han at trække sig tilbage til Godset Borstel i Holsteen, som han havde faaet med sin Hustru, men som han havde overladt sin Svigermoder til Beboelse. Der var Plads nok paa det store Slot, og saalænge Bernstorff var Minister, havde han altid været en velkommen Gjæst hos Fru von Buchwald, men nu da han var falden, nægtede hun at modtage ham og sin Datter i deres eget Huus. Han leiede sig da en Bolig i Nærheden og tilbragte senere Vinteren i Hamburg og Sommeren paa sit fædrene Gods Wotersen[3]), beskjæftiget med Studering og omgivet af en Kreds af Venner, derimellem Brodersønnen, A. P. Bernstorff, der havde fulgt sin Onkel, og de betydeligste Lærde, som befandt sig i Hamburg og Omegnen.[4]) Med stor Interesse fulgte han Begivenhederne i Kjøbenhavn, og den Brevvexling, han vedligeholdt med sine Venner, viser, hvor inderligt han havde sluttet sig til Danmark, om hvis Fremtid og Lykke alle hans Tanker dreiede sig. Den 17 Januar 1772 faldt Struensee, men Bernstorffs Fjender, Ranzau og Osten, vare mægtigere end nogensinde. Selv ventede han sig derfor Intet af den nye Regering, og dog synes det, at man idetmindste fra nogle Sider har tænkt paa at kalde ham tilbage og at betroe ham Styrelsen.[5]) Men i alt Fald blev man hindret fra at udføre dette Forsæt, thi d. 18 Februar 1772 døde Bernstorff i Hamburg efter nogle Dages Sygdom, ikke fuldt 60 Aar gammel.[6]) Efterretningen om hans Død modtoges overalt

---

[1]) Eggers: „Denkwürdigkeiten aus dem Leben des kgl. dänischen Staatsministers A. P. Grafen von Bernstorff", pag. 50—51, „Authentische Aufklärungen", pag. 52—54. [2]) Nr 398. [3]) Reverdil, pag. 169—170. [4]) Han modtog ogsaa Besøg der af gamle Venner, saasom af Overkammerherre, Grev D. Rewentlow og af Reverdil, see „Ueber des Leben und den Charakter des Grafen J. H. v. Bernstorff", 1777, pag. 108, Reverdil, pag. 245—46. [5]) Brev fra Prinds Carl af Hessen af 23 April 1772 i Asseburgs „Denkwürdigkeiten", pag. 368, Reverdil, pag. 346, 374, 380—81. [6]) „Ueber des Leben und den Charakter des Grafen Johann Hartwig Ernst v. Bernstorff", pag. 103—122, Asseburgs „Denkwürdigkeiten", pag. 403—407.

med Sorg, fra alle Sider søgte man at vise sin Taknemlighed for de Tjenester, han i 38 Aar havde gjort Landet, og den Miskjendelse, der havde forfulgt ham, idetmindste paa den sidste Deel af hans Løbebane, maatte nu vige for Erkjendelsen af, at Danmark i ham havde tabt en af de dygtigste og hæderligste Mænd, som nogensinde have styret dets Skjæbne.

Som bekjendt efterlod Bernstorff ingen Børn, og hans Enke, Charitas Emilie von Buchwald, som han havde ægtet d. 27 December 1751, døde først d. 26 Mai 1820 i Weimar, hvor hun havde bosat sig.

XXIII.

Bidrag til Bedømmelsen af Bernstorff.

Hans Humanitet, Sands for Videnskab og Konst, Interesse for Fattige, Religiøsitet, politisk Liberalisme, Uegennyttighed. Ubillig Bedømmelse af hans Styrelse i Almindelighed Hans Virksomhed udenfor sit egentlige Departement: Fremme af Videnskab og Konst, Krigs- og Finantsvæsen, Landbovæsen. Indvirkning paa Handel og Industri. Styrelse af Hertugdømmerne. Ledelse af Udenrigsdepartementet. Indvendinger mod hans Politik. Hans personlige Virksomhed. Det diplomatiske Corps. Beskyldning for kun at have villet bruge tydske Diplomater. Pressen. Samtidens og Eftertidens Dom om ham.

Blandt det forrige Aarhundredes Statsmænd er der næppe nogen, der gjør et saa sympathetisk og harmonisk Indtryk som Bernstorff. Medens det gaaer med Frederik d. 2den, Choiseul, Kaunitz og Pitt, som med saamange andre af Historiens Storheder, at de tabe ved at sees paa nærmere Hold, er det Modsatte Tilfældet med ham, thi med sin overordentlige diplomatiske Dygtighed, i hvilken han ikke stod tilbage for nogen af sine Samtidige, forbandt han en virkelig ophøiet og ædel Charakteer, altid i Ligevægt og ligesaa langt fra Overmod i Lykken som fra Modløshed i Ulykken, beskeden og anerkjendende ligeoverfor Andres Fortjenester, hensynsfuld selv mod dem, der havde krænket ham dybest, og i en mærkelig Grad fordomsfri.

Grundtonen i hans Væsen var en høi Grad af Humanitet. Den prægede hans Form og Fremtræden saaledes, at det blev sagt om ham, at „et Afslag af ham, naar han ikke kunde hjælpe, var behageligere at modtage end Manges Tilsagn af,

hvad man ønskede af dem".[1]) Den gjennemtrængte hans Forhold til hans Venner og Fjender, thi ligeoverfor de første bevarede han Velvillie og Overbærenhed, selv naar de svigtede ham[2]), og mod de sidste viste han en saa stor Høimodighed, at Samtid og Eftertid ofte have bebreidet ham at overdrive sin Forsonlighed eller vel endog have misforstaaet den som Svaghed eller som Tegn paa ond Samvittighed.[3]) Den træder endvidere frem i hans Interesse for Videnskab og Konst. Han havde faaet en meget omhyggelig Opdragelse, der væsentlig ledes af hans Morfader, Georg d. 1stes dygtige hanoverske Statsminister; senere havde han gjort grundige Studier ved de betydeligste tydske Universiteter, og i de Aar, han tilbragte i Dresden og Warschau, ved Carl d. 7des Hof og i Frankrig, havde han anvendt sin Fritid til at følge Aandsudviklingen i Europa, og navnlig havde han i Paris sluttet sig til den nye literaire Retning, med hvis Coryphæer og Skrifter han gjorde nøie Bekjendtskab. Denne levende Interesse bevarede han hele sit Liv. Skjøndt ved Fødsel og Stilling henviist til Hoflivet, foretrak han dog, saavidt det var ham muligt, at leve med Videnskabsmænd, og det er bekjendt, at Klopstock, der dengang betegnede et betydeligt Fremskridt i den tydske Smag og Poesie, ved ham opnaaede en sorgfri Stilling i Danmark og tilbragte nitten Aar i hans Huus og daglige Omgang. Han holdt saaledes stadig Skridt med, hvad der foregik i det 18de Aarhundredes rige Aandsliv, fortsatte sine Forbindelser med sine Venner i Frankrig, brevvexlede med Montesquieu og Hénault indtil deres Død, og ligesom man nu holder militære Attachéer ved Gesandtskaberne for at være nøie underrettet om Krigskonstens Udvikling, saaledes ansatte han Mallet som Secretair ved Gesandtskabet i Paris med det Hverv at meddele ham Alt, hvad der foregik af videnskabelig Interesse.[4]) Unge Videnskabsmænd vare sikkre paa at finde Understøttelse hos ham ikke blot med Penge, men ogsaa med Raad. Selv gjennemsaae han Johan Heinrich Schlegels Historie om

---

[1]) „Ueber das Leben" etc., pag. 139. [2]) Saaledes mod C. F. Scheffer og Choiseul. [3]) Saaledes mod Danneskjold, see Apologien, cfr. Suhms „Brev til Kongen", mod Saint-Germain, see Reverdil, pag. 100 og 114, mod Struensee, see Molbech, l. c., pag. 633. Cfr. „Ueber das Leben" etc., pag. 140. [4]) Instrux af 1 November 1766.

de Oldenborgske Konger[1]), og han fremkaldte det eneste betydelige Arbeide, som Danmark har frembragt paa Folkerettens Omraade, nemlig Skriftet „de la saisie des bâtiments neutres", hvis Forfatter M. Hübner i de mange Aar, han ved Bernstorffs Hjælp kunde opholde sig i Udlandet, vedligeholdt en fortrolig Privatcorrespondance med sin Beskytter.[2]) Endelig førte hans Humanitet ham ogsaa til at antage sig de Fattige og Syge. I 1762 sattes han i Spidsen for Fattigvæsenet i Kjøbenhavn, og denne By kan væsentlig takke ham for Anlæget af Frederikshospital 1752, af Opfostringshuset 1753 og af Almindelig-Hospital 1766.[3]) Opfostringshuset skulde iøvrigt efter hans Tanke, ved Siden af at virke som Velgjørenhedsanstalt, tillige tjene til at forsyne Industrien med indenlandske Arbeidere, der kunde gjøre Indkaldelsen af fremmede unødvendig.

Men hvor paavirket Bernstorff end var af den franske Oplysningsretning, fulgte han den dog ikke i dens Yderligheder. Han var saaledes meget religiøs, men hverken Pietist som Lynar eller dogmatisk Orthodox som Danneskjold. Som Minister optraadte han ved enhver Leilighed til Forsvar for de undertrykte Protestanter i Frankrig, Østrig, Würtemberg og Polen, og som Privatmand beskjæftigede han sig ivrigt med den Tanke at lade forskjellige tydske religiøse Skrifter oversætte paa Fransk for at modarbeide Voltaires Angreb paa Christendommen.[4]) Men han var tillige meget tolerant og beskyttede altid den ærlige Tvivler mod Forfølgelse, thi „det er saa godt", sagde han, „at see en Mand have Samvittighed."[5])

Ogsaa i sine politiske Anskuelser var han liberal. Det gjør et eiendomligt Indtryk at see ham, Ministeren hos en absolut Monark, tage det mecklenburgske Ridderskab og de würtembergske Stænder i Forsvar mod deres Landsherrer, og skrive til C. F. Moser, at „han ved sin ihærdige Modstand mod fyrstelig Vilkaarlighed var bleven Martyr for en

[1]) „Ueber das Leben" osv., pag. 84, N. M. Petersen: „den danske Literaturs Historie", V, 1, pag. 22. [2]) „Danske Samlinger for Historie" etc., IV B., pag. 297 fgd. [3]) „Ueber das Leben", pag. 21—26, 43—52. [4]) Det var navnlig Nøsselt: „Vertheidigung der christlichen Religion" og Jerusalem: „Betrachtungen", cfr. „Ueber das Leben", pag. 147. [5]) Ibid., pag. 149 fgd.

god og retfærdig Sag, som baade Nutid og Fremtid vilde yde al Ære.“ [1]) Øiensynlig nærer han en ikke ringe Forkjærlighed for det constitutionelle System, og opfatter fortræffeligt Forholdet mellem de forskjellige Statsmagter. [2]) Han læser med stor Interesse Hübners Breve om England og dets Forfatning, og berømmer selv dens Principer, dens Agtelse for den individuelle Frihed og Uafhængighed, samt Ministrenes Selvstændighed, Maadehold og personlige Hæderlighed, om han end som Udenrigsminister idelig maa beklage, at det er saa vanskeligt med en parlamentarisk Regering at forene en fast og kraftig Politik udadtil. [3]) Naar han forsvarer den svenske frie Forfatning, er det ikke blot af dansk-politiske Grunde, men ligesaa vel fordi han anseer den som lykkeligst for det svenske Folk, og selv Frihedens Udskeielser i Polen lade ham ikke mistvivle om, at Feilene kunde rettes, uden at Principet selv opgaves. Alt dette bragte ham vel ikke et Øieblik til at tænke sig Muligheden for Danmark af en Forandring i de bestaaende forfatningsmæssige Forhold, men han viste sig altid som en afgjort Fjende af Despotie og Undertrykkelse [4]), og skjøndt han selv tilhørte den høieste Adel og stammede fra et Land, hvor aristocratiske Fordomme beherskede hele Samfundslivet, traadte han dog, selv naar det laae udenfor hans Embedsomraade, med det største Eftertryk op mod fornemme Personer, saasnart de havde krænket Statens og Moralens Love [5]), afviste dem, naar de uden Dygtighed og kun i Tillid til deres Byrd forlangte Ansættelse i Statens Tjeneste [6]), og derimod skjænkede han sin fulde Fortrolighed til Borgerlige, naar de fortjente den, saasom A. Schumacher, Dreyer, Hübner osv.

Ligesom han saaledes var fjern fra den fornemme Indbildskhed, som sædvanlig udmærkede hans Landsmænd, saaledes besad han heller ikke en anden Egenskab, som man var vant til at betragte som charakteristisk for dem, nemlig Havesyge. Langt fra at berige sig i sine forskjellige

---

[1]) Nr. 260. [2]) Nr. 249. [3]) Nr. 330 o. fl. a. [4]) „Ueber das Leben“, pag. 134. [5]) Saaledes mod Grev Danneskjold-Laurvig, da han havde bortført Jomfru Rose, see Charlotte Biehl: „Breve om Frederik d. 5te“ i Hist. Tidsskr., l. c., pag. 286. [6]) See saaledes Skr. af 16 December 1752.

Embedsstillinger, skriver han i 1766, at „sytten Aars Tjeneste i Udlandet og femten Aar i Ministeriet havde kostet ham Mere end 250,000 Daler af hans egen Formue, og endnu maatte han aarlig lægge 10—12,000 Daler af sine egne Indtægter til, hvad han modtog af Staten“.[1]) I 1764 skjænkede Kongen ham det nuværende Bernstorff, hvortil der dengang hørte Bøndergods af meget betydelig Udstrækning, men saa elendigt og udpiint, at det saagodtsom slet ingen Indtægt afgav. Som bekjendt tilstod han Bønderne Arvefæste paa saa gunstige Vilkaar, at de meget hurtigt bleve velstaaende[2]), og da han desuden der opførte en kostbar Hovedbygning til Sommerbolig for sig, blev han just ikke rig ved den kongelige Gave. Efter Kongens Ønske, som gjerne saae, at Ministrene og andre fornemme Folk byggede sig Gaarde i den nye Deel af Kjøbenhavn, opførte han sig der til Vinterbolig et Palais, som senere kom til at udgjøre en Deel af Prindsesse Carolines. Disse Udgifter, i Forbindelse med at han meente at skylde sin Stilling og det Land, hvis Minister han var, at føre et anseligt Huus og modtage i stor Stil, medens han for sin egen Person levede meget tarveligt og simpelt, og endelig den Omstændighed, at han ansaae det for sin Pligt, saalænge han var Minister, at hellige hele sin Tid til sin officielle Virksomhed, og derfor overlod Bestyrelsen af sine Godser til Andre, — Alt dette havde til Følge, at han, der var kommen til Landet som en rig Mand, vilde være død i trykkede Forhold, dersom ikke de to Aar, der laae mellem hans Afskedigelse og hans Død, havde givet ham Tid til at bringe sine Sager i Orden igjen.[3])

Men jo mere Bernstorff ved sine private og offentlige Egenskaber ragede høit op over sine Colleger i Regeringen, desto større er ogsaa det Ansvar blevet, som man har lagt paa ham, og baade hans Samtid og Eftertiden have været tilbøielige til at give ham Skylden for, hvad enhver af dem efter sine Forestillinger og Anskuelser har havt at udsætte paa Forholdene, som de vare her hjemme under hans Styrelse,

---

[1]) See Apologien, pag. 32, hvor der ved en Trykfeil staaer 750,000 Daler, see Reverdil, pag. 50. Cfr. et Exempel paa hans Uegennyttighed Nr. 129 i Noten og „Ueber das Leben“, pag. 129. [2]) „Ueber das Leben“, pag. 35, og Eggers, l. c., pag. 43. [3]) „Ueber das Leben“, pag. 106.

uden at undersøge, om Manglen faldt ind under hans Forretningsomraade, eller vel endog om det overhovedet stod i nogen Enkeltmands Magt at afhjælpe den. Naar man saaledes har lagt ham den tydske Indvandring tillast, der i mange Henseender kuede Nationens selvstændige Udvikling i Løbet af det attende Aarhundrede, har man glemt, at den var begyndt længe før ham, og at den fortsattes efter ham, hvad der tilstrækkelig viser, at den havde dybere og almindeligere Aarsager, der vare uafhængige af ham.[1]) Det er derfor aabenbart ubilligt at gjøre ham ansvarlig for Indvandringen af andre Fremmede end dem, som han indkaldte i Landet, og det skal senere vises, at han med Hensyn til dem næppe fortjener nogen Bebreidelse. Ligesaa lidet kan det med Rette forekastes ham, at det var Conseillet og altsaa fornemlig ham, der styrede[2]), thi han kunde ikke gjøre for, at Frederik d. 5te afskyede Forretninger, og man fik senere under Christian d. 7de Leilighed nok til at gjøre den Erfaring, at Landet var betydelig bedre tjent med at styres af Ministre, til hvem Kongen havde Tillid og som fortjente den, end med at Kongen, under Paavirkning af fremmede Indflydelser, hvert Øieblik truede med at omstøde en omhyggelig overveiet og møisommelig gjennemført Politik. Det var netop Bernstorffs Dyd, at han fast og bestemt gik sin egen Gang og aldrig indlod sig paa Transaktioner, som kun give halve Resultater; men ligesaa vist er det ogsaa, at han aldrig tilsidesatte det Hensyn, der skyldtes Kongen. Ligesom han derfor i sine Forestillinger til denne altid fuldstændig lægger Sagen og dens Grunde for hans Øine, saaledes var han ogsaa altid omhyggelig for den kongelige Værdighed, og ved enhver Leilighed udtalte han, med en undertiden næsten altfor vidt dreven Omhu, at det var Kongen selv og ham alene, der tog Beslutning i Statens Sager. Naar man endelig har bebreidet Bernstorff Finantsernes og Krigsvæsenets slette Til-

---

[1]) N. M. Petersen l. c., V, 1, pag. 12 og 50. De Fremmede favoriseredes allerede betydelig mindre under Frederik d. 5te, cfr. Langfeldt: „Anekdoter til Frederik d. 5tes Historie“ i Suhms: „nye Samlinger“, III, pag. 14 fgd. [2]) Ch. Biehls Breve om Frederik d. 5te, l. c., pag. 321, om Christian d. 7de, l. c., pag. 362—63. At Bernstorff hindrede Sophie Magdalene fra at tage Plads i Conseillet, var aabenbart en stor Fortjeneste, see ibid., pag. 347.

stand, betragter man ham som en Premierminister, der kunde gribe afgjørende ind i alle Statsstyrelsens Grene, men det var han ikke. Som det synes, har der vel flere Gange været Spørgsmaal om at udnævne ham til Storkantsler, men det berettes, at han selv paa sine Venners Raad afbøiede det.[1]) Forholder dette sig virkelig saaledes, er det ikke vanskeligt at indsee, hvad der bevægede ham til at afslaae en Værdighed, som vilde have fristet en mindre besindig Mand. Han følte, at han var fremmed i Landet og uden mægtige Familieforbindelser, som kunde støtte ham ligeoverfor den Skinsyge, en saadan exceptionnel Stilling vilde fremkalde hos Alle, og om han end tilfulde kjendte Landets udenrigske Forhold og Interesser, var det Samme dog ikke Tilfældet med den indre Administration, og han tilstaaer selv, at „han aldeles Intet forstod af Finantsvæsenet“.[2]) Men skjøndt han ikke havde en Premierministers Ret til at gribe ind i alle Dele af Styrelsen, kunde han dog synes som Medlem af Conseillet at have havt fuldstændig Leilighed til at see Manglerne og Forpligtelse til at søge dem afhjulpne. Dog heller ikke dette var Tilfældet. For det Første maa det erindres, at vel forelagdes i Reglen Regeringssagerne i Conseillet, men de kunde dog ogsaa gaae udenom dette og refereres for Kongen gjennem Cabinettet eller direkte af vedkommende Collegium[3]), hvad der rimeligvis netop var Tilfældet med financielle og militære Sager. Men dernæst var Behandlingen i Conseillet af andre Sager end dem, der henhørte under de to Cancellier, meget lidet udtømmende. De refereredes af vedkommende Collegiums første Deputerede, men den fornødne specielle Sagkundskab var ikke, eller behøvede i alt Fald ikke at være repræsenteret i Conseillet. Den egentlige Styrelse af disse Anliggender laae saaledes hos Collegierne, og Behandlingen i Conseillet maatte væsentlig blive en Formsag. Under saadanne Omstændigheder vilde det have været meget undskyldeligt, om Bernstorff havde holdt sig udelukkende til sit Departement, og naar han desuagtet strakte sin Indflydelse langt udenfor dette, saavidt det kunde skee

---

[1]) „Authentische Aufklärungen“, pag. 40, Molbech l. c., pag. 581—82. [2]) Apologien, pag. 25. [3]) See Aschehoug: „Statsforfatningen i Norge og Danmark indtil 1814“, pag. 583 fgd., cfr. „Danske Samlinger for Historie osv.“, V, pag. 129.

uden at fornærme hans Colleger[1]), var dette en Tjeneste, han gjorde Landet, og som man ikke kunde forlange af ham.

Naar vi nærmere ville bestemme hans Virksomhed som Minister og da begynde med de Gebeter, som laae fjernere fra hans egentlige Omraade, maae vi først berøre hans Bestræbelser for at fremme Konst og Videnskab i Landet. Det var ham, som indkaldte Botanikeren Georg Christian Oeder, Physikeren Christian Gotlieb Kratzenstein, Theologerne Johan Andreas Cramer og Balthazar Münter, Lægerne J. J. von Berger og Clemens Tode, og nær var det lykkedes ham at vinde Euler for Danmark, da denne berømte Astronom og Mathematiker saae sig nødt til at forlade Tydskland. Det var imidlertid ikke blot dygtige tydske Lærde, som han saaledes drog hertil, han var ligesaa ivrig, naar det gjaldt franske, saasom Roger, Reverdil og Mallet. Disse Mænd vare fremmede, men de udfyldte Huller i det danske Aandsliv, som vi dengang ikke selv vare istand til at udfylde, og foruden at de bragte Liv og Bevægelse ind i mange Retninger af Videnskaben, gave de ogsaa Stødet til vigtige Forbedringer i Landets materielle Forhold, saaledes som Tilfældet var med Reverdil og Oeder, der gjorde sig til Talsmænd for Landboreformerne. Man har ikke destomindre bebreidet Bernstorff, at han kaldte disse Mænd herind, og beskyldt ham for at foretrække fremmede Videnskabsmænd for danske og i det Hele for at have ringeagtet dansk Sprog og Videnskabelighed. Men naar man som yderligere Bevis for det Første har anført, at den bekjendte Niebuhrske Expedition til Arabien, der var hans Værk og for hvilken han selv affattede en udførlig Instruction[2]), væsentlig bestod af tydske Lærde, idet kun et af dens Medlemmer (Cramer) var dansk og et andet (Forskål)[3]) svensk, saa have nyere Forskninger viist, at dette ikke var hans Skyld, idet han først men forgjæves havde henvendt sig til danske Viden-

[1]) Hvor forsigtig Bernstorff i saa Henseende var, sees paa mange Steder, saaledes i Apologien, pag. 22, „Ueber das Leben", pag. 135 cfr. Nr. 111 osv. [2]) Instr. af 15 Dec. 1760. [3]) Forskål betragtedes i Sverig som politisk Agitator paa Grund af sine „Tanker om medborgerlig Frihed", see de Geer i „Svenska Academiens Handlingar", LVII, pag. 321—22.

skabsmænd.[1]) Og hvad den sidste Beskyldning angaaer, er det vel rigtigt, at han ikke kunde Dansk, men denne Mangel havde ikke synderlig praktisk Betydning dengang, da saagodtsom alle nogenlunde dannede Danske forstod Tydsk, og i alt Fald deelte han denne Mangel med saa mange andre danske Ministre, saasom Schulin, Moltke, ja endog den langt senere Christian Reventlow.[2]) Men Bernstorff sørgede for, at Christian d. 7de kom til at lære Dansk[3]), det var ham, som bevægede Kongen til at understøtte „Selskabet til de skjønne og nyttige Videnskabers Forfremmelse“, der stiftedes 1759 og netop havde til Formaal at fremme Udviklingen af dansk Literatur og dansk Sprog.[4]) Ligeledes see vi ham med ærbødig Respect for Traditionen overholde, at Traktater mellem Danmark og Sverig affattedes paa Dansk og Svensk, saa at enhver af de to Contrahenter kun undertegnede sin Text, idet den ene talte sit Sprog og den anden forstod det. Saaledes afsluttedes Union maritime af 1756, skjøndt hverken Ministeren eller Gesandten, som dengang var Asseburg, forstod Originaltexten og derfor maatte hjælpe sig med Oversættelser.[5]) Hvor uregelmæssigt dette Forhold end var, viser det dog i alt Fald ikke Ringeagt for det danske Sprog eller Tilbøielighed til at skyde det tilside. Endelig understøttede Bernstorff ogsaa danske Videnskabsmænd og Digtere, hvad der f. Ex. var Tilfældet med Jens Schielderup Sneedorff og Evald.[6]) Ikke mindre Interesse viste han for Konsten. Det

---

[1]) Gosch: „Udsigt over Danmarks zoologiske Literatur“, II. Afd., 1. Bd, pag. 438. [2]) See Molbech, l. c., pag. 650, og Schiern: „Engelstoftiana“ i Hist. Tidsskr. V R., II B., pag 364—65. Et andet Exempel er den Grev U. A. Holstein, der i 1762 var Gesandt i Mecklenburg og under Struensee blev Overpræsident i Kjøbenhavn, thi skjøndt hans Slægt allerede i to Generationer havde været bosiddende i Sjælland (Holsteinborg), forstod han dog ikke et Ord Dansk, see Molbech, l. c., pag. 663. [3]) See Molbech, l. c., pag. 537, og Langfeldt: „Anekdoter om Frederik d. 5tes Historie“, l. c., pag. 28: „med Hensyn til de kongelige Børn, fornemlig Kronprindsen, befaledes det, at der kun maatte tales Dansk med og for ham, for at Dansk kunde blive hans Modersmaal“. [4]) N. M. Petersen, l. c., V B., II Afd., pag. 251 fgd. Klopstock nævnes her som den, der vandt Kongen for Sagen, men efter Klopstocks Forhold til Bernstorff falder denne Beretning væsentlig sammen med, hvad der anføres i „Ueber das Leben“, pag. 88, hvor Selskabet imidlertid urigtigt kaldes „for det danske Sprog og de skjønne Videnskaber“. [5]) Nr. 61. [6]) „Ueber das Leben“, pag. 84 og N. M. Petersen, l. c., V, 2, pag. 362.

var ham, som indkaldte Sally og Jardin, og vore offentlige Samlinger skylde ham meget værdifulde Erhvervelser, navnlig af Malerier, Kobberstik og Medailler.

Indtil 1762 havde Bernstorff ikke havt Anledning til at tvivle om, at Finantserne og Krigsvæsenet i det Hele vare i en ordentlig Tilstand, men ved Forberedelserne til den russiske Krig kom han til den modsatte Erkjendelse. Hvad Krigsvæsenet angaaer, siger han selv[1]): „indtil 1762 troede jeg Armeens Tilstand god, og jeg maatte troe det, da jeg hverken havde Leilighed eller Ret til at tvivle derom. Siden det Tidspunkt og indtil D. M.s Thronbestigelse har jeg kun altfor meget talt om den Uro, som dens Tilstand har foraarsaget mig, og de Forestillinger, som min Troskab har tvunget mig til at gjøre, have kostet mig Venner, som jeg agter og som jeg savner. Dette Faktum er altfor notorisk til at kunne benægtes, og altfor bekjendt, til at jeg troer mig det tilladt at dvæle yderligere derved". Det er herefter rimeligt, at det skyldtes Bernstorff, at den nye danske Hær-Ordning af 3 August 1763 og Forordn. om Krigsstyrelsen af 28 October s. A., hvilken sidste med ubetydelige Forandringer forblev gjældende lige indtil 1842, bleve vedtagne, om han end senere, da Saint-Germain gik videre i sine Reformer, fandt disse for kostbare og byrdefulde for Landet. For Finantsernes Vedkommende havde han vistnok en væsentlig Deel i, at den financielle Sagkundskab, efterhaanden som der indtraadte Vacancer, blev repræsenteret i Conseillet, navnlig ved Thott, der, før han overtog danske Cancelli, havde siddet i Rentekamret, og ved Moltke og Reventlow, der begge havde Sæde i financielle Collegier. Endvidere bevirkede han, at Overskattedirectionen oprettedes 1764 som øverste Finants-Collegium[2]), i hvilket den dygtige Baron Carl Schimmelmann blev Deputeret, og for indirekte at kunne controllere den financielle Styrelse, maaskee ogsaa for i Tide at skaffe sin Brodersøn, som han opdrog til sin Eftermand, Leilighed til at erhverve de Kundskaber til Landets indre Administration, som han selv manglede, fik han A. P. Bernstorff indsat som Deputeret i Rentekamret, i General-Toldkamret, og senere i Overskatte-

[1]) Apologien, pag. 32—33. [2]) Apologien, pag. 26.

directionen. ligesom han ogsaa i nogen Tid var Medlem af General-Lands-Oeconomie- og Commerce-Collegiet samt af den ugentlige tydske Cancellisession, hvori de udenlandske Sager behandledes.[1]) Naar man iøvrigt saa stærkt har angrebet Finantsbestyrelsen under Frederik d. 5te, glemmer man, at denne overtog Riget med en betydelig Gjæld. som Christian d. 6te havde stiftet[2]). En stor Deel af Udgifterne under hans Regering fremkaldtes dernæst ved Erhvervelsen af Pløn, af Glücksborg og af de vestindiske Øer, samt ved Udvidelsen af den udenlandske Handel. og disse Udgifter kom efterhaanden og endog meget snart tilbage med gode Renter. Andre Udgifter vare absolut nødvendige. navnlig Omkostningerne ved Mageskiftesagen, ved Armeens Forøgelse og Sammendragning i Holsteen samt ved de svenske Anliggender, og med Hensyn til dem er Spørgsmaalet altsaa kun. om de overstege, hvad der var nødvendigt. Tages Alt dette med i Betragtningen, bliver Finantsernes Underballance i Frederik d. 5tes Tid næppe saa overraskende, og Bernstorff havde ikke i sine egne Departementer ladet det mangle paa fornuftig Oeconomie. I den diplomatiske Tjeneste undgik han enhver overflødig Udgift, endog ved Leiligheder, hvor man ellers dengang meente. at alle financielle Hensyn maatte vige for Dynastiets Værdighed[3]), og vel forøgede han noget Danmarks diplomatiske Repræsentation i Udlandet, men dette skete efter fornuftig Beregning af den Fordeel, han deraf kunde drage. og ikke af Ostentation. Med idetmindste een af disse nye Poster forholdt det sig iøvrigt paa en særegen Maade. Under Syvaarskrigen indtraf det Tilfælde, at anselige Godseiere i Tydskland ønskede at finde en Beskyttelse mod Krigens Trængsler i en diplomatisk Charakteer og derfor, selvfølgelig uden Gage, tilbød deres Tjeneste i den Deel af Tydskland, hvor de boede. Det var paa denne Maade, at en Grev Beust i 1757 blev udnævnt til dansk Gesandt i den oversachsiske Kreds. idet Bernstorff ikke betænkte sig paa at modtage et Tilbud. som satte ham istand til at erhverve en Agent paa et Sted, der

---

[1]) See Eggers, l. c., pag. 20 fgd. [2]) I Apologien, pag. 23, angives Gjælden ved Udgangen af 1758 til 4,259,250 Daler, hvoraf 2,378,005 hidrørte fra Christian d. 5te. [3]) Saaledes ved Dronning Louises Død, see Depeche af 15 Januar 1752.

dog altid havde nogen Betydning, uden at det kostede Staten en eneste Skilling. Det var omtrent, som naar man nu uden Betænkning modtager ansete fremmede Kjøbmænds Tilbud om at fungere som danske Consuler. Om hvad de diplomatiske Forhandlinger havde kostet, udtaler Bernstorff sig i Apologien.[1]) „Det lübeckske Coadjutorvalg har kun kostet nogle tusinde Daler og nogle Pensioner, hvis nøiagtige Beløb jeg kan forelægge D. M., saasnart det maatte behage Dem. Rigsdagene i Sverig, ligesom ogsaa Nødvendigheden af at skaffe os Venner i Rusland, have udkrævet noget Mere, men dersom D. M. vil værdiges at lade Dem af Finantserne forelægge, hvad der er anviist dertil, vil De see, at begge disse Anliggender, skjøndt de ere af den største Vigtighed for Kronens Værdighed og for Rigernes Sikkerhed, ikke have kostet 400,000 Daler i de 15 Aar, i hvilke jeg har havt den Ære at forestaae Departementet. Der har ikke været nogen betydelig Udgift for nogen anden Forhandling i Europa. Traktaten med Porten, som var besluttet og befalet, før jeg indtraadte i Ministeriet, har vel kun kostet en Fjerdedeel af, hvad andre Magter have maattet udgive derfor, og ved de Traktater, der i Overeensstemmelse med det af Kong Christian d. 6te grundede System i de første Maaneder af min Embedstid ere blevne sluttede med Regentskaberne i Tunis og Tripolis for at sikkre D. M.s Undersaatters Handel, er der udviist en Oeconomie, som jeg kun kan ønske maa blive undersøgt“. Særligt var den marokkanske Traktat bleven ham lagt tillast, og med Hensyn til den siger han: „den var bragt istand, før jeg traadte ind i Ministeriet, og jeg har ingen Deel havt hverken i Planen eller i dens Udførelse. Jeg har kun havt Tab og Møie med at skaffe D. M.s Officerer og Undersaatter frie, som vare kastede i Fængsel, og med at bringe et saa lidet slet Resultat ud af denne ulykkelige Affaire som muligt. Det er, hvad der blev min Deel deri, og jeg beklager mig ikke derover, men at ville gjøre mig ansvarlig for en Sag, der ikke vedkommer mig, er en Uretfærdighed, mod hvilken jeg appellerer til D. M.s Billighed“. Denne Redegjørelse gaaer vistnok kun til Slutningen af

---

[1]) Pag. 19 fgd. og 33.

1766, og det var i 1767 og de følgende Aar, at de største Udgivter gjordes i Anledning af Mageskiftet og de svenske Rigsdagsforhold [1]), men naar man vilde Maalet, maatte man ogsaa finde sig i de fornødne Offre, og det tør vel nok antages. at hvad Statskassen tabte ved Omkostningerne for Mageskiftet. vandt den fuldt tilbage ved Traktatens gunstigere Bestemmelser og ved dens endelige Udførelse. I sin Egenskab af første Medlem af General-Landsoeconomi- og Commerce-Collegium beskyldtes Bernstorff ogsaa for at have forøget Statsgjælden ved urimelige Understøttelser til Fabrikanlæg. Om denne Deel af sin Bestyrelse siger Bernstorff i Apologien [2]): „Den Gjæld, som dette Collegium har paadraget sig, er for en stor Deel kun opstaaet derved, at den Fond. som Kong Christian d. 6te havde tilstaaet det, blev formindsket med 8000 Daler aarlig, hvilken Sum det har maattet undvære i 13 Aar af D. M.s Faders Regering. Collegiet vil til enhver Tid kunne aflægge et nøiagtigt Regnskab derover. Det vilde ikke stemme med D. M.s Retfærdighed at forlange det af mig alene, eftersom denne Gjæld er stiftet. enten før jeg fik Deel i denne Bestyrelse eller medens Andre havde Hovedledelsen. Men fra den Tid, den salig Konge har tilbagegivet Collegiet dets tidligere Fond [3]). og jeg har havt den Ære at være dets første Deputerede, har det ikke forøget Statens Gjæld med een eneste Daler eller sat sig i det Tilfælde at maatte begjære yderligere Hjælp". Saaledes synes da ogsaa i denne Henseende Bernstorff at være bleven bedømt med ubillig Strenghed. Udenfor sit Departement lod han det ligesaa lidet mangle paa Bestræbelser for at undgaae unødvendige Udgifter. Han drev ivrigt paa Formindskelse af Statsgjælden [4]), søgte. saavidt han formaaede, at indskrænke Luxus ved Hoffet, modsatte sig, saalænge han kunde. Kongens Udenlandsreise, og hindrede. at store Summer unødigt udkastedes til Kjøbenhavns Befæstning. [5])

---

[1]) Ved en kgl. Resol. af 30 April 1767 tilstodes der Saldern en aarlig Pension af 6000 Dal. Cour., hvorhos der lovedes ham eller hans Arvinger 100,000 Dal. Cour., saasnart Mageskiftet var blevet fuldbyrdet.
[2]) Pag. 20—21. [3]) Det synes, at dette udgjorde 30.000 Daler aarlig. Charl. Biehls Fremstilling i „Breve om Frederik d. 5te" i Hist. Tidsskr. l. c., pag. 336, er saaledes meget overdreven. [4]) Apologie, pag. 25.
[5]) Beretning til Kongen af 15 December 1769.

Endelig maae vi endnu nævne en tredie Retning, i hvilken han udøvede en, om og kun middelbar Indflydelse, nemlig Landboreformerne.[1]) Selv foregik han med et godt Exempel ved den ovenfor omtalte Afløsning af Fæstevæsenet paa Bernstorff, der gjorde den største Opsigt inden- og udenlands, saa at Catharine d. 2den endog indhentede nøiagtige Oplysninger om dette Forsøg, som hun vilde efterligne i Rusland.[2]) Han oprettede Landhuusholdningsselskabet 1769. og Anlæget af „den store Landevei i Sjælland" skyldtes væsentligt ham.[3]) Mindre tilfredsstillende blev Forsøget paa at opdyrke de jydske Heder ved pfalziske Colonister, som han havde anbefalet, men for hvis uheldige Udførelse han iøvrigt ikke bærer Ansvaret.[4])

Naar vi, efter saaledes at have omhandlet Bernstorffs Virksomhed udenfor de Grene af Statsstyrelsen, som vare ham særlig overdragne, gaae over til disse selv, møde vi først Handels- og Industrivæsenet, paa hvilket han øvede direkte en væsentlig Indflydelse, som Udenrigsminister gjennem de Traktater, der sluttedes med Udlandet, og som Medlem af Oeconomie- og Commerce-Collegiet, og indirekte gjennem sin Neveu i Generaltoldkamret. De Grundsætninger, han fulgte i denne Green af Statsstyrelsen, vare liberale med Hensyn til Handelen, men protektionistiske i Industrien. Ved Traktaterne med Marokko, Barbareskerne og Tyrkiet vandt den dansk-norske Skibsfart en Sikkerhed, der tillod den at udvikle en meget livlig Fragthandel i Middelhavet.[5]) De vestindiske og guineiske Besiddelser, som tilhørte et Handelsselskab, der tillige havde Monopol paa Handelen, tilbagekjøbtes af Staten i 1754; Handelen frigaves, St. Thomas og St. Jan erklæredes for Frihavne, og i faa Aar opstod der en meget indbringende almindelig Handel paa Colonierne.[6]) Da Forholdene endnu ikke vare modne til en lignende Frigivelse af Handelen paa Finmarken, Island og Færøerne, foretrak man, istedetfor at lade Staten selv drive den, at overdrage den til Handelscompagnier paa Betingelser, der

---

[1]) Reverdil, pag. 91. [2]) Nr. 341 Note. [3]) „Ueber das Leben", pag. 45—46, 89. Cfr. Hübner i „Danske Saml.", l. c., pag. 308—309. [4]) Apologien, pag. 19. [5]) Cfr. Hübner i „Danske Saml.", l. c., pag. 302. [6]) Forordn. 30 Aug. 1754, 22 April 1755, 9 April 1764, 22 April 1767 cfr. „Ueber das Leben", pag. 26—30.

sikkrede disse Landes Forsyning og Udvikling.[1]) Hvad Industrien angik, udtalte Rescriptet af 10 April 1761 den vigtige Grundsætning, at „Kongen ikke vilde bevilge noget Monopol eller noget saadant Privilegium, hvorved 2, 3 eller flere Personer alene og med Andres Exclusion søgte at blive berettigede til at forarbeide eller at falholde visse Varer i en vis By eller Distrikt.“ Derimod arbeidede Bernstorff vistnok, i Overeensstemmelse med Datidens statsoeconomiske Anskuelser, paa at skabe en Fabrikindustri i Danmark, som ikke var naturlig for Landet, og hvortil der i alt Fald endnu savnedes de fornødne Betingelser. For at fremme den, blev en betydelig Beskyttelsestold fastsat ved Tarifferne af 17 Mai 1762 og af 26 November 1768[2]); man søgte at drage fremmede Fabrikanter til Landet og gav Statsunderstøttelse til adskillige Anlæg, som ikke fortjente det. Men det var ikke Andet end, hvad der ogsaa skete andetsteds, og Meningen kan dog ikke være at gjøre Bernstorff ansvarlig for hele sin Samtids statsoeconomiske Vildfarelser.

Bernstorffs egentlige Departement var, som bekjendt, det tydske Cancelli og de udenrigske Anliggender. Hans Bestyrelse af Hertugdømmerne er os ikke tilstrækkelig bekjendt. Kun skulle vi bemærke, at Holsteen skylder ham, at Carl Peter Ulrik ikke kom til at udføre sit Forsæt at hugge Skovene i den østlige Deel ned for Fode, hvad der for lange Tider vilde have ødelagt disse frugtbare Egne.[3]) Det var derimod meget beklageligt i sine Følger, at han for at forbedre Skolevæsenet i Slesvig søgte at indføre den holsteenske Skoleanordning i det danske Hertugdømme, og at han for at gjøre Confirmationsforberedelsen mere frugtbringende, gjorde Skoleundervisningen i Religion tydsk i de Sogne, hvor Kirkesproget allerede var det[4]), men Hensynet, som herved ledede ham, var udelukkende administrativt, og hverken Fjendskab til det danske Sprog eller nogen systematisk Bestræbelse for at fortrænge det fra Slesvig. Hans væsentligste Virksomhed samlede sig imidlertid om

---

[1]) Octroi af 15 August 1763. [2]) Cfr. Sponneck: „Om Toldvæsenet“, II, pag. 33—40. [3]) See ovenfor pag. 14—15. [4]) Allen: „det danske Sprogs Historie i Slesvig“, I, pag. 269, 290.

Udenrigsstyrelsen. Der var hans Hoved-Interesse og dertil egnede hans Evner og Kundskaber ham i en ganske særlig Grad, hans Klarhed og Hurtighed i Opfatning og Fremstilling, nøie Kjendskab til fremmede Staters indre og ydre Forhold, Forbindelser med de betydeligste ledende Personligheder i Europa[1]), en forbausende Hukommelse og en sjelden Færdighed i at tale og skrive alle de store Cultursprog.

Vi have i den foregaaende Fremstilling tilstrækkelig viist, hvilke Grundsætninger han fulgte i sin Udenrigsstyrelse, og hvorledes han gjennemførte dem. For os, der have seet, hvorledes Holsteen har trukket Slesvig med sig over til Tydskland, ligger det nær at ansee det for lykkeligere, om den danske Regering i 1762 hellere havde opgivet Holsteen; men foruden at man da glemmer, at Slesvig og maaskee hele Danmark i saa Tilfælde let vilde have fulgt efter, var Elben ogsaa Monarchiets naturlige Grændse, som ingen dansk Minister kunde opgive, saalænge den forskjellige Nationalitetsfølelse ikke havde gjort det til en Umulighed at bevare den. Ligeledes kan Alliancen med Rusland forekomme os meget mislig, men Danmark behøvede en Støtte, som det dengang ikke kunde finde andetsteds med større Fordeel og mindre Fare end hos Catharine d. 2den, og i alt Fald var Bernstorff fuldkommen i Stand til at hævde sin Regerings Selvstændighed i Forbindelsen med dens mægtige Allierede. Endelig har man bebreidet hans svenske Politik Snæverhjertethed og Egoisme, uden at erindre, at hans første Pligt selvfølgelig var at sikkre Danmarks Ro og at han desuden oprigtigt meente, at Friheden ogsaa var gavnligst for Sverig selv. Alle disse Indvendinger mod Bernstorffs Politik ere fremgaaede af den Vanskelighed, som senere Tider altid maae have ved at sætte sig ind i forbigangne Forhold, og de deeltes aldeles ikke af hans Samtid, der tvertimod var ganske enig med ham i disse forskjellige Formaal og kun tvivlede paa, at det var muligt for ham at naae dem. Det var fra en ganske anden Side, at Danneskjold angreb ham, da han bebreidede ham at have gjennemført Giftermaalet

---

[1]) Indledningen til „Brevvexling mellem Bernstorff og Choiseul".

mellem Sophie Magdalene og den svenske Kronprinds, thi den gammeldanske Patriot gjorde sig her til Organ for den nationale Antipathie mod Sverig. Bernstorff forsvarer sig derfor udførligt med Hensyn til dette Punkt. Efter at have fremhævet, at dette Ægteskab var besluttet inden hans Tid, fortsætter han saaledes: „Man paastaaer nu, at dette Ægteskab mishager Nationen, et Navn, der visselig er høist agtværdigt, men som ofte vanhelliges, anvendes meget letsindigt, og som, naar det paaberaabes til Støtte for Lidenskaber eller Meninger, næsten altid kun betegner en lille Kreds af Personer, der forenes ved Smag, Critik eller Had, og der indbilde sig, at deres Meninger almindelig bifaldes, fordi de ikke høre paa nogen anden. Jeg er meget langt fra at troe, at Nationen er misfornøiet med denne Begivenhed, og hvad vilde denne Nation, der med Rette er sine Konger og deres Blod saa hengiven og er saa omhyggelig for deres Ære, have sagt, hvis man havde rettet sig efter den svenske Dronnings Villie? Naar under lignende men mindre krænkende Omstændigheder Spanien har været rede til at gribe til Vaaben, da Infantinden blev sendt tilbage, hvad vilde Europa da have sagt, dersom Kongen af Danmark roligt havde fundet sig i den Fornærmelse, som man beredte ham? Jeg tilstaaer D. M., at jeg for mit Vedkommende har været af ganske andre Tanker, og dersom det var mig tilladt at tillægge mig nogen Deel i en Begivenhed af denne Natur, vilde jeg ansee det som en af mit Livs lykkeligste Tilskikkelser og som en af de største Velsignelser, hvormed det har behaget Gud at belønne mit Arbeide og min Iver. Mine politiske Anskuelser have ikke kunnet forandre denne min Følelse. Det er D. M. af Vigtighed at have en Ven eller i alt Fald ikke at have en Fjende paa en Fyrstes Throne, hvem hans Rettigheder til Holsteen og hans Paastande paa Slesvig give saa stor Betydenhed. Jeg frygtede dette Ægteskab, da jeg først fik Kundskab om det, fordi D. M. dengang endnu var udsat for de Farer, der true Barndommen, men jeg har ikke længere seet nogen Grund til Frygt, efterat De havde naaet den blomstrende Alder, i hvilken De nu befinder Dem, og da De i Deres høie Broder har en Støtte for Deres Throne. Jeg er ikke af den Mening, at man bør offre nærværende og utvivlsomme Interesser for en

blot mulig tilkommende Ulempe. Men skulde jeg tænke mig en Ulykke, der er ligesaa lidet rimelig som den vilde være frygtelig, og skulde jeg anstille Betragtninger over en Begivenhed, hvorom Tanken oprører mit Hjerte, saa vilde jeg dog altid deri kun see en Nedgang (réduction) for Sverig, men ikke for Danmark". [1]) — Alle disse Angreb paa Bernstorffs Politik ramme saaledes ikke rigtigt. Snarere træffes han af den Critik, der ligger til Grund for det Program, som Struensee opstillede for sin Udenrigsstyrelse. [2]) Bernstorffs Politik var altfor stort anlagt og trængte til et bredere materielt Grundlag end Danmark-Norges Magt kunde afgive. Til alle Hoffer strakte hans diplomatiske Virksomhed sig, overalt vilde han gjøre det danske Navn respekteret og anseet, og endnu større skulde efter hans Beregning Danmarks Rolle blive, naar Alliancen med Rusland fik Leilighed til ret at udfolde sine Virkninger. Selv om man erindrer, at Danmark-Norge dengang baade absolut og relativt var en langt betydeligere Magt end vi nu tænke os den, og selv om man i Sverigs og Hollands Historie vilde søge Exempler paa, at en mindre Magt har kunnet opnaae en stor politisk Betydning, er der dog noget eventyrligt i den Tanke, at Danmark-Norge skulde blive en maritim Magt af første Rang, der jævnbyrdig med Rusland skulde blive afgjørende idetmindste her i Norden. Det var en Miskjendelse af det danske Monarchies svage Ressourcer, af dets store indre Brøst i alle Retninger og af Folkecharakteren, der vanskelig vilde kunne bære de Offre, som en stor politisk Rolle paalægger.

Medens man saaledes vel kan finde Mangler ved Anlæget af Bernstorffs Udenrigspolitik, maa man derimod ubetinget anerkjende den overordentlige Dygtighed, med hvilken han gjennemførte den. Aldrig har Danmark indtaget en saa betydelig Stilling i det europæiske Diplomati

---

[1]) Den samme Opfatning om, hvad Virkningen vilde blive af, at Sverigs og Danmark-Norges Kroner forenedes paa eet Hoved, udtales ogsaa i Berkentins Memoire af 7 August 1750 hos O. Nilsson, l. c., pag. 38. [2]) See hans Defensionsskrift i „Schriften, die in Sachen des ehemaligen Grafen Struensee etc. übergeben sind", pag. 100, Holm: „Styrelsen af Danmark-Norges Udenrigspolitik under Struensee", i Hist. Tidsskr., IV R., II B., pag. 350.

som i de Aar, han var Udenrigsminister. Han fulgte Alt, hvad der foregik i hele Europa, dømte sikkert og klart om enhver politisk Begivenhed, og de danske Gesandter støttedes uafbrudt ved hans nøiagtige Instructioner. Hele denne Ledelse udgik personlig fra ham, og hans Arbeidsevne var næsten ubegribelig. I tyve Aar havde han ikke en eneste Gang Tjenstledighed, og ved Siden af Hoftjenesten, derunder indbefattet Forpligtelsen til altid at ledsage Kongen paa dennes hyppige Reiser, ved Siden af sit Arbeide i Conseillet, i almindelige Regeringsanliggender, og i sine andre Departementer, fandt han Tid til selv med egen Haand at skrive enhver af de mange hundrede politiske Depecher, som udgik fra Udenrigsministeriet. Denne Omstændighed giver hans officielle Correspondance en ganske særegen Charakteer. Hvor betroet en Medarbeider end er, blive hans Udkast dog altid objektive og maae bære Præget af at udtrykke en Andens Tanke, men naar Ministeren selv giver sin Opfatning Form og Ord, bliver Motiveringen langt fyldigere, almindelige Grundsætninger kunne støtte Raisonnementet, naar det behøves, og Udviklingen faaer Liv og Personlighed. Dette gjælder i høi Grad om Bernstorffs Correspondance. Hans Stil er dertil naturlig og fri for ethvert Spor af Pedanteri eller Vigtigmageri. Men han holder strængt paa Kongens Værdighed og Landets Uafhængighed, navnlig ogsaa ligeoverfor Tydskland. Det er ovenfor viist[1]), hvorledes han hævdede Kongens fulde Selvbestemmelsesret i Syvaarskrigen, skjøndt Holsteen hørte til det tydske Rige, og at han opmærksomt afviste Keiserens Forsøg paa at tiltage sig nogen Myndighed over en Bestanddeel af Slesvig.[2]) Lige indtil Sproget gjorde han den danske Konges Selvstændighed gjældende ligeoverfor Tydskland. I 1753 havde corpus evangelicorum tilladt sig at tilskrive Kongen paa Tydsk, men den danske Comitialgesandt modtog strax Ordre til i Forbindelse med den svenske — thi et lignende Brev var tilsendt den svenske Konge som Hertug af Pommern — at underrette corpus evangelicorum om, at „Kongen ikke vilde modtage Breve fra det uden paa Latin", thi det var ikke bemyndiget til „at tale til ham i sit Sprog, som ikke var

[1]) Ovenfor pag. 54—56. [2]) Ovenfor pag. 286.

hans".[1]) Ubetydelige Spørgsmaal og Forfængelighedssager interesserede ham ikke, og han var meget ligegyldig ved blotte Etiquettekjævlerier, som endnu paa hans Tid ofte beskjæftigede de største Hoffer.[2]) Hvor derimod Landets Vel og Anseelse vare udsatte for Fare, viste han stor Resoluthed, og stundom synes hans første Impuls at bære Præget af en altfor stor Heftighed, som han kun efterhaanden blev Herre over.[3]) Saalangt var han fra Formalisme i Forretningerne, at han af praktiske Hensyn ikke sjeldent tilsidesatte Regler, som endog nutildags vilde ansees som ufravigelige.[4])

Bernstorff havde en fortrinlig Støtte i sit diplomatiske Corps, der var opdraget i hans Skole og kunde maale sig med de bedste paa den Tid. Det var dengang ikke almindeligt, at Missionschefer valgtes mellem Legationssecretairerne, der udgjorde en afsluttet Classe, hvis Fremtid var, naar de bleve ældre, at vende tilbage til indenlandsk Tjeneste[5]), og som havde et meget strængt Arbeide ved Afskrivning og Chiffrering af Depecherne, der vare meget talrige

---

[1]) Instruction til Ranzau af 31 Marts 1753. [2]) Da Sverig saaledes ved en Leilighed foreslog en Overeenskomst, men ønskede, at Danmark tog Initiativet, for at det skulde faae Udseende af, at det var Danmark, der anmodede Sverig om Noget, var Bernstorff strax villig, thi „Kongen tænker altfor stort til at lade sig standse af Formaliteter i vigtige Sager, og langt fra at nære Betænkeligheder ved at gjøre det første Skridt for at naae et gavnligt Maal, anseer han det for mere værdigt at foreslaae noget Godt end at modtage det", see Dep. 7 Juli 1764 cfr. ogsaa Nr. 52. En anden Gang, da den danske og den svenske Gesandt i Regensburg vare udeblevne fra en officiel Diner, fordi man ikke havde anviist dem den Plads ved Bordet, hvortil de meente at have Adkomst, affærdigede han kort og godt Sagen med de Ord, at „Kongen ikke saae nogen Grund til at tvinge sin Gesandt til noget saa ligegyldigt som at deeltage i et Maaltid". Gesandternes Rettigheder ved fremmede Hoffer begrændsede han saameget som muligt, see Dep. 19 Jan. 1765, og Kongens Ceremonirettigheder i Hamburg fandt ingen Forsvarer i ham, see Nr. 327. [3]) See saaledes Nr. 20, 28, 36, 37, 41, 52 (Note), 53, 55 osv. [4]) Saaledes er der flere Exempler paa, at der gaves Gesandterne Kongens blancs-seings med Bemyndigelse til at udfylde dem med et Brev i Kongens Navn eller med Ratificationen af en Traktat, naar det gjaldt om strax at give denne fuld forbindende Kraft. [5]) I den Struenseeske Periode fastsatte et Rescript af 12 April 1771, at i Reglen Ingen skulde kunne udnævnes til Gesandt uden først at have tjent som Secretair.

og udførlige, da Pressen ikke som nu meddeelte de daglige Begivenheder, og desuden paa Grund af Posthemmelighedens Usikkerhed saagodtsom heelt maatte chiffreres. Til Chefer valgte man derimod Mænd, der ved deres Fødsel, selskabelige Stilling og almindelige Egenskaber antoges at egne sig til den diplomatiske Virksomhed, i Reglen saadanne, hvem en anselig Formue satte istand til at repræsentere paa en værdig Maade. I det Høieste modtog de en kort foregaaende Uddannelse ved i nogen Tid at opholde sig hos den Gesandt, de skulde afløse, for af ham at indvies i Forretningerne. Hvor mangelfuldt dette System end maa synes, vare Resultaterne dog i Reglen gode. A. F. v. d. Asseburg er en af det forrige Aarhundredes berømte Diplomater og døde som høitbetroet Gesandt i Catharine d. 2dens Tjeneste, Diede v. Fürstenstein, Osten, de Cheusses, Scheel, Schack, Gregers Juel, St. Saphorin vare meget begavede Mænd, og selv ringere Personligheder udviklede sig under Bernstorffs Ledelse til dygtige Agenter, der viste stor Skarpsindighed og Agtpaagivenhed i at opdage diplomatiske Hemmeligheder og med Skjønsomhed og Takt udførte Ministerens Instruxer. Adskillige af disse Mænd vare Bernstorffs fortrolige Venner, saasom Asseburg, de Cheusses, Schack, Juel, Scheel, alle modtoge de Beviser paa hans Anerkjendelse og Paaskjønnelse, naar de fortjente det, men ogsaa uden Forskjel Irettesættelser, naar de havde viist Forsømmelse.[1]) Men ligesaa streng Bernstorff var i at forlange sine Instruxer overholdte, ligesaa tolerant var han ligeoverfor sine Agenters private Sympathier og Antipathier, og han lyttede med stor Opmærksomhed til deres Indvendinger og afvigende Anskuelser om Politiken.[2])

Dette diplomatiske Corps er iøvrigt netop blevet et af Klagepunkterne mod Bernstorff, idet Danneskjold beskyldte ham for kun at ville ansætte Fremmede som Danmarks Repræsentanter i Udlandet. Denne Beskyldning opfattes nutildags noget anderledes end den dengang var meent.

---

[1]) Saaledes Krabbe Wind og Carl Juel, de Cheusses, Scheel, Osten, see Nr. 17, 125 osv. [2]) See saaledes Nr. 106, 113, 135, 296, 298, 312, Dep. 10 Sept. 1757, Brevvexling mellem Bernstorff og Choiseul, pag. 40. Falkenskjold i sine „Mémoires“, pag. 105, overdriver paa sin sædvanlige upaalidelige Maade Asseburgs preussiske Sympathier.

For os ligger for en stor Deel det Mislige ved Ansættelsen af Fremmede deri, at disse dog altid tilhøre deres eget Fædreland fremfor det Land, i hvis Tjeneste de træde, og dernæst at de ikke tilstrækkelig kunne kjende dette og dets særlige Forhold. Men disse Indvendinger havde dengang mindre at betyde, thi Nationalfølelsen var langt mere uklar og ubevidst end nu; man kunde altsaa langt lettere slutte sig med Liv og Sjæl til et andet Land, og navnlig var dette Tilfældet med de høiere Classer, hvis Opdragelse var mere cosmopolitisk, saa at man ligeindtil Sproget mere tilhørte et almindeligt europæisk Samfund end et bestemt Land.[1]) Dette gjaldt særlig Tydskerne som Følge af Tydsklands daværende politiske Stilling, og „for mangen tydsk Protestant var det religiøse Fællesskab i Virkeligheden et langt fastere Baand end det ubestemte Landsmandskab".[2]) I alle europæiske Lande see vi derfor paa den Tid Fremmede ansatte, navnlig i militaire og diplomatiske Poster, og selv i Frankrig betænkte man sig ikke paa at foretrække Udlændinge, naar de vare dygtigere end de Indfødte, hvad der f. Ex. var Tilfældet med Mazarin, St. Sévérin d'Aragon, d'Affry, Tyrconnel, Marskallen af Sachsen, Løvendal osv. Da disse tvende Sidstnævnte vare døde, siger Cardinal Bernis, at man maatte see at finde fremmede Generaler til at anføre Armeerne, thi „uden Hensyn til den franske Forfængelighed fordre Statens Frelse og Ære, at man, naar Nationen ikke selv besidder store militaire Talenter, maae søge dem andetsteds." [3]) Det var derfor heller ikke saameget fra denne Side, at man dengang her i Danmark beklagede sig over, at der ansattes Fremmede i den danske Statstjeneste, men man meente, saaledes som Indfødsretten af 1776 senere udtrykker sig, at „Billighed selv vil, at Landets Børn skulle nyde Landets Brød, og at Fordelene i Staten falde i dens Borgeres Lod". Danneskjold tog derfor heller ikke i sin Anklage Statens Interesse til Udgangspunkt, men beskyldte Bernstorff for „at foragte den danske Nation", og saaledes opfatter Bernstorff ogsaa Sagen i sit Forsvar. „Jeg kalder det en Forbrydelse",

[1]) Saaledes bevæger Bernstorff sig med langt større Lethed paa Fransk end paa Tydsk. [2]) „Grev Lynar" i Hist. Tidsskr., l. c., pag. 542. [3]) „Mémoires de Bernis", I, pag. 121 og 134.

siger han[1]), „thi det vilde det være; det vilde være en Galskab, hvis jeg tænkte saaledes om en Nation, hvis Souverain jeg tjener, hvis Interesser og Ære uophørlig beskjæftige mig, og til hvilken D. M.s og Deres ophøiede Faders Godhed og mit eget Valg og mine Ønsker have knyttet min Skjæbne og min Fremtid. Denne Beskyldning maa vække Had imod mig, og det er uden Tvivl ogsaa derfor, at man fremsætter den, men mine bestandige og inderlige Forbindelser med saamange Danske, som beære mig med deres Venskab, min Tale og mine Handlinger ville svare for mig. Jeg har altid havt det Princip, som jeg ogsaa har udtalt for mine Konger, saa ofte de have værdiget at høre mig, at, naar Omstændighederne ere lige, fortjene Landets Indfødte at foretrækkes for de Fremmede, og det har jeg aldrig fraveget. DHrr. Schack og Juel ere blevne sendte til Sverig, DHrr. Osten og Haxthausen til Rusland, Polen og nu til Neapel, Grev Wedel-Frys, der, som jeg tør troe, har mere end een Adkomst til at kunne kaldes Dansk, gik til Frankrig, Stiftamtmand Juel udnævntes til Congressen i Berlin, DHrr. Wind og Rosenkranz ere blevne beholdte i Sverig og England, saalænge det var muligt, DHrr. Reventlow, Ranzau og Ahlefeldt, der, som bosatte i Sønder-Jylland, idetmindste ikke kunne ansees som Fremmede — alle disse Mænd ville, tør jeg troe, kunne vidne om, at, saalænge det har behaget D. M. og Deres Fader at tillade mig at foreslaae Personer til Embeder ved fremmede Hoffer, har jeg altid fortrinsvis ønsket at henlede det kongelige Valg paa Personer, der vare fødte Undersaatter og havde Eiendomme i Kongeriget. Det er ikke min Feil, at den danske Adel ikke er talrig og at den, enten af Grunde eller af Smag, foretrækker at ansættes i Fædrelandet hellere end i Udlandet. Men lad en eneste Dansk træde frem, der har ønsket at blive ansat i mit Departement, der har sagt mig det og hvem jeg ikke har modtaget med aabne Arme. Lad der fremtræde en eneste Mand af Nationen, hvem jeg ikke har været til Tjeneste, naar jeg har kunnet og burdet, og jeg skal ikke forsvare mig længere. Det er en dristig Udfordring af mig, og det maa være let at modtage den, dersom Anklagen er saa vel-

---

[1]) Apologien, pag. 29—31.

begrundet, og dersom Anklageren er saa velbekjendt med Forholdene, som Tilfældet bør være, for at han kan fremføre den for D. M." Hvad Bernstorff her anfører om den danske Adels Utilbøielighed paa hans Tid til at modtage Ansættelse i Udlandet, udtales skarpere og almindeligere af en anden, i hvert Fald ikke partisk Dommer[1]), der siger, at man kun med altfor megen Ret beskylder de danske Adelige for „kun at ville tjene Staten efter deres egen Leilighed eller, rettere sagt, for aldeles ikke at ville tjene, idet de foretrække at leve som Landjunkere, og saa alligevel beklage sig over, at man ikke vil anvende dem". Det er ligeledes rigtigt, at Bernstorff afviste Fremmede, fra hvilken Side de end anbefaledes ham, naar han kunde faae Danske[2]), og han tog ofte endog til Takke med meget middelmaadige Danske, alene fordi de vare Danske. Men under Danske indbefatter han ligesom hele hans Samtid alle, der vare fødte i Monarchiet eller, da Holsteen statsretligt hørte til det tydske Rige, i alt Fald vare hjemmehørende nord for Eideren, og det er derfor ganske correkt, at han betragter Medlemmer af det holsteenske Ridderskab, der havde bosat sig i „Sønderjylland", som egentlige Danske, og det falder hverken ham eller vistnok hans Samtid ind, at deres Oprindelse, Familieforbindelser, Sprog og hele Aandsretning skulde væsentlig skille dem fra de nationale Danske.

Endnu maae vi berøre den Brug, som Bernstorff gjorde af Dagspressen, der allerede øvede en ikke ringe Indflydelse paa de politiske Forhold. Han bestræbte sig saaledes forat formaae udenlandske Aviser til at optage Artikler til Fordeel for Danmark eller til at ophøre med Angreb paa det[3]),

---

[1]) Overjægermester C. Chr. Grams Brev, citeret i „Grev Lynar", i Hist. Tidsskr, l. c., pag. 540. [2]) See saaledes Brev til den Gothaiske Statsminister Keller af 19 Juni 1753, hvori han beklager sig over, at saamange Tydske søge Embede i Danmark. Cfr. ogsaa Skr. til de Cheusses 27 Aug. 1757, til Wrede 24 Januar 1758. [3]) Det var hovedsagelig den hollandske Presse, til hvilken han saaledes traadte i Forhold. See dog ogsaa Dep. 7 Sept. 1762 til Grev Bothmer om „Morning Cronicle", der indeholdt hadefulde Artikler mod os fra Berlin. Bernstorff bemærker heri, at det næppe vilde føre til Noget at anlægge Proces mod Bladet, og at det bedste vilde være at byde Redaktøren Penge.

og han passede nøie paa, at de indenlandske Aviser Intet indeholdt, der kunde forstyrre vort Forhold til fremmede Magter. Navnlig var det „Altonaer Mercur“, der paa Grund af Sproget kunde gjøre Skade, men ogsaa med de kongerigske Aviser førte han streng Control, og skjøndt de egentlig hørte under danske Cancelli, tog han dog i sin Egenskab af Udenrigsminister Initiativet til de Foranstaltninger, som Hensynet til Udlandet anbefalede. Saaledes meddeelte han danske Cancelli d. 2 September 1756, at da herværende fremmede Ministre havde ført Klage over de danske Avisers Sprog, havde han derom gjort Beretning til Kongen, og denne havde derefter resolveret, at disse Aviser skulde „før Trykningen revideres og corrigeres af det danske Cancelli“, og i Skrivelse af 28 December 1764 hedder det i Anledning af en Correspondance-Artikel fra Dresden i „Berlingske Tidende“, at Kongen havde befalet, at „Forfatteren eller Oversætteren skulde arresteres, og at Cancelliet skulde ansætte en Censor over samtlige her trykte Tidender, uden hvis nøie Eftersyn og Approbation Intet for Fremtiden maatte optages i bemeldte Tidender“.

Bernstorff nød stor Anseelse i Udlandet. Frederik d. 2den sagde i 1762: „Danmark har Bernstorff og sin Flaade“ [1]), efter hans Fald udtalte Catharine d. 2den sig om ham paa en Maade, som næppe nogensinde en fremmed Souverain har gjort det om en Minister, især naar denne ikke længere kunde gavne ham [2]), Choiseuls Privat-Correspondance med ham viser en Anerkjendelse, som denne stolte Mand ikke pleiede at yde Andre, og den engelske Kongefamilie betragtede ham altid som en personlig Ven. Af hans Colleger i Conseillet var der med Undtagelse af Danneskjold ingen, uden at han jo villigt bøiede sig for hans Overlegenhed, og selv den gamle, stive Danneskjold endte med at erkjende sin Uret ligeoverfor ham. [3]) Med Reventlow havde han i 1768 en Uenighed, men den bilagdes hurtigt, og han ved-

---

[1]) Eggers, l. c., pag. 26. [2]) See hendes Brev til Christian d. 7de som Svar paa hans af 16 Sept. 1770, i N. Hist. Tidsskr. V, pag. 314—318. [3]) See Brevet af 29 Oct. 1767 i N. Hist. Tidsskr. V, pag. 307.

blev ligesom før at være Mægler mellem Reventlow og Moltke, der skjøndt Svogre altid vare Uvenner. Om F. Chr. Rosenkranz berettes det vel, at han skulde have været hans hemmelige Fjende, men i alt Fald aabenbarede denne „intrigante og lidet samvittighedsfulde“ Mands Skinsyge sig ikke, saavidt vides, ved nogen bestemt Handling.[1]) Paa samme Maade mødte han stor Anerkjendelse og Hengivenhed hos de herværende fremmede Gesandter, saasom Fleming, Ogier, Titley, Filosofow, og hos de danske Gesandter i Udlandet, forsaavidt de ikke som Osten vare skinsyge paa ham. Men desuagtet havde han mange Fjender, hvad han hovedsagelig skyldte den lange Tid, i hvilken han stod Andres Ærgjerrighed i Veien, og den Bestemthed, med hvilken han efter 1762 optraadte mod Misbrugene i Militair- og Finantsvæsenet.[2]) Han var heller ikke egentlig populair i Befolkningen; han vidste det og det var en tung Tanke for ham at føle sig miskjendt af det Folk, til hvis Lykke han havde helliget sit Liv.[3]) Det var imidlertid ikke saa underligt, thi ifølge sin Embedsstilling kom han ikke i Berøring med Mange, og han fulgte altid sikker og urokkelig sin egen Vei, uden at lade sin Politik paavirkes af nationale Fordomme og Antipathier. Underligere er det, at ogsaa Eftertiden ofte har dømt ham med en vis Bitterhed og i alt Fald kun har viist ham ringe Sympathie. Forklaringen er sagtens den, at han staaer den dybe Kløft, der skiller det 18de Aarhundrede fra den nyeste Tid, saa nær, at man uvilkaarlig har lagt Anskuelser og Principer til Grund for sin Dom, som ikke gjaldt paa hans Tid[4]), og saaledes har man da stundom ikke været langt fra at glemme hans overordentlige Dygtighed og Trofasthed mod Danmark, for kun at ville see i ham en unational og tydsk Minister. Det var imidlertid ikke de daværende Danskes Mening om ham, og det var en dansk national Digter, Evald, der efter hans Fald har Mod til at besynge ham, kalder

---

[1]) „Authentische Aufklärungen“, pag. 47, 54, Reverdil, pag. 102. [2]) See Apologien, pag. 32—33, Eggers, l. c., pag. 31—32. [3]) See saaledes Nr. 88, 89, 107, 111, 327 osv. [4]) See Molbech i N. Hist. Tidsskr., l. c., pag. 583—84.

ham „vort Sprogs, de bedre Sæders Fader“, og sammenfatter sin Dom om ham i følgende Vers:

„Først, ypperst, visest og oprigtigst i at raade
Til Landets Gavn og Lyst,
Og stor i Guds og i Monarkens Naade
Og i de Danskes Bryst.“ [1])

---

[1]) See „Philet“ i Evalds samlede Skrifter, II, pag. 12, 15 cfr. 215.

Indholdsfortegnelse.

Rettelser og Tillæg.

Pag. 23, Note 4. Af det nylig udkomne VIII Bind af „politische Correspondenz Friederichs des Grossen", kan tilføies: pag. 375, 380, 439—40, 489, 491, 492, 574.

— 24, Note 3 tilføies: „politische Correspondenz" etc., VIII, pag. 211. Planer om at bestikke Bernstorff, see pag. 219, 220, 252, 506 cfr. 523.

— 24, Note 5 tilføies: „politische Correspondenz" etc., VIII, pag. 193—194, 375, 482, 489, 575.

— 92, fjerde Linie fra oven: „Auxiliantropper", læs: „Auxiliairtropper".

— 93, anden Linie fra neden: „mön", læs „man".

— 96, sjette Linie fra oven: „derfor", læs „derfra".

— 106, nittende Linie fra oven: „Regeringen", læs „Begjæringen".

— —, ellevte Linie fra neden: „Anskuelse", læs „Anseelse".

— —, syvende Linie fra neden: „Med", læs „Men".

— 118, attende Linie fra oven: „Riger", læs „Byer".

— 131, „IV", læs „IX".

— 133, ellevte Linie fra neden: „kun", læs „hun".

— 137, nederste Linie: „Baand", læs „Brand".

— 142, niende Linie fra neden: „havde", læs „var".

— 163, tolvte Linie fra oven: „østrigste", læs „østrigske".

— 182, nederste Linie: „Landmarskalken", læs „Landmarskallen".

— 198, ottende Linie fra neden: „huvde", læs „havde".

— 291, femte Linie fra oven: „rappeleret", læs „rappelleret".

— 296, Note 2, i ottende Linie fra neden tilføies: pag. 111.

— 322, trettende Linie fra neden: „Confederede", læs „Confedererede".

— 327, sextende Linie fra neden: „Misregninger", læs „Misgreb".
